YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

18. YÜZYIL İSTANBUL'UNDA BARINMA KÜLTÜRÜ VE YAŞAM KOŞULLARI

Yüksek Mimar Hatice Gökçen ÖZKAYA

FBE Mimarlık Anabilim Dalı Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programında Hazırlanan

DOKTORA TEZİ

Tez Savunma Tarihi : 1 Nisan 2011
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Uğur TANYELİ (YTÜ)
Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Baha TANMAN (İstanbul Üni.)
: Doç. Dr. Bülent TANJU (YTÜ)
: Prof. Dr. Suraiya FAROQHİ (İstanbul Bilgi Üni.)
: Doç. Dr. Berrin ALPER (YTÜ)

İSTANBUL, 2011

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KISALTMA LİSTESİ v

ŞEKİL LİSTESİ vi

ÇİZELGE LİSTESİ vii

ÖNSÖZ ix

ÖZET x

ABSTRACT xi

1. GİRİŞ 1

2. BİRİNCİL MALZEMENİN TANITIMI 8

2.1 "İstibdal"in Tanımı, Özneleri ve Yapılma Gerekçeleri 8
2.2 1742–1764 Tarihlerinde İstibdale Konu Olmuş Vakıf ve Mülk Gayrimenkuller ve İstanbul Kenti İçinde Dağılımları 22
2.2.1 Tezde İncelenen İstibdallerde Gayrimenkuller İçin Kullanılan Terminoloji 22
2.2.2 Gayrimenkuller ve Kent İçi Dağılımları 26

3. İSTANBUL'DA 1742–1764 YILLARI ARASINDA KENT SAKİNLERİ: GAYRİMENKULLERİN MÜLK SAHİPLERİ, KİRACILARI VE KOMŞULARI 31

3.1 Gayrimenkullerin Mülkiyeti ve Mülk Sahipleri 31
3.1.1 Mülk Sahibi Vakıflar ve Vakıf Kurucuları 34
3.1.2 Mülk Sahibi Şahıslar ve Mülk Gayrimenkullerinin Kent İçi Dağılımı 43
3.2 Gayrimenkullerin Kira Şekilleri ve Kiracıları 50
3.2.1 Gayrimenkullerin Kira Şekilleri ve İstibdal Hükümlerinde Kira Şekilleriyle İlgili Karşılaşılan Durumlar 51
3.2.2 Kiracı Şahıslar ve Kiracı Oldukları Vakıf Gayrimenkullerin Kent İçi Dağılımı 58
3.3 Gayrimenkullerin Kiracı ve Mülk Sahipleri: Örnek Durumlar 62
3.4 Gayrimenkullerin Komşularıyla Birlikte Kent Sakinleri 76

4. İSTANBUL'DA KONUT VE DİĞER GAYRİMENKULLERİN BÜYÜKLÜKLERİ VE KENT DOKUSUNUN YOĞUNLUĞU 86

4.1 Arsa Büyüklüklerine Göre Konut ve Diğer Gayrimenkuller 87
4.2 Bina Büyüklüklerine Göre Konut ve Diğer Gayrimenkuller 95
4.3 Konut Çeşitleri ve Kat sayıları 100

5. KONUT VE DİĞER GAYRİMENKULLERİN KIYMETLERİ VE KİRA DEĞERLERİ: İSTANBUL'DA "RANT"A DAİR İPUÇLARI 109

5.1 Kıymetlerine Göre Konut ve Diğer Gayrimenkuller 109
5.1.1 Birim Kıymetlerine Göre Konut ve Diğer Gayrimenkuller 111
5.1.1.1 Arsa Birim Kıymetlerine Göre Konut ve Diğer Gayrimenkuller 111
5.1.1.2 Bina Birim Kıymetlerine Göre Konut ve Diğer Gayrimenkuller 120
5.1.2 Arsa, Bina ve Mekan Bileşenlerinin Toplam Kıymetlerine göre Konut ve Diğer Gayrimenkuller 129
5.2 Kira Değerlerine Göre Konut ve Diğer Gayrimenkuller 137

6. İSTANBUL'DA KAMUSAL-ÖZEL MEKAN KADEMELENMELERİ 142

7. İSTANBUL KONUT SAKİNLERİNİN BARINMA STANDARTLARI: MEKAN BİLEŞENLERİ 152

7.1 Mekan Bileşenlerinin Ev İçi Dağılımı Hakkında Bir Değerlendirme 156
7.2 Konutlarda Mekan Bileşenleri 163
7.2.1 Oda 163
7.2.2 Selamlık Odası, Kahve Odası, Divanhane, Mabeyn Odası 168
7.2.3 Sofa 171
7.2.4 Cihannüma Odası, Taht-ı sema, Tahtapuş, Tahta bend 181
7.2.5 Köşk 188
7.2.6 Dehliz 192
7.2.7 Kenif/Memşa 199
7.2.8 Mağsel, Hamam, Camekan Odası, Abdesthane, Cameşuyhane 205
7.2.9 Matbah/Matbah Ocağı, Aşhane, Fırın 213
7.2.10 Mahzen, Serdab Odası, Bodrum, Kiler, Anbar 223
7.2.11 Muhtıb, Kömürlük 232
7.2.12 Ahır, Merkebhane, Samanhane 235
7.2.13 Bi'r-i ma, Su Hazinesi, Sarnıç, Ma-i leziz, Taş Maslak 238
7.2.14 Avlu, Bahçe, Cüneyne, Hadika 248
7.3 Evlerin Eklentili Yapıları Hakkında Bir Değerlendirme 255

8. SONUÇ 263

KAYNAKLAR 271

EKLER 278

Ek 1 Vakıf gayrimenkullerin kent içi dağılımını gösteren harita 279
Ek 2 Mülk gayrimenkullerin kent içi dağılımını gösteren harita 280
Ek 3 Hüküm sırasına ve kurucularına göre istibdal uygulamasına dahil olmuş vakıf listeleri 281
Ek 4 Mülk sahipleri ve mülk gayrimenkullerin bulunduğu mahalleler 290
Ek 5 Mülk sahipleri ve kiracılarla birlikte mülk ve vakıf gayrimenkullerin kent içi dağılımını gösteren harita 303
Ek 6 Kiracılar ve kiracı oldukları vakıf gayrimenkullerin bulunduğu mahalleler 304
Ek 7 Birden fazla istibdal hükmüne konu olan şahısların ve gayrimenkullerin kent içi dağılımlarını gösteren harita. 314
Ek 8 Kayıtlarda geçen kent sakinleri listesi: Mesleklerine ve cinsiyetlerine göre gruplandırılan komşular ve kiracılar listesi 315
Ek 9 Kayıtlarda geçen kent sakinlerinin kent içi dağılımını gösteren harita 336
Ek 10 Ev ve arsaların arsa büyüklüklerine göre kent içi dağılımını gösteren harita 337

Ek 11 Evlerin bina büyüklüklerine göre kent içi dağılımını gösteren harita 338
Ek 12 Evlerde doluluk ve boşlukların kent içi dağılımını gösteren harita 339
Ek 13 Evlerin kat sayılarına göre kent içi dağılımını gösteren harita 340
Ek 14 Ev ve arsaların arsa birim kıymetlerine göre kent içi dağılımını gösteren harita 341
Ek 15 Evlerin bina birim kıymetlerine göre kent içi dağılımını gösteren harita..... 342
Ek 16 Ev ve arsaların kira değerlerine göre kent içi dağılımını gösteren harita 343
Ek 17 Evlerin yollar ile komşuluk durumunun kent içi dağılımını gösteren harita 344
ÖZGEÇMİŞ..... 345

KISALTMA LİSTESİ

B	Receb
bknz.	bakınız
C	Cemâzi-yel-âhir
Ca	Cemâzi-yel-evvel
çev.	çeviren
DBİA	Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
EI	Encyclopedia of Islam
haz.	hazırlayan
İADVT	İstanbul Ahkâm Defterleri Vakıf Tarihi 1
İBŞB	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
L	Şevvâl
M	Muharrem
N	Ramazan
R	Rebî-ül-âhir
Ra	Rebî-ül-evvel
S	Safer
SO	Sicill-i Osmanî
Ş	Şa'bân
TDK	Türk Dil Kurumu
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Z	Zi-l-hicce
Za	Zi-l-ka'de

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 3.1 Sadrazam Hacı Mehmed Paşa'nın gayrimenkullerinin kent içi dağılımı. 64
Şekil 3.2 Sadrazam Mustafa Paşa ve yakınlarının gayrimenkullerinin kent içi dağılımı. 67
Şekil 3.3 Teşrifati Mir Akif Mehmed Bey'in gayrimenkullerinin kent içi dağılımı..... 68
Şekil 3.4 Fatma Hanım'ın (Birinci Mirahur Hasan Ağa'nın kızı) gayrimenkullerinin kent içi dağılımı. 70
Şekil 3.5 Reisülküttab Hacı Mustafa ve ailesinin gayrimenkullerinin kent içi dağılımı. 72
Şekil 3.6 Saliha Hatun'un gayrimenkullerinin kent içi dağılımı..... 73
Şekil 3.7 Hacı Mustafa Ağa'nın gayrimenkullerinin kent içi dağılımı. 74
Şekil 3.8 Şerife Zeyneb Hatun'un gayrimenkullerinin kent içi dağılımı. 75

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1 İstibdale konu olmuş vakıf ve mülk gayrimenkuller 27
Çizelge 2.2 Vakıf ve mülk gayrimenkullerin bölgelere dağılımı..... 28
Çizelge 2.3 Gayrimenkul çeşitlerinin İstanbul ve diğer bölgelerdeki dağılımı 29
Çizelge 3.1 İstibdal hükümlerinde vakıf kurucularının sosyal ve mesleki açıdan sınıflandırılması 37
Çizelge 3.2 İstibdal hükümlerinde unvanlarına göre kadın vakıf kurucuları..... 38
Çizelge 3.3 İstibdal hükümlerinde unvanlarına göre erkek vakıf kurucuları..... 39
Çizelge 3.4 Dini köken ve cinsiyetlerine göre mülk sahipleri 44
Çizelge 3.5 Mesleği belirtilmiş Müslüman mülk sahipleri 46
Çizelge 3.6 Mesleği belirtilmemiş Müslüman kadın mülk sahipleri ve unvanları 47
Çizelge 3.7 Mesleği belirtilmemiş Müslüman erkek mülk sahipleri ve unvanları 48
Çizelge 3.8 İstibdal hükümlerindeki vakıf gayrimenkullerin kira şekilleri 55
Çizelge 3.9 Dini köken ve cinsiyetlerine göre vakıfların kiracıları 59
Çizelge 3.10 Meslekleri belirtilmiş Müslüman kiracılar..... 60
Çizelge 3.11 Mesleği belirtilmemiş Müslüman kadın kiracılar ve unvanları 61
Çizelge 3.12 Mesleği belirtilmemiş Müslüman erkek kiracılar ve unvanları 61
Çizelge 3.13 Vakıf gayrimenkullerin kiracıları ve tüm gayrimenkullerin komşuları 78
Çizelge 3.14 Meslekleri belirtilmiş vakıf kiracıları ve tüm gayrimenkullerin komşuları..... 79
Çizelge 3.15 Mesleği belirtilmiş Gayrimüslim kiracı ve komşular 80
Çizelge 3.16 Mesleği belirtilmemiş Gayrimüslim kadın ve erkek kiracı ve komşular..... 81
Çizelge 3.17 Mesleği belirtilmemiş müslüman kadın kiracı ve komşular ve unvanları 81
Çizelge 3.18 Mesleği belirtilmemiş müslüman erkek kiracı ve komşuların ünvanları..... 83
Çizelge 4.1 Arsa ve menzillerin arsa büyüklüklerine göre ayrı ayrı gruplandırılması 88
Çizelge 4.2 Arsa ve menzillerin arsa büyüklüklerine göre birlikte gruplandırılması 88
Çizelge 4.3 Kiracı ve mülk sahipleriyle menzil ve arsaların büyüklüklerinin karşılaştırılması 93
Çizelge 4.4 Ahır, menzilhane, dükkan, karhane, yağhane ve bostanların arsa büyüklükleri 94
Çizelge 4.5 Konutların bina büyüklüklerine göre gruplandırılması..... 96
Çizelge 4.6 Kiracı ve mülk sahipleriyle evlerin bina büyüklüklerinin karşılaştırılması..... 97
Çizelge 4.7 Konutların bina büyüklükleri ile doluluk-boşluk yüzdelerinin karşılaştırılması 99
Çizelge 4.8 Tek bölümlü evlerin kat sayılarına göre dağılımı 103
Çizelge 4.9 Binanın zeminde kapladığı alan ile kat sayılarının karşılaştırılması 105
Çizelge 4.10 Kiracı ve mülk sahipleriyle konut çeşitlerinin ve kat sayılarının karşılaştırılması 106
Çizelge 5.1 Arsa ve menzillerin arsa birim kıymetlerine göre ayrı ayrı ve birlikte gruplandırılması 112
Çizelge 5.2 Ahır, bahçe, dükkan, karhane, yağhane ve menzilhanelerin arsa birim kıymetleri 113
Çizelge 5.3 Ev ve arsaların arsa büyüklükleri ile arsa birim kıymetlerinin karşılaştırılması 115
Çizelge 5.4 Vakıf ve mülk gayrimenkullerin kiracı ve mülk sahipleri ile arsa birim kıymetlerinin karşılaştırılması 119
Çizelge 5.5 Konutların bina birim kıymetlerine göre gruplandırılması. 121
Çizelge 5.6 Bina birim kıymetlerinin konut tipi ve kat sayılarıyla karşılaştırılması 125
Çizelge 5.7 Konutların arsa ve bina kıymetlerinin dağılımları. 130
Çizelge 5.8 Konutların tüm bileşenleriyle toplam kıymetlerine göre dağılımı..... 130
Çizelge 5.9 Konut tipi ve kat sayılarıyla kıymetlerinin karşılaştırılması..... 132

Çizelge 5.10 Duvar, hamam, mahzen, matbah, kuyu kıymetleri 133
Çizelge 5.11 Evlerin fiyatlarının gıda ve hayvan fiyatlarıyla karşılaştırılması 136
Çizelge 5.12 Ev ve arsaların kira değerlerine ve kira şekillerine göre gruplandırılması 138
Çizelge 5.13 Ev ve arsaların kira değerleri ve arsa büyüklüklerinin karşılaştırılması 139
Çizelge 5.14 Dükkan ve dükkan arsalarının kira değerlerine göre gruplandırılması 141
Çizelge 6.1 Ev ve arsaların yollarla komşuluk durumu 148
Çizelge 6.2 Gayrimüslim ve Müslümanların ev ve arsalarının yollarla komşuluk durumu 150
Çizelge 6.3 Müslüman alt grupların ev ve arsalarının yollarla komşuluk durumu 151
Çizelge 7.1 Konut mekan bileşenleri ve incelenebilir ev sayıları 155
Çizelge 7.2 Dahiliye ve hariciye binalarındaki mekan bileşenlerinin dağılımı 158
Çizelge 7.3 İki ve üç katlı evlerde mekanların katlara dağılımı 162
Çizelge 7.4 Dahiliyeli-hariciyeli evlerin oda sayıları 164
Çizelge 7.5 Tek bölümlü evlerin oda sayıları 166
Çizelge 7.6 Dahiliyeli-hariciyeli evlerin sofa sayıları 175
Çizelge 7.7 Tek bölümlü evlerin sofa sayıları 179
Çizelge 7.8 Dahiliyeli-hariciyeli evlerin dehliz sayıları 194
Çizelge 7.9 Tek bölümlü evlerin dehliz sayıları 197
Çizelge 7.10 Dahiliyeli-hariciyeli evlerin kenif sayıları 201
Çizelge 7.11 Tek bölümlü evlerin kenif sayıları 202
Çizelge 7.12 Evlerin oda ve kenif sayıları karşılaştırması (Bitişik evler hariç) 204
Çizelge 7.13 Evlerin oda ve matbah vs. yemek pişirme mekanı sayılarının karşılaştırılması (Bitişik evler hariç) 216
Çizelge 7.14 Tek bölümlü ve çift bölümlü evlerde matbah/matbah ocağı sayıları ve yüzdeleri 217
Çizelge 7.15 Evlerde su kuyusu bulunma oranları 241
Çizelge 7.16 Evlerde avlu, bahçe, cüneyne ve hadika bulunma oranları 249

ÖNSÖZ

18. yüzyılda İstanbul kenti ve kentte yaşayanların özel mekanlarını oluşturan konutlar üzerine bir tez çalışması yapmak için doğrudan belgelenecek konut örneklerinin neredeyse hiç bulunmuyor olması, döneme dair birincil kaynak olarak nitelenebilecek yazılı belgelere başvurulmasını gerektirir. Bu bağlamda özellikle bu dönemde yoğunlaşmak istememden dolayı, çalışma süreci, tez danışmanım Uğur Tanyeli'nin Ahkâm defterlerinin incelenmesi yönündeki önerisiyle başlamış ve defterlerin incelenmesinin sonucunda, istibdal hükümlerinin konutlar açısından zengin bir malzeme oluşturduğu düşünülerek çalışmanın malzemesi, bu hükümlerle sınırlandırılmıştır. Konunun nasıl işleneceği kurgulanırken de yine kendisi, Nelly Hanna, Tülay Artan, Stefanos Yerasimos ve Suraiya Faroqhi gibi çok değerli araştırmacıların Osmanlı belgelerine dayanan çalışmalarındaki yaklaşımlarından esinlenilmiştir. Farklı dönemler ve farklı şehirler üzerinden yapılan bu çalışmalarda kadı sicilleri ve vakfiyeler kullanılmış olup, bu belgelerdeki konutlar üzerinden incelemeler yapılmıştır. Bu çalışmada da, bugüne kadar İstanbul kent ve konut tarihi araştırmalarında kullanılmamış olan, istibdal uygulaması ve bu uygulamaya konu olan konutlardan elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Ancak bu malzemenin, bu anlamda bir çalışma için bir ilk olması önemlidir, dolayısıyla bu tez, konunun tartışmaya açılması için bir zemin oluşturabilme amacındadır.

Bu amaçla hazırlanan tez çalışması sürecinde pek çok kişinin yardımı ve katkısı oldu. Şimdi kendilerine teşekkür edebilmek benim için özel bir zevk. İstibdal kayıtlarının dökümlerinin ardından kantitatif analizler sırasında istatistiksel çalışmalar için kendisine danıştığımda, yardımlarını esirgemeyen Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi İstatistik Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Funda Sezgin'e minnettarım. Tezin başından itibaren akademik teşvik ve yardımlarından dolayı Doç. Dr. Bülent Tanju'ya; başta Arzu İl ve Yekta Özgüven olmak üzere mesai arkadaşlarıma da tez yazım aşamasında çalışmama ağırlık verme olanağı yarattıkları için çok teşekkür ederim. Yine mesai arkadaşlarımdan Aysun Aydın ve Zafer Sağdıç'a da destekleri ve en önemlisi arkadaşlıkları için çok özel teşekkürler.

En büyük teşekkürü ise, tezin oluşum süreci boyunca içeriğin biçimlenmesindeki olağanüstü katkısının yanısıra, çalışmamı, manevi desteği ve çalışmama duyduğu güvenle özgür bir şekilde tamamlamamı sağlayan, ulaşmakta zorlandığım yayınları edinmemde dahi yardımlarını hiç esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Uğur Tanyeli'ye borçluyum.

Son olarak, bu zorlu süreçte dahi hayatıma sonsuz bir mutluluk getiren ve getirmeye devam eden, sabır, destek ve yardımlarıyla yanımda olduklarından bir an bile kuşku duymadığım aneme, babama, kardeşime ve eşim Ufuk Özkaya'ya "teşekkür"ün yetersiz bir sözcük gibi göründüğünü ve onlara çok şey borçlu olduğumu belirtmeden edemeyeceğim.

Nisan, 2011

H. Gökçen Özkaya

ÖZET

Osmanlı dünyasında toplumsal yaşam alışkanlıklarının ve bununla birlikte özel alan ve mekanların önemli değişimler geçirdiği gerilimli bir dönem olan 18. yüzyılda İstanbul'un özel mekanlarını diğer bir deyişle konutlarını doğrudan belgeleme olanağı olmadığından, sözü edilen bu alandaki gelişmeleri anlamak için dönemin Osmanlı belgelerine dayanmak gerekmektedir. Bu tez çalışmasında da, 18. yüzyıl İstanbul'unda kent yapısına, konuta, barınma kültürü ve yaşam koşullarına dair bir panorama çizmek amaçlanırken, Ahkâm defterlerinin 1742–1764 yılları arasındaki istibdal hükümlerinden yararlanılmıştır. Konu bağlamında hükümlerden derlenen bilgilerle, İstanbul kentine ve konutlarına ilişkin kantitatif analizlerin yapılması ve buradan elde edilecek istatistiki verilerle konunun değerlendirilmesi ve irdelenmesi hedeflenmiştir. Bu belgelerden elde edilebilecek veriler ve bunlarla değerlendirilen ana başlıklar aşağıdaki gibidir:

- İstanbul'da yaşayan farklı kentli gruplar ve bunların kent içi dağılımları.
- Konutların arsa ve binalarının zemin alanı büyüklükleri (yüzölçümleri) ve kat sayıları ve kent yoğunluğu
- Konut ve arsa kıymetleri, kira gelirleri ve buradan elde edilen istatistiki verilerle kentteki barınma koşulları.
- Sokak ve konut ilişkileri, kamusal-özel mekan kademelenmeleri.
- Kentteki barınma standartları, mekan bileşenleri ve bunların düzeni, konutlardaki konfor koşullarının farklılıkları (oda sayısı, hijyen koşulları, su sağlama olanakları, mutfak, tuvalet gibi bazı bileşenlerin varlığı ve hangi katta yer aldığı vs.)

Anahtar Kelimeler: Ahkâm Defterleri, İstibdal, Konut, Barınma Kültürü, İstanbul.

ABSTRACT

18th century is an age of the change and transformation of domestic practices and also private spaces for Ottoman society, especially in Istanbul. However, for this period, domestic architecture in Istanbul can not be represented with existing buildings because of the very limited quantity of examples. Thus, to make a reliable documentary analysis of domestic culture and architecture and living conditions in the 18th century is nearly impossible. For these reasons, it is necessary that scholarly studies concerning this issue base on Ottoman documents of this period. In this dissertation, it is aimed to draw a panorama regarding the city structure, domestic culture and living conditions in the Istanbul at that century. And in the direction of this aim, it is benefitted from the registers about the case of *"istibdal"* among the *Ahkam* registers of Istanbul between 1742–1764. The *"istibdal"* registers containing rich material in this context, the data used for quantitative analysis and statistical inference with regard to houses and the city is as follows:

- Different groups of city dwellers in Istanbul and their distribution in the city
- Building land dimensions and number of floors of the houses and residential density in the city
- Building and land prices, rental values of the houses.
- Relations between the public spaces (street) and private spaces (houses)
- Housing standards in Istanbul and arrangements of the spaces and the comfort requirements of the houses (the number of rooms, hygene requirements, water-supply conditons, locations of the spaces like the kitchen and the toilets etc.)

Keywords: Ahkam registers, Istibdal, House, Domestic Culture, Istanbul.

1. GİRİŞ

18. yüzyıl, İstanbul başta olmak üzere, Osmanlı dünyasında toplumsal yaşam alışkanlıklarının ve bununla birlikte özel alan ve mekanların önemli değişimler geçirdiği gerilimli bir dönemdir. Bu tez çalışması da böyle gerilimli bir dönemde sözü edilen bu alandaki gelişmeleri konu edinerek, 18. yüzyıl İstanbul'unda konuta, barınma kültürü ve yaşam koşullarına dair bir panorama çizmeyi amaçlamaktadır. 19. yüzyıl öncesi İstanbul'unda özel mekanlar olarak tanımlayabileceğimiz konutların günümüze ulaşamamış olmasından dolayı, 18. yüzyıl konut mimarisi, barınma kültürü ve yaşam koşullarını doğrudan belgeleme olanağı yoktur. Bu nedenle de bugüne kadar Osmanlı Dünyasında barınma kültürüne dair yapılan araştırmalar, özellikle 19. yüzyıl öncesine ait günümüze ulaşmış konutların azlığı ve özel alana/ev içi yaşama dair betimleyici belgelerin ender bulunması nedeniyle yetersiz kalmıştır. Oysa veriler, bunlarla sınırlı değildir; vakfiyeler, vakıf tahrir defterleri, vakıf muhasebe kayıtları, Divan-ı Hümayun yazışmaları gibi pek çok Osmanlı belgesi barınma ve kent kültürüne ilişkin azımsanmayacak derecede veri sağlayabilir. Özellikle 18. yüzyıl için, Ahkâm Defterleri de, bu konuda zengin bir malzeme sağlamaktadır. Nitekim bu çalışma için, bu defterler, birincil kaynak olarak değerlendirilmiştir.

Öncelikle bu defterlerin kapsamı ve bu çalışma için önemi üzerinde durmak yararlı olacaktır. Bu defterler, 17. yüzyılın ortasından itibaren belli konular üzerinde odaklanan, alt kademelerdeki idarecilerden ve sıradan vergi mükelleflerinden gelen şikâyetlere verilen cevaplarla Şikâyet Defterleri adıyla ayrı bir dizi halinde toplanmaya başlanan özel defterlerin devamı niteliğindedir. 18. yüzyılın ortasından itibaren önemli vilayetler için Vilayet Ahkâm Defterleri adıyla ayrı defterler halinde tutulmaya başlanmıştır.[*] Divan-ı Hümayun'dan çıkan hükümlerin kayıtlarının yer aldığı bu defterlerde, konu olarak idari ve askeri yetkililerle ilgili şikayetler, eşkiyanın soygunları, bir mahkeme kararına itiraz, borçlarla ilgili şikayetler, köylünün toprak anlaşmazlıkları, tımarlı sipahinin vergiyi toplayamama şikayetleri, esnaf şikayetleri, vakıflarla ilgili sorunlar ve şikayetler vb. ele alınmıştır. İstanbul merkezi ile Beyoğlu, Üsküdar, Adalar, Gebze, Beykoz, Kartal, Küçükçekmece, Şile, Galata, Edirne, Karamürsel, Kala-i Sultaniyye, Çatalca, Silivri ve Bandırma'ya ait hükümlerle, Haremeyn, Evkaf Müfettişliği, Serbostaniyan makamlarına hitaben yazılan hükümlerin yer aldığı İstanbul

---

[*] Bknz. Faroqhi, S., (2003) Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir? Kaynaklara Giriş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. baskı, İstanbul. s. 51.

Ahkâm defterleri, 1742–1910 (H. 1155–1328) tarihleri arasındaki hükümlerin yer aldığı 26 adet defterden oluşmaktadır.* Ancak bu tez çalışmasında, ağırlıklı olarak 18. yüzyıl ile ilgilenildiğinden, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı İstanbul Araştırmaları Merkezi tarafından, ilk yedi defterden vakıflarla ilgili görülerek seçilen ve transkripsiyonu yapılan belgelerin oluşturduğu İstanbul Külliyatı başlığı altında yayımlanan İstanbul Vakıf Tarihi-1 adlı eserden yararlanılmıştır. İlk yedi defter, 1742–1764 tarihleri arasında yer alan hükümleri içerdiğinden, bu tez çalışmasında da, bu tarihlerle sınırlı kalınmıştır. Dolayısıyla, tez çalışmasının esas konusunu oluşturan İstanbul kent ve barınma kültürü ve yaşam koşulları, 18. yüzyılın ortalarına denk gelen 22 yıllık bir tarih aralığında incelenecektir.

Vakıf ile ilgili hükümlerin içerikleri incelendiğinde, bu hükümler arasında, özellikle istibdal konulu hükümlerin tez için zengin bir malzeme oluşturacağı tespit edilmiştir. Kısacası, 1742–1764 tarihleri arasında Ahkâm Defterlerine kaydedilmiş istibdal hükümleri, bu çalışmanın birincil malzemesini oluşturmaktadır.

İstibdal hükümlerinden kent ve barınma kültürüne dair elde edilecek verilerin neler olduğu ve bu verilerin nasıl değerlendirileceği de önemlidir. Çalışmanın nasıl işleneceği kurgulanırken de, Osmanlı'nın farklı coğrafi bölgelerinde bulunan konutlara dair pek çok araştırmacının çeşitli dönem belgeleri üzerinden yaptıkları çalışmalar incelenmiş ve bu çalışmalardaki yaklaşımlardan yararlanılmıştır. Özellikle Nelly Hanna'nın (1991) 17. ve 18. yüzyıl Kahire kentindeki konutlar üzerine yaptığı çalışma, bu tez için, metodolojik yaklaşımı açısından ilham verici olmuştur.** Faroqhi'nin (2009) 17. yüzyıl Kayseri ve Ankara'daki evlerin mekanlarına göre oluşturduğu ev tipleri ve bunların fiyatları ve sahipleriyle karşılaştırmalı incelemeleriyle, Yerasimos'un (2006) ve Tanyeli'nin (2006) 16. yüzyıl vakıf tahrir defterlerini kullanarak İstanbul konutlarının özellikle iç mekanları, bunların düzeni ve kent içinde bulunma oranlarıyla ilgili değerlendirmeleri, buradaki malzemenin kullanımı ve

---

* Bu bilgiler, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi (2010) s.21-32'nden alınmıştır.

** Dönemsel olarak Kahire kenti, konut örneklerinin bulunuyor olması, plan ve çeşitli görsel malzeme açısından da doğrudan belgeleme fırsatı sunmaktadır. İstanbul kenti için bu dönemlere ilişkin benzer malzemeler maalesef bulunmamaktadır. Bu açıdan ele alınan kentlerin farklılık göstereceği açıktır. Ancak yine de, Hanna'nın çalışması Osmanlı belgeleri ve belgelerdeki verilerin değerlendirilmesi açısından esin kaynağı olabilecek niteliktedir. Bunun yanında Maury, Raymond, Revault, ve Zakariya'nın (1983) aynı dönem konutları üzerine yaptıkları çalışmaların da incelenen ve değerlendirilen araştırmalar olduğunu belirtmek gerekir.

değerlendirilmesi için fikir vermiştir.

Sözü edilen araştırmalardan da esinlenerek başlanan bu çalışma için de kantitatif analiz ve istatistiki değerlendirmelere dayanan bir yaklaşım geliştirilmiştir. Bunun için de öncelikle her bir istibdal hükmü tek tek ele alınarak, hükme konu olmuş gayrimenkullerin bilgilerinin, tablolar halinde dökümü yapılmıştır. Bunun sonucunda elde edilen veriler şunlardır: Vakıflara ve şahıslara ait mülklerin/gayrimenkullerin (ev, arsa, dükkan vs.) sahipleri veya kiracıları, bulundukları mahalleler ve komşu arsaları, arsa ve bina boyutları (yüzölçümleri), kıymetleri, kira değerleri ve konutların mekan bileşenlerıı/bölümleri. Tüm bu veriler, İstanbul kentine ve konutlarına ilişkin kantitatif analizler yapılmasına olanak sağlayacak nitelikte olduğundan, tez çalışmasında, bu tür analizlerin yapılması ve bunların sonucunda elde edilen istatistiki verilerle konunun irdelenmesi ve değerlendirilmesi yoluna gidilmiştir. Söz konusu dönemde İstanbul kent yapısı, barınma kültürü ve yaşam koşulları için yapılan kantitatif analizler ve elde edilen istatistiki verilerle değerlendirilen ana başlıklar ise aşağıdaki gibidir:

1. 18. yüzyıl ortasında İstanbul'da konut ve diğer gayrimenkul sakinleri, profilleri ile birlikte yaşadıkları mahalleler ve bu mahalleler arasındaki taşınma trafiği ve farklı kentli grupların sosyo-ekonomik durumlarına göre kent içi dağılımları.

2. Konutların büyüklükleri (arsa ve bina yüzölçümleri ve bina kat sayıları) ve kent dokusunun yoğunluğu.

3. Konutların kıymetleri, kira gelirleri hakkında elde edilen istatistiki verilerle kentteki barınma koşulları, kentte rant'a dair ipuçları.

4. Kentte konutların yollarla kurduğu ilişkiler: Kamusal-özel mekan kademelenmeleri.

5. 18. yüzyıl ortasında İstanbul'da barınma standartları; konutlardaki mekan düzenlemeleri, bileşenleri ve konfor koşullarının farklılıkları (oda sayısı, kat sayısı, hijyen koşulları, su sağlama olanakları, mutfağın varlığı ve hangi katta yer aldığı vs.).

Her biri, tezde ayrı bir bölüm halinde incelenecek olan bu başlıkların değerlendirmesine geçmeden önce, çalışmada, birincil malzeme istibdal hükümleri olduğundan bu konuya ayrıntılı olarak yer vermek gerekmiştir. Söz konusu dönemde bu tip uygulamaların ne anlama geldiği, nasıl yapıldığı, istibdalin muhataplarının kimler olduğu da önem arzetmektedir. Nitekim çalışma sırasında istibdalin uygulamasına yönelik farklılıkların da, gayrimenkullerin niteliği hakkında önemli bilgiler içerdiği görülmüştür. Çalışmanın ikinci bölümünde bu konuya detaylı bir şekilde değinilmiştir. Bunun yanında istibdale konu olan gayrimenkullerin

sayısı, çeşitleri ve bunların sayısal yüzdeleri hesaplanmış olup elde edilen kantitatif sonuçlarda en büyük yüzdeye sahip olan konutlar başta olmak üzere tüm gayrimenkullerin kent içi dağılımları da bu bölümde gösterilmiştir. Bu bölümde ve çalışmanın ilerleyen bölümlerinde kent içi dağılımların gösterimi için öncelikle gayrimenkullerin bulundukları mahallelerin yerlerinin belirlenmesi gerekmiştir. Bugün kayıtlarda geçen mahallelerin yerlerini kesin olarak tespit etmek mümkün olamasa da, pek çok yardımcı kaynak da kullanılarak kabaca işaretlemek ve İstanbul, Galata ve Üsküdar bölgelerinde bu mahalleleri gösteren bir harita oluşturmak mümkün olabilmiştir.[*] En azından mahallelerin yerlerinin kabaca bilinmesi bile, ilerleyen bölümlerde incelenecek olan verilerin kent içinde nasıl bir dağılım sergilediğini görmeye ve gayrimenkullerin kent içi konumlarıyla bu verileri karşılaştırmaya olanak sağlamıştır.[**]

Birincil malzemenin tanıtılmasının ardından çalışmada, yukarıdaki başlıklar sırasıyla ele alınmış, kantitatif analizlerle birlikte detaylı bir şekilde irdelenmiştir. İlk olarak istibdalin muhataplarını da oluşturan vakıf kurumları ve kurucuları, mülk sahibi şahıslar ile kiracı şahıslar ele alınmıştır. Vakıf kurumunun, incelenen dönemde kent iskanı için önemi ve vakıflara ait bu tür yapıların kent içinde dağılımları vurgulandıktan sonra, bu kurumları kuran şahıslar, bu kurumlara ait konut ve diğer gayrimenkullerin kiracıları ve istibdale konu olan diğer gayrimenkullerin mülk sahiplerinin kimler olduğu değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler, şahısların isim, unvan ve belirtilmişse mesleklerinden yola çıkılarak sosyo-ekonomik durumlarını ortaya koymak şeklinde olmuştur. Kiracı ve mülk sahipleri hakkında

---

[*] Ayverdi'nin, Müller-Wiener'in ve Alman mavilerinin yaptığı haritalama çalışmaları da kullanılarak mahallelerin kabaca konumlarını belirlemek mümkündür. Her bir veri için kullanılan İstanbul mahallelerini gösteren harita bu şekilde oluşturmuş ve karşılaştırmak için kullanmıştır. Sözü edilen haritalama çalışmaları için bknz. Ayverdi, E. H., (1958) Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskanı ve Nüfusu, Doğuş Matbaası Limited Şirketi, Ankara; Ayverdi, E. H., (1978) Ondokuzuncu Asırda İstanbul Haritası, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul; Wolfgang Müller-Wiener, (2001) İstanbul'un Tarihsel Topografyası 17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul, 1.baskı, Yapı-Kredi Yayınları, İstanbul; Dağdelen, İ., (2007) Alman Mavileri 1913-1914 1. Dünya Savaşı Öncesi İstanbul Haritaları, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, c.I-II-III. Bunun yanında bazı mahalle isimlerinin tespiti için Hadikatü'l Cevami'den de sıklıkla yararlanılmıştır.

[**] Yerasimos, XVI. yüzyıl İstanbul evlerini vakıf tahrir defterlerine dayanarak incelediği çalışmasında defterlerde İstanbul'un on üç nahiyeye bölündüğünü belirterek, bu nahiyeleri tanıtmıştır. Evlerin yapısal özelliklerini incelerken, bu nahiyelere göre nasıl farklılaştıklarını belirlemeye çalışmıştır. Harita üzerinden değil de, kenti nahiyeleriyle tarif ederek böyle bir karşılaştırmaya gitmiştir. Bu çalışmada ise, kayıtlardaki mahalle ismi ve mahallenin yeriyle ilgili kentteki belli referans noktaları bilgilerinin kullanılması tercih edilmiştir. Yerasimos'un söz konusu çalışması için bknz. Yerasimos, S., (2006) "16. Yüzyılda İstanbul Evleri", Soframız Nur Hanemiz Mamur Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barınak (ed.Suraiya Faroqhi, Christoph K. Neumann), Kitap Yayınevi, İstanbul, 307-332.

değerlendirme yaparken, o dönemde kiracılık ve mülk sahipliği hakkında da bilgiler verilmiştir. Osmanlı'da kiracılık ve mülkiyet oldukça karmaşık konulardır, farklı kiralama ve mülkiyet şekilleri vardır ve bunlar, evlerle ilgili de ilginç malzemeler sunmaktadırlar. Evlerin oluşum süreçlerinde de etkili rol oynayan bu kavramların açıklığa kavuşturulmasının ve kiracı ve mülk sahipleriyle ilgili değerlendirmenin ardından bu şahıslar arasından bazı kişiler ve istibdal uygulamasını talep ettikleri gayrimenkuller üzerinde durularak, konu hakkında örnekler sunulmuştur. Bu örnekleme, birden fazla istibdale konu olan şahıslar üzerinden yapılmıştır. Örnekleme çalışmasının ardından, istibdale konu olmasa da, gayrimenkullerin komşularının profilleri hakkında da bilgi verilmiş olduğundan, sosyo-ekonomik durumları hakkında benzer bir değerlendirme komşular için de yapılmıştır. Böylece başta konut olmak üzere, hükümlerde ismi geçen gayrimenkullerin sakinlerinin profili ve kent içinde dağılımları değerlendirilmiştir. Bu da, 18. yüzyılın ortalarında 22 yıllık bir tarih aralığındaki örneklem grubu üzerinden farklı kentli grupların kent genelinde nasıl bir dağılım sergilediklerini görmek için önemlidir.

Konutların büyüklükleri, yani arsa ve bina zemin alanları ile kat sayıları üzerinden yapılan diğer bir değerlendirme de, çalışmanın dördüncü bölümünü oluşturmuştur. Büyüklükler ve kat sayıları, özel mekanların nitelikleri hakkında önemli ipuçları vermenin yanında, kent dokusunun yoğunluğunu da anlamayı sağlayan önemli veri gruplarıdır. Bu veri gruplarının kantitatif analiz sonuçlarına göre kent içinde farklı konut gruplarının bulunması, kent genelinde zemin alanı büyük ve küçük olan, az katlı ve çok katlı birbirinden farklı şekillenen konutların bir göstergesidir ve konutlardaki çeşitlilik hakkında fikir verici olacaktır. Farklı konut grupları, bulundukları mahalleler ile birlikte de ele alınarak değerlendirilmiştir ki, bu değerlendirme kent dokusunun yoğunlaştığı ve az yoğun olduğu bölgeleri tayin etmeyi, kat sayılarıyla da kentteki yükseklikleri görmeyi sağlayacaktır. Bu veri grupları, konutların mülk sahipleri ve kiracılarıyla karşılaştırmalı olarak da incelenmiştir. Böylece sosyo-ekonomik durumları farklı kent sakinlerinin konutlarının büyüklükleri arasındaki benzerlik ve farklılıklar hakkında bilgi edinilmiş olacaktır.

Konut ve arsaların kıymetleri ve kira değerlerine dair veriler ise, çalışmada kantitatif değerlendirilmesi yapılan ve "İstanbul'da rant'a dair ipuçları" diye nitelendirilerek ayrı bir başlık altında, çalışmanın beşinci bölümünde ele alınan diğer bir konu olmuştur. Öncelikle çalışmanın bir önceki bölümde incelenecek olan gayrimenkullerin zemin alanlarına ilişkin olarak o dönemde ölçümler yapılmış olması, kentte her birim alanının (zira) önemi olduğunu göstermiştir. Ayrıca bu birim alanlarının kıymetlendirilmesi, arsa ve binaya ayrı ayrı değer

biçilmesi, rant sağlandığını düşündürtmektedir. Yapılan kantitatif analizlerde elde edilen farklı birim kıymetleri de bunu destekleyecektir. Bu durum, ayrıntılı olarak incelenmiştir. Kira değerleri de benzer şekilde bu farklılaşmanın ve kentin farklı bölgelerinde, farklı nitelikteki gayrimenkullere biçilen değerler konusunda ipucu verir. Ancak burada birincil malzeme tanıtılırken verilen kiracılık ve kira şekilleriyle ilgili bilgileri de göz önünde tutarak değerlendirme yapmak gerekmiştir. Çünkü Osmanlı dünyasında vakıflarda kiracılık konusu oldukça karmaşıktır. Farklı kiralama şekilleri vardır ve bunların uygulama şekilleri ve değerleri de birbirinden farklılıklar göstermektedir. Dolayısıyla değerlendirme yaparken bu farklılıkları da değerlendirmede dikkate almak gerekmektedir.

İstanbul'da kamusal-özel mekan kademelenmeleri başlıklı altıncı bölümde de, hükümlere konu olmuş konutları çevreleyen yolların niteliği hakkında bir değerlendirme yapılmıştır. "Tarik-i amm" ve "tarik-i hass" olmak üzere farklı adlandırılmış olan yollar, kentin kamusallığı hakkında da önemli ipuçları vermiştir. Yolların sahip olduğu farklı nitelikler ve bunların konutlarla olan komşuluk ilişkilerine de bu bölümde ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Diğer bölümlerde olduğu gibi bu verilerin de kent içinde dağılımlarını görmek, bunların kantitatif sonuçlarına bakmak, konutların komşu olduğu yollarla birlikte kazandıkları farklı nitelikleri değerlendirmeye olanak sağlamıştır ki, bu da incelenen dönemde kent ve konutlar arasındaki kamusal-özel mekan kademelenmelerini anlamak bağlamında önemlidir.

Son olarak da çalışmanın yedinci bölümünde konutlardaki mekan bileşenleri incelenmiş, her bir konutta çok sayıda farklı bileşenin farklı şekillerde nasıl bir araya geldiği irdelenmeye çalışılmış ve bunlardan yola çıkarak evlerdeki barınma standartları ve konfor koşulları hakkında da değerlendirmeler yapılmıştır. Öncelikle farklı düzenlemeler olması, aslında çok çeşitlenen farklı mekan kombinasyonları olduğunu gösterecektir. Bu farklılaşmanın nedenlerini tespit etmek ise çok zor ve karmaşıktır. Özel mekanlar olan konutlardaki mahremiyet standartları ve ilişkileri üzerine düşünmek, bu bağlamda anlamlı gözükmektedir. Böyle bir düşünme pratiğiyle birlikte, bileşenlerin bir arada ve ayrı ayrı ele alınarak ev içindeki konumları bakımından benzerlik ve farklılıkları saptamak, incelenen evlerdeki mekan kombinasyonları ve düzenleri hakkında genel bir değerlendirme yapmayı mümkün kılmaktadır. Böyle bir genel değerlendirmenin yanısıra, her bir bileşenin ayrı ayrı ele alınması da gereklidir. Çünkü terimler ve bu terimlerle ifade edilen mekanlar, tarihsel ve toplumsaldırlar, bunların taşıdıkları ve yüklendikleri anlamlar, zamana, mekana ve topluma göre farklılaşır ve sürekli dönüşüm geçirirler. Dolayısıyla her bir bileşenin incelenen dönemde taşıdığı anlamı, nasıl bir mekan olduğunu tartışarak anlamaya ve tanımlamaya çalışmak

önemli gözükmektedir. Farklı kaynaklardan edinilen bilgiler, bu düşünceden hareketle eleştirel bir şekilde irdelenmiş ve bileşenlerin incelenen evlerdeki bulunma oranları ve evin farklı katlarında ve farklı adlandırılan bölümlerinde nasıl konumlandığı da, bu bilgilerle birlikte değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme aynı zamanda, terimlerle ifade edilen mekanlar yoluyla incelenen dönemdeki yaşam koşullarını anlamanın da bir yoludur. Evlerdeki konfor koşulları, örneğin oda sayısı, hijyen koşulları, su sağlama olanakları gibi konularda bu mekan bileşenlerinin her birinden azımsanmayacak bilgi edinilecektir.

Çalışmanın yedinci bölümünde ele alınan diğer bir konu da, evlerin yapılanması ve oluşum süreçleridir. İstibdal uygulamasına konu olan evlerden edinilen ipuçları, mülkiyet ve kiracılık konularıyla ve kentteki gayrimenkullerin önemli bir çoğunluğunun vakıfların elinde bulunmasıyla da doğrudan ilişkili olan bu konunun ayrıntılı olarak ele alınmasını gerektirmiştir. Konutların eklentili olarak yapılandığı tezinin ortaya atıldığı bu bölümde, mekan bileşenlerinin de bu yapılanmayla ilişkili olacağı düşüncesiyle yedinci bölümün sonunda ele alınmış ve örnekler üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır.

Sonuç olarak bütün bu veriler ve bu verilerin kantitatif olarak değerlendrilmesi, 18. yüzyılın ortalarındaki İstanbul kentine ve konutlarına dair önemli ve ilginç bilgiler sunmaktadır. Bu bilgilerin genel olarak değerlendirildiği ve çalışmanın sonuçlarının özetlendiği sonuç bölümünde de konu bağlamında, İstanbul kentinin, bir panoraması çıkarılarak, bugüne kadar yapılan çalışmalar için istibdal kayıtları üzerinden yapılan analizlerin sayısal sonuçlarıyla yeni bir bakış açısı getirilecektir.

2. BİRİNCİL MALZEMENİN TANITIMI

2.1 "İstibdal"in Tanımı, Özneleri ve Yapılma Gerekçeleri

Ahkâm defterlerinin 1742–1764 yılları arasında tutulan ilk yedi defterinde vakıflarla ilgili hükümler, içerikleri bakımından incelendiğinde; vakfa ait yerlerin kiralanması, intikali, istibdali, vakfın gelirleri ve muhasebesi, vakfın yönetimi, denetimi, çalışanları ve ücretleri, vakfa müdahale edilmesi, vakfın veya kiracının yaptığı tamir ve onarımlar gibi konuların ele alınmış olduğu görülür. Bu konular arasında, özellikle istibdal konulu hükümlerin, içerdiği bilgiler açısından, tez çalışması için zengin bir malzeme sunduğu tespit edilmiştir. Ancak kent ve barınma kültürü ve yaşam koşullarına ilişkin olarak elde edilen bu zengin malzemeyi ve verileri tanımlamadan önce, bu hükümlerin ana konusunu, yani istibdal konusunu irdelemekte fayda vardır. Çünkü hükümler konularına göre tasnif edilerek, sayısal bir değerlendirme yapıldığında da, istibdal konusunun ağırlıklı bir yer kapladığı görülmüştür. 359 hükmün 212'sinde, yani % 59,05'inde hükme istibdal, konu olmuştur. İstibdal uygulamasının 18. yüzyılın ortalarına denk gelen 22 yıllık süreçte defterlerde vakıflarla ilgili olarak en fazla kayda geçen duruma işaret ediyor olması dikkat çekicidir, bu nedenle de konuyu anlamaya çalışmak, tanımlamak önemli gözükmektedir.

İstibdal, vakıflarla şahıslar arasında gerçekleşmektedir ve vakfa ait yerlerin (ev, arsa vs.) mülklerle (ev, arsa, dükkan vs.) değiş tokuş/mübadele edilmesi demektir.[*] Bir anlamda vakıf açısından, eski vakıf malının elden çıkarılarak yenisinin alınması da denebilir. Dolayısıyla istibdal uygulamasının ardından vakfa ait olan mal bir şahsa, şahsın mülkü olan ise vakfa geçmiş olmaktadır. Böylece vakıflar, bu uygulamayla satamayacakları için elden çıkaramadıkları eski mallarını yenileriyle değiştirerek devamlılıklarını da sağlamış olmaktadırlar.

---

[*] İstibdal için sözlük anlamlarına bakıldığında, Devellioğlu (2007, s. 454) istibdalin, "değiştirme, değiştirilme; bir şey verip yerine başka bir şey isteme; bir vakfı mülk ile mübadele etme" anlamlarına geldiğini belirtirken; Pakalın (1983, c.2, s.96) da " Vakfı mülk ile mübadele etmek yerinde kullanılır bir tabirdir" demiştir. Her ikisinde de vakıflarla ilgili olarak aynı anlama gelse de, Fernandes (2000, s. 206), istibdalin Memluklular dönemi için iki şahıs veya bir şahıs ve vakıf gibi bir kurum arasında gerçekleşen bir işlem olduğunu belirtmiştir. Osmanlılar döneminde iki şahıs arasında da böyle bir uygulama yapılıp yapılmadığı hakkında bilgi bulunamamıştır. Ancak yapılıyor olsa dahi, burada ele alınan istibdal uygulamalarının hepsine vakıflar dahil olduğu için, şahıslar arasındaki istibdal konusu dikkate alınmayacaktır.

Öte yandan, istibdal, vakıflar açısından aslında çok kolay kabul edilebilir ve uygulanabilir bir uygulama değildir; bu konu, oldukça karmaşık ve tartışmalı bir konu olagelmiştir. Ancak belirli zaruretlerin oluşması halinde izin verilen bir uygulamadır. İstibdal, vakıf kurucusunun vakfettiği mal, mülk veya gelir kaynaklarını belirli biçimde yönetmekle görevlendirdiği kişiler olan mütevellilerin yetkileri dahilinde bir uygulamadır. Ancak bu yetki, mütevellinin dahi tek başına kullanabileceği bir yetki değildir; mütevelli, bu yetkiyi ancak Akgündüz'ün (1996) ifadesiyle "emr-i sultani ve izn-i kadi ile" kullanabilir. İstibdal konusunun Ahkâm defterlerine kaydedilmesinin nedeni de budur. Aksi takdirde yalnızca mütevellinin yetkisi ile gerçekleştirilebilecek bir uygulama olsaydı, bu defterlere kaydedilmezdi. Peki, böyle bir uygulamanın yapılabilmesi için gerekli şartlar nelerdi? Diğer bir deyişle, zaruretler halinde izin verilen bu uygulamada, bu zaruretlerle kastedilen neydi? Bu soruların yanıtlarını vermek önemli gözükmektedir. Çünkü böylece vakıflar açısından bu uygulamanın neden ve hangi şartlar altında gerçekleştirilebileceği anlaşılmış olacaktır. Ardından, bu uygulamaya mülk sahibi açısından da bakmak gereklidir. Mülk sahibinin bu uygulamaya neden dahil olduğu da son derece önemlidir.

Bir vakıf malın istibdal edilebilmesi için gerekli şartlardan biri, vakıf kurucunun kendisi veya başkasına istibdal yetkisi için izin vermesidir. Yani, vakıf kurucu, vakfı kurarken, ihtiyaç olduğunda vakfa ait olan bir akarın diğer bir akar ile istibdal olunmasına izin vermiş ise, Osmanlı hukukunda bu izin geçerli sayılmakta ve yalnız bir kereye mahsus olmak üzere istibdal uygulanabilmektedir. Vakıf kurucunun bunun yanında belirttiği başka şartlar varsa, onlara da uyulmak durumundadır. Örneğin, arsa ile istibdali şart koşuldu ise, vakıf mal bir dükkan veya ev ile istibdal edilemez. (Akgündüz, 1996)

İstibdal için aranan diğer bir şart, vakıf mallardan yararlanılamaz ("intifa edilemez") hale gelinmesidir. Vakfa ait mal, kendisinden yararlanılamaz duruma gelmiş ve harap olmuşsa, diğer bir deyişle buradan hiç gelir elde edilemiyor veya geliri masrafına yetmiyorsa, kadının ve padişahın da izni şartıyla (izn-i kadi ve emr-i Sultani) istibdal edilebilir. (Akgündüz, 1996)

Vakfa ait mal işletilebilir ve yararlanılabilir durumda olsa da, istibdal edilecek olursa yeni mülkün vakfa daha yararlı ve daha çok gelir getirmesi durumunda da istibdal uygulaması yapılmıştır. Aslında, özellikle bu durumda yapılan istibdaller konusunda, genel anlamda

İslam, konumuz bağlamında da Osmanlı hukukçuları arasında erken dönemlerde tartışmalar[*] olmuşsa da, Ebussuud'un fetvası[**] ile bu konu Osmanlı'da çözüme kavuşturulmuştur. 1544 (H. 951) tarihli bir padişah buyruğu (İrade-i Seniyye) ile bu fetva, hukuki bir düzenleme haline getirilmiş ve bu tarihten Tanzimat'ın son dönemlerine kadar bu düzenlemedeki esaslar çerçevesinde uygulama devam etmiştir. Dolayısıyla bu çalışmanın ele aldığı dönem için de, bu düzenlemedeki şartlar geçerli olmuştur. Buna göre, sözü edilen ilk iki istibdal şartı, diğer bir deyişle vakıf kurucunun istibdale izin vermesi ve vakıf malların yararlanılamaz hale gelmesi durumları, kadı ve padişahın izni de alınarak istibdal yapılması için geçerli şartlardandır. Ancak üçüncü durum, yani vakfa ait mal işletilebilir ve yararlanılabilir durumda olsa dahi, daha yararlı ve daha çok gelir getireceği düşünülerek istibdal istenmesi durumu, aslında bu düzenlemeyle de istibdal gerekçesi olarak kabul edilmemiştir. Ancak Akgündüz (1996), uygulamada bu durumun da gerekçe olarak kabul edildiğini belirtmiştir ki, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de Ahkâm defterlerinde bu durumla sıkça karşılaşılacaktır. Singer (2002) da, istibdalin sıkça yapıldığını dile getirerek, gerekli görüldüğünde, bu uygulamanın yapılmasıyla birlikte aslında vakıfların mal varlıklarının "dondurulmuşluk"larınn ortadan da kalktığını belirtmiştir.

Bunun yanında, Akgündüz (1996), bu düzenlemeyle birlikte istibdal için şu şartların da gerekli olduğunu belirtmiştir:

- İstibdal yapılabilmesi için vakfa ait malın tamir edilerek eski haline döndürülmesi için başka gelir kaynağı da bulunmaması gerekir.
- Vakıf mal satılırken, satış akdinde hile/aldatma ("gabn-i fahiş") bulunmaması gerekir.

---

[*] Akgündüz (1996), bu tartışmaların sebebini şöyle açıklamaktadır: "Başta Hilalür-Rey olmak üzere birçok Hanefi hukukçuları, bu durumda istibdalin caiz olmadığını, zira verilecek bir fetvanın, menfaatperest bazı zalim hakimlerin işine yarayacağını ve bu fetvaya dayanarak Müslümanların kudsi gayelerle kurdukları vakıfları iptale gideceklerini haklı olarak açıklamışlardır. Osmanlı hukukçularından da ayni kanaatte olanlar mevcuttur. Diğer taraftan Ebu Yusuf ve ona tabi bazı Hanefi hukukçuları ise, intifa'ı mümkün olan bir vakıf mal satılıp da yerine vakfa daha yararlı bir mal alınabilecekse, hakimin kararı ile istibdalin caiz olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Osmanlı tatbikatını bir tarafa bırakırsak, diğer İslam aleminde bu görüşe göre fetva verildiğini ve bu vesile ile çok vakıf mallarının yağma edildiğini rahatlıkla söyleyebiliriz." Bu konuda Leonor Fernandes'in Memluklular döneminde istibdale ilişkin makalesi, konunun tartışmalı olduğunu gösteren çarpıcı örnekler sunmaktadır. Bknz. Fernandes, L., (2000) "Istibdal: the Game of Exchange and Its Impact on the Urbanization of Mamluk Cairo", The Cairo Heritage: Essays in Honor of Laila Ali Ibrahim, American University in Cairo Press. s.203-222.

[**] "Vakıf akarın bey' ve istibdali caiz midir? El-cevap: Müsevvigat-ı şer'iye mevcut olıcak bey'e ve istibdale izin vermekten kudatı men için Emr-i şerif varid olmuştur. Müsevvigat-ı şer'iye mevcut iken kudat izninden ne zamanda men' olunmuştur? El-cevap: 951 tarihinde varid olmuştur." Fetava, Vrk: 125/B. Aktaran Akgündüz, A., (1996) s.381-382.

- Vakıf mal, mütevellinin kendi lehinde şahitlikleri caiz olmayan hısımlarına ve alacaklılarına satılmamalıdır.
- İstibdal uygulaması, kadı izni ve padişah emri ile yapılmalıdır. Aksi takdirde istibdal, geçersiz sayılacaktır.
- İstibdalin karşılığında vakfın alacağı gayrimenkulün yeri ve konumunun, vakıf gayrimenkulün yeri ve konumundan aşağı olmaması gerekir. Yer ve konum bakımından mülk olan gayrimenkulün vakıf gayrimenkul ile eşit değerde veya ondan daha üstün olması gerekir. Değer ve rağbet açısından eşit olduktan sonra aynı şehirde olmaları gerekmez.
- Vakıf mal ile istibdal edilecek olan mülk mal, akar yerine, para da olabilir. Nakit para ile istibdal yapılıp yapılamayacağı hakkında da tartışmalar olmuşsa da, Osmanlı uygulamasında istibdal işleminin mütevelli, kadı ve padişah onayı ile yapılmasından dolayı, para ile de vakıf akarın istibdal edilebileceği konusunda karar kılınmıştır.
- İçinde oturtulmak üzere vakfedilen ("süknaya meşrut") vakıf mal ile istibdal edilecek olan mülk aynı cinsten olmalıdır. Ancak gelir amacı ile işletilmek üzere vakfedilen ("istiğlale mevkuf") mallarda böyle bir gereklilik yoktur.

İstibdal uygulamasının yapılabilmesi için, vakıflar açısından bütün bu şartların sağlanması gerekmektedir. Çünkü vakfın bu işten zararlı çıkmaması, vakfın devamlılığının sağlanması esastır. Dolayısıyla istibdal, bütün bu şartların sağlanması halinde vakıf için yararlı bir uygulama gibi gözükmektedir. Bununla beraber, istibdal konusunun bu kadar tartışmalı bir konu olması ve ancak şartlar sağlandığında yapılabilir bir uygulama olması önemlidir. Çünkü tartışmaların esas nedeni, istibdal ile birlikte vakıfların dezavantajlı duruma düşme tehlikesi ve suistimallere açık bir konu olması nedeniyle vakıfların zarar görmesi ihtimalidir. Dolayısıyla konuya vakfın karşısındaki muhatap olan mülk sahipleri açısından da bakmak, onların bu uygulamaya neden dahil olduklarını anlamaya çalışmak önemli gibi gözükmektedir. Zira Memluklular döneminde istibdal uygulamasına ilişkin bir çalışma yapan Fernandes'in (2000) tespitleri, bu bağlamda çarpıcıdır. O, makalesinin başlığında dahi, istibdali bir oyun olarak nitelendirmiş; mülk sahiplerinin, ki bu kimseler özellikle yönetici sınıf üyeleridir, istibdali, kent içinde kıymetli bölgelerde arazi elde etmenin bir yolu olarak gördüklerini belirtmiştir. Kentin dolması ile birlikte, boş arazi bulunamamasından ötürü, bu bölgelerdeki arazi fiyatlarının yükselmesinin, dolayısıyla buralardan arazi almanın zorlaşmasının yönetici sınıfı yeni arayışlara sürüklediğini ifade etmiştir. Ona göre, kent

içindeki vakfa ait olan harap yerleri istibdal yoluyla mülk edinmek, bu kimseler için inanılmaz bir çözüm olmuştur. Öte yandan bu durum vakıflar açısından da oldukça tehlikeli sonuçlar doğurmuştur. Akgündüz de (1996) benzer örnekler üzerinden, Memluklular devrinde idarecilerin istibdali suistimal ederek vakıfları gasbettiklerini belirtmiştir. Osmanlı'da istibdalin uygulamasında farklılıklar olduğu, bu suistimalleri azaltmak ve vakıfların zarar görmemesi adına yukarıda da zikredilen şartların getirildiği biliniyor olsa da, bu konuya ilişkin önlemlerin ne derece işe yaradığı hakkında şüphe duymak gerekir. Çalışmanın birincil malzemesini oluşturan 1742–1764 yılları arasındaki hükümlerde karşılaşılan durumlar da bu şüphenin haklılığını ispatlamıştır. Bu konuyu geniş bir şekilde ele alarak bütün bu anlatılanları hükümler üzerinden yeniden değerlendirmek konuya açıklık getirecektir.

Vakıf mallarla istibdal edilen mülklerin sahiplerinin kimler olduğu hakkında hükümler üzerinde yapılan inceleme sonucunda 211[*] istibdal hükmünün 166'sında (toplam istibdallerin % 78,67'sinde) mülk sahiplerinin, vakfın kiracısı olduğu tespit edilmiştir.[**] Hükümlerin 17'sinde (toplam istibdallerin % 8,06'sında) ise vakıf mallarla istibdal edilen mülklerin sahipleri, vakfın kiracısı olmayan kimselerdir.[***] Söz konusu hükümlerde, vakfın, belki de mütevellinin bulduğu ve istibdal için uygun gördüğü veya genellikle herhangi bir mülk sahibinin talebi üzerine, vakıf malı ile mülk sahibinin malı arasında bir değişim söz konusudur. Hatta tedarik eden şahısların belli olduğu, ancak mülk sahibinin anlaşılamadığı, bu nedenle de gruplandırılamayan ve bu 17 kayıt içerisinde yer almayan 3 kayıt[****] daha vardır. Bu kayıtlar, istibdal için belki de araştırılıp bulunarak mülk tedarik eden şahısların var

---

[*] 212 istibdal hükmünün 2'si aynı konulu olduğu için 211 hüküm ele alınmıştır.

[**] Kiracı/mutasarrıf ile vakıf arasında yapılan 166 istibdal kaydını kendi içinde de gruplandırmak mümkündür. Buna göre, 1. Hem arsa, hem binanın kısmen veya tamamen kiracısı/mutasarrıfı ile vakıf arasındaki istibdaller *(155* istibdal hükmünden *14*'ünde vakfın kiracısı padişah, *141*'inde diğer şahıslardır. Padişahın kiracı olduğu istibdallere örnek olarak 5/44/133, 6/42/118, 6/115/329, 6/180/515, 6/215/598, 7/22/68 no'lu hükümlere; diğer şahısların kiracı olduğu istibdallere örnek olarak 1/158/701, 2/205/706, 3/166/619, 4/241/736 (4/226/689), 4/218/664, 5/161/500, 6/281/808, 6/349/990, 7/18/60, 7/65/206 no'lu hükümlere bakılabilir.) 2. Arsanın mutasarrıfı/kiracısı, üzerindeki binanın mülk sahibi olan şahıs ile vakıf arasındaki istibdaller (*11* istibdal hükmü) (Örnek olarak 3/242/907, 3/275/1021, 4/222/674, 6/110/313, 7/5/13, 7/43/140 no'lu hükümlere bakılabilir.) (İstanbul Ahkâm Defterleri Vakıf Tarihi 1, 1998)

[***] Vakfın kiracısı olmayan bir mülk sahibi ile vakıf arasındaki istibdaller (17 istibdal hükmünün 3'ünde mülk sahibi padişah, 14'ünde diğer şahıslardır. Padişahın mülk sahibi olarak dahil olduğu istibdaller için 6/120/339, 6/150/426, 7/12/40 no'lu hükümlere; diğer şahısların mülk sahibi olduğu istibdallere örnek olarak 1/203/912, 2/175/603, 3/286/1058, 4/292/862, 5/257/783, 6/59/164, 6/255/719 no'lu hükümlere bakılabilir.) (İADVT, 1998)

[****] Tedarik eden şahısların tedarik ettiği mülklerle yapılan, mülk sahibinin tam olarak anlaşılamaması nedeniyle gruplandırılamamış olan istibdal hükümleri 7/37/115, 6/322/920, 6/312/899 no'lu hükümlerdir. (İADVT, 1998)

olduğunu ve bazı durumlarda bunlar aracılığıyla da istibdalin gerçekleşebileceğini göstermesi bakımından önemli gözükmektedir. Geri kalan 25 hükümde[*] (toplam istibdallerin % 13,27'sinde) ise vakfın karşısındaki muhatabın vakfın kiracısı olup olmadığı tam olarak anlaşılamamıştır.

Sonuç olarak, vakfın muhatap olduğu kimselere göre yapılan kantitatif değerlendirmenin sonucunda istibdallerin ağırlıklı olarak vakıflar ile kiracıları arasında yapıldığı anlaşılmaktadır. Peki, büyük çoğunluğu vakfın kiracısı olan bu mülk sahipleri, istibdale neden dahil olmuşlardır? Bu sorunun yanıtını vermek de, istibdal konusuna farklı bir bakış sağlayacaktır. Öncelikle hükümlerde istibdal talebinde bulunan taraf hakkında ipuçları elde edilmiştir. Bu ipuçları da aslında talebin, çoğunlukla vakfın karşısındaki muhataptan, yani çoğunluğu vakıfların kiracısı olan mülk sahiplerinden geldiğini göstermiştir.[**] Bir şahsın kiracısı olduğu gayrimenkulleri, mülklerine tercih etmesi, istibdalin vakıflardan ziyade, kiracısı tarafından yapılması istenen bir uygulama olduğunu göstermektedir. Kiracı olmayan mülk sahiplerinin de istibdal talebinde bulunduğu ve benzer şekilde bu uygulamanın onlar için de istenen bir durum olduğu görülmüştür. Vakıf mütevellisinin, diğer bir deyişle yönetiminin, talepte bulunduğu örnekler ise az sayıdadır. Dolayısıyla bu noktada anlaşılıyor ki, istibdalin yapılma gerekçelerini, vakıflarda değil, karşı muhataplar olan mülk sahiplerinde aramak gerekir. Bu da daha önce sözü edildiği gibi istibdal uygulamasının, sadece vakfın yararına değil, mülk sahiplerinin de yararına olabileceği hakkındaki şüpheleri doğrulamaktadır.

Bunun yanında istibdal edilecek olan vakıf ve mülk gayrimenkullerin istibdal şartlarına uyup uymadıkları hakkında yapılan incelemede, öncelikle vakıf gayrimenkullerin istibdal edilebilmesi için aranan birincil şartlardan olan, vakıf gayrimenkulün harap ve yararlanılamaz

---

[*] 25 istibdal hükmünde vakfın karşısındaki şahsın vakfın kiracısı olup olmadığı anlaşılamamıştır. Bunlara örnek olarak 1/171/773, 2/46/165, 5/164/509, 6/359/1017, 7/51/163 no'lu hükümler gösterilebilir. (İADVT, 1998)

[**] Hükümlerde istibdal talepleri, "rağbet, ragıb, ragıbe, taleb, talib, talibe, murad, irade" kelimeleri ile ifade edilmiştir. Kiracının talepte bulunduğu istibdal kaydına örnek olarak 6/349/990 no'lu hüküm (s. 370) verilebilir: "…mutasarrıfe olan Şerîfe Zeyneb Hâtûn ibnet-i el-Hâcc Mehmed'ün vekîl-i müsecceli el-Hâcc Mustafâ bin Mehmed meclis-i şer'-i hatîrde vakf-ı mezbûr mütevellîsi es-Seyyid Abdülkādir Beğ ibn-i Ömer tarafından vekîl oldığı kâtib-i vakf Hâfız Mustafâ ve Osmân Çelebi şehâdetleriyle sâbit olan es-Seyyid Mehmed mahzarında müvekkilem mezbûre vakf-ı merkūmun mutasarrıfe oldığı zikr olınan arsaları yedinde mülk olan zikri âtî üç aded menâzil ile istibdâl murâd idüp istibdâli vakf-ı mezbûra enfa' olmağla ba'de'l-keşf istibdâline izn taleb iderüm didükde…". Kiracının istibdal talebinde bulunduğu örnekler, sayısal olarak oldukça fazladır, bknz. 7/65/206, 7/18/60, 3/317/1167 vd. Öte yandan sayısı az da olsa mütevellinin talepte bulunduğu istibdal hükümleri de vardır. Örnekler için bknz. age, 6/169/485, 6/136/389 no'lu hükümler vd.

hale gelmiş olma şartının, uygulamalarda her zaman geçerli olmadığı görülmüştür. Bu şartın aranıp aranmadığına göre hükümler değerlendirildiğinde elde edilen kantitatif sonuçlar şöyledir:

211 istibdal hükmünün 112'sinde yararlanılabilir durumda olan vakıf gayrimenkul veya gayrimenkulün bir kısmı istibdal edilirken, yalnızca 38'inde harap, 17'sinde yanmış vakıf gayrimenkullere[*] rastlanmıştır. Ancak harap ve muhterik vakıf gayrimenkullerin bulunduğu hükümlerin 4'ünde[**] aynı zamanda harap olmayan, yararlanılabilir durumda olan gayrimenkuller de vardır. Dolayısıyla harap ve yararlanılamaz vakıf gayrimenkullerin istibdali, yalnızca 55 hükümde söz konusu olmuştur. Bu durumda birincil şartı sağlayarak yapılan istibdaller, toplam istibdallerin yalnızca % 26,06'sını; vakıf gayrimenkul yararlanılabilir durumda olsa da vakfın yararına olduğu düşüncesiyle yapılan istibdaller ise % 53,08'ini oluşturmaktadır. Bunun dışında 53 hükümde istibdal edilen, "arsa, arsa-i haliye, menzil arsası" gibi ifadelerle tanımlanmış olan vakfa ait arsaların[***] da, her ne kadar bilgi verilmemişse de, binasının harap ve yanmış olup, yalnızca arsasının kalmış olma ihtimali olabilir. Bu ihtimali akılda tutmak gerekirse de bu durum, istibdal için birincil şartın aranmadığı örneklerin de azımsanmayacak sayıda olduğu sonucunu değiştirmez.

Görülüyor ki, uygulamada, birincil şartların dahi aranmaması durumu söz konusu olabilmiştir. Bunun yanında hükümlerde diğer şartlarla ilgili olarak elde edilebilen bilgiler değerlendirildiğinde de çarpıcı sonuçlar elde edilebilmektedir. Mesela vakıf gayrimenkullerin, mülklerden değer açısından daha yüksek olmasına dikkat edildiği söylenebilir.[****] Vakfın bu

---

[*] "Harab, müstehleke, münhedim, köhne" gibi sıfatlarla nitelendirilen vakıf gayrimenkuller için, örnek olarak 1/14/61, 3/150/565, 5/44/133, 6/136/388, 7/18/60, 7/37/115 no'lu hükümlere; "muhterik" yani yanmış gayrimenkuller için de 1/32/149, 2/81/272, 3/7/29, 7/65/206 no'lu hükümlere bakılabilir. (İADVT, 1998)

[**] 4/210/641 no'lu hükümde harap gayrimenkulle; 1/67/308, 2/116/389, 7/65/206 no'lu hükümlerde de muhterik gayrimenkulle birlikte, yararlanılabilir olan gayrimenkuller de istibdal edilmiştir. (İADVT, 1998)

[***] Bu şekilde tarif edilen arsalara örnek olarak 4/65/173, 4/285/844, 6/255/719, 6/298/859, 6/339/962 no'lu hükümlere bakılabilir. (İADVT, 1998)

[****] 1/14/61 no'lu hükümdeki "…mülk olan menzil vakf olan menzilden rağbet ü vüs'at ü cevdet ü semen ü kıymet cihetlerinden sâlifü'z-zikr vakf menzilden ezyed ü evfer ve makbûl ve istibdâl cânib-i vakfa hayırlı oldığı…" veya 6/355/1006 no'lu hükümdeki "…mülk menâzilün arsası vakf arsadan yüz seksen dokuz zirâ' ezyed ve kezâlik mülk menâzilün kıymeti vakf arsanun kıymetinden altı yüz yiğirmi guruş evfer ve mahalli dahi vakf arsanun mahallinden eşref ve hayırlu olmağla ol vechile mülk menâzil vakf arsadan her vechile kıymet ü rağbet ü şeref cihetlerinden ezyed ü evfer olup istibdâli cânib-i vakfa evlâ oldığını…" gibi açıklamalar, vakıf gayrimenkulün rağbet ve değer açısından daha kıymetli olduğunu, vakıf için daha hayırlı olduğunu anlatan ifadelerdir. Her hükmün sonunda benzer ifadelere, istibdal için gerekli şartın yerine getirildiğini göstermesi açısından yer verilmiştir.

uygulamadan zarar görmediğini ispatlamak gerekliliğinden ötürü, vakfa ait gayrimenkulün kıymetinin, hiçbir hükümde mülk gayrimenkulden düşük olduğuna rastlanmamıştır. Öte yandan mülk sahibinin de zararlı çıkacağı bir uygulamayı talep edeceğini düşünmemek gerekmektedir. Dolayısıyla istibdal edilecek gayrimenkullerin yer ve konumları açısından bir karşılaştırma yapıldığında, bu şartı ne kadar sağladıklarına şüpheyle bakmak gerekir. Nitekim çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de vakıf ve mülk gayrimenkullerin kent içi konumlarıyla ilgili karşılaştırmalar da bunu destekleyecektir.*

Çoğunluğu vakfın kiracısı olan mülk sahiplerinin istibdal taleplerinin sebeplerini; diğer bir deyişle, mülkleri olan gayrimenkulleri değil de, vakıf gayrimenkulleri hangi gerekçelerle tercih ettiklerini değerlendirmek de konuya açıklık kazandıracaktır. 211 hükmün 157'sinde mülk sahibinin istibdal gerekçesi hakkında ipucu sağlayacak bilgilerin bulunmasından dolayı, gerekçeler hakkında tahmin yürütülebilmiştir. Söz konusu hükümlerde, mülk sahibi ve kiracı şahıslar, gayrimenkulün kent içindeki konumu ve komşuları, kira şekli istibdalin yapılma sebebiyle ilgili önemli bilgilere işaret etmektedir. Bu bilgilerden yola çıkılarak, büyük çoğunluğu vakfın kiracısı olan şahısların, kiracı oldukları gayrimenkulleri "mülk edinmek" istedikleri, bu uygulamayı da bu gerekçeyle talep ettikleri tahmin edilmektedir. Hükümlerde, mülk sahiplerinin, kiracı oldukları vakıf gayrimenkulde veya civarında oturuyor olduklarına veya bu civarda mülklerinin bulunduğuna dair verilen bilgiler, böyle bir tahminde bulunulmasını sağlamıştır. Sayısal olarak değerlendirildiğinde 157 hükmün 117'sinde bu durumla karşılaşılmaktadır. Hatta bu şahısların ve bazen de ailelerinin, aynı mahallede veya civar mahallelerde bulunan vakıf gayrimenkulleri almak için, birden fazla istibdal hükmüne konu olması da sıkça karşılaşılan bir durum olarak bu düşünceyi desteklemektedir. Dolayısıyla elde edilen ipuçları, istibdalin gerekçesinin, mülk sahibi açısından çoğunlukla mülk edinme isteği olduğunu göstermiştir. Birden fazla istibdale konu olan şahıslar için de mülklerinin bulunduğu mahallelerde mülkiyet sahasını genişletmek istedikleri söylenebilir. Bu şahısların mülklerini artırarak vakıf kurma amacında olabileceklerini de akılda tutmak gerekir. Burada sözü edilen ve kurulmuş olabileceği düşünülen vakıflardan kasıt, çoğunlukla yarı-ailevi veya ailevi** denilecek türdendir. 18. yüzyılda hayır işleri yapmanın yanı sıra,

---

* Bknz. Çalışmanın 2.2.2 bölümü ve Ek 1 ve Ek 2'deki haritalar.

** Ailevi ve yarı-ailevi vakıf ifadeleri, Yediyıldız'ın (2003) sınıflamasından alınmıştır. Bu vakıflara, diğer bir deyişle aile için gelir sağlama amacıyla kurulan vakıflara "evlatlık vakıf" da dendiği bilinmektedir.

ailesi için gelir sağlamanın da vakıf kurmak için önemli bir gerekçe olduğu bilinmektedir. Barkan (1940), bu türden vakıfların, sahip olunan mülkleri elde tutmak, mülk sahibinin ölümünün ardından varislerce bölüşülüp küçük parçalara ayrılmasına engel olmak, mülkün bütün halinde korunmasını sağlamak için kurulduğunu, aynı zamanda mülklerin bu şekilde İslami miras hukukuna göre değil de, mülk sahibinin şartlarına göre değerlendirilmiş olduğunu da belirtir. Dolayısıyla bu amaçlarla vakıf kuran şahısların mülklerini de tercih ettikleri bir bölgede toplamak istemesi, özellikle de sakin olduğu bölgeyi tercih etmesi şaşırtıcı olmayacaktır. İstibdal uygulaması da, vakıf kurmak için tercih ettikleri bu yerlerde bulunan, ancak başka vakıfların elinde olduğu için satın alamayacakları gayrimenkulleri mülk edinmesinin bir yolu olarak görülebilir pekala.

Hükümlerden verilecek örnekler de, bu konu hakkında fikir verici olacaktır. Örneğin, R.1173/Aralık 1759 - Za.1177/Mayıs 1764 tarihleri arasında kayda geçen 11 hükümde, devlet ricalinden Mehmed Akif[*] isimli şahsın mülkleri, 7'si Samatya'da Hacce Hatun, 1'i Üsküdar, 1'i Karaki mahallesinde ve 2'si Üsküdar'da bulunan farklı vakıflara ait gayrimenkullerle istibdal edilmektedir. Hükümlerdeki ifadelerden, özellikle de vakıf gayrimenkullerin komşu tariflerinden anlaşıldığı üzere, Mehmed Akif'in bu mahallelerde başka mülkleri de bulunmaktadır. Dolayısıyla uygulamaya dahil olurken, söz konusu şahsın, başta Hacce Hatun mahallesi olmak üzere, mülklerinin bulunduğu mahallelerdeki vakıf gayrimenkulleri de mülk edinerek buradaki mülkiyet sahasını genişletmek gibi bir amacının olabileceği düşünülmektedir.

Ca.1159/Mayıs 1746 ve Ca.1162/Nisan 1749 tarihleri arasında kayda geçen 10 hükümde[**] de benzer bir durum vardır. Mesleği, 1159/1746 ve 1160/1747 yıllarında Reisülküttab, 1161/1748 ve 1162/1749 yıllarında ise Ruznamçe-i Evvel olarak kayda geçmiş olan Hacı Mustafa isimli şahsın ve ailesinin dahil olduğu istibdal uygulamalarında da, özellikle Hobyar

---

[*] Belirtilen tarih aralığında mesleği konusunda farklı ifadeler kayda geçmiş olsa da, bu hükümlerdeki mülk sahibinin aynı kişi olması ihtimali büyüktür. Söz konusu şahsın ismi, (Ebubekir Paşa'nın oğlu) Mehmed Akif'tir. Bu şahsın mesleği, önce R.1173/Aralık 1759 ve Za.1175/Haziran 1762 tarihleri arasındaki 5 hükümde "Teşrifati"(Teşrifatçı); Ca.1177/Kasım 1763 tarihli daha geç bir hükümde "Tezkire-i Evvel"; ve en son olarak da Za.1177/Mayıs 1764 tarihli bir hükümde de eskiden "Tezkire-i evvel" olup, o tarihte "Süvari Mukabelecisi" olarak kayda geçmiştir. Bknz. 5/164/509, 5/189/579, 5/257/783, 5/270/822, 6/67/187, 6/136/388, 6/136/389, 6/281/808, 6/333/948, 6/351/996, 7/51/163 no'lu hükümler. (İADVT, 1998)

[**] Bknz. 2/116/389, 2/224/759, 2/235/790, 2/239/800, 2/239/801, 2/240/804, 2/301/1007, 2/302/1008, 2/335/1126, 2/346/1164 no'lu hükümler. (İADVT, 1998)

mahallesinde bulunan vakıf gayrimenkullerin ağırlıklı olduğu görülmüştür. Hükümlerden edinilen bilgilere göre, bu mahallede, söz konusu şahıs ve ailesinin büyük menzilleri/evleri vardır. Ancak bu menzillerin/evlerin bir kısmı şahısların mülkleri iken, diğer kısmına bu şahıslar çeşitli vakıflardan kiracıdırlar. Vakıflardan buraları satın alamayacakları için, başka mahallelerde bulunan mülkleri ile istibdal yolunu tercih etmiş gibi gözükmektedirler. Diğer bir deyişle, kiracısı oldukları bu yerleri ve bunlarla birlikte yakınında bulunan vakıflara ait başka gayrimenkulleri de mülk edinerek, Hobyar mahallesindeki mülklerini artırmak amacıyla bu uygulamaya dahil olmuşlardır. Hükümlerden birinde de, şahsın, Şeyh Ferhat mahallesindeki mülk değirmeniyle komşu olan vakıf gayrimenkulü istemesi de, aynı gerekçeye işaret eder. Ancak bunun dışındaki iki hükümde, kiracı olunan vakıf gayrimenkullerin neden tercih edildiği hakkında bir ipucu yoktur. Dolayısıyla bunlar hakkında fikir yürütmek zor olsa da, daha önce de belirtildiği üzere, şahısların, yarı-ailevi veya ailevi türden vakıf kurmak için veya kurmuş olduğu vakfa dahil etmek için başka mahallelerden de mülk edinmek istemesi söz konusu olabilir. Ancak bunun, yalnızca bir tahmin olduğunu akılda tutmak gerekir.

Bu iki örnekte de görüldüğü gibi, şahıslar, İstanbul'un belli mahallelerinde mülk edinmek istedikleri için bu uygulamaya dahil olmuş gibi gözükmektedirler. Benzer şekilde genelde belli mahallelerde yoğunlaşan, birden fazla hükme konu olmuş pek çok şahısla karşılaşılmıştır. Dolayısıyla burada farklı tarih aralıklarında gerçekleşen uygulamaları örneklemesi bakımından seçilen bu iki şahsın durumunun, Ahkâm defterlerinde sıklıkla karşılaşılmış durumlar olduğunu belirtmek gerekir.

Öte yandan, hükümlerde mülkiyeti istenen gayrimenkullerden 3'ünde şahsa ve vakfa ait olan mülklerin karışması/sınırlarını kaybetmesi ("mahlut" olması) de mülk sahipleri tarafından, mülkiyet elde edilerek giderilecek bir sorun olarak görülmüştür. Bu vakıf gayrimenkullerin istibdalinde bu durumla karşılaşılmıştır.[*] Hükümlerden birinde bir kilisenin bitişiğinde bulunan ve yanmış olan vakfa ait bir arsanın, kilise arsasına dahil edilmesinden çekinildiği belirtilerek istibdal talep edilmiştir. İkincisinde harap vakıf mahzen arsası, mülk arsanın altında olarak tarif edilmiş ve mutasarrıfın mülk arsa ve mahzeniyle karıştığı ve ayırmanın

---

[*] 6/81/226 no'lu hükümde yanmış bir vakıf arsa, 3/7/29 no'lu hükümde vakfa ait bir mahzen arsası ile 1/97/434 no'lu hükümde bir menzilin mülklerle karışmış olduğundan veya olacağından söz edilerek istibdal talep edilmiştir. (İADVT, 1998)

mümkün olmadığı belirtilmiştir. Diğerinde de, vakıf menzilin, mutasarrıfın komşu menzilleriyle karışmış olduğu ifade edilmiştir. Bu durumun da, istibdal için bir gerekçe olarak görüldüğü ve mutasarrıfların bu gerekçeyle buraları mülk edinmek istediği anlaşılmaktadır.

Kamusal binalar ve bunların vakıfları için yapılan istibdaller de başka bir gerekçeye işaret etmektedir. Bu tür yapıların inşa edilmesinden önce yapıların inşa edileceği arsa için, çeşitli istimlaklerin gerçekleştirilmesi gerektiği bilinen bir durumdur.* Dolayısıyla kamusal binalar için yapılan istibdal uygulamaları da bu istimlaklerin bir parçası gibi gözükmektedir. Kuban (1995a), 18. yüzyılda Nuruosmaniye Cami'nin inşasına ve yerine karar verilince, yeni istimlaklerin yapılması için Haremeyn-i Şerif, Şeyhüslislamlık, Sadrazamlık ve Evkaf, Hassa Mimarbaşısı Ağa, Mimaran Katibi ve Hülefası ve Evkaf Mütevellilerinden oluşan bir heyetin kurulduğunu belirtmiştir. Burada vakıf mütevellilerinin de heyette olması önemli gözükmektedir. Bu örnekten yola çıkılarak, çalışmada vakıflarla birlikte yapılacak istibdal gibi uygulamaların buradaki gibi bir heyetin kararları doğrultusunda yapılıyor olabileceği düşünülmektedir. İstibdal hükümlerine bakılınca, gerekçeleri tespit edilebilen 157 hükmün 40'ında bu durumla karşılaşılmıştır. Bu istibdallerin 21'i padişah III. Mustafa'nın** banisi olduğu cami, han ve karhane inşaatları için, 7'si Sadrazam Seyyid Hasan Paşa'nın banisi olduğu medrese/mescit inşaatında yer sağlamak için, 4'ü Sadrazam Mustafa Paşa'nın yaptırdığı cami ve zaviyesi için, 1'i Darüssaadet ağası Hacı Beşir Ağa'nın yaptırdığı medrese için, 1'i Şeyh Feyzullah Efendi'nin tekkesi için, 1'i de Kapı Ağası İbrahim Ağa'nın inşa ettirdiği çeşme için yapılmış gibi gözükmektedir.*** Benzer şekilde, Ragıp Paşa Kütüphanesi

---

* İstimlakler ile ilgili olarak çeşitli örnekler vermek anlamlı olabilir. Nuruosmaniye Cami için Kuban'ın (1995a), "Tarih-i Cami-i Şerif-i Nur-u Osmani ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Yapı Tekniği Üzerine Gözlemler" makalesinde (s.145) kısa bir bilgi verilmiştir. Bunun yanında Sultanahmet Cami ve Külliyesi için yapılan istimlakler hakkında da yine aynı yazar, "Sultanahmet Cami ve Külliyesi'nin yapılabilmesi için Ahmet Paşa Sarayı, Sokullu Sarayı; Arslanhane, Mirî Anbar, Mehmet Paşa Sarayı, konaklar ve dükkânlar istimlâk edilmişti. Evliya Çelebi, bu camiin yerinde beş saray olduğunu yazmaktadır." demiştir. Kuban (1995b), Yeni Cami'nin yapılabilmesi için de bu bölgede oturan Yahudilere büyük paralar verilip, tehdit edilerek yerlerinden edildiklerini de söylemiştir. Bknz. Kuban, (1995b) "İstanbul'un Tarihsel Yapısının Özellikleri", s. 215.

** 1759–1764 yılları arasında kayıtlı olan söz konusu hükümlerde hümayun olarak belirtilen padişah, 1757–1774 yılları arasında tahtta bulunan III. Mustafa'dır.

*** Bu gayrimenkullerin istibdal uygulamasıyla alınması için "Bina emini" görevlendirilmiştir. Hükümlerde de bina emininin ismi geçmektedir. Kuban da, şantiye sorumlusu olarak daha çok masraf ve hesapların düzgün yapılması, mimarın bulunması gibi görevleri olduğu bilinen Bina emininin, istimlaklerde, yapılan kamusal binaların arsalarının hazırlanması, satın alınması ve yapının dış ilişkilerinde de görevleri olduğunu belirtmiştir. Bknz. Kuban, (1995a) "Tarih-i Cami-i Şerif-i Nur-u Osmani ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Yapı Tekniği Üzerine Gözlemler", s.143-147.

vakfı için 3, Ayasofya vakfı için 1, eski vezirlerden Ali Paşa'nın cami vakfı için de 1 istibdal uygulamasının yapıldığı tespit edilmiştir.

Padişah III. Mustafa'nın mülkleriyle yapılan istibdallerde, inşasına başlanmış olan cami, han ve karhaneler için, bu uygulama yoluyla yeni yerler alınıyormuş gibi gözükmektedir. Özellikle S.1175/Ağustos 1761-Ş.1177/Şubat 1764 tarihleri arasında kaydı yapılan 14 istibdal hükmünde[*], padişahın yaptırdığı "Laleliçeşme kurbında" inşasına başlanan caminin çevresindeki vakfa ait arsalar, büyük ihtimalle bu cami için bir vakıf oluşturulmak veya cami için yer sağlamak amacıyla istibdal yoluyla, padişahın mülkiyetine geçmektedir. Bu şekilde 47 vakıf gayrimenkulün padişahın mülkü olduğu gözlenmiştir.

Saka çeşmesi yakınında Daye Hatun mahallesinde yaptırılan küçük ve büyük han için de benzer şekilde istibdal uygulamaları yapılmıştır. M.1175/Ağustos 1761-N.1177/Mart 1764 tarihleri arasında bu hanların dahilinde veya bitişiğinde bulunan vakıf gayrimenkullerin istibdal yoluyla mülk edinilmesi ile ilgili olarak kayda geçen 5 istibdal hükmüne[**] rastlanmıştır.

Padişahın mülkleriyle yapılan istibdal uygulamalarını konu alan hükümlerden birinin[***] de Langa Yenikapısı haricinde bulunan, Hümayun arsasında binasına başlanan altı adet karhaneyle ilişkili olarak yapıldığı düşünülmektedir. S.1176/Eylül 1762 tarihli hükümde, padişah, tasarrufunda bulunan, "Mahmud Paşa Cami kurbında Daye Hatun mahallesi"ndeki vakfa ait karhaneleri ve dükkanı istibdal yoluyla mülkiyetine almıştır.

Padişahın mülkleriyle, vakfa ait, ama kiracısı yine padişah olan bir sarayın istibdal edildiği 20–29 Ocak 1759 (evahir-i Ca.1172) tarihli bir hüküm[****] daha vardır. Bu hükümde de Üsküdar'da bulunan ve harap olduğundan söz edilen Ayazma Sarayı, padişah tarafından istibdal yoluyla mülk edinilmiştir. Eyice (1993), III. Mustafa'nın annesi için yaptırdığı Ayazma Cami'nin, Ayazma sarayı ve bahçesinin yerine inşa edildiğini ve Ocak 1761'de

---

[*] 6/45/124, 6/66/183, 6/115/329, 6/117/332, 6/118/334, 6/120/339, 6/127/359, 6/150/426, 6/191/539, 6/215/598, 6/284/818, 6/304/877, 6/339/963, 7/12/40 no'lu istibdal hükümleri, Lalelileşme civarında yapılan cami inşaatı içindir. (İADVT, 1998)

[**] 6/29/87, 6/42/118, 6/45/125, 6/188/533, 7/22/68 no'lu hükümlerdeki istibdal uygulamalarının, padişahın yaptırdığı han inşaatları için olduğu düşünülmektedir. (İADVT, 1998)

[***] Bknz. 6/180/515 no'lu hüküm. (İADVT, 1998)

[****] Bknz. 5/44/133 no'lu hüküm. (İADVT, 1998)

ibadete açıldığını belirtir.[*] Bu bilgilere dayanarak istibdal yoluyla mülk edilen bu saray, uygulama sonrasında yıkılmış ve yerine III. Mustafa söz konusu camiyi inşa ettirmiştir.

Sadrazamlar arasında da inşaat veya vakıf kurmak için istibdal uygulamasına dahil olan iki isimle karşılaşılmıştır. Bunlardan birincisi Sadrazam Seyyid Hasan Paşa'dır. Bu sadrazam, Ra.1158/Nisan 1745-Ra.1159/Nisan 1746 tarihleri arasında kayda geçen 7 hükümden[**] anlaşıldığı üzere, istibdal uygulamasına, Sultan Beyazıt Cami yakınında bulunan vakıf gayrimenkulleri almak için dahil olmuştur. Bununla birlikte Hadikatü'l Cevami'de (2001) bu şahsın, Beyazıt yakınında 1745 tarihinde yaptırdığı medrese, sebil ve çeşmeden söz edilmektedir. Nitekim, hükümlerden ikisinde de, sadrazamın "Sultan Bayezıd Camisi kurbında Kağıtçılar verasında" medrese inşaatına başlaması için iki vakıf arsayı istibdal yoluyla mülkiyetine aldığı belirtilmiştir. Dolayısıyla bu istibdallerin, söz konusu medrese için yer sağlamak ve belki de kurulan vakıf için mülk edinmek amacıyla yapıldığı söylenebilir.

Kamu yapılarının inşaatı veya bunların vakıfları için yapılan istibdal uygulamalarına yapının banisi olarak dahil olan diğer sadrazam ise, Sadrazam Mustafa Paşa'dır. Sadrazamın 1753'te yaptırmış olduğu bilinen ve hükümlerde de Otakçılar'da Mehmed Bey mahallesinde Nakşibendi cami ve zaviyesi olarak sözü edilen yapılar için yer sağlamak amacıyla dahil olduğu, C.1166/Nisan 1753 - M.1167/Kasım 1753 tarihleri arasında kayda geçen 3 istibdal uygulamasıyla karşılaşılmıştır.[***] Tanman (1994c), cami ve zaviye binasının inşaatına Mart 1753'te başlandığını belirtmiştir[****] ve buna göre inşaat, bu istibdal uygulamalarının yapıldığı tarihlerde devam ediyor olmalıdır. Dolayısıyla bu uygulamaların inşaat için yer sağlama amacıyla yapıldığı açıktır. Öte yandan yine aynı cami ve zaviye için yapılan, S.1167/ Kasım-Aralık 1753 tarihli bir istibdal hükmü[*****] daha vardır, ancak bu hükümdeki vakıf

---

[*] Eyice, bu bilgileri, Topkapı Sarayı müzesi arşivinde bulunan 5446 numaralı ve 1172/1758-59 tarihli bir belgeye ve Şemdanizade Fındıklı Süleyman Efendi'nin yazdıklarına dayandırmaktadır. Detaylı bilgi için bknz. Eyice, S., (1993) "Ayazma Cami", DBİA, c.1, s.471-472.

[**] Bknz. 1/285/1272, 1/286/1274, 2/68/241, 2/68/242, 2/100/338, 2/100/339 ve 2/101/341 no'lu hükümler. (İADVT, 1998)

[***] 3/210/799, 3/221/833 ve 3/252/938 no'lu hükümlerde cami ve zaviyenin bulunduğu mahallede bulunan vakıf gayrimenkuller istibdal yoluyla mülk edinilmiştir. (İADVT, 1998)

[****] Mustafa Paşa Tekkesi ile ilgili detaylı bilgi için bknz. Tanman, Baha, (1994c) " Mustafa Paşa Tekkesi", DBİA, c. 5, s.564-565.

[*****] 3/257/954 no'lu hükümde söz konusu cami ve zaviyenin vakfı için farklı bir mahallede bulunan bir vakıf gayrimenkulün istibdal yoluyla mülk edinilmesi söz konusu. (İADVT, 1998)

gayrimenkul, diğerlerinden farklı olarak Camcı Ali Mahallesi'nde bulunmaktadır. Dolayısıyla bu hükümdeki istibdalin inşaat için yer sağlamak değil de, cami ve zaviye vakfı için mülk edinmek amacıyla yapıldığı düşünülmelidir.

Darüssaade ağası Hacı Beşir Ağa da, N.1158/Ekim 1745 tarihli bir hükümde, 1744–1745 yılları arasında yaptırmış olduğu külliyenin bir parçası olan medresesi için, medrese dahilinde bulunan bir vakıf gayrimenkulü istibdal yoluyla mülk edinmiştir.* Böylece medresenin bulunduğu yerde, medrese vakfına ait mülkiyet sahası da artmıştır.

Bunun yanında saray görevlilerinden I. Mahmud'un Kapıağası İbrahim Ağa** ve Halvetiye tarikat şeyhlerinden Feyzullah Efendi*** gibi isimlerin de benzer gerekçeyle istibdal uygulamasına dahil olduğu görülmüştür. İbrahim Ağa, Uzun Yusuf mahallesinde yaptırdığı çeşme; Feyzullah Efendi de Üsküdar Kefçe mahallesindeki tekkesi için, büyük ihtimalle yer sağlamak amacıyla, söz konusu mahallelerdeki vakıflara ait harap gayrimenkulleri mülk edinmek istemiştir.

Bunun dışında da iki vakıf arasında gerçekleşen istibdal uygulamaları da, vakfın mülklerini artırma gerekçesiyle yapılan uygulamalar arasında sayılmalıdır. Vakıf mütevellilerinin aracılık ettiği bu uygulamalara 5 hükümde rastlanmıştır. Bunlardan üçü Ragıp Paşa Vakfı için, biri Ayasofya vakfı için, biri de Ali Paşa Cami vakfı için mülk edinmek amacıyla yapılan istibdalleri konu almıştır.**** Hepsinde de istibdal talepleri, bu vakıfların yönetiminden gelmiştir ve bu yönetimlerin tedarik ettiği menzillerle, diğer vakfa ait menziller istibdal edilmiştir. Ve diğer vakfa ait menziller, bu vakıfların kendilerine dahil etmek ve mülk edinmek istedikleri mahallelerde oldukları için tercih edilmişlerdir.

Sonuç olarak mülk sahipleri açısından bakıldığında, mülkiyet sahibi olma gerekçesiyle istibdal talep edilmesi, hükümlerde en fazla karşılaşılan durumdur. Vakıf gayrimenkullerin harap/muhterik olması veya arsa-i haliye olarak kalması veya mutasarrıfların mülkleriyle

---

* İADVT'de 2/45/162 no'lu hükümde sözkonusu olan medresenin inşa tarihi ve medrese hakkında detaylı bilgi için bknz. Tanman, Baha, (1994b) "Hacı Beşir Ağa Külliyesi", DBİA, cilt 3, s. 469-473.

** Bknz. 1/276/1234 no'lu hüküm. (İADVT, 1998)

*** Bknz. 6/112/317 no'lu hüküm. (İADVT, 1998)

**** Ragıp Paşa vakfı için yapılan istibdal uygulaması için 6/322/920, 6/312/899 ve 6/255/719 no'lu hükümlere; Ayasofya vakfı için yapılan istibdal için 6/92/261 hükme; Ali Paşa cami vakfı için yapılan istibdal için ise 1/171/773 no'lu hükme bakınız. (İADVT, 1998)

karışmış olup, ayırmanın mümkün olmaması halinde bile, mülk sahiplerinin vakıf gayrimenkulleri almak istediği görülmüştür. İlk bakışta mülk sahipleri açısından dezavantajlı gibi görünen vakıf gayrimenkullerin tercih sebebi olması, bu şahısların özellikle buraları mülk edinmek istemesiyle, mülkiyet sahibi olma gerekçesiyle de bağlantılıdır. Dolayısıyla bu durumların, aslında mülkiyet elde etme için bir vesile olarak görüldüğü söylenebilir. Sonuçta, istibdalin, incelenen tarih aralığında vakıftan olan gayrimenkullerin mülk edinilmesinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Vakıf gayrimenkullerin mülk edinilmesi dışındaki diğer istibdal gerekçesinin ise, padişah ve sadrazam gibi yönetici sınıfın en üst kademesindeki şahısların, baniliğini yaptıkları kamusal yapıların inşası için yer sağlamak veya bu yapıların vakıfları için gelir sağlamak olduğu görülmüştür.

Sebebi ne olursa olsun, mülk sahibi şahısların vakıflara ait bu yerleri satın alamadıkları için istibdal uygulamasını talep ettikleri açıktır. Hatta belki de Fernandes'in saptamalarındaki gibi, kentin dolması ve kent içindeki inşa alanının çoğunlukla vakıflara ait olmasıyla arazilerin az bulunur olması ve bu bölgelerdeki arsa kıymetlerinin artması, şahısları istibdal uygulamasına yönlendirmiş olabilir. Çalışmanın diğer bölümlerinde gayrimenkuller ve kent içindeki dağılımları ile ilgili olarak yapılan incelemeler de bu konuya açıklık kazandıracaktır.

2.2 1742–1764 Tarihlerinde İstibdale Konu Olmuş Vakıf ve Mülk Gayrimenkuller ve İstanbul Kenti İçinde Dağılımları

2.2.1 Tezde İncelenen İstibdallerde Gayrimenkuller İçin Kullanılan Terminoloji

İstibdal uygulamasının öznelerine ve yapılma gerekçelerine değindikten sonra, bu bölümde tez çalışması için ana malzemeyi oluşturacak olan gayrimenkullerin neler olduğuna bakılacaktır. Öncelikle bu gayrimenkullerin hangi terimlerle ifade edildiği ve bu terimlerin tanımlanmasıyla başlamak gerekir. Ahkâm defterlerinde geçen menzil, oda, saray, yalı menzil, yehudihane, özel mekanlar olarak nitelendirilen konutlar için kullanılan terimlerdir. Hükümlerde bu gayrimenkullerin, bazen bu terimlerden birkaçıyla da nitelendiği olmuştur. Örneğin, 1/241/1077 no'lu hükümde istibdal edilmek istenen vakıf gayrimenkul, metin içinde hem oda, hem menzil ile ifade bulmuştur. Dolayısıyla bu gibi durumlarda anlam karışıklığı da olabilmektedir. Bunun için öncelikle her bir terimi doğru tanımlamak ve ne tip konuta karşılık geldiğini anlayarak bu anlam karışıklıklarını gidermek önemli gözükmektedir.

Öncelikle XVI. yüzyıl vakıf tahrir defterlerinde çok nadir rastlanmasına karşın, Ahkâm defterlerinde istibdale konu olmuş gayrimenkullerden ve konutlardan sayıca en fazla orana

sahip olan terimle, yani "menzil"le başlamak, onun üzerine düşünmek ve tartışmak anlamlı olacaktır. Bu terimin, sözlüklerde ve çeşitli araştırmalarda çok farklı anlamlara geldiği görülmüştür. Ancak bu noktada takdir edilmelidir ki, terimler, toplumsal ve tarihsel olarak farklılık içerir ve dönüşüm geçirirler. Dolayısıyla XVIII. yüzyılda İstanbul'da konutlar için sık kullanılan bu terim, başka bir tarihte, başka bir toplumda, başka bir Osmanlı şehrinde farklı bir anlama gelebileceği gibi, bu terim yerine bir başkası da kullanılabilmektedir.

Sözlüklerde, "ev, konak" gibi anlamlarının yanı sıra, menzilin "iki konak arası, mesafe, yollardaki konak yeri, posta ve posta tatarları beygirlerinin bulunduğu yer" gibi anlamları da vardır.[*] Ancak burada incelenen menzil terimi birinci anlamıyla, yani sözlüklerdeki "ev, konak" olarak geçen anlamıyla kullanılan bir terimdir. Birçok araştırmacının Osmanlı belgeleri üzerinde yaptıkları çalışmalar da[**], "menzil" teriminin bu manada kullanılmış olduğunu desteklemektedir. Çalışmanın 7. bölümünde incelenen mekan bileşenleri de bunu göstermektedir. Ancak menzil ile ifade edilen evlerin nasıl bir ev olduğu konusu ise, biraz karışıktır. Göyünç (1996), mülk menzilin, "sahip olunan ev" anlamına geldiği gibi, XVII. yüzyıl ortalarında Edirne yakınlarındaki iki ev, iki ahır, bir fırın ve muhavvata denilen etrafı çevrili bir avlu içindeki yapılar topluluğunun ve aynı tarihlerde birçok yapıyı içeren çiftliklerin de mülk menzil olarak nitelendiğini söyler.[***] Ahkâm defterlerindeki kullanımına gelince, menzilin Göyünç'ün örneğindekine benzer bir anlam taşıdığı düşünülmektedir. Kayıtlarda oda, yalı ve yahudihaneler için aynı hükümde menzil teriminin de geçtiği görülmüştür. Hatta yalı, "yalı tabir olunur menzil" olarak geçmektedir. Bunun yanında bazı hükümlerde vakıf gayrimenkullerin bir kısmının istibdal edildiği durumlarda "büyük menzilin dahilinde…. bir bab menzil" veya evin bölümlerinden dahiliye kısmının "dahiliye tabir olunur menzil" şeklinde tarif edildiği durumlarla da karşılaşılmıştır. Dolayısıyla, bu ifadeler,

---

[*] Menzil, (Halaçoğlu, 2004) sözlükte "inmek, konaklamak, misafir olmak" anlamındaki nüzul kökünden türemiş bir mekan ismi olup, "ev, konak; iki konak arası, bir konak yol; posta ve posta tatarları beygirlerinin bulunduğu mahal" manalarına gelir. Devellioğlu'na (2007) göre de menzil, yollardaki konak yeri; ev; mesafe" anlamlarına gelmektedir.

[**] Bu çalışmalardan birkaçı, Yerasimos, (2006) a.g.m., 307-332; Yediyıldız, B., (2003) XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi, Bir Sosyal Tarih İncelemesi, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 103-104; Göyünç, N., (1996) "Osmanlı Belgelerinde Konut Terminolojisi", Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 264-268 ve Maury, B., Raymond, A., Revault, J. ve Zakariya, M., (1983), Palais et Maisons du Caire II -Epoque Ottomane (XVIe-XVIIIe siécles, Centre National de la Recherche Scientifique, Paris.

[***] Göyünç, (1996) a.g.m., s. 264.

menzilin daha genel bir tabir olduğunu düşündürtmektedir. Genellikle pek çok kaynakta konak anlamıyla eşanlamlı kullanılsa da, buradaki "konak"ın da bugün anladığımız büyük ev manasında kullanılmadığını düşünmek gerekir.* Gerçekten de, menzilin, istibdal kayıtlarında küçüklü büyüklü her tip ev için kullanıldığı görülmüştür. Bazen tek bir evi ifade ederken, bazen ise birden fazla yapı grubunu içeren "menzil" terimi, genel anlamda konut/ev ve hatta sakin olunan/oturulan yer anlamında kullanılmıştır. Yalı, yahudihane, oda terimleri ise özel bir konut tipine işaret etmek için kullanılmışsa da, bunlar da aslında "menzil" üst grubuna dahildir.

"Menzil"in dışında konutlar için kullanılmış olan terimler sayı olarak oldukça azdır. İstibdal hükümlerinden 2'sinde "oda", 1'er hükümde de saray**, yalı, yehudihane terimleriyle tarif edilmiş olan konutlarla karşılaşılmıştır. "Oda" teriminin geçtiği hükümlerden birinde vakfa ait 6 bab müteehhilin odalarının arsalarının istibdali*** söz konusu olurken, diğer hükümde de metin içerisinde oda ve menzil terimlerinin her ikisinin de kullanıldığı bir vakıf gayrimenkul**** istibdal edilmiştir. Sonuç olarak hükümlere konu olan konutların büyük çoğunluğu menzil terimi ile ifade edilmiştir. Kayıtlardan elde edilen ipuçlarıyla, menzillerin yapılanmaları ve oluşum süreçleri hakkında da önemli bilgiler elde edilebilmektedir, ki çalışmanın 7. bölümünde bu konu ayrıca değerlendirilecektir.

Menziller başta olmak üzere konutlar, çoğunlukla "bab" terimi ile birlikte kullanılmıştır. "Bab" burada "kapı" anlamına göndermede de bulunarak, iskan edilen birimin sayısını ifade etmektedir. Her bir kapı farklı bir iskan birimine açılmaktadır. Bu nedenle "bir bab menzil" ile bir ailenin iskan ettiği ev ifade edilirken, "sekiz bab müteehhilin menzilleri" ile de sekiz ayrı konut birimi olduğu anlatılmak istenmiştir. Bunun yanında konutların "aded" sayı sıfatı

---

* Yediyıldız (2003), menzilin devrin konuşma dilinde yaygın olan konak kelimesi ile aynı şeyleri ifade ettiğini belirtmiştir. Konak ve menzilin anlamlarını da şöyle sıralamıştır: 1. seyahat esnasında inilen yer, mola yeri, durak, istasyon, 2. bir günlük mesafe, merhale, 3. oturulan yer, büyük ev vs. Ayrıca, incelediği vakfiyeler bağlamında da menzilin, imar görmüş; umumiyetle belli bir lükse sahip, ikamete mahsus yer anlamında olduğunu belirtmiştir. Bknz. Yediyıldız (2003), a.g.e., 103-104.

** 5/44/133 no'lu hükümde istibdali istenen vakıf gayrimenkul, Üsküdar'da Ayazma Sarayı'dır.

*** 6/59/164 no'lu hükümde müteehhilin odaları, harab olmuş oldukları için boş oda arsaları şeklinde istibdal edilmek istenmektedir.

**** 1/241/1077 no'lu hükümde istibdal edilmek istenen vakıf gayrimenkul, metin içerisinde oda ve menzil terimlerinin her ikisi ile de tarif edilmiştir.

ile nitelendiği örneklere de rastlanmıştır*, ancak bunların sayısı azdır.

Konutlar dışında sayıca az olsalar da, hakkında bilgi edinilebilen diğer gayrimenkullerin başında da arsalar gelmektedir. Bunlar çoğu zaman hükümlerde menzil arsalarını, yani konutların bulunduğu arsaları ifade etmektedir. Ancak az da olsa, dükkan arsası, fırın arsası, mahzen arsası gibi özelleşmiş olarak da kullanılmıştır. Öte yandan yukarıda da belirtildiği üzere, menzilin daha genel bir tabir olarak kullanıldığı durumlarda (bir çiftlik gibi), istibdal hükümlerine konu olmuş arsalar, menzillerin dahilinde bulunan bir mikdar arsa parçası da olabilmektedir. Arsalarda ev veya diğer gayrimenkullerdeki gibi sayı sıfatı yoktur, ancak bazı hükümlerde "bir mikdar arsa" şeklinde ifade edildiği görülmüştür.

İstibdal hükümlerinde karşılaşılan diğer gayrimenkuller ise, dükkan, fırın, yağhane, karhane olarak adlandırılan işyerleri; bahçe ve bostanlar; ahır ve mahzenler; kayıkhane ve menzilhanelerdir. İşyerleri arasında "dükkan"ın geçtiği kayıtlardan bazıları, sayıları belirtilerek yalnızca "dükkan" şeklinde belirtilirken, bazılarında ise belli bir esnaf grubuna ait olan "attar", "bakkal", "şekerci", "horasancı", "sandalcı", "manav", "kahveci" ve "kuyumcu" dükkanı gibi tarif edilmiştir. Fırınlar, "ekmek" ve "çörekçi" fırını olarak geçmektedir. "Al boyacı karhanesi" dışında "sandalcı karhanesi", "dibacı karhanesi" ve "lüleci karhanesi" olarak geçen işyerleri de, genellikle evlerin alt katlarında karşılaşılan bir bileşen olarak karşımıza çıkmıştır.

Bahçe ve bostanlar, kent içinde diğer gayrimenkullerden büyüklük bakımından ayrılan, daha geniş arazilerdir. Ekilebilir araziler olan bu gayrimenkullerin istibdallerde bazen yalnızca bir kısmının istibdal edildiği görülmektedir. Kayıkhane ile yalnızca bir örnekte karşılaşılmıştır. Genellikle pek çok kaynakta Boğaziçi'nde karşılaşılan ve yalıların altında kayıklar için yapıldığı söylenen bu mekanların, burada karşımıza çıkan örneği de Yeniköy Güzelce Ali Paşa mahallesinde bulunmaktadır. Büyüklüğü (81 zira) dışında hiçbir bilgi verilmemiştir.

Menzilhaneler ise, menzilin sözlük tanımındaki "konaklama yeri, posta ve posta tatarları beygirlerinin bulunduğu mahal"e karşılık gelmektedir. Dolayısıyla Ahkâm defterlerinde "menzilhane" olarak geçen terim, Osmanlı Devleti'nde resmi haberleşmeyi sağlayan posta teşkilatı ve ordunun konaklama noktaları için kullanılmaktadır. (Halaçoğlu, 2004) Bu yapılarla yalnız bir istibdal hükmünde (6/180/515 no'lu hükümde) karşılaşılmıştır. Bu

---

* Örneğin 6/349/990 no'lu hükümdeki mülk menzillerin sayısını belirtmek için "aded" kelimesi kullanılmıştır.

hükümde menzilhaneler, padişahın mülkiyetinde bulunan Üsküdar Doğancılar meydanında bulunan biri "Gekbuze menzilhanesine mahsus", diğeri de "Üsküdar menzilhanesine mahsus" menzilhaneler olarak tarif edilmiş yapılardır. Üst katında konaklayacaklar için odaların bulunduğu bu yapılarda alt katlarda da ahır, samanlık, arpa anbarı gibi konaklayacak kişilerin atları için hizmet mekanları yer almaktadır. Bunun yanısıra da birinde bakkal, attar ve berber dükkanları, diğerinde de nahlbend dükkanı bulunmaktadır.

Bunlar, üzerinde düşünmek ve tartışmak için kaydadeğer ve ilginç bilgilerdir. Öte yandan terminolojiyle ilgili benzer değerlendirmeler için istibdal kayıtlarının, Osmanlı belgelerinden yalnızca biri olduğunu da belirtmek gerekir. Gayrimenkullerin söz edildiği her Osmanlı belgesi, konut ve diğer gayrimenkul terminolojisiyle ilgili araştırmalarda kullanılabilir nitelikte olup, bunların araştırılıp tartışmaya açılması gerekmektedir.

2.2.2 Gayrimenkuller ve Kent İçi Dağılımları

Tez çalışmasının ana malzemesini oluşturacak olan gayrimenkuller için hükümlerde kullanılan terminolojiye değindikten sonra, bunların vakıf ve mülk gayrimenkuller olarak ayırımı ve sayısal olarak dökümüne bakılacaktır. Başta mülkiyet elde etmek için ve ağırlıklı olarak kiracılar tarafından talep edilen istibdal uygulamasında elde edilmek istenen vakıf gayrimenkullerin ve bunlarla istibdal edilmiş olan mülk gayrimenkullerin sayısal dökümü aşağıda çizelgedeki gibidir. Bu dökümdeki sayısal veriler istibdale konu olmuş gayrimenkul çeşitlerinin toplam sayılarıdır.

Çizelge 2.1'den anlaşıldığı üzere toplam 706 gayrimenkul istibdale konu olmuş, bunlardan 285'i vakfa ait iken, 421'i şahıslara ait mülkler olmuştur. Burada vakfa ait gayrimenkul sayısının daha az olmasının sebebi de, tahmin edilebileceği gibi, vakıf gayrimenkullerin değerlerinin, mülk olanlara kıyasla daha yüksek olmasıdır. Kıymetlerini dengelemek için az sayıda vakıf gayrimenkulle, çok sayıda mülk değiştirilmiştir. O nedenle istibdal hükümleri, ilk bakışta vakıf için avantajlı, ancak şahıslar için dezavantajlı gibi algılanmaktadır. Tür açısından da, 17 vakıf gayrimenkul türünün, 10 mülk gayrimenkul türü ile istibdal edildiği söylenebilir. Bunlardan sayısal olarak en fazla olanı, vakıf için de, şahsa ait mülkler için de menzil olmuştur. Vakıf gayrimenkullerinde, menzilden sonra arsa ve menzil arsası gelmektedir. Ancak istibdalin yapılma gerekçelerini tartışırken de görüldüğü gibi, bu arsa, menzil arsası ve hatta menzillerin her zaman bütün bir gayrimenkul değil, büyük bir gayrimenkulün bir kısmı olduğu da akılda tutulmalıdır. Çizelgedeki gayrimenkul türlerinden özellikle sayısal olarak da fazla olan menzil, arsa ve menzil arsalarının, "18. yüzyıl

İstanbul'unda barınma kültürü ve yaşam koşulları"nı anlamak için önemli ipuçları sağlayacağını hatırlatmak ve tez çalışması için kullanılacak ana malzemenin özellikle bu gayrimenkuller olduğunu belirtmek gerekir.

Çizelge 2.1 İstibdale konu olmuş vakıf ve mülk gayrimenkuller

	Vakıf gayrimenkuller	**Mülk gayrimenkuller**	**Toplam**
Arsa	**83**	6	**89**
Mahall	3	0	3
Menzil arsası	**36**	5	**41**
Menzil & dükkan ars.	3	0	3
Oda arsası	6	0	6
Dükkan arsası	7	0	7
Fırın arsası	1	0	1
Mahzen arsası	1	0	1
Menzil	**123**	**390**	**513**
Saray	1	0	1
Yalı menzil	1	0	1
Yehudihane menzil	0	1	1
Menzilhane	0	2	2
Oda	1	0	1
Karhane	3	0	3
Yağhane	0	1	1
Fırın	1	0	1
Dükkan	10	10	**20**
Bahçe ve bostan	4	4	8
Ahır	1	0	1
Kömürcü mahzeni	0	1	1
Kayıkhane	0	1	1
Toplam	**285**	**421**	**706**

Ayrıca, istibdal hükümlerinde bu gayrimenkullerin bulundukları bölge (İstanbul, Galata, Üsküdar, Yoros vs.) ve mahallelerin de belirtilmiş olması, kent içinde dağılımlarının nasıl olduğunu da görmeyi sağlayacaktır. Bunun için oluşturulmuş ve kayıtlarda geçen mahallelerin yerlerini gösteren bir İstanbul haritası üzerinden[*] vakıf ve mülk gayrimenkullerin yerlerini

[*] Çalışmanın Giriş bölümünde bu haritalama çalışmasının oluşturulması ile ilgili bilgi verilmişti.

görerek, istibdallerde kiracı veya mülk sahiplerinin kent içinde hangi mahallelerde/bölgelerde mülk edinmek istedikleri ve çoğunlukla nerelerde ikamet ettikleri anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu şahısların kim olduğu ve sosyo-ekonomik durumları da çalışmanın 3. bölümünde analiz edilecek ve şahıslar, kent içinde bulunmayı tercih ettikleri bölgelerle birlikte değerlendirilecektir. Bunun yanında istibdal edilen mülklerin bulundukları yerler de önemli gözükmektedir. Ancak hükümlerde isimleri geçen kiracı ve mülk sahiplerinin ikamet yerlerinin çoğunlukla sahibi oldukları veya satın aldıkları mülk gayrimenkullerle ilişkili olmadığı düşünülmektedir. Bu düşüncenin temel nedeni, vakıf gayrimenkulleri tercih etmeleri ve bunların bulunduğu civarda oturuyor olmalarıdır. Öte yandan, her ne kadar bu mülk gayrimenkullerin bulundukları bölgelerde/mahallelerde ikamet edenler hakkında çok fazla veri elde edilemeyecek olsa da, komşuları verilen mülkler hakkında fikir edinilebilecektir. Bu konulara tez çalışmasının ilerleyen bölümlerinde detaylı olarak değinilecektir. Ancak burada istibdale konu olmuş, vakıf ve mülk menzillerin bulundukları bölge ve mahalleleriyle birlikte kent içindeki genel dağılımına bakılacaktır. Bunun için kantitatif analizlerle oluşturulan çizelgeler ve haritalardan yararlanılmıştır.

Öncelikle İstanbul, Galata, Üsküdar, Yoros, Eyüp, Haslar bölgelerindeki dağılıma bakıldığında (Çizelge 2.2); istibdal edilen gayrimenkullerin % 81 gibi bir oranla İstanbul'da bulunduğu görülmüştür. Bunu % 10'luk bir oranla Galata bölgesi takip etmektedir. Geri kalan % 10'luk kesim ise diğer bölgelere dağılmış durumdadır. Gayrimenkullerin çeşitleriyle farklı bölgelere dağılımını da, Çizelge 2.3'ten takip etmek mümkündür.

Çizelge 2.2 Vakıf ve mülk gayrimenkullerin bölgelere dağılımı

İstibdal edilen gayrimenkullerin bölgeleri	**Adet**	**% Toplam 706 gayrimenkul**
Eyüp	7	0,99
Galata	72	10,20
İstanbul	**573**	**81,16**
Üsküdar	24	3,40
Yoros	8	1,13
Haslar	5	0,71
Diğer (Hasköy, Eyüp harici, Galata harici)	17	2,41

Çizelge 2.3 Gayrimenkul çeşitlerinin İstanbul ve diğer bölgelerdeki dağılımı

	Toplam Sayı	**Eyüp**	**Galata**	**İstanbul**	**Üsküdar**	**Yoros**	**Haslar**	**Diğer (Hasköy, Eyüp harici, Galata harici vs.)**
Arsa	**89**	%1,12	%3,37	**% 88,76**	%2,25	%2,25	%2,25	**-**
Mahall	3	**-**	**-**	**%100**	**-**	**-**	**-**	**-**
Menzil arsası	**41**	**-**	%5,13		**-**		**-**	
Menzil ve dükkan arsası	3	**-**	**-**			**-**	**-**	**-**
Oda arsası	6	**-**	**-**	**%100**	**-**	**-**	**-**	**-**
Dükkan arsası	7	**-**	**-**	**%100**	**-**	**-**	**-**	**-**
Fırın arsası	1	**-**	**-**	**%100**	**-**	**-**	**-**	**-**
Mahzen	1	**-**	**%100**	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**
Menzil	**513**	% 1,18	%11,76	**% 80,39**	%3,53	% 0,98	% 0,39	% 1,76
Saray	1	**-**	**-**	**-**	**%100**	**-**	**-**	**-**
Yalı menzil	1	**-**	**%100**	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**
Yehudihane	1	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**%100**
Menzilhane	2	**-**	**-**	**-**	**%100**	**-**	**-**	**-**
Oda	1	**-**	**-**	**%100**	**-**	**-**	**-**	**-**
Karhane	3	**-**	**-**	**%100**	**-**	**-**	**-**	**-**
Yağhane	1	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**%100**
Fırın	1	**-**	**%100**	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**
Dükkan	**20**	**-**	%10	**%90**	**-**	**-**	**-**	**-**
Bahçe ve bostan	8	**-**	%12,5	**%62,5**	%12,5	**-**	%12,5	**-**
Ahır	1	**-**	**-**	**%100**	**-**	**-**	**-**	**-**
Kömürcü	1	**-**	**-**	**%100**	**-**	**-**	**-**	**-**
Kayıkhane	1	**-**	**%100**	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**

İstanbul'da vakfa ait ve şahsa ait olan mülklerin mahallelere dağılımına bakıldığında ise, Ek 1 ve Ek 2'de gösterilen haritalarda belli mahallelerde yoğunlaşmalar olsa da, İstanbul tarihi-yarımada bölgesinin hemen hemen her yerinde yerleşimin olduğunu söylemek gerekir. Öte yandan haritada vakfa ait gayrimenkullerin özellikle Aksaray'ın doğusunda kalan bölgede; şahsa ait mülklerin ise batısında ve kuzeyinde yer alan bölgede (Hacı Kadın ve Toptaşı mahalleleri hariç) sayıca diğerine göre daha fazla olduğu dikkat çekmektedir. Dolayısıyla bu incelemenin sonucunda istibdal kayıtlarında ismi geçen şahısların vakıf gayrimenkulleri mülk edinmek istedikleri, özellikle Aksaray'ın doğusunda kalan bölgeyi tercih ettikleri sonucuna

varılabilir. Tez çalışmasında kiracı ve mülk sahiplerinin sosyo-ekonomik açıdan değerlendirilmeleriyle birlikte konunun daha da açıklığa kavuşacağı düşünülmektedir. Diğer taraftan şahsa ait mülklerin de komşuları hakkında edinilen bilgilerle Aksaray batısı ve kuzeyindeki bölgeler de ele alınacaktır.

Yoğunlaşmalara bakıldığında ise, Laleliçeşme civarında, özellikle vakfa ait olan çok sayıda menzil, dükkan ve menzil arsalarının istibdal edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar, daha önceki bölümlerde istibdal gerekçelerinde de değinilen, padişahın bu civarda yaptırdığı cami için mülkleriyle istibdal ettiği vakıf gayrimenkullerdir.

Diğer bir yoğunlaşmanın da Sancakdar Hayreddin mahallesi civarında olduğu söylenebilir. Burada da vakfa ait menziller varsa da, şahsa ait mülklerin daha çok olduğu gözlemlenmiştir.

"Fenayi dede kurbında" olarak tarif edilen Toptaşı mahallesi ve civarında da çok sayıda istibdale konu olmuş menzil vardır. Toptaşı mahallesinde vakıf ve mülk menziller karışık olmasına karşın civarındaki mahallelerde ağırlıklı olarak mülk menzillerin bulunduğu görülmektedir. Bu mahalledeki vakıf menzillerin önemli bir kısmının birden fazla istibdale dahil olan bir şahıs tarafından alınmak istediğini de ayrıca belirtmek gerekir.

İstanbul haricinde bulunan diğer bölgelerde ise, istibdalin İstanbul'a oranla çok az olduğu göze çarpmaktadır. Bu durum, diğer bölgelerde yerleşmenin daha seyrek olmasıyla da ilişkili olabilir. Sayıca çok olmasa da vakfa ait gayrimenkullere, şahsa ait olanlarla da beraber Eyüp'te ağırlıklı olarak Mehemmed Beğ mahallesinde, Galata dahilinde, Üsküdar'da, Beşiktaş'ta rastlanırken, Beyoğlu Kasımpaşa ve Hasköy bölgelerinde yalnız şahsa ait mülklerin istibdal edildiği görülmüştür. Bu durum da az da olsa tercih edilen bölgeler hakkında fikir vericidir.

3. İSTANBUL'DA 1742–1764 YILLARI ARASINDA KENT SAKİNLERİ: GAYRİMENKULLERİN MÜLK SAHİPLERİ, KİRACILARI VE KOMŞULARI

Tez çalışmasının bu bölümünde, 1742–1764 yılları arasında istibdal hükümlerinde ismi geçen, gayrimenkul ve özellikle de konutların mülk sahipleri ve kiracılarından yola çıkarak 18. yüzyılın ortalarına denk gelen bu tarih aralığında, konut ve kent sakinleri ve bu kimselerin meslek ve ünvanları vasıtasıyla sosyo-ekonomik durumları ve kent içinde nasıl bir dağılım sergiledikleri açıklığa kavuşturulmaya çalışılacaktır. Ancak Osmanlı'da mülkiyet ve kiracılığın karmaşık bir konu olmasından dolayı, mülk sahipleri ve kiracı profilleri bu kavramlarla birlikte ele alınarak değerlendirilecektir.

3.1 Gayrimenkullerin Mülkiyeti ve Mülk Sahipleri

Hükümlerde istibdal edilen gayrimenkullerin mülk sahiplerine geçmeden önce, Osmanlı'da mülk edinme araçları ve mülkiyet kavramını açıklığa kavuşturmak, bunun için de öncelikle hükümlerdeki mülk sahipliği ve kiracılık için kullanılan terim ve ifadelere değinmek, bu terim ve ifadelerin o yüzyılda taşıdığı anlamları irdelemek yararlı olacaktır.

Gayrimenkullerin mülk sahipliği veya kiralanması ile ilgili en çok geçen terim, "mutasarrıf"tır. Mutasarrıf, "tasarruf eden, kendinde kullanma hakkı ve salahiyeti bulunan"[*] anlamlarına gelir ve hükümlerde hem mülk sahipleri, hem de kiracılar için kullanılmış olan, dolayısıyla geniş bir anlam ifade eden bir terimdir. Ancak mutasarrıflığın şekli, yani gayrimenkul üzerinde nasıl bir mutasarrıflık hakkının olduğu önemlidir. Çünkü burada birbirinden ayrı olarak incelenecek olan, mülk sahibi ve kiracı olma durumunu ortaya çıkaran, birbirinden farklılaştıran mutasarrıflık şeklindeki ayırımlardan kaynaklanmaktadır. Örneğin, "İcare" ile mutasarrıflık, kiracılık anlamına gelmekte iken, "mülkiyet üzere" mutasarrıflık mülk sahipliğini göstermektedir. Dolayısıyla mutasarrıflık ifadesi tek başına bir gayrimenkulün kirada olduğunu ifade edemeyeceği gibi, mülk olduğunu da göstermek için yeterli değildir.

---

[*] Bknz. Devellioğlu (2007), s.691.

Mülk sahipliğini göstermesi için, mutasarrıflığın "mülk" veya "mülkiyet" ifadesi ile birlikte kullanılması gerekmektedir.[*] Bunun yanında mülk gayrimenkuller için hükümlerde başka ifadeler de kullanılmıştır. Hükümlerde geçen "silk-i mülk-i sahihlerinde münselik" veya "salik-i mülkiyetde münselik"[**], "yedinde mülki olup" veya "ba hüccet-i şeriyye yedinde mülkü olup"[***] şeklindeki ifadeler, gayrimenkullerin belirtilen şahısların mülkiyetinde olduğunu gösterir. Bunun dışında, istibdal için satın alındığını düşündürten gayrimenkuller de mülk edinilmiş gayrimenkuller olarak hükümlerde ayrıca ifade bulmuştur. "Mülkiyyet üzre iştira eyledükleri" veya "mülk-i müşterası"[****], bu durumda bulunan mülk gayrimenkuller için kullanılmış ifadelerdir.

Sonuç olarak bir gayrimenkulün sahipliği, "mülk" ve "mülkiyet" terimleriyle ifade edilmiştir. Bütün bu terminoloji, istibdal edilen mülk gayrimenkuller ve bu gayrimenkullere sahip olan şahıslar için kullanılmıştır. Ancak bu noktada, mülk sahipleri ile ilgili çalışmanın yalnızca, hükümlerdeki mülk gayrimenkullerin sahipleri olan şahıslarla sınırlı olmayacağını; vakıflara ait olan ve çoğunlukla şahıslara kiraya verilmiş olan gayrimenkullerin de bir kurum olarak vakıfların mülkiyetinde olduğu için, vakıfların da mülk sahibi olarak ayrı bir şekilde

---

[*] "Mutasarrıf olduğu/oldukları mülk menziliyle" veya "tasarruflarında olan mülk menzili ile" veya "mülkiyet üzere mutasarrıf oldukları" gibi ifadeler örnek olarak gösterilebilir. Bknz. İADVT, s.28, 1/85/387 no'lu hüküm; s.38, 1/158/701 no'lu hüküm; s.63, 2/30/110 no'lu hüküm; s.67-68, 2/49/179 no'lu hüküm; s. 68, 2/57/204 no'lu hüküm; s.76, 2/81/272 no'lu hüküm; s.84, 2/108/365 no'lu hüküm; s.93, 2/156/530 no'lu hüküm; s.95, 2/175/603 no'lu hüküm; s.99, 2/206/711 no'lu hüküm; s.103, 2/213/732 no'lu hüküm; s.135, 3/31/118 no'lu hüküm; s.137, 3/52/198 no'lu hüküm; s.145, 3/165/618 no'lu hüküm; s.150, 3/210/799 no'lu hüküm; s.164, 3/251/935 no'lu hüküm; s.165, 3/251/936 no'lu hüküm; s.170-171, 3/271/1007 no'lu hüküm…. Bknz. ae, s.130, 3/3/12 no'lu hüküm; s.164, 3/251/935 no'lu hüküm; s.168-169, 3/266/988 no'lu hüküm….

[**] Bknz. ae, s.23, 1/65/299 no'lu hüküm; s.41-42, 1/190/855 no'lu hüküm; s. 46-47, 1/210/946 no'lu hüküm; s.52-53, 1/241/1077 no'lu hüküm; s.58-59, 1/285/1272 no'lu hüküm; s. 59, 1/286/1274; s.63, 2/30/110 no'lu hüküm; s.72, 2/68/241 no'lu hüküm; s.73, 2/68/242 no'lu hüküm; s.80, 2/100/338 no'lu hüküm; s.81, 2/100/339 no'lu hüküm; s.82, 2/101/341 no'lu hüküm; s.88, 2/130/442 no'lu hüküm; s.97, 2/205/706 no'lu hüküm; s.100, 2/208/716 no'lu hüküm; s.101, 2/212/727 no'lu hüküm; s.102, 2/212/728 no'lu hüküm; s.104, 2/214/733 no'lu hüküm; s.107, 2/224/759 no'lu hüküm; s.110, 2/235/790 no'lu hüküm; s.112, 2/239/800 no'lu hüküm; s.113, 2/239/801 no'lu hüküm; s.114, 2/240/804 no'lu hüküm; s.118, 2/264/885 no'lu hüküm; s.121, 2/301/1007 no'lu hüküm, s.123, 2/302/1008 no'lu hüküm; s.127, 2/335/1126 no'lu hüküm; s.128-129, 2/346/1164 no'lu hüküm; s.132, 3/10/40 no'lu hüküm; s. 133, 3/19/74 no'lu hüküm; s.135, 3/31/118 no'lu hüküm; s.139, 3/106/410 no'lu hüküm; s.143-144, 3/150/565 no'lu hüküm; s.151, 37211/802 no'lu hüküm; s.157-158, 3/228/853 no'lu hüküm; s.169-170, 3/266/989 no'lu hüküm; s.175, 3/289/1067 no'lu hüküm….

[***] Bknz. ae, s.26, 1/68/310 no'lu hüküm; s.52-53, 1/241/1077 no'lu hüküm; s.93, 2/156/530 no'lu hüküm…. Bknz, ae, s.60, 1/287/1279 no'lu hüküm; s. 67, 2/46/165 no'lu hüküm; s.67-68, 2/49/179 no'lu hüküm; s.79, 2/91/308 no'lu hüküm; s.120, 2/296/993 no'lu hüküm; s.130-131, 3/3/12 no'lu hüküm, s.137, 3/52/198 no'lu hüküm….

[****] Bknz. ae, s. 39-40, 1/172/777 no'lu hüküm…. Bknz. ae, s. 66, 2/45/162 no'lu hüküm; s.154, 3/221/833 no'lu hüküm; s.155, 3/222/837 no'lu hüküm; s.159, 3/238/891 no'lu hüküm; s.161, 3/242/907 no'lu hüküm; s.172, 3/275/1019 no'lu hüküm….

değerlendirileceğini belirtmekte yarar var.[*]

Ancak bu değerlendirmeye geçmeden önce mülk sahibi olmanın o yüzyılda ne anlama geldiğini açıklamak gerekir. Mülkiyet, mülk sahibi olma hakkı nasıl bir haktır? Yukarıda sözü edilen mülk sahibi mutasarrıfları, kiracı olan mutasarrıflardan ayıran ve mülkiyet sahibi yapan hak nedir? Bu soruların yanıtlarını vermeye çalışmak önemli gözükür. Osmanlı'da gayrimenkuller üzerinde elde edilen haklar, dolayısıyla mülkiyet ve kiracılık karmaşık bir konudur. Gerçekten de, kiracılık konusuna geçmeden önce bu hakkın açıklığa kavuşması gerekmektedir.

Mülkiyet, aslında bir şey üzerinde tam tasarruf hakkıdır.[**] Bu hak ile ilgili olarak Akgündüz (1996), "Mülkiyet hakkının özünde üç ayrı hak saklıdır; mülkiyet konusu ayn'ı kullanma, ondan yararlanma ve o ayn'ın rakabesinde tasarruf." demiştir. Bu ifadeden yola çıkarak, gayrimenkullerin mülkiyet hakkının bir şahısta veya vakıfta olması, o şahsın veya vakfın o gayrimenkulü kullanma, ondan yararlanma ve onun rakabesinde tasarruf haklarına sahip olması anlamına gelmektedir. Burada "bir malın sahipliği" anlamına gelen rakabe, mülk sahibi olmak için sahip olunması gereken temel hak gibi gözükmektedir. "Sahip olma, sahiplik", yani "mülkiyette tasarruf", kiracılıktan ayırt edici olan tasarruf hakkıdır. Çünkü diğer iki hak, belli farklılıkları olsa da, bir sonraki kısımda incelenecek olan kiracıların da sahip olabildiği haklar olarak karşımıza çıkacaktır.

Pakalın ise (1983), mülkiyet hakkını, tam tasarruf hakkına sahip olmak olarak açıklamış ve mülk olan bir malın sahibinin, bu malı evladına miras bırakma, satma, hibe etme veya vakfetme gibi hakları olduğunu belirtmiştir.

Beyaztaş'ın (2001), "…kirada satış sözleşmesinden farklı olarak sınırlı ayni hakkın yani malın menfaatinin belirli bir süre için temliki söz konusudur. Menfaatin sınırsız ve süresiz

---

[*] Hükümlerde, gayrimenkullerin vakfa veya şahsa ait olup olmadığı açık bir şekilde belirtilmiştir. Örneğin 1/14/61 nolu hükümde "vakf olan menzil" ile vakfa ait olan bir ev ifade edilirken, "mülk olan menzil" ile de bir şahsın mülkü olan, yani bir şahsın mülkiyetinde bulunan bir ev anlatılmaktadır. Bknz. İADVT, s.16.

[**] Schacht (1964), mülkiyet hakkı ile zilyedlik arasındaki ayırıma da dikkat çekerek konuyu açıklamaktadır. Mülkiyet, bir şey üzerinde tam tasarruf hakkı iken, zilyedlik (yed), bir şeyi elinde bulundurma hakkıdır. Konu hakkında detaylı bilgi için bknz. Schact, J. (1964) An Introduction to Islamic Law, Oxford Unversity Press, London, s. 136-139. "Yed" istibdal hükümlerde rastlanan bir ifade olsa da ve aralarındaki hukuken belli farklılıklar bulunsa da, incelenen hükümlerde mülk gayrimenkuller "yedinde *mülki* olup" gibi açıklanmışlardır, yani mülk olduğuna dair ifadeler hükümlerde hep geçmektedir. Dolayısıyla burada incelenecek olan mülk gayrimenkullerin hepsini de mülkiyet hakkı içinde değerlendirmek gerekmiştir.

temliki ancak hibe ve satım gibi akitlerde görülebilecek bir durumdur.” ifadesi de, kiracılık ve mülkiyet arasındaki ayırıma dolaylı olarak dikkat çekmektedir. Buradan yola çıkarak mülkiyette hakların sınırsız ve süresiz olduğu; kiranın ise belli bir süreliğine ve belli şartlar dahilinde bir maldan yararlanma ve kullanma hakkını belli bir şahsa vermek şeklinde özetlenebileceği söylenebilir.

Bu ayırımı yaptıktan sonra, çalışmada ele alınan gayrimenkullerin mülkiyet hakkına sahip olan mülk sahipleri, vakıflar ve şahıslar olmak üzere iki ayrı başlık altında incelenecektir.

3.1.1 Mülk Sahibi Vakıflar ve Vakıf Kurucuları

Çalışmada ele alınan 706 gayrimenkulün 285’inin mülkiyeti vakıflardadır. Hükümlerde vakıf gayrimenkullerin mülk sahibi olan vakıfların isimleri açık bir şekilde belirtilmiştir. Vakıflar, çoğunlukla kurucusunun veya bazen de vakfın gelirlerinin tahsis edildiği yer isimleriyle adlandırılmışlardır. Kurucusunun ismiyle anılan vakıfların isimleri, vakıf kuran kimselerin cinsiyeti, sosyal ve mesleki açıdan hangi sınıfa (askeri/reaya) mensup olduklarını irdelemeyi mümkün kılacaktır. Böylece istibdal uygulamasına hangi vakıfların dahil oldukları da değerlendirilmiş olacaktır. Böyle bir değerlendirme yapmak önemli gözükmektedir. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi, bu uygulama, vakıf kurucu tarafından vakfiyede izin verildiği takdirde gerçekleştirilebilmektedir. Öte yandan vakıfların her birinin vakfiyesini incelemek mümkün olamayacağından, ki vakfiyeler, ayrı bir çalışma yapılmasını gerektiren oldukça kapsamlı bir konudur, söz konusu değerlendirme yalnızca vakfın, dolayısıyla da kurucusunun ismiyle sınırlı olacaktır.

Bu noktada, söz konusu vakıfların, çalışmada incelenen tarih aralığından önce kurulduğunu, dolayısıyla mülk sahipleri olarak incelenecek bu vakıfları, yalnızca 18. yüzyıl vakıfları olarak değerlendirmemek gerektiğini söylemek gerekir.

İstibdal hükümlerinde vakıfları kuranları anlamak için öncelikle Osmanlı toplumunda tabakalaşma konusunu anlamaya çalışmak gerekir. Vakıfların kuruluş amaçlarıyla da ilişkili olan bu konu hakkında Yediyıldız’ın (2003) ifadeleri önemli gözükmektedir: “Osmanlıların anlayışına göre, en azından kabaca iki grup insana ihtiyaç vardır: bunlardan birisi memleketi ve sosyal nizamı muhafazaya mecbur olan yüksek devlet görevlileri (rical) grubu, diğeri ise, hizmetlerini yapabilmeleri için birincilere gerekli serveti temin etmeye mecbur olanların meydana getirdiği gruptur.” Toplum bu şekilde sosyal ve ekonomik açıdan farklı tabakalara ayrılmıştır, Osmanlı’da vakıf kurmak için de bu durum, önemli bir gerekçe gibi görülmüştür. Çünkü böylece servet sahibi olan vakıf kurucuları, serveti olmayanlara bu yolla yardımda

bulunabilecektir. Öte yandan XVIII. yüzyıl Osmanlı'sında toplumun yardıma ihtiyacı olan üyelerinin hepsini hedef alan bir yardımlaşmanın söz konusu olduğu da söylenemez. Zira Yediyıldız'ın (2003) sözü edilen yüzyıldaki vakfiyeler üzerinde yaptığı çalışmaya göre, kurulan vakıfların yalnızca % 18'i hayır amaçlı kurulmuştur, % 75'i de yarı-ailevi vakıf türünden olduğu için yalnızca yardım ve hayır amaçlı değildir, bunlar aynı zamanda vakıf kurucunun ailesi ve o ailenin gelecek nesilleri için gelir sağlamak için de kurulmuşlardır.[*] Diğer bir deyişle, vakıf kurucuları için, 18. yüzyılda ailesi için gelir sağlamak oldukça önemli gözükmektedir. Bu nedenle Yediyıldız (2003), vakıf kurarak da olsa yardımlaşmanın toplumun her kesimi için olmadığını, "çok defa dar grupların kabuğunu kıramadığını" ifade etmiştir. Buradaki vakıflar, incelenen tarih aralığından önce kurulmuş olsalar da, ailevi ya da evlatlık olarak adlandırılan vakıfların belki yüzdeleri değişecek, ancak yine de çoğunluğu oluşturma durumları değişmeyecektir.

Vakıfları kuranların kim olduklarına gelince, bu kimseleri değerlendirmek için hükümlerde ismi geçen vakıf kurucularının meslek ve unvanlarından yararlanılmıştır. Hükümlerde meslek ve unvan bilgilerinin bulunması, bunu mümkün kılmıştır. Ancak bu meslek ve unvanları değerlendirirken, sosyal ve mesleki sınıfları analiz etmek için belli bir sosyal sınıf teorisinin modelinin esas alınamayacağını belirtmek gerekir. Çünkü herhangi bir toplumun gerçeklerini seçilen bir teorinin çerçevesi içine almak mahzurlu olacaktır. Osmanlı toplumunun oldukça karmaşık, birbirine girift bir yapısı vardır. Bu konu hakkında yapılmış çalışmalardan[**] ve yukarıda Yediyıldız'dan yapılan alıntıdan da yola çıkarak, Osmanlı toplumunu temelde askeri ve reaya olmak üzere ikiye ayırmak mümkün olmuştur. Burada reaya, vergi ödeyen olağan kentliler olarak düşünülmelidir ve bu iki sınıfın kavgalı ve kopuk iki sınıf olmadığını, reayadan bazı kimselerin de devletle, yani askeri olanla ilişkili olabileceğini akılda tutmakta

---

[*] Yediyıldız (2003), vakıfları "Hayri Vakıf", "Aile Vakfı", "Yarı-ailevi vakıf" olmak üzere üç kategoride incelemiştir. Vakfiyeler üzerinde yaptığı kantitatif incelemeler sonucunda da, 18. yüzyılda vakıfların % 75'lik bir oranla yarı-alevi vakıf türünden olduğunu, % 18'inin yalnız hayır amaçlı kurulmuş vakıflar olduğunu, kalan % 7'sinin ise aile vakfı olarak kurulmuş olduğunu tespit etmiştir. Bu kategoriler hakkında bilgiler de veren Yediyıldız'a göre büyük çoğunluğu oluşturan yarı-ailevi vakıfların, hayır işleri için kamu yapıları kurulsa da, vakfın idaresi vakıf kurucusu ve sülalesine ait oluyor ve gelir fazlası da bu ailenin fertleri arasında paylaşılıyor. Ayrıca çeşitli vakfiyelerden örnekler de sunan Yediyıldız, bu gelir fazlasının da oldukça yüksek meblağlarda olduğunu, dolayısıyla ailenin menfaatlerinin de büyük olduğunu belirtmiştir. bknz.Yediyıldız, B., a.g.e. s.15-19.

[**] Askeri ve reaya sınıfı şeklindeki ayırım için bknz: Kazıcı, Z. (2003)"Osmanlı Devleti'nde Sınıflar", Osmanlı'da Toplum Yapısı, Bilge Yayınları, İstanbul, s. 21-86; H. İnalcık, "The Nature of Traditional Society, Tuırkey" Political Modernization in Japan and Turkey (ed. R. Warde ve D. Rustow), Princeton, 1964. s.44'ten aktaran Mardin, Ş. (1969) Din ve İdeoloji, Ankara, s.85; M. Akdağ, (1971) Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, Ankara, c.II, s. 89-94.

fayda vardır. Bu çalışmada da böyle bir düşünceyle vakıf kurucuları, mesleklerine göre Çizelge 3.1'de gruplandırılmıştır.

Çizelgeden de görülebileceği üzere askeri sınıf, başta padişah ve ailesini içine alan hanedan halkı; darüssaade ağası, babüssaade ağası, hekimbaşı, helvacıbaşı gibi sarayda çalışan ve yaşayan görevliler; sadrazam, vezir gibi yöneticilerle, asıl işi askerlik olan, kaptan paşa, sekbanbaşı gibi görevlilerin bulunduğu seyfiyye denilen zümre ile devlet kalemlerinde çalışan her seviyedeki idari memurların oluşturduğu, nişancı, defterdar, katip gibi görevlileri kapsayan kalemiyye zümresinden oluşan merkezi (mülki) yönetim sınıfı ve şeyhülislam, imam, müderris gibi ulemanın oluşturduğu ilmiyye sınıfından oluşmaktadır. İkinci grup da tüccar, esnaf ve zanaatkarların oluşturduğu "reaya" olarak adlandırılan ve vergi ödeme mecburiyetinde olan olağan kentliler olarak da nitelenebilecek olan gruptur.[*]

Bu açıklamanın ardından istibdal hükümlerine bakıldığında, 212 hükümde adı geçen vakıflardan bir kısmının farklı istibdallere konu olmuş olsa da, aynı vakıflar olduğu tespit edilmiştir. Bunun üzerine aynı isimli olanlar, tek vakıf olarak hesaplandığında ve vakıf ismi verilmeyip, meşruta olarak belirtilmiş olanlar bu sayıdan çıkarıldığında 154 vakıf ile karşılaşılmıştır. (Ek 3)

Hükümlerde ismi geçen 154 vakfın, nasıl adlandırıldığı hakkında kantitatif bir değerlendirme yapıldığında, 11'inin (% 7,14) vakfın gelirlerinin tahsis edildiği yer ile anıldığı görülmüştür. Haremeyn Vakfı, Ayasofya Cami Vakfı, Divan-ı Hümayun Sakaları Mühimmatı Vakfı**,** Debbağ Yunus Mahallesi Avarızı Vakfı bunlardan bazılarıdır. Diğer 143 vakıf ise (% 92,86) vakıf kurucusunun ismiyle anılmaktadır. Bu sonuçtan yola çıkarak, aslında vakıfların büyük çoğunluğunun kurucularının ismiyle anıldığı görülmüştür.

Kurucuların isimleriyle anılan vakıflarda, Çizelge 3.1'e göre, öncelikle cinsiyetlerine göre bir gruplama yapıldığında 143 vakıf kurucusundan 116'sının (% 81,12) erkek, 27'sinin (% 18,88) kadın olduğu tespit edilmiştir. Görüldüğü üzere çoğunluğu erkekler tarafından kurulmuş olan vakıflarda ikinci bir değerlendirme de kurucunun sosyo-ekonomik durumunun, diğer bir deyişle toplumsal konumunun değerlendirmesi olacaktır. Şahısların toplumsal konumlarının

---

[*] Vakıf kurucularının askeri ve reaya olarak gruplandırılmasında esas alınan düşünce ve tarafımca oluşturulmuş olan bu model, çalışmanın ilerleyen kısımlarında mülk sahibi şahıslar ve kiracıların profilleri üzerinde yapılan analizler için de geçerli olacaktır.

belirlenmesinde öncelikle kurucunun varsa mesleği, yoksa da unvanından yararlanılmıştır. Meslekleri belirtilen kişilerin sınıfsal ayırımını yapmak mümkün olabilirken, meslekleri belirtilmemiş kişiler, ancak unvanlarından yola çıkılarak genel bir değerlendirmeye tabi olmuşlardır, çünkü unvanlar belli bir fikir veriyor olsa da, sınıfsal bir ayırım yapmak oldukça zordur.

Çizelge 3.1 İstibdal hükümlerinde vakıf kurucularının sosyal ve mesleki açıdan sınıflandırılması

	Cinsiyeti	**Sınıfı**		**Kişi sayısı**	**Yüzde**	**Cinsiyetlere Göre Toplam Kişi sayısı**	**Cinsiyetlere Göre Toplam Yüzde**
Mesleği belirtilmiş olanlar (Toplam 61 kişi, % 42,66)	**Erkek**	**Askeri sınıf**	**Hanedan**	-	-	57 48'u askeri (% 33,57) 9'u reaya (% 6,29)	% 39,86
			Saray görevlileri	13	% 9,09		
			Merkezi (mülki) yönetim	26	% 18,18		
			İlmiye/Ulema	9	% 6,29		
		Reaya	**Tüccar, esnaf ve zanaatkarlar**	9	% 6,29		
	Kadın	**Askeri sınıf**	**Hanedan**	1	% 0,70	4 3'ü askeri, (% 2,10) 1'i reaya (% 0,70)	% 2,80
			Saray görevlileri	-	-		
			Merkezi (mülki) yönetim	2	% 1,40		
			İlmiye/Ulema	-	-		
		Reaya	**Tüccar, esnaf ve zanaatkarlar**	1	% 0,70		
Mesleği belirtilmemiş olanlar (Toplam 82 kişi, % 57,34)	**Erkek**			59	% 41,26	59	% 41,26
	Kadın			23	% 16,08	23	% 16,08
Erkek-Kadın Toplam	**Erkek Toplam**					116	% 81,12
	Kadın Toplam					27	% 18,88
Toplam						143	%100

Bu açıklamanın ardından, sayısal verilerle değerlendirmede öncelikle meslekleri belli olan 61 (% 42,66), ardından da meslekleri belli olmayan, ancak unvanları aracılığıyla değerlendirilebilecek 82 (% 57,34) vakıf kurucu olduğu görülür. Burada sözü edilen meslekler, erkeklerin mesleklerine işaret etmektedir. Dolayısıyla vakıf kurucu bir kadın ise, belirtilen meslek, kadının babası, eşi veya oğlunun mesleğidir.

Mesleklerinden yola çıkarak gruplandırılan 61 vakıf kurucusu dahil oldukları sınıflarla birlikte ele alındığında, 51'inin (% 35,66'sı) askeri sınıf mensubu, 10'unun (% 6,94'ü) ise reaya olduğu tespit edilmiştir. Askeri sınıf mensubu vakıf kurucularının 1'i (% 0,70'i) hanedan halkı, 13'ü (% 9,09'u) saray görevlileri, 26'sı (% 19,58'i) merkezi (mülki) yönetim, 9'u da (% 6,29'u) ilmiye/ulema olarak adlandırılan gruplara dahildir. Mesleği belirtilen vakıf kurucularının kadın ve erkek olarak sınıfsal ayırımı da çizelgedeki gibidir. Meslekleri belirtilmiş olan vakıf kurucuları, kendi içinde (61 kişi üzerinden) değerlendirildiğinde % 83,61'i askeri sınıf mensubu iken, % 16,39'u ise reaya sınıfındandır.

Öte yandan, kurucusunun mesleği belirtilmeyen 82 vakıfta da kurucuların unvanlarından yola çıkılarak değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır. Bu vakıfların da 59'unun (% 41,26'sının) kurucusu erkek, 23'ünün (% 16,08'inin) kadındır. Bu vakıf kurucuları, unvanlarıyla birlikte değerlendirildiğinde, Çizelge 3.2 ve Çizelge 3.3'teki sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

İstibdal hükümlerinde adı geçen kadın vakıf kurucular için kullanılmış olduğu tespit edilen iki unvan vardır. (Çizelge 3.2) Bunlardan biri "sultan" ve diğeri "hatun" unvanıdır. Sultan unvanı, padişah ailesine mensup kadınlar için kullanılan bir unvan olması sebebiyle bu kadınların askeri sınıf mensubu oldukları söylenebilir. Öte yandan hatun unvanı için aynı şeyi söylemek çok zordur. Hatun unvanı askeri sınıf mensubu kadınlar için de, olağan kentliler için de kullanılmış bir unvan olduğu için bu kadınların hangi sosyal grubun içinde olduğunu söylemek mümkün olamamaktadır.

Çizelge 3.2 İstibdal hükümlerinde unvanlarına göre kadın vakıf kurucuları

Sultan	**Hatun**	**Unvansız**	**Toplam**
4	18	1	23

Erkek vakıf kurucuları için ise, hükümlerde kadınlara kıyasla çok daha fazla unvan kullanılmış olduğu görülmüştür. (Çizelge 3.3) Çizelgede unvanların, ön unvanlar ve isim sonrası unvanlar olarak gruplandırılması, bazı şahısların iki ve hatta bazen üç unvan taşıdığı durumların da anlaşılması için kolaylık sağlamıştır. Bu nedenle böyle bir gruplama şekli tercih edilmiştir. Burada isimlerden sonra kullanılan ağa, bey, efendi, paşa gibi isim sonrası unvanlar ve seyyid, sufi gibi ön unvanlar, şahısların mensup olduğu zümreye ve konumlarına işaret ederken, el-hacc/hacı ön unvanı da kişinin ekonomik durumu ve toplumsal statüsü ile yakın ilişkili olduğu için meslekleri belirtilmiş olmasa dahi bilgi verici olacaktır.

Çizelge 3.3 İstibdal hükümlerinde unvanlarına göre erkek vakıf kurucuları

		İsim sonrası unvanlar										
		İsim sonrası unvansız	**ağa**	**bey**	**çavuş**	**çelebi**	**dede**	**efendi**	**paşa**	**halife**	**fakih**	**Toplam**
Ön unvanlar	**Ön unvansız**	2	12	3	-	1	1	6	7	1	1	34
	sufi	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
	el-hacc/ hacı	6	2	1	1	-	-	-	1	-	-	11
	acem	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	seyyid	1	-	-	-	-	-	3	-	-	-	4
	-zade	2	2	-	-	1	-	-	-	-	-	5
	hace	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Toplam		15	16	4	1	2	1	9	9	1	1	59

Bu unvanları taşıyan 59 erkek vakıf kurucusu kantitatif olarak değerlendirildiğinde, en büyük çoğunluğun ağa (16) ve el-hacc (11) unvanında olduğu anlaşılmaktadır. Bunların ardından efendi (9) ve paşa (9) unvanları taşıyanlar gelmektedir. Bu unvanlar, taşıdıkları anlam itibariyle, çoğunlukla bu unvanı taşıyan kişilerin sosyal tabakalaşmadaki yerlerine işaret etmektedir. Bu unvanları tek tek ele alarak değerlendirme yapmak daha faydalı olacaktır.

"Ağa" unvanı, Osmanlı devletinde ordu, saray memuru ve mensuplarının yanında, halkın ileri gelenleri, esnaf kethüda ve yiğit başıları, taşra ayan ve eşrafı için de kullanılmış olan bir unvandır.[*] "Bey" unvanı da, çoğunlukla askeri ve mülki büyük memurlar için olsa da, bir mevki sahibi herkes için kullanılmış bir unvandır ve asalet manası da taşımıştır. (Pakalın, 1983) Dolayısıyla "ağa" ve "bey" unvanı taşıyan vakıf kurucularının hangi sınıfa dahil oldukları hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Öte yandan meslekleri verilmiş olan kişiler incelendiğinde de, "ağa" unvanı taşıyanların 7'si saray görevlileri dahilinde, 5'i merkezi yönetim sınıfı dahilinde, 1'i grubu belirlenemeyen, mesleği yazıcı olarak belirtilmiş bir şahıs, 2'si ise reaya grubundandır. "Bey" unvanlı 1 vakıf kurucusuna ise, yalnız saray görevlileri arasında rastlanmıştır. Bu şekilde bir sonucun çıkmış olması da, yukarıdaki açıklamaları destekler niteliktedir. Bu nedenle yine de ağa unvanlı 16, bey unvanlı 4 kişinin büyük çoğunluğunun askeri sınıf içerisinden olabileceğini düşünmek akla yakın gelmektedir, ancak tam bir sayı vermek mümkün olamayacaktır.

Sayısal olarak en fazla rastlanan unvanlardan biri olan "El-hacc" da, İslam toplumu içerisinde Hac görevini yerine getiren kimseler için kullanılmaktadır.[**] Hac görevini yerine getirmek, belli bir maddi imkanın varlığına bağlı olduğu için bu unvan, kişilerin maddi yönden iyi bir konumda olduklarına işaret etmektedir. El-hacc unvanına sahip olan kişi sayısı 59 kişi içerisinde 11'dir.

"Seyyid" (4), "halife"(1) ve "dede" (1) unvanlı olanların, büyük ihtimalle ilmiye sınıfından olduğu düşünülmelidir. (Barkan, 1966) "Seyyid" unvanı, Hz. Peygamberin torunlarından Hz. Hüseyin'in soyundan gelenler için kullanılmaktadır. Öztürk (1995), seyyidlerin Osmanlı devletinde, daha önceki İslam devletlerinde olduğu gibi, toplumda ayrıcalıklı bir konumda tutulduklarını ve ilmiye sınıfı içerisinde oldukları düşünülerek reayanın yerine getirmek zorunda olduğu bazı mükellefiyetlerden muaf sayıldığını belirtmiştir.[***] "Halife" unvanının, Osmanlı devletinde devlet dairelerinde yazı işlerinde çalışanlar için veya tarikatlar içinde önemli şahıslar için kullanılmış olmasının yanı sıra, mektep kalfalığı veya fırınlarda çalışan

---

[*] Sertoğlu'ndan (Osmanlı Tarih Lügatı) aktaran Öztürk'ün (1995) Askeri Kassamına Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri, s.121 'e ve ayrıca Pakalın'ın (1983) Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c. I, s.21-22'e bknz.

[**] Pakalın, age. cilt I, s.518 ve Öztürk, S., age. s.120, 123.

[***] Seyyidler hakkında daha detaylı bilgi için bknz. Kılıç, R. (2009) Osmanlı'da Seyyidler ve Şerifler, Kitap Yayınevi, İstanbul.

acemi oğlanlarının eskileri anlamına da geldiği belirtilmiştir.[*] Dolayısıyla farklı kesimlerden kimseler için kullanılabilen çeşitli anlamları olan bir unvan olması dolayısıyla kesin bir şey söylemek zordur. Barkan'ın (1966) ifadesinden ötürü, bu kimselerin de ilmiye sınıfından olma ihtimali yüksek olsa da emin olunamamıştır. "Dede" unvanının ise, genellikle tarikatlarda kullanılan bir unvan olması[**] nedeniyle ilmiye sınıfından sayılması anlamlı olur.

"Fakih" unvanlı olan 1 kişinin de fıkıh uzmanı olması dolayısıyla ilmiye sınıfından olduğunu düşünmek gerekir.[***]

"Efendi" unvanının da, ilmiye mensupları için kullanılmış olduğunu, Osmanlı idari teşkilatında ilmiye mensuplarının eğitim, adalet ve din kurumları mensupları ile bürokraside istihdam edilen kesimi içine aldığı belirtilmiştir.[****] Meslekleri verilen vakıf kurucularına bakıldığında da, efendi unvanlı kimselerin 1'i saray görevlileri arasından, 6'sı ilmiye zümresinden, 5'i merkezi yönetim zümresinden, 3'ü grubu belirlenemeyen ancak askeri sınıf olduğu düşünülen kişiler arasından, 2'si de reaya grubu arasından çıkmıştır. Bu nedenle askeri sınıf içerisinde efendi unvanlı pek çok kimseye rastlanmış olsa da, ağa ve bey unvanlılarda olduğu gibi kesin bir şey söylemek imkansızdır.

"Paşa" unvanı için de, daha çok askeri sınıftan olan kimseler için kullanıldığı belirtilmiştir. Ancak askeri sınıfın hangi alt grubuna dahil olabileceği anlaşılamamaktadır. Çünkü farklı alt gruplar için de kullanıldığı belirtilmiştir[*****] ki, hükümlerde çıkan sonuçlar da bunu desteklemektedir. Mesleği belirtilmiş olan vakıf kurucular incelendiğinde, "Paşa" unvanlı olanların, 1'inin saray görevlileri, 8'inin merkezi (mülki) yönetim zümresinden olduğu görülmüştür. Dolayısıyla yalnız "paşa" unvanıyla tarif edilmiş olan 9 vakıf kurucusunun da hangi alt zümreden olduğu hakkında kesin bir şey söylenemese de, askeri sınıf içerisinde olma

---

[*] Halife sözcüğünün taşıdığı anlamlar için bknz. Pakalın, age. cilt I, s. 708-710.

[**] Tarikatlarda kullanılan manası için bknz. Pakalın, age, cilt I, s.410.

[***] Devellioğlu, (2007) F., *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, 24. baskı. Ankara, s.249. Ayrıca, bu ünvanı taşıyan kimseler, Pakalın'a göre de, hadislerin manaları üzerinde duran, "ellerine geçen bir hadisi çok ince elekten geçirip pek hassas terazilerle tartmış, ondan sonra ihtiva ettikleri manaları ortaya koymuş" kimselerdir. Müftüler için kullanılmış resmi bir unvan olduğunu da belirtmiştir. bknz. Pakalın, age, cilt.I, s.585.

[****] Öztürk, age, s.122. Ayrıca anlamları için bknz. Pakalın, cilt I, s.505-506.

[*****] Pakalın, paşa unvanı için, "Sivillerle askerlerin ileri gelenlerinin bir kısmına verilen resmî unvandır….Devlet-i Osmaniye'de vüzeraya ve esasen menasıb-ı âliye-i sefiyye ve mülkiyye eshabına verilen unvandır." demiştir. Bu unvanın anlamlarıyla ilgili detaylı bilgi için bknz. Pakalın, age, cilt II, s. 755-757.

ihtimalleri yüksektir.

"Hace" unvanı taşıyan kişilerin de askeri sınıftan olma ihtimali yüksektir. Hace terimi, Osmanlı idari teşkilatında yüksek kademedeki katipleri belirtmek için kullanılmıştır ve bir sözlükte bu terim için "…Efendi ve ağa ve kethüda ve reis-i hane manasınadır. Ve 'aziz ve mu'azzam ma'nasına gelür. Ve zengin ve hal ve mal sahibi kimesneye denür. Ve hakim ve vali ve sahib-i cemiyet ma'nalarına gelür…" denmiştir.[*] Öte yandan reayadan bazı kimseler için de (örneğin, bedesten tüccarları) bu unvan kullanılabilmektedir. Bu nedenle kesin bir şey söylenemez.

Bunların yanında "çelebi" unvanı için de Pakalın (1983), "Muhtelif sanat ve meslek sahiplerine alem olmuş bir tabirdir" diye ifade etmiştir. Öztürk (1995) de, benzer şekilde, bu unvanın ilmiye mensupları için kullanıldığı gibi, çeşitli sanat ve meslek sahipleri için de kullanılmış olduğunu belirtmiştir.[**] Bu nedenle bu unvanı taşıyan kişiler için de kesin bir şey söylemek zordur. Yine Pakalın'ın (1983) "muhtelif işlerde kullanılmış memurlardan birinin adiydi" diyerek ifade ettiği "çavuş" unvanlı 1 kişinin ise, askeri sınıftan olma ihtimali yüksektir.

Görüldüğü üzere yalnız unvanları belirtilen bu kimselerin büyük çoğunluğunun da askeri sınıftan olabileceğini düşünmek gerekir. Ancak bununla ilgili kesin bir sonuç vermek oldukça zor gözükmektedir. Öte yandan bu kimselerin hayır yapabilecek ekonomik ve sosyal statüye sahip insanlar oldukları da açıktır. Bölümün başında belirtildiği üzere, kurdukları vakıf, hayır amaçlı değil de, aile vakfı bile olsa, aynı şekilde belli bir ekonomik ve sosyal statülerinin olması gerekmektedir. Bu nedenle çıkan sonuçlar da bunu destekler nitelikte olmuştur.

Özellikle mesleği belli olan vakıf kurucularından elde edilen sonuçlardan anlaşılacağı üzere, istibdale dahil olan vakıflar, çoğunlukla askeri sınıf mensubu kimseler tarafından kurulmuş vakıflardır. Bunun yanında olağan kentliler (reaya) tarafından kurulanlar ise az sayıdadır. Öte yandan askeri sınıf içerisinde bir inceleme yapıldığında, istibdal uygulamalarında hanedan halkı tarafından kurulan vakıflara daha az rastlandığı görülmüştür. Ve bunların kadınlarla sınırlı olduğunu da söylemek gerekir. Hanedan halkına dahil olan 5 (1'i mesleği belirtilmiş, 4'ü belirtilmemiş) kadın vakıf kurucu yer almaktadır. Bu gruptan başka kimsenin

---

[*] Alıntıyı Ahmed Asım, Burhan-ı Katı' Tercümesi, İstanbul 1214/1799'dan aktaran Yediyıldız, age, s.76.

[**] Çelebi kelimesinin anlamları için bknz. Pakalın, age, cilt I, s. 342-345 ve Öztürk, 1995, s. 122.

bulunmayışı, örneğin bir padişah vakfının bulunmayışı, bu tür vakıfların istibdal uygulamasına kesinlikle izin vermemesi veya büyük vakıflar olmalarından dolayı yeteri kadar gelir kaynaklarının bulunması nedeniyle olmalıdır. Ancak hanedan halkı dışındaki diğer askeri sınıf mensubu kimselerin kurduğu vakıflarda istibdal uygulamasına daha sık rastlanmıştır. Bu sonuç, istibdal uygulamasına izin veren kurucuların daha çok devlet görevlileri arasından çıkmış olduğunu ve bu çalışmada incelenecek olan vakıf gayrimenkullerin de bu kimselerce kurulmuş vakıflara ait olduğunu göstermiştir.

3.1.2 Mülk Sahibi Şahıslar ve Mülk Gayrimenkullerinin Kent İçi Dağılımı

Bu bölümde de istibdal hükümlerine konu olan mülk gayrimenkullerin sahibi olan özel şahıslar incelenecektir. Bu inceleme, öncelikle istibdal uygulamasına dahil olan ve mülk sahibi olmaları dolayısıyla belli bir maddi imkanlarının olduğu öngörüsüyle yaklaşılan bu şahısların sosyo-ekonomik durumlarını ortaya koymanın yanı sıra, bu kimselerin kent içinde nerelerde mülk sahibi olduğunu da göstermeye çalışacaktır. Öte yandan çalışmanın önceki bölümlerinde istibdal uygulamasını talep eden mülk sahibi şahısların, çoğunlukla mülklerini vakıflardan kiracı oldukları gayrimenkuller ile değiştirmek istedikleri saptanmıştı. Mülk sahibi oldukları gayrimenkulleri değil de, vakıf gayrimenkulleri tercih etmelerinin, şahısların çoğunlukla vakıf gayrimenkullerde veya civarında oturuyor olmalarından kaynaklandığı ve vakıf gayrimenkulleri satın alamayacakları için istibdal gibi bir yola başvurmuş olabilecekleri sonucuna varılmıştı. Bunun yanında vakıf gayrimenkullerin bulunduğu mahallelerde satın alınabilecek gayrimenkullerin bulunmaması, bu bölgelerde inşa edilecek boş arazi olmaması, inşa alanlarının dolu olması ve belki de çoğunlukla vakıfların elinde olması ihtimallerinin de söz konusu şahısların istibdal talep etmelerinde önemli etkenler olabileceği düşünülmüştü. Elde edilen bütün bu bilgilerden yola çıkarak mülk gayrimenkullerin, söz konusu şahısların nerede yaşadıklarını değil, nereden mülk sahibi olabildiklerini gösterdiği sonucuna varılmıştır. Diğer bir deyişle bu gayrimenkuller, mülk sahiplerinin kent içinde nerede oturduklarına dair çoğunlukla fikir verici olamayacaktır. Gerek kıymetleri, gerekse kent içi konumları bakımından, bunlar, mülk sahiplerinin satın alabilme veya sahip olabilme güçlerini, diğer bir deyişle ekonomik durumlarını gösterecek, yaşadıkları gayrimenkul hakkında bilgi vermeyecektir.

Bu noktada, çalışmanın vakıf kiracıları bölümünde büyük çoğunlukla yine aynı şahıslar ile karşılaşılacağını belirtmekte yarar vardır. Bu nedenle söz konusu şahısların kiracı oldukları gayrimenkulleri yaşam alanları olarak değerlendirmek; sahip olunan mülk gayrimenkulleri, yalnız onların ekonomik güçleri bağlamında ele almak daha sağlıklı bir değerlendirme

yapılmasını sağlayacaktır.

Çalışmanın bu bölümünde mülk sahiplerine yaklaşım belirlendikten sonra, bu şahısların kim oldukları değerlendirilecektir. Mülk sahibi şahıslar, dini kökenleri ve cinsiyetlerine göre ve mesleklerinden veya meslekleri belirtilmemişse unvanlarından yola çıkarak dahil oldukları toplumsal pozisyonlarına göre gruplandırılmaya çalışılacaktır. Ancak çalışmanın vakıf kurucuları ve kiracılar bölümlerinde de olduğu gibi, özellikle bu meslek ve unvanlarla birlikte yapılacak değerlendirmede belli bir sosyal sınıf teorisi modelinin esas alınmamış olduğunu, burada da Osmanlı toplumunun temelde askeri ve reaya olmak üzere iki grup halinde ele alındığını hatırlatmakta fayda var. Buna göre yapılan gruplandırma ve sayısal sonuçlar çizelgeler halinde gösterilmiştir. Öncelikle 212 istibdal hükmünde ismi geçen toplam 117 mülk sahibi şahıs olduğu tespit edilmiştir. Şahısların sayısının istibdal kayıtları sayısından az olması, daha önce de belirtildiği gibi bazı şahısların isimlerinin, birden fazla istibdal hükmünde geçiyor olmasından kaynaklanmıştır.

Mülk sahipleri, dini kökenlerine ve cinsiyetlerine göre gruplandırıldığında, elde edilen sayısal sonuçlar Çizelge 3.4'teki gibidir. Görüldüğü gibi, çalışmada ele alınan mülk gayrimenkullerin sahipleri dini köken ve cinsiyete göre her gruptan olabilmektedir. Cinsiyetlerine göre gruplandırıldığında, 117 kişiden 93'ü, % 79,49'luk büyük bir oranla erkek mülk sahipleridir. Kadın mülk sahipleri ise 15 kişidir ve % 12,82'lik bir orana sahiptir. Ayrıca kadın ve erkeklerin müşterek mülk sahibi olduğu da görülmüştür. Bu şekilde müşterek mülk sahibi olan kadın ve erkeklerin sayısı da 9'dur ve % 7,69'luk bir orana sahiptir.

Çizelge 3.4 Dini köken ve cinsiyetlerine göre mülk sahipleri

	Dini köken	**Cinsiyetlerine göre kişi sayısı ve yüzdeleri**			**Toplam kişi sayısı**	**Toplam yüzde**
		Kadın	**Erkek**	**Kadın-Erkek müşterek**		
Dini kökenine göre kişi sayısı ve yüzdeleri	**Müslüman**	14 (% 11,97)	84 (% 71,79)	7 (% 5,98)	**105**	**% 89,74**
	Gayrimüslim	1 (% 0,85)	9 (% 7,69)	2 (% 1,71)	**12**	**% 10,26**
Toplam kişi sayısı ve yüzdeleri		**15 % 12,82**	**93 % 79,49**	**9 % 7,69**	**117**	**%100**

Öte yandan dinsel kökenlerine göre yapılan bir gruplamanın sonucunda, Müslüman mülk sahiplerinin 105 kişiyle % 89,74'lük; Gayrimüslim mülk sahiplerinin ise 12 kişiyle %10,26'lık bir orana sahip olduğu tespit edilmiştir. Hükümlerde Müslüman mülk sahiplerinin meslek veya yoksa unvanlarına ilişkin bilgilerin bulunduğunu, öte yandan Gayrimüslimlere ilişkin ise bağlı oldukları etnodinsel gruptan başka bir bilgiye rastlanmadığını söylemek gerekir. Bunun üzerine Müslüman ve Gayrimüslim mülk sahiplerini ayrı ayrı ele almak gerekmiştir. Mülk sahiplerinin % 10,26'sını oluşturan Gayrimüslim mülk sahipleri, sadece "zimmi", "nasraniyye", "Ermeni" gibi bağlı oldukları etnodinsel grup ve isimleriyle ifade edilmişlerdir.

Mülk sahiplerinin mesleki bilgileri ve unvanları üzerinden, sosyo-ekonomik durumlarına ve toplumsal konumlarına göre yapılacak olan değerlendirmede ise, yalnızca Müslümanlar ele alınmış olacaktır. Müslüman mülk sahipleri, bu şekilde değerlendirildiğinde mesleği belirtilmiş olanların 64 kişi, meslekleri değil de, yalnız unvanları belirtilenlerin 41 kişi olduğu tespit edilmiştir. Bu tespitin ardından öncelikle hükümlerde meslekleri belirtilmiş olan Müslüman mülk sahiplerini (64 kişi) incelemek önemli bilgiler sağlamıştır. Meslekleri verilen mülk sahipleri, grubu belirlenemeyen 2 kişi hariç, yalnızca askeri sınıf olarak tanımlanan grup içerisinden çıkmıştır. Söz konusu 2 kişi de sayılmazsa, reaya grubundan yani olağan kentliler arasından kimseye rastlanmamıştır. Askeri sınıfa mensup mülk sahiplerinin hangi alt grupta olduğu, cinsiyetleriyle birlikte Çizelge 3.5'te gösterilmiştir. Bu tablodan görüleceği gibi, mülk sahipleri en fazla merkezi (mülki) yönetim grubundan çıkmıştır. Bu sonuç, istibdal uygulamasının özellikle kişi sayısı bakımından bu sınıf tarafından talep edilmiş olduğunu gösterir. Dolayısıyla çalışmada ele alınan mülk gayrimenkullerde bu sınıfın sahip olduğu gayrimenkullerinin önemli bir yer tuttuğunu düşünmek gerekir. İlerleyen bölümlerde gayrimenkullerle ilgili verilerde de bu bilgiler önem kazanacaktır.

Bunun yanında sahip olunan mülk sayısına bakıldığında da, merkezi (mülki) yönetim sınıfındaki şahısların yüksek bir orana sahip olduğu saptanmıştır. Bu gruptaki şahıslarda kişi başına ortalama 4,175 mülk düşmektedir. Bu da oldukça yüksek bir orandır ve bu gruptaki şahısların ekonomik durumlarının oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Öte yandan hanedan halkı arasından oldukça az sayıda kişinin (yalnızca 2 kişi) istibdal uygulamasına dahil olduğu görülmüşse de, tahmin edilebileceği gibi sahip olunan mülk sayısı bakımından en yüksek oran bu grupta elde edilmiştir. Bu kişilerden birinin padişah olduğu düşünüldüğünde, 64 mülk sayısıyla pek çok istibdal hükmünde yer alması aslında şaşırtıcı bir sonuç olmamıştır.

Çizelge 3.5 Mesleği belirtilmiş Müslüman mülk sahipleri

Sınıf		**Alt grup**	**Cinsiyetlerine göre**	**Kişi sayısı** (Sahip olunan mülk sayısı)	**%**	**Toplam kişi sayısı**	**Toplam %** **(117 kişi)**
Mesleklere göre sınıflar	**Grubu belirlenemeyen (Askeri veya reaya)**		**Kadın**	**-**	**-**	**2** **(2)**	**% 1,7**
			Erkek	**1** (1)	**% 0,85**		
			Kadın-erkek müşterek	**1** (1)	**% 0,85**		
	Askeri sınıf (62)	**Hanedan halkı**	**Kadın**	**1** (7)	**% 0,85**	**2** **(71)**	**% 1,7**
			Erkek	**1** (64)	**% 0,85**		
			Kadın-erkek müşterek	**-**	**-**		
		Saray Görevlileri	**Kadın**	**-**	**-**	**6** **(11)**	**% 5,13**
			Erkek	**6** (5, 2, 1, 1, 1, 1)	**% 5,13**		
			Kadın-erkek müşterek	**-**	**-**		
		Merkezi (Mülki) yönetim	**Kadın**	**4** (3, 3, 3, 5)	**% 3,42**	**40** **(168)**	**% 34,19**
			Erkek	**32** (21, 5, 9, 12, 1, 17, 3, 4, 2, 1, 6, 2, 2, 1, 1, 9, 3, 1, 2, 1, 1, 1, 1, 1, 1, 1, 2, 1, 1, 2, 1, 2)	**% 27,35**		
			Kadın-erkek müşterek	**4** (4, 19, 12, 2)	**% 3,42**		
		İlmiye (ulema) (Vakıf görevlileri dahil)	**Kadın**	**-**	**-**	**14** **(16)**	**% 11,96**
			Erkek	**13** (1, 2, 1, 1, 1, 1, 1, 1, 2, 1, 1, 1, 1)	**% 11,11**		
			Kadın-erkek müşterek	**1** (1)	**% 0,85**		
	Reaya (0, %0)	**Tüccar, esnaf ve zanaatkar**	**Kadın**	**-**	**-**	**-**	**-**
			Erkek	**-**	**-**		
			Kadın-erkek müşterek	**-**	**-**		
Toplam			**Kadın**	**5**	**% 4,27**	**64** **(268)**	**% 54,70**
			Erkek	**53**	**% 45,30**		
			Kadın-erkek müşterek	**6**	**% 5,13**		

Kişi başına düşen mülk sayısı, toplam 64 kişi üzerinden değerlendirildiğinde de 4,17 gibi bir sayıyla, yani merkezi yönetim sınıfının ortalama mülk sayısıyla paralel bir sonuçla, karşılaşılmaktadır. Bu durum da söz konusu mülk sahiplerinin ekonomik gücü bağlamında önemli bir veridir.

Mesleği belirtilmeyen 41 Müslüman mülk sahibine gelince, bu kimseler de unvanlarına göre değerlendirildiğinde Çizelge 3.6 ve Çizelge 3.7'deki sonuçlar elde edilmiştir.[*]

Çizelge 3.6 Mesleği belirtilmemiş Müslüman kadın mülk sahipleri ve unvanları

	İsim sonrası unvan: Hatun (Sahip Olunan Mülk Sayıları)
Ön unvansız	**7** (3, 6, 2, 15, 2, 4, 1)
Şerife (ön unvanlı)	**2 (+1 müşterek)** (11, 1, 1 (müşterek))
Toplam	**9 (+1 müşterek)** (45)

Yalnız unvanları verilen Müslüman kadın mülk sahiplerinin hepsi "hatun" unvanlıdır. Bu unvana sahip olan kadınlardan, kocası ile müşterek mülk sahibi olan bir kişi ve tek başına mülk sahibi olan iki kişinin ise "hatun" unvanının yanı sıra "şerife" ön unvanı da bulunmaktadır. "Şerife", Hz. Muhammed'in torunu Hasan'ın soyundan gelenlere ve Mekke emirlerine verilen bir unvandır.[**] "Seyyid" unvanı ile benzer bir anlama gelir. Bu nedenle Seyyid unvanında olduğu gibi bu kimseler, ilmiye sınıfına dahil edilebilir. Bunun yanında sadece hatun unvanlı olan kişilerin ise, askeri sınıftan mı, reayadan mı olduğu konusunda herhangi bir fikir elde edilememektedir.

Mülk sayısı bakımından değerlendirildiğinde ise, herhangi bir meslek bilgisi elde edilemeyen bu kadın mülk sahipleri, kişi başına ortalama 5 mülke sahiptirler. Bu kimselere tek tek bakıldığında da yalnızca 1 mülk sahibi olan 2 kişi, 2 mülk sahibi olan 1 kişi vardır. Diğer 6 kişinin 3 ve üzerinde mülkün sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Ortalamadan elde edilen sonuç ve

---

[*] Burada geçen unvanlar, çalışmanın 3.1.1. bölümündeki unvanlarına göre değerlendirilen vakıf kurucuları bölümünde de geçen unvanlar olduklarından, bunların taşıdıkları anlamlar için bu bölüme bakılabilir.

[**] Bknz. Devellioğlu (2007) s.992 ve Pakalın (1983) c.III, s. 342'den "şerif" maddeleri. Daha detaylı bilgi için bknz. Kılıç, R. (2009) Osmanlı'da Seyyidler ve Şerifler, Kitap Yayınevi.

çoğunluğun 3'ün üzerinde mülk sahibi olması, bu kimselerin de büyük çoğunluğunun ekonomik anlamda zengin kimseler olduğunu göstermektedir.

Müslüman erkek mülk sahiplerine gelince, bu kimseler arasında en fazla "el-hacc/hacı" ön unvanına sahip kimse ile karşılaşılmıştır. (Çizelge 3.7) Belli bir maddi imkana sahip olunduğunu gösteren bu unvanın, mülk sahipleri arasında sayısal olarak çok sayıda çıkıyor olması şaşırtıcı olmamıştır.

El-hacc unvanından sonra, hiçbir unvanı olmayan mülk sahipleri, sayısal olarak ikinci sırada yer almaktadır ve bu kişilerin sayısı 8'dir. Hatta karısı ile müşterek mülk sahibi olan ve unvanı belirtilmemiş 1 kişi daha vardır. Ancak sözü edilen bu kişinin karısının "şerife" unvanında olması nedeniyle ilmiye sınıfından olabileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla bu kişi dışındaki unvanı belirtilmemiş kimselerin unvanlarının olmaması sebebiyle reayadan yani olağan kentliler arasından çıkma ihtimali varsa da, kesin bir şey söylemek zordur.

Çizelge 3.7 Mesleği belirtilmemiş Müslüman erkek mülk sahipleri ve unvanları

<table>
<tr><td colspan="2"></td><td colspan="6">İsim sonrası unvanlar
(Sahip Olunan Mülk Sayıları)</td></tr>
<tr><td rowspan="6">Ön unvanlar</td><td></td><td>İsim sonrası unvansız</td><td colspan="2">ağa</td><td>bey</td><td>efendi</td><td colspan="2">Toplam</td></tr>
<tr><td>Ön unvansız</td><td>8 (+1 müşterek)
(2, 1, 1, 1, 2, 1, 1, 1, 1 (müşterek))</td><td colspan="2">1
(1)</td><td>-</td><td>2
(3, 1)</td><td colspan="2">11 (+1 müşterek)</td></tr>
<tr><td>el-hacc (hacı)</td><td>14
(3, 2, 2, 1, 1, 1, 1, 2, 1, 2, 3, 1, 3, 1)</td><td>2
(4, 1)</td><td rowspan="2">1
(1)</td><td>1
(7)</td><td>-</td><td>17</td><td rowspan="2">1</td></tr>
<tr><td>es-seyyid (seyyid)</td><td>-</td><td rowspan="2">1
(1)</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td rowspan="2">1</td><td>-</td></tr>
<tr><td>mevlana</td><td>-</td><td colspan="2">-</td><td>-</td><td>-</td><td colspan="2">-</td></tr>
<tr><td>-zade</td><td colspan="2">-</td><td>-</td><td>1
(1)</td><td colspan="2">1</td></tr>
<tr><td colspan="2">Toplam</td><td colspan="2">23 (+1 müşterek)</td><td colspan="2">4</td><td>1</td><td>3</td><td colspan="2">31 (+1 müşterek)
(47)</td></tr>
</table>

Öte yandan belli bir toplumsal konuma işaret eden diğer unvanlar, sayısal olarak değerlendirildiğinde, "seyyid" ve "mevlana" unvanlı 3 kişinin ilmiye sınıfından olma ihtimalinin yüksek olduğu söylenebilir. "Efendi" unvanlı kimselerin de büyük bir ihtimalle ilmiye sınıfından olabileceği, ancak reaya arasında da bu unvana sahip kimselerin bulunması nedeniyle emin olunamayacağı söylenebilir. "Ağa" ve "bey" unvanının da, askeri ve mülki memurların yanında halkın ileri gelenlerinden, olağan kentliler için de kullanılmış olmasından dolayı, bu unvanları taşıyanların da hangi sınıfa dahil oldukları hakkında kesin bir şey söylenemez. –zade ön unvanlı şahsa gelince bu kimsenin ismi Kazabadzade Mehmed Rafi Efendi olarak geçmektedir. 1750'de ölen "Kazabadi Ahmed bin Mehmed" isimli bir Osmanlı bilgininin, medreselerde hocalık yapmış olduğu bilinmektedir. Bu şahsın da onun soyundan geldiği düşünülürse, bu kimsenin de ilmiye sınıfından olabileceği akla gelmektedir.[*]

Sonuç olarak meslekleri belirtilmiş olan Müslüman mülk sahiplerinin tümü askeri sınıftan olsa da, yalnız unvanlarıyla toplumsal konumu tayin edilmeye çalışılan mülk sahiplerinin bir kısmı esnaf, tüccar ve zanaatkarların oluşturduğu reaya sınıfından da olabilir. Bu konuda net bir sayı vermek mümkün olamasa da, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde incelenecek gayrimenkullerin sahiplerinin büyük çoğunluğunun askeri sınıftan olduğunu düşünmek gerekir.

Mülk sayılarına göre bir değerlendirme yapıldığında ise, mesleği belirtilmeyen mülk sahiplerinde kişi başına düşen ortalama mülk sayısı 1,52'dir. Kişiler ve gayrimenkullere tek tek bakıldığında da 31 kişi içerisinde 5 kişinin 3 ve üzerinde mülk sahibi olduğu, geri kalan 26 kişinin ise, 1 veya 2 mülkün sahibi olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu sonuç, mesleği belirtilenlere göre daha az çıkmıştır ki, bu da beklenen bir durumdur, çünkü bu şahısların yine askeri sınıftan olsalar da, en azından en üst kademedeki memurlar olmadığı düşünülebilir.

Toplumsal konumları analiz edilen mülk sahiplerinin sahip oldukları veya satın aldıkları mülklerinin kent içindeki dağılımı da yine bu kimselerin ekonomik güçleri hakkında bilgi sahibi olmayı sağlayacaktır. Mülk gayrimenkul haritası üzerinde, mülk sahipleri listesindeki (Ek 4 Mülk sahipleri ve mülk gayrimenkul mahalleleri listesi) numaraları esas alarak, bu şahıslar işaretlendiğinde çoğunlukla birden fazla gayrimenkul sahibi olan şahısların mülklerinin kent içinde dağınık bir şekilde bulunduğu görülmektedir. (Ek 5) Çalışmanın 2.

---

[*] Bknz. Devellioğlu (2007), s. 499'da "Kazabadi Ahmed bin Mehmed".

bölümünde değinildiği üzere, mülk gayrimenkuller, tarihi yarımadanın batı kısmında yoğunlaşmış ise de, kişiler özelinde incelendiğinde kişilerin mülkleri dağınık bir dağılım sergilemektedirler. Kiracılar bölümünde yapılan benzer bir analiz ve kent içi dağılım haritasında ise farklı bir tablo ortaya çıkmıştır. Çok sayıda istibdale konu olmuş olan kiracıların talep ettikleri vakıf gayrimenkullerin çoğunlukla kent içinde sakin oldukları bölgede yoğunlaştığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla burada mülklerin, bölümün başında da ifade edildiği üzere, bu kimselerin ekonomik gücü bağlamında ipuçları verse de, kent sakini olarak yaşadıkları bölgeye çoğunlukla işaret etmediği düşünülmektedir. Ancak bunlar içerisinde istisnaların, yani şahsın yaşadığı bölgeye de referans veren mülklerin de olabileceği akılda tutulmalıdır. Ancak bununla ilgili hiçbir bilgi olmadığı için, bunu bilmenin imkanı olamayacaktır. Bu durum, kiracılar bölümünün ardından örnekler üzerinden detaylı bir şekilde değerlendirilecektir.

3.2 Gayrimenkullerin Kira Şekilleri ve Kiracıları

1742–1764 yılları arasında İstanbul'da gayrimenkullerin kiracılarının kimler olduklarını anlamak için yapılan çalışmada, özellikle kiracı ve vakıf arasında gerçekleşmiş olan istibdal kayıtlarından yararlanılmıştır. Bu da yalnızca vakıf kiracılarının profillerinden yararlanıldığı anlamına gelmektedir. Çünkü hükümlerde, şahısların mülkü olan gayrimenkullerin kiracılarının olup olmadığı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Eldeki tek bilgi, istibdal edildikten sonra, vakfın mülkü haline gelecek bu gayrimenkullerin istibdal sonrası kira ederlerinin verilmiş olduğudur. Bu nedenle de burada kiracılık ve kiracı profilinden kastedilen, vakıflarda kiracılık ve vakıfların kiracı profilidir.

Çalışmada kiracı olarak değerlendirilen kişiler, hükümlerde vakıftan "icare ile", "mukataa ile" veya "bi'l-icareteyn" mutasarrıf olarak geçen şahıslardır. Mutasarrıf, kelime anlamıyla "tasarruf hakkı elinde olan" manasına gelmektedir. Çalışmanın 3.1. bölümünde de söz edildiği üzere mülk sahipleri için de kullanılan bir terimdir. Mülk olma durumunda sahip olunan haklardan biri de, tasarruf hakkı olduğu için bu kelime her iki durum için de kullanılmaktadır. Öte yandan kiracılıkta daha önce de sözü edildiği üzere sınırlı ve belli şartlara dayalı bir tasarruf hakkı vardır. Osmanlı'da kiracılara tanınan tasarruf hakkı farklı şekillerde olabilmektedir. Örneğin bir şahıs, bir menzilin binasının mülk sahibi, ama arsasının kiracısı olabilmektedir. Veya bir gayrimenkulün bölümleri farklı vakıflara ait olup, kiracı şahıs, gayrimenkulün sözü edilen kısımları için farklı vakıfların kiracısı olabilmektedir. Dolayısıyla buna benzer durumları anlamak için, tasarruf hakkının elde edilme biçimlerinin açıklanması

gerekmektedir. Bu da, kira şekilleri olarak adlandırılan ve oldukça detaylı, kapsamlı ve karmaşık bir başka konuya işaret etmektedir. Ancak burada bu konunun yalnızca bu çalışma için yararlı olacağı düşünülen kısmı ele alınacak ve yalnızca hükümlerde geçen üç farklı kira şekli hakkında bilgi verilecektir. Böylece kira şekillerinin anlaşılmasıyla birlikte istibdal hükümlerinin de netlik kazanacağı düşünülmektedir. Zira istibdal, sınırlı olarak sahip olunan tasarruf haklarının, sınırsız hale, yani mülkiyet hakkına dönüşmesi için bulunan çözümlerden biri olarak karşımıza çıkacaktır.

3.2.1 Gayrimenkullerin Kira Şekilleri ve İstibdal Hükümlerinde Kira Şekilleriyle İlgili Karşılaşılan Durumlar

İcare-i vahide: Kısa süreli bir kira şeklidir. Arsaların kirası 3, diğer gayrimenkullerin kirası 1 yıl ile sınırlıdır ve kısa süreli olduğu için kiracıya intikal (miras) ve ferağ (tasarruf hakkını başkasına devretme) gibi haklar kazandırmaz. İcare-i vahide, tek kira anlamındadır. Ve vakıf mülkünü değerlendirme ve gelirlendirmede kullanılan en eski kiraya verme yöntemidir. Hatta Yediyıldız (2003), bu kira yönteminin fıkıh kitaplarında bilinen tek kira biçimi olduğunu belirtmiştir. Sonrasında incelenecek olan icareteyn ve mukataa isimli kiralama şekilleri ise, zaruretler sonucunda ortaya çıkmış kiralama biçimleridir.

"Muayyen bir ücret ve müddetle menfaati temlik etmek" olarak tanımlanan bu kira şeklinde, vakıf yeri ay ve sene gibi geçici bir süre ile sınırlı olmak kaydıyla mütevelli tarafından taliplisine rayiç (malın pahası, değeri) bedelle kiraya verilir. Kiraya veren vakıf mütevellisi, kiracıdan sadece normal kira bedelini alır. Kiracı da bunun karşılığında, ancak kiralanan malın kira müddeti içerisinde menfaatinden yararlanır. (Beyaztaş, 2001)

İcareteyn: Uzun süreli bir kira şekli olan icare-i tavilenin gelişmiş hali olduğu belirtilmiştir.[*] Çift kira anlamına gelmektedir. Çift kira denmesi, kiracıdan icare-i muaccele (peşin kira bedeli) ve icare-i müeccele (veresiye kira bedeli) olmak üzere iki kira alınmasından

---

[*] İcare-i tavile, "uzun bir müddetle vuku bulan icare" anlamına gelmektedir. (Devellioğlu, 2007, s. 406) Akgündüz (1996), genel anlamda uzun süreli kira anlamına gelmekte olan icare-i tavile'nin 10. yüzyılda ortaya atılmış olduğunu belirtmiştir. Ancak Kanuni Sultan Süleyman döneminden önce Osmanlı'da ihtiyaç da hissedilmediğinden pek gündeme gelmediğini, dolayısıyla bu yüzyıllarda vakıfların icare-i vahide usulü ile işletildiğini ifade etmiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren ise birtakım gerekçelerle vakıfların, daha önce ortaya çıkmış olan icare-i tavile'yi geliştirerek uzun süreli kira sözleşmelerine ihtiyaç duyduğundan ve icareteyn ve mukataanın da bu şekilde ortaya çıkmış kira şekilleri olduğundan söz etmiştir. Sözü edilen gerekçeler ve daha detaylı bilgi için bknz. Akgündüz, (1996) s. 448-457.

kaynaklanmaktadır. Akgündüz (1996), icareteynli vakıfları, "… icare-i muaccele denilen vakıf akarın gerçek kıymetine yakın veya eşit vakfa verilen eşit para ve her sene sonunda icare-i müeccele adıyla tayin olunan bir kira bedeli karşılığında tasarruf edilen, ferağ ve intikal cari olan musakkafat (çatılı binalar) ve müstegıllatdır (çatısız araziler). Bilindiği gibi ferağ ve intikal cari olmayanlara icare-i vahideli vakıflar denmektedir. …icareteynli vakıflar, mazbut vakıflardan olabileceği gibi, mülhak vakıflardan da olabilir. Alınan muaccele ile vakıf mal tamir edilir, arazi gibi binalar da vakfa ait olur. Tamamı kiracıya teslim edilir. Kiracı sadece kiralanandan yararlanma hakkına sahiptir. Ancak bu yararlanma hakkında intikal ve ferağ da söz konusudur." şeklinde tarif etmiş ve muaccele ve müeccelenin kıymetleri hakkında da bilgi vermiştir.[*]

Bunun dışında icareteyn, icare-i tavile olduğundan aslında sadece zaruret hallerinde gerekli kabul edilebilir bir kiralama şeklidir ve ancak bu zaruri durumlarda yukarıda tarif edilmiş olan kısa süreli bir kira şekli olan icare-i vahide'nin icareteyne dönüştürülebileceği ifade edilmiştir.[**] İcareteynin ancak zorunlu durumlarda kabul görmesinin sebebi ise aslında kiracının elde ettiği haklardan dolayıdır. Kiracı için oldukça avantajlı bir kira şekline işaret eden icareteyn mutasarrıfının sahip olduğu hakları, Akgündüz (1996), yukarıda değinilmiş olan mülkiyet hakkının içerdiği haklar (istimal, intifa/temettü, rakabe'sinde tasarruf) ile kıyaslayarak ve kiracıya sağladığı avantajlardan da söz ederek açıklamıştır. Buna göre, icareteynli bir gayrimenkulün "rakabe"si vakfa, tasarruf hakları ise icareteynli kiracıya aittir. Dolayısıyla gayrimenkulün mutasarrıfı, kiracı olduğu için, gayrimenkulü satma hakkı yoktur. Öte yandan tasarruf hakkını satabilir. İcareteyn, ferağ hakkı denilen, tasarruf hakkının başkasına devredilebilmesine, bir anlamda tasarruf hakkının satılabilmesine olanak sağlar. Bunun yanında "intifa", yani yararlanma hakkı da şahsi bir hak olduğu için şahsın ölümüyle son bulurken, icareteynde tasarruf hakkı intikal edebilmektedir, yani mutasarrıfın ölümünden

---

[*] İcare-i muaccelenin kıymetinin malın değerine yakın bir meblağ olduğunu, Lübnan Ayni Haklar Kanununa (1930 tarihli) göre, müeccelenin ise o vakıf malın vergilendirilmesi için esas kabul edilen kıymetinin % 0,3'ü kadar cüz'i bir meblağ olduğunu da Akgündüz (s. 458), Kadri Paşa'dan (s. 349-359) ve Yeğen'den (108)(Kadri Paşa'nın iki farklı eseri var, hangisi olduğu bilinemedi, 1. Muhammed, Kanunü'l-Adl Vel-İnsaf Lil-Kada Ala Müşkilatil-Evkaf, Mısır 1893 veya 2. Muhammed, Mürşidül-Hayran İla Marifeti Ahvalil-İnsan, Mısır, 1338 ve Yeğen, Zühdü, El-Vakf Fiş-Şeriati Vel-Kanun, Beyrut, 1388H.) aktarmıştır. Ancak Osmanlı hukuki düzenlemelerinde "muayyen bir müeccele" demekle yetinilmiştir.

[**] Ayrıca icareteynin ne gibi gerekçelerle ortaya çıktığı, icare-i tavilenin gelişmiş hali olan icareteynin hangi durumlarda ve neden gerekli görüldüğü için bknz. age, s.452-453 ve icare-i vahide ile işletilen bir vakıf malın icareteyne dönüştürülmesi için gerekli durumlar hakkında bilgi için bknz. s. 459.

sonra tasarruf hakkı çocuklarına geçebilmektedir. Ancak bu konuda vakıf kurucunun intikal ile ilgili koyduğu şartlara göre hareket edilmek durumundadır. Eğer herhangi bir şart yoksa tasarruf hakkı mutasarrıfın sadece kız ve erkek çocuklarına eşit olarak intikal etmekte ve bunların bulunmaması halinde vakfa geri dönmektedir.

Ayrıca, icareteynli vakıflarda bazen birden fazla kişi müşterek tasarruf hakkına sahip, yani müşterek kiracı olabilmektedir. Aşağıdaki şartlara uyulduğu takdirde, müşterek kiracı olunan icareteynli vakıf gayrimenkullerin taksimi yapılabilmektedir. Bu şartlar:

1. Vakıf gayrimenkulün taksiminin mümkün olması, yani taksim edildiğinde payların ortakların yararlanabileceği durumda olması,

2. Vakıf hakkında taksimin yararlı olması,

3. Mütevelli izni.

Bunun yanında mutasarrıfın, vakıf gayrimenkulün bir kısmını ayırarak başkasına devredebilmesi (ferağ) de mümkündür, buna ifraz denir. Böyle durumlarda da yukarıdaki taksimde aranan şartlar aranmaktadır. (Akgündüz, 1996)

Görüldüğü gibi şahsın ölümüne kadar tasarruf etme hakkına sahip olduğu, hatta vakfın şartlarına göre çocuklarına dahi bu hakkın intikal edebildiği ve ferağla başkasına devredebildiği bir kiralama şekli olan icareteyn, kiracılar açısından oldukça avantajlı gözükmektedir.

Mukataa: Mukataa da, icareteyn gibi uzun süreli bir kira şekli ve yine icare-i tavile'nin bir çeşidi olarak kabul edilmektedir. İcare-i tavile olması, mukataanın da, sadece zaruret hallerinde[*] izin verilebilen bir kiralama şekli olduğunu göstermektedir.

Mukataa, vakıf için aranan zaruret durumları söz konusuysa, inşaat yapmak ve ağaç dikmek veya bunlardan sadece birini yapabilmek için, rakabesi vakfa ait bir araziye uzun süreli kiracı olmak anlamına gelmektedir. Vakıf arsa üzerine inşaat yapmak veya ağaç dikmek isteyen bir şahıs/kiracı olacak şahıs, vakıf arsayı "ecr-i misli"[**] karşılığında kiralar ve senelik "mukataa",

---

[*] Bu zaruret halleri için bknz. Akgündüz, (1996) ae, s.489.

[**] Ecr-i misl: 1. bir malın kullanılmasından doğan menfaatin para ölçüleriyle takdiri (kira bedeli tayin edilmeden bir yerin kiralanması halinde kullanma tarzı bakımlarından kiralanan yere benzeyen yerlerin kira bedelleri o yerin de ecr-i mislidir.) 2. bigaraz ehl-i vukufun takdir ettiği ücret. (Develliоğlu, 2007, s. 202)

“icare-i zemin” veya “icare-i seneviye” denilen kira bedelini verdikçe, arsa üzerinde kendi mülkü olmak üzere inşaat yapabilir veya ağaç dikebilir. Akgündüz (1996), Osmanlı döneminde icareteynde olduğu gibi “mukataa”lı gayrimenkuller için de kiracıdan iki ayrı kira bedeli alındığını belirtmiştir. Buna göre birincisi, muaccele adıyla alınan peşin kira bedelidir. Burada alınan muaccele, icareteyndeki benzemekle beraber, vakfın tamirine sarfedilmediği için farklıdır. Bu, vakfın diğer gelirleri gibi vakıftan yararlananlara verilir. Bu uygulama Osmanlıların ilk döneminden beri vardır. Muaccelenin miktarı arazinin kıymetine yakın bir meblağdır. İkinci kira bedeli ise icareteyndeki “icare-i müeccele”nin karşılığı olan “mukataa” veya “icare-i zemin” denilen kira bedelidir.

Mukataalı vakıf kiracısının sahip olduğu haklara gelince, vakıf arazi üzerinde yapılan inşaat ve dikilen ağaçlar, kiracının mülkü haline geldiği için, kiracının bu bina ve ağaçlarda istediği gibi tasarruf etme hakkı vardır. Bina ve ağaçlar vakıf zemin üzerinde bulunduğu ve icare-i zemin de ödendiği sürece mülkiyet hükümleri geçerli olur. Hiçbir tasarrufta mütevelliye müracaat etme zorunluluğu yoktur. Satım ve intikalde bile mütevellinin izni aranmaz. Burada vakfın tek yararı, muaccele ve zemine göre takdir edilen mukataa bedelidir. Mukataalı vakıf kiracısı, mülkiyetinde olan bina ve ağaçları herhangi bir vakfa bağışlayabilir veya vakıf yapabilir. Mukataalı zemin üzerindeki bina ve ağaçların mülkiyeti şahsa/kiracıya ait ise, bu durumda mukataayı ödeyecek olan, bunların sahibi olan bu şahıstır. Ancak bina ve ağaçlar vakfedilmiş olursa da, mukataayı bu bina ve ağaçların mülk sahibi olan vakfın mütevellisi ödeyecektir, bu vakıf, artık mukataalı vakfın kiracısı durumundadır. Eğer zemin de aynı vakfa aitse, mukataa ödenmeyecektir. (Akgündüz, 1996)

Bunun yanında mukataalı gayrimenkullerde de, yine icareteynde olduğu gibi mutasarrıfın ferağ (tasarruf hakkını başkasına devretme) ve intikal (miras bırakma) hakkı vardır. Mutasarrıf, mülkü olan ağaç ve binaları satabildiği gibi, vakfa ait arsayı da başkasına ferağ edebilir, yani devredebilir. Ancak arsanın devri için mütevelli izni gereklidir. Mukataalı zemin üzerindekilerin bağışlanması da, önce arsanın, mütevellinin izniyle, lehine bağış yapılan şahsa ferağ yapılması şartıyla geçerlidir.(Akgündüz, 1996)

Osmanlı’da uygulanan mukataalı vakıf kiracısının, vakıf gayrimenkul üzerinde sahip olduğu hak, hayatı boyunca kendinde kalmakta, ölümünden sonra ise mirasçılarına intikal etmektedir. Mukataalı vakıfların intikalinde zemin ve üzerindeki bina ve ağaçlar 1913 tarihine kadar ayrı hükümlere tabidir. Dolayısıyla incelenen dönem için de bu hükümler geçerlidir. Buna göre, mülk ağaç ve binalar, kiracının mirasçılarına şer’i miras kaidelerine göre intikal eder. Vakıf arazinin üzerindekiler mevcut ise, arazinin tasarruf hakkı da mutasarrıfın/kiracının

mirasçılarına geçer. Eğer mülk bina ve ağaçlar mevcut değilse, sadece mutasarrıfın/kiracının erkek ve kız çocuklarına eşit olarak intikal eder. (Akgündüz, 1996)

Bu kira şekilleri hakkında edinilen bilgilerin ardından, hükümlerde karşılaşılan durumlara da bakmak gerekir. Öncelikle kira şekli ve değerlerine dair, vakıflara ait 266 gayrimenkul/gayrimenkul parçası değerlendirmeye alınmış olduğunu belirtmek gerekir. Vakıf gayrimenkuller, kira şekline göre değerlendirildiğinde icareteynli, mukataalı ve icare-i vahideli olmak üzere gayrimenkulleri üç gruba ayırmak mümkün olmuştur. Bunun dışında icare ve rey şeklinde ifade edilerek belli bir kira şekline gönderme yapmayan veya kira şeklinde karışıklık olan (mukataa mı, icareteyn mi olduğu anlaşılamayan) gayrimenkuller de "kira şekli belirtilmemiş" olarak adlandırılmıştır. Bu grupların sayısal olarak dökümü de Çizelge 3.8'deki gibidir.

Çizelge 3.8 İstibdal hükümlerindeki vakıf gayrimenkullerin kira şekilleri

	Gayrimenkul sayısı	**Yüzde**
İcareteynli	215	% 80,83
Mukataalı	24	% 9,02
İcare-i vahideli	1	% 0,38
Kira şekli belirtilmemiş	26	% 9,77

Çizelgeden de anlaşılacağı üzere istibdal edilen vakıf gayrimenkuller, genellikle icareteyn usulüyle kiraya verilmiştir. Elde edilen sonuçlar, aslında 18. yüzyılda vakıflarda icareteynin oldukça yaygın bir kira şekli olduğunu göstermiştir. İkinci sırada da mukataanın olmasıyla, uzun süreli kira şekillerinin artık vakıflarca da tercih edildiği anlaşılmaktadır.

İcareteyn usulüyle kiraya verilmiş olan gayrimenkullerde istibdal edilirken, bina ve arsa kıymetlerinin ayrı ayrı hesaplandığı görülmüştür. Bu hesaplama, arsa ve binanın her ikisinin de vakfa ait olduğunu ve bu nedenle ikisinin de istibdale konu olduğunu göstermiştir. İcareteyn usulüyle kiraya verilmiş olan vakıf gayrimenkullerin veya kısımlarının, hükümlerde çoğunlukla müeccele değerleri verilmiş olup, muacceleleri konusunda bilgi verilmemiştir. Ancak muaccelenin gayrimenkulün kıymetine yakın bir değer olduğunu düşünürsek, kıymetlere dair değerlendirme bu konu hakkında da bilgi verici olabilir.

İstibdal edilen ve icareteyn usülüyle kirada olan vakıf gayrimenkul çeşitleri de şunlardır: Arsa (Menzil Arsası, Mahzen Arsası), Bahçe, Dükkan ve Dükkan Arsası, Fırın, Menzil, Kömürcü Mahzeni, Ahır, Yalı, Saray. Bu sonuçtan yola çıkarak, icareteyn usulünün her çeşit gayrimenkul için uygulanmış bir kira şekli olduğu da anlaşılmıştır. İstibdal hükümlerinde icareteynli gayrimenkullerde kiralarla ilgili olarak karşılaşılan durumlar da aşağıdaki gibidir:

- Yalnızca boş arsa (arsa-i haliye) olarak tarif edilmiş ve icareteyn usulüyle kirada olan arsalar.
- İcareteynli bahçeler (bazen bina ile birlikte)
- İcareteynli menziller, dükkanlar, fırınlar vs. (hem arsa, hem bina) (bazı hükümlerde bu menzillerin, fırın, dükkan vs.nin binası harap olmuş veya yanmış olup, arsası (bazen harabesiyle birlikte) kalmıştır)
- Kiracı veya mülk sahibi olunan büyük menzil dahilinde icareteyn usulüyle vakıftan kiralı bir kısım (bazen yalnız arsa, bazen arsa ve binasıyla birlikte dahiliye veya hariciye gibi bir kısım)

İkinci grup olan mukataalı vakıf gayrimenkul sayısı da 24'tür ve % 9'luk bir oranla ikinci sıradadır.[*] Mukataa kira şeklinde, arsanın vakfa ait, binanın ise arsa kiracısının mülkü olduğu ve bu kiracının sahip olduğu hakların neler olduğu açıklanmıştı. Hükümlerde çıkan sonuçlar dabu bilgileri destekleyecek şekilde çıkmıştır. Vakıftan kirada olan ve bu nedenle de istibdale konu olan kısım yalnızca arsalardır.[**]

Dolayısıyla 23 mukataalı kirayı ve kiracılarını değerlendirecek olursak; aşağıdaki durumlarla karşılaşılmıştır:

---

[*] Bunun dışında istibdale konu olmayan, sadece hükümlerde bir bilgi olarak mukataalı olduğu belirtilen 2 gayrimenkul kısmı daha vardır. Ancak bunlar değerlendirmeye alınamamıştır, çünkü binaları istibdal edilen bu gayrimenkullerin arsalarının başka bir vakıftan mukataalı olduğu bilgisi verilmiştir. 5/64/202 no'lu hükümde istibdal edilen Eski Babüssaade Ağası Müteveffa Ahmed Ağa vakfından icareteynli binanın, arsasının Hace Üveys vakfından mukataalı olduğu belirtilmiştir. Ancak burada arsa, istibdale dahil değildir. Benzer bir şekilde 1/157/696 no'lu hükümde de istibdal edilen dükkanın Mehmed Ağa vakfından icare-i müecceleli olduğu belirtilmiştir. İstibdale dahil olmayan arsası ise Sultan Mehmed Han vakfından mukataalıdır.

[**] 19'u arsa (7/18/60 no'lu hükümdeki arsada, üç ayrı vakfa ait üç kısım aynı hükümde 3 ayrı istibdal uygulamasına dahil olmuştur. Bunlar da çalışmada farklı arsalar olarak değerlendirilmiştir.), 3'ü menzil, 1'i menzil arsası ve 1'i bostan olarak kaydedilen ve kira şekli mukataa olan gayrimenkullerin hepsinde de istibdale dahil edilen kısımlar arsalar olmuştur. Menzillerin binaları istibdale dahil değildir.

- Ebniyesi mülk olmak üzere mukataalı arsa: Hükümlerde arsaların kiracısının, üzerindeki binanın mülk sahibi olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla istibdale, bina dahil değildir, yalnız mukataalı arsa dahil olmuştur. Mukataa kiralama şekli, kiracıya binanın mülk sahibi olma hakkını tanımaktadır. Bunların arasında bazılarının "Büyük menzil dahilinde bir miktar mukataalı arsa" şeklinde ifade edildiği de görülmüştür. istibdale konu olan örnekler de bu gruptadır.[*]

- Ebniyesi farklı vakfa ait olan mukataalı arsa: Hükümlerde[**] kiracı, burada arsa ve binaya farklı vakıflardan kiracıdır. Binanın mülk sahibi değildir, çünkü binanın sahibi olan şahıs bunu bir vakfa bağışlamıştır ve bina da bu vakfın mülkiyetine geçmiştir. Bu hükümlerde de istibdale konu olan arsalardır. Bina için ayrı bir istibdal yapılması gerekir.

- Binadan söz edilmemiş mukataalı arsalar[***]

Görüldüğü üzere mukataalı olarak kiraya verilmiş olan gayrimenkuller yalnızca, arsalardır. Ancak istibdal edilen arsalar bununla sınırlı değildir, icareteynle kirada olan arsalar da vardır. Kısacası, mukataalı kiraların arsalara uygulandığını, ancak arsaların kiralanmasının yalnız mukataayla sınırlı olmadığını söylemek gerekir.

Kira şekli belirtilmemiş olup, kira değeri verilen ve "icare" veya "rey" olarak ifade edilen 24 ve metinlerde her iki kira şeklinin de belirtilmiş olmasından dolayı, kiranın mukataa mı, icareteyn mi olduğu hakkında kesin karar verilememiş olan 2 gayrimenkul ise kira şekli açısından olmasa da, çalışmanın 5. bölümünde kira değerleri açısından değerlendirmeye alınmıştır.

---

[*] 3/242/907, 3/248/924, 3/251/936, 3/271/1007, 4/171/526, 4/222/674, 7/18/60, 7/43/140 no'lu hükümlerde istibdal konusu olan mukataalı arsaların üzerindeki binanın mülk olduğu belirtilmiştir. 2/224/759, 2/235/790, 2/240/804, 2/301/1007, 2/346/1164 no'lu hükümlerdeki arsalar ve üzerindeki mülk binalar da büyük menzilin bir parçasını oluşturmuşlardır.

[**] 5/64/203 no'lu hükümdeki mukataalı arsa ve ve 5/64/202 no'lu hükümdeki menzil, bu konuya iyi bir örnektir. Bir menzilin binası ve arsası bu iki hükümde ayrı ayrı istibdale konu olmuştur. Bunun yanında 4/218/664 no'lu hükümde de binası farklı bir vakfa ait olan arsa, istibdale konu olmuştur. Öte yandan arsanın değil de, binanın istibdale konu olmasından dolayı bu gruba dahil edilmeyen 1/157/696 no'lu hükümde de dükkan binası mukataalı arsa üzerindedir ve bina ile arsa farklı vakıflardan kiralanmış durumdadır.

[***] Mukataalı belli bir mikdar bağçe/arsa (3/3/12) ve bir binadan söz edilmemesine karşın muhterik olarak tarif edilmiş bir menzil arsası (4/261/791) ve herhangi bir binadan söz edilmeyen yalnızca mukataalı olarak tanımlanmış üç arsa (6/348/988, 6/349/990, 6/355/1006) ve 3/257/954 no'lu hükümde, büyük bir menzil dahilinde ancak, binası olmayan "arsa-i haliye" şeklinde tarif edilen arsa örnek olarak gösterilebilir.

Vakıf gayrimenkullerin kira şekli açısından değerlendirilmesinin ardından, mülk gayrimenkullere gelince, bunlar da istibdal sonrasındaki durumlarına göre değerlendirilebilir. Kira bilgileri verilen toplam 242 mülk gayrimenkul üzerinde yapılan çalışmada, gayrimenkullerin istibdal sonrası için vakfın malı olacağı ve vakıftan kiraya verileceği düşüncesiyle, kira değerlerinin buna göre hesap edildiği ve kaydedildiği görülmüştür. Yapılan kantitatif analizler sonucunda, mülk menzillerin istibdal sonrasında % 90,91'inin (220 mülk gayrimenkulün) müecceleyle kiraya verileceği anlaşılmaktadır. Ancak bu menzillerde kira şekli icareteyn olarak belirtilmemiş, yalnızca kira değerleri müeccele olarak ifade edilmiştir. Bu şekilde ifade edilmiş olması, bu gayrimenkuller için çift kira işleminin uygulanmayacağını gösteriyor olabilir. Zira, hükümlerde geçen "…akçe icare-i müecceleye mütehammil olmağla…" şeklindeki ifadeler, gayrimenkulün kira değerinin istibdal sonrası için hesaplandığını ve muaccele alınmadan, doğrudan müeccele ile kiraya verileceğini düşündürtmektedir. Bunun yanında, 16 mülk gayrimenkulün kira değeri icare, 6 mülk gayrimenkulünki ise rey olarak kaydedilmiştir. "İcare"nin "kira, gelir" ve rey'in "nema, galle" anlamına gelmesi ve belli bir kira şekline gönderme yapmadan vakfın gayrimenkulden elde edeceği günlük/aylık/yıllık kira gelirini göstermesinden dolayı, bunların da müeccele olma ihtimali yüksektir.

3.2.2 Kiracı Şahıslar ve Kiracı Oldukları Vakıf Gayrimenkullerin Kent İçi Dağılımı

Bu bölümde, 3.2.1. bölümünde incelenen vakıflara kiracı olan şahısların sosyo-ekonomik durumları incelenmiş ve toplumsal konumları belirlenmeye çalışılmıştır. Hükümlerde çoğunlukla istibdal uygulamasını ve kiracı oldukları vakıf gayrimenkullerin mülkiyetini talep eden bu şahıslar, bir kişi haricinde çalışmanın mülk sahipleri bölümünde de incelenmişti. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, mülk sahipleri arasında incelenen 14 şahsın vakıftan kiracı olduğuna ilişkin bir bilgi bulunamamıştır. Dolayısıyla 117 mülk sahibi şahsın 103'ü burada kiracı olanlara dahildir. 7 kişi de vakıftan kiracı olsa da, istibdal edilen mülklerin sahibi olarak gözükmemektedir. Bu şahısları da ekleyince bu bölümde incelenmiş olan kiracı sayısı 110 olmuştur. (Ek 6)

Kiracılar, dini köken ve cinsiyetlerine göre gruplandırıldığında elde edilen sonuçlar, Çizelge 3.9'daki gibidir. Buna göre dini kökenine göre kiracıların % 89'luk oranla, çoğunluğu Müslüman, % 11'i Gayrimüslimdir. Cinsiyetlerine göre de % 79,09'u erkek, % 14,55'i kadın kiracıdır. Kalan % 6,36'lık kesimde ise, kadın ve erkekler müşterek kiracı olmuşlardır. Müşterek kiracılık çoğunlukla karı-koca arasında veya babadan miras kalan gayrimenkullerin kardeşler arasında paylaştırılmasıyla oluşturulmuştur. Dini köken ve cinsiyetlerine göre

yapılan bu incelemenin sonucunda kayıtlarda karşılaşılan kiracılarının büyük çoğunluğunun Müslüman kesimden ve erkek kiracılar olduklarını belirtmek gerekir.

Çizelge 3.9 Dini köken ve cinsiyetlerine göre vakıfların kiracıları

	Dini köken	**Cinsiyetlerine göre kişi sayısı ve yüzdeleri**			**Toplam kişi sayısı**	**Toplam yüzde**
		Kadın	**Erkek**	**Kadın-Erkek müşterek**		
Dini kökenine göre kişi sayısı ve yüzdeleri	**Müslüman**	15 (% 13,64)	78 (% 70,91)	5 (% 4,55)	**98**	**% 89,09**
	Gayrimüslim	1 (% 0,91)	9 (% 8,18)	2 (% 1,82)	**12**	**% 10,91**
Toplam kişi sayısı ve yüzdeleri		**16 % 14,55**	**87 % 79,09**	**7 % 6,36**	**110**	**% 100**

Kiracıların toplumsal katmanların hangi kademesinde bulunduğu da değerlendirmeye alınan diğer bir konudur. Bunun için vakıf kurucuları ve mülk sahiplerinin incelemesinde de kullanılan meslek ve unvan bilgilerinden yararlanılmıştır. Mesleği belirtilmiş kiracılar 62 kişi olup, bu şahıslar Çizelge 3.10'da mesleklerine göre gruplandırılmıştır. Çizelgede, mesleğine göre oluşturulan her bir grupta yer alan kişi sayısı ve grupların yüzdelik oranları gösterilmiştir. Bu oranların hesaplaması, karşılaşılan tüm kiracılar (110 kiracı) üzerinden yapılmıştır. Kişi sayısının yanında parantez içinde gösterilen de her bir kişinin kiracı olduğu vakıf gayrimenkul sayısıdır.

Mesleği belirtilmemiş ancak unvanları verilen 36 müslüman kiracı ise, unvanlarına göre değerlendirilmiş ve bu değerlendirmeden elde edilen sonuçlar da Çizelge 3.11 ve Çizelge 3.12'de gösterilmiştir. Burada değerlendirilen kadın kiracıların hepsi hatun unvanlı olup, ikisinin aynı zamanda şerife önunvanı da taşıdığı tespit edilmiştir. Erkek kiracıların ise, çizelgeden de görüldüğü üzere, taşıdıkları unvanlar ağa, bey, efendi gibi isim sonrası gelen unvanlarla el-hacc, es-seyyid (seyyid), -zade gibi ön unvanlardır. Değerlendirilen 28 erkek kiracıdan 6'sı dışında hepsinin bu unvanlardan en az birini taşıdığı saptanmıştır.

Çizelge 3.10 Meslekleri belirtilmiş Müslüman kiracılar

			Cinsiyetlerine göre	**Kişi sayısı** (Kiracı olunan gayrimenkul sayısı)	**%**	**Toplam kişi sayısı** (Kiracı olunan gayrimenkul sayısı)	**Toplam % (110 kişi)**
Mesleklere göre sınıflar	**Grubu belirlenemeyen (Askeri veya Reaya)**		**Kadın**	**-**	**-**	**1** (1)	**% 0,91**
			Erkek	**1** (1)	**% 0,91**		
			Kadın-erkek müşterek	**-**	**-**		
	Askeri sınıf (61)	**Hanedan halkı**	**Kadın**	**1** (1)	**% 0,91**	**2** (34)	**% 1, 82**
			Erkek	**1** (33)	**% 0,91**		
			Kadın-erkek müşterek	**-**	**-**		
		Saray Görevlileri	**Kadın**	**-**	**-**	**5** (6)	**% 4,55**
			Erkek	**5** (2, 1, 1, 1, 1)	**% 4,55**		
			Kadın-erkek müşterek	**-**	**-**		
		Merkezi (Mülki) yönetim	**Kadın**	**5** (3, 3, 1, 5, 4)	**% 4,55**	**35** (89)	**% 31,82**
			Erkek	**27** (10, 2, 6, 7, 1, 9, 1, 1, 1, 2, 1, 1, 1, 1, 9, 2, 1, 2, 1, 1, 1, 1, 1, 1, 1, 1, 1)	**% 24,55**		
			Kadın-erkek müşterek	**3** (2, 3, 1)	**% 2,73**		
		İlmiye (ulema)	**Kadın**	**1** (1)	**% 0,91**	**19** (19)	**% 17,27**
			Erkek	**17** (1, 1, 1, 1, 1, 1, 1, 1, 1, 1, 1, 1, 1, 1, 1, 1, 1)	**% 15,45**		
			Kadın-erkek müşterek	**1** (1)	**% 0,91**		
	Reaya (Tüccar, esnaf ve zanaatkarlar)		**Kadın**	**-**	**-**	**-**	**-**
			Erkek	**-**	**-**		
			Kadın-erkek müşterek	**-**	**-**		
Toplam			**Kadın**	**7**	**% 6,36**	**62** (149)	**% 56,16**
			Erkek	**51**	**% 46, 36**		
			Kadın-erkek müşterek	**4**	**% 3,64**		

Çizelge 3.11 Mesleği belirtilmemiş Müslüman kadın kiracılar ve unvanları

	İsim sonrası unvan: Hatun (Kiracı olunan Gayrimenkul Sayısı)
Ön unvansız	**6** (1, 2, 1, 8, 1, 2)
Şerife (ön unvanlı)	**2 (+1 müşterek)** (3, 1, 1 (müşterek))
Toplam	**8 (+1 müşterek)** (19)

Çizelge 3.12 Mesleği belirtilmemiş Müslüman erkek kiracılar ve unvanları

		İsim sonrası unvanlar (Kiracı olunan Gayrimenkul Sayısı)					
Ön unvanlar		**İsim sonrası unvansız**	**ağa**		**bey**	**efendi**	**Toplam**
	Ön unvansız	**6 (+1 müşterek)** (1, 1, 1, 1, 1, 1, 1 (müşterek))	**1** (1)		**-**	**2** (1, 1)	**9 (+1 müşterek)** (9)(+1 müşterek)
	el-hacc (hacı)	**13** (2, 1, 1, 1, 1, 1, 1, 1, 1, 1, 1, 1, 1)	**2** (3, 1)	**1** (1)	**1** (1)	**-**	**16** (19) **1** (1)
	es-seyyid (seyyid)	**-**	**-**		**-**	**-**	**-**
	-zade	**-**	**-**		**-**	**1** (1)	**1** (1)
Toplam		**19 (+1 müşterek)** (20) (+1 müşterek)	**4** (6)		**1** (1)	**3** (3)	**27 (+1 müşterek)** (30)(+1 müşterek)

Buradaki sonuçlar, kiracıların büyük çoğunluğu, mülk sahipleriyle aynı şahıslar olduğu için, mülk sahipleri analizinden elde edilen sonuçlarla büyük benzerlik göstermektedir. Her iki analizin sonucunda da, elde edilen bilgiler ışığında tez çalışmasında kullanılacak olan istibdal hükümlerindeki gayrimenkullerin mülk sahipleri ve kiracılarının, ağırlıklı olarak askeri sınıftan ve belli bir ekonomik güce sahip insanlar oldukları söylenebilir. Dolayısıyla başta konut olmak üzere tüm gayrimenkullerle ilgili değerlendirmelerde bu sonuç akılda tutulmalıdır.

Öte yandan, kiracı olunan gayrimenkul sayılarının kişi başına düşen ortalaması, mülklerle kıyaslandığında daha az çıkmıştır. Hükümlerde vakıflardan kiracı olunan gayrimenkullerin kıymetlerinin daha yüksek olarak hesap edilmesi ve bir vakıf gayrimenkule karşılık bazen 10'dan fazla mülk gayrimenkul gösterilmiş olması gibi durumlar, elde edilen bu sonuca sebep olarak gösterilebilir.

Hükümlerde, burada analizi yapılan kiracıların, kiracı oldukları ve mülk edinmek istedikleri bu gayrimenkullerde veya civarında oturuyor olduklarını gösteren bilgilere rastlanmıştır. Bu nedenle çalışmanın bir sonraki kısmında kent ve mahalle sakinlerinin profilleri üzerinde yapılan incelemede, buradaki kiracılar ve kiracı oldukları gayrimenkuller ile komşuları ele alınacaktır. İstibdale konu olan bu kimselerin mülkleri ise, buralarda sakin olduklarına ilişkin bir bilgi bulunmadığından kent sakinleri listesine ve incelemesine dahil edilmemiştir. Bu mülklerin bazılarının satın alınmış olabileceği veya belki de istibdal ederek vakıf gayrimenkule sahip olabilmek için inşa ettirilmiş mülkler olabileceği düşünülmektedir. Ancak yine de kesin bir şey söylemek imkansızdır.

3.3 Gayrimenkullerin Kiracı ve Mülk Sahipleri: Örnek Durumlar

Görülüyor ki, sayısal veriler konuyu aydınlatması bakımından önemli bilgiler sunsa da, mülk sahibi ve kiracıların kim olduklarının da detaylı bir şekilde incelenmesi konuya farklı bir boyut kazandıracaktır. Dolayısıyla bu bağlamda da bir analizin yapılması gerekir. Öncelikle mülk sahipleri ve kiracıların isimleri, sahip oldukları ve kiracısı oldukları gayrimenkul sayılarını gösteren listeler hazırlanmıştır. (Ek 4 ve Ek 6) Gayrimenkullerin mahallelerinin de verildiği bu listelerin karşılaştırmalı olarak incelenebilmesi için her ikisinde de her bir şahsa aynı numara verilmiştir. Bunun yanında kaydageçen her bir şahıs hakkında bilgi toplanmaya çalışılmıştır. Mülk sahipleri ve vakıf gayrimenkullerin kiracıları çoğu zaman aynı kişiler oldukları için, burada yapılacak değerlendirme ve örneklemenin, mülk sahipleri ve kiracılar ayrı ayrı ele alındıktan ve kantitatif olarak analiz edildikten sonra sunulması uygun görülmüştür. Şahıslar hakkında yapılan araştırmanın sonucunda, söz konusu şahıslardan pek çoğunun bilgilerine ulaşmak çok zor olmuşsa da, meslekleri belirtilen bazı şahıslarla ilgili sınırlı da olsa belli bilgilere ulaşılabilmiştir. Bu bilgiler ışığında, özellikle pek çok hükümde, çok sayıda mülkün sahibi olarak ismi geçen mülk sahiplerinden bazılarını örnek olarak ele alıp, bu kimselerin dahil oldukları istibdal uygulamalarını ve gayrimenkullerini daha detaylı bir şekilde incelemek, konunun anlaşılması bakımından daha yararlı olacaktır. Her bir şahsın elde etmek istediği vakıf gayrimenkullerle, değiştirmek istediği mülk gayrimenkulleri

gösteren haritalar da bu bölümde sunulmuştur. Haritalar ve bununla birlikte mülk sahibi ve kiracı listeleri incelendiğinde, her bir şahıs için özellikle bazı mahallelerde yoğunlaşmaların olduğu görülmüştür. Buradaki örneklemede de bu yoğunlaşmalarla ilgili bu gözlemler değerlendirilecek, birden fazla istibdale konu olan şahısların gayrimenkulleri (Ek 7), kent içindeki tercih ettikleri bölgeler ve bu tercihlerin nedenleri tartışılmaya çalışılacaktır. Burada örnek olarak değerlendirilen şahıslarla birlikte birden fazla istibdal uygulamasına dahil olan diğer şahıslar, Ek 7'deki haritadan da incelenebilir. Bunun yanında burada istibdal uygulamasının ötesinde böyle bir örnekleme çalışmasıyla incelenecek gayrimenkullerin yapısı ve kent imarı konusunda da fikir edinilebilecektir.

Seçilen örneklerden birincisi, Tiryaki lakabıyla bilinen Sadrazam Hacı Mehmed Paşa'dır.[*] Kaynaklardan edinilen bilgilere göre, babası yeniçeri olan Hacı Mehmed Paşa, tarih sırasıyla yazıcı, mukabeleci, mevkufati, Tuna nehri muhaddidi, yeniçeri katibi, tersane emini ve sadaret kethüdası görevlerinde bulunmuş ve ardından sadrazam olmuştur.[**] Ancak söz konusu şahsın sadrazam olduğu ve bu görevden alındığı tarihler arasında kaynaklardan edinilen bilgiler farklılık göstermektedir. Sicill-i Osmani'de (1996), Hacı Mehmed Paşa'nın 2.B.1158/ 31 Temmuz 1745'te sadrazam olduğu, 7.C.1159/26 Haziran 1746'da da azledilip Rodos'a sürgün edildiği belirtilirken; Uzunçarşılı (2003) tarihleri, sırasıyla 22.B.1159/ 10 Ağustos 1746 ve 15.Ş.1160/ 26 Ağustos 1747 olarak vermektedir. 6 istibdal kaydında ismine rastlanan bu şahsın Ca.1160/ Mayıs 1747- C.1160/ Haziran 1747 tarihli hükümlerde sadrazam olarak kayda geçmesi nedeniyle, Uzunçarşılı'nın belirttiği tarihlerin doğru olduğu düşünülmektedir. Yine aynı kaynaklarda bu şahsın, sadrazam olduktan sonra tamahkârlıkla mal toplamaya başladığı ve görevden alındıktan sonra da malının müsadare edildiği belirtilmiştir. 8.N.1164/ 31 Temmuz 1751'de öldüğü gece, Büyükkaraman'da Eski Odalar civarındaki konağının yandığı ve hiçbirşeyin kurtarılamadığı da ifade edilmiştir. Yalnızca İshak Paşa Mescidi'ne bir minber yaptırdığı belirtilen bu şahsın, bu bilgilerinden yola çıkarak, herhangi bir dini ve kamusal bina inşa ettirmemesi ve İskender Paşa mahallesinin de şahsın konağının bulunduğu yer ile tutarlılık göstermesi nedeniyle buradaki mülkünü artırmak istediği söylenebilir.

---

[*] Sadrazam Hacı Mehmed Paşa, Ek 4 ve Ek 6'daki Mülk Sahibi ve Kiracılar listelerindeki 11 no'lu şahıstır ve haritaya da bu numarayla işlenmiştir.

[**] Söz konusu kaynaklarda, şahısla ilgili daha detaylı bilgi de bulunulabilir. Bknz. Mehmed Süreyya (1996), SO, c.4, s.1075 ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı (2003), Osmanlı Tarihi XVIII. Yüzyıl, c.IV, 2. kısım, s.363-367.

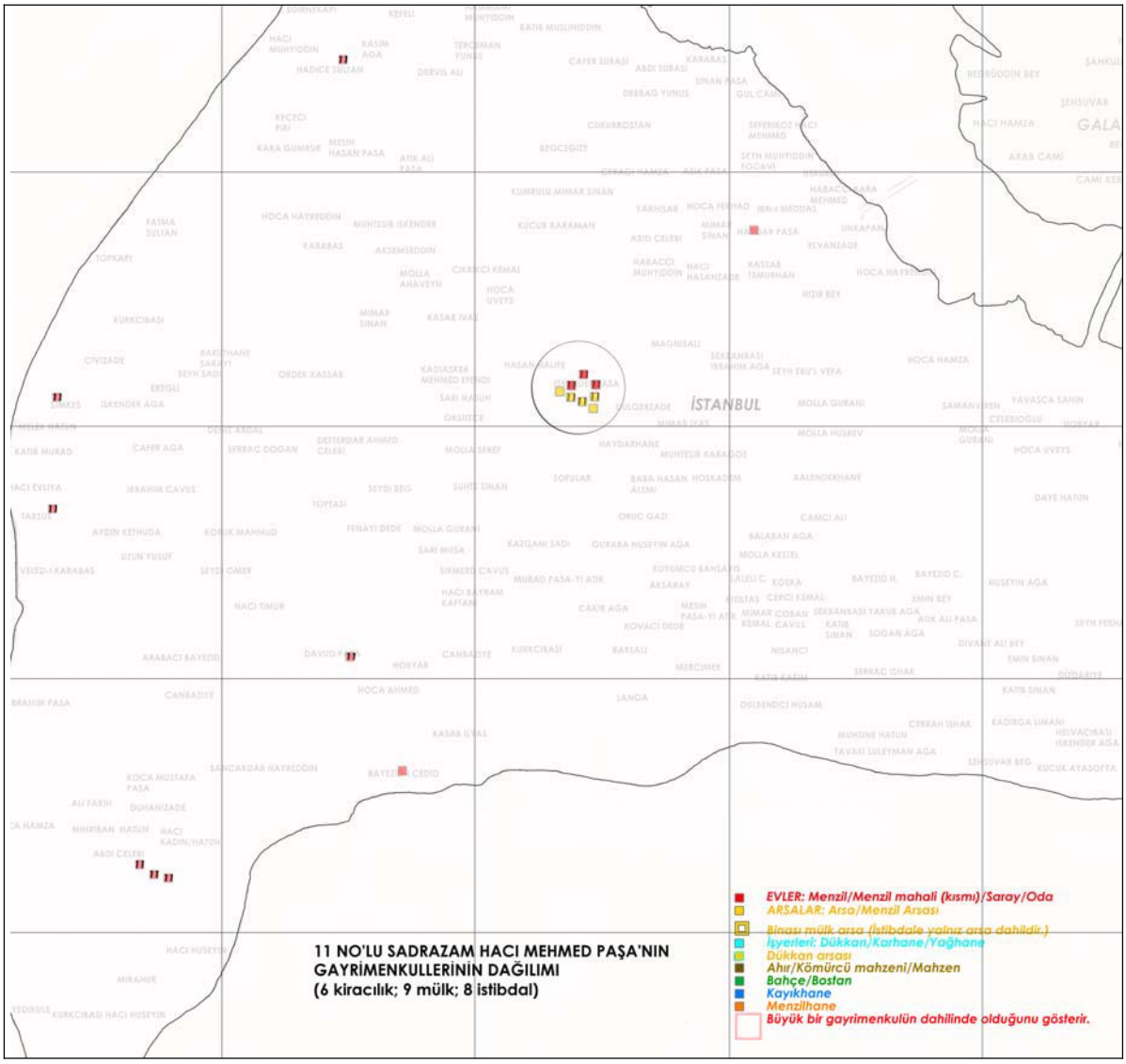

Şekil 3.1 Sadrazam Hacı Mehmed Paşa'nın gayrimenkullerinin kent içi dağılımı.

11–20 Mayıs 1747 (evail-i Ca sene 1160) ve 10–19 Haziran 1747 (evail-i C sene 1160) tarihleri arasında İskender Paşa mahallesinde farklı vakıflardan kiracı olduğu arsa ve harap menzilleri (Şekil 3.1) istibdal yoluyla almak isteyen bu şahsın 11–20 Mayıs 1747 (evail-i Ca sene 1160) tarihli 2/206/711 no'lu istibdal hükmünde vakıf arsanın komşuları arasında bir mülk menzilinin de bulunduğu belirtilmiştir. Bunun yanında 20–29 Haziran 1747 (evasıt-ı C sene 1160) tarihli olup, aynı mahalledeki vakıf gayrimenkullerin talep edildiği ve hükümdeki vekil ismi sözü edilen hükümlerdeki ile aynı olan 2 istibdal hükmü daha vardır. Bunlarda da mülk sahibi olan muhatap Sadrazam Hacı Mehmed Paşa ise ve bu şahsın konağının da burada olduğu düşünülürse, özellikle bu mahallede mülk edinmek ve mülkünü genişletmek istediği açıkça görülecektir. 1751'deki bahsedilen konağın, mülk edinilen bu arsalar ve harap menzillerin mülk menziline eklenmesiyle oluşturulmuş olması da muhtemeldir. Harap

menziller, belki tümüyle yıkılarak, belki de tamir edilerek bu oluşum sürecine dahil olmuş olmalıdırlar.

İkinci olarak incelenecek şahıslar, yine bir sadrazam olan Mustafa Paşa, kızı Abide Hanım ve kızkardeşi Ümmügülsüm Hanım ve onun Selam Ağalığı hizmetinde bulunan Hacı Ali'dir.[*] Sadrazam Mustafa Paşa, Çorlulu Ali Paşa'nın sadaretinde kethüdası olan Sufi (Sofu) Abdurrahman Paşa'nın oğludur ve Köse Bahir Mustafa Paşa olarak bilinir. Tarih sırasıyla hassa silahşörlüğü, kapıcıbaşılık, mirahur-ı sani, mirahur-ı evvel görevlerinde bulunmuş ve 18.Ş.1165/ 1 Temmuz 1752'de vezir rütbesiyle sadrazam olmuştur. 5.Ca.1168/ 17 Şubat 1755'te bu görevden alınarak Midilli'ye gönderilmiş ve sonra Mora valisi olmuştur. B.1169/ 1 Nisan 1756 – 20.R.1170/ 16 Ocak 1757 tarihleri arasında 2. kez; 24.R.1177/ 1 Kasım 1763 – 7.L.1178/ 30 Mart 1765 tarihleri arasında da 3. kez sadrazam olmuştur. Uzunçarşılı (2003), 2. sadrazamlık görevinden alındığında Sadrazam Mustafa Paşa'nın malının müsadere edilmediğinden söz etmiştir. İlk sadrazamlığı sonrasında malı müsadere edildiyse, ki bunu bilmiyoruz, bu görevden alınma belki de Sadrazam Hacı Mehmed Paşa'nın mal toplamasına benzer bir nedenden olabilir. 3. kez görevden alınmasının ardından ise, 1765 Nisan'ında sürgün edildiği Midilli'de boğdurularak Otakçılar'da yaptırdığı Nakşibendî tekkesine gömüldüğü bilinmektedir. Kaynaklar, Mustafa Paşa'nın bu tekkeyi 1753'te inşa ettirdiğini belirtmektedir.[**] C.1166-S.1167/Nisan 1753-Aralık 1753 tarihleri arasındaki 4 hükümde bu şahsın, Eyüp Mehmed Bey mahallesindeki vakıf gayrimenkulleri almak istemesi de, bu tekkenin inşası ile ilgilidir. Hatta Şubat-Mart 1754 (evail-i Ca sene 1167) tarihli sadrazamın selam ağalığı hizmetindeki Hacı Ali'nin dahil olduğu istibdal kaydının da bu tekke için olduğu düşünülmektedir. Öte yandan tekke ile ilgili olmayıp sadrazamın dahil olduğu Za.1166-Ra.1167/Eylül 1753-Ocak 1754 tarihleri arasında gerçekleştirilen üç istibdal uygulamasına daha rastlanmaktadır. Bu üç kayıtta da, vakıf gayrimenkuller, sadrazamın evinin bulunduğu civarda olup, Hüseyin Ağa ve Küçük Ayasofya mahallelerindedir. Kaynaklarda şahsın evi ile ilgili hiçbir bilgi bulunamasa da, hükümlerden edinilen bilgilerden, sadrazamın Hüseyin Ağa mahallesinde oturduğu anlaşılmaktadır. Bu hükümlerden 10 sene

---

[*] Sadrazam Mustafa Paşa, Ek 4 ve Ek 6'da Mülk Sahibi ve Kiracılar listelerinde 14; kızı Abide Hanım 13; kızkardeşi Ümmügülsüm Hanım 12; Selam Ağası Hacı Ali ise 15 no'lu şahıs olarak gösterilmiş ve haritaya da bu numaralarla işlenmiştir.

[**] Detaylı bilgi için Tanman, B. (1994c), " Mustafa Paşa Tekkesi", DBİA, cilt 5, s.564-565'e ve Uzunçarşılı, İ. H. (2003), age., c. IV, II. kısım, s.372-378'e bknz.

kadar sonra Z.1177/Haziran 1764'te sadrazamın kızı Abide Hanım da, Hüseyin Ağa mahallesindeki vakıf gayrimenkulleri almak için istibdal talebinde bulunmuştur. Ve hükümde Abide Hanım'ın almak istediği bu gayrimenkullerin, büyük bir sarayın dahilinde ve karşısında konumlandığı belirtilmiştir. Bu sarayın, sadrazamın sarayı olabileceği akla gelse de, emin olunamamıştır. Ancak eğer sadrazamın sarayından söz ediliyorsa, kızının da aynı yerden mülk edinmek istiyor olması, bu ailenin burada oturuyor olduklarını gösterir. Sözü edilen bu vakıf gayrimenkuller, Şekil 3.2'deki haritada 13 (Abide Hanım) ve 14 (Sadrazam Mustafa Paşa) numaralarıyla belirtilmiştir.

Öte yandan Sadrazam Mustafa Paşa'nın kızkardeşinin mülk edinmek istediği vakıf gayrimenkuller ise kentin başka bir bölgesindedir. Bu şahıs hakkında edinilen bilgiler, babası[*] ve erkek kardeşi (sadrazam) hakkında bulunanlarla sınırlıdır. Hükümlerde Ümmügülsüm hanımın Hızır Bey mahallesinde bir mülk menzili bulunduğu belirtilmiş olup, şahsın bu mülk menzilinin dahilinde veya buna komşu bulunan, kiracısı olduğu gayrimenkulleri almak istediği ve mülkiyet sahasını genişletmek için istibdal talebinde bulunduğu düşünülmektedir. (Şekil 3.2)

Üçüncü kiracı ve mülk sahibi örneği ise, Ebubekir Paşa oğlu Mir Akif Mehmed Bey'dir. R.1173-Za.1177/Aralık 1759-Mayıs 1764 tarihleri arasında kayda geçen 11 istibdal uygulamasında bu süre içinde farklı görevlerde bulunduğu için, mesleği önce Teşrifatçı, sonra Tezkire-i evvel, sonra, Süvari Mukabelecisi olarak belirtilmiştir. Kaynaklarla da tutarlılık gösteren bu bilgiler dışında bu şahsın, Salacak Mescidi'ni inşa ettirdiği ve Üsküdar'a gömüldüğü belirtilmiştir.[**] Ahkâm defterlerinde Salacak'ta banisi olmayan bir mescidin tamirine ilişkin bir hükümden[***], şahsın Za.1175/1762 Haziran'ından önce kurulmuş olduğu anlaşılan vakfının ve belki de vakıflarının olduğu da görülmektedir. Bunun dışında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

---

[*] Ümmügülsüm Hanım'ın ve Sadrazam Mustafa Paşa'nın babası ile ilgili bilgi için bknz. SO (1996), c.1, s.98, Abdurrahman Paşa (Sufi) maddesi.

[**] Bknz. SO (1996), c.1, s.227, "Akif Mehmed Bey" ve DBİA, c.8, s.290 "Mehmed Akif Efendi". Salacak mescidi için de Hadikatü'l Cevami, s.636'ya ve Esin Demirel İşli'nin (1995) "Teşrifati ya da Salacak Mescidi" başlıklı makalesine bknz.

[***] İADVT, s.321'de 6/141/402 no'lu hüküm.

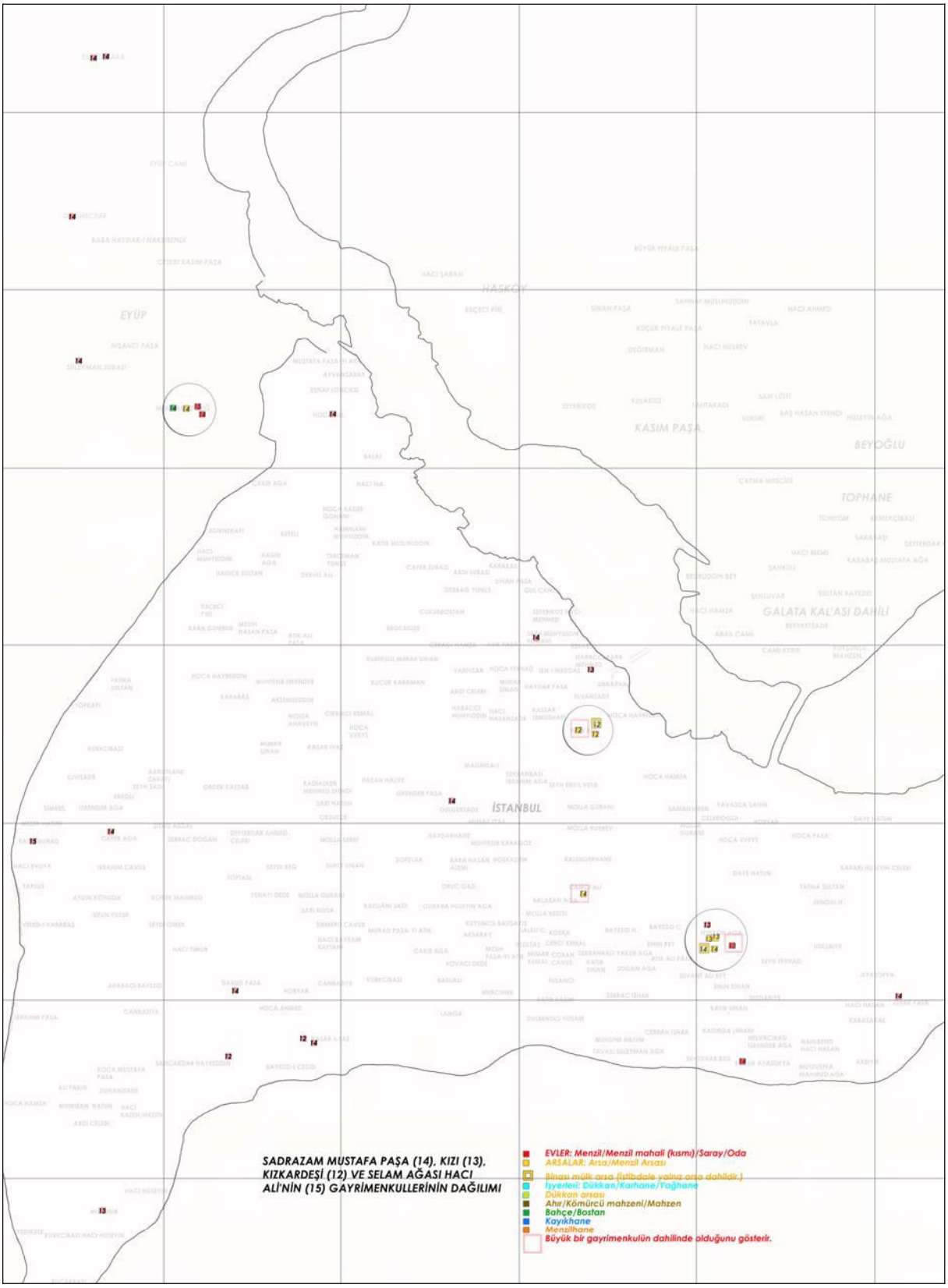

Şekil 3.2 Sadrazam Mustafa Paşa ve yakınlarının gayrimenkullerinin kent içi dağılımı.

Mir Akif Mehmed Bey'in istibdal uygulamalarına gelince, şahsın isminin 11 hükümde geçtiği tespit edilmiştir. Bunlardan M.1174/Ağustos 1760 ve S.1177/Ağustos 1763 tarihli iki hükümde Üsküdar'daki iki vakıf gayrimenkul, şahsın mülkleriyle istibdal edilmiştir. Bu iki uygulamanın da Salacak Mescidi inşası veya bu mescit için kurulacak vakıf ile ilişkisi olabilirse de, emin olunamamıştır. R.1173/Aralık 1759 tarihli bir hükümde İstanbul'da yeri tam belirlenemeyen Üskübi mahallesinde, şahsın menzili dahilinde bir vakıf arsanın; Ca.1177/Kasım 1763 tarihli bir hükümde de Karaki mahallesindeki şahsın kiracısı olduğu bir vakıf menzilin istibdali istenmiştir. İstanbul'da Üsküblü ve Üskübiyye adıyla iki ayrı mahalle olmasından dolayı yerine karar verilemeyen Üskübi Mahallesi, eğer Karaki mahallesinin yakınında bulunan Üskübiyye mahallesi ise, şahsın burada bir mülk menzili olduğunu ve bu nedenle burada istibdal uygulamasıyla mülkiyetini artırmak istediği düşünülebilir. Ancak diğer yedi istibdal hükmünde, şahıs, kentin çeşitli mahallelerindeki mülkleriyle Koca Mustafa Paşa yakınında Hacce Hatun mahallesindeki vakıf gayrimenkullerin istibdalini talep etmiştir ve gayrimenkullerin çoğunlukla şahsın mülk menziliyle komşu olduğu belirtilmiştir. (Şekil 3.3) Ayrıca hükümlerden birinde (C.1173/ Ocak-Şubat 1760 tarihli) Mehmed Akif Bey'in burada oturduğuna ilişkin bilgi de bulunmaktadır. Bu nedenle bu mahalledeki istibdaller, şahsın oturduğu ve mülkiyetinde bulunan alanı genişletmek için yapılmış olabilir. Öte yandan Karaki ve Üskübi mahallelerindeki talebin sebebi hakkında bir şey söylemek zordur. Bunun yanında bütün bu istibdallerin şahsın kurduğu vakıf için gerçekleştirilmiş olması da olasıdır.

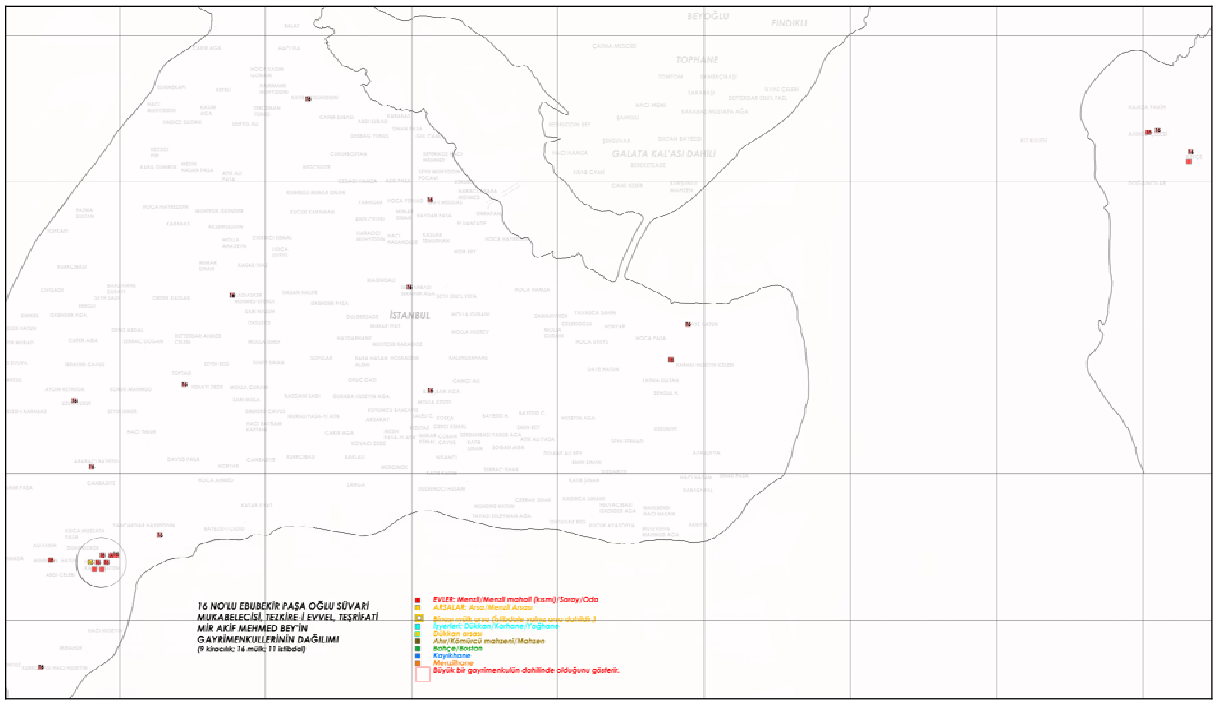

Şekil 3.3 Teşrifati Mir Akif Mehmed Bey'in gayrimenkullerinin kent içi dağılımı.

Mirahur-ı Evvel Hasan Ağa'nın kızı Fatma Hanım da, 5 istibdal hükmünün 5'inde aynı civardan vakıf gayrimenkulleri almak isteyen diğer bir örnektir. Babası, Sicill-i Osmanî'de (1996) Gedik Hasan Ağa veya Salatacı Hasan Ağa olarak ismi geçen şahıslardan biri olmalıdır. Ancak her iki şahısla ilgili olarak çok sınırlı bir açıklama verilmiş olmasından dolayı emin olunamamıştır. Bunlar dışında da bu çalışma için yararlı olabilecek herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Hükümlerden, Fatma Hanım'ın Camcı Ali mahallesinde büyük bir menzili olduğu anlaşılmaktadır ve şahsın bu menzil dahilinde veya yakınında bulunan kiracı olduğu vakıf gayrimenkulleri mülk edinmek istediği sonucu çıkarılmıştır. Şekil 3.4'te de vakıf ve mülk gayrimenkullerin kent içi dağılımını gösteren haritada, vakfa ait olanların sözkonusu mahallede yoğunlaşması şahsın talebini anlatıcı şekildedir. Burada da yukarıdaki örneklerdeki gibi oturduğu mülkiyet alanını genişletmek istemesi veya vakıf kurmak için mülk edinmek istemesi gibi ihtimallerin olabileceği düşünülmelidir. Ancak bu konuda kesin bir yargıya varılamaz. Öte yandan Fatma Hanım'ın kiracı olduğu gayrimenkuller, menziller başta olmak üzere gayrimenkullerin oluşma ve bir araya gelme biçimleri hakkında fikir yürütmek için iyi bir örnektir. Fatma Hanım'ın Camcı Ali mahallesinde Acemioğlanı Meydanı başında büyük bir menzilinin bulunduğu belirtilmişti. Buradaki gayrimenkullerden ikisi, şahsın farklı iki vakıftan kiracı olduğu gayrimenkuller olsa da, her ikisi de bu büyük menzilin dahilinde bulunan arsalardır. Bu ve benzeri durumlar da gösterir ki, şahıs, menzilini oluştururken farklı vakıflardan kiracı olduğu bu arsa ve varsa binaları birleştirmek suretiyle büyük bir menzil oluşturmuştur. Bunun yanında istibdal uygulamasıyla alınmak istenen diğer üç gayrimenkulün de şahsın mülkleri ile komşu olması da aynı şekilde menzili bu şekilde genişletme amaçlı olabilir. (Şekil 3.4)

1746–1749 yılları arasındaki hükümlerden, önce Reisülküttab ve sonra Ruznamçe-i Evvel görevlerinde bulunduğu anlaşılan Hacı Mustafa isimli şahıs ve karısı Emine Hatun, kızı Hafize Hatun ve damadı Hacı Ahmed Efendi de burada incelemeye değer ilginç örnek şahıslardandır. Çalışmada istibdal gerekçeleri ile ilgili kısımda da değinilen bu şahıslardan Reisülküttab Hacı Mustafa'nın ismi 7 istibdal uygulamasında geçmiş olup, bunlardan 4'ünde şahıs, ya kendisi, ya da karısı Emine Hatun'la birlikte Hobyar ve komşusu Çelebioğlu mahallesinde kiracı oldukları ev ve arsaları istibdal yoluyla mülk edinmek istemektedir. Şahsın ve karısının Hobyar mahallesinde büyük bir menzilinin bulunduğu, kiracı oldukları arsaların bu menzilin dahilinde yer aldığı ve menzilin kiracı olunan kimi kısımlarının da aynı mahallede şahsın vakfından olan menzil ile komşu olduğu belirtilmiştir. Bu da şahsın büyük ihtimalle kurduğu vakıf için mülk edinmek istediğini gösterir. Ancak mülk edineceği bu yerler arasında sakin olduğu menzil dahilinde yerler de olması nedeniyle kurduğu vakfın

evlatlık vakıf türünden olduğu düşünülmektedir. Evlatlık vakıfların ana gayesinin mülkleri sonraki nesillere devredebilmek ve vakıf statüsünde olacağı için de bu mülkü koruma altına almak olduğu ve bunun yanında sadece üst sınıfların değil, evi olan hemen hemen her kesimden şahısların bu yola başvurduğu bilinmektedir. Dolayısıyla istibdal yoluyla mülk edindikten sonra bunu şahısların kendi vakıflarına dönüştürmeleri aslında yine o mülkiyetin kendisi ve ailesine kalmasının bir yolu olarak görülebilir.

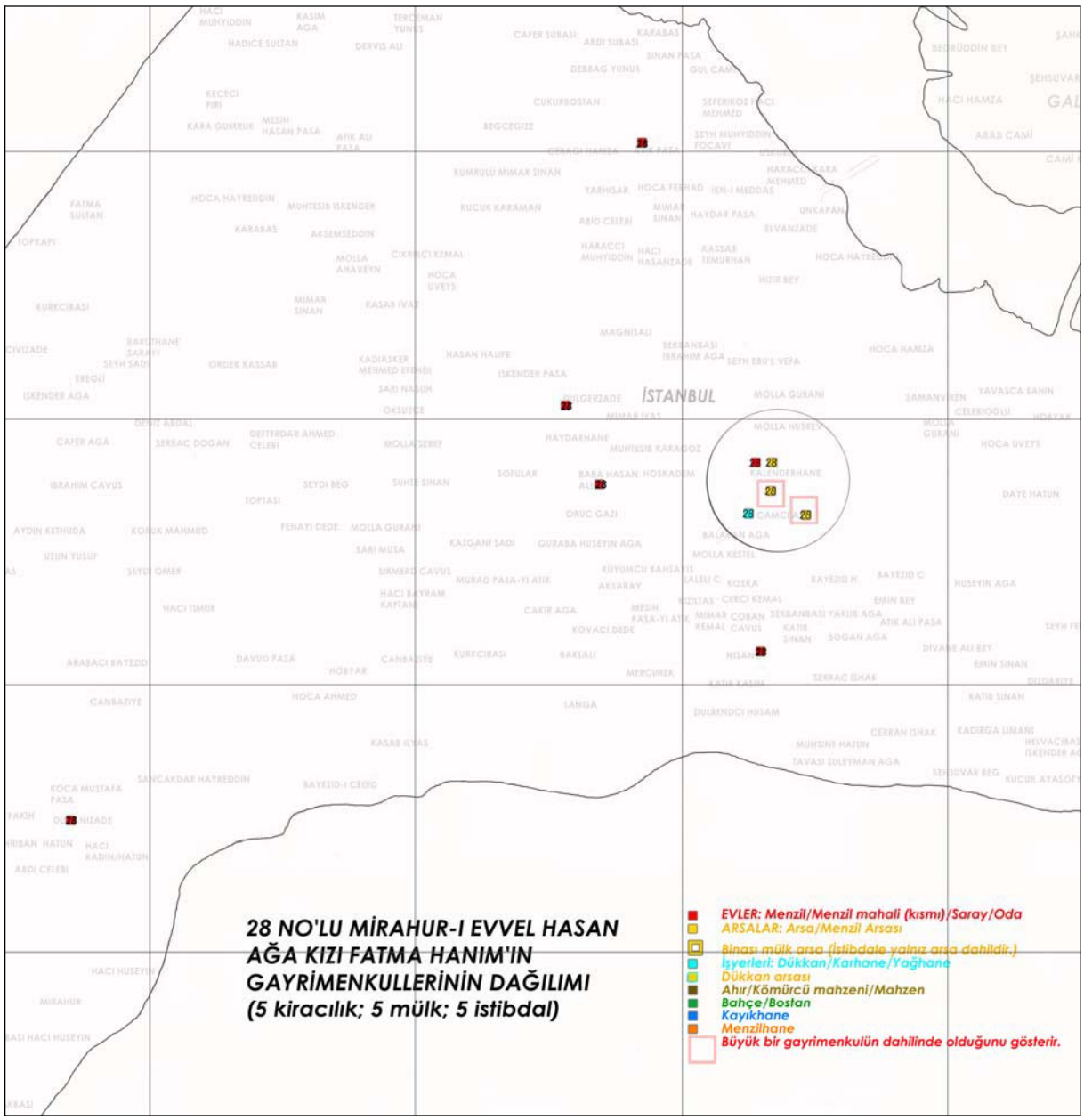

Şekil 3.4 Fatma Hanım'ın (Birinci Mirahur Hasan Ağa'nın kızı) gayrimenkullerinin kent içi dağılımı.

Bunun yanında Reisülküttabın kızı ve damadının mülkleriyle, Hobyar mahallesindeki büyük menzilleri dahilindeki kiracı oldukları yerler arasında yapılan 3 istibdal uygulaması daha vardır. Bunlardan birinde reisülküttabın karısı Emine Hatun da müşterek mülk sahibi olup, istibdale kızı ve damadıyla birlikte dahil olmuştur. Sözü edilen 7 istibdal uygulaması da, Hobyar mahallesinde büyük menzilleri bulunan ailenin bu menzilin tümünün mülk sahibi olmadıklarını, menzilin bazı kısımlarının farklı vakıflardan kiracısı olduklarını ve buraları da istibdal yoluyla mülk edinmek için talepte bulunduklarını göstermiştir. Kızı ve damadı ile aynı mahallede yaşadıkları da öğrenilen Reisülküttabın ve ailesinin, kiracılar ve mülk sahipleri listelerinde ve Şekil 3.5'te gösterildiği üzere kiracı oldukları gayrimenkuller bir yerde (Hobyar ve Çelebi mahallesi civarında) yoğunlaşırken, bunlarla istibdal edilmek istenen mülkler, daha dağınık bir tablo oluşturmuşlardır. (Şahısların söz konusu listelerdeki numaraları da 29, 30, 31'dir.)

Bunun yanında Reisülküttab Hacı Mustafa'nın dahil olduğu 3 istibdal uygulaması daha vardır, bu uygulamalardaki vakıf gayrimenkullerin yerleri de Çakır Ağa, Şeyh Ferhat, (Balatkapısı dahilinde) Hoca Kasım Gönani ve (Fenerkapısı dahilinde) Abdi Subaşı mahalleleridir. 1159/1746 yılına ait bir hükümde (ki bu hüküm şahısla ilgili en erken tarihli istibdal hükmüdür) Reisülküttab, Çakır Ağa, Hoca Kasım Gönani ve Abdi Subaşı mahallelerinde bulunan Haremeyn vakfından kiracı olduğu iki menzil arsasının ve bir menzilinin, başka mahallelerdeki mülkleriyle istibdalini talep etmektedir. 1162/1749 yılındaki bir diğer hükümde de şahsın yine Çakır Ağa mahallesinde 207 ziralık bir arsası olan menzilinin 27 zirasının mülk sahibi, 180 zirasının ise kiracısı olduğu belirtilmiştir. Bu menzildeki vakfa ait olan 180 ziralık kısmı almak için, bir mülkü ile istibdal talebinde bulunan şahsın, bu mahallede de mülk edinmek istediği görülmektedir. 1161/1748 yılına tarihlenen diğer bir hükümde ise, şahsın Şeyh Ferhat mahallesinde kiracısı olduğu vakıf menzilin bitişiğinde "Hacı Mustafa Efendi değirmeni"nin bulunduğu belirtilmiş olup, aynı şahıs olabileceği düşünülmektedir. Eğer tahmin edildiği üzere aynı şahıslar ise, Reisülküttab değirmeninin de bulunduğu yerdeki kiracı olduğu menzili mülk edinmek istemektedir. Diğer yedi istibdal uygulamasından şahsın ve ailesinin Hobyar mahallesinde oturduğu görülmüştü. Dolayısıyla bu üç hükümdeki sakini olmadığı mahallelerde şahsın neden ve nasıl kiracı olduğunu bilinemiyor. Ancak yine de şahsın vakfı olduğu bilindiğine göre, buralar da mülk edinilerek, vakfa dönüştürülmek isteniyor olabilir.

Buraya kadar verilen örnekler, meslekleri belirtilmiş şahıslardır. Mesleklerinden yola çıkarak askeri sınıfta ve merkezi yönetim kademesinde bulundukları, bu nedenle sosyo-ekonomik açıdan toplumun üst sınıflarından oldukları söylenebilen bu şahısların, ekonomik yönden güçlü oldukları için birden fazla istibdal uygulamasına dahil olmaları şaşırtıcı değildir. Öte yandan kendisi veya yakınının meslekleri verilmemiş olup, yalnızca unvanına bakılarak değerlendirilebilecek olan şahıslar da vardır. Bu kimselerle ilgili bilgi bulmak imkansız olduğundan ancak hükümlerdeki veriler ışığında değerlendirme yapılabilmiştir.

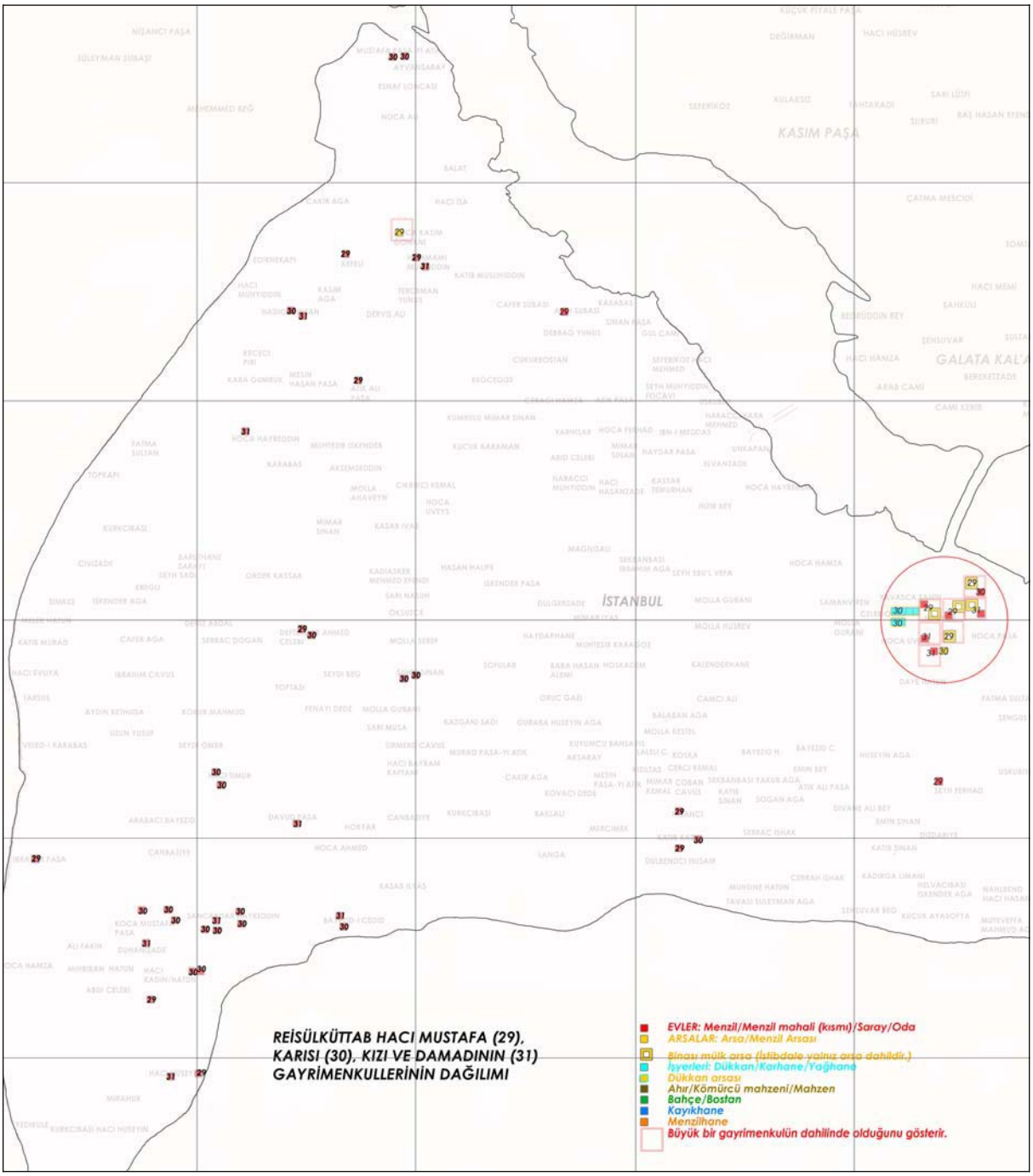

Şekil 3.5 Reisülküttab Hacı Mustafa ve ailesinin gayrimenkullerinin kent içi dağılımı.

Bunlardan birincisi Saliha Hatun isimli bir şahıstır. 8 hükme konu olan bu şahsın, kimi hükümde "ibnet-i Abdullah", kimisinde "ibnet-i Abdülmennan", kimisinde ise "ibnet-i Abdurrahman" şeklinde nitelendirilmesi, aslında bu şahsın azat edilmiş bir köle olabileceğini gösteriyor olmalıdır. Farklı şekildeki bu ifadelerden dolayı, hükümlerdeki Saliha Hatun'ların aynı şahıs olmadığı akla gelmişse de, hep aynı mahalleden vakıf gayrimenkul kiracısı olarak, aynı tarihlerde istibdal talebinde bulunulması üç farklı şekilde kaydageçen bu şahsın aynı kişi olduğunu göstermiştir. İbn-i/ibnet-i Abdullah/Abdurrahman/Abdülmennan, azat edilmiş köleler için kullanılan bir tanımlamadır ve bu şahısla ilgili tek bilgi de budur.

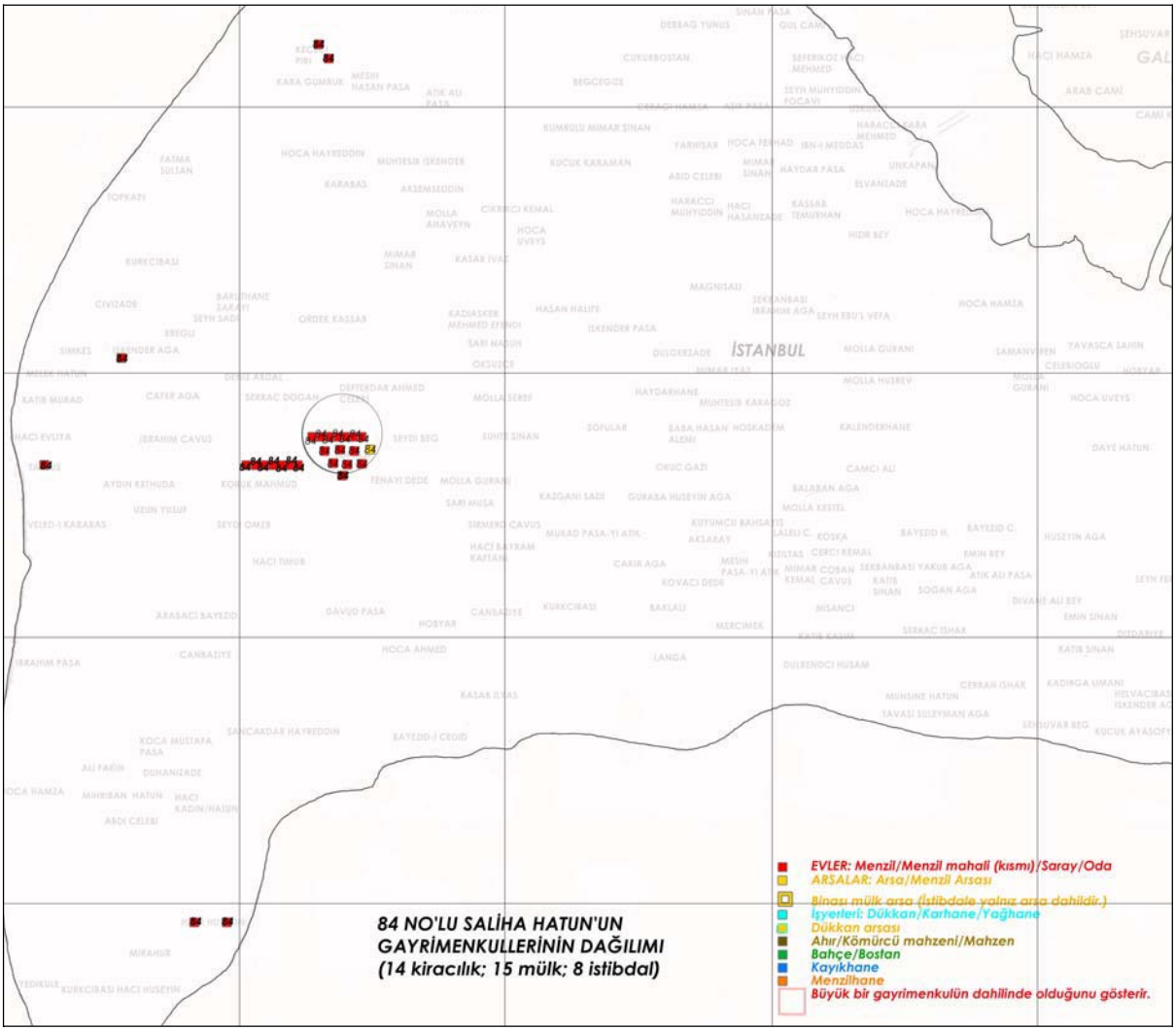

Şekil 3.6 Saliha Hatun'un gayrimenkullerinin kent içi dağılımı.

Saliha Hatun, 8 istibdal uygulamasında da Toptaşı mahallesinde 8 ayrı vakıftan kiracı olduğu gayrimenkulleri mülkleriyle değiştirmek istemektedir. Vakıf ve mülk gayrimenkullerin yerleriyle ilgili karşılaştırmalı bilgi için, mülk sahibi ve kiracı listeleriyle (Ek 4 ve Ek 6'da 84 no'lu şahıs), Şekil 3.6'ya bakmak yararlı olacaktır. Şahsın, haritadaki yoğunlaşmadan da

anlaşılabileceği gibi, Toptaşı mahallesini tercih ettiği açıktır. Ancak tercih sebebine ilişkin bir ipucu bulunamasa da, vakıf gayrimenkullerin hepsinin de bu mahallede olması ve şahsın bunlara kiracı olması orada sakin olmasıyla ilişkili olabilir. Öte yandan Toptaşı mahallesinde bir vakıf kurmak istiyor da olabilir. Kesin bir şey söylenemese de, bu tahminlerin geçerli olma ihtimali yüksektir.

Birden fazla istibdal hükmüne dahil olan bir diğer isim, Hacı Mustafa Ağa'dır. Z.1155/Ocak-Şubat 1743 tarihli 2 istibdal uygulamasında ismi geçen bu şahsın, Müteveffa Mahmud Ağa mahallesinde bir kısmı mülk, bir kısmı da farklı vakıflardan kiracı olduğu bir arsası vardır. Bu arsanın kimi kısımlarının yanmış olduğu belirtilmiştir. İlk hükümde 220 ve 84 zira, ikincisinde de 50 zira olmak üzere arsasının dahilinde iki farklı vakıftan kiracı olduğu bu arsa parçalarını mülkü olan başka dört menzil ile değiştirmek istemektedir. Ek 4 ve Ek 6'daki listelerde ve Şekil 3.7'deki haritada no'su 87 olarak gösterilen bu şahsın, vakıftan başka türlü satın alma şansı olmadığı için kiracı olduğu bu kısımları da alarak mülk edinmek ve tercih ettiği Mahmud Ağa mahallesindeki mülklerini artırmak için istibdal talebinde bulunduğu düşünülmektedir.

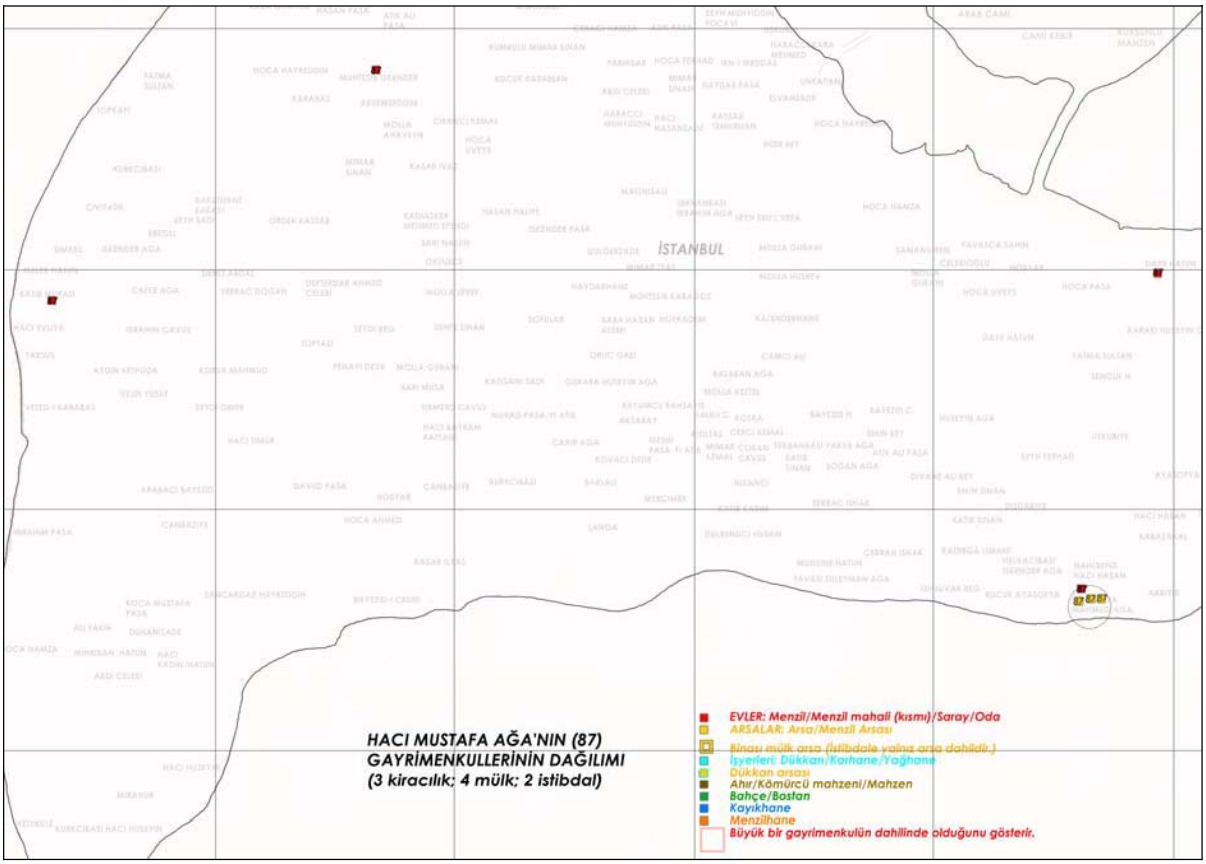

Şekil 3.7 Hacı Mustafa Ağa'nın gayrimenkullerinin kent içi dağılımı.

Şerife Zeyneb Hatun isimli bir kadın da birden fazla istibdal uygulamasına dahil olan ilginç örneklerdendir. Hacı Mehmed isimli bir şahsın kızı olduğu belirtilen, kadının Hz. Muhammed'in soyundan gelen kimseler için kullanılan "şerife" unvanı taşımasından dolayı ilmiye sınıfı içerisinde oldukları düşünülerek reayanın yerine getirmek zorunda olduğu bazı mükellefiyetlerden muaf sayıldığı çalışmanın daha önceki kısımlarında da belirtilmişti.

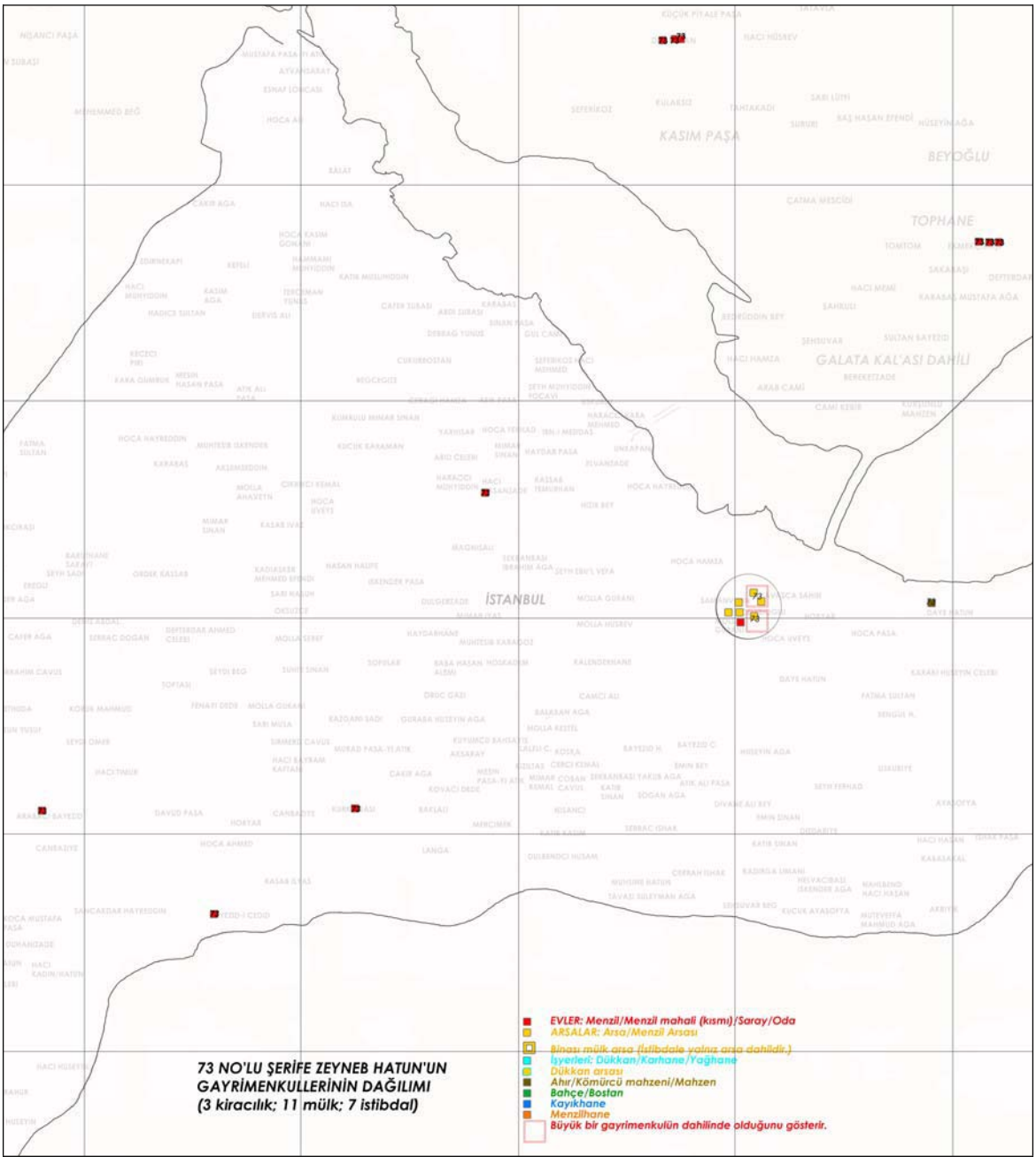

Şekil 3.8 Şerife Zeyneb Hatun'un gayrimenkullerinin kent içi dağılımı.

Toplumda ayrıcalıklı konumda tutulan bir grubun mensubu olan bu kadının 7 istibdal hükmünde ismi geçmektedir. Bunlardan biri dışında diğer hükümlerde Şerife Zeynep Hatun'un mülkleriyle, Çelebioğlu mahallesindeki çeşitli vakıf gayrimenkuller istibdal edilmiştir. (Şekil 3.8) Bu vakıf gayrimenkullerden üçü, şahsın bu mahalledeki menzili dahilinde kiracı olduğu arsalardır. Diğerlerinde ise şahsın kiracı olduğuna ilişkin bir bilgi verilmemiş olduğundan bunların da bu mahallede olmalarından dolayı talep edildiği düşünülmektedir. Öte yandan bilgi verilmemiş olsa dahi, kira değerleri verilmiş olan bu vakıf gayrimenkullerin kiracısının yine de Şerife Zeyneb Hatun olma ihtimali de vardır. Bir hükümde de Şerife Zeyneb Hatun'un Daye Hatun mahallesinde bulunan kiracısı olduğu bir ahırı, mülkiyetindeki bir evle değiştirmek istediği görülmüştür.

İncelenen bütün bu kimselerin birden fazla istibdal hükmünde isimlerinin geçmesi ve çoğunlukla istibdal edecekleri vakıf gayrimenkullerin belli bir bölgede yoğunlaşması, bu bölgenin de ağırlıklı olarak oturdukları evin bulunduğu yerde olması hem bu şahısları, hem de istibdal uygulamasını daha da ilginç kılmaktadır. bu şahısların, satın alamayacakları için, pek çok vakıftan bitişik veya iç içe farklı arsalar ve menziller kiralayarak daha büyük bir yer sağlamış oldukları, büyük bir menzil oluşturdukları, parça parça da olsa evlerinin mülkiyetini almak için istibdal gibi bir yola başvurmuş olabilecekleri düşünülmektedir. Birden fazla istibdale konu olmalarıyla da bu düşünce daha rahat desteklenebilmektedir. Reisülküttab örneğindeki gibi vakıf kurma veya kurmuş oldukları vakfa mülk temin etmek amacıyla da mülk toplamış olabilecekleri düşünülse de, çoğunlukla tercih ettikleri bölgelerin kendi evleri civarında, hatta dahilinde olması önemlidir. Çünkü, evlatlık vakıf türünden vakıflar kurarak, ailesi için sürekli gelir etmek ve mülkiyetini gelecek nesillere de devretmek amacıyla olabilecekleri akla gelmektedir.

3.4 Gayrimenkullerin Komşularıyla Birlikte Kent Sakinleri

Osmanlı belgelerinin pek çoğunda bir yer ve konum bildirmek için, öncelikle mahalle ismi ve civarında adres niyetine kullanılan belli referans noktaları belirtilmiştir. Eğer, belgelerde tarif edilen bir gayrimenkul ise, o gayrimenkulü çevreleyen komşu arsalarda bulunan gayrimenkul ve yollar da yer tarifi için kullanılan diğer araçlar olmuşlardır. Kentte birkaç yol dışında cadde ve sokak isminin kullanılmadığı, kadastronun ve merkezi tapu kayıtlarının olmadığı bir dönemde, gayrimenkullerin tarif edilmesi, ancak bu şekilde mümkün olabilmiştir. İstibdal kayıtlarında da istibdal edilen vakıf ve mülk gayrimenkullerde karşılaşılan yer tarifleri bu şekildedir. Mahalle ve kentteki önemli referans noktaları gayrimenkulün bulunduğu bölgeye

işaret etse de, detaya inmek için gayrimenkulleri çevreleyen yollar ve komşu gayrimenkullerle sakinlerinin kimler olduğunun belirtilmesi gerekmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde aslında gayrimenkullerin konumlarının tarif edilmesi için belirtilen komşular kiracı ve mülk sahipleri gibi kentliler hakkında bilgi edinmek için değerlendirilecektir. Çünkü kent sakinleri ile ilgili bir değerlendirme için istibdal kayıtlarındaki mülk sahipleri ve kiracılar, ancak toplumun belli bir kesimini oluşturmaktadırlar. Uygulamaya dahil olmuş kimselerin çoğunlukla üst-orta sınıf kentliler olduğu, önceki bölümlerde tespit edilmişti. Bunlar arasında kentli gruplardan özellikle reaya sınıfıyla yani diğer bir deyişle olağan kentlilerle neredeyse hiç karşılaşılmadığı düşünülürse, komşularla birlikte yapılacak değerlendirmenin bu bağlamda daha farklı sonuçlara işaret edeceği açıktır. Kentte yaşayan daha geniş bir toplum kesiminin ele alınmış olacağı bu değerlendirmede, yine önceki bölümlerde yapıldığı gibi sayısal analizle başlanmıştır. Kent sakinleri, dini kökenine ve cinsiyetlerine göre ve sosyo-ekonomik açıdan yer aldıkları gruplara göre değerlendirilmiş, elde edilen sonuçlar, çizelgeler halinde gösterilmiştir. Bu analizin sonuçlarına göre de, şahısların kent içinde nerede sakin olduklarına ilişkin bir dağılım haritası oluşturulmuştur. (Ek 9) Dağılım haritasıyla birlikte, kent sakinlerinin isimlerini ve gayrimenkullerini gösteren bir liste de hazırlanmıştır. (Ek 8) Farklı kentli grupların kent içinde yoğunlaştıkları belli bölgelerin olup olmadığına, tercih ettikleri yerlerin farklılaşıp farklılaşmadığına, her grubun kendi içinde bir arada yaşayıp yaşamadığına ilişkin bir değerlendirme yapılmasını sağlayacak olan bu dağılım haritası ve liste çalışmasına komşularla birlikte, kiracılar da, kiracı oldukları gayrimenkullerin bulunduğu mahallelerle birlikte dahil edilmiştir. Ancak mülk sahipleri, bu değerlendirmede yer almamıştır. Mülk gayrimenkuller, mülk sahiplerinin ekonomik güçlerini gösterse de, çoğunlukla sakin oldukları yerlere işaret etmediği için bu analiz ve değerlendirme çalışmasında hariç tutulmuşlardır.

Kent sakinlerinin dini köken ve cinsiyetlerine göre gruplandırıldığı ve her bir grupta yer alan kişi sayısı ve yüzdelerini gösteren çizelge aşağıdaki gibidir. (Çizelge 3.13) Buna göre kayıtlardan elde edilen listede 563 kişinin ismi geçmekte, bunlardan 11'inde ismi geçen şahsın veresesinden söz edilmektedir. Dolayısıyla bu menzillerin sahibi olan 11 isim, ölmüş olup, menzili varislerine miras olarak kaldığı için, bu şekilde tarif edilmişlerdir. Bu varislerle birlikte listeye alınan bütün kent sakinleri, dini kökenlerine göre değerlendirildiğinde 478'i, yani % 84,90'ının Müslüman, 85'inin yani % 15,10'unun Gayrimüslim olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyetlerine göre yapılan değerlendirmede ise 458'inin (% 81,35'inin) erkek, 94'ünün (% 16,70'inin) kadın olduğu saptanmıştır. Kadın ve erkeğin müşterek olarak

kullanımında olduğu belirtilen örnek sayısı ise 11'dir (% 1,95).

Çizelge 3.13 Vakıf gayrimenkullerin kiracıları ve tüm gayrimenkullerin komşuları

	Dini köken	**Cinsiyetlerine göre kişi sayısı ve yüzdeleri**			**Toplam kişi sayısı ve yüzdeleri**
		Kadın	**Erkek**	**Kadın-Erkek müşterek**	
Dini kökenine göre kişi sayısı ve yüzdeleri	**Müslüman**	87 % 15,45	375 (+6 verese) % 67,67	10 % 1,78	**472** **(+6 verese) =478** **% 84,90**
	Gayrimüslim	7 %1,24	72 (+5 verese) % 13,68	1 % 0,18	**80** **(+5 verese) =85** **%15,10**
Toplam kişi sayısı ve yüzdeleri		**94** **% 16,70**	**447** **(+11 verese)** **= 458** **% 81,35**	**11** **% 1,95**	**552** **(+11 verese)** **=563** **%100**

Kent sakinlerinin toplumsal katmanların hangi kademesinde bulunduğu da değerlendirmeye alınan diğer bir konudur. Bunun için meslek ve unvan bilgilerine dayalı bir analiz çalışması yapılmıştır. Öncelikle meslekleri belirtilen 232 müslüman şahıs üzerinden yapılan çalışmada elde edilen sonuçlar Çizelge 3.14'teki gibidir. Buna göre, istibdal kayıtlarında karşılaşılan kent sakinlerinin % 55,17'si askeri sınıftan , % 37,07'si ise tüccar, esnaf ve zanaatkarların oluşturduğu reaya sınıfından çıkmıştır. Bunun dışında da burada hangi sınıfta olduğu tespit edilemeyen % 7,76'lık bir kesim daha vardır. Askeri sınıf içerisinde de özellikle merkezi yönetim sınıfı ile ilmiye sınıfının sayısal olarak en fazla karşılaşılan kişiler olduğu söylenebilir.

Çalışmanın önceki bölümlerinde kayıtlardaki kiracı ve mülk sahipleri analizinde hiç karşılaşılmayan olağan kentliler, yani reaya sınıfından kimseler, komşularla oluşturulan listede % 37,07'lik bir oranda çıkmıştır. Bu sonuç, diğer analiz sonuçlarından farklı bir kentli grubu da içermesi bakımından önemlidir, çünkü böylece daha çok farklılık içeren bir örneklem grubu üzerinden kent sakinleri incelenebilmiştir.

Çizelge 3.14 Meslekleri belirtilmiş vakıf kiracıları ve tüm gayrimenkullerin komşuları

MESLEKLERİ BELİRTİLMİŞ KİRACI VE KOMŞULAR (224 kişi)							
Sınıf		**Alt grup**	**Cinsiyetlerine göre**	**Kişi sayısı**	**%**	**Toplam kişi sayısı**	**Toplam % (232 kişi)**
Mesleklere göre sınıflar	**Grubu belirlenemeyen (18, % 7,76)**	**Askeri veya reaya**	**Kadın**	**-**	**-**	**18**	**% 7,76**
			Erkek	**17**	**% 7,33**		
			Kadın-erkek müşterek	**1**	**% 0,43**		
	Askeri sınıf (128, % 55,17)	**Hanedan halkı**	**Kadın**	**1**	**% 0,43**	**2**	**% 0,86**
			Erkek	**1**	**% 0,43**		
			Kadın-erkek müşterek	**-**	**-**		
		Saray Görevlileri	**Kadın**	**1**	**% 0,43**	**16**	**% 6,90**
			Erkek	**15**	**% 6,47**		
			Kadın-erkek müşterek	**-**	**-**		
		Merkezi (Mülki) yönetim	**Kadın**	**5**	**% 2,16**	**49**	**% 21,12**
			Erkek	**40**	**% 17,24**		
			Kadın-erkek müşterek	**4**	**% 1,72**		
		İlmiye (ulema)	**Kadın**	**2**	**% 0,86**	**47**	**% 20,26**
			Erkek	**44**	**% 18,97**		
			Kadın-erkek müşterek	**1**	**% 0,43**		
		Askeri sınıf içerisinde alt-grubu belirlenemeyen	**Kadın**	**-**	**-**	**14**	**% 6,03**
			Erkek	**13**	**% 5,60**		
			Kadın-erkek müşterek	**1**	**% 0,43**		
	Reaya (86, % 37,07)	**Tüccar, esnaf, zanaatkarlar**	**Kadın**	**5**	**% 2,16**	**86**	**% 37,07**
			Erkek	**81**	**% 34,91**		
			Kadın-erkek müşterek	**-**	**-**		
Toplam			**Kadın**	**14**	**% 6,03**	**232**	**% 100**
			Erkek	**211**	**% 90,95**		
			Kadın-erkek müşterek	**7**	**% 3,02**		

Meslekleri verilen Gayrimüslim şahıslar da 27 kişidir. Çizelge 3.15'te bu şahısların meslekleri gösterilmektedir. Buna göre Gayrimüslimlerin büyük çoğunluğunun esnaf zümresine ait kimseler arasında olduğu görülmektedir. Şahıslardan 5'inde geçen "zimmi", Devellioğlu'nun (2007) tanımıyla "İslam devleti tebaasından olan ve haraç veren Hristiyanlar, Yahudiler" anlamına gelir ve Osmanlı'da farklı dine mensup tüm Gayrimüslimler için kullanılan genel bir ifade şeklidir. Zimmi kelimesinin sözlük anlamından da anlaşılacağı üzere, bu kimseler aslında reaya, yani toplumun vergi veren kesimi olarak görülmektedir. Diğer 22 kişide ise zimmi gibi bir ifadeye rastlanmamışsa da, benzer statüde oldukları açıktır ve bu kimselerin de reaya sınıfından sayılabileceklerini düşünmek gerekir.

Çizelge 3.15 Mesleği belirtilmiş Gayrimüslim kiracı ve komşular

Meslekleriyle Gayrimüslimler	**Toplam**
22 Fransız elçisi (1), Kuyumcu (6), Sarraf (2), Flemenk Bazerganı (1), Bozmacı (1), Kürkçü (2), Kasap (1), Bilazikci (1), Bakkal (1), Terzi (1), Keresteci (1), İpekçi (1), Papas/Papa (3)	27
5 zimmi Bostancı (1), Basmacı (1), Sofcı (1), Çilingir (1), Papasoğlu (1)	

Meslekleri belirtilmeyen Müslüman ve Gayrimüslim kimseler ise toplam 301 kişidir. Müslümanlar kendilerine verilen unvanlarına göre değerlendirilmişlerdir. (Çizelge 3.17 ve Çizelge 3.18) Gayrimüslimlerde ise Müslümanlardaki gibi unvanlara rastlanmamış, yalnızca isimlerinin sonrasında zimmi, nasrani, Ermeni gibi dini ve etnik kökenlerine göndermede bulunan ifadelerle karşılaşılmıştır. (Çizelge 3.16) Zimmi/zimmiye genel olarak bütün Gayrimüslimler için kullanılan bir ifade şeklidir. "Nasranî" ve "nasraniye" ise, Hristiyanlar için kullanılan bir ifadedir ve 4'ü kadın olmak üzere 6 kişide böyle bir ifadeye rastlanmıştır. "Ermeni" olduğu belirtilen yalnız 1 kişiye rastlanmıştır. Bunun dışında kalan 16 kişide ise bu ifadelerden hiçbiri kullanılmamış, yalnızca şahısların isimleri verilmiştir. Mesleği belirtilmemiş bu 52 Gayrimüslim şahsın, toplumsal konumuna göre vergi veren kesimde bulunacağından reaya sınıfından sayılabileceği düşünülmektedir. Çizelgelerde yer verilmeyen ancak listede varisleriyle birlikte söz edilen 5 Gayrimüslim erkek daha vardır. 1'inin bakkal, 1'inin papa olduğu belirtilen ve 3'ünün de mesleği verilmeyen bu şahısların varislerinin de reaya sınıfından sayılabileceğini düşünmek gerekir.

Çizelge 3.16 Mesleği belirtilmemiş Gayrimüslim kadın ve erkek kiracı ve komşular

	Yalnızca ismi belirtilen	**Zimmîye/ zimmî**	**Nasraniye/ nasrani**	**Ermeni**	**Toplam**
Kadın	2	1	4	-	7
Erkek	14	28	2	1	45
Toplam	16	29	6	1	52

Unvanlarıyla değerlendirilen Müslümanlara[*] dönülecek olursa, kadın ve erkekleri ayrı ayrı değerlendirmek gerekir. Çizelge 3.17'de gösterilen Müslüman kadınlardan özellikle hatun unvanlıların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bu unvan, askeri ve reaya sınıfı olarak nitelenen her iki gruptan kimseler için de kulanılmıştır, dolayısıyla bu kimselerin toplumsal katmanlarda hangi kademede yer aldığını belirlemek zordur. Ancak hatun unvanlı olan 6 kişi, aynı zamanda şerife ve hacı unvanı da taşımaktadır ve "şerife"nin imtiyazlı bir grubun üyesi olduğu ve vergiden muaf sayıldığı, "hacı"nın da ekonomik anlamda güçlü kimselerden olacağı düşünüldüğünde, bu kimselerin askeri sınıftan olma olasılıklarının yüksek olduğu görülecektir. Yalnız şerife unvanıyla tarif edilen kadını da askeri sınıftan saymak gerekir. Bunun yanında hanım unvanına sahip 2 kişinin, yalnız hatun unvanlı kişilerde olduğu gibi, her iki grupta da yer alabileceğini düşünmek gerekir. Unvanı olmayan, yalnız ismiyle anılan kadınlar ise, büyük ihtimalle olağan kentlilerdir, yani reaya kesiminden olmalıdırlar. Dolayısıyla incelenen 73 kadından oluşan bu listede büyük çoğunluğun hangi sınıftan olduğunu tespit etmek çok zordur.

Çizelge 3.17 Mesleği belirtilmemiş müslüman kadın kiracı ve komşular ve unvanları

	İsim sonrası unvansız	**Hanım**	**Hatun**	**Toplam**
Ön unvansız	5 (+1 müşterek)	2	58 (+1 müşterek)	65 (+2 müşterek)
Şerife	1	-	4 (+1 müşterek)	5 (+1 müşterek)
Hacı	-	-	2	2
Hoca	-	-	1	1
Toplam	6 (+1 müşterek)	2	65 (+2 müşterek)	73 (+3 müşterek)

[*] Bu değerlendirmeler çalışmada daha önce açıklamaları yapılan ve tartışılan unvanlarla ilgili olduğu için, unvanlar hakkında yeniden bilgi verilmemektedir. Konu hakkında bilgi için bknz. 3.1.1. Vakıf Kurucuları bölümü.

Unvanlarıyla değerlendirilen Müslüman erkek kent sakinlerinin unvanlarına bakıldığında da, kesin sonuçlar elde edilemeyecektir. Ancak, kiracı ve mülk sahipleri analizinde görülen unvanlardan çeşitlilik bağlamında çok daha fazla unvanla karşılaşıldığını belirtmek gerekir. Çizelge 3.7 ve Çizelge 3.9'da yalnız unvanıyla değerlendirilebilen şahıslarda, yalnızca ağa, bey, efendi, el-hacc, seyyid, Mevlana ve –zade unvanlarıyla karşılaşılmış iken, burada çavuş, çelebi, beşe, paşa, usta, hace gibi farklı unvanlara da rastlanmıştır. Bu unvanlardan sayıca en fazla karşılaşılanlar, ağa, efendi, çelebi ve el-hacc/hacı'dır. Ağa, bey, efendi, çelebi unvanları, çoğunlukla askeri sınıf mensubu kişiler arasından çıkıyor olsa da, reaya arasında da bu unvana rastlanabilmektedir. Paşa ve çavuş unvanı taşıyanların da askeri sınıftan kimseler olma ihtimali yüksektir. Hacı unvanı taşıyan kimselerin ise ekonomik bakımdan güçlü olacağı belirtilmişti. Dolayısıyla belli bir sınıfa göndermesi olmasa da, özellikle ikinci unvana sahip olanların çoğunluğunun askeri sınıftan olma ihtimali yüksek olacaktır. Seyyid unvanı taşıyanların da Hz. Muhammed'in soyundan gelen vergi ödemeden muaf tutulan, imtiyazlı denilebilecek kimseler oldukları ifade edilmişti, bu nedenle de askeri sınıfa dahil edilebilir. Çizelgede yer alan "beşe" ve "usta" unvanları ise, daha önceki bölümlerde yapılan analizlerde hiç karşılaşılmayan unvanlardan olduğu için ayrıca bilgi vermekte yarar vardır. Beşe unvanının paşa kelimesinin hafifletilmiş şekli olduğu belirtilmiş, yeniçeri, topçu, cebeci, bölükbaşı, çavuş gibi kapıkulları arasındaki yaya askerlerine işaret eden bir unvan olduğu ifade edilmiştir. Özellikle yeniçerilerin asıl adlarının sonunda beşe unvanının bulunmasının sık karşılaşılan bir durum olduğu bilinmektedir. (Öztürk, 1995) Dolayısıyla bu unvanı taşıyan 5 şahsın da askeri sınıftan olabileceği düşünülmelidir. Usta unvanı taşıyan kimseler de, Pakalın'ın tanımına göre (1983), vazifesi aşçıbaşılık olan "yeniçerilerin küçük zabitlerinden biri" olabileceği gibi, saraylardaki kıdemli kalfalar da olabilirler. Dolayısıyla burada karşılaşılan usta unvanlı 3 kişinin de askeri sınıftan olma olasılığı yüksektir. Ancak görüldüğü gibi bütün bu unvanları taşıyan kimselerin çoğunluğu askeri sınıftan olabilecekse de, reaya sınıfından olabilecek şahıslar da vardır. Dolayısıyla kesin bir sayı veya yüzde vermek mümkün gözükmemektedir. Çizelgede yer almayan 6 müslüman erkeğin varisleri (verese) de kent sakinleri listesinde yer almaktadır. 1'i –zade, 2'si ağa, 1'i efendi, 1'i bey unvanlı ve 1'i de unvansız olan bu erkekler için de yapılan bu değerlendirmeler geçerlidir. Sonuç olarak, unvanlarıyla değerlendirilen kadın ve erkek Müslüman kent sakinlerinin (Çizelge 3.17 ve 3.18), meslekleri belirtilen kent sakinleri analizinde çıkan sonuçla birlikte düşünüldüğünde, her iki gruptan da kişileri barındırdığını söylemek gerekir. Kent sakinleri başlığı altında incelenen istibdal kayıtlarındaki kiracı ve komşular, dolayısıyla önceki bölümlerde elde edilen sonuçlardan daha farklılaşmıştır ve daha geniş bir toplum kesimini içermektedir. İstibdale

dahil olan kiracı ve mülk sahipleri listesi toplumsal katmanda ağırlıklı olarak üst-orta kademeden insanları içeren daha dar bir örneklem grubuyken, buradaki reaya veya olağan kentliler olarak nitelenebilecek gruptan da kişilerin yer aldığı bir örneklem grubudur.

Çizelge 3.18 Mesleği belirtilmemiş müslüman erkek kiracı ve komşuların ünvanları

		İsim sonrası unvanlar										
		İsim sonrası unvansız	**ağa**	**bey**	**çavuş**	**çelebi**	**beşe**	**efendi**	**paşa**	**usta**	**Toplam**	
Ön unvanlar	**Ön unvansız**	16 (+2 müşterek)	25	2	5	18 (+1 müşterek)	5	25	5	1	102 (+3 müşterek)	
	Halveti/ Mısri	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1	1
	el-hacc/ hacı	30	5	2	-	1	-	2	-	1	41	1
	seyyid	3	-	-	-	2	-	2	-	1	8	
	-zade	4	-	-	-	1	-	2	-	-	7	
	hace	2	-	-	-	-	-	-	-	-	2	
	baba	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
Toplam		58 (+2 müşterek)	31	4	5	22 (+1 müşterek)	5	31	5	3	164 (+3 müşterek)	

Böyle bir örneklem grubunun kent içinde nasıl bir dağılım sergilediği de incelemeye değer bir konudur. Ve sakin oldukları mahalleleriyle birlikte ele alınarak (Ek 8) dini kökenlerine ve sosyo-ekonomik durumlarına göre gruplandırılan kent sakinlerinin dağılımı Ek 9'da yer alan haritada gösterilmiştir. Buna göre, haritadaki dağılımda dini kökenlerine göre ayrılan Müslüman ve Gayrimüslimlerin zaman zaman karışarak, aynı mahallede oturduklarına rastlanmış olsa da, genel itibariyla Gayrimüslimlerin tarihi yarımadada kentin kenar kısımlarında belli mahallelerde yoğunlaştıkları ve kendi gruplarıyla bir arada yaşadıkları

görülmektedir.* Bu yoğunlaşmaların görüldüğü bölgelerden Kumkapı civarında bulunan Muhsine Hatun ve Tavaşi Süleyman Ağa mahallelerinde ve kısmen Cerrah İshak mahallesinde yalnızca Gayrimüslim kent sakinleri yaşarken, aynı civardaki Katib Kasım, Şeyh Ferhad mahallesi ve Laleli cami yakınındaki Kızıltaş mahallesi Müslüman ve Gayrimüslimlerin birlikte yaşadıkları yerler olarak göze çarpmaktadır. Samatya tarafında da Koca Mustafa Paşa, Abdi Çelebi ve kısmen Davud Paşa'nın kuzeyinde kalan Hacı Timur mahallelerinde yalnızca Gayrimüslim kent sakinlerine rastlanmışsa da, Sancakdar Hayreddin, Mirahur mahalleleri her iki gruptan kent sakinlerini de barındırmaktadır. Fener'den Ayvansaray'a doğru uzanan bölgede de, Gayrimüslimlerin yaşadığı bölgeler görülmektedir. Abdi Subaşı ve Cafer Subaşı, Balat yakınında Hacı İsa mahallesinde, Ayvansaray tarafında da Mustafa Paşa-yı Atik mahallesinde ve Esnaf Loncası denilen yerde ve tarihi yarımadanın yine kuzey tarafındaki surlara yakın mahallelerden Çakır Ağa ve Kefeli mahallelerinde Gayrimüslimlerin yaşadığı mahallelerle karşılaşılmıştır. Buralarda da Müslüman ve Gayrimüslim kent sakinleri bir arada yaşıyor gibi gözükmektedirler. Müslümanların ise yukarıda yalnızca Gayrimüslimlerin bulunduğu belirtilen birkaç mahalle dışında kentin her yerine dağılmış olduğunu söylemek gerekir.

Sosyo-ekonomik durumlarına göre gruplanan Müslümanların kent içi dağılımına bakıldığında ise, aslında kent içinde bir arada yaşayan farklı kentli gruplar olduğu görülmektedir. Eldem'in (2000) konutların bulunduğu bölgeler için "yerleşim biçimini belirleyenin temelde etnik ve dini özelliklerdi; sosyoekonomik özellikler ikinci planda kalıyordu" şeklindeki ifadesi de aslında dağılım haritasına yansıyan bu tabloyu özetlemektedir. Ancak yine de haritadan şöyle bir tespit yapmak mümkündür; askeri sınıfın sakin olduğu evler ağırlıklı olarak Laleliçeşmenin doğusunda kalan bölgede, yani vakıf gayirmenkullerin yoğunlaştığı bölgede bulunmaktadır. Özellikle de merkezi yönetim sınıfı olarak adlandırılan gruptan kimselerin bu bölgeyi tercih ettikleri düşünülebilir. Batıda kalan bölgede de bu sınıftan kent sakinlerine

---

* Edhem Eldem de, İstanbul'un yer aldığı üçgen biçimindeki yarımadada, etnik ve dini grupların genel olarak belli mahalle ve semtlerin sınırları içinde yoğunlaşma eğiliminde olduklarını; bu bölgelerde nüfusun net bir şekilde etnik çizgilerin belirlediği bölümlere ayrıldığını ifade etmiştir. Kendisinin, "Genel olarak konuşursak, gayrimüslim cemaatlerin büyük oranda kentin kenarlarına doğru itilirken (Rumlar Haliç boyuna ve Marmara kıyılarına, Ermeniler Yenikapı, Samatya ve Topkapı'ya, Yahudiler Haliç'in iki kıyısına ve özellikle de Balat ve Hasköy dış mahallelerine), şehrin merkezi bölgeleri temelde Müslüman unsurlarca dolduruldu." şeklindeki ifadesi haritada elde edilen sonuçlara da paralellik gösterir. Bknz. Eldem, Edhem, (2000), "İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferileşmiş bir Başkente" , Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.170-171.

rastlansa da, daha az sayıda oldukları söylenebilir. İlmiye sınıfından olan kimselerin de Yarhisar, Haraccı Muhyiddin, Hacı Hasan(zade), Aşık Paşa, Hoca Ferhat mahallelerinin bulunduğu bölgede, yani bugünkü Fatih bölgesinde (16. yüzyılda Sultan Mehmed nahiyesi) sayıca daha fazla bulunduğu görülmüştür. Öte yandan yalnız komşu şahıslar arasında karşımıza çıkan olağan kentliler (reaya) ise, kentin hemen hemen her bölgesine dağılmıştır.

Öte yandan kent içi dağılım haritasıyla her kentli grubun tercih ettikleri bölgeleri kesin bir şekilde belirlemenin mümkün olamayacağını, böyle bir çalışma için çok daha geniş bir örneklem grubuna ihtiyaç olduğunu belirtmek gerekir. Burada yalnızca istibdal uygulamasının yapıldığı mahalleler gösterildiği için kentin her mahallesine dair fikir edinilememektedir. Hatta bazı mahallelerde de yalnız bir veya birkaç ev incelenmiştir ki, bu sayı mahalle için bile bir örneklem grubu oluşturmaz. Dolayısıyla genelleme yapmak zaten mümkün olmayacaktır. Bu çalışmanın da böyle bir amacı yoktur zaten. Burada kentli grupların tercih ettikleri yerler olup olmadığını anlamaya çalışmak, farklı grupların bir arada yaşayıp yaşamadığını sorgulamak amaçlanmıştır.

4. İSTANBUL'DA KONUT VE DİĞER GAYRİMENKULLERİN BÜYÜKLÜKLERİ VE KENT DOKUSUNUN YOĞUNLUĞU

Hükümlerde istibdal edilen gayrimenkullerin büyüklükleri hakkında elde edilen veriler, gayrimenkullerin arsası ve binasının zeminde kapladığı alanın o dönemki uzunluk ölçüsü birimi olan zira'nın karesi cinsinden değeridir. Diğer bir uzunluk ölçüsü birimi olan "parmak" da hükümlerden 12'sinde zira ile beraber kullanılmıştır. Zira ve parmak'ın bugün kullanılan metre cinsinden değerleri 1 zira=24 parmak=75,774 cm'dir.[*] Ancak alan ölçüsü olarak 0,574 m^2'ye denk gelen "zira kare"nin kayıtlarda "terbian zira" olarak geçtiğini belirtmek gerekir.[**]

Ancak burada değerlendirmeye geçmeden önce, arsa ve binaların büyüklüklerinin nasıl hesap edildiğine de değinmek gerekir. Hükümlerin 6'sında gayrimenkullerin arsa ve bina alan hesaplamasının yapılışına ilişkin veriler bulunmuştur.[***] Bu veriler, arsalarda da, binalarda da yalnızca zeminde kaplanan alanın hesaplandığını; bina hesabında binalardaki kat sayısının, diğer bir deyişle, üst katların kapladığı alanların hesaba katılmadığını düşündürtmektedir. Örneğin, 1/158/701 no'lu hükümde, vakıf menzilin hem arsasının, hem binasının büyüklüğünün nasıl hesaplandığı görülebilir. Hükümdeki "…ebniye-i mevcûdesi tûlen dokuz buçuk ve arzen yedi terbî'an altmış altı buçuk zirâ'a … ve kezâlik arsası tûlen on bir ve arzen yedi terbî'an yetmiş yedi zirâ'a…" şeklindeki ifadeden de anlaşılacağı üzere binasının kapladığı alan 9,5 zira X 7 zira=66,5 terbian zira, arsasının kapladığı alan ise 11 zira X 7 zira=77 terbian zira olarak hesaplanmıştır. Burada binanın üst katının da olduğu belirtilmiştir. Oysa bina alan hesabında buna ilişkin bir ipucu yoktur. Diğer bir örnek ise, 6/180/515 no'lu hükümdeki vakfa ait karhanelerdir. Burada önceki örnekteki gibi ayrı ayrı arsa ve bina büyüklükleri yoktur. Yalnızca binaların inşa edildiği zemin büyüklüğü verilmiştir. İfade şu şekildedir: "…tûlen yiğirmi üç zirâ' ve arzen on sekiz zirâ' altı parmak terbî'î dört yüz on dokuz buçuk zirâ' arsa üzerinde mebnî fevkānî iki oda … iki bâb al boyacı kârhânesi ve … tûlen yiğirmi altı buçuk ve arzen on iki zirâ' terbî'an üç yüz on sekiz zirâ'

---

[*] Buradaki eşitlik, Hicri 994'ten sonra kabul edilmiştir. Bu tarihten önce zira= 60 parmak'tır. Bknz. Hasol, D., (1998) Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, s. 19. Ayrıca Kuban'ın (1995a) "Tarih-i Cami-i Şerif-i Nur-u Osmani ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Yapı Tekniği Üzerine Gözlemler" adlı makalesindeki (s.157-158) değerlendirmelerinde de 18. yüzyılda kullanılan ölçü sistemi ile ilgili kısa bir bilgi verilmektedir.

[**] Buradaki değerlendirmelerde, alan ölçüsü birimi olan "terbian zira" kısaca zira olarak geçecektir.

[***] Sözkonusu hükümler için bknz. İADVT, (1998) 1/73/332, 1/158/701, 1/210/946, 5/71/228, 6/169/485 ve 6/180/515 no'lu hükümler.

arsada mebnî fevkānî … bir bâb al boyacı kârhânesi … mezkûr iki bâb al boyacı kârhânelerinün arsası terbî‘an dört yüz on dokuz buçuk zirâ‘ ve mezkûr bir al boyacı kârhâne arsası terbî‘an üç yüz on sekiz zirâ‘ ve nısf-ı tarîk-ı hâss arsası terbî‘an altmış zirâ‘ ki cem‘an yedi yüz doksan yedi buçuk zirâ‘…” Bu ifadeden anlaşılacağı üzere, buradaki alan hesabı, binanın zeminde kapladığı alana ilişkindir. Binanın dışında kalan ve tarik-i hass denilen yolun yarısını da içine alan 60 ziralık bir arsa daha vardır, o da ayrıca belirtilmiştir. Binaların 3’ünde de fevkani diye başlayan ifadeden de anlaşıldığı üzere, ikinci bir kat bulunmaktadır, ancak burada da üst katların hesaplamaya dahil edilmediği görülmektedir. Dolayısıyla bu bölümde arsa ve bina büyüklüklerine ilişkin analizler yapılırken, evlerin üst katlarda yer alan mekanlarının, bina büyüklüğüne dahil edilmediğini ve elde sadece zeminde kaplanan alanın büyüklüğüne ilişkin verilerin bulunduğunu akılda tutmak gerekir.

Bu açıklamanın ardından, çalışmanın bu bölümünde arsa ve bina büyüklüklerinin sayısal olarak değerleri incelenecek ve büyüklüklerine göre gruplandırılarak, hangi gruplarda yoğunlaşma olduğu belirlenmeye çalışılacaktır. Böylece incelenen tarih aralığında İstanbul’da arsaların ve diğer gayrimenkullerin büyüklükleri hakkında bir değerlendirme yapmak mümkün olacaktır. Ancak yukarıda da söz edildiği üzere bina büyüklüklerinde değerlendirmenin, binanın arsa üzerinde kapladığı alanla sınırlı olacağını yinelemek gerekir. Bunun yanında büyüklüklerine göre oluşturulan arsa ve bina gruplarının kent içi dağılımlarına da bakılarak, kentin yerleşim yoğunluğu hakkında da değerlendirmeler yapılacaktır.

4.1 Arsa Büyüklüklerine Göre Konut ve Diğer Gayrimenkuller

Gayrimenkuller arsa büyüklüklerine göre değerlendirilirken, öncelikle sayıca büyük bir grup oluşturan menziller, yani konutlar ile arsalar ele alınmıştır. Hükümlerde “menzil arsası” şeklinde belirtilmemiş olan arsaların da çoğunlukla harap olmuş evlerin arsaları olduğu düşünüldüğünden, bu iki gayrimenkul grubu hem ayrı ayrı, hem de birlikte ele alınarak değerlendirme yapılmıştır. Bunun dışında hükümlerde istibdal edilenin bazen hukuki anlamda bir gayrimenkul olarak geçse de, kullanımda büyük bir gayrimenkulün belli bir kısmı/parçası olabildiği görülmüştür. Bu nedenle arsa büyüklükleri değerlendirmesinde, bunlar, aslında büyük bir gayrimenkulün parçası olduklarından, büyük gayrimenkulün büyüklüğü hakkında fikir vermemektedir. Dolayısıyla büyük gayrimenkullerin parçaları olduğu anlaşılan 32 döküm çıkartılarak hesaplama yapılmıştır ve büyük gayrimenkulün diğer kısımlarıyla ilgili bilgi verilmediği için gayrimenkulün tümünün büyüklüğü hakkında da bir fikir yürütülemediğinden, bu parçaların ayrıca değerlendirilmesi yararlı olacaktır. Sözü edilen

dökümler çıkarıldığında, arsa büyüklükleri verilen 387 ev ve arsa, arsa büyüklüklerine göre gruplandırılmış ve aşağıdaki çizelgeler oluşturulmuştur. Bunun yanında menzilhane, dükkan/dükkan arsası, bahçe/bostan gibi diğer gayrimenkuller de ayrı bir çizelge halinde gösterilmiştir.

Çizelge 4.1 Arsa ve menzillerin arsa büyüklüklerine göre ayrı ayrı gruplandırılması

Grup no.	**Arsa Büyüklüğü Aralıkları**	**Adet**	**% Toplam: 53 arsa**	**Adet**	**% Toplam: 19 menzil arsası**	**Adet**	**% Toplam: 315 menzil**
1	0–500 zira *(0–287 m^2)*	44	**83,02**	13	**68,42**	215	**68,25**
2	500–1000 zira *(287 m^2–574 m^2)*	6	**11,32**	5	**26,32**	62	**19,68**
3	1000–1500 zira *(574 m^2–861 m^2)*	3	**5,66**	1	**5,26**	28	**8,89**
4	1500 zira ve üzeri *(861 m^2 ve üzeri)*	-	-	-	-	10	**3,17**
Arsa Büyüklüğü Aritmetik Ortalaması			*304,1*		*474,95*		*405,53*
Arsa Büyüklüğü Medyan Değerleri			*225*		*319*		*234*

Çizelge 4.2 Arsa ve menzillerin arsa büyüklüklerine göre birlikte gruplandırılması

Grup no.	**Arsa Büyüklüğü Aralıkları**	**Adet**	**% Toplam: 387 arsa, menzil arsası, menzil**
1	0–500 zira *(0–287 m^2)*	272	**70,28**
2	500–1000 zira *(287 m^2–574 m^2)*	73	**18,86**
3	1000–1500 zira *(574 m^2–861 m^2)*	32	**8,27**
4	1500 zira ve üzeri *(861 m^2 ve üzeri)*	10	**2,58**
Arsa Büyüklüğü Aritmetik Ortalaması			*448,52*
Arsa Büyüklüğü Medyan Değerleri			*304*

Öncelikle konut ve arsaların, arsa büyüklüklerine göre değerlendirildiğinde 40 ziradan 5580 ziraya kadar geniş bir aralığa yayılmış olduğu görülmüştür. Ancak Çizelge 4.1 ve 4.2 göstermektedir ki, bu geniş aralığa yayılan arsaların büyüklükleri ağırlıklı olarak 0–500 zira (0–287 m^2) aralığında, yani gruplamada 1. grupta yer almaktadır. Ev ve arsaların % 70,28'i bu gruptadır. (Hatta bunların % 43,93'ünün 0–250 zira (0–143 m^2), % 26,36'sının ise 250–500 zira (143–287 m^2) aralığında olduğunu da söylemek gerekir.) 500–1000 zira (287–574 m^2) aralığında olan ev ve arsaların da, 18,86'lık bir yüzdeyle 2. grupta yer aldığı görülmektedir. 3. ve 4. gruptakilerin yüzdeleri ise sırasıyla % 8,27 ve % 2,58'dir. % 70 gibi bir oranla evlerin 0–500 zira aralığında arsalara inşa edilmiş olması, kent içindeki her bir iskan biriminin arsasının aslında küçük boyutlarda olduğunu gösterir. Özellikle de bu evlerin, çalışmanın 3. bölümünde ele alındığı üzere, toplumun üst ve orta kademesinde bulunan kişilerin evleri olduğu düşünülürse, genel olarak evlerin küçük boyutlarda yapılar oldukları görülecektir.

Öte yandan bu değerlendirmeye dahil edilmeyen gayrimenkul parçalarını[*] da burada ayrıca değerlendirmekte fayda vardır. Bunlar çoğunlukla arsa ve evlerin parçalarıdırlar, bu nedenle diğer gayrimenkullere geçmeden bunlara da yer vermek ve incelemek gerekir. Böyle bir incelemenin menzil, yani evler başta olmak üzere bir gayrimenkulün büyüklüğü ve oluşumu açısından söyledikleri de ayrıca önemlidir. Bunlardan çeşitli örnekler verilirse, konunun anlaşılması açısından yararlı olacaktır. İlk örnek, 2/224/759 no'lu hükümdeki Reisülküttab Hacı Mustafa ve karısının vakıftan kiracı oldukları ve kendi mülkleriyle istibdal etmek istedikleri, biri mukataalı, biri icareteynli iki arsadır. Bu arsaların her ikisi de, şahısların büyük menzili dahilinde bulunmaktadır. Ve her iki arsanın da üzerinde bina olduğu, hükümlerdeki ifadelerden anlaşılmaktadır. Arsalardan biri 1802 zira, diğeri 733,5 zira büyüklüğündedir. 733,5 zira'lık arsa üzerinde çift bina bulunduğu belirtilmiş ve binaların mekan bileşenleri açıklanmıştır. Diğerinde ise mukataalı arsa olması nedeniyle üzerindeki bina, zaten mülk olduğu için ve istibdale dahil olmayacağından, özellikleri ve bileşenleri belirtilmemiş durumdadır. Bu iki büyük boyutlu arsanın bir menzilin parçaları olduğu düşünüldüğünde, menzilin arsasının en az 2535,5 zira olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan çalışmanın 3.3 bölümünde örnek olarak ele alınan bu şahısların başka istibdal hükümlerine de

---

[*] 1/190/855, 2/224/759, 2/235/790, 2/240/804, 2/264/885, 2/301/1007, 2/346/1164, 3/165/618, 3/166/619, 3/222/837, 3/238/893, 3/257/954, 3/275/1021, 3/313/1154, 3/323/1190, 3/324/1193, 4/64/168, 4/210/641, 4/247/754, 5/164/509, 5/306/918, 6/173/495, 6/219/609, 7/5/13, 7/18/60, 7/65/206 no'lu hükümlerdeki vakıf gayrimenkuller, büyük bir gayrimenkulün parçasıdırlar. Detaylı bilgi için bknz. İADVT, 1998.

konu olduğu ve burada sözü edilen büyük menzilin parçası olan başka gayrimenkullerinin de var olduğu hatırlanacak olursa[*], menzilin çok daha büyük boyutlarda olduğu anlaşılacaktır. Örneğin 2/240/804 no'lu hükümde de, aynı mahallede şahsın büyük menzili dahilinde 224 ziralık ve arsa birim kıymeti aynı olan mukataalı bir arsanın istibdali söz konusudur. Bu arsa da dahil edildiğinde menzil büyüklüğü 2759,5 ziraya ulaşmaktadır. Öte yandan 2/235/790 no'lu hükümde de, aynı şahsın kızı ve damadının yine aynı mahallede "büyük menzil dahilinde" diye belirtilen ve benzer şekilde biri mukataalı, diğeri icareteynli iki arsayı istibdal etmek istedikleri görülmektedir. Buradaki arsa birim kıymetleri ise, diğerlerinden farklıdır ve arsaların büyüklükleri de, 161 ve 525 ziradır. Ve yine her iki arsanın da üzerinde bina bulunduğu bilinmektedir. Bunun yanında bu şahısların da başka istibdal hükümlerine konu olduğu ve büyük menzillerinin dahilinde bulunan başka arsaları (ve "mahal"leri) istibdal yoluyla almak istedikleri anlaşılmıştır.[**] Dolayısıyla buradaki menzilin de, 686 ziradan çok daha büyük bir menzil olduğu düşünülmelidir. Hatta bir istibdal hükmüne kayınvalide ile birlikte dahil oldukları düşünülürse, bu büyük menzilin resiülküttabınkiyle aynı menzil olabileceği de akla gelmekteyse de, kesin bir şey söylenememektedir. Bunun yanında bu örneklerin menzillerin oluşumu hakkında söyledikleri de çok önemlidir. Öncelikle farklı veya aynı vakıflara ait olan çeşitli arsaların, üzerinde bina varsa binasıyla, yoksa kiracıların kendileri tarafından inşa edilerek kiralandığı, ardından da kiralanan bütün bu yerlerin, bu örneklerde olduğu gibi büyük bir menzil haline getirildiği söylenebilir. Böylece aslında her biri küçük arsalar halinde farklı vakıfların elinde olan bu arsa ve menziller, büyük bir menzil olarak kullanılmaktadır. Ancak kullanım sırasında mülkiyeti hala farklı vakıfların elindedir. İstibdal sonrası durum değişse de, aslında tüm İstanbul'da süregelen durum ve menzillerin kullanımının bu şekilde olduğu anlaşılmaktadır.

Konuyu anlamayı sağlayacak bir diğer örnek ise daha çarpıcıdır. Bu örnekte de, istibdale konu olan arsa, üç ayrı vakfa ait 168,5 ziralık, 333 ziralık ve 189 ziralık kısımlardan oluşmaktadır ve aynı hükümde üç kısım da arsanın kiracısının mülkleri ile değiştirilmek istenmektedir. Arsanın üç kısmı da mukataalıdır ve arsa üzerinde istibdal edilirken artık var olmayan binanın

---

[*] Ayrıca reisülküttab ve karısının aynı mahalledeki diğer istibdalleri için bknz. İADVT, (1998) 2/346/1164, 2/301/1007, 2/239/800 no'lu hükümler. Bu hükümlerdeki istibdal edilen gayrimenkul parçaları da, aynı menzilin parçası ise, ki hükümlerdeki ifadelerden dolayı emin olunamamıştır, en az 1002,5 ziralık arsa da büyük menzilin arsasına eklenecek ve büyük menzil en az 3762 ziralık boyuta ulaşacaktır.

[**] Bu şahısların dahil olduğu istibdal uygulamaları için bknz. İADVT, (1998) 2/239/801, 2/239/800, 2/235/790 no'lu hükümler.

kiracının mülkü olduğu hükümde belirtilmiştir. Burada da görüldüğü üzere, üç ayrı vakfa ait üç kısımlı olan bu arsanın üzerine bir menzil inşa edilmiş ve bu menzil binası, şahsın mülkü olmuştur. Menzilin konumlandığı toplam arsa, 690,5 zira olsa da, vakıflara ait olan arsalar üç küçük arsa olarak görünmektedir. İstibdal edilirken de bu küçük arsa büyüklükleri hesap edilmiştir. Bu durumda yukarıda değerlendirmeye alınan ve çizelgeler halinde incelenen her bir menzil ve arsanın hükümde belirtilmese de, böyle bir sürece dahil olmuş olma ihtimali vardır. İşte tam da bu nedenle küçük boyutlu menzil ve arsaların başka arsa ve menzillerle de birleşerek büyüyebileceğini düşünmek ve bu ihtimali de akılda tutmak gerekmektedir, tıpkı buradaki örneklerde olduğu gibi. Dolayısıyla yukarıda değerlendirilen ve çoğu 500 ziradan küçük olan arsa ve hatta menzillerin, büyük menzillerin bir parçası olabilmesi ihtimalini de akılda tutmak, bu nedenle kentte arsaların küçük olduğunu, ancak bu küçük arsaların teker teker değil, birleşerek de menzil haline getirilebileceğini düşünmek gerekir. Arsa büyüklüklerinin yanı sıra, bu iki örnekten yola çıkarak menzillerin parçalı bir yapıya sahip olmaları da, bu çalışma için başka bir önemli noktaya işaret etmektedir. Özellikle varlıklı kimselerin farklı farklı arsa ve binaları bir araya getirerek bir bina kompleksi oluşturmak şeklinde büyük menziller oluşturmaları, evlerin fiziksel yapısı hakkında da fikir vericidir. Yani aslında her biri hukuki açıdan ayrı ayrı değerlendirilen bu küçük boyutlu arsalar ve varsa üzerlerindeki binalar, birbirine eklenerek yapı kompleksine dönüştürülebileceği gibi, çıkarma yoluyla küçültülebilirler. Sistem bu şekilde işlemektedir. Çalışmanın 3.3 bölümünde incelenen örnek şahısların kiracı oldukları yerler de bunu göstermektedir aslında. İncelenen tarih aralığında, kentteki üst–orta sınıf kentlilerin büyük menzilleri, 19. ve 20. yüzyıldaki tek yapı şeklindeki büyük boyutlu konaklar gibi değildir henüz. Bu dönemdeki büyük evlerin, çok parçalı ev kompleksleri şeklinde olduğunu düşünmek gerekir. Aslında Osmanlı'daki mülkiyet ve miras sisteminin arsaların parçalanmasına ve küçülmesine izin veren bir sistem olduğu düşünülürse ve 18. yüzyılda vakıfların büyük çoğunluğunun (ailevi/evlatlık vakıflar) özellikle mülkiyetin elden çıkarılmaması ve bölünüp parçalanmaması için buna önlem olarak kurulduğu hatırlanırsa[*], kentteki arsa boyutlarının küçüklüğü ve evlerin yapılanması daha iyi anlaşılacaktır. Evlerin eklentili yapıları konusu, çalışmanın son bölümünde detaylı olarak yeniden ele alınacağından, burada konuya yalnızca bu kadarıyla değinmek yeterli olacaktır.

---

[*] Osmanlı'da mülkiyet ve vakıflarla ilgili başta Barkan olmak üzere pek çok araştırmacı da bu duruma dikkat çekmektedir. Konu ile ilgili olarak, Barkan'ın (1940-41) "İslam-Türk Mülkiyet Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller I-II-III" başlıklı çalışmasına bakınız.

Öte yandan örnekler çoğaltılabilir. Ancak, çarpıcı olmaları ve konuyu açıklayıcı olmaları bakımından seçilen bu iki örnekle yetinerek, menzil ve arsaların büyüklüklerinin mülk sahipleri ve kiracıların sosyo-ekonomik ve dini kökenlerine göre nasıl bir dağılım sergilediğine bakmak da yararlı olacaktır.

Böyle bir değerlendirme her grubun evlerinin arsa büyüklüklerinin farklılaşıp farklılaşmadığını da gösterecek, farklılıklar varsa, bunlar hakkında bir değerlendirme yapmayı sağlayacaktır. Müslüman ve Gayrimüslim şahıslar arasındaki ve sosyo-ekononomik durumuna göre her kentli grubun kendi içindeki arsa büyüklükleri hesaplanmış ve Çizelge 4.3'te gösterilmiştir. Buna göre, Gayrimüslimlerin menzil ve arsalarının, büyüklüklerine göre yalnızca ilk iki grupta, yani 0–500 ve 500–1000 zira aralığında yer aldığı; bu şahısların 1000 ziranın üzerinde menzil ve arsasının bulunmadığı gözlenmiştir. Müslümanların kiracı ve mülk sahibi olduğu menzil ve arsaların ise, % 67,49'luk büyük bir oranının 0–500 zira aralığında, % 20,94'ünün 500–1000 zira aralığında olduğunu, diğer iki grupta da menzil ve arsalarla karşılaşıldığını söylemek gerekir. Bu iki grupta bulunan, yani arsa büyüklüğü 1000 ziranın üzerinde olanların oranı % 11,57'dir. Ancak buradaki Müslüman kentlilerin, toplumsal katmanların üst kademelerinde yer alan şahıslar oldukları düşünüldüğünde[*] bu oranın, aslında düşük çıktığı; üst-orta sınıftan olan bu şahısların kiracı ve mülk sahibi olduğu ev ve arsaların 0–500 zira aralığında olmasının özellikle dikkat çekici olduğunu belirtmek gerekir. Çizelgedeki sonuçlar da, üst kademelerdeki bu şahısların dahi çok büyük boyutlarda arsa sahibi olamadığını, büyük boyutlu evleri olanların da ancak bu küçük boyutlu arsaları birbirine eklemek suretiyle böyle bir yere sahip olabildiklerini göstermiştir. Zaten çizelgedeki her gruptaki kişi sayısına dikkat edilirse, bu da her bir şahsın küçük boyutlu, ama birden çok gayrimenkulün kiracısı veya mülk sahibi olduğunu desteklemektedir.

---

[*] Bu sonuç, çalışmanın 3. bölümünde kiracı ve mülk sahipleri hakkında yapılan değerlendirmeden elde edilmiştir. İncelendiği üzere, mesleği verilmemiş, ancak unvanlarına göre değerlendirilen kiracı ve mülk sahiplerinin büyük çoğunluğu da askeri sınıftan olduğu için, reayanın neredeyse hiç yer almadığı bir Müslüman kentli listesi elde edilmiştir.

Çizelge 4.3 Kiracı ve mülk sahipleriyle menzil ve arsaların büyüklüklerinin karşılaştırılması

Arsa büyüklüğüne göre menzil ve arsalar	Gayrimüslim (12 kişi)	Müslüman					
		Müslüman toplam (86 kişi)	Hanedan halkı (2 kişi)	Saray görevlisi (5 kişi)	Merkezi yönetim (28 kişi)	İlmiye (15 kişi)	Mesleği verilmemiş Müslümanlar (36 kişi)
1. grup 0–500 zira	**29** ***% 93,55***	**245** ***% 67,49***	29 *% 69,05*	12 *% 75*	106 *% 65,43*	21 *% 77,78*	77 *% 66,38*
2. grup 500–1000 zira	**2** ***% 6,45***	**76** ***% 20,94***	8 *% 19,05*	4 *% 25*	34 *% 20,99*	4 *% 14,81*	26 *% 22,41*
3. grup 1000–1500 zira	**-**	**30** ***% 8,26***	4 *% 9,52*	-	17 *% 10,49*	2 *% 7,41*	7 *% 6,03*
4. grup 1500 zira ve üzeri	**-**	**12** ***% 3,31***	1 *% 2,38*	-	5 *% 3,09*	-	6 *% 5,17*
Arsa büyüklüğü verilen menzil ve arsa toplamı	**31** ***% 100***	**363** ***% 100***	42 *% 100*	16 *% 100*	162 *% 100*	27 *% 100*	116 *% 100*

Menzil ve arsaların ardından, arsa büyüklükleri verilen diğer 36 gayrimenkulün dağılımı da Çizelge 4.4'teki gibidir. Bu gayrimenkuller arasında arsa boyutu en düşük olanlar dükkanlar ve ahırdır. Dükkanların arsa büyüklükleri 15 zira (8,61 m^2) ile 154 zira (88,4 m^2) arasındadır. Kayıtlardaki tek ahır da 152 zira (87,25 m^2) boyutundadır. 24 dükkanın 9'unun hangi esnaf zümresine ait olduğu bellidir ve bunlar büyüklükleri ile birlikte şu şekilde sıralanabilir: Kasap Dükkanı 15 zira; Kahveci Dükkanı 15,5 zira; Kuyumcu Dükkanı 16,5 zira; Manav Dükkanı 45 zira; Bakkal Dükkanı 55 zira; Şekerci Dükkanı 55 zira; Attar Dükkanı 64 zira; Doğramacı Dükkanı 145 zira; Ekmekçi Fırını Dükkanı 154 zira. Kalan 15 dükkanın ise hangi esnaf zümresine ait olduğu belirtilmemiştir. Bunun dışında tabloda yer almayan 2 dükkan arsası daha var ki, bunların toplamı da 553 zira büyüklüğündedir. Bu 2 arsanın birinde 2 doğramacı, 1 nalbend, horasancı ve 1 derzi dükkanı, diğerinde de 2 attar dükkanının olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla 553 ziralık alan içerisinde toplam 7 dükkan yer almaktadır. Ve yine menzillerin

dahilinde bulunan dükkan örnekleri de vardır[*], ancak bunlar hem menzil, hem de dükkan arsası olduğu düşünülerek menziller grubuna dahil edilmiştir.

Çizelge 4.4 Ahır, menzilhane, dükkan, karhane, yağhane ve bostanların arsa büyüklükleri

Grup no.	**Arsa Boyutu Aralıkları**	**Ahır**	**Menzilhane**	**Dükkan/ Dükkan arsası**	**Karhane**	**Yağhane**	**Bahçe/ Bostan**
1	0–500 zira *(0–287 m^2)*	**1**	**-**	**24**	**3**	**-**	**2**
2	500–1000 zira *(287 m^2–574 m^2)*	**-**	**-**	**-**	**-**	**1**	**1**
3	1000–1500 zira *(574 m^2–861 m^2)*	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**1**
4	1500 zira ve üzeri *(861 m^2 ve üzeri)*	**-**	**2**	**-**	**-**	**-**	**1**

Hükümlerden yalnızca birinde rastlanan karhaneler de, arsa büyüklüğü bakımından 1. grupta yer almaktadırlar. 3'ü de aynı yerde bulunan ve "al boyacı karhaneleri" olarak tanımlanan bu işyerlerinden birinin binası 318 zira, diğer ikisinin de toplam 419,5 zira arsa üzerinde olduğu belirtilmiştir. Arsa boyutu toplamı ise 797,5 ziradır. Bu işyerleriyle istibdal edileceği için aynı hükümde yer alan 2 menzilhane ise gayrimenkuller arasında en büyük arsaya sahip olan gayrimenkullerdendir. Tablodan da görülebileceği üzere 4. grupta yer alan menzilhanelerin birinin arsası 2589 zira (1486,1 m^2), diğerininki ise 1570 ziradır (901,2 m^2). Yine yalnızca bir hükümde karşılaşılan yağhane de 807 ziralık (463,2 m^2) arsa boyutu ile 2. grupta yer almaktadır.

Bahçe ve bostanların ise, arsa boyutu bakımından her grupta bulunabildikleri görülmektedir. Hükümlerde arsa büyüklüğü belirtilen bahçe ve bostanların sayısı 5'tir ve bu büyüklükler sırasıyla 400, 425, 783, 1015 ve 36480 ziradır. Buradaki 36480 ziralık (20939,52 m^2) bostan, incelenen bütün gayrimenkuller arasında da en büyük boyuta sahip olan gayrimenkuldür. Hükümde bu bostanda 41 dönümlük arazi bulunduğu da belirtilmiştir. Bunların dışında tabloya dahil edilmeyen, aslında 1083 ziralık büyük bir bostanın ayrılmış olan 600 ziralık

[*] Menzil dahilinde bulunan dükkanlar için bknz. İADVT (1998) 2/149/510, 3/224/842, 3/228/853, 4/210/641, 4/285/844, 5/110/343, 6/351/996, 6/356/1007, 7/65/206 no'lu hükümler.

kısmının istibdal edildiği bir örnek daha vardır. Bu örnek de, menzillerdeki örneklerde olduğu üzere gayrimenkullerin daha büyük bir gayrimenkulün bir parçası olarak ayrıldığını, parçalanabildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Konut ve arsaların arsa büyüklüklerine göre, kent içinde dağılımı da Ek 10'da yer alan haritada gösterilmiştir. Bu dağılıma bakıldığında, İstanbul dahilinde 1. grubun belli bir bölgede yoğunlaşmadan kentin farklı bölgelerine yayılmış olduğu söylenebilir. Dolayısıyla sayıca en fazla olan 1. grup arsaların bu şekilde dağılmış olması, kent genelinde arsa büyüklüklerinin, m^2 cinsinden düşünüldüğünde, 0–287 m^2 aralığında olduğunu gösterir. Bu durum sıkışık bir yerleşmenin işareti de olabilir. Öte yandan İstanbul'un batısındaki mahallelerde 1000 zira (574 m^2) ve üzerindeki arsaların diğer bölgelere oranla sayıca biraz daha fazla çıkması, bu bölgelerdeki dokunun daha gevşek olduğunu gösteriyor olabilir. Ancak bu gevşekliğin çok da ayırt edici olmadığını söylemek gerekir. Kentin batısında Suhte Sinan, Murad Paşa-yı Atik, Şirmerd Çavuş, Defterdar Ahmed Çelebi, Fenayi Dede, Deniz Abdal, Seydi Ömer, Duhanizade vs. mahalleleri, kentin doğusunda da Hoca Hamza, Hobyar, Daye Hatun, Ayasofya, Serrac İshak, Dizdariyye, Nahlbend Hacı Hasan ve Mimar Kemal mahalleleri 1000 zira'nın üzerinde, büyük arsaların bulundukları mahallelerdir. Kentin kuzeyinde ise Abid Çelebi Mahallesi dışında böyle geniş arazilere pek rastlanmamıştır.

İstanbul haricindeki bölgelere bakıldığında da, yine 0–500 zira (hatta 0–250 zira) aralığında yoğunlaşıldığı görülmüştür. 1000 zira üzerindeki arsa sayısı azdır. Eyüp'te Mehemmed Beğ, Süleyman Subaşı, Eyüp Cami, Galata'ya bağlı Kasımpaşa'da Seferikoz, Tophane'de Şahkulı, Fındıklı'da Karayalı, Beşiktaş'ta Cihannüma mahalleleri geniş arazilerin bulunduğu mahallelerdir. Bu tür geniş arazilerin bulunduğu yerlerde büyük ihtimalle kent dokusu çok sıkışık değildir.

4.2 Bina Büyüklüklerine Göre Konut ve Diğer Gayrimenkuller

İstibdal hükümlerinde konutların bina büyüklüklerine ilişkin de bilgiler vardır. Öncelikle bu hükümlerde geçen bina büyüklüklerinin binanın zeminde kapladığı alan olarak hesaplandığını yinelemek gerekir. Dolayısıyla değerlendirme yaparken bu durum, göz önünde bulundurulmalıdır.

Burada değerlendirilecek olan, yalnızca menzil binalarının büyüklükleri, yani menzil binalarının zeminde kapladığı alanlardır. Ancak bina büyüklükleri verilse de, değerlendirmeye dahil edilmeyen menziller de vardır. Arsa büyüklükleri değerlendirmesinde olduğu gibi,

istibdal edilen, evin yalnızca bir kısmı ise büyüklükle ilgili veriler de, yalnızca o kısma ait olmaktadır. Örneğin, 2/346/1164 no'lu hükümde menzilin dahiliyesinin yarısı istibdal edilmiş ve bina boyutu 40 zira olarak hesaplanmıştır. Burada 40 ziralık olan, dahiliyenin yarısının zeminde kapladığı alan olarak düşünülmelidir. bu nedenle de menzilin tamamının, yani hariciyesi ve arsasıyla birlikte tümünün ne kadarlık yer işgal ettiği bilinmemektedir. Bu şekilde bulunan gayrimenkul parçaları ve tek tek büyüklükleri saptanamayan bitişik evler değerlendirmeye alınmamıştır. Bu durumda olanlar çıkarıldığında 154 ev bina büyüklüğüne göre değerlendirilmiştir. (Çizelge 4.5) Menzillerin zeminde kapladıkları alanlar, 36 ziradan 715 ziraya kadar geniş bir aralıkta dağılım göstermişlerdir. Değerlendirmenin kantitatif sonuçları çizelgedeki gibidir. Buna göre yoğunlaşmanın olduğu bina büyüklüğü aralıkları, 0–150 zira (0–86 m^2) ve 150–300 zira (86–172 m^2) aralıklarıdır. Grup olarak değerlendirilen bu aralıkların yüzdelerine gelince; 1. grubun yüzdesi % 34,42; 2. grubunki ise % 45,45 şeklinde elde edilmiştir. 3. grup % 14,94 ile 3. sırada yer almaktadır. Ancak 4. ve 5. grubun oranının oldukça az olduğu söylenmelidir. 154 menzilin 7 tanesi 450–600 zira aralığında, yani 4. grupta; yalnız 1 tanesi de 715 ziralık bina boyutuyla 5. gruptadır.

Çizelge 4.5 Konutların bina büyüklüklerine göre gruplandırılması

Grup no.	**Bina Boyutu Aralıkları**	**Adet**	**% Toplam: 154 Menzil**
1	0–150 zira *(0–86 m^2)*	53	**34,42**
2	150–300 zira *(86–172 m^2)*	70	**45,45**
3	300–450 zira *(172–258 m^2)*	23	**14,94**
4	450–600 zira *(258–344 m^2)*	7	**4,55**
5	600–750 zira *(344–431 m^2)*	1	**0,65**

Bina inşa alanının bugünkü ölçülerle düşünüldüğünde 0–172 m^2 arasında yoğunlaşıyor olması, arsa büyüklüğü ile ilgili sonuçlarla da paralellik göstermiştir. Bina büyüklüklerinin aritmetik ortalaması ve medyanı da bu konu hakkında önemli bir gösterge olmuştur. Aritmetik ortalama 212,66 zira (122 m^2) çıkarken, medyan 185,25 (106 m^2) çıkmıştır. Medyan ve aritmetik ortalamanın her ikisi de kent içindeki bina inşa edilen alanların küçük boyutlu ve dar olduğu düşüncesini destekler niteliktedir. Gerek arsa, gerekse binaların boyutlarının genel olarak düşük çıkması ve evlerin kiracısı ve mülk sahibi olan şahıslarla karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde de (Çizelge 4.6), merkezi yönetim kademesinde bulunan, üst sınıf

kentlilerin evlerinin dahi ilk iki grupta toplanması, kent genelinde bu durumun yaygın olduğunun bir göstergesidir. Dolayısıyla kentlilerin sosyo-ekonomik durumlarına göre buradaki arsa ve bina büyüklüklerinin büyük farklılıklar içermediğini, genel olarak çizelgedeki ilk iki grupta yoğunlaşmanın olduğunu, burada ayırtedici olanın kiracı veya sahip olunan gayrimenkul sayısı olduğunu fark etmek önemli gözükmektedir. Diğer bir deyişle, şahısların küçük boyutlu da olsa kiracı ve mülk sahibi olduğu arsa ve gayrimenkullerin sayısal çokluğu ekonomik gücün asıl göstergesi olacaktır.

Çizelge 4.6 Kiracı ve mülk sahipleriyle evlerin bina büyüklüklerinin karşılaştırılması

Bina büyüklüğüne göre menziller	Gayrimüslim (3 kişi)	Müslüman					
		Müslüman toplam (48 kişi)	Hanedan halkı (1 kişi)	Saray görevlisi (3 kişi)	Merkezi yönetim (20 kişi)	İlmiye (5 kişi)	Mesleği verilmemiş Müslümanlar (19 kişi)
1. grup 0–150 zira	**3** ***% 37,5***	**49** ***% 36,03***	2 *% 100*	1 *% 33,33*	28 *% 33,73*	4 *% 44,44*	14 *% 35,90*
2. grup 150–300 zira	**5** ***% 62,5***	**59** ***% 43,38***	-	1 *% 33,33*	42 *% 50,60*	4 *% 44,44*	12 *% 30,77*
3. grup 300–450 zira	**-**	**20** ***% 14,71***	-	1 *% 33,33*	9 *% 10,84*	1 *% 11,11*	9 *% 23,08*
4. grup 450-600 zira	**-**	**7** ***% 5,15***	-	-	3 *% 3,61*	-	4 *% 10,26*
5. grup 600-750 zira	**-**	**1** ***% 0,74***	-	-	1 *% 1,20*	-	-
Bina büyüklüğü verilen menzil toplamı	**8** ***% 100***	**136** ***% 100***	2 *% 100*	3 *% 100*	83 *% 100*	9 *% 100*	39 *% 100*

Bunun yanında, arsa ve bina büyüklüklerinin, kent dokusunun yoğunluğuyla ilgili söyledikleri de önemlidir. Boyutların küçük olması, kentin sıkışık olduğunu da gösteriyor olabilir. Kat sayıları da kent yoğunluğu hakkında önemli bir veri grubu oluşturmuştur. Çalışmanın bir sonraki bölümünde kat sayılarına göre oluşturulan ev grupları ve bunların bina büyüklükleri ile karşılaştırılmasıyla birlikte kentin sıkışması, daralması ve kent yoğunluğu hakkında buradaki sonuçları da destekleyen önemli ipuçları elde edilmiştir. Ancak bu değerlendirmeye

geçmeden önce bina büyüklüklerine göre oluşturulan menzil gruplarının kent içindeki dağılımına bakmak anlamlı gözükmektedir.

Değerlendirmeye alınan 154 menzilin bina büyüklüklerine göre kent içi dağılımlarına bakıldığında da (Ek 11), hiçbir grubun belli bir bölgede yoğunlaştığı görülmemiştir. Dolayısıyla kentin farklı bölgelerine göre, bina büyüklüklerinin farklılaştığı söylenemez. Binaların büyüklük bakımından kendi içinde, ancak kiracılık ve mülkiyet sisteminin menzil sakinine izin vereceği ölçüde, sınırlı bir şekilde farklılaşabileceğini düşünmek gerekir.

Arsa ve bina büyüklük verilerinin, kent içindeki dolu ve boş alanlar hakkında söyledikleri de önemli gözükmektedir. Burada dolu ve boş alanlardan kastedilen, binaların kapladığı alanlar ve arsada, binadan arta kalan boşluklardır. Bu boşluklar, çoğu zaman bahçe ve avlu olarak kullanılmışlardır. Kısacası burada bu verilerden yola çıkarak, evlerin kapalı ve açık alanları hakkında da inceleme yapmak mümkündür. Yukarıda ele alınan 154 menzil üzerinde yapılan incelemede bina büyüklükleri, evlerin kapalı alanlarını, yani dolu alanların büyüklüğünü gösterirken; arsa büyüklüğü ve bina büyüklüğü arasındaki fark, açık alanların, yani boşlukların büyüklüğüne işaret etmektedir. Dolayısıyla bu iki alanın karşılaştırmalı olarak incelenmesi de, kent yoğunluğu hakkında önemli bilgiler verecektir.

Öncelikle bina ve binadan arta kalan alanların aritmetik ortalaması ve medyan değerlerine bakarak, ardından karşılaştırmalı analize geçilecektir. Evlerin bina büyüklüklerinin aritmetik ortalaması 211,93; medyan değeri ise 181,25 çıkmıştır. Binalardan arta kalan boşlukların değerleri ise aynı sırayla 284,69 ve 140,75'tir. Bu değerlerden de anlaşılacağı üzere, binalardan arta kalan boşlukların büyüklük bakımından yoğunlaştıkları değerler birbirine yakındır. Nitekim incelendiğinde de boşlukların % 52,60'ının da 0–150 zira aralığında, % 18,83'ünün de 150–300 zira aralığında olduğu görülmüştür. Bu yoğunlaşma aralıkları, bina büyüklüklerine benzer bir duruma işaret etmektedir. Öte yandan farklı olarak, 14 evde binalardan arta kalan boşluklar 750 ziranın üzerindedir. Bu kantitatif sonuçların yanında, bina ve boşlukların arsa üzerinde % kaçlık bir alan işgal ettiği de hesaplanmıştır (Çizelge 4.7). Evlerin sadece 9'unda (% 5,84) arsa ve bina büyüklüklerinin eşit olduğu, dolayısıyla boşluk bulunmadığı görülmüştür. Kalan 145 menzilde ise binanın kapladığı alandan başka, açık alan olarak düşünülebilecek boşluklar vardır. Evlerin 79'unda (% 51,3) arsada, binadan arta kalan açık alan/boşluk binadan küçük, 3'ünde (% 1,95) bina ile aynı büyüklükte, 63'ünde (% 40,91) ise binadan büyüktür.

Çizelge 4.7 Konutların bina büyüklükleri ile doluluk-boşluk yüzdelerinin karşılaştırılması

		Bina Büyüklükleri					**Toplam ev sayısı** *%*
		1. grup *(0-150 zira)*	**2. grup** *(150-300 zira)*	**3. grup** *(300-450 zira)*	**4. grup** *(450-600 zira)*	**5. grup** *(600-750 zira)*	
Evin arsasında Açık alan (Boşluk) yok ise;	**B/T**[*] *% 0,* **D/T** *% 100*	4	3	1	1	-	**9** ***% 5,84***
Evin arsasında Açık alan<Bina alanı ise;	**B/T** *% 0–25,* **D/T** *% 75–100*	13	15	5	1	-	**34** ***% 22,08***
	B/T *% 25–50,* **D/T** *% 50–75*	18	21	4	1	1	**45** ***% 29,22***
Evin arsasında Açık alan=Bina alanı ise;	**B/T** *% 50,* **D/T** *% 50*	2	1	-	-	-	**3** ***% 1,95***
Evin arsasında Açık alan>Bina Alanı ise;	**B/T** *% 50–75,* **D/T***% 25–50*	13	24	11	3	-	**51** ***% 33,12***
	B/T *% 75–100,* **D/T** *% 0–25*	3	6	2	1	-	**12** ***% 7,79***
Toplam		**53**	**70**	**23**	**7**	**1**	**154 ev**

Bu değerlendirmenin sonucunda evlerin % 94,16'lık kesiminde açık alan bulunsa da, bunların % 22,08'indeki açık alanın küçük boyutlarda olduğunu, hatta, bir bahçe veya avlu gibi bir açık alana denk düşmediğini söylemek gerekir. Dolayısıyla evlerin % 72'lik kesimindeki açık alanların kaydadeğer boyutlarda olduğunu düşünmek gerekir. Ancak bu yüzdelik dilim, yine de kentte, evlerin çoğunluğunun açık alanları bulunduğu sonucunu değiştirmez. Konu hakkındaki Ek 12'de verilen harita da bunu göstermektedir.

Kent genelindeki doluluk ve boşluk oranı hakkında fikir yürütebilmek için evlerin bina ve boşluk büyüklüklerinin toplamları da değerlendirmeye alınmıştır. Buna göre, 154 evin bina büyüklükleri toplamı 33331 zira iken ve bu değer evlerin arsa toplamının % 43,39'unu oluştururken; açık alanlarının yani boşlukların büyüklükleri toplamı 43482 zira olup, arsalar toplamının % 56,61'ine denk düşmektedir. Görüldüğü gibi bu değerlendirme de evlerde binadan arta kalan boşlukların düşük çıkmadığını, dolayısıyla kent yoğunluğunu, bu şekilde açık alanları bulunan evlerle birlikte düşünmek gerektiğini göstermiştir. Kentin sıkışmaya

[*] Çizelgedeki B/T, Açık alanların (Boşlukların) Menzilin Toplam arsasına oranını; D/T ise, binanın zeminde kapladığı alanı (menzildeki Dolu alanların), menzilin Toplam arsasına oranını ifade etmektedir.

başlaması ve özellikle de vakıflara ait gayrimenkullerin daha yoğun olarak bulunduğu tarihi yarımadanın batısında kalan bölgenin artık dolması gibi durumlar elbette söz konusu olabilecektir. Bu bölgeden talep edilen yerlerin istibdal yoluyla mülk edinilebilmesinin de bu sebeple olduğu zaten tahmin edilmektedir. Ancak arsa ve bina boyutlarının küçüklüğü, kentin sıkışık ve yoğun olmasından daha çok, kiracılık, mülkiyet ve bölünebilir miras sisteminin bir sonucu gibi gözükmektedir. Boşlukların değerlendirilmesi bu durumu daha net ortaya koymuştur.

4.3 Konut Çeşitleri ve Kat sayıları

İstanbul'da 1742–1764 yılları arasında istibdal kayıtlarındaki konutların nasıl yapılar olduğu hakkında yapılan incelemede üç grup halinde ayrı ayrı ele alınabilecek evlerle karşılaşılmıştır. Bunlar, bu çalışmada Çift bölümlü evler-Dahiliyeli-Hariciyeli evler, Tek bölümlü evler ve Bitişik evler olarak adlandırılmıştır.[*] Evlerdeki farklı mekansal düzenlemenin yanında, konutların arsa ve bina büyüklüklerine de işaret eden bu ev gruplarını ve bunlar hakkında yapılan kantitatif çalışmaları ayrı ayrı ele alarak değerlendirmek gerekir.

Çift bölümlü evler: Dahiliyeli-hariciyeli evler

İstibdal kayıtlarında "dahiliye" ve "hariciye" olarak adlandırılan iki ayrı bölümü olduğu tespit edilen 44 eve rastlanmıştır. Bugüne kadar yapılmış bazı çalışmalarda bu evler, çift avlulu evler olarak tarif edilmiş iken, bazılarında da dahiliye ve hariciyenin, haremlik ve selamlık ile eşanlamlı kullanıldığı görülmüştür. Ancak bu çalışmada incelenen örneklerde her zaman çift avluyla karşılaşılmamıştır. Ve buradaki belgelerde dahiliye ve hariciye terimlerinin, aslında kamusallık ve mahremiyet ile ilişkili olsalar da, 19. yüzyıldaki haremlik ve selamlıktan daha farklı anlamlara göndermeleri olduğu, kadın ve erkeğin ayrı ayrı kullanımına açık olmasından farklı bir bölünmeye işaret ettiği düşünülmektedir. Bu nedenle de bu çalışmada sözkonusu evler, incelenen belgelerde geçtiği şekliyle, yani dahiliye ve hariciye terimleri ile ifade bulmuş ve "dahiliyeli-hariciyeli evler" olarak adlandırılması tercih edilmiştir. Evlerdeki mekan bileşenlerinin ve bu bileşenlerin ev içi dağılımının inceleneceği 7. bölümde, dahiliye

---

[*] Bunların yanısıra 6/59/164 no'lu hükümde Çakır Ağa mahallesinde 631 ziralık bir arsada bulunan vakfa ait 6 bab müteehhilin odaları da, konut grubuna dahildir, ancak bunlarla ilgili başka bilgi verilmediği ve benzer oda örneklerinin bulunmaması nedeniyle sözkonusu odalar burada ele alınmamıştır. Bunun dışında kayıtlarda menzil olarak geçen, ancak kat sayıları ve ev içi mekan bileşenleri hakkında bilgi edinilemediği için bu bölümde inceleme dışı bırakılan 90 ev daha vardır.

ve hariciye kısımlarındaki sözkonusu ayırıma ayrıntılı olarak yer verilecektir. Burada ise evlerin binalarının zeminde kapladığı alanın yanısıra, yükseklikleri açısından, daha doğrusu kat sayıları açısından değerlendirilmesi sözkonususu olacaktır. Ve yapılacak değerlendirme, büyüklüklerle birlikte kent yoğunluğu hakkında fikir yürütme denemesinin bir parçasıdır. Daha önce söz edildiği üzere, burada yapılan gruplamanın evlerin büyüklüğü açısından da göndermeleri vardır. Ve dahiliyeli-hariciyeli evler, büyük boyutlu evler olarak görülmelidir. Ancak bu, tek bölümlü evlerin her zaman dahiliyeli hariciyeli evlerden küçük evler olacağı anlamına gelmemelidir. Tek bir bölümden oluşsa da, oda sayısı bakımından iki bölümlü evlerden daha büyük evlere de rastlanmıştır.[*]

Dahiliyeli hariciyeli evlerde kat sayıları ile ilgili değerlendirme yapıldığında ise, kantitatif sonuçlardan önce, dahiliye ve hariciye kısımlarının farklı yükseklikte, yani farklı kat sayıları olan iki ayrı bölüm olduğunu belirtmek gerekir. Bu nedenle iki ayrı bina şeklinde olabilecekleri akla gelmişse de ve hatta kayıtlardan birinde buna dair bilgi bulunmuş olsa da, bunun nasıl bir yapılanma olduğunu bilmek çok zordur. Aynı yapının farklı yükseklikteki iki ayrı bölümü de olabileceği düşünülerek, dahiliye ve hariciye "bölüm"leri olarak tarif edilmesi daha anlamlı gözükmektedir.

Bu açıklamanın ardından incelenen 44 evde dahiliye ve hariciye bölümlerinin kat sayılarına bakıldığında, evlerden 32'sinde konu hakkında değerlendirme yapılabilmiş, geri kalan 12 evde ise kat sayısı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. 32 evden 2'sinde de yalnızca evin dahiliyesinin kat sayısı hakkında bilgi sahibi olunabilmiştir. Dolayısıyla hem dahiliye, hem de hariciye kısmının kat sayısı tespit edilebilen ev sayısı 30'dur.

Dahiliye ve hariciye bölümlerinin her biri, kat sayısına göre değerlendirildiğinde, dahiliyelerin 15'inin üç katlı, 14'ünün iki katlı, 3'ünün de bir katlı olduğu; hariciyelerin de 10'unun üç katlı, 17'sinin iki katlı, 3'ünün bir katlı olduğu görülmüştür. Bu sonuçlardan yola çıkarak dahiliyeli-hariciyeli evlerde her iki bölümün de kat sayısının ağırlıklı olarak iki katlı (% 50) veya üç katlı (% 40,32) olduğu, bir katlı (% 9,68) olanların oranının düşük çıktığı söylenebilir.

---

[*] Karşılaştırma için Çalışmanın 7. bölümünde Çizelge 7.4 ve 7.5'e bakılabilir.

Dahiliye ve hariciye bölümleri bir arada değerlendirildiğinde ise, aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

1. Dahiliye bölümü üç katlı olan 15 evin 9'unda hariciye de üç katlı, 4'ünde hariciye iki katlı, 1'inde hariciye bir katlıdır, 1'inde ise hariciye hakkında bilgi yoktur.
2. Dahiliyenin iki katlı olduğu 14 evin 1'inde hariciye üç katlı, 10'unda iki katlı, 2'sinde bir katlıdır, 1'inde ise hariciye hakkında bilgi yoktur.
3. Dahiliyenin bir katlı olduğu 3 evde de, hariciye iki katlıdır.

Buna göre, bölümlerin dahiliye veya hariciye oluşuyla kat sayıları arasında bir bağlantı yoktur, yani evlerde kat sayısı bakımından dahiliye veya hariciye, daha çok veya daha az katlıdır gibi bir yargıya varılamaz. Üç katlı dahiliyesi olan bir evin hariciyesi bir, iki veya üç katlı olabileceği gibi, tam tersi bir durum da söz konusu olabilmektedir.

Bunun yanında kayıtlarda, dahiliye-hariciye olarak adlandırılmayan, ancak iki binası olan 2 ev daha vardır. Ve bu evler de, iki bölümü olan evler olarak değerlendirilmeye alınmıştır. Evlerden birincisinde binalardan biri ahşap, biri kargir olarak tarif edilmiş olup, her iki bina da iki katlıdır. İkinci evde ise iki binaya ayrı ayrı bina birim kıymeti verildiği için, yine ahşap ve kargir gibi bir yapılanma olabileceği düşünülmüştür.

Tek bölümlü evler

Tek bir ana binadan ve bölümden söz edilmiş olan evlerdir bunlar. Ve bu evlerde bazen köşk, mahzen gibi bazı mekan bileşenlerinin evin açık alanlarına taşmasının söz konusu olabildiği görülür. Ancak mekan tariflerinde kat sayısı verilen binanın dışında böyle bir bileşen varsa, bunlar, dahiliyeli-hariciyeli evlerde olduğu gibi ayrı bir bölüm gibi tarif edilmemişlerdir. Bu nedenle bu evler temelde tek bir bölümü olan evler olarak değerlendirilmiştir. Evlerden kat sayısı tespit edilebilenlerin sayısı 158'dir ve kat sayılarına göre gruplandırıldığında elde edilen kantitatif sonuçlar da Çizelge 4.8'deki gibidir.

Çizelgeden elde edilen sonuçlar, evlerin büyük çoğunluğunun (% 58) iki katlı olduğunu göstermiştir. Üç katlı evler, % 31 ile ikinci sıradadır. Tek katlı menziller ise diğerlerine oranla az sayıdadır ve incelenen tek bölümlü evlerin % 10'una denk düşmektedir. Bunların yanında yalnız 1 menzilin de 4 katlı olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 4.8 Tek bölümlü evlerin kat sayılarına göre dağılımı

Kat Sayılarına göre Tek Bölümlü Evler	**Adet**	**% Toplam 158 ev**
1 katlı evler	16	**% 10,13**
2 katlı evler	92	**% 58,23**
3 katlı evler	49	**% 31,01**
4 katlı evler	1	**% 0,63**

Bitişik menziller:

Bitişik evler, kayıtlarda birbirine muttasıl olarak tarif edilmiş olan menzillerdir. Bu menzillerin bugünkü anladığımız manada bitişik nizam olduğu düşünülmektedir. Ancak birbirine bitişik odalar şeklinde olup, bazı mekanları ortak kullanan yapılar olduğu hakkında şüphe duymak gerekir. Evlerin mekan tarifleri her birinin kendi kendine yeten ayrı iskan birimleri olduğunu düşündürtmektedir. Dolayısıyla bu evlerin Kahire'de görülen "rab" (Raymond, 1979) veya Tanyeli'nin (1996) çalışmasındaki odalar gibi bir arada yaşanan konutlar olmadığını düşünmek ve bunları btişik nizamda inşa edilmiş tek bölümlü evler olarak değerlendirmek daha anlamlı gözükmektedir. Hükümlerde karşılaşılan bu tip ev sayısı aslında 62'nin üzerindedir.[*] Ancak kat sayısı tespit edilebilen 20 bitişik ev vardır. 7'şerli iki grup ve 2'şerli 3 grup halinde rastlanan bu evlerden 7'şerli iki grup evin 2'şer katlı; 2'şerli iki grup evin yine iki katlı, bir grubun da 3'er katlı evler olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla incelenen bitişik evlerin de % 90'ı 2 katlı, % 10'u ise 3 katlıdır.

İstibdal kayıtlarında karşılaşılan bu üç konut çeşidinde de kat sayıları değerlendirmesinde benzer sonuçlar elde edilmiştir. 18. yüzyılın ortalarına denk gelen tarih aralığında çift bölümlü evlerde de, tek bölümlü veya bitişik evlerde de, iki veya üç katlı yapıların ağırlıklı olduğu, tek katlı evlerin ise artık az görülür olduğu söylenebilir. Tanyeli (1996), 16. yüzyılda kentin ağırlıklı olarak tek katlı yapılarla dolu olduğunu belirtmiştir, oysa buradaki sonuçlar göstermiştir ki, kent yükselmiştir. Bu sonuç, arsa ve bina büyüklükleriyle ilgili incelemelerin

[*] Kesin bir sayı verilememesinin sebebi hükümlerden birinde sayı verilmeden vakıf menziller şeklinde çoğul bir ifade kullanılmasından dolayıdır. Bunun dışında kiracının mülk menziline muttasıl olduğu belirtilen ve sayısı 8 olarak tespit edilen vakıf evler de vardır. Ancak bunların mülk menzilin yanındaki ev olarak tarif edildiği aslında, birbirlerine bitişik 2 yapı olamadıkları düşünülmektedir. Dolayısıyla bu tip evler bu sayıya dahil edilmemişlerdir.

sonucuyla da paralellik gösterir. Arsa ve bina boyutlarının küçük olmasının sonucunda kat sayılarının arttığı söylenebilir mesela. Bununla ilgili olarak karşılaştırılmalı bir inceleme yapıldığında, (Çizelge 4.9) binaların zeminde kapladıkları alan küçüldükçe binaların yükselmeye başladığı, kat sayılarının arttığı gözlemlenmiştir. Özellikle de evlerin kat sayılarına göre kent içi dağılımına bakıldığında, kentin doğusunda yani kent dokusunun daha yoğun olduğu bölgede üç katlı olan yapıların, batısında ise iki kat katlıların daha çok bulunması dikkat çekicidir (Ek 12). Kent içi dağılım haritasındaki bu evlere dahiliyeli-hariciyeli evler de dahildir. Ve evlerin dahiliye ve hariciye bölümlerinin kat sayıları ayrı ayrı gösterilmiştir.

Dahiliyeli-hariciyeli menzillerin zeminde kapladıkları alan tahmin edilebileceği gibi 158,5 ziradan başlamaktadır ve en büyük zemin alanı 595 ziradır. Dolayısıyla 150–600 zira arasında değişen bina zemin alanında, çoğunlukla 2 veya 3 katlı iki bölüme ve hatta belki de iki ayrı binaya sahip evlerdir bunlar. Tek bölümlü evlerde ise tek katlı evler bina büyüklüklerine göre 0-300 zira aralığında yer almışlardır, bu evlerde karşılaşılan en küçük zemin alanı 36 zira, en büyük ise 234 ziradır. İki ve üç katlı evlerin 0-450 zira aralığında yer aldığı, ancak 450 ziradan daha büyük bir zemin alanına sahip tek bölümlü eve rastlanmadığı görülmektedir. İki katlı evlerdeki en küçük zemin alanı 36 zira, en büyük 419 iken, üç katlı evlerde de en küçük 68, en büyük 368 ziradır. Dört katlı olduğu tespit edilen tek ev ise 182,5 ziralık bir zemin alanına sahiptir.

Bitişik evlerdeki duruma gelince bu evlerde binanın toplam zemin alanı verilmiş olup, her bir iskan biriminin zemin alanının kaç ev varsa buna bölünerek hesap edilmesi gerekir. Ancak burada böyle bir hesaplamaya girilmeden toplam zemin alanı bilgisinin verilmesi tercih edilmiştir. Bu nedenle de bu evler, çalışmanın 3.1 ve 3.2 bölümündeki arsa ve bina büyüklüğüne göre yapılan incelemeye dahil edilmediğinden, çizelgede de gösterilmemiştir. Burada ayrıca ele alınmıştır. İki katlı 7'şer evi içeren iki ev grubu vardır ve bunlardan birinin arsa büyüklüğü 682, diğerinin 756 ziradır. Bina zemin alanı bilgisi yoktur. İki katlı iki evi içeren bir ev grubunun arsa büyüklüğü de 225 ziradır ve bina büyüklüğü verilmemiştir. İki katlı iki ev içeren diğer grubun arsa büyüklüğü 173,5 zira, bina zemin alanı ise 131,5 ziradır. Üç katlı ikili ev grubunun ise arsa büyüklüğü 153, bina zemin alanı 130 ziradır. Dolayısıyla buradaki her bir evin zemin alanı hesaplandığında hepsinin de bina büyüklüğü açısından 1. grup yani 0–150 zira aralığında evler olduğu düşünülebilir.

Çizelge 4.9 Binanın zeminde kapladığı alan ile kat sayılarının karşılaştırılması

		Bölüm ve kat sayısı tespit edilemeyen	**Çift bölümlü evler** *(1. bölüm kat sayısı, 2. bölüm kat sayısı)*	**Tek bölümlü evler (Kat sayılarına göre)**				**Toplam**
				1 katlı	**2 katlı**	**3 katlı**	**4 katlı**	
Bina Büyüklükleri	**1. grup** *0–150 zira*	24	-	4	14	11	-	53
	2. grup *150–300 zira*	35	12 *(3,1) (3,2) (?,?) (2,2) (3,2) (2,2) (3,3) (2,1) (3,3) (2,2) (?,?) (?,?)*	1	13	8	1	70
	3. grup *300–450 zira*	11	8 *(3,3) (3,3) (?,?) (2,2) (2,2) (3,3) (?,?) (2,2)*	-	3	1	-	23
	4. grup *450–600 zira*	4	3 *(3,3) (3,2) (?,?)*	-	-	-	-	7
	5. grup *600–750 zira*	1	-	-	-	-	-	1
Toplam		75	23	5	30	20	1	154

Kat sayılarına göre yapılan bu incelemenin ardından incelenen evlerin kiracı ve mülk sahipleri hakkında da bir değerlendirme yapmak gerekir. Osmanlı'da Gayrimüslim ve Müslümanların evlerine kat sayıları açısından farklı sınırlamalar getirildiği bilinmektedir. Ş.1131/Haziran-Temmuz 1719 tarihli bir Osmanlı hükmünde, Gayrimüslimlerin evlerinde iki kata izin verilip, üçüncü kata ruhsat verilmediği ve yine Za.1137/Temmuz-Ağustos 1725 tarihli bir hükümde de Gayimüslimlerin evlerinin bina yüksekliklerinin 9 zira, Müslümanlarınkinin ise 12 zira olabileceği, bu ölçülerin üzerine çıkmanın yasaklandığı belirtilmiştir.[*] Bu yasaklar ve yasaklara uymayanlarla ilgili çıkarılan fermanlar, bu iki kentli gruba, evlerinin kat sayıları açısından farklı ruhsatlar verildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bunun yanısıra, Faroqhi (2009), çalışmasında çift avlulu evlerin Müslümanlara özgü bir ev olduğunu tespit etmiştir.

[*] Divan-ı Hümayun'dan çıkmış olan bu hükümler, Ahmed Refik tarafından yayınlanmıştır. Hükümler için bknz. Ahmed Refik, (1988) Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100–1200), "İstanbul evlerinin tarzı mimarisine ve sureti inşasına dair (92)", s. 66-67; a.e., "İstanbul'da yapılacak İslam ve Hıristiyan evlerinin irtifaına dair (112)", s.83.

Çalışmanın 7. bölümünde detaylı bir şekilde ele alınan bu evlerin mahremiyet standartları açısından sahip olduğu özellikler de düşünülünce, bu tespit akla yakın gözükmektedir. Bu bilgilerden yola çıkılarak özellikle bu iki kentli grup arasında karşılaşılan ev çeşitleri ve kat sayıları bakımından farklılıklar olacağı beklenen bir durumdur. Öte yandan askeri ve reaya arasında böyle farklılıklar olup olmadığı hakkında bir belge veya konu hakkında yapılan böyle bir araştırmaya ulaşılamadığı için bu gruplar arasında böyle bir ayırım olup olmadığı bilinememiştir. İstibdal kayıtlarında geçen evler üzerinde böyle bir değerlendirme yaparak konunun incelenmesi bu bağlamda anlamlı gözükmektedir. Çizelge 4.10'da gösterilen bu çalışma, en azından konu hakkında ilerleyen zamanlarda yapılacak diğer çalışmalar için bir deneme niteliğinde olabilecektir.

Çizelge 4.10 Kiracı ve mülk sahipleriyle konut çeşitlerinin ve kat sayılarının karşılaştırılması

		Gayrimüslim toplam **(8 kişi)**	**Müslüman toplam** **(59 kişi)**	Müslüman Alt Grupları				
				Hanedan halkı (1 kişi)	Saray görevlisi (3 kişi)	Merkezi yönetim (24 kişi)	İlmiye (9 kişi)	Mesleği belli değil (22 kişi)
Çift bölümlü evler: Dahiliyeli-Hariciyeli evler		**3** *% 12,5*	**41** *% 21,58*	3 *% 18,75*	1 *% 14,29*	14 *% 17,95*	2 *% 14,29*	21 *% 28*
Tek bölümlü evler	**1 katlı evler**	**-**	**14** *% 7,37*	-	-	6 *% 7,69*	-	8 *% 10,67*
	2 katlı evler	**10** *% 41,67*	**77** *% 40,53*	7 *% 43,75*	4 *% 57,14*	37 *% 47,44*	4 *% 28,57*	25 *% 33,33*
	3 katlı evler	**9** *% 37,5*	**39** *% 20,53*	2 *% 12,5*	2 *% 28,57*	20 *% 25,64*	8 *% 57,14*	7 *% 9,33*
	4 katlı evler	**-**	**1** *% 0,53*	-	-	1 *% 1,28*	-	-
Bitişik evler	**2 katlı evler**	**2** *% 8,33*	**16** *% 8,42*	2 *% 12,5*	-	-	-	7+7 *% 18,67*
	3 katlı evler	**-**	**2** *% 1,05*	2 *% 12,5*	-	-	-	-
Toplam		*24* *% 100*	*190* *% 100*	16 *% 100*	7 *% 100*	78 *% 100*	14 *% 100*	75 *% 100*

Çizelge 4.10'da elde edilen sonuçlara göre, öncelikle Gayrimüslim kentlilerin evlerine bakıldığında çift bölümlü dahiliyeli-hariciyeli evlerle de, tek bir bölümden oluşan iki ve üç katlı evlerle de karşılaşılmıştır. Bitişik evler arasında da gayrimüslim bir şahsın mülk sahibi olduğu iki katlı iki ev vardır. Ev grupları arasında en fazla karşılaşılanı tek bölümlü evlerden iki katlılar, ikinci sıradaki de üç katlılardır. Ancak bu evlerin hepsinin gayrimüslimlerin sakin olduğu evleri yansıttığına kuşkuyla yaklaşmak gerekir. Nitekim bazı istibdal hükümlerinde kiracı olunan bir eve karşılık 6 mülk ev verildiği ve bu mülklerin bir kısmının komşularının tümüyle Müslüman olduğu düşünülürse, böyle kuşkulu bir yaklaşım daha da anlam kazanacaktır. Evlerden 13'ü Müslüman, 11'i Gayrimüslim mahallesinde bulunmaktadır. Ve Gayrimüslim mahallesinde bulunanlardan 4'ü iki katlı, 7'si üç katlı evler arasındadır. Özellikle gayrimüslimlerin iskan ettiği mahallelerdeki bu evlerin, bu kentli grubun evlerini yansıtmış olabileceği düşünülse de; her şeyden önce yukarıda da belirtildiği üzere gayrimüslimlere iki kattan fazlası için izin verilmemektedir. Ancak bu incelemede, üç katlı evlerin de bulunuyor olması, gayrimüslimlerce inşa edilmemiş, Müslümanlardan satın alınmış evler olabileceğini ya da yasaklamalara uyulmayıp üç katlı inşa edilmiş olduklarını düşündürtür. Bunun yanında Müslüman mahallesinde yer alan, Gayrimüslimüslimlerin mülkiyetindeki dahiliyeli hariciyeli 3 evden, tek bölümlü iki katlı 6 ve üç katlı 2 evden ve bitişik 2 evden şüphe duymak gerekir. Bu evlerin mülk evler olması da, gayrimüslimlerce istibdal için vakıflara verilmek üzere satın alınmış olabilme ihtimali olduğunu düşündürtmektedir. Bu nedenle de burada özellikle dahiliyeli hariciyeli evlerin Faroqhi'nin çalışmasında da görüldüğü gibi, Müslümanlara özgü ve Müslümanlardan satın alınmış olması sözkonusu olabilir. Bu evlerin mekan tarifleri "Dahilen ve haricen büyut-ı adideyi muhtevi 1 bab mülk menzil" gibi genel ifadelerle verilmiş olduğu için evlerdeki dahiliye ve hariciye bölümlerinin kat sayıları hakkında da bir değerlendirme yapılamamıştır.

Müslüman kentli grupların evlerine bakıldığında da, tek bölümlü iki katlı evler ağırlıkta olsa da, dahiliyeli hariciyeli evler ikinci sırada yer almıştır. İki bölümlü bu evlerin de Müslüman alt grupları arasında her gruptan kimselerin evleri arasında bulunabildiği gözlemlenmiştir.

Bu sonuçlar, Müslüman ve gayrimüslim kentliler arasında kat sayıları açısından aslında çok da büyük bir fark bulunmadığını göstermiştir. Dahiliyeli-hariciyeli evlerin dahi çoğunlukla Müslüman kentlilerin evleri olduğu tahmin edilmişse de, çizelgedeki sonuçlardan dolayı kesin bir şey söylemek zordur. Ancak yine de gayrimüslimlerin tek bölümlü evleri diğer ev tiplerine oranla daha çok tercih etmiş olacakları düşünülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda kültürel açıdan baskın grubu oluşturmaları nedeniyle, evlerin ana özelliklerini Müslümanların

belirlediği ve gayrimüslimlerin de onları izledikleri düşünülebilir. Ayrıca gayrimüslimlerin de Müslümanlarca kurulmuş olan vakıflara kiracı olabilmeleri ve Müslüman ve gayrimüslimler arasında gayrimenkul satışı olabilmesi de, farklılıklar varsa dahi, bunların giderilmesine katkıda bulunmuş olmalıdır. Konu hakkında ev içi mekan bileşenlerine de bakmak önemlidir ve çalışmanın 7. bölümünde yapılan değerlendirmeler de benzer sonuçlara işaret etmektedir.

5. KONUT VE DİĞER GAYRİMENKULLERİN KIYMETLERİ VE KİRA DEĞERLERİ: İSTANBUL'DA "RANT"A DAİR İPUÇLARI

5.1 Kıymetlerine Göre Konut ve Diğer Gayrimenkuller

İstibdal edilen konutların ve diğer gayrimenkullerin kıymetleri hesaplanırken, öncelikle arsa ve binaların ayrı ayrı kıymetlendirildiğini söylemek gerekir. Bu kıymetlendirmeleri yaparken de çoğunlukla arsa ve binaların birim kıymetleri belirtilmiş olup, bunların arsa ve bina boyutuyla çarpımından elde edilen sonuca göre işlem yapılmıştır. Bunun yanında binadaki matbah ocağı, hamam, bi'r-i ma vs. gibi bazı bileşenler de ayrıca kıymetlendirilmiş olup, arsa ve bina kıymetine eklenmiştir. Dolayısıyla istibdal edilecek olan gayrimenkullerin hepsinin olmasa da, çoğunluğunun toplam kıymetleri ile ilgili olarak detaylı bir hesaplamanın yapıldığı söylenebilir.

Kıymet hesabına ilişkin bu detaylar, bu çalışma için de önemli bilgiler sunmaktadır. Öncelikle gayrimenkullerin pek çok bileşeninin ayrı ayrı hesap edilmesi önemli gözükmektedir. Bu bileşenlerden birincisi arsadır. Arsaların kent içinde bulunulan yere bağlı olarak farklı birim kıymetleriyle değerlendirilmesi, bugünkü anlamda olmasa da, bir rant oluşumunun var olduğunu göstermektedir. Bu nedenle arsa birim kıymetleri, kentin yoğunluğuyla da bağlantılı olan rant'a dair önemli bir veri grubudur. Ayrı hesaplaması yapılan ikinci bileşen binalardır. Binalara da birim kıymet verilmiştir. Burada binanın yapım şekli, mekan bileşenleri gibi binanın sahip olduğu değerler, birim kıymetlerin farklılaşmasında etkili olmuş olmalıdır. Dolayısıyla bu veri grubu da, buna ilişkin bilgiler sunmuş olması bakımından önemlidir. Binalardaki mekan bileşenlerinden bazılarının da ayrı bir şekilde hesap edilerek kıymetlendirilmiş olması, bu bileşenlere her binanın sahip olmadığını, bunların, gayrimenkullerin sahip olduğu lüksler arasında olduklarını gösteriyor olabilir. Bu nedenle hesaplamalara özel olarak dahil edilen bu bileşenler de bu açıdan önemli ve ilginç bilgiler içermektedir. Gayrimenkullerin toplam kıymeti ise, bir anlamda satış fiyatı anlamına da gelir ve en azından çalışmanın diğer bölümlerinde incelenen diğer verilerle de birlikte karşılaştırmalı incelemeler için önemli bir malzeme olarak değerlendirilebilir.

Öte yandan 18. yüzyıl ve öncesine ilişkin istibdal uygulamalarıyla ilgili yapılmış başka bir araştırmaya ulaşılamadığından, incelenen dönem öncesinde birim kıymet ve diğer bileşenlerle ilgili, burada olduğu kadar kapsamlı bir hesaplama yapılıp yapılmadığı bilinememektedir. Bunun yanında 17. yüzyıla ilişkin ev alım-satım uygulamalarına ilişkin belgelerde, İpşirli'nin (1989) İstanbul'da ve Faroqhi'nin (2009) Ankara ve Kayseri'deki evlerle ilgili

çalışmalarından anlaşıldığı üzere, evlerin toplam kıymeti belirtilmesine karşın, bu kıymetlendirilmenin hesaplamasına ve detaylarına ilişkin bir ipucu bulunmamaktadır. 18. yüzyıl öncesi istibdal uygulamalarında da detaylı hesaplamalar yapılmamış olabilir, ancak buna ilişkin henüz bir bilgimiz olmadığından karşılaştırma yapılamamıştır. Dolayısıyla ilerleyen zamanlarda yapılacak bu tür araştırmalarda bu sorular, açıklığa kavuşacaktır. İncelenen tarih aralığındaki durumun ortaya konması dahi, bu tür çalışmalara zemin hazırlamış olacaktır. Bu nedenle, bu bölümde incelenecek olan tüm veriler, bu bağlamda da önem arzetmektedir.

Bunun yanında gayrimenkullerin kıymetleriyle ilgili değerlendirmeye geçmeden önce uygulamalarda kullanılan para birimleri hakkında da bilgi vermek gerekir. Öncelikle arsa ve bina kıymetleri için kullanılan para birimlerinin çoğunlukla akçe (kıymetleri belirtilen 376 gayrimenkulün % 57,45'i) ve kuruş (guruş) (% 35,11) olduğunu belirtmek gerekir. "Para (Pare)" da 11 gayrimenkulün (% 2,93) kıymetlendirilmesinde birim kıymet olarak kullanılmış, ancak toplam kıymetlendirmede kuruşa çevrilmiştir.[*]

Çalışmanın bu bölümünde yapılan analizlerde ise, kıymetlere ilişkin verilerin karşılaştırılabilmesi için hepsinin aynı para birimi üzerinden değerlendirilmesi gerektiğinden kuruş (guruş) ve para (pare) cinsinden verilen tüm değerler, akçeye çevrilmiştir. Özkaya (2008), I. Mahmud (1730–1754) ve III. Osman (1754–1757) dönemlerinde 1 kuruşun 40 para, 1 paranın 3 akçe, 1 akçenin de 3 pul olarak değerlendirildiğini belirtmiştir.[**] İncelenen 1742–1764 tarihli kayıtlardaki hesaplamalar da bu bilgiyi doğrulamaktadır. Dolayısıyla kıymetlerin değerlendirilmesinde, 1 guruş= 40 pare=120 akçe olarak düşünülmelidir.

18. yüzyılda para birimleriyle ile ilgili bu bilgilerin ardından, çalışmanın bu bölümünde öncelikle arsa ve binalara ilişkin verilen birim kıymetlerin hangi fiyat aralıklarında yoğunlaştığı, nasıl farklılaştığı ve kent içinde birim kıymetlerin nasıl dağıldığı ve bu dağılımın bu çalışma için ne anlama geldiği, ne önemde olduğundan söz edilecektir. Ardından bazı örneklerde hamam, mahzen, matbah ocağı, bi'r-i ma ve duvarlar gibi ayrıca

---

[*] Kıymetleri ile ilgili bilgi verilmiş olan gayrimenkullerin 132'sinde (% 35,11) para birimi guruş, 216'sında (% 57,45) akçe, 17'sinde (% 4,52) akçe ve guruş, 10'unda (% 2,66) pare ve guruş, 1'inde (% 0,27) akçe, pare ve guruş olarak geçmektedir.

[**] 18. yüzyıl gezgini Carbognano da, o yüzyılın para birimleri hakkında aynı değerleri vermektedir. Bknz. Carbogano, (1993) 18. yüzyıl sonunda İstanbul, s.68.

kıymetlendirilen, bu nedenle de, 18. yüzyıl için lüks kapsamına girdiğini düşündürten mekanların kıymetlerine ilişkin veriler karşılaştırılacaktır. Bölümün sonunda da gayrimenkullerin toplam kıymetlerinin fiyat aralıkları belirlenip, bunların hangi aralıklarda yoğunlaştığı tespit edilecektir. Böylece o dönemki ev fiyatları hakkında bilgi edinilmiş olup, evlerin kent içinde bulunduğu konuma ve özelliklerine göre bu fiyatların nasıl bir dağılım sergilediğine de bakılmış olacaktır.* Dolayısıyla bu noktada, ele alınan bütün bu kıymetler ve çalışmanın 5.2 bölümünde değerlendirilecek olan kira değerleri para konusuyla ilişkili olsa da, paranın ayrı uzmanlık gerektiren ayrı bir konu olduğunu, burada kıymetlerin yalnızca incelenecek konut ve gayrimenkulleri karşılaştırmak için bir araç olarak kullanılacağını belirtmekte yarar vardır. Diğer bir deyişle burada yapılacak olan bir fiyat analizi çalışması değildir.

5.1.1 Birim Kıymetlerine Göre Konut ve Diğer Gayrimenkuller

5.1.1.1 Arsa Birim Kıymetlerine Göre Konut ve Diğer Gayrimenkuller

Konut ve diğer gayrimenkuller, arsa birim kıymetlerine göre değerlendirildiğinde, birim kıymetlerin 15 akçeden 1320 akçeye kadar geniş bir aralığa yayıldığı görülmüştür. Hükümlerde arsa birim kıymeti verilen toplam 204 ev ve arsanın, sözkonusu birim kıymetlere göre nasıl bir dağılım sergiledikleri ve hangi aralıklarda yoğunlaştıkları Çizelge 5.1'de gösterilmiştir. Bu çizelge, birbirine bitişik menzilleri içermemektedir. Bunun yanında dükkan, ahır gibi diğer gayrimenkuller de, bu dağılıma dahil edilmeyip, ayrı bir çizelge (Çizelge 5.2) halinde gösterilmiştir.

Çizelge 5.1'e göre ev ve arsaların arsa birim kıymetlerine göre dağılımında ilk iki grupta yoğunlaşma olduğu görülmektedir. İncelenen 204 ev ve arsanın % 55,39'u 0–250 akçe aralığındadır. % 31,86'sı da 250–500 akçe aralığında toplanmıştır. Geri kalan % 12,74'lük kesim ise (3., 4., 5. ve 6. gruplar) birim kıymeti 500 akçenin üzerinde olan arsalardır. Yapılan

---

* Evlerin kent içindeki bulunduğu yer, özellikle arsa birim kıymetleriyle doğrudan ilişkili olup, bu kıymetlere yansımıştır. Konuyla ilgili detaylı inceleme, tespit ve gözlemler için bknz. Çalışmanın 5.1.1.1. bölümü. Evlerin özellikleri ise, evlerin (arsa ve binanın) büyüklükleri ve binaların sahip olduğu özelliklerdir. Binanın inşa edilme şekli, malzemesi gibi konular ve sahip olduğu bileşenler evlerin binalarının sahip olduğu özellikler olup, öncelikle bina birim kıymetini ve sonuçta da evin toplam kıymetini etkilemiştir. Arsa ve bina büyüklükleri ile ilgili detaylı bilgi için çalışmanın 4. bölümüne, binanın sahip olduğu değerlerin kıymetlendirilmesi ile ilgili detaylı bilgi için de çalışmanın 5.1.1.2 ve 5.1.1.3 bölümü bakınız.

değerlendirmede arsa birim kıymetlerinin aritmetik ortalaması ve medyanı[*] da hesaplanmıştır. Buna göre ortalama 296,98 iken, medyan 240 çıkmıştır. Ortalama ve medyan değerleri aynı kıymet aralığındadır ve birbirlerine yakın değerler oldukları söylenebilir. Ancak yine de, ortalamanın medyandan yüksek çıkması, az sayıdaki yüksek birim kıymetli gayrimenkulden kaynaklanmaktadır.

Çizelge 5.1 Arsa ve menzillerin arsa birim kıymetlerine göre ayrı ayrı ve birlikte gruplandırılması

Grup no:	**Arsa Birim kıymet aralıkları**	**Arsa Adet**	**%Toplam: 54 arsa**	**Menzil Adet**	**%Toplam: 150 menzil**	**Arsa ve Menzil Adet**	**%Toplam: 204 menzil ve arsa**
1	0–250 akçe	26	**48,15**	87	**58**	113	**55,39**
2	250–500 akçe	20	**37,04**	45	**30**	65	**31,86**
3	500–750 akçe	8	**14,81**	10	**6,67**	18	**8,82**
4	750–1000 akçe	-	-	5	**3,33**	5	**2,45**
5	1000–1250 akçe	-	-	1	**0,67**	1	**0,49**
6	1250 akçe ve uzeri	-	-	2	**1,33**	2	**0,98**

Hükümlerde arsa birim kıymeti verilen ahır, bahçe/bostan, dükkan, karhane, yağhane ve menzilhanelerin ise sayısı az olduğu için karşılaştırma imkanı vermemektedir. (Çizelge 5.2) Ancak yine de hiçbirinin arsa birim kıymetinin 720 akçenin üzerinde olmadığı söylenebilir. Üsküdar Öküz limanındaki ve Laleliçeşme yakınında Mesih Paşa-yı Atik mahallesindeki bahçe/bostan, Kasım Ağa mahallesindeki yağhane ve Üsküdar Doğancılar meydanındaki menzilhaneler, 1. grup fiyat aralığında yer alırken, Timurkapı yakınındaki Daye Hatun mahallesinde bulunan ahır ve Camcı Ali mahallesindeki bir dükkan 2. gruptadır. Çelebioğlu mahallesindeki dükkan ve Mahmud Paşa Cami yakınındaki Daye Hatun mahallesindeki al

[*] Bir serideki bütün değerler küçükten büyüğe veya büyükten küçüğe doğru sıralandığında oluşturulan dizinin, tam ortasındaki değer, medyan (ortanca) olarak tanımlanmaktadır. Özellikle çok büyük ve çok küçük değerlerin bulunduğu serilerde, medyan aritmetik ortalamadan daha az etkilenen bir değer olup, aritmetik ortalamaya kıyasla seriyi daha iyi temsil edebilmektedir Veriler değerlerine göre gruplanır ve orta nokta alınır. Veri sayısının tek ve çift olmasına göre yapılan hesaplama şöyledir: Bir " a, b, c" serisinin orta noktası "b"dir; "a, b, c, d" serisinin medyanı ise "b" ile "c"nin aritmetik ortalamasıdır.

boyacı karhanelerinin arsa birim kıymetleri ise 3. grup fiyat aralığındadır.

Çizelge 5.2 Ahır, bahçe, dükkan, karhane, yağhane ve menzilhanelerin arsa birim kıymetleri

Grup no:	**Arsa Birim kıymet aralıkları**	**Ahır Adet**	**Bahçe/ Bostan Adet**	**Dükkan/ Dükkan Arsası Adet**	**Karhane Adet**	**Yağhane Adet**	**Menzilhane Adet**
1	0–250 akçe	**-**	**2**	**-**	**-**	**1**	**2**
2	250–500 akçe	**1**	**-**	**1**	**-**	**-**	**-**
3	500–750 akçe	**-**	**-**	**1**	**3**	**-**	**-**
4	750–1000 akçe	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**
5	1000–1250 akçe	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**
6	1250 akçe ve üzeri	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**

Konut ve diğer gayrimenkullerin arsalarının kıymeti hesaplanırken, arsa birim kıymetlerinin bulunması ve bu birim kıymetlerin çizelgelerdeki gibi farklı değerlerde olması, kent içinde her arsanın eşdeğer kabul edilmediğini, kentin bölgeleri arasındaki farklılıkların fiyatlara da yansıdığını göstermesi bakımından önemlidir. Bu nedenle öncelikle bu farklı değerlerin kent içinde nasıl dağılım gösterdiklerine bakmak anlamlıdır. Ek 13'teki haritadaki dağılıma bakıldığında, birlikte sayısal olarak % 87'leri bulan ilk iki gruptaki gayrimenkullerin, özellikle suriçinde kenti adeta doğu ve batı bölgesi olarak iki ayrı bölgeye ayırdığı görülecektir. Bu iki bölge, yaklaşık olarak Aksaray'dan geçen ve kuzey-güney doğrultusunda uzanan bir aks ile ayrılıyor gibi gözükmektedir. 0–250 akçe aralığındaki % 55'lik birinci grup gayrimenkuller, suriçi bölgesinde özellikle kentin batısındaki bölgelerde yoğunlaşırken; 250–500 akçe aralığındaki % 32'lik ikinci grup gayrimenkuller ise, ağırlıklı olarak Lalelileşme civarında ve kentin doğusunda bulunmaktadırlar. Bu dağılım çalışmanın önceki bölümlerinde de gözlemlenen vakıf ve mülk gayrimenkullerin dağılımlarını (Ek 1 ve Ek 2) hatırlatmaktadır ve her iki incelemede de paralel bir dağılım gözlemlenmiştir. Kentin batısında, yani mülklerin yoğun olarak bulunduğu bölgede arsalar daha düşük kıymetli iken; kentin doğusundaki vakıflara ait gayrimenkullerin yoğunlaştığı bölgede ise arsaların kıymetleri yüksek çıkmıştır. Bu, anlamlı olmakla birlikte tartışılması gereken bir saptamadır. Çünkü buradan istibdal hükümlerinde şahısların yüksek birim kıymetli arsaları almak istedikleri sonucu çıkarılabilir, ki bu da saptamanın yanıltıcı tarafıdır. Gerçekten de, arsa birim kıymetleri bakımından

karşılaştırma imkanı veren hükümler tek tek incelendiğinde; 34 hükümde istibdal edilen mülk gayrimenkullerin arsa birim kıymeti vakıflardan yüksek çıkarken, 35 hükümde ise vakıflarınki mülklerden yüksek çıkmıştır. Dolayısıyla istibdal uygulamalarında talep edilen vakıf gayrimenkullerin tercih edilme sebebinin, arsa birim kıymetleriyle bir ilişkisi olduğu söylenemez. Bu nedenle iki haritanın karşılaştırılması sonucu elde edilen paralellik farklı bir şekilde yorumlanmalıdır. Haritadaki yoğunlaşmaların ve genel eğilimin yanında, istisnai durumların da değerlendirilmesi gerekmektedir. Sözgelimi yüksek fiyatlı olup Lalelileşme'nin doğusunda bulunan mülk gayrimenkullerin de var olduğu gözardı edilmemelidir. Dolayısıyla burada dağılım haritasından (Ek 13) görüldüğü üzere, kentin batısında ağırlıklı olarak 1. grup gayrimenkullerin, doğusunda ise yüksek arsa kıymetli gayrimenkullerin yoğunluk kazandığını söylemek yeterli olacaktır. Taşınma trafiği konusunda ise, kentin doğusuna doğru bir trafikten söz edilse de, istisnai örneklerin de var olduğunu belirtmek gerekir.

Arsa birim kıymetlerine göre oluşan böyle bir dağılımın pek çok nedeni vardır. Bunlar hakkında fikir yürütmek de mümkündür. Ancak bu konu hakkında fikir yürütürken bunların spekülasyon olabileceğini de unutmamak gerekir. Arsa birim kıymetlerinin ağırlıklı olarak kentin doğusunda yüksek çıkması, kentsel yerleşim bakımından buranın yoğun olması, kentin sıkışmaya başlaması ve bu tarafta çoğu arazinin vakıfların elinde olması nedeniyle burada boş arazi bulmanın zorlaşmış olmasından kaynaklanıyor olmalıdır. Boş arazi bulmanın zorlaşması da, birim fiyatların yükselmesine neden olmuş olabilir. Öte yandan tarihi yarımadanın batısında bulunan kısımda doğudakine oranla kat sayısının daha düşük çıktığı hatırlanırsa, bunun da seyrek bir kent dokusu bulunmasıyla ilgili olacağı düşünülebilir. Ancak şunu da belirtmekte yarar vardır. Kentin yoğunlaşması ve sıkışması, arsaların büyüklüğünden çok, kat sayısını etkilemiştir. Çünkü kent genelinde arsalar zaten oldukça küçük çıkmıştır ve arsa büyüklüklerine göre kent içi dağılım haritasında (Ek 10), bu haritadaki (Ek 13) kadar keskin bir şekilde ayrılan bölgeler olmamıştır. Dolayısıyla kent yoğunluğu, bina yüksekliklerinin artışına sebep olmuşsa da, zemin alanında büyük farklılaşmalara neden olmamıştır. Aslında böyle bir sonucun elde edilmesinde etkili olan vakıfların elinde bulunan arazilerin alınamaması ve kentin doğusunun bu tür arazilerle dolu olması, kentin batı bölgesinde ise tersine vakıfların elinde bulunmadığı için mülk edinilebilen arazinin daha çok bulunuyor olmasıdır. Gerçekten de arsa birim kıymetlerinin, büyüklükleri ile karşılaştırmalı olarak incelenmesi de (Çizelge 5.3), bu durumu açıklamaktadır.

Çizelge 5.3 Ev ve arsaların arsa büyüklükleri ile arsa birim kıymetlerinin karşılaştırılması

		Arsa Birim Kıymeti Grupları					
		1. grup *(0–250 akçe)*	**2. grup** *(250–500 akçe)*	**3. grup** *(500–750 akçe)*	**4. grup** *(750–1000 akçe)*	**5. grup** *(1000–1250 akçe)*	**6. grup** *(1250 akçe ve üzeri)*
Arsa Büyüklükleri Grupları	**1. grup** *(0–500 zira)*	72	48	5	4	1	2
	2. grup *(500–1000 zira)*	22	5	4	-	-	-
	3. grup *(1000–1500 zira)*	8	1	-	-	-	-
	4. grup *(1500 zira ve üzeri)*	3	1	-	-	-	-
	Grubu belirlenemeyen	8	9	9	1	-	-
Toplam		**105 ev ve arsa** *(35'i vakıf, 70'i mülk)* **+8 g. parçası**	**55 ev ve arsa** *(15'i vakıf, 40'ı mülk)* **+9 g. parçası**	**9 ev ve arsa** *(9'u mülk)* **+9 g. parçası**	**4 ev ve arsa** *(2'si vakıf, 2'si mülk)* **+1 g.parçası**	**1 ev ve arsa** *(1'i mülk)*	**2 ev ve arsa** *(2'si mülk)*

176 ev ve arsa[*] üzerinden oluşturulan bu çizelgeden elde edilen bilgiler değerlendirildiğinde, aslında kent genelinde bu bağlamda bilgi edinilebilen gayrimenkullerin arsa büyüklüğü ve birim kıymeti bakımından değerleri en düşük ilk iki grupta yoğunlaştığı görülmüştür. Birim kıymeti 0–250 akçe aralığındaki 1000 zira ve üzerinde büyüklüğü olan arsa sayısı, birim kıymet arttıkça azalmış, 500 akçenin üzerindeki gruplarda ise bu büyüklükte arsalar hiç görülmemiştir. Yani bu çizelge, arsa birim kıymetleriyle büyüklüklerinin ters orantılı olduğunu göstermesi açısından önemli olsa da, 1000 ziranın üzerinde toplam arsa sayısının

[*] Çizelge 5.1'de ele alınan 204 menzilin 28'inde istibdal edilenin, gayrimenkulün tümü değil de, yalnızca bir kısmı olduğu anlaşıldığından, inceleme 176 menzil ve arsa üzerinden yapılmıştır. Gerçi burada gayrimenkulün bir kısmı olarak değerlendirilse de, onun da hukuki açıdan ayrıca değerlendirildiğini, bugünkü anlamda ayrı bir parsel olarak tanımlandığını belirtmek gerekir. Burada inceleme dışı olmasının nedeni, incelenen evleri yani menzilleri bir iskan birimi olarak algılayabildiğimiz ölçüde ele almak içindir.

her iki bölge için de zaten az çıkmış olduğu, kent genelinin küçük boyutlu ve 0–500 akçe aralığında birim kıymete sahip olan arsalarla dolmuş olduğu gerçeği göz ardı edilememektedir.

Arsa birim kıymetlerine göre kent içi dağılıma geri dönülecek olursa, belli bölgelerde belli grupların yoğunlaşmış olmasının anlattıkları kadar, istisnai durumların da anlatacağı çok şey vardır. Örneğin, kentin batısındaki mahallelerde ağırlıklı olarak 1. grup gayrimenkuller bulunuyorsa da, Sancakdar Hayreddin, Koca Mustafa Paşa, Hacı Timur, Abdi Çelebi mahallelerinde 2. gruptan (250–500 akçe) ve yine Sancakdar Hayreddin, Abdi Çelebi ve Hacı Kadın mahallelerinde 3. gruptan arsalara (500–750 akçe) da rastlanmıştır, ki bunların çoğu da mülk gayrimenkullerdir. Dolayısıyla buraları, bu bölgedeki istisnai mahalleler olarak değerlendirmek; buralarda yerleşimin, yani kent dokusunun yoğun olduğunu, bu nedenle de arsa birim kıymetlerinin yüksek çıktığını düşünmek gerekir. Gerçekten de incelemede karşılaşılan en yüksek katlı binanın, yani 4 katlı evin buradaki bir mahalleden, Abdi Çelebi mahallesinden çıkması tesadüfi olamaz.

Öte yandan arsa birim kıymetinin yüksek çıkması, sözü edilen bu mahallelerin batı bölgesinde bu açıdan daha değerli olduklarını göstermişse de, mahallelerin kendi içinde dahi farklı birim kıymetinde arsalara sahip olduğu da görülmüştür. Sancakdar Hayreddin Mahallesi bu konuda iyi bir örnek oluşturmaktadır. Bu mahalle, kentin hem düşük, hem de yüksek kıymetli mahalleleri arasında gösterilebilir. Çünkü mahalledeki evlerin arsa birim kıymeti, 90 ve 120 akçeden, 480 ve 540 akçeye kadar çeşitlilik göstermektedir. Evlerin konumları hakkında mahalleden başka bir bilgi olmadığı için ve evin mahalle içinde nerede bulunduğuna ilişkin fikir de yürütülemediğinden, bu çeşitliliği oluşturan ve etkileyen faktörleri bilmek çok zordur. Ancak yine de konu hakkında spekülasyon yapmak mümkündür. Öncelikle mahallede bulunan kamu yapılarına yakınlığın ve hatta belki de uygun bir mesafeden suya erişimin dahi mahalle içindeki arsa birim kıymetlerinde etkili olmuş olabileceği düşünülebilir. Bunun yanısıra, farklı kentli grupların kendi içlerinde bir arada yaşamaları da, mahalle içinde bazı yerlerin yoğunlaşıp, sıkışmasına neden olmuş olabilir ki bu da arsa kıymetini etkiler. Bu bağlamda önceki bölümlerde kent içindeki dağılımda görülen farklı kentli grupların bazı bölgeleri tercih etmelerinin mahalle ölçeğinde de sözkonusu olabileceği düşünülebilir. Sancakdar Hayreddin Mahallesi, bu açıdan da önemli bir örnek oluşturur. Hem Müslüman, hem Gayrimüslimlerin yaşadığı bilinen bu mahallede, bu iki kentli grubun çoğunlukla birbirleriyle iç içe oturmadıkları, en azından incelenen gayrimenkullerin komşularının genelde ya hepsinin Müslüman, ya da Gayrimüslim oldukları tespit edilmiştir. Bu tespitin önemli

olduğunu ve şahısların kendi etnik ve hatta belki sosyo-ekonomik grubundan kimselerle bir arada yaşamasının, mahalle içindeki yoğunluk ve kıymetleri etkilemiş olabileceğini düşünmek gerekir. Dolayısıyla bu örnekten yola çıkarsak, yalnızca kent genelinde değil, mahalle ölçeğindeki dağılımların da bu anlamda ilginç bilgiler sunduğunu, özellikle bu şekilde farklı kentli grupları barındıran mahallelerin kendi içinde de kıymet bakımından farklılaşabildiğini görmek önemlidir.

Kentin doğusundaki mahallelerde de istisnai örnekler vardır. Bu bölgede de, 2. ve 3. grup gayrimenkuller yoğun olarak bulunduğu için, sayıca az olan ve arsa birim kıymeti düşük 1. gruba dahil gayrimenkuller istisna kabul edilmiştir. Hepsi vakıflara ait olan bu gayrimenkullerin bulunduğu mahalleler de, Molla Kestel, Soğan Ağa, Şeyh Ferhad ve Helvacıbaşı İskender Ağa mahalleleridir. Dolayısıyla buraları, doğu mahalleleri arasında arsa birim kıymeti bakımından ortalamanın altında bulunan mahalleler olarak düşünmek mümkündür.

Arsa birim kıymeti en yüksek değerlere sahip 5. ve 6. grup gayrimenkuller de, mülk gayrimenkuller arasında yer aldıkları için istisnai durum oluşturmaktadırlar. Arsa birim kıymeti 1000 akçenin üzerinde olan ve ikisi Kumkapı yakınındaki Tavaşi Süleyman Ağa mahallesinde, biri de Fenerkapısı civarındaki Abdi Subaşı mahallesinde yer alan üç menzilin durumu da ayrıca dikkat çekicidir. Bu menzillerden üçü de, Abram isimli Hristiyan bir kadına ait olan mülk menzillerdir. Üç katlı olan bu evler, Cerrah İshak mahallesinde bulunan 4. gruptan 2 katlı bir menzil ile istibdal edilmek istenmektedir.[*] Kentteki gayrimüslimlerin bulunduğu mahallelerin Müslüman mahallelerine göre daha sıkışık ve yoğun dokulu olması gerektiği düşünüldüğünde, aslında bu örnek çok da şaşırtıcı olmamıştır. Ancak bu noktada değerlendirmenin, yalnız harita üzerinde yapılan genellemeyle kalmayıp, bu tür istisnai görünen örnekler üzerinden de yapılmasının önemli olduğunu yinelemekte fayda vardır.

Bunun yanında sur dışındaki İstanbul'dan, diğer bir deyişle, Eyüp, Galata, Üsküdar ve Yoros'taki durumdan da söz etmek gerekir. Ancak arsa birim kıymeti bakımından bu bölgelerdeki verilerin sayısı azdır. Eyüp'te 3 gayrimenkulün arsa birim kıymeti verilmiştir ve bunların hepsi de 1. gruptadır. En düşük birim kıymeti olan 15 akçelik arsa da, Eyüp Otakçılar'da Mehemmed Bey mahallesindeki büyük bir menzilin arsasıdır. Üsküdar'daki 6 ve

---

[*] Bknz. 5/110/343 no'lu istibdal hükmü.

Yoros'taki 2 gayrimenkulün de arsa birim kıymeti 1. gruptadır. Galata'da 11 gayrimenkulün arsa birim kıymeti verilmiştir ve bunlardan 3'ü 2. grupta, 8'i 1. gruptadır. Yoros'ta da arsa birim kıymeti 1. grupta olan 2 gayrimenkul vardır. Dolayısıyla genel olarak surdışı İstanbul'unda 1. grubun ağırlıklı olduğu ve 2. gruptan gayrimenkullerin de, yalnız Galata bölgesindeki Tophane'de Şahkulu, Sakabaşı ve Kasımpaşa'da Baş Hasan Efendi mahallelerinden çıktığı söylenebilir.

Ev ve arsalar başta olmak üzere incelenen gayrimenkullerin kiracı ve mülk sahipleriyle, arsa birim kıymetleri arasındaki ilişki incelendiğinde de, aşağıdaki Çizelge 5.4 elde edilmiştir. Bu çizelgeye göre birim kıymeti düşük olan arsaların kiracı ve mülk sahipleri arasında Müslüman kentli gruplarla da, Gayrimüslimlerle de karşılaşılmıştır. Öte yandan arsa birim kıymeti 500 akçenin üzerinde olan gayrimenkullerin toplumsal sınıflar arasındaki dağılımı seyrekleşse de, saray görevlileri haricinde her gruptan kiracı ve mülk sahibiyle karşılaşılmıştır. Ancak burada kayıtlarda yer alan saray görevlisi kişilerin sayısının zaten az olduğunu da dikkate almak gerekir. Çizelge 5.4 ve kent içi dağılım haritasında (Ek 13) özellikle birim kıymeti 750 akçenin üzerindeki arsalara bakılacak olursa, Müslümanların kiracı ve mülk sahibi olduğu örneklerle başlanabilir. Bunlar, pek çok istibdal hükmüne konu olan Tezkire-i evvel Mir Mehmed Akif Bey'in ve Reisülküttab Hacı Mustafa'nın Hobyar mahallesindeki mülk evleri, yine Mehmed Akif Bey'in Hoca Paşa yakınındaki Karaki mahallesinde kiracı olduğu vakıf evi ve Ali isimli bir şahsın Hoca Paşa mahallesindeki mülk evlerinin arsalarıdır. Görülüyor ki özellikle Hobyar, Karaki ve Hoca Paşa mahalleleri, Müslümanların bulunduğu mahalleler arasında arsa birim kıymeti yüksek yerler arasındadır. 750 akçenin üzerinde birim kıymeti olan diğer 4 arsanın ise kiracı ve mülk sahibi, aynı gayrimüslim şahıstır ve yukarıda değinilen bu kimsenin Abram isimli Hristiyan bir kadın olması dikkati çeker. Bu kimsenin kiracı olduğu ve almak istediği vakıf ev, Cerrah İshak mahallesinde, mülkleri de Tavaşi Süleyman Ağa ve Abdi Subaşı mahallelerindedir. Mülklerin bulunduğu yerlerin arsa birim kıymetleri aynı zamanda incelemede karşılaşılan en yüksek değerler olması bakımından da önemlidir. Bu mahallelerin birim kıymetinin yüksek çıkması, gayrimüslimlerin belli mahallelerde yaşadıkları düşünülünce, daha sınırlı bir alana sıkıştıklarını ve bulundukları mahallelerin de kalabalık ve kent dokusu yoğun yerler olduğunu düşündürtmektedir.

Çizelge 5.4 Vakıf ve mülk gayrimenkullerin kiracı ve mülk sahipleri ile arsa birim kıymetlerinin karşılaştırılması

			Arsa birim kıymetine göre kiracı olunan gayrimenkuller							**Toplam**
			Arsa birim kıymeti yok	1. grup 0–250 akçe	2. grup 250–500 akçe	3. grup 500–750 akçe	4. grup 750–1000 akçe	5. grup 1000–1250 akçe	6. grup 1250 akçe ve üzeri	
Müslüman	**Hanedan halkı**	**Kiracı**	**27**	**1**	**4**	**3**	**-**	**-**	**-**	**2 kiracı, 35 vakıf g.**
		Mülk sahibi	***57***	***4***	***3***	**-**	**-**	**-**	**-**	***2 mülk sahibi, 64 mülk g.***
	Saray görevlileri	**Kiracı**	**2**	**4**	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**5 kiracı, 6 vakıf g.**
		Mülk sahibi	***4***	***7***	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	***6 mülk sahibi, 11 mülk g.***
	Merkezi yönetim	**Kiracı**	**53**	**15**	**9**	**10**	**2**	**-**	**-**	**35 kiracı, 89 vakıf g.**
		Mülk sahibi	***95***	***41***	***21***	***8***	***1***	**-**	**-**	***40 mülk sahibi, 166 mülk g.***
	İlmiye	**Kiracı**	**10 (5 M)**	**7**	**2 (1 M)**	**-**	**-**	**-**	**-**	**19 kiracı (6'sı meşruta (M)), 19 vakıf g.**
		Mülk sahibi	***4***	***6***	***3***	***1***	**-**	**-**	**-**	***14 mülk sahibi, 16 mülk g.***
	Grubu belirlenemeyen	**Kiracı**	**-**	**1**	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**1 kiracı, 1 vakıf g.**
		Mülk sahibi	***1***	**-**	***1***	**-**	**-**	**-**	**-**	***2 mülk sahibi, 2 mülk g.***
	Mesleği verilmemiş Müslümanlar	**Kiracı**	**35**	**9**	**6**	**-**	**-**	**-**	**-**	**36 kiracı, 50 vakıf g.**
		Mülk sahibi	***76***	***12***	***10***	***1***	***1***	**-**	**-**	***41 mülk sahibi, 100 mülk gayrimenkul***
Gayrimüslim		**Kiracı**	**9**	**2**	**-**	**-**	**1**	**-**	**-**	**12 kiracı, 12 vakıf g.**
		Mülk sahibi	***20***	***2***	**-**	**-**	**-**	***1***	***2***	***12 mülk sahibi, 25 mülk g.***
Toplam		**Kiracı**	**136**	**39**	**21**	**13**	**3**	**-**	**-**	**110 kiracı, 212 vakıf g.**
		Mülk sahibi	***257***	***72***	***38***	***10***	***2***	***1***	***2***	***117 mülk sahibi, 384 mülk g.***

Sonuç olarak, bu incelemede kentin belli mahallelerinin öne çıktığı, yüksek ve düşük arsa kıymetleri ile dikkat çektiği görülse de, bunun ağırlıklı olarak kent yoğunluğu, kalabalıklığı ve sıkışıklığıyla bağlantılı olduğunu; ekonomik gücü yüksek olan herkesin, kiracı veya mülk sahibi olduğu gayrimenkullerin de yüksek birim kıymetli olmasının gerekmediğini düşünmek gerekir. Bunun yanında istibdal kayıtlarındaki kiracı ve sahiplerinin büyük çoğunluğunun ve hatta belki de hepsinin, sosyo-ekonomik bakımdan üst ve orta sınıftan kimseler olduğunu da unutmamak gerekir. Alt gelir grupları, zaten istibdal gibi pahalı ve prosedür olarak zor bir uygulamaya ender olarak başvurabileceklerinden bu incelemede görünmemişlerdir.

5.1.1.2 Bina Birim Kıymetlerine Göre Konut ve Diğer Gayrimenkuller

Arsa üzerinde binanın da bulunduğu durumlarda, bu binanın kıymeti hesaplanırken arsa kıymetinin hesabında da olduğu gibi, bir birim kıymet üzerinden hesaplama yapılmıştır. Kent içinde farklı bölgelerde bulunan arsaların farklı birim kıymetleri olduğu gibi, bina birim kıymetlerinin de farklılaştığı görülmüştür. Çalışmanın bu bölümünde birim kıymetlerin fiyat aralıkları ve hangi fiyat aralıklarında yoğunlaştığı belirlenerek, gayrimenkulün kent içindeki konumuna göre, birim kıymetlerin dağılımı incelenecek ve bina birim kıymetlerini etkilemiş olabilecek faktörler üzerinde varsayımlarda bulunulacaktır.

Bina birim kıymeti belirtilmiş olan 140 ev (menzil), 2 dükkan ve 4 karhane bulunmaktadır. Evlerin bina birim kıymetlerine göre dağılımı, çizelge halinde gösterilmiş olup, ayrıntılı olarak incelenmiştir (Çizelge 5.5). Dükkan ve karhanenin kıymetleri ise sayıca az olmalarından dolayı çizelgede gösterilmemiş, ayrıca incelenmiştir. Evler bina birim kıymetlerine göre incelendiğinde 140 menzilden 4'ü bünyelerinde birden fazla bina bulunduran ve bu binaları farklı birim kıymetlerde olan menziller olmalarından dolayı, tabloya dahil edilmemesi uygun görülmüştür. Dolayısıyla tabloda gösterilecek olan menzil sayısı 136 olacaktır. 136 menzilin içerisinde 9 bitişik ev (3, 2, 2, 2 şeklinde) ile dahiliye ve hariciye binası birim kıymetleri aynı olan 17 dahiliyeli-hariciyeli ev de bulunmaktadır.

Çizelge 5.5'te, evler için bina birim fiyatlarının 60 akçeden 1800 akçeye kadar geniş bir aralıkta yer aldığı ve buna göre evlerin kaç gruba ayrıldığı, hangi gruplarda yoğunlaşma olduğu da görülmektedir. Buna göre bina birim kıymeti 0–500 akçe aralığında olan evler, 136 evin % 61,76'sını oluşturmuştur. Dolayısıyla 1. grup olarak nitelenen düşük birim kıymetli evler sayıca en fazla olan grubu oluşturmuştur. İkinci grupta olanlar da % 34,56'lık bir oranla 2. sıradadır. 3. grupta olanlar ise yalnız 5 tane çıkmıştır ve % 3,68'lik bir orana sahiptir.

Çizelge 5.5 Konutların bina birim kıymetlerine göre gruplandırılması.

Grup no.	**Bina Birim kıymet aralıkları**	**Adet**	**% Toplam: 136 konut (menzil)**
1	0–500 akçe	84	**61,76**
2	500–1000 akçe	47	**34,56**
3	1000–2000 akçe	5	**3,68**

Geniş bir fiyat aralığına yayılan bina birim kıymetlerinin aritmetik ortalaması 476,82 ve medyanı da 400 çıkmıştır. Arsa birim kıymetlerinde olduğu gibi aynı fiyat aralığında yer alan aritmetik ortalama ve medyanın birbirine yakın değerler olduğu söylenebilir.

Evlerin bina birim kıymetlerinin kent içi dağılımına bakıldığında da (Ek 14), İstanbul dahilinde bu üç gruptan ilk iki grubun tüm kente yayılmış olduğu görülmüştür. Bu şekilde bir dağılım, binaların kıymet bakımından kentin farklı bölgelerinde çok farklılaşmadığını gösterir. 3. gruptaki evlerin ise Dülgerzade, Baba Hasan Alemi, Lalelileşme civarında Çoban Çavuş mahallesinde, kuzeyde de Abdi Subaşı, İbn-i Meddas mahallelerinde bulunduğu, kentin belli bir bölgesinde toplanmamış olduğu görülmüştür. Bina birim kıymetlerine göre evlerin kent genelinde daha homojen bir şekilde dağılımının olduğu ve arsa birim kıymetlerinin dağılımına benzemediği söylenebilir. Arsa birim kıymetlerine göre dağılımda arsaların kentin farklı bölgelerinde farklı kıymetlere sahip olduğu, bazı bölgelerin daha yüksek, bazılarının ise daha düşük kıymeti olduğu görülürken, binaların birim kıymetlerinin bölgelere göre çok farklılık içermediği gözlenmiştir. Bu da, binaların kıymetlerinin farklılaşmasında farklı etkenlerin söz konusu olduğunu, kentin farklı bölgelerinde olsalar da, binaların birbirine daha çok benzediklerini göstermiştir. İstanbul haricindeki bölgelerde de bina birim kıymeti verilmiş menzil sayısı azdır. 3. gruptan eve hiç rastlanmamıştır. 2. gruptan yalnızca 2 tane ev de, Üsküdar Kefçe ve Tophane Şahkulı mahallelerindedir. Diğer 11 evin de belli bir bölgede yoğunlaşmadan yayılmış olduğu görülmüştür.

Bina birim kıymetlerinin farklılaşmasında kent içi konumun etkili olmadığını, bu farklılaşmada başka unsurların etkili olacağını belirtmek ve bu unsurların neler olduğunu anlamak için de bazı örnekler üzerinde incelemeler yapmak yararlı olacaktır. Öncelikle farklı birim kıymetli ikişer binaları olduğu için Çizelge 5.5'e dahil edilmeyen evlere bakmak konu

hakkında ilginç bilgiler sağlamıştır. Bu evlerden ikisi dahiliye ve hariciye olmak üzere iki bölümlü olup, dahiliye ve hariciye bölümleri ayrı binalar şeklindedir ve binalarının farklı birim kıymetleri vardır.* Evlerin dahiliyelerinin birim kıymetleri sırasıyla 120 ve 220 akçe, hariciyelerinin ise 300 ve 500 akçedir. Görüldüğü üzere, bu iki evin dahiliye ve hariciye bölümlerinin bina birim kıymet değerleri, 1. gruba dahil olsa da birbirinden farklıdır ve her iki örnekte de hariciyelerin birim kıymeti dahiliyelerden daha yüksektir. Birinci evin 165 zira zemin alanı olan dahiliye binası 2 katlı olup, binada iki oda, bir kiler, dehliz ve kenif bulunurken, 90 zira zemin alanı olan hariciye 2 katlıdır ve 1 oda, 1 sofa ve 1 kenifi bulunan bir binadan ibarettir. İkinci evde de dahiliye ve hariciyenin zemin alanları 100 ve 93,5 zira olup, evin mekan tarifi verilmemiştir. Hariciye kısmının bileşenler ve büyüklük bakımından dahiliyeden küçük olmasına rağmen, yüksek birim kıymetinin olması ilginç bir duruma işaret etmektedir.

Diğer iki evde de, arsa üzerinde yer alan ikişer binadan söz edilmiştir, ancak bunlar dahiliye-hariciye olarak adlandırılmamışlardır.** Evlerden birinde binalar arasındaki farklılığa dair hiçbir bilgi bulunamamışken, diğerinde arsa üzerindeki binaların ahşap ve kargir olduğuna ilişkin bir ayırım vardır. Birinci evdeki binaların birim kıymetleri 130 ve 240 akçedir. Diğer evde ise ahşap ve kargir bina olarak belirtilen binaların birim kıymetleri sırasıyla 500 ve 1500 akçedir. Ahşap ve kargir binaların her ikisi de iki katlı olup, ahşap binada üst ve alt katlarda dörder oda, iki kenif ve ahır bulunurken, kargir binada üst katta iki taş oda, dehliz ve alt katta kargir matbah yer almıştır. Mekan bileşenleri de bu şekilde tarif edilmiş olan ikinci evdeki iki binanın birim kıymetleri arasındaki fark, özellikle dikkat çekicidir ve bu farkın malzeme ve inşa şekliyle ilişkili olma ihtimali yüksektir. Bu örneklerden ayrı olarak çizelgedeki evler arasında yer alan 360 akçelik birim kıymeti olan bir mülk evin arsası dahilinde bulunan ancak çizelgeye dahil edilmeyen bir vakıf binasının da birim kıymeti 240 akçedir. Burada da iki bina arasındaki farklılığa dair bir ipucu bulunamamıştır. Bu örnek menzillerden görüleceği üzere, aynı arsa üzerindeki iki bina dahi farklı birim kıymetlerine sahip olabilmektedir. Bunun nedeninin binaların sahip olduğu değerlerle ilgili olduğu açıktır. Bina birim kıymetlerindeki

---

* Evlerden birincisi 2/325/1093 no'lu hükümdeki Şeyhülislam Mehmed Esad'ın Akşemseddin mahallesinde bulunan mülk evidir ve 2/224/759 no'lu hükümdeki Reisülküttab Hacı Mustafa ve karısının Aksaray yakınındaki Suhte Sinan mahallesindeki mülk evidir.

** Evlerden birincisi 6/136/388 no'lu hükümde Teşrifati Mehmed Akif Bey'in Canbaziye mahallesindeki mülk evidir. İkincisi ise, 2/224/759 no'lu hükümde Reisülküttab Hacı Mustafa ve karısının Hobyar mahallesinde vakıftan kiracı oldukları menzilleri dahilindeki iki binadır.

farklılık ve çeşitlilik, ahşap ve kargir binaların değerlerindeki farklılıkta görüldüğü gibi, malzemesi ve binanın inşa şekliyle ilgili olabilir. Ancak malzeme ve inşa şeklinden söz edilen başka bina bulunamamışsa da, bazı kayıtlarda evlerin köşk ve kargir olduğu belirtilen hamam, mahzen, matbah gibi bazı mekan bileşenleriyle, ayrıca değerlendirmeye alınan sakf, taş duvar gibi bazı inşai unsurlarının birim kıymetleriyle ilgili bilgilerin olması kıymetlendirmedeki farklılıkla ilgili en azından karşılaştırma imkanı verebilir ve birtakım ipuçları sağlayabilir. bu nedenle bu tür örnekler üzerinden konunun anlaşılmaya çalışılmasında fayda vardır.

İlk örnek, 6/92/261 no'lu hükümde Mevlevihane Yenikapısı yakınındaki Evliya mahallesinde bulunan mülk evidir. Bu evin binasının birim kıymeti 5 guruş (600 akçe) iken, 9 ziralık küçük hamam binasınınki 11 guruş (1320 akçe) ve 40 ziralık camekan binasınınki de 4 guruşluk (480 akçe) değerindedir. Buradaki hamam binanın 2 katından daha yüksek bir birim kıymetine sahiptir. Öte yandan camekan binasının ise evin ana binasından da düşük birim kıymeti olması, buranın daha daha düşük maliyetli malzemeyle ve daha basit bir şekilde inşa edilmiş olmasıyla ilişkili gibi gözükür.

3/211/802 no'lu hükümdeki Hacı Ali isimli şahsın Divane Ali mahallesindeki mülk evinin de 238 ziralık iki katlı binasının birim kıymeti 900 akçe, ayrıca ölçümü yapılan 49 ziralık matbahının birim kıymeti 200, 128 ziralık kargir mahzeninin birim kıymeti ise 1200 akçedir. Görüldüğü üzere burada da kargir bir bileşen olan mahzen yüksek bir birim kıymetine sahiptir. Matbahta ise böyle bir durum belirtilmemiş olup, birim kıymetinin de bina ve mahzene göre oldukça düşük bir değerde olduğu görülmüştür.

3/228/853 no'lu hükümdeki (Birinci Mirahur Hasan Ağa'nın kızı) Fatma Hanım'ın Dülgeroğlu mahallesinde bulunan mülk evinde de binanın ve hamamla matbah ocağının birim kıymetleri eşit olup 1800 akçe olarak belirtilmiştir, ki incelemede karşılaşılan en yüksek bina birim kıymeti de budur. Dahiliyeli hariciyeli olan ve 252 ziralık binası olan bu evin, hamam ve matbah ocağı da 40 ziradır. Büyük bir ihtimalle burada hem ana bina, hem de bileşenleri kargir olarak inşa edilmiş olup, belki de bazı detayları bakımından da daha lüks ve yüksek maliyet gerektirmiş bir yapı olabilir. Bu evin lüks kapsamında detaylar da içerdiğinin düşünülmesi, kargir olduğu belirtilen her yapının bu kadar yüksek birim kıymetine sahip olmamasındandır. Çünkü kargir olup 1000 ziranın altında birim kıymeti olan hamam, mahzen gibi bileşenlerle de karşılaşılmıştır. Örneğin, 3/106/410 no'lu hükümdeki Fatma Hatun'un Kumkapı yakınındaki Serrac İshak mahallesindeki mülk evinde iki katlı ve 419 ziralık zemin alanı olan binanın birim kıymeti 480 akçe, evin 60 ziralık kargir hamamının birim kıymeti 720 akçe, 683 ziralık taş duvarının birim kıymeti de 80 akçe olarak belirtilmiştir. görüldüğü

gibi kargir hamam bu evde de binadan daha yüksek birim kıymetine sahip olsa da, diğer örneklerde olduğu gibi 1000 ziranın üzerinde bir kıymeti de yoktur.

Yine, 6/248/700 no'lu hükümde Sadrazam Vekilharcı Hacı Ali'nin Canbaziyye mahallesinde bulunan büyük mülk menzilinin detaylı mekan tarifi olmayan bina birim kıymeti 4 guruş (480 akçe), "24 zira fevkani hamam"ının bina birim kıymeti ise 8 guruş (960 akçe)'dur. Bu evde de hamamın bina birim kıymeti 1000 ziranın altında bir değerdir. Hamamın, ana binanın iki katı büyüklükte bina birim kıymetinin olması ve genelde hamamların kargir yapılar olarak inşa ediliyor olması, buradaki hamamın kargir, evin ise ahşap olmasına işaret ediyor olmalıdır.

3/324/1193 no'lu hükümdeki Birinci Mirahur Hacı Mehmed Sadık ve kardeşlerinin Süleymaniye yakınındaki Molla Hüsrev mahallesinde bulunan ve bina birim kıymeti 540 akçe olan evinde de, köşkün 180, kargir olduğu belirtilen mahzenin de 600 akçelik birim kıymeti olduğu belirtilmiştir. Görüldüğü üzere burada da binanın birim kıymetinden çok az bir farkla yüksek kargir mahzen bulunduğu görülmektedir. Diğer örneklere nazaran kargir bir yapı olarak düşük bir değerdir buradaki.

Öte yandan 3/211/802 no'lu hükümde Hacı Ali isimli şahsın Otakçılar'da Mehemmed bey mahallesinde kiracı olduğu 13 odalı ve büyük evler arasında sayılabilecek vakıf evinin ise, bina birim kıymetlerinin genel olarak düşük olduğunu, hamamının da harap olduğunu belirtmek gerekir. 390 ziralık ve dahiliyeli hariciyeli olan evin birim kıymetleri binasının 180 akçe, 30 zira olduğu belirtilen sakf-ı matbahının 40 akçe, 54 ziralık köşkün 120 akçe, 16 ziralık kargir su hazinesinin ve harap hamamın 240 akçe değerindedir. Bu ev, aynı zamanda hamamın ve kargir olan bir yapının, yani su hazinesinin, de birim kıymetler açısından en düşük olduğu yapıdır. Bu evde, hamamının harap durumda olmasının kıymetin düşüklüğünde etkili olmuş olabileceğini, ki bunun evin diğer mekanları için de en azından eskimişlik anlamında geçerli olabileceğini düşünmek gerekir. Dolayısıyla bu evden yola çıkılarak konfor durumu, yani binanın yaşı ve sağlamlığı da birim kıymetleri etkileyen bir unsur olarak değerlendirilebilir. Gerçekten de 60–200 akçe aralığında birim kıymeti olan ve özellikle vakıflara ait olup, şahısların kiracı olduğu evlerde harap durumda olanlara sık rastlanmış olması da böyle bir değerlendirme yapılabileceğini gösterir. Ancak bu değerler arasında olup, mülk olan evlerin durumu hakkında bir şey söylemek zordur. Çünkü bunlar genellikle harap veya eski olarak nitelendilmemişlerdir.

Bunun dışında binalı veya binasız arsaların bir tarafını veya bütününü çevreleyen taş duvarlar da, bazı ev ve arsalarda karşılaşılan ve ayrıca kıymetlendirilen bir unsur olarak göze çarpmıştır. Bazı örneklerde birim kıymeti verilen taş duvarın birim kıymetleri de 24, 60, 80, 100, 115 ve 240 akçe gibi farklı farklıdır. Maalesef bunların neye göre değiştiği tam olarak anlaşılamasa da, kerpiç ile karışık olması, taşın cinsi veya buna benzer malzeme ve inşa edilme şekliyle ilgili unsurların birim kıymetini etkilemiş olduğunu düşünmek gerekir. Örneğin, 4/77/216 no'lu hükümde istibdal edilen vakıf arsada bulunan "kerpiç ile mahlut taş divar"ın birim kıymeti 115 akçe olup, mülk arsadaki taş divarlardan "sakf"ı olanın birim kıymeti 240 akçe, olmayanın birim kıymeti ise yine 115 akçedir. 2/206/711 no'lu hükümde de vakfa ait arsada benzer şekilde sakfı olan ve olmayan taş duvardan söz edilmiş ve ikisine farklı birim kıymetler verilmiştir. Sakfı olanınki 100 akçe, olmayanınki ise 60 akçedir. Her iki örnekten de anlaşılacağı üzere, sakf, taş duvarın değerini yükselten bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu örneklerden de görüleceği üzere az sayıda karşımıza çıkan taş duvarın dahi birim kıymetinin bazı unsurlarla değerinin artıyor olması, binalar için de geçerli olabilir.

Çizelge 5.6 Bina birim kıymetlerinin konut tipi ve kat sayılarıyla karşılaştırılması

		Bölüm ve kat sayısı belli olmayan	**İki bölümlü/ Dahiliyeli-hariciyeli evler**	**1 katlı**	**2 katlı**	**3 katlı**	**4 katlı**	**Toplam**
Bina Birim Kıymetleri	**1. grup** *0–500 akçe*	37 +3 bitişik	5	4	20 +2 bitişik	7 +2 bitişik	-	80
	2. grup *500–1000 akçe*	22	9	-	5	8	1	45
	3. grup *1000 akçe ve üzeri*	1	3	-	-	1	-	5
Toplam		63	17	4	27	18	1	130 menzil

Öte yandan bina birim kıymetlerini etkileyen başka faktörler de olmalıdır. Bunlar, binanın sahip olduğu başka lüksler olabilir, ancak eldeki bu verilerle bu konu hakkında fikir

yürütülememiştir. Evlerin kat sayısı, iki bölümlü olup olmaması, bitişik evler şeklinde olması gibi özellikler, doğrudan bina ile ilgili oldukları için birim kıymetlerle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi önemlidir. Bu değerlendirmeden elde edilen sonuçlar, Çizelge 5.6'da gösterilmiştir. Buna göre, bitişik evlerin ve tek katlı evlerin birim kıymetlerinin yalnızca 1. grupta (0-500 akçe) yer aldığını, iki katlı evlerin 1. grupta (0-500 akçe) yoğunlaşsa da, 2. grupta (500-1000 akçe) da örneklerinin olduğunu belirtmek gerekir. Üç katlı ve iki bölümlü evlerde ise paralel bir dağılım görülmüş olup, bu evlere her üç grupta da rastlanmıştır.

Çizelgede görülen bu dağılımda en düşük ve en yüksek birim kıymetli binaları karşılaştırmak, evler arasındaki farklılıklar hakkında bir ipucu oluşturabilir. Bu düşünceden hareketle öncelikle düşük birim kıymetli binası olan evlerden tek katlı evler örnek olarak ele alınabilir. Yalnızca 4 örneği olan bu evlerden[*], her birinin "iki oda, sofa, kenif ve avlu"su olan iki ev ile "üç oda, sofa, matbah, kenif, kuyu ve bahçe"si olan bir evin bina birim kıymeti 180 akçe iken; "bir oda, altında bir bodrum, sofa, dehliz, köşk odası, mahzen ve kuyu"su olan dördüncü evin bina birim kıymeti 400 akçe değerindedir. Burada öncelikle aynı kıymete sahip ilk üç örnek karşılaştırıldığında, üçüncü evde matbah olmasına rağmen birim kıymetin diğerlerinden yüksek olmaması dikkat çekicidir. Çünkü matbah, özellikle kargir olduğunda ve ocağı varsa, kıymetlendirilen bir bileşen olmuştur, ancak burada, kıymeti ayrıca hesaplanan bir bileşen değildir ve tıpkı oda ve sofa gibi bina kıymetine dahil edilmiş bir mekan gibi gözükmektedir. Dolayısıyla bu evdeki matbah denilen mekanın donatılar açısından basit bir yer olacağını, ocağı olmayan, yiyecek hazırlanan basit tarzda inşa edilmiş bir oda şeklinde olabileceğini, bu nedenle ayrıca kıymet hesabı yapılacak kadar özel bir bileşen olmadığını düşünmek gerekir.[**] Diğer üç örneğe kıyasla dördüncü evin binasının yüksek birim kıymetli olmasının nedenine gelince, kesin bir şey söylemek zor olsa da, bileşenlerine bakılarak tahmin yürütülebilir. Bu evde mahzenin, büyüklük ve kıymeti ayrıca hesaplanmıştır, dolayısıyla burada bunun dışındaki bileşenlerin bina birim kıymetine etkisinin olduğunu düşünmek gerekir. Dolayısıyla burada bodrum ve köşk gibi bileşenlerinin olması, binanın değerini yükseltmiş olabilir ve

---

[*] Sözkonusu evler, 4/44/118 no'lu hükümde Sadrazam Said Mehmed Paşa'nın mülkiyetindeki Ördek Kasap mahallesinde bulunan evler, 5/270/822 no'lu hükümde Teşrifati Mehmed Akif'in mülkiyetindeki Uzun Yusuf mahallesinde bulunan ve 2/108/365 no'lu hükümde Surre Emini Hacı Mehmed'in mülkiyetindeki Hasan Halife mahallesinde bulunan evlerdir. Karşılaştırma için İADVT'de (1995) sözkonusu hükümlere bakılabilir.

[**] Matbah bileşeninin kıymetleri için çizelge 5.8'e ve "matbah"ın nasıl bir mekan bileşeni olduğu hakkındaki tartışma ve detaylı bilgi için de çalışmanın 7.2.9 bölümüne bakınız.

bodrum ile birlikte binanın bir kat fazlaymış gibi değerlendirilmiş olması da mümkündür.

Öte yandan 400 akçelik bu evin bina birim kıymetinden daha düşük kıymetli, iki ve üç katlı ve hatta iki bölümlü evlere de rastlanmıştır. Burada bu ilginç örneklere de yer vermek ve bunları sözkonusu evle birlikte karşılaştırmalı olarak ele almak, bu ev üzerinden kıymetlerin neden yükseldiğini anlamak açısından anlamlı olacaktır. 240 akçe değerinde dahiliyeli-hariciyeli olup, "dört oda, sofa, kenif, ahır, matbah, kuyu ve bahçe"si bulunan evle, iki katlı olup, "iki oda, iki sofa, ahır, kenif, kuyu ve avlu"su bulunan bir ev[*], bu örneklerdendir. Üç katlı olup, bina birim kıymeti 360 akçe olan ve mekan tarifinde "altı oda, dehliz ve kenif"ten söz edilmiş olan bir ev ile "dört oda, iki sofa, dehliz, iki matbah, kenif, ortak bir kuyu ve avlu"su bulunan bir ev de üç katlı örnekler[**] arasında sayılabilir. Bunlardan iki matbahı olan evde daha önceki matbahlı ev örneğinde olduğu üzere, matbahlar ayrıca kıymetlendirilmemiştir, bu nedenle bunların da inşai açıdan çok pahalı mekanlar olmadığını, bu evde de ocaksız, basit tarzda inşa edilmiş bir yiyecek hazırlama odası gibi olabileceklerini düşünmek gerekir. Dolayısıyla bu evlerde bileşenlerin genellikle çok çeşitlenmemesi, oda, sofa, dehliz, kenif gibi her evde karşılaşılabilecek türden bileşenler olması, matbahın da iki tane bile olsa, bu evde özel bir mekan olarak görülmeyişi önemlidir. Çünkü incelenen evler, bu bileşenlerin fiyatlardaki değişimlerde çok etkili olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla tek katlı ev örneğiyle yapılan karşılaştırmada, kesin bir şey söylenemese de, en azından bodrumun gerek malzemesiyle, gerekse masraf gerektiren inşasıyla (hafriyat ve taş işçiliği gibi), tek katlı olsa da evin birim kıymetini yükseltmiş olabileceği, kat sayısı ve boyutları bakımından daha büyük olan diğer evlerden daha kıymetli bir yer olarak değerlendirilmesinin de böyle bir nedeni olabileceği düşünülebilir. Görüldüğü üzere, bina birim kıymetindeki farklılaşma, aslında bileşenlerden çok, bileşenlerin uygulamasının pahalı olup olmamasıyla, dolayısıyla inşa şekliyle ilişkili gibi gözükmektedir.

Bunun yanında bina birim kıymeti en yüksek değerde olan örneklere de bakmak gerekir. Bunlar, üç katlı evlerle, iki bölümlü evler arasından çıkmıştır. Evlerden biri Abram isimli

---

[*] Evlerden birincisi, 6/356/1007 no'lu hükümde bulunan Şerife Zeyneb Hatun'un Arabacı Bayezıd mahallesindeki mülk evidir. İkincisi de, 3/275/1019 no'lu hükümde Sadrazam Mustafa Paşa'nın Selam Ağası Hacı Ali'nin Katip Murat mahallesindeki mülk evidir.

[**] 4/39/107 no'lu hükümde Şeyhülislam Esad Efendi'nin oğlu Seyyid Mehmed Şerif'in vakıftan kiracı olduğu Hacı Hasanzade mahallesindeki evidir. İkinci üç katlı ev de, 3/106/410 no'lu hükümde Fatıma Hatun isimli bir kadının küçük Ayasofya yakınındaki Hüseyin Ağa mahallesindeki mülk evidir.

Hristiyan kadının Abdi Subaşı mahallesindeki mülk evidir[*] ve bina birim kıymeti 1100 akçe olan bu ev, 3 katlıdır. Mekan tarifinde "dört oda, iki dehliz, iki matbah, iki kenif, bir kuyu ve bir dükkan"ın yer aldığı düşünüldüğünde ve daha önceki evlerle kıyaslandığında çok da ayrıcalıklı bir bileşene sahip olmadığı görülmektedir. Ancak bu evin, gayrimüslümlerin bulunduğu bir mahallede yer almasından dolayı, binasının taş malzemeyle kargir olarak inşa edilmiş olma ihtimali yüksek olduğu düşünülmektedir. Öte yandan yüksek birim kıymetli binaları olan diğer evler ise Müslümanların mülkü veya kiracılığında olan evlerdir. Evlerden ikisi, Hacı Mustafa isimli bir şahsın kiracı olduğu vakıf evle, sahip olduğu mülk evdir[**]. Her ikisi de dahiliyeli-hariciyeli olan bu evlerden birincisi Çoban Çavuş mahallesinde olup, evin her iki bölümü de üç katlıdır ve bina birim kıymeti 1200 akçedir. 10 odalı, 286,5 ziralık bir zemin alanına inşa edilen binasıyla büyüklük bakımından 2. grupta yer alan bu evde, hamam ve matbah da vardır ve bu bileşenlerin kıymetleri ayrıca hesaplanmıştır. İkinci ev ise, Baba Hasan Alemi mahallesinde olup; dahiliyesi üç, hariciyesi bir katlı olan bir evdir ve bina birim kıymeti 1320 akçedir. Beş odalı olan bu ev de kıymeti hesaplanmamış matbahı vardır. Dolayısıyla birim kıymetin yüksekliğinin bileşenlerle de ilişkili olmadığı bellidir. Üçüncü ev ise, yukarıda da değinilen (Birinci Mirahur Hasan Ağa'nın kızı) Fatma Hanım'ın Dülgeroğlu mahallesinde bulunan mülk evidir.[***] Dört odalı olan bu evin hamam ve matbah ocağı ile aynı değerde (1800 akçe) binasının olması, evin kargir yapılmış olmasıyla ilişkili olmalıdır. Diğer yüksek kıymetli örneklerin de aynı şekilde olma ihtimali yüksektir. Sadrazam Hacı Mehmed Paşa'nın Abdi Çelebi Mahallesindeki dört katlı tek örnek ev ise, birim kıymeti 650 akçe olduğundan ikinci grupta yer almıştır.

Bu incelemelerin ardından bina birim kıymetinin kent içi konumlanmasının arsalardaki gibi değil, daha homojen bir dağılım sergilediklerini, dolayısıyla kent içinde bulunduğu yere bağlı olarak farklılaşmadığını, onu etkileyen faktörlerin binaların sahip olduğu değerler olduğunu belirtmek gerekir. Ancak binaların sahip olduğu değerler arasında bileşen çeşitliliği ve sayısı yer almamaktadır. Kat sayısı, iki bölümlü olup olmaması gibi özelliklerin ise dağılıma bir

---

[*] 5/110/343 no'lu hükümde geçen evlerdendir.

[**] 5/167/515 no'lu hükümde geçen evlerdir.

[***] Bu evin mekanları "Dahiliyyesinde ulyada 1 oda, 1 mabeyn odası, 1 köşk, dehliz, kenif, Vustada 1 oda, köşk, kenif, Süflada 1 matbah, 1 zir-i zemin-i mahzen, hammam, 1 bi'r-i ma ve bir mikdar havlı, Hariciyyesinde ulyada 1 oda, dehliz, kenif, Vustada 1 oda, kenif, kilar, Süflada ahur, samanhane, 1 bi'r-i ma ve bir mikdar havlı ve tahtında 4 bab dükkan ve etraf-ı erbaadan taş divarı müştemil mülk menzil" şeklinde tarif edilmiştir.

ölçüde yansımış olsa da, bunların da birim kıymetin düşük veya yüksek çıkmasında etkili olmadığı görülmüştür. Burada farklılaşmada etkili olan esas unsur, evin konfor durumu, yani harap olup olmaması ve harap ise harabiyet derecesi, inşa şekli, malzeme ve belki burada anlaşılamayan binanın inşasıyla ilgili belli donatılar olmalıdır. Ancak eldeki veriler bunları açıklamak için yeterli değildir. Yalnızca bazı bileşenlerin kargir ve ahşap olmasından ve birim kıymetlerinin verilmesinden yola çıkılarak fikir yürütülebilmiş, bunların bina birim kıymetlerini farklılaştırdığı saptanabilmiştir.

5.1.2 Arsa, Bina ve Mekan Bileşenlerinin Toplam Kıymetlerine göre Konut ve Diğer Gayrimenkuller

İstibdal uygulamasında görevli keşif naiplerince yapılan ölçümler ve hesaplamalar sonucunda elde edilen arsa ve bina kıymetlerinin dağılımları, bunların aritmetik ortalaması ve medyan değerleri Çizelge 5.7'deki gibidir. Buna göre 144 evin (menzil) arsa kıymetleri incelemesinde karşılaşılan en düşük değer 3375 akçe, en yüksek 710.640 akçe iken; 140 evin bina kıymetleri incelemesinde karşılaşılan en düşük değer 2760 akçe, en yüksek ise 453600 akçe olmuştur. her iki grubun da dağılımları birbirine paralel, aritmetik ortalama ve medyan değerleri de birbirine çok yakın çıkmıştır. Bu da genel olarak bakıldığında, arsa ve bina kıymetlerinin yaklaşık olarak birbirine eşit değerlerde olduğunu göstermektedir. Ancak evler tek tek ele alındığında, arsa ve bina değerlerinin her zaman birbirlerine yakın değerler olmadıklarını söylemek gerekir. Çünkü çalışmanın bir önceki bölümünde de görüldüğü üzere, arsa ve binaların birim kıymetlerini etkileyen faktörler farklıdır. Daha açık bir ifade ile arsa kıymeti düşük olsa da, bina kıymetinin yüksek olduğu veya tam tersinin gerçekleştiği durumlarla çok sık karşılaşılmıştır. Ancak bunlar yine de genel durumu değiştirmemiştir. Nitekim toplam kıymetlerle ilgili Çizelge 5.8'deki sonuçlar (yüzdeler) da bu durumu desteklemektedir.

Arsa, bina ve mekan bileşenlerinin kıymetlerinin toplamına göre, ki bu toplam aslında evin aynı zamanda satış fiyatı gibi de düşünülebilir, 194 menzil değerlendirilmeye uygun bilgi içermektedir (Çizelge 5.8). Bu sayının arsa ve bina kıymeti verilen ev sayısından fazla olması, bazı evlerde yalnızca toplam kıymetin verilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Çizelge 5.7 Konutların arsa ve bina kıymetlerinin dağılımları.

Grup no.	**Arsa kıymeti aralıkları**	**Adet**	**% Toplam: 144 konut (menzil)**
1	0–100.000 akçe	93	**64,58**
2	100.000–200.000 akçe	32	**22,22**
3	200.000 akçe ve üzeri	19	**13,19**
			Arsa kıymetleri aritmetik ortalaması: 108.652 akçe
			Arsa kıymetleri medyan değeri: 71.820 akçe
Grup no.	**Bina kıymeti aralıkları**	**Adet**	**% Toplam: 140 konut (menzil)**
1	0–100.000 akçe	88	**62,86**
2	100.000–200.000 akçe	32	**22,86**
3	200.000 akçe ve üzeri	20	**14,29**
			Bina kıymetleri aritmetik ortalaması: 100.295 akçe
			Bina kıymetleri medyan değeri: 72.000 akçe

Çizelge 5.8 Konutların tüm bileşenleriyle toplam kıymetlerine göre dağılımı

Grup no:	**Evlerin toplam kıymet aralıkları**	**Adet**	**% Toplam: 194 ev (menzil)**
1	0–200.000 akçe	117	**60,31**
2	200.001–400.000 akçe	45	**23,20**
3	400.001 akçe ve üzeri	32	**16,49**
			Evlerin toplam kıymetleri aritmetik ortalaması: 232.225 akçe
			Evlerin toplam kıymetleri medyan değeri: 150.988 akçe

İncelenen evlerin toplam kıymetleri de 3120 akçe ile 1.585.200 akçe gibi çok geniş bir aralıkta yer alır. Kıymetlerine göre yapılan gruplandırmada evlerin 117'sinin (% 60,31'inin) 1. grupta yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla incelenen evlerin yaklaşık olarak yarısının kıymeti 200.000 akçeden düşüktür. Tablodan da görülebileceği üzere 200.000–400.000 akçe aralığında yer alan 45 ev (% 23,2'si) ise sayısal olarak 2. sırada yer alırlar. 3. grupta yer alan evler ise 400.000 akçeden başlayıp 1.585.200 akçeye kadar bulunan evleri içerdiği için geniş

bir aralığa dağılmıştır ve bu grupta toplam 32 ev (% 16,49) vardır.

Evlerin toplam kıymetlerinin aritmetik ortalaması ve medyanının hesaplanması da fikir vericidir. Menzillerin ortalama fiyatı 232.225 akçe, kıymetlerin medyanı ise 150987,5 çıkmıştır. Ortalama fiyatın, medyana göre yüksek çıkması, az sayıdaki pahalı evlerin ortalamayı yükseltmesindendir. Arsa ve bina kıymetlerinin her birinin ortalama ve medyanı arasındaki fark da bu tür evlerden kaynaklanmaktadır.

Kıymetlerin evlerin konfor durumuyla karşılaştırılması sonucunda; söz konusu 194 evin 10'unun harap veya eski olduğu; bunların da büyük çoğunluğunun kıymeti düşük evler arasında çıktığı tespit edilmiştir. 0–200000 akçe aralığında bulunan menzillerin 9'u harap veya eski olarak tanımlanmış olup, kıymetler de ona göre hesaplanmıştır. Bu harap menzillerin 7'sinin kıymeti 40.000 akçenin altında, 1'i 148.025 akçe, 1'i de 178.125 akçe değerindedir. Bunun dışında kalan 1 harap ev ise, harap hamam binası olduğu için harap menzil grubuna dahil edilmiş olan 538.800 akçe değerindeki menzildir. Sözü edilen harap menzilleri çıkararak sağlam olanlara bakıldığında da, bu evlerin en düşük kıymetli olanının 21.840 akçe değerinde olduğunu belirtmek gerekir.

Kıymetlerin evlerin kat sayısı ve iki bölümlü evlerde nasıl bir dağılımı olduğunu gösteren Çizelge 5.9 da önemli bilgiler sunmaktadır. Kıymetleri verilen evlerden kat sayısı belirlenebilen ve iki bölümlü olduğu tespit edilen 100 ev incelendiğinde, 1 katlı evlere yalnızca 1. grupta rastlanırken, 2 ve 3 katlı evlerle diğer gruplarda da karşılaşılmaktadır. Kat sayısı arttıkça evlerin ekonomik açıdan değeri de artacaktır, dolayısıyla çıkan sonuç şaşırtıcı değildir. 2 katlı olan ve kıymeti en düşük olan evin kıymeti 21.840 akçedir. Oysa 3 katlı evlerin kıymetleri 40.980 akçeden başlamıştır. Öte yandan dahiliyeli-hariciyeli evlerin de her kıymet aralığında bulunduğu görülse de, bu evlerin 1. grupta (0–200.000 akçe) daha az sayıda bulunduğu, diğer iki grupta ise daha ağırlıklı olduğu söylenebilir. Ayrıca, bu evlerin en düşük kıymeti de 136.920 akçeden başlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında bu evlerin diğerlerinden daha yüksek kıymet aralığında olduğu düşünülebilir. Ancak iki ve üç katlı evlerden bazılarının bu evlerle eşit ve hatta bazen daha yüksek kıymette olabildiğini de unutmamak gerekir.

Çizelge 5.9 Konut tipi ve kat sayılarıyla kıymetlerinin karşılaştırılması

Grup no:	**Menzil kıymeti aralıkları**	**1 katlı**	**2 katlı**	**3 katlı**	**4 katlı**	**İki Bölümlü: Dahiliyeli-Hariciyeli**	**Kaç katlı olduğu belirtilmeyen**	**Toplam**
1	0–200.000 akçe	**6** *% 100*	**32** *% 74,42*	**20** *% 64,52*	-	**4** *% 21,05*	55	117
2	200.001–400.000 akçe	-	**8** *% 18,60*	**7** *% 22,58*	**1** *% 100*	**8** *% 42,11*	21	45
3	400.001 akçe ve üzeri	-	**3** *% 6,98*	**4** % 12,90	-	**7** *% 36,84*	18	32
Toplam		**6** *% 100*	**43** *% 100*	**31** *% 100*	**1** *% 100*	**19** *% 100*	94	194

Bunun yanında evlerin toplam kıymetlerinin dağılımının incelenmesinin ardından, bu kıymetlere dahil edilen evlerin, ayrıca kıymetlendirilen mekan bileşenlerine de değinmek gerekir. Evlerin toplam kıymetleriyle bu değerlerin karşılaştırılmasıyla birlikte bu bileşenlerin her evde bulunamayan lüksler olmaları da daha iyi anlaşılacaktır. Hamam, mahzen, matbah ocağı bileşenlerinin bulunduğu evlerde, büyük ihtimalle evlerin ahşap olmasına karşın, bu bileşenlerin kargir olması, bunların ayrıca kıymetlendirilmelerini gerektirmiştir. Hatta bazı evlerde bunların ayrı bir yapı şeklinde yapıldığı da görülmüştür. Bileşenlerden özellikle zeminin altında yer alan mahzenin, bazı evlerde ayrı bir yapı halinde ve neredeyse ayrı bir ev fiyatı kadar kıymetinin olması önemlidir. 60000 akçe ile 153600 akçe arasında yer alan örnekler bu şekildedir. Hamamın ise, mahzen kadar yüksek kıymetli olmamasının nedeni ayrı bir yapı olsa bile daha küçük boyutlu olmasıyla ilişkili görünür. Ayrıca kıymetlendirilen hamamın değeri, kentteki en düşük kıymetli ev fiyatlarına denk düşmektedir. Öte yandan matbah bileşeninin en düşük değerinin 1200 akçe, en yükseğinin ise 9800 akçe olduğu düşünülürse, diğer kargir bileşenlere oranla düşük kıymetli olduğunu söylemek gerekir. Bundaki temel sebep de kıymetlendirilen esas unsurun ocak olmasından kaynaklanıyor olmalıdır. Bu nedenle de bu bileşenin fiyatı hiçbir zaman bir yapının kıymetine eşdeğer çıkmamıştır. Kuyu da, en düşük 720, en yüksek 10.600 akçelik değeriyle lüks kapsamında düşünülebilecek bir bileşendir. Sözü edilen bu bileşenler, çalışmanın 7. bölümünde detaylı bir şekilde ele alınacağından, burada yalnızca kıymetleri bakımından söz etmek yeterli olacaktır.

Çizelge 5.10 Duvar, hamam, mahzen, matbah, kuyu kıymetleri

Duvar	**Duvar kıymet aralıkları**	**Adet**	**% Toplam: 14 taş duvar**
	0–20.000 akçe	10	**71,43**
	20.000–40.000 akçe	3	**21,43**
	40.000–60.000 akçe	1	**7,14**
Hamam	**Hamam kıymet aralıkları**	**Adet**	**% Toplam: 8 hamam**
	0–20.000 akçe	5	**62,5**
	20.000–40.000 akçe	1	**12,5**
	40.000–60.000 akçe	2	**25**
Mahzen	**Mahzen kıymet aralıkları**	**Adet**	**% Toplam: 20 mahzen**
	0–50.000 akçe	15	**75**
	50.000–100.000 akçe	4	**20**
	100.000–150.000 akçe	0	**0**
	150.000–200.000 akçe	1	**5**
Matbah/ Matbah ocağı	**Matbah ve matbah ocağı kıymet aralıkları**	**Adet**	**% Toplam: 33 matbah ve m.ocağı**
	0–5000 akçe	22	**66,67**
	5000–10.000 akçe	11	**33,33**
Kuyu (Bi'r-i ma)	**Kuyu birim kıymet aralıkları**	**Adet**	**% Toplam: 106 kuyu**
	0–2000 akçe	6	**5,7**
	2000–4000 akçe	91	**85,8**
	4000–6000 akçe	7	**6,7**
	6000–8000 akçe	1	**0,9**
	8000–10.000 akçe	0	**0**
	10.000–12.000 akçe	1	**0,9**

Çizelgede de görülen, binalı veya binasız arsaların bir tarafını veya bütününü çevreleyen taş duvarlar da, bazı ev ve arsalarda değeri yüksek bir unsur olarak göze çarpmıştır. Taş duvarların en düşük kıymetli olanı 840, en yüksek kıymetlisi ise 54.640 akçedir. Çalışmanın önceki bölümünde de örnekler üzerinden bu konu hakkında bir değerlendirme yapılmış, taş duvarın birim kıymetinin dahi farklı farklı değerlere sahip olabildiği görülmüştü. Dolayısıyla

başta birim kıymet ve taş duvarın uzunluğu, toplam kıymetin değerini etkilemiş ve 54640 akçelik neredeyse bazı evlerin bina kıymeti kadar taş duvarı olan bir evle dahi karşılaşılmıştır.

Bunun dışında çok az sayıda örnekte karşılaşıldığı için çizelgede yer verilmeyen, köşk, su hazinesi, sarnıç, sakf, ma-i leziz, sundurma gibi bazı mekan bileşenleri ve bina elemanlarının da ayrıca kıymetlendirilerek toplam kıymete dahil edildiği görülmüştür. Bu noktada bu örneklere de yer vermek anlamlı olacaktır. Sözkonusu evlerde köşk 1200, 1600, 4320 ve 6480 akçe; kargir su hazinesi 3840 akçe; sarnıç 12000 ve 24000 akçe; nısf masura ma-i lezizin 36000 akçe; bir ahırın kiremit sakfı 6000 akçe, bir evin matbah sakfı 1200 akçe; taş tekne 600 akçe; sundurma 1500 akçe ve camekan binası 19400 akçe değerindedir. Görüldüğü üzere bunlardan sarnıç, ma-i leziz ve camekan binası dışındakiler düşük kıymetlidir, ancak yine de toplam kıymete ayrıca dahil edilen lüks kapsamına girebilecek unsurlardır. Ma-i leziz, kentteki su şebekesine bağlanılarak elde edilen ve akar su şeklinde kullanılabilir olan su olup, evler için önemli bir lüks olarak düşünülebilir. Sarnıcın ve su hazinesi için de su ile ilgili bileşenler olarak benzer değerlendirme yapılabilir. Camekan ise, hamama bağlı bir bileşendir ve sözkonusu örnekte bir bina şeklinde olmasından dolayı, yüksek kıymetli olduğu düşünülmektedir.

Öte yandan evlerin satış fiyatı olarak da değerlendirilebilecek olan bu kıymetlerin sözü edilen yüzyıldaki değerinin anlaşılması için araştırmacılara ipucu verecek karşılaştırmalı bazı bilgiler vermek de faydalı olabilir. Ancak bu noktada, konunun daha iyi anlaşılması yalnızca bilgi verme amacında olunduğunu, burada bir fiyat analizi yapılmayacağını da belirtmek gerekir.

Özkaya'nın (2008) ve Özdemir'in (1998) çalışmalarında özellikle Ankara'dan seçilen bazı gıda ve hayvan fiyatları, ev fiyatlarıyla karşılaştırmak ve konu hakkında fikir sahibi olabilmek için seçilmiştir. Buna göre, 1745–1765 yılları arasında Ankara'da 1 kıyye (1282 gr) koyun etinin 14–20 akçe, keçi etinin 12–18 akçe, dana etinin de 8–14 akçe arasında değiştiğini, kuzu etinin ise Aralık 1765'teki fiyatının 24 akçe olduğunu belirtmiştir. Cevdet Paşa'ya göre de 1168'de (1754–1755) koyun etinin kıyyesi 15 akçedir.[*] Bunun yanında 1756–1757 yıllarında 1 kıyye Mudurnu peynirinin fiyatı da 48–54 akçe arasında değişmektedir. (Özkaya, 2008) Özdemir'in (1998) incelemesinde 1786 yılına dair ev fiyatlarının da olması, bir karşılaştırma yapılmasına da olanak sağlamaktadır. Bu incelemede, 1786'da Ankara'da koyun etinin 1

[*] Cevdet Paşa'dan aktaran Yücel Özkaya'dır. Bknz. Özkaya (2008), s. 258.

kıyyesinin 20 akçeye, Mudurnu peynirinin 1 kıyyesinin 60 akçeye, bir buzağılı ineğin 15 kuruş=1800 akçeye, bir atın 15 kuruş=1800 akçeye, bir keçinin 3 kuruş=360 akçeye satıldığı, hatta aynı tarihte Ankara'da normal büyüklükte bir bağın 20 ile 100 kuruş (2400 ile 12.000 akçe), normal büyüklükteki bir evin de 200 ile 500 (240.000 ile 600.000 akçe) kuruş arasında olduğu da ayrıca belirtilmiştir. Özdemir'in incelemesi, bu tez çalışmasında ele alınan tarih aralığından 21 sene sonrasını ifade ettiği için fiyatların biraz daha yükselmiş ve değişmiş olduğunu düşünmek gerekiyorsa da, yine de yaklaşık bir değerlendirme yapılabilir. En azından 1786'daki evlerin, koyun eti ve peynirin kilosu, at, buzağılı inek ve keçi fiyatları cinsinden değerlerine bakılırsa, bunun bu çalışmadaki değerlerle kıyaslanması mümkün olabilecektir. Çizelge 5.11'den de görüleceği üzere, onun incelemesindeki evler (240.000 ile 600.000 akçe), aynı tarihte 15.384-38.460 kg. koyun etinin, 5128-12.820 kg. Mudurnu peynirinin, 133-333 at veya buzağılı ineğin, 667-1667 keçinin fiyatına eşdeğer aralıktadır.

Özdemir'in normal büyüklükte diye sözünü ettiği ve Ankara'da bulunan evlerle kıyaslandığında, tez çalışmasında incelenen evlerin fiyat aralığının oldukça geniş bir aralıkta dağıldığını belirtmek gerekir. Burada karşılaşılan sağlam durumda olan en düşük kıymetli ev 21.840 akçe iken, en yüksek kıymetli ev ise 1.585.200 akçe değerindedir. Bu nedenle de buradaki incelenen evlerin küçüklü büyüklü daha çok çeşit evi içerdiği düşünülebilir.

İncelenen evlerin gıda ve hayvan fiyatları bakımından eşdeğerliklerine gelince, Çizelge 5.11'de gösterilen bilgilere göre gıda ve hayvan fiyatlarındaki yüksek olanlar ele alınacak olursa, en düşük kıymetli evin gerçekten de 2000 kg et ve 580 kg. peynir ve eğer at, buzağılı inek ve keçi fiyatlarında da çok büyük bir artış olmadıysa, 12 at/buzağılı inek ve 61 keçi fiyatı ile eşdeğer olması ilginçtir. Bu ev, Abidin Kethüda mahallesinde bulunan 44 ziralık bir arsada üst katında bir oda, alt katında da bir oda, bir kenif ve avlusu bulunan bir evdir. Kentte bu şekilde küçük boyutlu evler de vardır ve incelemede bu tür örnekler azımsanacak kadar az da değildir. Kentteki evlerin çoğunluğunun % 60'ının 0-200.000 akçe aralığında dağılmış olduğu ve bunların da yarısının (toplam 194 evin % 31'inin) kıymetinin 100.000 akçenin altında olduğu düşünülürse, 1786'da Ankara'dakinden farklı bir tablo ortaya çıkacaktır. Öte yandan kentteki evlerin % 40'ı da 200.000 akçenin üzerindedir. Medyan ve aritmetik ortalamalardaki fiyatlar da bu açıdan önemli olup, bunlar da aynı sırayla 13800 ila 21000 kg koyun etinin, 4000 ila 6200 kg Mudurnu peynirinin 83 ila 129 atın veya buzağılı ineğin, 419 ila 645 keçinin fiyatına denk düşerler. Bu da evlerin ortalama ve medyandaki değerlerinin aslında çok da düşük olmadığını gösterir. En yüksek kıymetli ev (1.585.200 akçe) de, 145.000 kg koyun etine, 42000 kg Mudurnu peynirine, 881 at veya buzağılı ineğe, 4403 keçiye eşdeğerdir.

Çizelge 5.11 Evlerin fiyatlarının gıda ve hayvan fiyatlarıyla karşılaştırılması

Özdemir'in incelemesi	**1786'da Ankara'da normal büyüklükte evler**	**1786'da Ankara'da koyun etinin kg.ı**	**1786'da Mudurnu peynirinin kg.ı**	**1786'da at veya buzağılı inek**	**1786'da keçi**
	240.000 akçe değerinde ev	**15384 kg** koyun eti	**5128 kg** Mudurnu peyniri	**133** at / buzağılı inek	**667** keçi
	600.000 akçe değerinde ev	**38460 kg** koyun eti	**12820 kg** Mudurnu peyniri	**333** at / buzağılı inek	**1667** keçi
Tez çalışması*	**1742–1765 İstanbul'unda evler**	**1745–1765 yıllarında Ankara'da koyun etinin kg.ı**	**1756-1757 yıllarında Mudurnu peynirinin kg.ı**	**1786'da at veya buzağılı inek**	**1786'da keçi**
	En düşük kıymetli ev: 21840 akçe	**1400-2000 kg** koyun eti	**520-580 kg** Mudurnu peyniri	**12** at / buzağılı inek	**61** keçi
	Evlerin aritmetik ortalaması: 232.225 akçe	**15.000-21.000 kg.** koyun eti	**5500-6200 kg.** Mudurnu peyniri	**129** at / buzağılı inek	**645** keçi
	Evlerin medyan değeri: 150.988 akçe	**9600-13.800 kg.** koyun eti	**3500-4000 kg.** Mudurnu peyniri	**83** at / buzağılı inek	**419** keçi
	En yüksek kıymetli ev: 1.585.200 akçe	**102.000-145.000 kg.** koyun eti	**38.000-42.000 kg.** Mudurnu peyniri	**881** at / buzağılı inek	**4403** keçi

Bütün bu karşılaştırmalı çalışmanın ardından evlerin yarısının çok da yüksek değerlerde olmadığı ve hatta 1786'daki Ankara'daki ev fiyatlarından genel olarak düşük olduğu sonucu çıkarılabilir. Ancak bu noktada çalışmanın önceki bölümlerinde yapılan saptamaları da hatırlatmak yararlı olacaktır. İstibdal edilen evler, çoğunlukla üst ve orta sınıf kentlilerin mülkiyetinde veya kiracılığında olan evlerdir. Ve bunlardan vakıflara ait olup kirada olanlar, şahısların bu evin yanında veya yakınındaki mülkünü genişletmek için aldığı ve belki de mülküne ekleyeceği yapılar olacaktır. Dolayısıyla alınmasından sonraki eklenme biçimleri de

* Çizelgedeki koyun eti, Mudurnu peyniri ile ilgili bilgiler, Yücel Özkaya'nın çalışmasından alınmış olup, incelenen tarih aralığıyla da örtüşmektedir. At, buzağılı inek ve keçi fiyatları ise, Rifat Özdemir'in çalışmasından alındığı için 1786 yılına yani bu tezin tarih aralığından 21 sene sonrasına denk düşmektedir. Bu nedenle sözü edilen hayvan fiyatlarının bu tarihte yükselmiş olabileceğini akılda tutmakta yarar vardır. Ayrıca buradaki sayısal bilgiler, yaklaşık değerlere çevrilerek verilmiştir.

düşünülürse, bunların bazılarının küçük bir ev gibi görünüyor olsa da büyük bir evin parçası olma durumu da olabilir. Ancak bu tahminlerin yalnızca vakıflara ait olan evler için geçerli olabileceğini, bu türden örneklerin sayısal olarak yine de az olduğunu belirtmek gerekir. Sonuç olarak, küçüklü büyüklü bütün bu evlerin her birinin bir iskan birimi olarak görüldüğünde, kent genelinde 200.000 akçenin altında çok sayıda ev varsa da, ortalama ve medyan değerlerine bakıldığında evlerin yine de fiyatlarının yüksek olduğunu, ev almanın ekonomik açıdan önemli bir güç gerektirdiğini belirtmek gerekir.

5.2 Kira Değerlerine Göre Konut ve Diğer Gayrimenkuller

İstibdal uygulamasına dahil olmuş gayrimenkullerden vakfa ait olup şahısların kiracılığında olanların kira değerleriyle, mülk gayrimenkullerin istibdal sonrası için hesap edilen kira bedelleri de kantitatif bir analiz yapılabilecek önemli bir veri grubunu oluşturur. Kıymetlerde olduğu gibi kira değerlerinde kullanılan para birimleri akçe ve guruş olup, akçe ağırlıklıdır. Günlük, aylık ve yıllık şeklinde belirtilen kiraların değerlerinin analizi için bütün değerler yıllık kiraya ve akçe birimine çevrilmiştir. Osmanlı'da kiracılığın karmaşık bir konu olduğu ve farklı kiralama şekillerinden çalışmanın 3. bölümünde detaylı bir şekilde söz edilmişti. Kiralama şekillerine bağlı olarak incelenen kira değerlerinin de farklılaşmış olacağı düşüncesiyle her bir kira şekli ayrı bir grup olarak ele alınmıştır.

İstibdal edilen şahısların kiracı olduğu vakıfların mülkiyetindeki gayrimenkullerin kira şekillerinde en fazla grubu oluşturan icareteyn, ikinci sırada mukataa ve yalnızca bir evde de icare-i vahidedir, mülk gayrimenkuller için düşünülen kiraların ise hepsi icareteyne göre hesap edilmiştir.

Konutlar ve arsalar kira değerine göre incelendiğinde elde edilen sonuçlar, Çizelge 5.12'deki gibidir. İncelemede kira değerlerinin yıllık 30 akçeden, 3960 akçeye kadar çeşitlenmiş olduğu görülmüştür. Bu aralığın dışında yalnızca 2 örnekle karşılaşılmıştır. Bunlardan biri 5400 akçe icareteynli kirası olan Ayazma Sarayı, diğeri ise 21600 akçe gibi büyük bir meblağı olan icare-i vahideli tek evdir. Arsanın kirasının diğerlerinden farklı olarak bu kadar yüksek bir değerde olması, kira şeklinin farkından kaynaklanmıştır. Çalışmanın daha önceki bölümlerinde yalnızca bir hükümde icare-i vahide ile kiralanmış olan ve kent içindeki konumu "Ayasofya cami'i şerifi mukabilinde" olarak tarif edilmiş bir menzille karşılaşıldığı zikredilmişti. Bu yüksek meblağlı kira değeri de bu menzile aittir. Bu örnek, icare-i vahide denilen ve kısa süreli olan bu kira şeklinde, kiraların yüksek çıktığını gösterdiği gibi aslında bu yüzyılda çok da tercih edilmemesindeki nedene de işaret etmektedir. Kentte vakıfların

elinde olduğu için elden çıkarılamayan arsaların kiralanması, eskiyen ve yangın sonucu harap olan arsaların tamirine imkan veren düşük kirası olan uzun süreli kira şekillerinin artışına neden olmuş olmalıdır. Aslında İslam hukukçularının vakıflar açısından dezavantajlı gördüğü icareteynin bu kadar çok sayıda çıkması da bu nedenledir.

Çizelge 5.12 Ev ve arsaların kira değerlerine ve kira şekillerine göre gruplandırılması

Grup no.	**Kira Değeri Aralığı (Yıllık akçe cinsinden)**	**141 mülk ev (137) ve arsa (4)**	**159 vakıf ev (77) ve arsa (82)**			**Toplam 300 ev ve arsa**
		İcareteyn 137 ev & 4 arsa	**Mukataa** 3 ev & 22 arsa	**İcareteyn** 74 ev & 59 arsa	**İcare-i vahide** 1 ev	
1	0–1000 akçe	129 **% 91,49**	20 **% 80**	107 **% 80,45**	-	**256** **% 85,33**
2	1000–2000 akçe	10 **% 7,09**	4 **% 16**	17 **% 12,78**	-	**31** **% 10,33**
3	2000–3000 akçe	**-**	-	4 **% 3,01**	-	**4** **% 1,33**
4	3000–4000 akçe	2 **% 1,42**	1 **% 4**	4 **% 3,01**	-	**7** **% 2,33**
5	4000 akçe üzeri	-	-	1 (5400 akçe) **% 0,75**	1 (21600 akçe) **% 100**	**2** **% 0,67**
Toplam		141 % 100	25 % 100	133 %100	1 % 100	**300** **% 100**
141 mülk + 133 vakıf = 274 icareteynli (% 91,33) ev ve arsa 25 mukataalı (% 8,33) vakıf ev ve arsa 1 icare-i vahideli (% 1,33) vakıf arsa						

İcare-i vahide haricinde, 30–5400 akçe aralığında değişen kira değerlerine bakıldığında da çizelgedeki sonuçlardan yola çıkılarak icareteyn ve mukataa olarak bilinen iki kira şeklinin de birbirlerine yakın değerlere sahip olduğu saptanmıştır ve her ikisinde de kira, aslında arsalara verilmektedir. Aralarındaki fark ise, mukataalı olan arsanın binası, arsayı kiralayanın mülkü olmuşken, icareteynle kiralanan arsada inşa edilen ya da tamir edilen binanın mülkiyeti de vakfa geçmektedir. Ancak hepsinde de arsa kiralarının ön planda olmasından dolayı, menzil ve arsalar birlikte değerlendirilmiştir. Ayrıca burada farklı kira şekillerinin ayrı ayrı

değerlendirilmesinin yanısıra, bütün kira değerleri bir arada da ele alınmış ve bunlar üzerinden de kantitatif bir analiz yapılmıştır. Bu çalışmaların kantitatif sonuçlarına geçmeden önce, hükümlerde icareteynlilerin ve mukataalıların muaccele değerlerinin verilmemiş olduğunu, bu nedenle kiraların yalnız müeccele ve mukataaları değerlendirilmiş olduğunu da belirtmek gerekir.

Kira değerleri verilen 300 ev ve arsa incelendiğinde, % 85,33'inin 1. grupta (yıllık 0–1000 akçe) yer aldığı görülmüştür. 1. gruptakiler de kendi içinde iki grup halinde incelendiğinde % 59'unun 0–500 akçe aralığında olduğu, %26,33'ünün de 500–1000 akçe aralığında olduğu tespit edilmiştir. 2. grupta, yani 1000-2000 akçe aralığında yer alanlar da % 10,33'lük oranla ikinci sıradadırlar. Görüldüğü üzere, incelenen arsaların kira değerleri açısından büyük çoğunluğu, kira değeri açısından en düşük olan grupta yer almıştır, hatta % 60'a yakını 500 akçeden daha düşük değerde çıkmıştır.

Çizelge 5.13 Ev ve arsaların kira değerleri ve arsa büyüklüklerinin karşılaştırılması

		Arsa Büyüklükleri Grupları				
		1. grup *(0–500 zira)*	**2. grup** *(500–1000 zira)*	**3. grup** *(1000–1500 zira)*	**4. grup** *(1500 zira ve üzeri)*	**Toplam**
Kira Değeri Aralıkları	**1. grup** *(0–1000 akçe)*	152	43	14	2	211
	2. grup *(1000–2000 akçe)*	18	6	3	3	30
	3. grup *(2000–3000 akçe)*	1	1	1	1	4
	4. grup *(3000–4000 akçe)*	2	3	1	1	7
	5. grup *(4000 akçe ve üzeri)*	1	-	-	-	1
Toplam		**174**	**53**	**19**	**7**	**253**

Bunun dışında kira değerleri, arsa büyüklükleri ile karşılaştırmalı olarak incelendiğinde (Çizelge 5.13) de büyük boyutlu olsa da kira değerlerinin 0-1000 akçe aralığında yoğunlaştığı söylenebilir. 1000 akçenin üzerinde kirası olan ev ve arsaların da çoğunlukla arsa büyüklüğü bakımından 1. grupta yer almış olması, kira değerlerinde arsa büyüklüğü dışında başka faktörlerin etkili olduğunu düşündürtmektedir.

Evlerin kira değerlerine göre kent içindeki dağılımına bakıldığında (Ek 16) ise, 1. gruptakilerin İstanbul dahilinde her bölgeye yayılmış olduğu görülür. 2. gruptaki menzillerin bulundukları mahalleler, Laleliçeşme'nin batısında Sancakdar Hayreddin, Bayezıd-ı Cedid, Seydi Ömer, Defterdar Ahmed Çelebi ve Dülgerzade mahalleleridir. Laleliçeşme civarı ve doğusunda da Kuyumcu Bahşayiş, Kızıltaş, Katib Kasım, Serrac İshak, Cerrah İshak, Şehsuvar Beğ, Şeyh Ferhad ve Hacı Hasan mahalleleridir. 3. grup yalnız doğuda Hacı Hamza mahallesinde, 4. grup ise doğuda Molla Hüsrev, Daye Hatun Mahalleleri ve Bayezıd Camisi yakınında ve kuzeyde Hammami Muhyiddin mahallesinde çıkmıştır. Bu sonuçlara dayanarak yüksek kira değerleri olan menzillerin arsa birim kıymetlerde de olduğu gibi, Laleliçeşme'nin doğusunda bulunan mahallelerde, istibdallerde daha çok tercih edilen bölgelerde, bulundukları gözlemlenmiştir.

İstanbul haricindeki bölgelerde ise yalnız Eyüp civarındaki Mehemmed Beğ mahallesinde bir menzil 3. gruba, geri kalan bütün menziller ise 1. gruba dahildir.

Gayrimenkullerden dükkanlar da kira değeri açısından değerlendirildiğinde, 1. grup ve 6. grupta bir yoğunlaşma olduğu görülmüştür. Ancak burada 6. grupta çıkan dükkanlar, icare-i vahideli menzille istibdal edilen ve yine Ayasofya cami mukabilinde bulunan mülk menzillerin kira ederleridir. Bunların kira şekli belirtilmemiş olup yalnız "icare" ifadesi ile tarif edilmiştir. Bu nedenle istibdal sonrası bu dükkanların kira şeklinin icare-i vahide olma ihtimali vardır. Dolayısıyla bunlar hariç tutulduğunda, kira değerlerinde de yukarıdaki menzil ve arsaların kantitatif sonuçlarına benzer bir durumun ortaya çıkmış olduğu söylenebilir. Bu da aslında kiraların gayrimenkul çeşidine göre değişmiyor olabileceğini akla getirmektedir. Diğer bir deyişle, menzil veya dükkan olması, kira değerinin farklı olacağı anlamına gelmeyebilir. Ancak yine de kesin bir şey söylenemez. Kalan 10 dükkanın 8'inin 1. grupta (0–1000 akçe) olduğu görülmektedir.

1.gruptaki dükkanların Laleliçeşme civarında ve doğusundaki mahallelerde ve yalnız bir tanesinin de kuzeydeki mahallelerden Küçük Karaman'da olduğu tespit edilmiştir. 2. gruptaki dükkan, Camcı Ali mahallesinde, 3. gruptaki de Daye Hatun mahallesindedir.

Çizelge 5.14 Dükkan ve dükkan arsalarının kira değerlerine göre gruplandırılması

Grup no.	**Kira Değeri Aralığı (yıllık akçe cinsinden)**	**Adet**	**% Toplam: 17 dükkan ve dükkan arsası**
1	0–1000 akçe	8	**47,06**
2	1000–2000 akçe	1	**5,88**
3	2000–3000 akçe	1	**5,88**
4	3000–4000 akçe	0	**0**
5	4000–5000 akçe	0	**0**
6	5000–6000 akçe	7	**41,18**

6. İSTANBUL'DA KAMUSAL-ÖZEL MEKAN KADEMELENMELERİ

Kentte birkaç yol dışında cadde ve sokak isminin kullanılmadığı, kadastronun ve merkezi tapu kayıtlarının olmadığı bir dönemde, incelenen istibdal kayıtlarında vakıf ve mülk gayrimenkullerde karşılaşılan yer tariflerinin öncelikle mahalle ismi ve civarda adres belirlemek amacıyla kullanılan belli referans noktalarıyla yapıldığına, ancak bunların gayrimenkulün bulunduğu bölgeye işaret etse de, detaya inmek için gayrimenkulleri çevreleyen yollar ve komşu gayrimenkullerle sakinlerinin kimler olduğunun da belirtildiğine çalışmanın 3. bölümünde değinilmişti. Sözkonusu bölümde komşu gayrimenkullerin sakinleri, kent sakinlerinin nerelerde oturduğunu tayin edebilmek için irdelenmişti. Bu bölümde de gayrimenkullerin diğer komşuları olan yollar incelenecektir. Hükümlerde yolların, "tarik-i hass" ve "tarik-i amm" şeklinde tarif edilmiş olmaları, böyle bir incelemeye olanak sağlamıştır. Çünkü farklı şekilde tarif edilmiş bu iki yolun, Osmanlı dünyasında kamusal ve özel kavramlarına göndermesi vardır, bu nedenle de kamusal ve özel mekanlar arasında sayısız kademelenmeler olduğunu anlamak için bunların önemli veriler olduğu düşünülmektedir. Bir gayrimenkulün özellikle de özel mekan olarak nitelendirilen konutların, tarik-i amm ile komşu olması, tarik-i hass ile komşu olmasından farklı bir anlam içermektedir. "Tarik-i hass", sözlük anlamıyla "bir veya birkaç eve mahsus sokak" demektir. (Devellioğlu, 2007) Pek çok çalışmada "çıkmaz sokak (cul-de-sac)" diye anılan ve bir ucu açık, ancak diğer ucu gayrimenkullere açılan yollar da, tarik-i hass'ın daha sonraki dönemlerde dönüştüğü bir sokak biçimine işaret etmektedir. Dolayısıyla incelenen kayıtlardaki tarik-i hass'ın sahip olduğu anlamın daha sonra değişmiş, dönüşmüş olacağı ve bu değişimden sonra bu yolların çıkmaz sokaklar olarak adlandırıldığı düşünülmelidir. Tarik-i hass, bir veya birkaç eve açılan ve bu evler tarafından ortak kullanılan sokaklardır aslında. Bu sokaklardaki kullanım hakkı, yalnızca bu evlerin sakinlerine aittir ve sakinlerin ortak mülkü olarak da değerlendirilen[*] bu tür sokaklarla ilgili alınacak kararların da, ancak bu sakinler tarafından verilebilmesi sözkonusudur. Faroqhi (2009) herkese açık olmayan bu yolların geçit hakkı bulunduğunu belirtir. Bu özelliklerinden dolayı da özel bir nitelik taşıdıklarını söylemek gerekir. Öte yandan, "tarik-i amm", umumi, genel, herkese ait bir yol demektir ve bu özelliğinden dolayı kamuya açık, dolayısıyla kamusal denilebilecek bir niteliğe sahiptir. Dolayısıyla bu yolların

---

[*] Schacht, çıkmaz sokağın bitişik olan mal sahiplerinin müşterek mülkü olduğunu belirterek, bu tür sokakları kamu mülkü olan caddelerden ayırır. Bu ayırım için bknz. Schacht (1964), s. 141.

incelenmesi, evlerin çevresiyle ve kentle nasıl bir ilişki içinde olduğunu da gösterecektir. Mahremiyet standartlarının çerçevesinde düzenlenen bu ilişki, sokakların farklı niteliklere sahip olup, farklı isimlerle anılmasındaki temel sebep gibi gözükmektedir. Bu çalışmada sokaktan başlayarak evin içine doğru, yani kamusaldan özele, mahrem olana doğru farklı kademelenmelerin var olduğu ve konutların çevresiyle kurduğu ilişkinin ve kendi içindeki düzeninin de bu kademelenmelerle düzenlendiği savunulmaktadır.

Bu noktada Murphey'in (2007a) 17. ve 18. yüzyıl konut problemleri ve konutların komşu ve çevresi ile olan ilişkilerin düzenlenmesi üzerine odaklanan makalesindeki, evlerin mahremiyetleriyle ilgili saptamalarına değinmek gerekir. Ona göre, İslami kurallar, hangi mekanların iç veya özel ve böylece korunaklı, hangilerinin dış ve kamuya açık olacağının kesin tanımlarını vermiştir. "Maslahat" ve kamu yararı kavramlarıyla ifade edilen sosyal refahın güçlü bir şekilde geliştirilmiş olmasından dolayı, özel ve bireysel hakların üstün gelebileceği alanlar sıkı bir şekilde sınırlandırılmıştır. Yine de, bu alanlar kutsal sayıldığından titizlikle korunmaktadır. Şahsın kendisinin aileyle ve dış dünya ile arasındaki kesin sınırları korumanın üzerinde özellikle durulmaktadır. El, ecnebi, yabancı olarak adlandırılanın askeri, ekonomik veya dini açıdan tehdit edici olarak algılandığı bir dünyadaki davranıştır bu. (Murphey, 2007a)

Bu davranış biçimi özel mekanlar olarak düşünülen evlerde de yansımasını bulmuştur. Ev içindeki davranışlardan bile, o dünyada bugünkü anlamda özel mekan, özel alan olamayacağı anlaşılacaktır. Ev içi davranış kodları ve sınırları tanımlıdır ve bunlar dışına çıkılmaz. Hiyerarşik bir yapılanmanın söz konusu olduğu evler ve özel alan, kamusalın hiçbir şekilde nüfus etmediği bir alan olamaz ve dolayısıyla fiziksel olarak da kamusaldan sıyrılmış değildir. (Murphey, 2007a) Dolayısıyla böyle bir dünyada kamusal ve özel dikotomisinden, böyle kesin ayrımı olan bir kavram çiftinden söz etmek pek mümkün gözükmemektedir. Kamusalın ve özelin farklı kademeleri ve biçimleri olduğunu düşünmek daha anlamlı olacaktır. Gerçekten de Osmanlı'da gerek sokak-ev ilişkisi bağlamında gerekse ev içindeki mekan düzenlemelerinde yansımasını bulan mahremiyet ve kamusallığın sayısız biçimi vardır.[*] Sokaktan eve doğru kademenlemeli ilişki yani ara mekanlar aracılığıyla kamusaldan özele

---

[*] Mahremiyet, özel ve kamusal kavramlarının toplumdan topluma göre değişen hatta her toplumun farklı kesimlerinde de farklılık gösteren kavramlar olduğunu düşünmek gerekir. Ranum'un "Eski toplumlarda mahremiyet asla verili değildir; onu kodlanmış davranış ve sözlerin ötesinde aramak gerekir." ifadesi de aslında bu farklılıklara işaret etmektedir. Ranum (2006), "Mahremiyet Limanları", s.231.

geçiş, bu sayısız biçimlerden biridir kuşkusuz, işte tarik-i hass, aslında bu kademelenmeli ilişkiye işaret etmektedir.

Birden fazla evin ortak kullanımında olan tarik-i hass'a komşu evlerde yaşayan kişilerin bu yol üzerindeki haklarıyla ilgili çıkarılan fetvalardan örnekler vermek, konuyu anlamak bağlamında önemli gözükmektedir. Fetvalardan birincisine göre, tarik-i hass'a komşu bir evde yaşayan bir kişi bu yola komşu diğer mülk sahiplerinin rızası olmadan bir bina inşa ederse, komşuların bu evi yıktırma hakları vardır. Yine benzer diğer bir fetvada da bir kişinin, bir başkasıyla paylaştığı tarik-i hass'a diğer kişinin iznini almadan bir duvar inşa ederse, diğer kişinin bu duvarı yıktırtabileceği belirtilmektedir. Üçüncü örnekte ise, tarik-i hass'ta evi olan bir şahıs, bu yola eski kapısının ilerisinde yeni bir kapı açmak istemektedir ve fetvada bu isteğiyle ilgili olarak diğer mülk sahiplerinin onu engelleme hakkı olduğu belirtilmektedir. Bu üç örnekten[*] de görüleceği üzere, birkaç evin kullanımına açık bir yol olan tarik-i hass üzerinde, bu yolu kullanan şahısların izni olmadan yola bir kapı açmak veya bu yola açılan yeni bir bina inşa etmek sözkonusu olamazdı. Dolayısıyla tarik-i hass'dan söz ederken, üzerinde bir veya birkaç kişinin söz sahibi olabileceği bir yol ifade edilmektedir. Ancak bu söz sahibi olabilme durumunun yalnız mülkiyet haklarıyla ilişkisi yoktur. Yolun komşusu olan evlerin özel/mahrem alanı, yola yapılacak her müdaheleden etkilenecektir. Dolayısıyla bu yola yapılacak herhangi bir müdahele, yalnız mülkiyet haklarına değil, özel alana, yani mahremiyet alanına da yapılan bir müdahele anlamına gelebilir. (Behar, 1998)

Öte yandan tarik-i amm kamuya açık bir yol olup, bu yolun birkaç kişiye veya birkaç eve mahsus olma gibi bir durumu yoktur. Söz sahibi olanlar, "marre", yani yoldan gelip geçenlerdir. Dolayısıyla bu iki yolun farklı kamusallık derecelerine işaret etmesi, iki farklı yola komşuluk eden evlerin de yollarla farklı ilişkileri olacağını göstermektedir. Burada sözü edilen yollarla/sokakla kurulan ilişki de aslında mahremiyet kavramıyla ilişkilidir. Kamuya açık bir yola cephesi olmak ve bu yoldan evine doğrudan ulaşmak ile komşuyla ortak kullanılan bir yola cephesi olup, bu şekilde evine kamusaldan özele doğru kademe kademe geçerek ulaşmak iki farklı duruma işaret etmektedir. Aslında evlerin kendi içinde de bu farklı kademelenmelerden söz etmek mümkündür. Ancak burada evin sokaklar ile yani dışarı ile

---

[*] Fetvalardan ilk ikisi 17. yüzyılın ikinci yarısında şeyhülislamlık yapan Çatalcalı Ali Efendi'nin "Fetava-yı Ali Efendi" den, üçüncüsü ise Yenişehirli Ebu'l-Fazl Abdullah Efendi'nin 18. yüzyılın ortalarına tarihlenen "Behcetü'l Fetava"sından Murphey tarafından alıntılanmıştır. Yapılan alıntı için bknz. Murphey, Rhoads, (2007a) "Communal Living in Ottoman Istanbul", s.131.

ilişkisi üzerine bir analiz yapılmıştır. Evin kendi içindeki kademelenme konusu ise, çalışmanın bir sonraki bölümünde ev içindeki mekan düzenlemeleriyle birlikte ele alınacaktır.

Kayıtlarda geçen evlerle sokakların ilişkisini anlamak için öncelikle, komşu yolları tarif edilen evler seçilerek, her bir evin sözü edilen iki yol tipinden hangisiyle komşuluk ettiğinin sayısal analizi yapılmıştır. Komşu yol tarifi yapılan ancak inceleme dışı bırakılan diğer gayrimenkuller ise şunlardır: Fırın, dükkan, dükkan arsası, bahçe, kömürcü mahzeni, menzilhane, ahır, karhane. Buna göre istibdal kayıtlarında yer alan gayrimenkullerden evlerin(menzil) ve arsaların 229'unun hangi yol ile komşuluk ettiği belirlenmiştir. Arsaların da üzerlerinde bulunan binalarının harap veya yanmış olduğu, bu ve benzeri nedenlerle arsa-i haliye olarak kaldığı belirtildiğinden büyük ihtimalle menzil arsası olduğunu düşünmek gerekir, bu nedenle de bunlar incelemeye dahil edilmiştir. Ancak incelenen evlerden 21'i bitişik evler arasında olduğu için, bunların yol ile komşuluk durumunu ayrıca incelemekte yarar vardır. Dolayısıyla ilk etapta 208 ev ve arsa incelenmiştir.

Bunlardan 175'inin üç taraftan başka mülklerle, bir taraftan da yol ile çevrili olduğu tespit edilmiştir. Bu ev ve arsaların 140'ında bu yol, tarik-i amm, 35'inde ise tarik-i hass'tır. Bir taraftan tarik-i amm ile komşu olan 140 ev ve arsanın da 20'si arsa, 120'si ev olarak kayda geçmiştir. Bir taraftan tarik-i hass ile komşu olan evlerin de 4'ü arsa, 31'i ev olarak kaydedilmiştir.

Bunun yanısıra, iki tarafı başka mülklerle çevrili olup, iki taraftan yola komşu olan 27 ev ve arsa vardır. Her iki yolun da tarik-i amm olduğu ev ve arsa sayısı 13 olup, bunlardan 2'si arsa, 11'i evdir. Yollardan birinin tarik-i hass, diğerinin tarik-i amm olduğu ev sayısı 12, her iki yolun tarik-i hass olduğu ev sayısı da 2'dir. Bir tarafı tarik-i hass, diğeri tarik-i amm olan veya iki tarafı da tarik-i hass olan arsa ile karşılaşılmamıştır.

Bir tarafı başka bir mülk ile üç tarafı yollarla çevrili ev ve arsa sayısı da 5'tir. Bunlardan 2 ev ve 1 arsanın üç tarafı tarik-i amm, bir tarafı başka bir mülk ile çevrilidir; 1 evin de iki tarafı tarik-i hass, bir tarafı tarik-i amm ile çevrilidir. Bir evde ise dahiliye ve hariciye kısmı ayrı ayrı tarif edilmiştir. Böyle bir tarifle karşılaşılan tek örnek olan bu evin[*] komşu arsa ve yollarının tarifi şu şekildedir: "…bir tarafı es-Seyyid Mehmed Efendi tasarrufında olan menzile ve bir tarafı tarîk-ı hâssa ve iki tarafı tarîk-ı âmma müntehî… hâriciyye i'tibâr olınan

---

[*] Bu ev 1/190/855 no'lu hükümdeki, Ali isimli bir şahsın Hoca Paşa mahallesinde bulunan mülk evidir.

mülk menzil ile tarîk-ı hâss-ı mezkûr üzerinde köpri ile geçilüp bir tarafı Rukiyye Hâtûn mülkine ve iki tarafı tarîk-ı hâssa ve bir tarafı tarîk-ı âmma müntehî… dâhiliyye i'tibâr olınan mülk menzilini…"

İncelenen gayrimenkullerden 1 arsanın da dört tarafı tarik-i amm olarak tarif edilen yollarla çevrilidir. Bir yol ile komşu olmayan, dört tarafı da mülklerle çevrili arsalarla da karşılaşılmıştır. Sayısı 10 olan bu arsalar incelemenin dışında bırakılmış olsalar da, ilginç bir duruma işaret ettikleri için değinmek gerekir. Bu arsaların, şahısların menzilleri dahilinde kalmış, çeşitli vakıflardan kiracı olunan veya arsa-i haliye olarak kaldığı için kiracısı da olmayan, komşu menzile dahil edilmek istenen yerler oldukları tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle, bu türden arsalar, zaten var olan bir menzilin bir parçası haline getirilmiş veya getirilmek istenen arsalardır. Dolayısıyla dört tarafının da mülk olmasının nedeni bu gibi gözükmektedir.

İncelemeden elde edilen sayısal sonuçlar ve yüzdeler Çizelge 6.1'de de gösterilmiştir. Buna göre en az bir taraftan tarik-i amm ile komşu olan ev ve arsa sayısı 171 olup, bunlar, incelenen ev ve arsaların % 82,21'ini oluşturmaktadır. Bu oran kent içindeki kamuya açık yollara cephe veren ev sayısıdır. Bunlardan % 7,21'inde, evlerin tarik-ı hass ile de komşuluğu vardır. Dolayısıyla bu evlerin tarik-ı amm'a bir cephesi olsa da, girişlerinin tarik-ı amm üzerinde değil, tarik-ı hass üzerinde olduğunu düşünmek gerekir. Kalan 75'lik yüzdeye sahip olan ev ve arsanın ise daha özel nitelikli olan tarik-ı hass'larla ilişkisi yoktur. Bunlar doğrudan kamuya açık bir yolla ilişki kurmuşlardır. Hatta bazılarının (16'sının yani % 7,69'unun) birden fazla tarik-ı amm ile komşu olması, bu ev ve arsanın diğerlerine oranla kamusal olana daha açık olduklarını düşündürtebilir. Hatta yabancının, dışarının tehdit edici olarak algılandığı bir dünyada, Murphey'in çalışmasına göndermeyle, bu evlerin dışarıyla doğrudan kurduğu ilişki, ara mekan aracılığıyla kurulan ilişkiye göre daha "korunaksız"[*] olarak da görülebilir. Öte yandan Osmanlı dünyasında aslında bu evlerin de kamusal olanla bugünkü anlamda doğrudan ilişki kuramayacağını, mahallenin dahi aslında bir anlamda dışa ve yabancıya görece daha kapalı olduğunu, dolayısıyla kamusalla kurulan ilişkinin de sayısız biçimi olduğunu düşünmek gerekir. Yani bir çeşit ara mekan, geçiş mekanı olma özelliği taşıyan tarik-ı hass'lar olmasa da, yine de başka türlü biçimde sınırlar korunmuş, kamusaldan

---

[*] Korunaklı ve korunaksız sıfatları, Murphey'in makalesindeki "private" için "protected" ifadesinin kullanılmasına göndermedir. Söz konusu makale için bknz. Murphey, (2007a) a.e., s.119.

mahrem alana doğru geçiş, farklı kurulan bir ilişkiyle, ancak yine sınırlı bir ilişkiyle gerçekleşmiş olmalıdır. [*] Bu noktada tarik-ı amm ile komşu evlere geri dönülecek olursa, yine de bu evlerde daha az kademelenmeyle sokağa geçildiği söylenebilir. Dolayısıyla sayısal olarak da yüksek bir yüzdeye sahip olan bu türden kurulan sokak-ev ilişkisinin incelenen dönemde çok yaygın olduğunu belirtmek gerekir. Bunun yanında evlerin bir tarafının tarik-ı amm ile komşu olması en fazla karşılaşılan durum iken; iki, üç veya dört taraftan tarik-ı amm ile çevrili olan evlerin sayısının az olduğunu belirtmek gerekir. Hatta iki ve daha fazla tarafı, genel itibariyle yol ile çevrili olan ev sayısının az olduğu çizelgeden görülebilmektedir.

Öte yandan tarik-ı hass ile komşuluk durumu incelendiğinde; en az bir taraftan tarik-ı hass ile komşuluğu olan ev ve arsa sayısının 52 olduğu görülmektedir. Bunların 208 ev ve arsa içerisindeki yüzdesi % 25'tir. Bu ev ve arsalardan yalnızca tarik-ı hass ile komşuluk yapan ev ve arsa sayısı da 37, yüzdesi % 17,79'dur. Dolayısıyla özellikle bu 37 ev ve arsanın "tarik-ı hass" olarak ifade edilen ve metnin başında da tarif edilen "bir veya birkaç eve mahsus sokak" anlamında kullanılan yol ile komşu olması, doğrudan kamuya açılan bir sokakla ilişki kurmaması, bunların kent içinde daha "korunaklı" bir yapısı olduğunun ifadesidir. Bu evlerden sokağa geçişte özelden kamusala doğru daha fazla ara mekan kullanılmaktadır ve evlerin sokaklarla bu anlamda daha kademeli bir ilişkisi vardır. Ancak bu türden kurulan ilişkinin incelenen kayıtlardaki evlerde aslında sayısal olarak çok daha az olduğu da ortadadır.

Çizelgede gösterilmeyen bitişik evlerdeki yol ile komşuluk durumu değerlendirildiğinde ise, benzer bir tablo ortaya çıkmıştır. Evlerden 3'lü bir menzil grubuyla, 2'li iki menzil grubunun üç taraftan mülklerle, bir taraftan da tarik-ı amm ile komşu olduğu; 2'li iki menzil grubuyla, "müteehhilin menzilleri" şeklinde tarif edilen 8'li bir menzil grubunun üç taraftan mülklerle, bir taraftan tarik-ı hass ile komşu olduğu ve 2'li bir menzil grubunun da iki taraftan mülklerle bir taraftan tarik-ı amm, bir taraftan yol ile komşu olduğu tespit edilmiştir. Burada bitişik olmaları bakımından evlerin birbirleriyle daha yakın bir ilişki içinde bulunacakları aslında

---

[*] Faroqhi (2002), Osmanlı kentlerinde çoğunlukla aynı mahallede aynı dinden, etnik kökenden ya da mezhepten olanların yaşadığını, bir mahalleye yabancı insanların gelip yerleştiği ve bunun sonucunda mahallenin başlangıçtaki niteliğinin zamanla değişikliğe uğradığı örneklerin az olduğunu belirtir. Birbirine komşu ailelerin çoğunun akraba olduğunu, mahalle sakinlerinin mahallelerine giren çıkanı denetlemeye çalıştıklarını da söyleyerek geniş sokakların sayıca az olmasının nedenini de buna bağlar. Çünkü arabaların geçmesine olanak vermek, denetimin de mümkün olamayacağına işarettir. Öte yandan zanaatkar ve tüccarların çoğunun eviyle işinin ayrı ayrı yerlerde olmasıyla da bağlantılı olarak mahallelerin dış dünyaya ancak bu ölçüde kapalı kalabildiğini de belirtmiştir. Detaylı bilgi için bknz. Faroqhi (2002), s.164-166.

incelenen diğer evlerden farklı olarak kamusala daha açık olacakları düşünülse de, her iki yola da komşuluk eden bitişik evler olabildiği görülmektedir. Dolayısıyla sokaklarla kurulan ilişki bakımından diğer evlere benzer durumları vardır ve yapılan değerlendirmeler bu evler için de geçerlidir.

Çizelge 6.1 Ev ve arsaların yollarla komşuluk durumu

<table>
<tr><td colspan="2">Ev ve Arsaların Komşuluk durumu</td><td>Arsa Sayısı</td><td>Ev Sayısı</td><td colspan="2">Toplam</td></tr>
<tr><td colspan="2">Dört tarafı mülk olup, Yola komşuluğu olmayanlar</td><td>10</td><td>-</td><td colspan="2">10 (Yol ile komşuluk bağlamında inceleme dışı)</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Bir tarafı yol, Üç tarafı mülk olanlar</td><td>Yol Tarik-ı amm</td><td>20
(% 9,62)</td><td>120
(% 57,69)</td><td>140
(% 67,31)</td><td rowspan="2">175
(% 84,13)</td></tr>
<tr><td>Yol Tarik-ı hass</td><td>4
(% 1,92)</td><td>31
(% 14,90)</td><td>35
(% 16,83)</td></tr>
<tr><td rowspan="3">İki tarafı yol, İki tarafı mülk olanlar</td><td>Yolların ikisi Tarik-ı amm</td><td>2
(% 0,96)</td><td>11
(% 5,29)</td><td>13
(% 6,25)</td><td rowspan="3">27
(% 12,98)</td></tr>
<tr><td>Yolların Biri Tarik-ı amm, Biri Tarik-ı hass</td><td>-</td><td>12
(% 5,77)</td><td>12
(% 5,77)</td></tr>
<tr><td>Yolların ikisi Tarik-ı hass</td><td>-</td><td>2
(% 0,96)</td><td>2
(% 0,96)</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Üç tarafı yol, İki tarafı mülk olanlar</td><td>Yolların Üçü Tarik-ı amm</td><td>-</td><td>2
(% 0,96)</td><td>2
(% 0,96)</td><td rowspan="2">5
(% 2,40)</td></tr>
<tr><td>Yolların Biri Tarik-ı amm, İkisi Tarik-ı hass
veya
Yolların İkisi Tarik-ı amm, Biri Tarik-ı hass</td><td>1
(% 0,48)</td><td>2
(% 0,96)</td><td>3
(% 1,44)</td></tr>
<tr><td colspan="2">Dört tarafı yol (Tarik-ı amm) olanlar</td><td>1
(% 0,48)</td><td>-</td><td>1
(% 0,48)</td><td>1
(% 0,48)</td></tr>
<tr><td colspan="2">Toplam</td><td>İncelenen:
28 (% 13,46)
İnceleme dışı: 10</td><td>180
(% 86,54)</td><td colspan="2">İncelenen: 208 (%100)
İnceleme dışı: 10</td></tr>
<tr><td colspan="6">Yalnız tarik-ı hass ile komşuluğu olanlar:
Arsa: 4 (% 1,92) Ev: 33 (% 15,87) Toplam: 37 (% 17,79)
Yalnız tarik-ı amm ile komşuluğu olanlar:
Arsa: 23 (% 11,06) Ev: 133 (% 63,94) Toplam: 156 (% 75)
Hem tarik-ı amm, hem tarik-ı hass ile komşuluğu olanlar:
Arsa: 1 (% 0,48) Ev: 14 (% 6,73) Toplam: 15 (% 7,21)</td></tr>
</table>

18. yüzyılın ortalarındaki İstanbul yollarına dair bu incelemeden elde edilen sonuçların, özellikle Bulliet'in (1990) tekerlekli araçlar ve develer ile ilgili tespitleriyle birlikte düşünüldüğünde ilginç sonuçlar olduğunu belirtmek gerekir. Osmanlı coğrafyasında Anadolu kentlerinde deve ve tekerlekli araçların her ikisinin de kullanılıyor olmasına rağmen, bazı İslam kentlerinde at ve deve gibi taşıma hayvanlarının kullanılıp, tekerlekli araçların bulunmaması*, kentlerdeki tarik-i hass ve tarik-i amm diye tanımlanan yolların oranlarında da farklılık oluşturmuş olmalıdır. Osmanlı coğrafyasında tarik-i hass olarak bilinen yolların az çıkıyor olmasının, tekerlekli araçların da kullanılıyor olmasıyla ilişkili olabileceğini düşünmek gerekir. Öte yandan toplumsal örgütlenmedeki farklılıkların da böyle bir sonucun çıkmasında önemli olduğunu düşünmek gerekiyorsa da, yine de diğer kentlerdeki durumlara dair benzer çalışmalar yapılmadan karşılaştırma yapmak yetersiz olacaktır.

Tarik-i amm ve tarik-i hass ile komşu olan gayrimenkullerin kent içi dağılımına bakıldığında da her iki yol tipinin de kentin geneline yayılmış olduğu görülür (Ek 17). Kentin bazı bölgelerinde tarik-ı amm, bazılarında tarik-ı hass ile komşu olma durumunun daha yaygın olduğu bir tabloyla karşılaşılmamıştır.

İncelenen ev ve arsaların yollarla komşuluk durumu, kiracı ve mülk sahiplerinin dini köken ve sosyo-ekonomik durumlarıyla karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde elde edilen sonuçlar da Çizelge 6.2 ve Çizelge 6.3'te gösterildiği gibidir.

Buna göre gayrimüslimlerin kiracı veya mülk sahibi olduğu 22 ev ve arsadan 21'inin, yani % 95,24'ünün tarik-i amm ile komşu olması, bu şahısların evlerinin kamusal yoldan doğrudan ulaşılan evler olduğunu göstermiştir. (Çizelge 6.2) Evlerden yalnızca 1'inin tarik-i hass ile komşuluğu bulunmaktadır. Müslümanlarda da çoğunluk tahmin edilebileceği üzere tarik-i amm ile komşu olan ev ve arsalardadır, ancak oranlar biraz daha farklıdır. 179 ev ve arsadan 129'u, yani % 72,07'si yalnız tarik-i amm ile komşudur. Kalan 50 ev ve arsa ise 27,93'lük bir yüzdeyle tarik-i hass ile komşu olan, yani kamusal yoldan ara bir geçiş yolu ile ulaşılan ev ve arsaları örneklemektedir.

---

* Deve ve tekerlekli araçların kullanımına dair detaylı bilgi için Richard W. Bulliet'in (1990) "The Camel and the Wheel" adlı kitabına ve Faroqhi'nin (1982) "Camels, Wagons, and the Ottoman State in the Sixteenth and Seventeenrh Centuries" başlıklı makalesine bakınız.

Çizelge 6.2 Gayrimüslim ve Müslümanların ev ve arsalarının yollarla komşuluk durumu

Ev ve arsaların yollarla komşuluk durumu		*Gayrimüslim ev ve arsaları*	*Müslüman ev ve arsaları*	*Kiracı ve mülk sahibi olmayan ev ve arsalar*
Dört tarafı mülk olup, Yola komşuluğu olmayanlar		1	9	-
Bir tarafı yol, Üç tarafı mülk olanlar	*Yol Tarik-ı amm*	16 **(% 76,19)**	118 **(% 65,92)**	6
	Yol Tarik-ı hass	-	34 **(% 18,99)**	1
İki tarafı yol, İki tarafı mülk olanlar	*Yolların ikisi Tarik-ı amm*	4 **(% 19,05)**	8 **(% 4,47)**	1
	Yolların Biri Tarik-ı amm, Biri Tarik-ı hass	1 **(% 4,76)**	11 **(% 6,15)**	-
	Yolların ikisi Tarik-ı hass	-	2 **(% 1,12)**	-
Üç tarafı yol, İki tarafı mülk olanlar	*Yolların Üçü Tarik-ı amm*	-	2 **(% 1,12)**	-
	Yolların Biri Tarik-ı amm, İkisi Tarik-ı hass *Veya* *Yolların İkisi Tarik-ı hass, Biri Tarik-ı amm*	-	3 **(% 1,68)**	-
Dört tarafı yol (Tarik-ı amm) olanlar		-	1 **(% 0,56)**	-
Toplam		İncelenen: 21 **(% 100)** İnceleme dışı: 1	İncelenen: 179 **(% 100)** İnceleme dışı: 9	8

Müslüman alt grupların ev ve arsalarının yalnız tarik-i amm ile komşu olanların ve en az bir taraftan tarik-i hass ile komşu olanlarla ilgili olarak elde edilen oranlar (Çizelge 6.3) da aynı sırayla, hanedan halkında % 66,67 ve % 33,33; saray görevlilerinde % 80 ve % 20; merkezi yönetim sınıfında % 70,89 ve % 29,11; ilmiye sınıfında % 100 ve % 0 ve mesleği belirtilmeyen yalnız unvanlarıyla değerlendirilen Müslümanlarda da % 71,21 ve % 28, 79'dur.

Çizelge 6.3 Müslüman alt grupların ev ve arsalarının yollarla komşuluk durumu

Ev ve arsaların yollarla komşuluk durumu		*Hanedan halkı*	*Saray görevlisi*	*Merkezi yönetim*	*İlmiye*	*Mesleksiz*
Dört tarafı mülk olup, yola komşuluğu olmayanlar		1	-	4	-	4
Bir tarafı yol, Üç tarafı mülk olanlar	*Yol Tarik-ı amm*	12 **(% 66,67)**	7 **(% 70)**	50 **(% 63,29)**	5 **(% 83,33)**	44 **(% 66,67)**
	Yol Tarik-ı hass	4 **(% 22,22)**	1 **(% 10)**	15 **(% 18,99)**	**-**	14 **(% 21,21)**
İki tarafı yol, İki tarafı mülk olanlar	*Yolların ikisi Tarik-ı amm*	-	1 **(% 10)**	4 **(% 5,06)**	**-**	**3 (% 4,55)**
	Yolların Biri Tarik-ı amm, Biri Tarik-ı hass	2 **(% 11,11)**	1 **(% 10)**	5 **(% 6,33)**	**-**	**3 (% 4,55)**
	Yolların ikisi Tarik-ı hass	-	-	1 **(% 1,27)**	**-**	**1 (% 1,52)**
Üç tarafı yol, İki tarafı mülk olanlar	*Yolların Üçü Tarik-ı amm*	-	**-**	2 **(% 2,53)**	**-**	**-**
	Yolların Biri Tarik-ı amm, İkisi Tarik-ı hass *Veya* *Yolların İkisi Tarik-ı hass, Biri Tarik-ı amm*	-	-	2 **(% 2,53)**	**-**	**1 (% 1,52)**
Dört tarafı yol (Tarik-ı amm) olanlar		-	**-**	-	1 **(% 16,67)**	-
Toplam		18 **(% 100)** İnceleme dışı: 1	10 **(% 100)**	79 **(% 100)** İnceleme dışı: 4	6 **(%100)**	66 **(% 100)** İnceleme dışı: 4

Sonuç olarak Çizelge 6.2'deki sonuçlara göre, Gayrimüslimlerin evlerinin tarik-i amm ile komşu olma durumu Müslümanlara oranla daha çok görülmüşse de, Çizelge 6.3'teki bazı Müslüman kentli gruplarda da bu açıdan yüksek oranlarla karşılaşılmış olması, Gayrimüslim ve Müslümanların evlerinin tarik-i amm ve tarik-i hass ile komşuluk durumları açısından aslında çok da büyük farklılıklar içermediğini göstermiştir.

7. İSTANBUL KONUT SAKİNLERİNİN BARINMA STANDARTLARI: MEKAN BİLEŞENLERİ

İstibdal kayıtlarında bu uygulamaya dahil olmuş konutların iç mekanlarına ilişkin de malzeme elde edilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde Çizelge 2.1'de gösterilen menzil (mahal de dahildir), oda, yalı menzil, yahudihane menzil olarak adlandırılan ve farklı konut tiplerine referans veren toplam 520 konut arasında, bileşenlerinden en az birine dair bilgi edinilebilenler seçilerek iç mekanlarıyla ilgili olarak incelenmeye alınmıştır. Bu şekilde en az bir bileşeniyle incelemeye dahil edilen ev sayısı 319'dur. Bunun dışındaki evler, hiçbir bileşenine dair bilgi bulunmadığından inceleme dışı bırakılmıştır. Öte yandan incelenen 319 evin içerisinde de başta kat sayısı anlaşılamayan 90 ev olmak üzere bazı evlerin iç mekan bileşenlerinin detaylı bir tarifinin verilmediğini, söz konusu evlerin Çizelge 5.9'da gösterilen, ayrıca kıymetlendirilmiş olan mekan bileşenlerinin verilmesiyle incelemeye dahil edildiğini söylemek gerekir. Bu şekilde detaylı tariflenemeyen evlerin önemli bir kısmının harap olmuş evler olabileceğini de belirtmekte yarar vardır.

İncelenen evlerdeki mekan bileşenlerinin neler olduğuna ve nasıl konumlandıklarına geçmeden önce bir evin içinin bu mekanlarla nasıl tarif edildiğine dair bilgi vermek gerekir. Öncelikle tariflerde evlerin iç mekanlarının katlara dağılımı ön plandadır. Eğer ev, dahiliye ve hariciye olarak adlandırılan iki ayrı bölümden oluşuyorsa, bu iki bölümdeki mekanlar da yine katlara dağılımları verilerek ayrı ayrı tariflenmiştir. Ancak mekanların planda bir katta nerede konumlandığı hakkında bir bilgi yoktur. Kayıtlarda katlar için kullanılan terimlere gelince; üç ve dört katlı evlerde üst kat "ulya", orta katlar "vusta", alt kat ise "süfla"; iki katlı evlerde ise üst kat "fevkani", alt kat "tahtani" olarak ifade edilmiştir. Bu konuda bir örnek vermek yararlı olacaktır. Padişahın Toptaşı mahallesindeki dahiliyeli-hariciyeli mülk evi şöyle tarif edilmiştir: "…hâriciyyede ulyâda iki bâb oda ve bir suffa ve vustâda bir bâb oda ve âhûr ve kenîf ve dâhiliyyede ulyâda iki bâb oda ve bir camlu köşk ve bir suffa ve dîvânhâne ve dehlîz ve âbdesthâne ve vustâda bir bâb oda ve bir matbah ve kenîf ve bi'r-i mâ' ve eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmireli bağçe ve bir mikdâr havluyı müştemil…". Görüldüğü gibi, dahiliye ve hariciye bölümlerinin her katında bulunan iç mekanların neler olduğu anlaşılmakta, ancak bu mekanların birbirlerine göre ve plan üzerindeki konumlanmaları hakkında bilgi edinilememektedir.

Detaylı olmayan diğer ev içi mekan tariflerinde ise çok genel bir şekilde "büyût-ı adîde", "ve'l müştemilat", "ma'lumu'l müştemilat" ifadelerinin sıklıkla geçtiği görülmektedir. Bu ifadelerin ne anlama geldiği de önemlidir. Artan (1989), "büyût-ı adîde" ifadesinin kısmen

veya tamamen harap olmuş evler için kullanıldığını söylese de, Devellioğlu'nda (2007) büyût ve adîde kelimelerinin anlamlarında harap olmuşlukla ilgili bir ifadeye rastlanmamıştır. Büyût, "mesken, hane, ev, oda" anlamına gelen beyt'in çoğuludur ve burada odalar anlamına geliyor olmalıdır. "Adîde" ise, "çok, birçok" anlamındadır. Dolayısıyla bu ifade, evin "birçok oda"sı olduğunu anlatmak için kullanılmıştır. Bunun yanı sıra bazı evler için kullanılan "büyut-ı adide ve müştemilat-ı saireyi muhtevi bir bab menzil" şeklindeki ifade de, evin birden fazla oda ile birlikte diğer müştemilatı içerdiğini anlatır. Müştemilat'ın sözlük anlamı da "eklentiler, bir şeyin içinde bulunduğu, ona bağlı olan şeyler"dir. (Devellioğlu, 2007) Ancak bu ifadeden, hangi mekanların müştemilattan sayıldığını anlamak zordur. Ayrıca, müştemilatın, binadan ya tamamen ayrı, ya da onun uzantısı şeklinde olan ve ana oturma ve kullanım birimlerinin dışındaki ek yapıları ifade ettiğini belirten araştırmalar da vardır.[*] Zira, hamam, matbah, kenif, köşk gibi bazı mekanların binaya bu şekilde eklemlenmiş olduğu örneklerle de karşılaşılmaktadır. Ancak kayıtlardaki ifadede, binanın içinde olan bileşenler için ayrı bir terminoloji olmadığına göre, odalar dışındaki bina içi ve dışındaki tüm bileşenleri müştemilattan saymak daha anlamlı gözükmektedir. Hatta sadece "ve'l müştemilat bir bab menzil" ifadesi ile tarif edilen evlerin de olduğu düşünülürse, müştemilatın odaları da içine alan genel bir anlamı olduğu düşünülebilir. Aynı durum, "ma'lumu'l müştemilat" ifadeleriyle tariflenen evler için de geçerlidir.

Kayıtlarda ev içi mekanların tarifleriyle ilgili bu açıklamaların ardından, çalışmanın bu bölümünde, evlerin incelenen dönemde, hangi iç mekan bileşenlerini içerdiği, mekanların nasıl düzenlendiği ve bir araya geldiği incelenecek ve bu bileşenlerin ne anlama geldiği, nasıl konumlandıkları kantitatif analizlerle de desteklenerek tartışılmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın 4.3 bölümünde bina büyüklüklerine ve kat sayılarına göre gruplandırılan konutlar, bu bölümde iç mekan bileşenleriyle birlikte değerlendirilecektir. Sözü edilen konut grupları ve iç mekan bileşenlerinin dağılımını gösteren çizelge aşağıdaki gibidir. Bu çizelgede (Çizelge 7.1), bileşenlerin karşısında yer alan sayılar, incelenen 319 ev arasında her bir bileşen hakkında analiz yapılabilen ev sayısını göstermektedir. Örnek verilirse, çizelge, oda ile ilgili olarak, dahiliyeli hariciyeli evlerden 31'inin, 1 katlı evlerden 16'sının, 2 katlı evlerden 87'sinin, 3 katlı evlerden 49'unun ve 4 katlı evlerden 1'inin iç mekan tarifinde oda

---

[*] Behar'ın çalışmasında müştemilatın tanımı bu şekilde verilmektedir. Bknz. Behar, 1998, s. 29-30.

ile karşılaşıldığını ve toplamda ise 211 evde oda bileşeni hakkında bilgi bulunduğunu gösterir. Ancak buradan 319 evin yalnız 211'inde odanın var olduğu, kalan 108 evde oda bulunmadığı sonucu kuşkusuz çıkarılmamalıdır. Her evde detaylı bir tarif olmadığını da düşünerek, söz konusu 108 evin bu nedenle sayılmamış olduğunu akılda tutmak gerekir. Dolayısıyla buradaki veriler, bir bileşen olarak "oda"nın incelenmesi için elde bulunan veri sayısına denk gelmektedir. Her bir bileşen için de böyle bir sayım yapıldığını düşünmek gerekir. Dolayısıyla buradaki sayısal veriler, bileşenlerin toplam sayı içerisindeki yüzdelerine ilişkin kesin sonuçlar değildir. Ancak yine de her bir mekanın incelenebileceği ev sayısı, bu mekanla karşılaşma sıklığı hakkında bir ipucu sağlamaktadır. Örneğin, oda, sofa, dehliz, kenif, matbah, bi'r-i ma (su kuyusu), avlu ve bahçenin incelenebileceği ev sayısı diğer bileşenlere oranla çok yüksektir, dolayısıyla bu mekanların sayısal olarak en fazla karşılaşılan bileşenler arasında olduğu sonucu çıkarılabilir ki bu sonuç da şaşırtıcı değildir. Öte yandan hamam, mahzen, köşk, kiler, muhtıb ve kömürlüğün geçtiği evlerin sayısının ise, oda ve sofa gibi mekanlara oranla daha düşük çıktığı ve dolayısıyla bu mekanların daha az karşılaşılan bileşenler oldukları da düşünülebilir. Mabeyn odası, selamlık odası, kahve odası gibi özelleşmiş odalar, tahtaboş, cihannüma gibi seyirlik mekanlar ve cameşuyhane, camekan odası gibi bileşenlerin incelenebileceği evlerin de çok az sayıda çıkması, bu bileşenlerin kent içinde her evde bulunmayan, çok az karşılaşılan mekanlar olduğunu gösteren bir ipucu olarak görülebilir.

Çizelgede her bir mekan bileşeninin incelenebildiği ev sayıları, farklı ev gruplarına göre de değerlendirilmiştir. Burada evlerin gruplamasının da aslında mekan tariflerinden yola çıkılarak oluşturulmuş olduğunu belirtmek gerekir. Tariflerin öncelikle evler birden fazla bölüm içeriyorsa bölümlere, ardından da katlara dağılımı şeklinde yapıldığından söz edilmişti. Bu tarifleme şeklinden de yola çıkılarak, bina büyüklüğüne ve içerdiği bölüm sayısına göre evler, Çift bölümlü evler: Dahiliyeli-Hariciyeli evler, Tek bölümlü evler ve Bitişik evler olmak üzere üç grup halinde ele alınmıştır. Her bir mekan bileşeninin incelendiği ev sayısının bu gruplara göre dağılımı, çalışmanın bu bölümünde mekan bileşenlerinin ayrı ayrı ele alınarak incelenmesi için de bir zemin oluşturmaktadır.

Ancak incelemeye geçmeden önce, evleri bütün bileşenleriyle bir arada ele alarak, evlerdeki bileşenlerin bir araya gelme biçimleri, diğer bir deyişle mekan düzenlemeleri ile ilgili genel bir değerlendirme yapmak anlamlı olacaktır.

Çizelge 7.1 Konut mekan bileşenleri ve incelenebilir ev sayıları

	Çift bölümlü/ Dahiliyeli-Hariciyeli evler	Tek bölümlü evler				Bitişik evler		Bina ve Kat sayısı belli değil	Bileşen için incelenebilir toplam ev sayısı
		1 katlı ev	2 katlı ev	3 katlı ev	4 katlı ev	2 katlı	3 katlı		
Oda	31	16	87	49	1	18	2	7	211
Selamlık o.	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Serdab odası	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Kahve odası	1	-	-	1	-	-	-	-	2
Mabeyn o.	2	-	-	-	-	-	-	-	2
Cihannüma o.	2	-	-	5	-	-	-	-	7
Divanhane	2	-	-	-	-	-	-	-	2
Köşk	7	1	8	7	-	2	-	1	26
Taht-ı sema	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Tahtapuş	3	-	6	4	1	-	-	-	14
Tahta bende	1	-	2	4	-	-	-	1	8
Sofa	21	9	49	30	-	18	-	2	129
Kenif/Memşa	31	13	67	44	1	18	2	5	181
Dehliz	29	3	56	41	1	2	2	4	138
Abdesthane	7	-	6	7	-	-	-	-	20
Camekan o.	7	-	1	-	-	-	-	-	8
Hamam	16	-	3	-	-	-	-	6	25
Cameşuyhane	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Mağsel	4	-	5	3	-	-	-	-	13
Matbah	27	6	42	31	-	11	2	4	123
Matbah ocağı	4	-	6	8	1	-	-	14	33
Aşhane	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Fırın	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Sarnıç	-	-	2	2	-	-	-	2	6
Bi'r-i ma/Kuyu	31	6	54	42	1	4	2	53	193
Su hazinesi	2	-	-	1	-	-	-	1	4
Ma-i leziz	1	-	-	-	-	-	-	1	2
Bahçe	17	5	38	17	-	-	-	10	87
Avlu	16	7	31	23	1	14	-	2	94
Cüneyne	-	1	4	-	-	2	-	-	7
Hadika	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Taş duvar	6	1	9	4	-	-	-	10	30
Sokak kapısı	-	-	2	3	-	-	-	-	5
Bodrum	-	2	1	2	-	7	-	-	12
Mahzen	7	1	12	12	-	-	-	12	44
Kiler	14	-	9	12	1	2	-	1	39
Ambar	2	-	-	-	-	-	-	-	2
Muhtıb	3	1	3	4	-	7	-	-	18
Kömürlük	2	-	5	5	-	2	-	3	17
Samanhane	2	-	-	-	-	-	-	-	2
Merkebhane	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Ahır	18	-	8	5	-	-	-	-	31
Havz	-	-	-	-	-	-	-	3	3
Fıskiye	-	-	-	-	-	-	-	2	2
Kameriye	-	-	-	-	-	-	-	2	2
Dam	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Taş merdiven	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Sundurma	-	1	-	1	-	-	-	2	4
Taş maslak	2	-	1	-	-	-	-	-	3
Taş tekne	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Ahmer çardağı	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Dükkan/Karhane	1	-	6	3	-	-	-	2	13

7.1 Mekan Bileşenlerinin Ev İçi Dağılımı Hakkında Bir Değerlendirme

Yukarıda çizelgede sıralanan mekan bileşenlerinin her birini incelemeye geçmeden önce, evlerin mekan düzenlemelerinde barınma standartları açısından nelerin ön plana çıktığına bakmak gerekir. Örneğin, mahremiyet standartlarının gözetilip gözetilmediğine ilişkin bir değerlendirme yapmak anlamlıdır. Çünkü Osmanlı konutu için sürekli vurgulanan bir konudur bu. Kamusaldan özele doğru kademelenmeli bir geçiş, tıpkı sokaklarda olduğu gibi evin içinde de devam eder. İncelenen konutların da, önceki bölümlerde ele alındığı üzere üst-orta kesimin sahip olduğu konutlar olduğu düşünülürse, bu kademelenme daha da belirginleşecektir. Kent içinde toplumsal ve ekonomik açıdan farklı kentlilerin yaşamlarını, farklı mahremiyet biçimlerine ve standartlarına göre yaşadığını düşünmek gerekir. Dolayısıyla üst-orta kesimin sahip olduğu konutlardaki standartlar ve sözü edilecek olan mahremiyet kalıpları, yoksul kesimin evlerinde de farklı şekillere bürünmüştür. Osmanlılarda özellikle de odalarda yaşayan yoksul kesimin evlerinde tek bir odada yaşamlarını sürdürdüklerini ve bu tek oda içinde farklı mahremiyet kalıp ve standartlarının olduğu düşünülmelidir. Bu odalarda yaşayanların, komşularıyla kullandıkları mutfak, tuvalet gibi ortak mekanları olduğu da düşünülürse, odadan sokağa, diğer bir deyişle, özelden kamusala pek çok kademelenmeyle geçildiğini söylemek gerekir.[*] Dolayısıyla evlerin mekan düzenlemelerinde mahremiyetin farklı biçimleri olduğunu göz önünde tutarak, burada incelenen evlerde nasıl şekillendiği üzerine fikir yürütmek anlamlı gözükmektedir. Bu konuda özellikle dahiliyeli-hariciyeli olarak adlandırılan çift bölümlü evler, önemli bir malzeme oluşturmuştur.

Dahiliye ve hariciye bölümlerinin farklı isimlerle anılmasındaki neden ve bu farklılaşmanın iç mekanlardaki yansımasının nasıl olduğu da, böylece daha iyi anlaşılacaktır. Öncelikle dahiliye-hariciye bölümleriyle ilişkili olarak bugüne kadar yapılmış çalışmalardan söz etmekte yarar vardır. Sözen (2001), Osmanlı döneminde harem ve selamlık olarak ayrılan evlerde harem için dahiliye ve selamlık için hariciye teriminin kullanıldığından söz eder. Ancak dahiliye ve hariciye bölümlerinin ve hatta bazen binalarının bu tür bir ayırıma işaret

---

[*] Tanyeli'nin 16. yüzyıl kayıtlarında "hücerat" veya nadiren de "odalar" olarak geçen bu yapılar ile ilgili çalışması da konu hakkında önemli veriler sunmaktadır. Detalı bilgi için bknz. Tanyeli, (1996) "Klasik Dönem Osmanlı Metropolünde Konutun Reel Tarihi: Bir Standart Saptama Denemesi". İstanbul dışında, Edirne ve Kahire gibi büyük Osmanlı kentlerinde de, bu gibi toplu yaşama birimlerinin var olduğu bilinmektedir. Kahire'de rab adı verilen bu yaşama birimleri için André Raymond'un çalışmalarına bakılabilir.

edip etmediği biraz karışık bir durum arzetmektedir.* Yerasimos (2006) ve Faroqhi (2009), 16. yüzyılda dahiliye ve hariciye teriminin geçtiği bu tip evlerden çift avlulu evler olarak bahsetmektedir. Bu şekilde adlandırmasının nedeni de, 16. yüzyılda evlerin "muhavvata-i dahiliyye" ve "muhavvata-i hariciyye" şeklinde tariflenmesidir. "Muhavvata" duvarlı yer veya avlu anlamına gelmektedir ve Cafer Efendi'nin (1614) "…Muhavvata-i dâhiliyye arabîdir, fârisîde cây-i dîvârîn-i enderûnî, türkîde iç havlı demektir, Muhavvata-i hâriciyye arabîdir, fârisîde cây-i dîvârîn-i bîrûnî türkîide taşra havlı demektir" şeklindeki açıklamasından yola çıkarak Yerasimos da, bu evleri çift avlulu evler olarak adlandırmıştır. 18. yüzyıl evleri arasında incelenen evlerde ise, bu şekilde iki avludan söz edilmese de, dahiliye ve hariciye olarak adlandırılan bölümlerin, hatta bazı evlerde iki ayrı binanın var olduğu söylenebilir. Öte yandan Tanyeli (1996), makalesinde içli-dışlı ev olarak adlandırdığı bu evlerin neye referans verdiğinin tam anlaşılamadığını belirtmiştir. Gerçekten de ilk bakışta bu tür bir ayırım yapılamamaktadır. Ayrıca incelenen evlerden yalnızca birinde üç katlı bir evde karşılaşılan "selamlık" terimi, özelleşmiş bir oda için kullanılmaktadır ve bu terime hariciye bölümlerinde hiç rastlanmamıştır. Dolayısıyla burada, dahiliye ve hariciye bölümlerindeki bileşen tarifi detaylı olan evler incelenerek konuya açıklık getirmeye çalışılacaktır. Bu şekilde detaylı tarif bulunan ev sayısı 28'dir ve bu evlerin ikisinde, hariciyeye ilişkin bilgi yoktur. Bunların yalnızca dahiliyesine bakılabilmiştir. Dolayısıyla 28 dahiliye ve 26 hariciye bölümünün iç mekanları incelendiğinde (Çizelge 7.2) mekan bileşenlerinden oda, sofa, mabeyn odası, cihannüma odası, köşk, tahtapuş, sofa, kenif, dehliz, abdesthane ve muhtıb'ın her iki bölümde de yer alabilen bileşenler olduğu, öte yandan hamam, camekan odası, cameşuyhane, matbah, fırın ve mağsel'in yalnızca dahiliyede, ahırın ise yalnızca hariciyede yer alan bir bileşen olduğu sonucu çıkarılmıştır. Bunun yanında bahçe, su kuyusu ve kilerin de ağırlıklı olarak dahiliye bölümünde yer aldığı söylenebilir. Böyle bir tablo, dahiliye ve hariciye bölümleri arasında bir ayırım olduğunu gösterir niteliktedir. Ahırın yer aldığı hariciye bölümü, hayvan beslenen evlerde, bu alanın oda, bazı özelleşmiş odalar, sofa, kenif gibi mekanların da eklenmesiyle oluşturulan ikinci bir bölüm, hatta bazen bina niteliğindedir.

---

* Dahiliye ve hariciye bölümlerinin bazı evlerde iki ayrı bina şeklinde olduğu kayıtlarda belirtilmişse de, bunların her evde ayrı binalar olup olmadıkları bilinememektedir. Aslında çoğu durumda farklı kat sayılarına sahiptirler ve ayrı binalar olmaları da mümkündür, ancak birbirine bitişik iki bölüm şeklinde tek bina olarak da yapılmış olabilecekleri düşünülerek bu çalışmada bu evler çift bölümlü evler olarak adlandırılmıştır.

Çizelge 7.2 Dahiliye ve hariciye binalarındaki mekan bileşenlerinin dağılımı

	Dahiliye binalarının kaç tanesinde var? (28 ev içerisinde)	**Hariciye binalarının kaç tanesinde var? (26 ev içerisinde)**	**Dahiliyyeli-Hariciyyeli kaç evde var? (31 ev içerisinde)**
Oda	28	26	31
Kahve odası	-	1	1
Mabeyn odası	1	1	2
Cihannüma odası	1	1	2
Divanhane	2	-	2
Köşk	5	1 (evin hem dah., hem har. 1'er köşk var)	7
Tahta puş	2	1	3
Suffa	19	13	22
Kenif/memşa	28	25	30
Dehliz	24	14	28
Abdesthane	5	2	7
Camekan odası	5	-	7
Hamam	10	-	16
Cameşuyhane	1	-	1
Mağsel	4	-	4
Matbah/Matbah ocağı	25	-	26
Tahta bende	1	-	1
Bi'r-i ma	26	5	31
Su hazinesi	1	-	2
Ma-i leziz	-	-	1
Bağçe	13	-	17
Avlu	10	12 (6 evin hem dah., hem har. avlu var)	16
Mahzen	6	-	7
Kilar	13	1	13
Anbar	-	1	2
Muhtıb	2	1	3
Kömürlük	-	1	2
Samanhane	-	2	2
Ahır	-	16	16
Fırun	1	-	1
Taş nerdüban	-	-	1
Taş maslak	1	1	2
Dükkan/karhane	-	1	1

Öte yandan burası hizmet ve depolama alanına ayrılan bir yer de değildir. Anbar, kiler, muhtıb, kömürlük gibi depolama mekanları dahiliye bölümünde de bulunmaktadır. Dolayısıyla burada farklı bir ayırım olduğunu düşünmek gerekir. Bunun yanında evde haremlik, selamlık gibi bir ayırımın olduğuna ilişkin bir ipucu da yoktur. Ancak yine de ev içinde kamusal-özel mekan kademelenmeleri varsa, hariciyenin kamusala daha yakın olduğu

söylenebilir. Hamam, matbah gibi mekanların dahiliyede yer alması, bu bölümün evin daha mahrem bir bölümünü oluşturduğunu gösteriyor olmalıdır. Sonuçta bu mekanlar, 18. yüzyıl İstanbulluları için yine de kadının ve evin özel alanını ilgilendiren yerler olarak görülebilir. Dolayısıyla burada evin içinde dahi bir kamusal-özel mekan kademelenmesinden söz edilebilir. Hariciye bölümü, evin dışa, yani kamusal alana daha açık kısmı iken, dahiliye bölümü daha mahrem kısmını oluşturmaktadır ve Tanyeli'nin (2005) ifadesiyle bu kısım, "toplumsal etkinliklerle aile yaşamının arakesit bölgesidir ve daha sığ bir mahremiyete sahiptir". Sonuç olarak, bu tip evlerin 18. yüzyılda harem ve selamlık şeklinde adlandırılmadıkları, ancak 19. yüzyılda bu şekilde adlandırılan iki kısımdan oluşan evlerin erken versiyonları olabileceği düşünülebilir. Çalışmanın 6. bölümünde incelenen sokakların da gösterdiği kamusaldan özele doğru farklı kademelenmeler, bu tip iki bölümlü evlerde de ev içi mekanların düzenine bu şekilde yansımıştır.

Dahiliyeli hariciyeli olarak adlandırılmayan, ancak iki ayrı binası olan ve detaylı mekan tarifi bulunan bir ev daha vardır. Dahiliye ve hariciye şeklinde tarif edilmemiş olduğu için ayrı tutulsa da, bu evin de iki ayrı bölümden oluştuğu düşünülerek bu noktada bir açıklama yapmak gerekir. Bu evin ahşap ve kargir oldukları belirtilmiş olan binaları iki katlıdır. Ahşap binada, odalar, kenif ve ahır, kargir binada ise oda, dehliz ve matbah yer almıştır. Dolayısıyla ahşap binanın hariciye, kargir olanın ise dahiliye binası olma ihtimali varsa da emin olunamamıştır.

Dahiliye-hariciye gibi iki farklı bölümden söz edilmeyip, tek bir bölümden oluşan evlerdeki durumu da değerlendirmek gerekir. Bu evlerde kat sayısının 1 ila 4 arasında değiştiğine ve kent içerisindeki yoğunluğun 2 ila 3 katlı evlerde olduğuna çalışmanın önceki bölümlerinde değinilmişti. Bu yapılarda bileşenlerin katlara dağılımında da nelerin gözetilmiş olabileceğine, bunlarda da ev içinde kamusaldan özele doğru bir mekan kademelenmesinin var olup olmadığına bakmak önemlidir. Yapılarda aynı kattaki bileşenler arasında nasıl bir düzenleme olduğu, birbirlerine göre nasıl konumlandıkları bilinemese de, hangi bileşenlerin bulunduğu tespit edilebilmektedir. Tek katlı yapılar için bu bileşenlerin neler olduğu dışında söylenebilecek pek bir şey yoktur. Bu konu hakkında da Çizelge 7.1 fikir verici olmaktadır. İncelenen 14 evden 1'inde yalnızca bir odadan söz edilmiştir. Bunun dışındaki 13 evde mekanların düzenlenmesi, oda dışında (oda hepsinde bulunan bir bileşen olduğundan onu ayrı tutarak), sofa, dehliz, kenif, matbah, bodrum, mahzen, muhtıb, köşk, bir'i-ma ile bahçe veya avlu bileşenlerinden en az 2, en fazla 5'inin bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur. Ve bu evlerde söz konusu kademelenmeden söz etmek oldukça güçtür. Yine de odanın evin en

mahrem kısmı olduğu düşünülebilirse de, tek katta toplanan mekanların arasında daha fazla bir ayırım olduğunu düşünmek pek anlamlı gözükmemektedir. Dolayısıyla iki ve daha fazla katlı yapılardaki mekanların katlara dağılımına bakmak daha açıklayıcı olabilir. Bu dağılımı gösteren çizelge (Çizelge 7.3) aşağıdaki gibidir. Çizelgeye göre 2 katlı evlerde incelenen 66 ev içerisinde her biri sayısal olarak az görülmüş olsa da ahır, muhtıb, kömürlük, hamam, camekan odası, bodrum ve dükkanın, yalnızca alt katlarda yer alan bileşenler oldukları söylenebilir. Kiler ve mahzen de ağırlıklı olarak alt katta bulunsa da, üst katta yer aldıkları birer ev ile karşılaşılmıştır. Öte yandan bu bileşenlerin yanı sıra, alt katlarda oda ve sofa gibi mekanlar da bulunabilmektedir, ki odanın alt katın da bileşeni olduğu ev, azımsanmayacak sayıdadır. Evin açık mekanları olarak kullanılan bahçe ve avlu, su kuyusu ve sarnıç da alt kattaki mekan bileşenleri olarak sayılmalıdır. Üst kata çıkıldığında ise, bileşenler çeşit olarak azalmaktadır. Oda, sofa, dehliz, bazı evlerde kenif ve matbah, tahtapuş, köşk, abdesthane, mağsel üst katta yer alan bileşenler olarak sayılabilir. Öte yandan 3 ve 4 katlı evlerde de durum benzer şekilde çıksa da, bazı farklılıklar vardır. Mesela 2 katlı evlerden farklı olarak 3 ve 4 katlı evlerde hamama hiç rastlanmamıştır. 2 katlı evlerde üst katta bulunan mağsel de, 3 katlılarda alt katta görülmektedir. 2 katlı evlerde bulunmayan selamlık odası, kahve odası gibi özelleşmiş odalar, 3 katlı evlerde yalnız iki örnekte karşılaşılmış olsa da, alt katlarda bulunmaları bakımından anlamlıdır. Bu bileşenler dışında diğer bileşenler bakımından ise 2 katlı evlerdeki alt kat bileşenlerinin 3 katlılar için de geçerli olduğu söylenmelidir. Dolayısıyla sonuç olarak alt katlar, yalnızca hizmet alanlarından oluşan katlar gibi gözükmemektedir. Yaşama mekanlarının üstte, hizmet mekanlarının altta olduğu anlatıların dışında da pek çok örneğe rastlanmıştır. Evin daha az mahrem veya kamusala daha açık olan kısımları varsa, bunlar genelde alt katlarda yer almışlardır. Örneğin özelleşmiş odalardan örnek verilecek olursa; yalnız 3 katlı bir evde bulunan selamlık odası, evin alt katında yer almaktadır. Benzer şekilde kahve odası da, yine 3 katlı bir evin alt katında bulunmuştur. Bu noktada, kahve odasının, dahiliyeli hariciyeli bir evde hariciyede bulunan bir bileşen olduğunu da belirtmek gerekir. Dolayısıyla çalışmada kamusala daha açık olduğu düşünülen bu tür odaları olan tek bölümlü evlerde, alt katların aslında kamusal mekanla özel mekan arasında bir geçiş yeri olduğu düşünülebilir. Öte yandan hamam ve camekan odasının alt katta bulunduğu 2 katlı 2 ev örneğinin de olduğunu düşünürsek, tek bölümlü yapılarda yine de dahiliyeli-hariciyeli yapılarda olduğu gibi, bir kademelenmeden söz edilemeyeceğini de söylemek gerekir.

Öte yandan evlerin mekan düzenlemelerinin çok çeşitlendiğini, mekanların çok farklılaşan kombinasyonlarıyla karşılaşıldığını da belirtmek gerekir. Bunlardan özellikle hijyenle ilişkili mekanlarla ve yemek pişirme gibi özel işlevi olan mekanlara bakıldığında şöyle sonuçlar elde edilmiştir ki bu da, evlerde belli bir tipolojiden söz edilemeyeceğini göstermektedir. İncelenen 2 katlı evlerin hepsinde üst katta bulunan oda bileşeni, 51'inde alt katın da bir bileşenidir. Bu da odanın hem alt, hem de üst kat bileşeni olduğunu göstermiştir. Bunun yanı sıra, matbah ve kenif gibi mekanların zannedildiğinin tersine, 18. yüzyılda artık bir eklenti veya binadan ayrı bir mekan bileşeni şeklinde olmayıp, üst katlarda da bulunduğu tespit edilmiştir. Hatta çoğunlukla alt katlarda bulunmalarına karşın, yalnızca üst katta bulundukları evlere bile rastlanmıştır. 6 evde matbah, 11 evde ise kenif, evlerin yalnızca üst katında bulunmaktadır. Bunun yanısıra bu bileşenlerin birden fazla sayıda olduğu evlerde, hem alt, hem üst katta bulundukları da görülmüştür. Evlerden 1'inde matbah, 8'inde ise kenif her iki katta da bulunan bir bileşen olmuştur. 1 evde de alt katta matbah, üstte aşhane vardır. Hijyenle ilgili diğer mekanlara bakıldığında da, yıkanma mekanlarından hamamın alt kat; mağselin ise hem alt, hem üst katlarda bulunabilen bileşenler oldukları görülmüştür. Abdest alınan yerler de mağsel gibi hem alt, hem üst katta yer alabilmiştir. Görülüyor ki, yemek pişirme, yıkanma tuvalet ve abdest alma gibi ihtiyaçlarla ilgili mekanlar üst katlara da çıkmış durumdadır. Dolayısıyla en azından üst katlarda buna ilişkin basit tesisat düzenlemelerinin yapılıyor olduğunu, ancak mekanlarda kullanılacak suyun ise, evdeki kuyudan veya kuyu yoksa mahalle çeşmesinden taşınmak suretiyle bu mekanlara ulaştırılmış olabileceğini düşünmek gerekir. Akar su pahalı olduğundan çok az sayıda evde bulunabilirken, kuyular sık karşılaşılan ve komşularla müşterek de kullanılabilen bileşenler olarak karşımıza çıkmışlardır. Ve bu şekilde müşterek kullanıldığı evlerde, alt katın yine kamusala daha açık bir kat olduğunu düşünmek gerekir.

Çizelge 7.3 İki ve üç katlı evlerde mekanların katlara dağılımı

	Tek Binalı Evler						
	2 katlı evler (92 ev)			**3 katlı evler (49 ev)**			
	2 katlı 66 evden kaç tanesinde…? (66 ev)		Kat dağılımı belli değil (26 ev)	3 katlı 44 evden kaç tanesinde…? (44 ev)			Kat dağılımı belli değil (5 ev)
	1. katta	2. katta		1. katta	2. katta	3. katta	
Oda	51	66	21	12	42	42	5
Selamlık odası	-	-	-	1	-	-	-
Serdab odası	-	-	-	1	-	-	-
Kahve odası	-	-	-	1	-	-	-
Mabeyn odası	-	-	-	-	-	-	-
Cihannüma odası	-	-	-	-	-	4	1
Divanhane	-	-	-	-	-	-	-
Köşk	5	1	2	4	-	3	1
Taht-ı sema	-	-	-	-	1	-	-
Tahta puş	1	2	3	-	1	4	-
Tahta bende	1	1	-	-	1	3	-
Sofa	5	39	8	1	13	25	2
Kenif/Memşa	45	19	12	31	15	4	5
Dehliz	7	38	15	-	32	28	4
Abdesthane	1	4	1	1	4	3	1
Camekan o.	1	-	-	-	-	-	-
Hamam	2	-	1	-	-	-	-
Cameşuyhane	-	-	-	-	-	-	-
Mağsel	-	4	1	3	-	-	-
Matbah	30	7	6	20	13	6	2
Matbah ocağı	3	2	1	7	1	-	-
Aşhane	-	1	-	-	-	-	-
Fırın	-	-	-	-	-	-	-
Sarnıç	1	-	1	2	-	-	-
Bi'r-i ma	38	-	16	40	-	-	-
Su hazinesi	-	-	-	1	-	-	-
Ma-i leziz	-	-	-	-	-	-	-
Bahçe	27	-	11	16	-	-	1
Avlu	25	-	6	22	-	-	1
Cüneyne	4	-	-	-	-	-	-
Hadika	-	-	-	-	-	-	-
Sokak kapısı	2	-	-	2	-	-	1
Bodrum	1	-	-	2	-	-	-
Mahzen	7	1	4	11	-	-	1
Kiler	7	2	1	6	5	3	-
Ambar	-	-	-	-	-	-	-
Muhtıb	3	-	-	4	-	-	-
Kömürlük	4	-	1	5	-	-	-
Samanhane	-	-	-	-	-	-	-
Merkebhane	-	-	-	-	-	-	-
Ahır	5	-	3	5	-	-	-
Havz	-	-	-	-	-	-	-
Fıskiyye	-	-	-	-	-	-	-
Kameriyye	-	-	-	-	-	-	-
Dam	-	-	-	-	-	-	-
Taş merdiven	-	-	-	-	-	-	-
Sundurma	-	-	-	-	1	-	-
Taş maslak	1	-	-	-	-	-	-
Taş tekne	-	-	-	-	-	-	-
Ahmer çardağı	-	-	-	-	-	-	-
Dükkan/Karhane	3	-	3	2	-	-	-

7.2 Konutlarda Mekan Bileşenleri

7.2.1 Oda

Pakalın (1983), "oda"nın evlerin oturmak ve yatmak için ayrılan kısımlarına dendiğini, "höcre" veya "göz" olarak da adlandırıldığını belirtmiştir. Ancak çok kabaca verilmiş olduğu düşünülen bu açıklamada, oda ile eşanlamlı bir sözcük olarak tanımlanan hücrenin[*], buradaki mekan bileşeni olan odadan farklı bir mekana işaret ettiğini belirtmek gerekir. Ayrıca, incelenen kayıtlarda hücre terimine hiç rastlanmadığı ve burada böyle bir anlam karışıklığına yer vermemek için, çeşitli kaynaklardaki tanımların bir ev içi bileşeni şeklinde değil de, ayrı barınma birimleri şeklinde ifade ettikleri hücre ile bir karşılaştırmaya gidilmeyecektir. Çünkü bir bileşen olarak odanın farklı tariflerine yer vermek daha anlamlı olacaktır.

İncelenen evlerde her katta bulunabilen ve "bir bab oda, iki bab oda" gibi tarif edilen odalar, sayısal olarak en fazla çıkan, her evde bulunan mekan bileşenidir. Bu açıdan evlerin olmazsa olmaz unsurları olarak değerlendirilebilir. Bugüne kadar yapılmış çalışmalarda[**], oda, yemek, oturmak, uyumak gibi temel ihtiyaçların tümünün gerçekleştirildiği ve evdeki en mahrem mekan olarak düşünülmektedir. Yeme ve uyumaya ilişkin mobilyaların kullanım sırasında ortaya çıkarıldığı, kullanılmadığı zaman ise odalardaki dolaplara kaldırıldığı yaşama birimleri olarak değerlendirilmişlerdir. Öte yandan özelleşerek farklı isimler almış olan odaların mahremiyet ve kullanım bağlamında farklılaştığı görülecektir. Ancak bu şekilde özelleşmiş odalar, bu çalışmada ayrıca incelenmiştir.

Burada kullanılan belgelerde, bir evin iç mekanlarının tarifi yapılırken, oda için kullanılan "bab" ifadesi, yine bir evin bütününü ifade eden menzil teriminde de olduğu gibi "kapı" anlamına gelmektedir ve aslında miktar belirterek, sayı sıfatı olarak kullanılmaktadır. İki bab menzilin, iki ayrı kapıyı, iki iskan birimini anlattığı gibi, ev içi mekan olarak iki bab odanın

---

[*] Yerasimos, hücreyi işlevi belirtilmemiş hizmet alanı olarak tanımlamış ve hizmetkarların kalması veya depolama amaçlı kullanıldığından söz etmiştir. bknz.s.310. Tanyeli ise, hücreyi, evin bir bileşeni değil de, toplu barınma birimleri şeklinde tarif etmektedir. Hatta bu çalışmada kayıtlarda nadiren de olsa karşılaşılan odalarla (örneğin "8 bab müteehhilin odaları" gibi) Tanyeli'nin sözünü ettiği hücerat aynı anlamda gibi gözükür. Bu terim, pek çok kişi ve ailenin ayrı odalarda yaşadığı ancak matbah, kenif gibi mekanları ortak kullandıkları bir oda dizisinden oluşan toplu barınak olarak tarif edilebilir.

[**] Önder Küçükerman'ın (1973) "Anadolu'daki Geleneksel Türk Evinde Mekan Organizasyonu Açısından Odalar" adlı eseri, Doğan Kuban'ın (1995c) "Türk Ev Geleneği Üzerine Gözlemler" başlıklı makalesi ve Sedat Hakkı Eldem (1944)'in "17nci ve 18inci asırlarda Türk Odası" başlıklı makaesi bu çalışmalara örnek olarak gösterilebilir ve örnekler de çoğaltılabilir.

da iki ayrı kapıyı, iki ayrı odayı ifade ettiği düşünülmelidir.

İncelenen evler oda sayıları açısından değerlendirildiğinde, dahiliyeli-hariciyeli olarak adlandırılan iki bölümlü evler ile tek bölümlü evler ayrı ayrı ele alınmış olup, oda sayıları ve ortalamaları Çizelge 7.4 ve Çizelge 7.5'te gösterilmiştir. Bitişik evlerdeki oda sayıları ise çizelge halinde gösterilmemiş, ayrıca incelenmiştir.

Çizelge 7.4 Dahiliyeli-hariciyeli evlerin oda sayıları

Toplam Oda Sayısı	**Dahiliyeli-Hariciyeli Ev Sayısı** (%)	(Dahiliyedeki oda sayısı; Hariciyedeki oda sayısı)
3 odalı	**3** (% 10,34)	(2;1), (2;1), (2;1)
4 odalı	**7** (% 24,14)	(2;2), (3;1), (2;2), (2;2), (2;2), (2;2), (3;1)
5 odalı	**7** (% 24,14)	(?;?)*, (4;1), (4;1), (?;?), (3;2), (3;2), (3;2)
6 odalı	**3** (% 10,34)	(3;3), (3;3), (3;3)
7 odalı	**2** (% 6,90)	(4;3), (3;4)
8 odalı	**2** (% 6,90)	(5;3), (5;3)
9 odalı	**2** (% 6,90)	(5;4), (5;4)
10 odalı	**2** (% 6,90)	(5;5), (6;4)
13 odalı	**1** **(% 3,45)**	(?;?)
Oda sayısı ortalaması	**5,9 (29 ev)**	
Dahiliyedeki oda sayısı ortalaması	**3,31 (26 ev)**	
Hariciyedeki oda sayısı ortalaması	**2,38 (26 ev)**	

* Bu çizelgede ve çalışmanın ilerleyen bölümlerinde (?,?) şeklinde belirtilen evlerde yalnızca toplam oda sayısı verilmiş olup, dahiliye ve hariciye binalarındaki dağılımı belli değildir.

Çalışmanın 4. bölümünde konutlardan 44'ünün, dahiliyeli-hariciyeli menzil olarak adlandırılan grupta olduğu belirtilmişti. Bu evlerden 29'unda odaların sayısal dökümü detaylı bir şekilde yapılmışken, 15'inde ise bu şekilde detaylı bir döküm yoktur. Dolayısıyla 29 ev üzerinden yapılan incelemede evlerin toplam oda sayılarının ortalaması, Çizelge 7.4'ten anlaşılacağı üzere, 5,9 olarak çıkmıştır. Odaların dahiliye ve hariciye binalarındaki sayıları hakkında da bilgiler çizelgedeki gibidir. Buna göre, evlerin 1'i haricinde, oda sayısı, dahiliye binalarında hariciye binalarına ya eşit, ya da fazla sayıda çıkmıştır. Yalnız 1'inde hariciye binasındaki oda sayısı, dahiliyedekinden fazladır. Bunun dışında çizelgede yer almayan ahşap ve kargir bina olmak üzere, arsasında çift bina bulunan bir menzilin de oda sayısı, ahşap binada 8, kargir binada 2 olmak üzere toplam 10'dur.

Oda sayısı, evlerin büyüklükleri hakkında da önemli bir ipucu olarak görülebilir. Dolayısıyla tek bölümlü evlerdeki oda sayılarına da bakılınca, iki bölümlü evlerin kent içindeki büyük evler arasında değerlendirilmesi anlamlı olacaktır. Ancak istibdal kayıtlarının çoğunluğunun zaten üst-orta sınıf kentliler olması dolayısıyla sakinleriyle bağlantılı bir karşılaştırma yapılmamıştır. Ayrıca detaylı mekan tarifi verilen evlerin çoğunun mülk evler olduğu da düşünüldüğünde, küçük-büyük pek çok çeşit evin sahibi olan bir kimsenin bu evleri satın aldığı, ancak buralarda oturmadığı düşünüldüğünden, bu şekilde bir karşılaştırma yapmanın anlamlı da olmadığı düşünülmüştür.

Tek bölümlü evler:

Tek bir bölümden oluşan evlerde oda sayısı tahmin edilebileceği üzere, çift bölümlü evlere göre düşüktür. Oda sayıları ortalaması, tek katlı evlerde 1,9; iki katlılarda 2,95; üç katlılarda 3,67'dir. 4 katlı yalnız bir evle karşılaşılmıştır. Onun da oda sayısı 6'dır. Dolayısıyla katlar arttıkça beklenilen şekilde oda sayısının ortalama 1 oda arttığı görülmektedir. Tek bölümlü evlerin tümü bir arada ele alındığında ise ortalama 3,09'dur.

Öte yandan tek bölümden oluşsa da, bu evlerin de dahiliyeli-hariciyelilerle aynı sayıda odaya sahip olabildiğini dikkate almak, bu şekilde çok odalı evlerin de olabileceğini akılda tutmakta yarar vardır.

Çizelge 7.5 Tek bölümlü evlerin oda sayıları

Evin oda sayısı	**1 Katlı Ev Sayısı (%1 katlı menzil içindeki yüzdesi)**	**2 Katlı Ev Sayısı (% 2 katlı menziller içindeki yüzdesi)**	**3 katlı ev sayısı (% 3 katlı menziller içindeki yüzdesi)**	**4 katlı ev sayısı (% 4 katlı menziller içindeki yüzdesi)**	**Tek bölümlü toplam menzil sayısı (% 153 menzil içindeki yüzdesi)**
1 odalı	**7** (% 43,75)	**4** (% 4,60)	**1** (% 2,04)	-	**12 (% 7,84)**
2 odalı	**5** (% 31,25)	**35** (% 40,23)	**12** (% 24,49)	-	**52 (% 33,99)**
3 odalı	**3** (% 18,75)	**25** (% 28,74)	**15** (% 30,61)	-	**43 (% 28,10)**
4 odalı	**1** (% 6,25)	**16** (%18,39)	**9** (% 18,36)	-	**26 (% 16,99)**
5 odalı	**-**	**3** (% 3,45)	**4** (% 8,16)	-	**7 (% 4,58)**
6 odalı	**-**	**1** (% 1,15)	**3** (% 6,12)	**1** (% 100)	**5 (% 3,27)**
7 odalı	**-**	**1** (% 1,15)	**4** (% 8,16)	-	**5 (% 3,27)**
8 odalı	**-**	**2** (% 2,30)	**1** (% 2,04)	-	**3 (% 1,96)**
Oda sayısı ortalaması	**1,88**	**2,95**	**3,67**	**6**	**3,09**
Toplam	**16** (% 100)	**87*** (% 100)	**49** (% 100)	**1** (% 100)	**153 menzil (%100)**

Bitişik menziller:

Oda sayısı tespit edilebilen bitişik menzillerden ilk grup, İstanbul Toptaşı mahallesinde bulunan Saliha Hatun'un kiracı olduğu bitişik 7 adet vakıf evdir. Bunlar 2 katlı olup, 1'er odalıdır. İkinci grup da, söz konusu şahsın mülkü olup, vakıf menzillerle istibdal edilen Koruk Mahmud mahallesindeki 7 adet bitişik mülk menzildir. Bunlar da 2 katlıdır ve 1'er odalıdır. Üçüncü grup, Hatice Sultan mahallesinde bulunmaktadır ve Caniki isimli Gayrimüslim bir şahsın ve kardeşlerinin mülkiyetinde olan 2 adet bitişik evdir. Bu evler de 2 katlı olup, 2'şer

* 2 katlı 92 tek binalı ev vardır ancak 87'sinde oda sayısı tespit edilebilmektedir.

odaları vardır. Laleliçeşme civarında bulunan, padişahın kiracısı olduğu bitişik 2'şer ev içeren, biri 2 katlı, diğeri 3 katlı olan 2 menzil grubunda da 4'er oda bulunmaktadır. Toplam 20 bitişik evin oda ortalaması ise 1,3 gibi daha düşük bir değer çıkmıştır.

Oda sayısı tespit edilebilen evler ayrı ayrı incelendikten sonra, tümü ele alınarak (203 ev) bir ortalama alınması da, kent genelindeki durumu göstermesi bakımından önemli olabilir. İncelenen tüm evlerin oda sayısı ortalaması 3,35 çıkmıştır. Dolayısıyla sonuç olarak, istibdal hükümlerine konu olan evlerin oda sayısı ortalama 3'tür denilebilir.

Odaların katlara dağılımına bakıldığında ise, bu dağılımın görülebildiği 146 ev[*] incelenmiştir. Tek bölümlü menzillerden 2 katlı olanlarda her iki katta da oda bulunabilmektedir. Ancak incelenen 2 katlı evlerin (87 evin) hepsinde üst katta oda bulunurken, 26 evin alt katında oda yoktur. Her iki katta da oda bulunan evlerde ise üst katta bulunan oda sayısı, alt kattakinden fazla veya eşit çıkmaktadır. Yalnızca 1 evde alt kattaki oda sayısı üsttekinden fazla çıkmıştır. Ortalamalar da bu durumu göstermektedir. 2 katlı evlerde 1. kata düşen oda sayısı ortalaması 0,84; 2. kata düşen oda sayısı ortalaması ise 1,97'dir. 3 katlı evlere bakıldığında da benzer bir tablo ile karşılaşılmıştır. Bu evlerde de her katta oda bulunabilmekte, ancak yine de ağırlık üst ve orta katlarda çıkmaktadır. Alt katta oda bulunmayan ev sayısı 49 ev içerisinde 37'dir. Üst ve orta katlarda oda bulunmayan ev sayısı ise 2'şer tane çıkmıştır. Üst katta odası bulunmayan 2 evde de bu katta cihannüma vardır. Orta katta odası bulunmayan 2 evde ise, alt katta da oda bulunmadığı, dolayısıyla yaşama mekanı olan odaların yalnızca en üst katta bulunduğu görülmüştür. 3 katlı evlerde katlara düşen oda ortalamaları da şöyledir: üst katta 1,74; orta katta 1,60; alt katta ise 0,32. İncelenen evlerde yalnız 1 örneği bulunan 4 katlı evin toplam 6 odası ise, 2'şerli olarak üst ve iki orta kata dağılmıştır. Sonuç olarak evlerin her katında da yaşama mekanı olan odaların bulunabildiği görülmüştür, ancak yine de ağırlığın üst katlarda olduğunu, alt katta oda bulunmama durumuyla daha sık karşılaşıldığı söylenmelidir.

Odaların evlerdeki en mahrem yerler olarak düşünüldüğü daha önce belirtilmişti. Dolayısıyla evlerdeki konumları bakımından çoğunlukla üst katlarda çıkmış olmaları beklenen bir sonuç olup, bu düşünceyi desteklemektedir.

---

[*] Burada bitişik menzillerle tek bölümlü menziller bir arada ele alınmıştır. Buna göre 96 adet 2 katlı ev, 50 adet 3 katlı ev ve 1 adet 4 katlı ev incelenmiştir.

7.2.2 Selamlık Odası, Kahve Odası, Divanhane, Mabeyn Odası

Çizelge 7.1'de görülen selamlık odası, kahve odası, divanhane ve mabeyn odasına gelince, bunlar daha önce de söz edildiği gibi kullanımlarına göre adlandırılıp özelleşmiş olan odalardır. Ancak incelenen konutlarda, bu tür özelleşmiş olan oda sayısı, yalnızca "oda" olarak tarif edilen mekanlara göre çok az sayıda çıkmıştır. Bu odalara ve ev içindeki konumlarına dair fikir yürütebilmek için, bunların kaynaklardan edinilen bilgileri tartışarak tanımlanmaya çalışılması gerekir.

Selamlık odası, erkeklerin vakit geçirdiği ve erkek ziyaretçilerin kabul edildiği oda olarak bilinir.[*] İncelenen konutlardan yalnızca birinde bu şekilde özelleşmiş bir oda bulunmuştur. Bu odanın sayıca çok az çıkması, evlerdeki harem-selamlık gibi cinsel kimliğe dayalı bir ayırımın kent içinde çok sınırlı sayıda evde görülebileceğini gösterir. Bu ev, Dergah-ı Mualla Kapıcıbaşısı Seyyid Hacı Tahir'in Terceman Yunus mahallesinde bulunan üç katlı mülk evidir ve selamlık odası evin alt katında bulunmaktadır. Yerasimos (2006), çift avlulu büyük evlerde bu odanın genellikle dış avluda ahırların üzerinde yer aldığını belirtmişse de, öncelikle incelenen evlerdeki mekan ve bu mekanların konumlanmasındaki çeşitliliğe bakıldığında, bu şekilde bir yargıda bulunulamayacağı açıktır. Ayrıca, bu ifadedeki çift avlulu evin dış avlusundan kastedilen, burada dahiliyeli-hariciyeli olarak adlandırılan evlerin kamusala daha açık olan hariciye kısmı olmalıdır. Ve bu çalışmadaki örnekte ise selamlık odası, dahiliyeli-hariciyeli bir evde çıkmamıştır, ancak üç katlı bir evin alt katında bulunmaktadır. Özellikle evin kamusal bir alanı olarak görülebilecek olan selamlık odasının bu şekilde konumlanmış olması da, evin ilk katının kamusala en açık kat olarak görülüyor olmasından kaynaklanmış olabilir. Bu konumlanma, tek binalı evlerde, aşağıdan yukarıya doğru kamusaldan mahrem alana kademe kademe bir geçiş olabileceği düşüncesini desteklemekle birlikte, Yerasimos'un ifadesine şüpheyle bakılması gerektiğini de göstermiştir.

Artan (1989), kahve odasını da, yine işle ilgili ziyaretçilerin ağırlandığı ve kendilerine kahve ikram edilen bir kabul odası olarak tarif etmiştir. Dolayısıyla buranın da selamlık gibi

---

[*] Pakalın, c.III, s. 153, Faroqhi (2009), s. 97 Yerasimos (2006), s.130. Risale-i Mi'mariyye'de (s. 95) Cafer Efendi'nin "Kaytun arabîdir, fârisîde mihmân-hâne türkîde konuk odası ve misâfirhâne ve selâmlık dahi derler," ifadesinde selamlığın aslında erkeklerce kullanıldığına ilişkin bir bilgi yoktur. Dolayısıyla selamlığın erkeklerle ilişkilendirilmesi, o dönemde yalnızca erkeklerin misafir ağırlıyor olmasından kaynaklanıyor olabilir.

erkeklerin kullandığı bir oda olduğunu ve evin kamusal denilebilecek bir mekanı olduğunu düşünmek gerekir. İncelenen evlerden ikisinde kahve odasına rastlanmıştır. Bu evlerden biri, Fatıma Hatun (ibnet-i Abdullah) isimli bir hanımın kiracısı olduğu Kabasakal yakınındaki Hacı Hasan mahallesinde bulunan bir vakıf evdir ve ev, dahiliyeli-hariciyeli bir ev olup, kahve odası, üç katlı hariciyye kısmının üçüncü katında bulunmaktadır. Diğeri ise, Eyüp Düğmeciler mahallesindeki Sadrazam Mustafa Paşa'nın sahibi olduğu üç katlı bir mülk evdir ve kahve odası, bu evin alt katında bulunmaktadır. Yukarıda sözü edilen kamusal-özel mekan kademelenmesi bu örneklerde de görülebilir.

Divanhane de, bir çeşit kabul odası olarak tarif edilmektedir.* Bu terim, devlet yönetim merkezi niteliğindeki saraylarda devlet işlerinin görüşüldüğü, divanın toplandığı, ayrıca elçi kabulü gibi birtakım önemli törenlere tahsis edilen mekanları ifade ederken; hanedan mensuplarına ve devlet ricaline ait saraylarda ve kasır, konak, köşk, yalı türünden evlerde ise ev sahiplerinin misafirlerini kabul ettikleri mekanlar olarak tarif edilmiştir (Tanman, 1994a). Divanhanenin, bazı bölgelerde evin hayat bölümüne dendiği ve geniş sofa olarak tanımlandığı da görülmektedir.** Dağlı'nın editörlüğünü yaptığı bir sözlük çalışmasında*** da, divanhane "Eski Türk evlerinde yazın oturmak ve yatmak için bir tarafı açık olarak yapılan ve sergâh veya yazlık dahi denilen bir tarafı açık ve bahçeye bakan büyük sofalar" olarak tanımlanmaktadır. Kimi kaynakların bir çeşit büyük sofa, kimi kaynaklarınsa misafir kabul odası olarak adlandırdığı bu mekanın, sofadan yalnızca büyüklüğü bakımından mı ayrıldığını ve selamlık ve kahve odalarından, bir kabul odası olarak nasıl farklılaştığını sorgulamak gerekir. Her ne kadar bu konuda kesin sonuçlara varılamayacak olsa da, incelenen evler de konuya açıklık getirecektir. Evlerden yalnızca dahiliyeli-hariciyeli iki evde rastlanan divanhane, konumlanması açısından selamlık ve kahve odasından farklı bir yere işaret etmektedir. Bu mekanın bulunduğu evlerden biri, padişahın mülk evlerinden olup, İstanbul Toptaşı mahallesinde bulunmaktadır ve divanhane, bu evin üç katlı dahiliyesinin üst katında yer almaktadır. Bu katta aynı zamanda divanhane ile birlikte camlı bir köşk, sofa ve odalar,

---

* Artan (1989), s. 262 ve Yerasimos (2006), s. 310. Divanhane ile ilgili olarak ayrıca dönemin Avrupalı seyyahlarının gözlemlerine de başvurulabilir, bknz. Allom ve Walsh, Melling, Le Bruyn ve D'ohsson.

** Bknz. Hasol, 1998, s.142, Pakalın, 1983, c.3, s.241–242 ve Devellioğlu, 2007, s.89.

*** Söz konusu kaynak, Yücel Dağlı'nın editörlüğünü yaptığı "The Historical Dictionary of Ottoman Terms for Gardens and Gardening" başlıklı bir proje çalışmasıdır. Söz konusu proje ve sözlük ile ilgili bilgi için bknz. http://www.middleeastgarden.com/garden/english.

dehliz ve abdesthane yer almaktadır. Bu evde divanhane ve sofanın aynı katta yer alan mekanlar olması, divanhanenin sofadan farklı bir mekan olduğunu göstermiştir. Ancak bu farklılık hakkında kesin bir şey söylemek çok zordur. Divanhanenin bulunduğu diğer ev ise, Sadrazam Seyyid Hasan Paşa'nın Murad Paşa-yı Atik mahallesindeki mülk evidir. Burada da divanhane, iki katlı dahiliye bölümünün üst katında bulunmuştur. Bu katta bulunan diğer mekanlar ise odalar ve kilerdir. Söz konusu evde sofaya rastlanmamaktadır. Görüldüğü üzere, pek çok kaynakta misafirlerin ağırlandığı oda olarak tarif edilen divanhane, her iki örnekte de selamlık ve kahve odasından farklı bir şekilde evin kamuya daha açık olan hariciye kısmında değil, daha özel/mahrem olacağı düşünülen dahiliye kısmında yer almıştır. Dolayısıyla divanhanenin selamlık odası ve kahve odasından farklı bir özelliği olduğunu düşünmek gerekir ve daha mahrem bir mekan olarak aile fertlerinin ortak kullandığı bir oturma mekanı olabilir gibi gözükmektedir. Ayrıca sofa gibi sayısal olarak çok karşılaşılan bir mekan da değildir, yalnızca dahiliyeli-hariciyeli iki büyük evde karşılaşılmıştır. Kent içindeki evler arasında nadir karşılaşılan, yalnızca dahiliyede görülen özel bir oda niteliğinde olması, divanhanenin, yalnızca geniş ve büyük bir sofa olmadığını düşündürtür. Ancak buna ilişkin eldeki sınırlı bilgilerle daha fazla yorum yapmak zor olacaktır. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında, sofanın oturma mekanı ve odalar arası bir geçiş mekanı olması ve divanhane ile farklılaşması konusuna yeniden değinilmiş ve detaylı olarak tartışılmıştır.

Mabeyn odası ise, ara bir mekan olarak tarif edilmektedir.[*] Pakalın (1983), saray ve konaklarda haremle selamlık arasındaki odaya mabeyn odası dendiğini ve bu odaların, arada olduğu ve iki tarafa da kapı bulunduğu için bu adı aldığını belirtmiştir. "Zülveçheyn"[**] de denilen haremle selamlığı bitiştiren bu kısım, Sedat Hakkı Eldem'in (1968) "karnıyarık sofa"[***] dediği mekana da benzemektedir. Öte yandan kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla ara bir mekan gibi gözükmekle beraber, bu çalışmada incelenen evlerdeki konumlanması dolayısıyla anlaşılması zor bir mekandır. Ancak yine de iki farklı mekan arasındaki bir geçiş

---

[*] Devellioğlu (2007), "mabeyn"in sözlük anlamını "1. iki şeyin arası, aradaki şey, ara 2. haremle (kadınlar dairesi ile) selamlık (erkekler dairesi) arasındaki oda" şeklinde tanımlamıştır. Bknz. age, s.558.

[**] Zülveçheyn teriminin daha detaylı bir açıklaması için bknz. Pakalın, c. II, s. 375'te "mabeyn" maddesi ve Tanman (1994a), DBİA, c.3, s. 69-70'te "Divanhaneler" maddesi.

[***] Eldem'in sofa tiplerine dayandırdığı Türk evi tipoloji çalışmasında iç sofalı veya karniyarık olarak adlandırdığı plan tipleri için bknz. Eldem, 1968, Türk Evi Plan Tipleri, s.91-126.

mekanı olduğunu, bir ön oda niteliğinde olduğunu düşünmek anlamlı gözükmektedir.* İncelenen evlerden yalnızca dahiliyeli-hariciyeli iki evde karşılaşılan bu mekanın konumlanması ilginçtir. Evlerden biri, (Eski Birinci Mirahur Hasan Ağa'nın kızı) Fatıma Hanım'ın Dülgeroğlu mahallesinde bulunan mülk menzilidir ve mabeyn odası, bu evin üç katlı dahiliyesinin üst katında bulunmaktadır. Bu katta bulunan diğer mekanlar da oda, köşk, dehliz ve kenif'tir. Öte yandan Sekbanbaşı Yakup Ağa mahallesinde bulunan Sadrazam Seyyid Hasan Paşa'nın mülkü olan ikinci evde ise mabeyn odası, üç katlı hariciyenin orta katında bulunmaktadır. Görüldüğü gibi bu mekanın diğer evden farklı bir konumlanma biçimi olduğu ortadadır. Söz konusu evde hariciyenin orta katında bulunan diğer mekanlar da iki oda, sofa, dehliz, köşk ve kenif'tir. Mabeyn odası, kaynakların da ifade ettiği şekilde bir ara mekan olarak kullanılıyor ise, her iki evde de oda ve köşk arasındaki mekan olabilir. Ancak dehliz ve sofanın nasıl mekanlar olduğunu da tam olarak anlayamadan kesin bir şey söylemek imkansızdır. Öte yandan bu odanın, evlerden birinde dahiliye, diğerinde ise hariciye binasında bulunması da ilginçtir.

7.2.3 Sofa

Evlerde odadan sonra, sayısal olarak en fazla karşılaşılan mekan bileşenlerinden biri sofadır. Ancak sofa, oda gibi her evin olmazsa olmaz bir bileşeni değildir. Mekan tarifi verilen evler üzerinden yapılan incelemeye göre, evlerin % 63,68'inde sofa bulunduğu tespit edilmiştir.** Evlerden % 36,32'sinin ise sofası yoktur. Bu çok sık karşılaşılan bileşenin anlamına, sofanın nasıl bir mekan bileşeni olduğuna gelince, öncelikle konunun karmaşık olduğunu söylemek gerekir. Gerçekten de, sofa, tanımlanması güç bir bileşene işaret etmektedir. Bu güçlüğün nedeni, sofanın farklı anlamlarının olmasından, geçirdiği anlam değişikliğinden kaynaklanmıştır. Steingass'ın (1975) sözlüğünde sofa, Doğu evleri ve camilerinde kapı önünde bulunan yaslanmak için kullanılan yükseltilmiş bir zemin olarak tanımlanmıştır.***

---

* Bir geçiş mekanı olma özelliğiyle bir çeşit antre gibi düşünülebilir, Fransızca'daki "antichambre" olarak adlandırılan mekanı anımsatır.

** 201 ev üzerinden yapılan incelemede 128 evde sofa bulunmuştur. Ancak, kat sayısı belli olmayan ve mekan tarifi verilmeyen evler hesaplamaya dahil edilmemiştir. Dolayısıyla çizelge 7.1'deki 129 sofalı evden 1'i burada inceleme dışı bırakılmıştır.

*** Steingass, F., Persian-English dictionary, s. 788'daki tanım şöyledir: "a sofa, bench, a dais, estrade or raised floor; a covered place for reclining on before the doors of Eastern houses of mosques".

16. yüzyılda yazılan Risale-i Mimariye'de geçen sofa da, yüksekçe bir oturma yerine[*] işaret ederek, Steingass'ın sözlük tanımıyla benzerlik göstermektedir. Öte yandan pek çok araştırmacının çalışmasında sofa, "hol, antre" gibi bir mekan anlamında kullanılmıştır. Farsça bir sözlükte de, "antre, hol, dehliz" manalarına gelen "heşti" ve "hol, han, koridor" gibi anlamları olan "dalan" kelimeleriyle tanımlanmıştır.[**] Pakalın (1983) da, binaların içinde büyük ve geniş olarak bırakılan ve odaların kapılarının açıldığı yere sofa dendiğini belirtmiştir. Sofanın daha ziyade her tarafı kapalı ve odaların ortasında bulunan geniş kısımlar hakkında kullanıldığını ve İstanbul evlerinde önü açık sofalar olmadığını da eklemiştir. Yerasimos (2006) ve Redhouse (1987)[***], sofanın, zamanla anlam değişikliği geçirerek "hol ve antre" haline geldiğini belirtmişlerdir. Onlara göre sofa, 18. ve 19. yüzyıl evlerinde bu şekle bürünmüştür. Yerasimos, 16. yüzyılda İstanbul evlerinde bulunan sofanın "daima bir odaya eşlik eden kapalı eyvan ya da veranda" olduğunu belirtirken, Redhouse da bu bileşenin "önceleri üzerinde dinlenmek için kullanılan sedirlerin bulunduğu veranda ya da balkon" şeklinde olduğunu söylemiştir. Yerasimos, ayrıca sofayla bir başka bileşeni birlikte ele alarak karşılaştırma da yapmıştır; bu bileşen o dönemde "zulle veya hayat" olarak tarif edilen mekandır. İstanbul kent merkezinden dış çeperlere doğru gidildiğinde, evlerde daha az sofa ve daha çok zulle bulunduğunu ifade eden Yerasimos'a göre, zullenin, sofadan daha basit bir sundurma tarzı olması ve daha kırsal bir ortama uygun görülmüş olması ihtimali yüksektir. Bu çalışmada incelenen evlerde zulle veya hayat adı verilen bir bileşene rastlanmamıştır. Dolayısıyla burada zulle ve hayat terimleri, çalışmada tartışılacaklar arasında değildir. Ancak hayatın (hatta belki de zullenin), kimi çalışmalarda sofa ile birbirlerinin yerine kullanılması önemlidir ve çalışmada zulle veya hayat bileşeniyle ilgili olarak bizi ilgilendiren de bu yönleridir. Zulle ve hayat terimlerinin 18. yüzyılın ortalarına denk gelen 22 yıllık bir süreçte, İstanbul'da kayıtlarda hiç görülmemiş olması, bu mekanların da dönüştüğünü, belki de sofanın bu mekanları da içeren geniş bir anlamı olduğunu gösteriyor olabilir. Gerçekten de Kuban (1995d), sofa ile hayatı aynı anlama gelen bileşenler olarak kullanmış, o da Yerasimos'un incelemesinden farklı olarak sofa ile eyvanı birbirinden ayırmıştır. Kendisi,

---

[*] Cafer Efendi Risâle-i Mi'mâriyye'de (s. 98) sofayı şöyle tanımlar: "Suffa arabîdir, fârisîde teşîr türkîde sed ve seki gibi yüksekce nişîmene derler". Burada nişimen, oturacak yer anlamında kullanılmıştır.

[**] Olgun ve Drahşan, Türkçe-Farsça Sözlüğü, (1984) s.396.

[***] Redhouse'daki sofa tanımında bir dönüşüm yaşandığı açıktır: 1.(originally) a porch or hall with benches on which to rest. 2. (at present) a recess in a hall or ante-room, with a sofa on its sides, also, a hall or ante-room. bknz. age. s.1179.

sofa ve eyvan olmak üzere iki ayrı mekan tarifinde bulunmuştur ve ona göre eyvan denilen bölüm, odalar arasında, üç taraftan sınırlı, hayata (sofaya) açılan, üstü kapalı bir mekandır. Hayat veya sofa denilen mekan ise, odaların ve eyvanın önünde uzanan açık galeridir, diğer bir deyişle bu mekan, Eldem'in (1968) tipoloji çalışmasındaki dış sofa gibi de düşünülebilir. Halbuki Yerasimos'un (2006) 16. yüzyıl İstanbul evleri ile ilgili olarak incelediği kayıtlarda, sofa ve hayat terimlerinin geçtiği, eyvandan ise söz edilmediği belirtilmiştir ve söz konusu çalışmada sofa, Kuban'ın (1995c) eyvan olarak anlattığı mekana denk düşüyor gibi gözükmektedir. Bu noktada bu çalışmada incelenen evlere bakılacak olursa, evlerin hiç birinde ne hayat, ne de eyvan olarak adlandırılan bir mekan bileşenine rastlanmadığını belirtmek gerekir. Burada yalnızca sofa vardır ve tahmin edilen o ki, 18. yüzyılda İstanbul'da sofa, daha geniş bir anlam kazanmış, hayat ve eyvanın her ikisini de içine alan, her ikisi için de kullanılan bir terim olmuştur. 16. yüzyılda Yerasimos'un zulle veya hayat dediği ve daha basit bir sundurma şeklinde diye tanımladığı mekan, İstanbul'da 18. yüzyılda azalarak, belki de tümüyle yok olarak yerini sofa denilen bir mekana bırakmış olabilir. Eğer bu varsayımlar doğruysa, Eldem'in (1968) "Türk Evi Plan Tipleri"nde sözünü ettiği sofa şekilleri de, bu genişleyen anlamın yeni adlandırılmış şekilleri olmalıdır[*].

Öte yandan şunu da belirtmek gerekir ki, Kuban'ın (1995c) çalışması, ağırlıklı olarak, Anadolu'da bulunan "Türk Evleri" üzerine olmuştur, bu durum, terminolojide oluşan farklılığın nedeni olabilir.[**] Başkentte görülen bir öğe olarak sofa, modern terminolojide (Kuban'ın ve birçok modern araştırmacının terminolojisinde) daha kırsal bölgelerde ve Anadolu'daki bir mekan bileşeni için kullanılan "hayat"ın evrilmiş hali olabilir. Öte yandan Kuban'ın (1995c) eyvan olarak sofadan ayırdığı mekanın, İstanbul'da incelenen tarih aralığında sofadan terminolojik olarak ayrılmamış olabileceğini düşünmek, bu çalışmanın yazarına anlamlı gözükmektedir.

---

[*] Dış sofa, orta sofa, merkezi sofa şeklinde adlandırılan sofa şekilleri, sofanın yeni kazandığı anlamın tanımlanma şekilleridir.

[**] Ancak Anadolu evleri için bile bu şekilde bir genelleme yapılamayacağı da açıktır. Faroqhi (2009), Ankara ve Kayseri evleriyle ilgili çalışmasında belirttiği üzere, "hayat"ın bir veranda şeklinde kullanımının modern terminolojide sık karşılaşılan bir durum olduğunu, ancak 16. ve 17. yüzyılda hayatın, bir verandadan çok, avlu anlamında kullanılmış olabileceğini belirtmiştir. Dolayısıyla hayat ve sofanın eşanlamlı kullanımı da problemlidir, çünkü bu iki terimin incelenen yüzyıllarda sahip olduğu anlamlar oldukça farklı mekanlara işaret etmektedir. Ancak bu çalışmada incelenen evlerde hayat terimi geçmediği için, yalnız sofa üzerinden tartışmaya devam etmek gerekir.

Bütün bu tartışmaların ardından Kuban'ın (1995c) sofayı genel bir sirkülasyon alanı olarak tanımlaması, daha sonradan kapalı bir hacim olarak anlam kazandığını ifade etmesi ve tıpkı eyvan gibi, sofanın da bazı bölümlerinde köşk ve taht gibi oturma köşeleri oluşturulabildiğini düşünmesi de anlamlıdır. En azından incelenen yüzyılda, sofanın artık bu şekilde bir anlam kazanmış olabileceğini, incelenen evlerde sofanın odalardan önceki bir çeşit geçiş mekanı, geniş bir hol, antre gibi bir mekan olması ihtimalinin yüksek olduğunu düşünmek gerekir.

Öte yandan sofanın odaların açıldığı bir mekan olması mahremiyet ilişkileri bakımından da önemlidir. Odaların birbirine bağlanmaması, bir sofa ile bağlı olmaları, evlerde odalara doğrudan değil de, sofa gibi bir ara mekan aracılığıyla girilmesi, mahreme doğru kademeli geçişin diğer bir göstergesidir ve sofalı evlerin kent içinde bu kadar çok olması da evlerde böyle bir düzenlemenin yaygın olduğunun işaretidir. Eldem de (1987), sofanın planının evin bütün oda ve servis yerlerine giriş verecek şekilde yapıldığını ifade eder ve bu bileşenin yalnız geçit veya odalar arasında bağlantı durumunda da olmadığını, aynı zamanda toplantı yerleri de olduğunu söylemiştir. Odaların bahçe, avlu gibi açık mekanlar ve dış hayat ile bağlantı yerinin burası olduğunu ve daha basit evlerde sofanın bir köşesinde yıkanma yeri, kahve ocağı, bazen ocak bulunduğunu da belirtmiştir. Ayrıca sofanın bir oturma mekanı olarak kullanılabileceğini de düşünmek gerekir.[*] Sonuç olarak, sofa, evlerin çoğunda hem odaların açıldığı bir geçiş mekanıdır, hem de bir oturma mekanı, bir ortak mekan olarak kullanılabilir. Öte yandan incelenen evlerde nadiren de olsa farklı durumlarla da karşılaşılmıştır ve bu durumlar, metnin ilerleyen kısımlarında değerlendirilmiştir.

Kaynaklardaki açıklamaların ötesinde, sofaların incelenen evlerde hem sayısal, hem de konumlanma açısından nasıl mekanlar olduklarını incelemekte yarar vardır. Çünkü kaynaklarda çoğu zaman genelleme yapılarak tarif edilmiş olan bu mekanla, evler tek tek ele alındığında farklı biçimlerde karşılaşılmıştır.

İncelemeye çift bölümlü evlerden başlanmış ve bunun için öncelikle dahiliyeli-hariciyeli evlerdeki sofa bulunma yüzdeleri ve sayıları hakkında bir değerlendirme yapılmıştır. Çizelge 7.6'da gösterilen bu değerlendirme sonucunda, dahiliyeli-hariciyeli evlerde iç mekanları anlaşılabilen 28 evden 7'sinde (% 25'inde) sofanın bulunmadığı görülmüştür. Sofası olan

---

[*] Sofanın Steingass'ın sözlüğünde ve Risale-i Mimariye'de oturma yeri olarak tanımlandığı düşünülürse, 18. yüzyılda hol, antre gibi mekanlara doğru evrilirken, sofanın bir çeşit ortak oturma mekanı olarak da kullanılması mümkündür.

evlerin 20'sinde de (21 evden 1'inde mekanların dahiliye ve hariciye kısımlarına dağılımı detaylı verilmediği için, bu ev hariç tutulursa) 11'inin hem dahiliye, hem de hariciye kısmında sofa ile karşılaşılmıştır. Diğer 9 evden 7'sinde yalnız dahiliyede, 2'sinde de yalnız hariciyede sofa vardır.

Çizelge 7.6 Dahiliyeli-hariciyeli evlerin sofa sayıları

Toplam Sofa Sayısı	**Dahiliyeli-Hariciyeli Ev Sayısı** (%)	(Dahiliyedeki sofa sayısı; Hariciyedeki sofa sayısı)
Sofasız	**7** (% 25)	-
1 sofalı	**9** (% 32,14)	(1;0), (1;0), (1;0), (0;1), (1;0), (1;0), (0;1), (1;0), (1;0)
2 sofalı	**7** (% 25)	(1;1), (1;1), (1;1), (1;1), (1;1), (1;1), (?;?)
3 sofalı	**2** (% 7,14)	(2;1), (1;2)
4 sofalı	**3** (% 10,71)	(2;2), (3;1), (2;2)
Toplam ev		**28[*] ev (% 100)**
Sofalı dahiliyeli-hariciyeli ev		**21 ev (% 75)**
Dahiliyesinde sofa olan ev		**18 ev**
Hariciyesinde sofa olan ev		**13 ev**
Hem dahiliyesinde, hem hariciyesinde sofa olan ev		**11 ev**

Sayısal olarak eşit dağılmamış olsa da, her iki bölümde de yer alabildiği tespit edilen sofanın, dahiliye ve hariciyeli evlerde, her iki bölümün toplamındaki sofa sayısına gelince, ağırlık bir ve iki sofalı evlerdedir. Bunun dışında sayısal olarak az da olsa, üç veya en fazla dört sofası olan evlerle de karşılaşılmıştır. Sofaların dahiliye ve hariciye kısımlarına dağılımında ise, iki kısmı ayrı ayrı incelemek gerekir. Dahiliyesinde sofa olan 18 evin 14'ünde bu kısım bir sofalı, 3'ünde iki sofalı, 1'inde üç sofalı çıkmıştır. Sofaların dahiliye kısmındaki katlara dağılımı da şöyledir: Bir sofalı olan dahiliyelerden, 10'unda bu mekan, üst kat bileşenidir (üç katlı kısmın üçüncü katında, iki katlı kısmın ikinci katında), diğer 2'sinde ise dahiliye kısmı zaten bir katlı

[*] Odaların sayısal analizi odalarla ilgili detaylı tariflenen 29 ev üzerinden yapılmıştı. Ancak bu evlerden birinde oda dışındaki hiçbir mekanla ilgili bilgi verilmediği için bu ev sofa, dehliz, kenif, matbah, avlu analizlerine dahil edilmeyecektir. Dolayısıyla söz konusu incelemeler 28 ev üzerinden yapılacaktır.

olduğu için alt kat bileşeni olarak sayılmıştır. 2 evde de, dahiliyede sofa olduğu bilinse de, hangi katta olduğu tam olarak anlaşılamamıştır. Dolayısıyla bir sofalı dahiliyelerde sofaların üst kat bileşeni oldukları söylenebilir. İki ve üç sofa bulunan dahiliye kısımlarında da benzer şekilde, bu mekanların üst ve orta kat bileşeni olduğu görülmüştür.

Hariciyesinde sofa olan evlere gelince; bu evlerde hariciye kısmı 13 evin 10'unda bir sofalı, 3'ünde iki sofalı çıkmıştır. Bir sofalı hariciyelerde, sofa, 7'sinde üst kat, 1'inde orta kat bileşenidir. Öte yandan diğer 2 hariciyede, sofa alt kat bileşenidir, ancak bunlardan birinde hariciye kısmı zaten tek katlıdır, sofa da bu kattadır. Diğerinde ise hariciye iki katlı olup, sofa alt katta görülmektedir. Dolayısıyla bu ev, bu açıdan istisnai bir ev olarak görülebilir. İki sofalı olan hariciyelerdeki durum da, dahiliyedekine benzer şekildedir; sofaların bu evlerde üst ve orta kat bileşeni olduğu görülmüştür. Sonuç olarak sofa, dahiliyeli-hariciyeli evlerde her iki kısımda ve her katta da görülebilen bir bileşendir. Ancak ağırlık, üst ve orta katlardadır.

Bunun yanında incelenen dahiliye ve hariciye bölümlerinin hepsinde de, sofanın bulunduğu katlarda, odanın da kat bileşeni olduğu söylenmelidir. Sofanın, odalardan önceki bir geçiş mekanı olduğu düşünülürse, bu durum ve sofanın hem dahiliye, hem de hariciyede görülebilen bir mekan olması şaşırtıcı bir durum olmamıştır. Ancak bu noktada, sofa için elde edilen bu sonucun, Pakalın gibi bazı araştırmacıların[*] öne sürdüğü büyük sofalar, ya da onlara göre divanhaneler için geçerli olmadığını hatırlatmakta ve bu konu üzerine biraz tartışmakta yarar vardır. Sofa, evin her iki kısmında da görülse de; divanhane, bu incelemede yalnızca dahiliye kısmında karşılaşılan bir bileşen olmuştur. Dolayısıyla çeşitli kaynakların yalnızca büyüklükleri bakımından farklılaştırdığı bu iki mekanın başka yönleriyle de farklılıkları olduğunu düşünmek gerekir. Divanhanenin, yalnız dahiliye kısmının bir bileşeni olduğu için, büyük ihtimalle aile fertlerinin ortak kullandığı bir mekan olduğu düşünülmüştür. Ancak sofada böyle bir ayırım yok gibi gözükmektedir. Öte yandan divanhanenin görüldüğü ev sayısının az olmasından dolayı analizin yetersiz olduğu düşünülebilirse de, az bulunan bir mekan olmasının dahi sofadan farklı ve daha özel bir mekana işaret ettiği kuşkusuzdur. Yine de Toptaşı mahallesindeki padişahın mülkiyetindeki bir ev[**], hem divanhane, hem de sofanın

---

[*] Hasol ve Dağlı'nın divanhane tanımları için bknz. Çalışmanın 7.2.2. bölümü.

[**] Divanhanenin bulunduğu iki ev örneğinden biri olan bu eve, çalışmanın divanhane ile ilgili bölümünde de değinilmişti. Bknz. Çalışmanın 7.2.2. bölümü.

bulunması bakımından karşılaştırma imkanı vermektedir. Bu evin mekan tarifi şöyledir: "hâriciyyede ulyâda iki bâb oda ve bir suffa ve vustâda bir bâb oda ve âhûr ve kenîf ve dâhiliyyede ulyâda iki bâb oda ve bir camlu köşk ve bir suffa ve dîvânhâne ve dehlîz ve âbdesthâne ve vustâda bir bâb oda ve bir matbah ve kenîf ve bi'r-i mâ ve eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmireli bağçe ve bir mikdâr havluyı müştemil bir bâb mülk menzil". Görüldüğü gibi bu evde her iki kısımda da sofa bulunmaktadır ve üst kat bileşenidir. Hariciyede sofanın bulunduğu kattaki diğer bileşenler yalnızca iki odadır, dolayısıyla burada sofanın hem odalar için bir ortak kullanım alanı, hem de odalara geçiş mekanı olma özelliği taşıdığı düşünülebilir. Dahiliyede ise, sofanın bulunduğu kattaki bileşen sayısı ve çeşidi fazladır. Öncelikle mekanlarda bugünkü gibi bir işlevsel farklılaşma olmayacağını düşünmek gerekir. Diğer bir deyişle, özellikle sofa, divanhane, oda ve köşk gibi mekanları birbirlerinden farklı kılan, bu mekanları şekillendiren işlevleri olmasa gerek. Burada dehliz, bir koridor vazifesi gören bir yer olmalı, odalar da ailenin en özel/mahrem mekanı olarak düşünülmelidir. Sofa, odalar ve köşk arasında bir geçiş mekanı olma özelliği taşıyan hol veya antre olacağına göre, sofayla aynı katta yer alan divanhanenin yalnızca boyutları daha büyük bir sofa olmadığını, en azından yalnızca bir hol olarak kullanılmadığını düşünmek gerekir. Kimi yazarların saraylardaki divanhaneler hakkında söyledikleri de düşünülünce, divanhanenin sofadaki geçiş mekanı olma özelliğini taşıması pek anlamlı görünmez, bu bileşen yine ortak kullanılan, büyük ihtimalle boyutları bakımından büyük, özelleşmiş bir mekan olmalıdır.

Bu tartışmanın ardından, odalar arasında bir ortak mekan ve geçiş özelliği taşıyan sofanın bulunmadığı evlerdeki durumun da değerlendirilmesi gerekir. Dahiliyeli-hariciyeli evlerden 7'sinde, her iki kısımda da sofa olmadığı tespit edilmiştir. Öyleyse bu evlerde odalar arasında başka ortak mekanlar mı vardı, yoksa bunlarda doğrudan odalara geçmek söz konusu olabiliyor muydu? Bu soruları yanıtlamak, diğer ara mekanlar ve özellikle de sofa hakkında da önemli bir ipucu sağlayabilir. Bu evlerde çoğunlukla "dehliz" olarak adlandırılan koridor gibi bir mekanla odalar birbirine bağlanmışsa da, dehlizin olmadığı örnekler de vardır. Divanhanesi olan diğer dahiliyeli-hariciyeli ev[*], bu konuda iyi bir örnektir. Bu evin iç mekanlarının tarifi şöyledir: "hariciyyede fevkani iki oda, dehliz, tahtani bir oda, bir ahur, kenif, taş maslak, dahiliyyede fevkani üç oda, divanhane, bir kilar, tahtani bir kilar, iki kenif,

---

[*] Murad Paşa-yı Atik mahallesinde bulunan ve Sadrazam Seyyid Hasan Paşa'nın mülkiyetinde olan bu eve, daha önce, çalışmanın divanhane ile ilgili kısmında da değinilmişti. Bknz. Çalışmanın 7.2.2. bölümü.

üç bi'r-i ma, matbah, iki mahzen, fırun, eşcar-ı müsmireli bağçeyi müştemil menzil". Görüldüğü gibi, bu evin her iki kısmında da sofa yoktur. Hariciye kısmında üst katta bulunan iki odaya da dehlizden giriliyor olmalıdır. Dahiliye kısmında ise, üst katta dehlizin de olmaması ve kattaki üç oda dışındaki bileşenlerin divanhane ve kiler olması nedeniyle ilginç bir durum söz konusudur. Burada, odaların en azından bir veya ikisinin, hatta belki de hepsinin divanhaneye açılmış olma ihtimali vardır. Peki öyleyse, sofa veya dehliz gibi bir ara mekan olma görevi burada divanhanenin değil midir? Dolayısıyla bu ev, istisnai ve ilginç bir örnek olarak divanhanenin de sofa ile benzer bir mekan olduğunu mu göstermektedir? Malesef bu evdeki konumlanmanın neden bu şekilde olduğunu anlamanın imkanı yoktur. Ancak yine de bu şekilde farklı örneklerin de var olduğunu görmek önemlidir. Sofasız evlerde karşılaşılan diğer bir durum, dehlizin ve divanhanenin de olmadığı kat dağılımlarıdır. Bunlardan özellikle üst katlarda yalnızca oda bulunan, dolayısıyla da odalara merdivenden çıkılıp doğrudan girilen evlere, ilginç örnekler olduklarından değinmek gerekir. Hacı Mustafa Ağa isimli bir şahsın Mahmud Ağa mahallesinde hiç sofası olmayan mülk evinde, böyle bir mekan dağılımı vardır. "…dâhilen ulyâda bir bâb oda ve dehlîz ve vustâda bir bâb oda ve dehlîz ve bir kenîf ve süflâda kârgîr matbah ve bi'r-i mâ ve bir kenîf ve bir kilâr ve havlu ve taş maslak ve hâricen ulyâda bir bâb oda ve vustâda bir bâb oda ve süflâda bir kenîf ve havluyı müştemil mülk menzil…" şeklinde tarif edilmiş olan bu evde, dahiliyede yalnız birer odayı içeren üst ve orta katta bu odalara dehlizden girilirken; hariciyede yine yalnız birer odası olan üst ve orta katlarda dehlizin de olmadığı ve burada söz konusu katlara çıkılır çıkılmaz hiçbir ara bileşen olmadan odalara ulaşıldığı görülmüştür. Ancak odaya bu gibi doğrudan bir ulaşımın hariciye kısmında olması dikkate değerdir. Öte yandan bu evdeki gibi hiçbir ara mekan olmadan odaya ulaşılan örneklerin çok nadir olduğunu da belirtmek gerekir. Diğer bir örnek de (Birinci Mirahur Hasan Ağa'nın kızı) Fatma Hanım'ın Dülgeroğlu mahallesinde bulunan mülk menzilidir. Bu evin mekan tarifi şöyledir: "Dahiliyyesinde ulyada bir oda, bir mabeyn odası, bir köşk, dehliz, kenif, vustada bir oda, köşk, kenif, süflada bir matbah, bir zir-i zemin-i mahzen, hammam, bir bi'r-i ma ve bir mikdar havlı, hariciyyesinde ulyada bir oda, dehliz, kenif, vustada bir oda, kenif, kilar, süflada ahur, samanhane, bir bi'r-i ma ve bir mikdar havlı ve tahtında dört bab dükkan ve etraf-ı erbaadan taş divarı müştemil mülk menzil". Evde dahiliyede ve hariciyede bulunan orta katlarda sofa, dehliz ve hatta divanhane gibi bir mekanın olmadığı ve aynı katta oda dışında da bileşenlerin bulunduğu görülmektedir. Her iki kısımda da bu katta odalarla diğer bileşenler arasında bir ara mekandan söz edilmemiştir; dahiliye kısmında oda, köşk ve kenifin, hariciyede ise oda, kiler ve kenifin birbirlerine aracısız bağlandığı bu ev de farklı bir mekan bileşimini göstermesi bakımından

önemli bir örnektir.

Dahiliyeli-hariciyeli evlerdeki sofaların ardından, tek bölümlü evlerdeki sofalar incelenmiştir. Bu evlerdeki sofaların sayısal analizinde elde edilen sonuçlar da, Çizelge 7.7'deki gibidir. Buna göre, kent genelinde tek bölümlü evlerin 153'ü üzerinden yapılan incelemede, evlerden 64'ünün (% 41,83) sofası yoktur, 89'unda ise (% 58,17) ise en az bir sofa bulunmaktadır. Sofası bulunan evler arasında da 66 evde (% 43,14) bir sofa, 20 evde (% 13,07) iki sofa, yalnız 2 evde (% 1,31) de üç sofa bulunmuştur. Sofa sayısının evlerin kat sayılarıyla karşılaştırmalı olarak incelendiği çizelgeden de görüleceği üzere, tek katlı evler ya sofasızdır, ya da yalnızca bir sofalı çıkmıştır. Dört katlı tek örnek ev de, sofasız evler arasındadır. İki ve üç katlı evlerdeki sofa sayısı dağılımı ise, tek bölümlü 153 evin genel dağılımı ile paralel bir durum göstermektedir.

Çizelge 7.7 Tek bölümlü evlerin sofa sayıları

Evin sofa sayısı	**1 Katlı Ev Sayısı (%1 katlı menzil içindeki yüzdesi)**	**2 Katlı Ev Sayısı (% 2 katlı menziller içindeki yüzdesi)**	**3 katlı Ev sayısı (% 3 katlı menziller içindeki yüzdesi)**	**4 katlı Ev sayısı (% 4 katlı menziller içindeki yüzdesi)**	**Tek bölümlü toplam menzil sayısı (% 153 menzil içindeki yüzdesi)**
Sofasız	**7** (% 43,75)	**37** (% 42,53)	**19** (% 38,78)	**1** (% 100)	**64 (% 41,83)**
1 sofalı	**9** (% 56,25)	**39** (% 44,83)	**18** (% 36,73)	**-**	**66 (% 43,14)**
2 sofalı	**-**	**9** (% 10,34)	**11** (% 22,45)	**-**	**20 (% 13,07)**
3 sofalı	**-**	**1** (% 1,15)	**1** (% 2,04)	**-**	**2 (% 1,31)**
Toplam ev sayısı	**16** (% 100)	**86 + 1 (5 yarım sofalı ev) = 87** (% 100)	**49** (% 100)	**1** (% 100)	**152+1 (5 yarım sofalı ev)= 153 menzil (% 100)**

Sofaların katlara dağılımına gelince, tek katlı evlerdeki durum bellidir. İki katlı evlerde, eğer bir sofa varsa, bu mekan çoğunlukla üst kat bileşenidir, ancak istisnai örnekler de görülmüştür. İki sofalı ise, her iki sofa da üst katta veya biri üst, biri alt katta olabilmektedir. Diğer bir deyişle, iki sofalı evlerdeki sofalardan en az biri kesinlikle üst kat bileşeni çıkmıştır.

Üç sofalı olan evde ise katlara dağılım belli değildir, yalnızca bileşenlerin toplam sayıları verilmiştir.

Üç katlı evlerde bir sofa varsa, çoğunlukla üst kat (3.kat), bazen de orta kat bileşenidir. Ancak yalnızca alt katta sofa bulunan bir örnekle karşılaşılmamıştır. Üç katlı evler iki sofalı ise, sofalar genelde üst ve orta kat arasında bir dağılım sergilemiştir. En fazla karşılaşılan dağılım bu şekilde olmuştur. İki sofanın da üst kat bileşeni olması, karşılaşılan diğer bir dağılım şeklidir. Üçüncü olarak da, yalnız bir evde, sofalardan birinin orta katta, birinin de alt katta olduğu görülmüştür. Bu ev aynı zamanda üç katlı evlerde alt katında sofa bulunan tek ev olmuştur. Üç sofalı olan bir evde ise sofalardan ikisi üst, biri orta kat bileşenidir.

18'i iki katlı, 2'si üç katlı olan bitişik evlerde ise iki katlı olanların hepsinin üst katında sofa varken, üç katlı bitişik evlerde sofa bulunamamıştır. İki katlı evlerin 16'sında her bir evde birer sofa bulunurken, diğer 2'sinde ise bir sofa, iki evin ortak kullanımındaymış gibi gözükmektedir.

Sonuç olarak sofa, genel olarak bir üst kat bileşeni olsa da, gerek tek katlı evlerde, gerekse iki ve üç katlı evlerde, eğer birden fazla sofa varsa, alt katlarda da görülebilen bir bileşendir. İki ve daha fazla katlı evlerde, sofanın, odaların açıldığı bir ortak mekan ve bir geçiş mekanı olduğu ve üst katta bulunan odaların da sayıca fazla olduğu düşünülünce, sofanın da bu katlarda çıkması şaşırtıcı olmamıştır. Ancak tek bölümlü evlerde bazı örneklerde bir katta oda bulunmasa da, sofanın bulunduğu örneklerle de karşılaşılmıştır. Bu evler, sofanın bir oturma mekanı olarak kendi başına da bulunabildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu şekilde sofası bulunan biri iki, diğeri üç katlı iki evi, mekan tariflerini de vererek açıklamak yararlı olacaktır. İki katlı örnek, Sadrazam Seyyid Hasan Paşa'nın kiracı olduğu "Beyazıt Cami Yakını, Medrese Arkası, Tahtıkapan Çarşısında" (Sultan Bayezıd-i Veli Cami'i Şerifi Kurbında Medrese Verasında Tahtı Kapan Sukında) bulunan "Fevkani iki bab oda, dehliz, kenif, tahtani bir suffa, bir mikdar havluyı müştemil bir bab menzil" şeklinde tariflenen vakıf evdir. Bu evde odalar ve bir kenif üst katta olup, bir dehlize açılmaktadır ve evin alt katında yalnızca avluya açılan bir sofa vardır. Burada sofanın, oda veya diğer bileşenlerin açıldığı bir mekan bileşeni olmadığı açıktır. Dolayısıyla bu bakımdan ilginç ve önemli bir örnektir. Üç katlı ev ise, Tersane-i Amire Emini Hacı Mehmed'in kiracı olduğu Haydarhane mahallesinde bulunan ve mekan tarifi "ulyada bir bab oda, dehliz, vüstada bir bab oda, bir suffa, bir dehliz, süflada bir suffa, bir matbah, bir bi'r-i ma, bir kenif, bir mikdar havlıyı müştemil bir bab menzil" şeklinde verilen vakıf evdir. Bu evde orta ve alt katta sofa bulunmaktadır. Orta katta sofanın yanı sıra bir oda ve dehliz bulunur, alt katta ise oda yoktur, bir sofa vardır. Bunun

dışındaki bileşenler matbah, kuyu ve kenif olduğu için ve bu bileşenlerden bazıları belki de avluda bulunan ayrı bölümler şeklinde bulunuyor olabileceğinden yorum yapmak zor olacaktır. Yalnızca bu iki evde karşılaşılan bu durum, sofanın genel olarak odaların da bulunduğu katlarda görülse de, nadiren de olsa odalardan bağımsız olarak kendi başlarına bir mekan da olabildiklerini göstermiştir. Dolayısıyla pek çok kaynakta odaların açıldığı yer olarak gösterilen sofanın, başka türlü de kullanılabilen bir mekan olduğu görülmüştür.

7.2.4 Cihannüma Odası, Taht-ı sema, Tahtapuş, Tahta bend

Cihannüma odası, çatının üstünde her yanı gören yüksek taraça olarak açıklanmıştır ve bu mekanın, çardak, sundurma; tahtaboş (tahtapuş); kameriye; evin damında bulunan oda gibi çeşitli anlamları olan "berbar, berbare" ile eşanlamlı olduğu belirtilmiştir. (Devellioğlu, 2007) Farsçada "alemi gösteren" anlamına gelen cihannümanın yüksek yer anlamında kullanıldığı da söylenir. (Pakalın, 1983) Artan (1989) da, cihannüma ile tahtaboş, taht-ı bend ve taht-ı sema olarak adlandırılan mekanların konumlanmaları bakımından benzer olduğunu belirtmiş ve hepsini de yarı açık mekanlar arasında saymıştır. Ancak cihannüma odasının kapalı bir mekan olma ihtimali de vardır ve eğer öyleyse, bu bakımından diğer üç mekana göre farklılık gösteriyor olmalıdır. Kuban (1994c) da, fetihten sonra İstanbul evlerinin çatılarında "gurfe"[*] olarak adlandırılan bir tür balkon ya da kapalı çıkmanın var olduğunu ve bu mekanın sonraki dönemlerin cihannümasına tekabül ettiğini belirtmiştir. Gerçekten de, 18. yüzyılda gurfe olarak adlandırılan hiçbir mekan bileşenine rastlanmamış, ancak ele alınan evler arasında 7'sinde cihannüma odası bulunmuştur. Bu odalar, hepsi de 3 katlı olan evlerin en üst katında yer almışlardır. Evlerden birincisi, Baklalı mahallesinde bulunan Hacı Ali isimli bir şahsın dahiliyeli-hariciyeli mülk menzilidir ve bu evin 3 katlı hariciye bölümünün üst katında yalnızca cihannüma odası bulunmaktadır. İkincisi, Fatıma Hatun isimli şahsın kiracı olduğu Hacı Hasan mahallesindeki dahiliyeli-hariciyeli vakıf evdir. Bu evin dahiliyesinin üst katında bulunan cihannüma odasıyla birlikte bu katta oda, sofa ve kenif bulunmaktadır. Buradaki ev, aynı zamanda hariciyesinin üst katında kahve odası bulunan evdir. Cihannüma odası bulunan üçüncü ev ise Reisülküttab Hacı Mustafa'nın kızı ve damadının kiracı olduğu Hobyar mahallesindeki 3 katlı bir evdir. Burada da 3. katta yalnızca cihannüma odası bulunmaktadır. Dördüncü ev, Saliha Hatun isimli şahsın Keçeci Piri mahallesinde bulunan mülk menzilidir.

---

[*] Gurfe terimi, 16. yüzyılda Cafer efendi tarafından yazılmış Risale-i Mimariyye'de de "Gurfe ulliyye arabîdir, fârisîde vervâre-i ziverîn türkîde fevkānî çârtâk demektir, şâhnişîn gibi" olarak açıklanmıştır.

Bu evde de 3. katta yalnız cihannüma bulunmaktadır. Beşinci ev ise, Deron isimli bir Gayrimüslimin Sancakdar Hayreddin mahallesindeki 3 katlı mülk menzilidir. Burada 3. katta cihannüma odasının yanı sıra, tahtapuş, oda, camlı oda ve matbah bulunmaktadır. Evlerden altıncısı da, Tavaşi Süleyman Ağa mahallesinde bulunmaktadır ve Seksoncubaşı Ali isimli bir şahsın mülk menzilidir. Bu evde de 3. katta bulunan diğer mekanlar tahtabend, oda, sofa ve matbah'tır. Görüldüğü üzere sözü edilen bu son iki evde, aynı katta cihannüma odasının yanında ya tahtapuş ya da tahtabend vardır ve üçü de bazı kaynaklara göre yarı açık mekanlar olarak bilinmektedir. Öte yandan aynı katta bulunan, ancak farklı iki mekan olarak adlandırılmış olan bu bileşenlerin nasıl mekanlar olduğuna ve hangi özellikleri dolayısıyla farklılaştıklarına dair fikir yürütmek çok zordur. Cihannüma odası bulunan sonuncu ev ise, Şeyhülislam Mehmed Esad'ın kiracı olduğu Hacı Hasanzade mahallesinde bulunan vakıf evidir. Bu evde de üst katta cihannüma odasının dışında 2 oda ve dehliz bulunmaktadır. Örnekler üzerinden yapılan inceleme kaynaklardaki bilgileri destekler nitelikte olsa da, bazı örneklerde cihannüma dışında, kapalı mekan olarak tanımlanabilecek olan oda gibi mekanların bulunması nedeniyle cihannümanın dört tarafının da açık olmasının gerekmediği anlaşılmıştır. Diğer yarı açık mekanlarla farklılıkları hakkında ise fikir yürütmek imkansız gibi gözükmektedir. Ancak bu mekanın bir çeşit oda olarak "cihannüma odası" şeklinde adlandırılıyor olmasından dolayı, kapalı bir mekan olabileceği de akla yakın gelmektedir. Bununla birlikte hem dahiliyede, hem hariciyede bulunabilen bir mekandır.

"Taht-ı sema" terimiyle ilgili kaynaklardan edinilen bilgi çok sınırlıdır. Sözlük anlamı bulunamayan kelimenin, Arapça "alt, altında" anlamına gelen "taht"[*] kelimesiyle bağlantılı olduğu, "sema altı" anlamında ve bu anlamından dolayı belki de üstü açık bir mekan olduğu düşünülebilirse de emin olunamaz. Ayrıca bu anlamda olsa dahi nasıl bir mekan olduğuna ilişkin bir şey söylemek zordur. Artan (1989), 18. yüzyılda Boğaz kıyısındaki yalılarda karşılaştığı bir bileşen olarak, tahtapuş ve tahtabend ile birlikte değindiği bu mekanı ayrıca açıklamamış, yalnızca yarı-açık mekanlar arasında olduğunu ve bunların bir başka odanın üzerinde konumlandıklarını belirtmiştir. İncelenen evlerde de, yalnız bir evde rastlanan "tahte's sema" da gerek konumlanması, gerekse tekil bir örnek olması nedeniyle çok fikir verici değildir. Bu mekan bileşeninin bulunduğu ev, Şerife Zeynep Hatun isimli şahsın

[*] Taht kelimesinin anlamları için Mehmet Kanar'ın (2009b) Arapça Türkçe Sözlük ve (2009a) Osmanlı Türkçesi Sözlüğüne bknz.

Kürkçübaşı mahallesinde bulunan üç katlı mülk evdir ve taht-ı sema evin orta katında yer almaktadır. Bu katta bulunan diğer bileşenler de, oda ve dehlizdir.

"Tahta bend" terimi ile ilgili bilgi de sınırlıdır. Farsça kökenli olan bu terim, Steingass'ın Farsça-İngilizce sözlüğünde (1975) "a splinter bound upon a broken bone; a floor; a prison; confined; guarded" şeklinde; Redhouse Lexicon'da da (1987) "a bandage for securing splints on a broken limb; fastened between splints, or imprisoned between planks" olarak tarif edilmiştir. Olgun ve Drahşan'ın sözlüğünde (1984) "tahta bendi" olarak geçen ve "inşaatta tahta ve keresteleri birbirine bağlamak, inşaatta iskele yapmak" şeklinde tanımlanan kelime de aynı kelime olmalıdır. Sözlüklerde karşılaşılan bu anlamlar, bir mekan bileşenine işaret etmezler. Ancak yine de bu anlamlardan yola çıkarak bu mekanın, kapalı, korunaklı ve hatta "bend" kelimesinin de "bağ, ip" gibi anlamları olduğu düşünülürse, iki mekanı birbirine bağlayan bir yer olabileceği varsayılabilir, ancak yine de böyle bir varsayımın terimi açıklamak için yetersiz kaldığı açıktır. Öte yandan 1675 Edirne Şenliği'nde Otağ-ı Hümayun'un önüne inşa edilen sadrazam ve vezirlerin üzerinde oturup hokkabaz ve taşbazları izledikleri yerde "tahta bende" olarak tanımlanmıştır.[*] Burada tarif edilenin nasıl bir mekan olduğunu bilmek zor, ayrıca bilinse bile, bunun ev içi mekan bileşeni olarak, aynı yere mi işaret edeceği de kuşkuludur. Artan'ın çalışmasında "taht-ı bend" olarak geçen bu mekan, ona göre tahte's sema gibi yarı-açık mekanlar arasında yer almıştır. Artan ayrıca, Bebek'teki Köçeoğlu Yalısı'nda zemin ve üst katlar arasında hizmetkarların yaşama alanlarının yer aldığını örnek vererek, taht-ı bend'in de bu şekilde bir ara mekanı çağrıştırdığını, dolayısıyla, bu bileşenin bir çeşit ara kat (mezzanine) şeklinde olabileceğini de belirtmiştir. Görüldüğü üzere nasıl bir mekan olduğu hakkında fikir yürütülmesi çok zor olan "tahta bend"in, bu çalışmadaki evlerde nasıl tarif edildiği de aynı şekilde karmaşıklığını sürdürmektedir. Çalışmada incelenen evlerden 8'inde bu bileşene rastlanmıştır. Evlerden biri, dahiliyeli-hariciyeli bir evdir ve tahta bend, bu evin 2 katlı dahiliye kısmının üst katındadır. Bu kattaki diğer mekanlar, odalar, kiler, sofa ve dehlizdir. Evlerden ikisi de, 2 katlıdır ve tahta bend bu evlerin birinde üst, diğerinde alt katta bulunmaktadır. Üst katta bulunduğu evde aynı katta bu

---

[*] Efdal Sevinçli'nin Robolly yazmasından ve Abdî Efendi'den alıntılar yaparak hazırladığı "Şenliklerimiz ve Surnamelerimiz: 1675 ve 1724 Şenliklerine İlişkin İki Surname" adlı makalesinde (s. 387) 1675 Edirne Şenliği'ndeki gece gösterileri/ateş oyunları hakkındaki ifadede tahta bende şu şekilde geçmektedir: *[R-10a]"dîvân-hâne olan otag-ı hümâyûn önünde binâ/ olınan tahta bende vezîr-i a'zam hazretleri sâir vüzerâ / ile üzerinde oturub hokka-bâz ve tas-bâz Mısr'dan / gelen lu'bed(t)-bâzları seyr eylediler…" Sevinçli'nin çalışmasında tahtabende olarak geçen bu terim, bu çalışmada incelenen kayıtlarda eski harflerle de "tahta bend" olarak yazılıdır. Sözlüklerde de, tahta bend olarak geçmiştir.

mekanla birlikte, odalar ve sofa vardır. Diğer evde ise alt katın tarifi "tahtani bir oda, cameki köşk, bi'r-i ma, kenif, ahur, tahtabend, cüneyne" şeklindedir. Bu tarif, bu evde tahta bend'in ayrı bir yapı şeklinde olabileceğini düşündürtmektedir. "Tahta bend" olarak adlandırılan bu mekanın bulunduğu diğer beş ev ise 3 katlıdır. Bu evlerden birinde bu mekan orta kattaki, oda, dehliz ve kilerden başka dördüncü mekan bileşenidir. Diğer evlerden ikisinde üçüncü kat bileşenleri arasındadır ve evlerden birinde bu kattaki diğer bileşenler odalar ve dehliz, diğerinde ise cihannüma, oda, sofa ve matbahtır. Bu bileşenin bulunduğu son evde ise bileşenin yeri çok farklı bir duruma işaret etmektedir. Tahtabend, evin üst ve orta katı arasında gibi gözükmektedir, tarif şöyledir: "tabaka-i ulyada 2 bab oda, 1 suffa, dehliz, tahtında tahta bend, Tabaka-i vustada 1 bab oda, 1 suffa, 1 dehliz, kenif, matbah…" Görüldüğü üzere bu mekanın konumlanması, incelenen 8 evde de farklı şekillerde olmuştur. Bileşenin, çoğunlukla üst ve orta katta bulunuyor gibi görünmekle beraber, cüneyne olarak adlandırılan ve bir tür bahçe gibi açık mekan olduğu tahmin edilen kısımda ayrı bir yapı şeklinde olabileceği de düşünülmektedir. Ve sonuncu evde ise iki kat arasında konumlanması bakımından ilginçtir ve belki de bu evde Artan'ın tahmin ettiği gibi bir ara kat niteliğindedir.

"Tahtapuş" ise, yukarıdaki diğer üç bileşene kıyasla bu çalışmada en çok karşılaşılan terim olmuştur. Bu mekanın nasıl bir yer olduğuna ilişkin bilgiler de tartışmalı gözükmektedir. Risale-i Mimariyye'de (2005) bu terimle, 16. yüzyılda vakıf evlerinde sıkça karşılaşılan, ancak buradaki incelemede hiç geçmeyen bir terimin, "zulle"nin tanımında karşılaşılmıştır. Cafer Efendi'nin "Zulle arabîdir, fârisîde sâyebân ve suffe ve tahta-pûş, türkîde gölgelik ve tahta örtülü sofa demektir" açıklamasında geçen tahtapuş terimi, buradaki ifadeye göre, 18. yüzyılda 16. yüzyıldaki zulle'nin yerine geçmiş gibi gözükmektedir.[*] Farsça kökenli olan "tahta-puş" kelimesinin tahta kelimesinden türemiş olmalıdır. Farsça-Türkçe sözlükte, tahta kelimesine ek olarak gelen ve genellikle bileşik olarak kullanıldığı belirtilen "pūş", giyen, giyinmiş, örtülü anlamında verilmiştir. (Olgun-Drahşan, 1984) Buradaki açıklama, Cafer Efendi'nin açıklamasıyla benzerlik gösterse de, buradaki tahta sözcüğünün bugünkü anlamıyla kullanılmış olup olmadığı kuşkuludur. Gerçekten de tahta, bir çeşit döşeme olarak

---

[*] Yerasimos (2006, s.310), 16. yüzyılda zullenin anlamını da veranda ya da sundurma şeklinde açıklamış ve "hayatlı evi" tanımlayan temel terim olduğunu ifade etmiştir. Sayeban da; Atasoy'un Otağ-ı Hümayun'un önünde çadırın bir uzantısı şeklinde yapılan ve padişahın şenlikleri izlediği bir çeşit gölgelik olarak geçmektedir. Atasoy, çalışmasında minyatür ve fotoğraf gibi görsel malzemelerle de örneklendirdiği, bu gölgeliğin en basitinin bir tarafı kapalı, üç tarafı açık bir kare şeklindeki üst örtüden oluştuğu ve bu üst örtünün de önde iki direğe oturduğunu belirtilmiştir. Daha detaylı bilgi için bknz. Atasoy, Nurhan, (2000) Otağ-ı Hümayun Osmanlı Çadırları, Aygaz, İstanbul.

da geçen bir terimdir ve Toparlı'nın hazırladığı Lehçe-i Osmani'de "dam üzere döşemeli satıh" şeklinde tarif edilmiştir.* Öte yandan Farsça-İngilizce bir sözlükte de, kelimenin "stage, wooden floor" olarak açıklanması, yine de ahşap malzemeyle ilişkili bir yer olabileceğini düşündürtmüştür.** Bunun dışında mekana ilişkin biraz daha açıklayıcı bilgi veren Redhouse Lexicon'da (1987) "tahtapuş"a, hem tahta, hem de puş kelimesinin anlamlarında ayrı ayrı yer verilmiştir. Kelime, birincisinde (tahtadan türeyen kelime anlamlarında) "an elevated platform surrounded by a parapet and provided with posts to hold clothes-lines", ikincisinde de ("puş" ile birlikte kullanılan kelime anlamlarında) "an open stage, floored with boards and railed in generally, on a house-top" olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlarla bağlantılı olarak, evlerde tahtapuş yapılması ile ilgili 1156/1743 yılında Divan-ı Hümayun'dan çıkan bir hükümde, terime biraz açıklık getirilse de, mekanın nasıl bir yer olduğu yine de kuşkuludur.*** Buna göre, bu bileşenin "menzillerin sakfları üzerinde" yapıldığı söylenmiştir. Bu ifadeye göre üst katlarda olması muhtemel olan ve "adeti kadimeye mugayir mürtefi" tahtapuşların, yangınlarda civarındaki evlere sirayete neden olmasının yanı sıra, etrafında olan tahta örtülerin/perdelerin (tahta sütreler) kısa zamanda kötüleşmesinden (eskiyip yıprandığından), evlerin bu mekanlar dolayısıyla birbirlerinin kadınlarına bakmalarına ve böyle bir durumun da haram ve şer'en yasak olması nedeniyle kavga ve husumete sebep olduğu düşünülerek yasak edildiği belirtilmiştir. Buradaki ifadeden anlaşılacağı üzere tahtapuş, etrafında tahta perdeler olan bir mekandır ve evlerin üst katlarında bulunmaktadır. Mürtefi (yüksek) tahtapuş denmesinin sebebi ise, tam olarak anlaşılamamakla birlikte, üst kattan belki basamaklarla ayrılan bir çıkma gibi yapılıyor olabilir. Pakalın (1983) da, bu terimin önü açık sofalar için kullanıldığını, veranda veya örtülü taraça anlamına geldiğini belirtmiştir. Diğer sözlük anlamlarına bakıldığında da, zamanla "tahtaboş"a dönüştüğü görülen tahtapuş, "taraça", "teras", "üzerine şilte serilerek yatmaya ya da oturmaya yarayan bir çeşit tahta karyola,

---

* Buradaki çalışma Recep Toparlı'nın hazırladığı Ahmed Vefik Paşa'nın Lehce-i Osmani'si üzerine yaptığı sözlük çalışmasıdır. Tahtapuş kelimesinin anlamı için bknz. Ahmed Vefik Paşa, Lehce-i Osmani, 2000, Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 366'daki "tahta" kelimesi.

** Kelime sözlükte "takhta-posh" olarak geçmiştir. Aynı sözlükte "the covering of a throne" anlamına gelen "taht-puş" kelimesi de vardır. Ancak, eski harflerle yazımında taht'ın sonunda "he"(ﻩ) harfinin de olması dolayısıyla, kayıtlarda geçen kelimenin tahta'dan türeyen "tahtapuş" olduğu düşünülmektedir ve değerlendirilecek olan mekan bileşeni de bu kelimedir. Aynı sözlükte tahta kelimesinin anlamı "a board, plank; a table; a table upon which dead bodies are stretched and washed before interment, tablets, memorandum-book; a single sheet of paper; a little bed, couch; a bier, a litter; the pedestal of a statue" gibi anlamları vardır. Söz konusu anlamlar için bknz. Steingass, Persian-English Dictionary, s.287.

*** Ahmet Refik, s.158-159.

kerevet"[*] olarak tanımlanmıştır. Öte yandan "The Historical Dictionary of Ottoman Turkish Terms for Gardens and Gardening" projesinde tahtaboşun anlamları şöyle sıralanmaktadır: 1. Anadolu'nun bazı yerlerinde sofa, mutfak, kiler gibi yerlerde meyve ve saireyi kurutmak için duvardan ve zeminden yüksekte, etrafı parmaklıklı olan musandıra nevi'nden yerlere denir. 2. Bazı şehirlerde de yazlık denilen önü açık divanhane ve sergahların balkon gibi bahçeye çıkıntılı kısımlarına tabir olunur, İstanbul'da evlerin kiremitleri üzerine, zemini tahta ve üzeri bazen çinko kaplı, çamaşır asmak veya çiçek saksıları konularak yaz geceleri oturmak için yapılan teraslara denir; Dam üstünde meyve kurutmaya veya çamaşır sermeye yarayan döşemeli yer olarak tanımlanır. Görüldüğü gibi, tahtapuşun anlamları farklı biçimlerde mekanlara işaret etmektedir. Bu çalışmada incelenen evlerde nasıl bir mekan olduğunu anlamak için, kayıtları da ele almak yararlı olacaktır.

İncelenen kayıtlarda 15 evde tahtapuş'a rastlanmıştır. Bu evlerden 3'ü dahiliyeli-hariciyeli, 6'sı iki katlı, 5'i üç katlı ve 1'i dört katlıdır. Dahiliyeli-hariciyeli evlerde bu mekan, ikisinde dahiliye, birinde hariciye kısmındadır, dolayısıyla bu mekanın, cihannüma odası gibi her iki kısımda da bulunabilen bir bileşen olduğu düşünülmelidir. Dahiliye kısımlarında yer alan tahtapuşlardan birincisi, Nahlbend Hacı Hasan mahallesinde, Fatma Hatun (ibn-i Abdullah) isimli bir kadının mülk evinin üç katlı dahiliye kısmının üst katındadır ve bu kattaki diğer bileşenler, 2 oda, 2 sofa ve dehlizdir. İkincisi ise, Sadrazam Hacı Mehmed Paşa'nın kiracısı olduğu İskender Paşa mahallesindeki vakıf evin yine üç katlı dahiliyesinin orta katında bulunmaktadır. Bu evde de tahtapuşun bulunduğu katta ayrıca 1 oda ve 1 sofa bulunmaktadır. Hariciye kısmında bulunan tahtapuş ise, Hassa Sekbanbaşı Ali'nin Serrac Doğan mahallesindeki mülk evindedir. Bu evin iki katlı olan hariciye kısmının üst katında tahtapuş ile birlikte 4 oda, dehliz ve kenif bulunurken, alt katında yalnızca ahır vardır ve avluya açılmaktadır. Görüldüğü gibi, hem dahiliye, hem hariciye kısmında görülebilen bu mekana bu evlerde alt katta rastlanmamış, orta ve üst katlarda olduğu görülmüştür.

Öte yandan iki katlı evlerde, tahtapuşun konumlanması farklılık göstermektedir. İki katlı birinci ev, padişahın Kasım Paşa'da Hacı Hüsrev mahallesinde bulunan 2 katlı bir mülk evidir ve tahtapuş, bu evin alt katında 1 oda, camlı köşk ve matbahla birlikte bulunmaktadır. Bu kata

---

[*] Burada tırnak işareti içinde verilen tahtapuş(boş)'un sözlük anlamları sırasıyla Devellioğlu, s.1023'ten, TDK'nın sözlüğünden ve Türkiye Türkçesi Ağızları sözlüğünden alınmıştır. TDK'nın sözlüğünde ayrıca tahtaboşla ilgili olarak Reşat Nuri Güntekin'den yapılan bir alıntı da vardır. Alıntı şöyledir: "Gençler ve çocuklar, birbirinin peşi sıra, konağın dördüncü katındaki tahtaboşa çıktılar."

açılan avlu ve su kuyusu da vardır. İki katlı ikinci ev, (Birinci Mirahur Hasan Ağa'nın kızı) Fatma Hanım'ın Aşık Paşa mahallesinde bulunan mülk evidir. Tahtapuş, bu evde üst kattadır ve bu kattaki diğer bileşenler, 3 oda, sofa, dehliz ve memşa'dır. Üçüncü ev, mahallesi tam olarak anlaşılamayan Tersane Emini Hacı Mehmed'in mülk evidir, bu evde de üst katta bulunan tahtapuşun dışında bu katın diğer bileşenleri, 2 oda, sofa, dehliz ve matbah'tır. İki katlı diğer üç evde ise detaylı kat tarifi verilmediğinden tahtapuşun hangi katta olduğu anlaşılamamaktadır.[*] İki katlı evlerde yalnızca üst katta değil, alt katta da bulunabildiği görülen tahtapuşun, üç ve dört katlı evlerde yine dahiliyeli-hariciyeli evlerde olduğu gibi üst ve orta katlarda konumlandığı söylenebilir. Üç katlı evlerden birincisi, Kadıasker Mehmed Efendi mahallesinde bulunan, Teşrifati Mehmed Akif Bey'in mülk evidir ve tahtapuş, bu evde 1 oda ve sofayla birlikte üst kattadır. İkincisi Sadrazam Hacı Mehmed Paşa'nın Abdi Çelebi mahallesinde bulunan mülk evidir ve tahtapuş, 2 oda, sofa ve matbah ile birlikte yine bir üst kat bileşenidir. Üçüncüsü, Deron isimli bir Gayrimüslimin Sancakdar Hayreddin mahallesindeki mülk evi, dördüncüsü ise Mıgırdic ve Manas isimli Gayrimüslimlerin müşterek mülkleri olan, Galata'da Sultan Beyazıt mahallesinde bulunan bir menzildir ve tahtapuş her iki evde de yine üst kattadır. Tahtapuş katındaki diğer bileşenler, Sancakdar Hayreddin mahallesindeki evde cihannüma odası, 2 oda, camlı oda ve matbah; Galata'daki evde ise 2 oda ve matbah olarak tarif edilmiştir. Üç katlı beşinci ev ise (Birinci Mirahur Hasan Ağa'nın kızı) Fatma Hanım'ın Nişancı Mehmed Paşa mahallesindeki mülk evidir, bu evde tahtapuş, diğer evlerden farklı olarak 2 oda, dehliz ve kenif ile birlikte orta katta yer almıştır. Abdi Çelebi mahallesinde bulunan ve yine Sadrazam Hacı Mehmed Paşa'nın dört katlı evinde ise iki tahtapuş vardır ve tahtapuşlardan biri dördüncü, biri üçüncü katta bulunmaktadır. Tahtapuşun bulunduğu her iki katta da 2'şer oda ve 1'er dehliz vardır.

Bütün bu veriler, tahtapuşun genellikle üst katlarda bulunan bir mekan bileşeni olduğunu gösterse de, bir evde istisnai bir şekilde alt katta da bulunması nedeniyle kesin bir şey söylemek zordur. İncelemede orta katlarda da görülmüş olması, kimi sözlüklerde ve 1156/1743 yılında tahtapuşlar hakkında çıkarılan hükümde belirtildiği gibi, çatı üzerinde bir mekan olmasının gerekmediğini de göstermiştir. Diğer bir deyişle, bu çalışmadaki örnekler, tahtapuşun yalnızca üst kat bileşeni olmadığının ispatıdır. Aynı katta bulunan diğer bileşenler

---

[*] Bu evler, Sadrazam Mustafa Paşa'nın Ayasofya yakınındaki İshak Paşa mahallesindeki mülk evi, Hacı Bayram Kaftani Mahalle Vakfı mütevellisi Mehmed isimli şahsın Koca Mustafa Paşa mahallesindeki mülk evi ve padişahın Galata'da Sururi mahallesindeki mülk evidir.

de, tahtapuşun nasıl bir mekan olduğu hakkında bir saptama yapmak için yeterli olmamıştır.

7.2.5 Köşk

Köşk, sözlüklerde birden fazla anlamı olan, incelenen örneklerde de bu farklı anlamlardaki mekansal çeşitlemeleri görülebilen bir mekan bileşenidir. Sözlüklerde karşılaşılan ilk anlamına göre, köşk, bağ veya bahçelik bir yere veya saray ve konak bahçesine esas binadan ayrı olarak yapılmış, daha çok yazlık olarak kullanılan süslü binadır. Risâle-i Mi'mâriyye'de "Kasr arabidir, fariside köşk ve çar-tak türkide amme galat edip çardak derler ve taşdan yapılmış kargir oda demektir." şeklindeki ifadeden de anlaşılacağı üzere kasr ve çardak kelimeleriyle eşanlamlı olarak tanımlanan köşk de, bu anlamdaki köşklerdir.[*] Farsçada kûşk (köşk) terimi, bir bina olarak görülmektedir.[**] Redhouse Lexicon'da da "a small building intended for pleasure or recreation; an arbor, bower pavillion, cupola; a small palace; a sultan's apartment in any public establishment" olarak benzer tanımlarla karşılaşılmaktadır. Görüldüğü üzere bu tanımlardaki köşkler, saray ve büyük konakların bahçelerindeki bina şeklinde olan mekanlardır. Öte yandan incelenen evlerde bina şeklinde olmayan, evin iç mekanları arasında sayılan köşklere de rastlanmıştır. Köşk teriminin sözlüklerde karşılaşılan diğer anlamı da, bu tür bir mekana işaret eder. "Binaların yüksekçe bir kısmına veya yüksek ve güzel manzaralı bir yere yapılan küçük oda veya kule" [***], "cihannüma" olarak tarif edilen köşkler, ayrı bir bina değil, evin bir bölümü, bir iç mekan bileşeni olarak görülmelidir. Bunun yanısıra, farklı coğrafi bölgelerde farklı köşklerle de karşılaşılmıştır. Örneğin, Doğu Karadeniz'de doğuya bakan, yazın serin olan, ocaksız odalara köşk odası denmektedir. (Hasol, 1998) Ancak, diğer bileşenlerle ilgili incelemelerde de olduğu üzere, bu farklılıkları dikkate almak ve bu çalışmada elde edilen ipuçlarıyla konuya yaklaşarak, terimlerin

---

[*] Bu ifade için bknz. Risâle-i Mi'mâriyye, s. 95. Ancak 16. yüzyılda Cafer Efendi'nin bu ifadesindeki çardak da tartışmalı bir terimdir. İstibdal kayıtlarında yalnızca bir vakıf binasında "ahmer çardağı" terimiyle karşılaşılmış, ancak bu binayla ilgili çok detaylı bir tarif bulunmadığından, mekan bileşenleri incelemesi bağlamında bu bina inceleme dışı bırakılmıştır. Bunun dışında da çardak, bu çalışmadaki evlerde hiç rastlanmamış bir terimdir. Dolayısıyla burada yalnızca köşkün tanımında karşılaşıldığı için değinmek gerekir. Yerasimos çardağın, 17. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasında anlam değişikliğine uğradığını belirtmiştir. Konuyla ilgili görüşleri şöyledir: "Daha eski tarihli bir kaynağa göre, bu sözcük taştan bir yapıyı tanımlamaktadır, oysa Redhouse "çamaşır kurutmak gibi işler için bir evin çatısına yapılan açık teras, direkler üzerinde duran bir çeşit kameriye" olduğunu söylemektedir. Aslına bakılırsa, modern Türkçe'de çardak birçeşit kameriyedir; dört kemer anlamına gelen Farsça sözcük ise aslında yanları açık, dört kemerden oluşan sağlam bir yapıyı ifade etmektedir."

[**] Persian-English Dictionary, s. 1062'de köşkün tanımı "a palace, a villa; a castle, citadel" şeklinde verilmiştir.

[***] Bu tanımla, Mehmed Doğan'ın "Büyük Türkçe Sözlük" ünde karşılaşılmıştır. Hasol da, köşkün her iki anlamından da söz etmekte ve köşkün "cihannüma"ya benzer bir yer de olabileceğine işaret etmektedir.

İstanbul'da 18. yüzyıldaki karşılığını bulmaya çalışmak gerekir.

Bunun yanısıra, kayıtlarda az sayıda da olsa karşılaşılan "camlı köşk"ler, adından da anlaşılabileceği gibi etrafı camla örtülen köşkler olup, sözlüklerde bu terim "bahçelerde veya saray ve konaklarda soğuk havalarda oturmak için kışlık teras şeklinde yapılan ve etrafı camla örtülen oda ve salonlar" şeklinde tanımlanmıştır. İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda böyle bir camlı köşkün var olduğu bilinmektedir. Yine Topkapı Sarayı'nda 17. yüzyıla tarihlenen Kara Mustafa Paşa Köşkü de ayrı bir şeklinde bulunan camlı köşklere örnek olarak gösterilebilir. Evlerdeki camlı köşklerin de daha küçük boyutlu, ama bu örneklerdekine benzer mekanlar olduğu düşünülebilir.

Kayıtlardaki evlerin 26'sında rastlanan bu bileşen ile ilgili elde edilen sayısal sonuçlar ve değerlendirmeler yapıldığında öncelikle köşkü bulunan evlerden 7'sinin dahiliyeli-hariciyeli, 1'inin bir katlı, 10'unun (2'si bitişik) iki katlı, 7'sinin de üç katlı evler olduğu görülmüştür. Diğer 1 evin ise detaylı bir tarifi yapılmadığından bu ev, yüzde hesabı yapabilmek adına hariç tutulursa, 202 evden 25'inde, yani % 12,38'inde köşk bulunduğu söylenebilir.

Dahiliyeli hariciyeli evlerden, Padişahın mülkiyetinde bulunan Toptaşı mahallesindeki bir evde ve Mustafa (bin Abdurrahman) isimli bir şahsın Mesih Paşa mahallesinde bulunan mülk evinde köşk, üç katlı dahiliyenin üst kısmında bulunan bir mekandır. Sözü edilen iki evde de köşk, oda, sofa ve dehliz (padişahın evinde divanhane de var) gibi mekan bileşenleriyle birlikte aynı katta bulunan iç mekan bileşenlerinden biridir. Bunun yanında padişahın evindeki bileşenin, "camlı köşk" olarak tarif edilmiş olduğundan, evin diğer kısımlarına göre biraz da süslü bir yer olması muhtemeldir. Cafer Ağa mahallesinde bulunan üçüncü ev, Sadrazam Mustafa Paşa'nın mülk evidir ve bu evde iki katlı dahiliyede bulunan köşkün hangi katta olduğu belli değildir, ancak odalar ve dehlizle birlikte üst katta bulunduğu tahmin edilmektedir. Köşk'ün bulunduğu dördüncü dahiliyeli-hariciyeli ev ise (Birinci Mirahur Hasan Ağa'nın kızı) Fatma Hanım'ın Dülgeroğlu mahallesinde bulunan mülk evidir. Bu evde köşk, iki tanedir. Her ikisi de evin üç katlı dahiliye kısmında bulunan köşklerin bina içindeki konumları da, üst ve orta kattır ve yine benzer mekanlarla birlikte kat bileşenidir. Beşinci ev ise, Sadrazam Seyyid Hasan Paşa'nın Sekbanbaşı Yakup Ağa mahallesinde bulunan mülk evidir. Bu evin hem dahiliye, hem hariciye kısmında olmak üzere iki tane köşk vardır. Köşkler, üç katlı dahiliyenin üst katında ve yine üç katlı hariciyenin orta katında bulunmaktadır. Diğer iki evde ise dahiliye ve hariciye kısımlarının ve katların detaylı tarifi yapılmadığından köşklerin konumları da belirtilmemiştir. Dolayısıyla köşkün evin hangi kısmında bulunduğu bilinememektedir. Bu iki eve kadar incelenen beş evde de dahiliyeli

hariciyeli evlerde köşkler, ağırlıklı olarak dahiliye kısmının bir bileşeni olmakla birlikte, hariciye kısmında da görülebilen bir mekan olmuştur ve genellikle bir orta ve üst kat bileşeni olarak karşımıza çıkmıştır. Ancak köşklerin konumları tespit edilemeyen evlerle ilgili bazı verilerden yola çıkılarak fikir yürütmek yine de anlamlı gözükmektedir. Sözkonusu evlerden Hacı Ali'nin (bin Abdurrahman) Haslar'da Mehemmed Bey mahallesinde kiracı olduğu vakıf evde, köşkün ayrı bir yapı olma ihtimali yüksektir. Çünkü burada köşk, binadan ayrı olarak büyüklüğü ve kıymeti hesaplanan bir bileşendir. 54 zira gibi, bir köşk için büyük sayılabilecek bir alanı vardır. Birim kıymeti 120 akçeden hesaplanan köşkün 6480 akçe değerinde olduğu belirtilmiştir. Kıymeti verilen dört köşk arasında da en yüksek değere sahip olan bu köşkün, evin bahçesinde ayrı bir bina şeklinde inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir ve bu açıdan da metnin ilk kısımlarındaki köşk tanımlarından birincisine işaret ediyor olmalıdır. Öte yandan detaylı bina ve kat tarifi olmayan diğer evde ise camlı köşk olarak tarif edilen bileşen daha önceki örneklere benzer şekilde üst kat bileşeni olabilir. Şerife Rukiye Hatun'un mülkü olan Beşiktaş'ta Cihannüma mahallesinde bulunan bu evin mekan tarifi şöyledir: "Hariciyye ve dahiliyyesinde fevkani ve tahtani beş bab oda, bir camlı köşk, iki suffa, iki dehliz, iki kargir kemer matbah ocağı ve hariciye ve dahiliyede sebzeli kebir bağçeyi ve iki aded bi'r-i mayı müştemil".

Görüldüğü üzere dahiliyeli-hariciyeli evlerde bir örnek dışında, köşk, üst kat bileşenleri arasında yer almıştır. Öte yandan köşk, aslında yalnızca üst katlarda görülen bir bileşen de olmamıştır. İncelemedeki evlerde Surre Emini Hacı Mehmed'in Hasan Halife mahallesindeki tek katlı mülk evinde "köşk odası" olarak tarif edilen bir mekan vardır. Boyutu, oda sayısı ve diğer bileşen çeşit ve sayısının azlığı bakımından küçük bir evdir burası ve böyle bir evde köşk odasına rastlanmış olması da ilginç bir duruma işaret etmektedir.[*] Çünkü köşkün, genellikle büyük evlerde ve pahalı bir lüks olacağı düşünülür, oysa ki bu şekilde tek katlı küçük sayılabilecek bir evde de köşk odası bulunabilmektedir. Ancak bu noktada farklı "köşk" çeşitleriyle karşılaşılabildiği, farklı "köşk"lerin bulunduğu akılda tutulmalıdır. Bu evdeki bileşen belki de Doğu Karadeniz'deki köşk odalarına benzemektedir. Diğer bir deyişle, İstanbul'da incelenen tarih aralığında, belki sözü edilen coğrafyaya özgü olduğu düşünülen bu türden köşkler de bulunabilmektedir.

---

[*] Bu evin zeminde kapladığı alan 84 ziradır ve mekan tarifi "1 bab tahtani oda ve tahtında 1 bodurum, 1 suffa, dehliz, 1 köşk odası ebniye" şeklindedir, kıymet hesabında da mahzen, bir bi'r-i ma bulunduğu belirtilmiştir.

İki ve üç katlı evlerde karşılaşılan köşkler değerlendirildiğinde ise, bunlardan farklılık içeren çeşitli örnekler vermek konu hakkında yeterli bilgi sağlayacaktır.* İki katlı evlerden ilk örnek, Padişahın mülkiyetindeki Kasım Paşa'da Hacı Hüsrev mahallesinde bulunan ev olabilir. Aynı zamanda tahtapuş'un alt katta bulunduğu tek örnek olarak da incelenen bu evde aynı katta "camlı köşk" de vardır, dolayısıyla bu mekan bu evde bir alt kat bileşenidir. Sadrazam Mustafa Paşa'nın kiracı olduğu Haslar'da Mehemmed Bey mahallesindeki bir vakıf evde de, köşk alt kat bileşenidir. Evde, alt katta, köşk dışındaki bileşenler yalnızca iki kuyu ve keniftir. Dolayısıyla burada alt kat bileşeni olan köşk, oda, dehliz, sofa gibi mekanlarla birlikte bulunan bir mekan değil de, belki de bahçeye bakan yazlık bir oturma yeri şeklindedir. Caniki isimli Gayrimüslimin ve kardeşlerinin müşterek mülkleri olan Tarsus mahallesindeki mülk evde de köşk, alt kat bileşenidir.** Aynı şahısların mülkiyetindeki Hadice Sultan mahallesindeki iki bitişik evde ise köşkler, üst katta bulunmaktadır. Üsküdar Bazarbaşı mahallesinde bulunan Darüssaade Ağası Hacı Beşir Ağa'nın mülk evinde de köşkün, bir üst kat bileşeni olduğu görülmüştür. Üst kat bileşeni olarak görüldüğü bu iki evde de, köşkün yanısıra bulunan kat bileşenleri oda, sofa, dehliz gibi bileşenlerdir. İki katlı son örnek ise Müderris Mahmud'un Deniz Abdal mahallesindeki mülk evidir ve köşk, bu evin bahçesinde ayrı bir yapı olarak tarif edilmiştir. Evdeki kargir zir-i zemin mahzenle birlikte bahçede bulunan köşkün kıymetleri 200 guruş, yani 24000 akçe olarak hesap edilmiştir. Ancak bu kıymetin ne kadarının kargir mahzene ait olduğu belirtilmediği için, köşkün kıymeti hakkında bir fikir yürütülemez.***

Üç katlı evlerde de iki katlı evlerde olduğu gibi farklı durumlarla karşılaşılmıştır. Bu evlere ilk örnek, Birinci Mirahur Hacı Mehmed Sadık ve kardeşlerinin Molla Hüsrev mahallesindeki mülk evidir ve köşk bu evde bahçede ayrı bir yapı şeklindedir. Kayıtlarda, bileşenin büyüklüğü ve kıymeti de ayrıca belirtilmiştir. Buna göre, 24 ziralık bir zemin alanı olan köşk, 180 akçelik birim kıymeti üzerinden hesaplanarak 4320 akçe olarak kıymetlendirilmiştir.

---

* Burada iki katlı evlerden yalnızca farklılık içeren 6 ev, örnek olarak gösterilmiştir. Bunun dışında köşk bulunan diğer 4 evde ise durum şöyledir: Sadrazam Mustafa Paşa'nın Haslar'da Mehmed Bey mahallesinde kiracısı olduğu vakıf ev ve Fatma Hatun'un (ibnet-i Abdullah) Serrac İshak mahallesindeki mülk evinde köşk alt katta bulunmaktadır. Hacı Hamza mahallesinde Sadrazam Mustafa Paşa'nın mülk evi ve Koca Mustafa Paşa mahallesinde Hacı Bayram Kaftani mahalle vakfı mütevellisi Mehmed'in mülk evinde ise detaylı kat tarifleri verilmediğinden köşkün bulunduğu kat anlaşılamamıştır.

** Bu evdeki köşk de "cameki" olarak tarif edilmiştir. "Cameki"nin anlamı bulunamamıştır.

*** Ancak yine de kargir mahzenin kuymet aralıkları düşünülünce, 24000 akçenin büyük bir miktarının mahzen kıymeti olduğu açıktır.

Diğer bir örnek Sadrazam Mustafa Paşa'nın Eyüp Düğmeciler mahallesindeki mülk evidir ve köşk, bu evde ahır, matbah, kahve odası, serdab odasıyla birlikte bir alt kat bileşenidir. Aynı şahsın Kasap İlyas mahallesindeki mülk evinde ise köşk, "camlı köşk" olarak tarif edilen bir üst kat bileşeni olarak görülmüştür. Deron isimli Gayrimüslimin Sancakdar Hayreddin mahallesinde bulunan mülk evinde ise iki köşk bulunmuştur ve bunlardan biri camlı köşk olup, üst kat bileşenidir. Diğeri, ise alt kattadır ancak, bu mekanın bahçede bulunan ayrı bir yapı olma ihtimali de vardır. Bütün bu örneklerden[*] de görüleceği üzere köşk, mekansal anlamda farklı şekillerde karşımıza çıkan bir bileşen olmuştur. İki bölümden oluşan evlerde ağırlıklı olarak dahiliyede bulunsa da, hariciye kısmında da görülebilen ve her katta karşılaşılabilen bir bileşendir. Bahçede ayrı bir yapı olarak görülebildiği gibi, üst ve orta katlarda bulunan çoğunlukla camlı olarak tarif edilen bir mekan da, alt katlarda bulunan bir mekan da olabilmektedir. Bunların hepsine de köşk denilmiştir.

7.2.6 Dehliz

Risâle-i Mi'mâriyye'de Cafer Efendi, dehlizi "Dihlîz muarrebdir, fârisîde bâlân-ı enderûnî türkîde iç kapı önü ve arabî üzre iç hayat dahi derler" şeklinde tarif etmektedir. Burada kapı önü, iç hayat olarak tarif edilen dehlizin, sözlüklerde "hol, geçit, koridor, giriş, antre" gibi anlamları vardır.[**] Hasol'un sözlüğünde "dalız, üstü kapalı dar ve uzun geçit" olarak tarif edilmiş olan bu terim, Farsça-Türkçe bir sözlükte de "mehell kefş" yani "ayakkabı yeri (mahalli)" olarak tanımlanmıştır.[***] İncelenen kaynaklardan ve sözlüklerden yola çıkarak, dehlizin evlerde odalara girmeden önceki bir giriş holü, ayakkabıların çıkarıldığı, kapı önü

---

[*] Üç katlı evlerden burada belirtilmeyen diğer üç evde de durum şöyledir: Deron isimli Gayrimüslimin Şeyh Ferhat mahallesinde kiracısı olduğu vakıf evde köşk alt kat bileşeni gibi gözükmektedir. Sadrazam Seyyid Hasan Paşa'nın kiracı olduğu Sultan Beyazıt Hamamı karşısındaki vakıf evde köşk üst kat bileşenidir. Şerife Zeynep Hatun'un Hacı Hasan mahallesindeki mülk evinde ise detaylı kat tarifi bulunamadığından köşkün konumu anlaşılamamıştır.

[**] Dehlizin sözlük anlamları için bknz. Devellioğlu, s.172.; Kanar, (2009a), s. 252. Sözlüklerde "hol, koridor" olarak tanımlanan terimi Yerasimos da, "hol, geçit" olarak açıklamaktadır. Bknz. Yerasimos, s.310. Redhouse Lexicon (s.931), terimi "a vestibule, a porch, an entrance hall"; Kanar da (2009b, s. 897) Arapça-Türkçe sözlüğünde "giriş, antre" şeklinde tanımlamaktadır.

[***] Sözlükte dehliz ve dalız kelimelerinin anlamları için bknz. Hasol, s.134 ve s.132. Hasol, dalız kelimesinin anlamında "çevredalız" olarak geçen bir terime de değinmiştir. Terimin sözlükteki anlamına dair "Roman ve Gotik kiliselerinde koro ve apsidin çevresini dolanan yarım daire veya çokgen geçit, koro dehlizi, deambülatuvar, deambülatoryum" şeklindeki açıklama dehlizi anlamak için de fikir verici olmuştur. bknz. Hasol, s.124. Yine Hasol'un Bizans kiliselerinde sahna girilmeden önce gelen, sahından sütunlarla ya da duvarla ayrılan bölüm olan narteks'in anlamında "dehliz"i de eşanlamlı kelime olarak kullanması, dehlizin bir giriş holü anlamında kullanıldığını gösterir bir ipucu olmuştur.

mekanı, odalara geçiş mekanı olarak kullanıldığı söylenebilir. Hayat'ın Türk evlerindeki konumu da düşünülünce, iç hayat olarak ifade edilen dehlizin aslında odalar arasındaki koridor işlevi gören bir mekan olduğu da söylenebilir. Bununla birlikte bütün bu tanımlarda, çalışmanın 7.2.3 bölümünde incelenen sofa bileşeninde de geçen ifadelere rastlanması, bu iki bileşeni tartışmalı hale getirmiştir. Öte yandan incelenen evlerde bu iki bileşenin tarif edilirken farklı ifadeler kullanılması dikkat çekicidir. Kayıtlarda, sofa için "bir suffa, iki suffa" gibi ifadeler kullanılmış olup, bu ifadeler, sofayı daha tanımlı bir mekan haline getirmiştir. Öte yandan dehliz için bazı örneklerde "bir mikdar dehliz" şeklinde daha tanımsızlık gösteren bir ifade kullanılmasının önemli olduğunu düşünmek gerekir. Burada tanımsızlık ile anlatılmak istenen, aslında geometrik açıdan düzgün olmayan ve planda kendi başına bir bileşen olarak düzgün geometrik şekiller oluşturmayan yer tarifidir. Çalışmanın yazarı, dehlizin, odalar arasındaki, belki şeklen ve fiziksel olarak da tanımlanması daha güç olan yerler olduğu için "bir mikdar" sıfatıyla niteleniyor olabileceğini düşünmektedir. Diğer bir deyişle, bu ifadelerin, dehlizin, belki U, belki T, belki S, belki de çok daha tanımsız bir şekildeki koridor, hol gibi bir bileşen olabileceğine; öte yandan sofaların ise, kare, dikdörtgen gibi daha kolay tanımlanabilir mekanlar olduğuna işaret ettiğini düşünmek ona anlamlı gözükmektedir.

İncelenen evlerde dehlizle ilgili elde edilen sayısal sonuçlar ve nasıl bir mekan olduğunun ve nasıl konumlandığının irdelenmesi de konuya açıklık getirecektir. Dolayısıyla öncelikle sayısal analizle başlamak yararlı olacaktır. Dehliz, detaylı mekan tarifi verilen evlerden (201 ev) 131'inde rastlanan bir bileşendir. Bu sonuç evlerin % 65,17'sinde dehlizin bulunduğunu, yani odalardan ve diğer mekanlardan önce böyle bir giriş ve geçiş mekanı olduğunu, kalan % 34,83'lük yüzdeye sahip evlerde ise böyle bir mekana rastlanmadığını göstermiştir.

Öncelikle, dehlizi bulunan evler incelenmiştir. Bu evlerden 25'i dahiliyeli-hariciyeli evlerdir ve 1'i de ahşap ve kargir olmak üzere çift binası olan evdir. Bunlardan dahiliyeli-hariciyeli evlerde dehliz sayıları ve bulunma yüzdeleri Çizelge 7.8'de gösterilmiştir. Buna göre, dahiliyeli-hariciyeli evlerden iç mekanları incelenebilir olan 28 evden 25'inde (% 89,29) dehliz bileşeninin bulunduğu, 3'ünde ise (% 10,71) bu bileşene rastlanmadığı tespit edilmiştir. Dehlizi olan 24 evden de (1 evde bileşenlerin hangi kısımlarda yer aldığı belirtilmemiş olduğundan bu ev hariç tutulursa) 12'sinde bu bileşenin hem dahiliye, hem de hariciye kısmında bulunduğu, diğer 12 evin de 10'unda dehlizin yalnız dahiliyede, 2'sinde de yalnız hariciyede görülen bir bileşen olduğu tespit edilmiştir. Oda ve diğer mekan bileşenleri arasında bir koridor, geçit vazifesi gören bu mekanın şaşırtıcı olmayan bir şekilde dağılım eşit

olmasa da, her iki kısımda da bulunabilen bir bileşen olduğu görülmüştür. Öte yandan dehlizin dahiliyede bulunup, hariciyede yer almadığı evlerin sayısının daha fazla olması özellikle evin daha mahrem olan kısmında odalara bir ara mekandan giriliyor olması anlamına gelmektedir. Gerek çalışmanın önceki kısımlarında "sofa"nın değerlendirmesinde, gerekse burada elde edilen bu sonucun bu bağlamda önemli olduğunu düşünmek gerekir.

Çizelge 7.8 Dahiliyeli-hariciyeli evlerin dehliz sayıları

Toplam Sofa Sayısı	**Dahiliyeli-Hariciyeli Ev Sayısı** (%)	(Dahiliyedeki dehliz sayısı; Hariciyedeki dehliz sayısı)
Dehlizsiz	**3** (% 10,71)	-
1 dehlizli	**9** (% 32,14)	(1;0), (1;0), (1;0), (1;0), (0;1), (0;1), (1;0), (1;0), (1;0)
2 dehlizli	**8** (% 28,57)	(1;1), (2;0), (?;?), (1;1), (1;1), (2;0), (2;0), (1;1)
3 dehlizli	**5** (% 17,86)	(2;1), (2;1), (2;1), (2;1), (1;2)
4 dehlizli	**3** (% 10,71)	(2;2), (2;2), (2;2)
Toplam ev		**28 ev (% 100)**
Dehlizli dahiliyeli-hariciyeli ev		**25 ev (% 89,29)**
Dahiliyesinde dehliz olan ev		**22 ev**
Hariciyesinde dehliz olan ev		**14 ev**
Hem dahiliyesinde, hem hariciyesinde dehliz olan ev		**12 ev**

Evdeki toplam dehliz sayısına bakıldığında da ağırlık 1 ve 2 dehlizli evlerdedir. Ancak 3 veya en fazla 4 dehlizi olan evler de vardır. Dehlizin dahiliye ve hariciye kısımlarındaki dağılımında ise dahiliye kısmıyla başlanacak olursa, dahiliyesinde dehliz olan 22 ev vardır. 22 dahiliyenin 11'inde bir dehliz, diğer 11'inde de iki dehliz bulunduğu görülmüştür. Bu dehlizlerin katlara dağılımı da önemlidir. Bir dehlizi bulunan dahiliyelerde, dahiliyenin birden fazla katı varsa, hep üst kat bileşeni olarak görülmüştür. Bunlar arasında tek katlı olan yalnızca bir dahiliye vardır ve bu evde de bir dehliz bulunmaktadır. Biri dışında hepsinin üç katlı olduğu görülen iki dehlizi bulunan dahiliyelerde de, dehlizlerden biri üst (3. kat), biri de orta katın (2. kat) bileşenidir. İki dehlizi olan iki katlı dahiliyede de her iki katta dehliz bulunduğu görülmüştür.

Hariciyelere bakıldığında da, bir dehlizi bulunan hariciyelerde, dehlizin bir hariciyede orta kat, diğerlerinde de üst kat bileşeni olduğu görülmüştür. İki dehlizi bulunan hariciyelerin hepsi de üç katlıdır ve dehlizlerden biri üst, diğeri de orta kat bileşeni olarak dağılmıştır. Görüldüğü üzere, dahiliyeli hariciyeli evlerde dehliz, yalnızca 2 dahiliye örneği dışında hep üst katlarda görülen bir bileşen olmuştur. sözü edilen iki dahiliye örneğinde de çoğunlukla bahçeye veya avluya açılan dahiliye ve hariciye kısımlarının alt katlarının zaten böyle bir geçit mekanına ihtiyacının çoğunlukla olmayacağı düşünüldüğünden, sonucun bu şekilde çıkması beklenen bir durumdur.

Dehlizin mekanlar arası bağlantı yeri, koridoru ve geçiş mekanı özelliği varsa, dehlizi olmayan evlerdeki ve katlardaki durumun da değerlendirilmesi gerekmektedir. Dahiliyeli hariciyeli evlerde dehlize evin her iki kısmında da rastlanmamış olan üç evle karşılaşılmıştır. Bu evlerden birincisi, "Hariciyyede fevkani 2 bab oda, Tahtani kenif, ahur, Dahiliyyede fevkani 2 bab oda, 1 suffa, Tahtani 1 matbah, kenif, bi'r-i ma ve bağçeyi müştemil" şeklinde tarif edilen Şerife Zeyneb Hatun'un Arabacı Bayezıd mahallesindeki mülk evidir. Evin mekan tarifinden de görüleceği üzere iki katlı olan her iki kısımda da ne üst, ne de alt katlarda dehliz gibi bir mekana rastlanmamıştır. Dahiliyede odalar arasında geçiş mekanı olma özelliği sofaya düşmüş gibi gözükmektedir. Hariciyede ise üst katta iki oda bulunmasına rağmen, odalardan önce böyle bir ara mekana da ihtiyaç duyulmamış olmalıdır. İkinci örnek de, "Dahiliyyesinde Ulyada 1 cihannüma odası, 1 suffa, 1 sagir oda, kenif, Vustada 4 oda, 1 suffa, kenif, Süflada sagir hammam ma'a camekan, matbah, kilar, cameşuyhane, 1 bi'r-i ma ve bir mikdar havlı, Hariciyyesinde Ulyada 1 oda, 1 suffa, 1 sagir kahve odası, kenif, Vustada 1 oda, 1 suffa, 1 sagir oda, kenif, Süflada bir mikdar havluyı müştemil" şeklinde tarif edilen Hacı Hasan mahallesindeki bir vakıf evdir. Fatma Hatun isimli bir kadının kiracı olduğu bu evde de dehliz yoktur. Evde her iki kısımda da odalar arası geçiş mekanı olma özelliği, üst ve orta katlarda hep sofaya bırakılmış gibi gözükmektedir. Koridor gibi bir geçiş mekanı yoktur. Üçüncü örnek ise, Hacı Ali isimli şahsın kiracı olduğu bir vakıf evdir. Otakçılar'da Mehmed Bey mahallesinde bulunan bu evdeki mekan bileşenlerinin hangi kısımda ve katta olduğu belirtilmemiş olduğundan, diğer bir deyişle, diğer evlerdeki kadar detaylı mekan tarifi verilmediği için bu evde dehlizin ve hatta belki sofanın da, sayılmamış veya kaydageçmemiş olma ihtimali vardır. Bu üç örnek dışında da iki bölümü olan bu evlerde evlerin yalnız dahiliyesinde dehlizin var olup, hariciyede olmadığı veya tam tersi şekilde olduğu evlere de bakmak gerekir. Bunlardan verilecek örnekler de önemlidir. Hacı Ali isimli şahsın Baklalı mahallesindeki mülk evinde dahiliye kısmının mekan bileşenleri arasında dehliz sayılırken, üç katlı hariciye kısmında bu bileşenden hiç söz edilmemiştir. Özellikle bu kısmın orta katında

iki oda, sofa ve kenif mekanları arasında böyle bir bağlantı bileşeninden söz edilmemiştir. Burada bu işlev sofaya düşmektedir. Şahsın Keçeci Piri mahallesindeki evinde de iki katlı olup, ikinci katında iki odası bulunan hariciye kısmında dehliz yoktur. Sofa bileşenini incelerken de değinilen Sadrazam Seyyid Hasan Paşa'nın Murad Paşa-yı Atik mahallesinde bulunan divanhaneli mülk evi de iki katlı dahiliye kısmında dehliz gibi bir bileşene rastlanmaması açısından önemli bir örnektir. Burada, dahiliyede dehlizin yanısıra, sofa gibi bir bileşen de bulunmamaktadır, bu açıdan da ilginç bir örnektir. Hobyar mahallesinde bulunan ahşap ve kargir olmak üzere çift binası olan evde de kargir olan binada üst katta dehliz bulunurken, ahşap binada bu bileşene rastlanmamıştır. "Fevkani 4 oda, Tahtani 4 oda, 2 kenif, ve tahtında ahur, fevkani 2 bab taş oda, bir mikdar dehliz ve tahtında kargir matbahı müştemil" olarak tarif edilen bu evde de görüldüğü gibi üst kattaki dört odayı birleştirici bir bileşen yok görünmektedir. Bütün bu örnekler dehlizin, oda ve diğer mekan bileşenlerinin kapı önü mekanı olarak, her evde veya en azından evin her kısmında bulunmayabileceğini göstermiştir. Öte yandan sayısal olarak dehlizin hiç görülmediği örnek sayısı azdır. Özellikle dahiliyede odalara doğrudan değil de bir ara mekan aracılığıyla girilmesinin önemli olduğunu düşünerek, sofa veya dehliz gibi bir mekan bileşeninin çoğunlukla bulunduğunu söylemek gerekir.

Çift bölümü olan evlerde dehlizin incelenmesinin ardından, tek bölümlü evlerde de bu bileşene ilişkin bir değerlendirme yapılmıştır. Evlerde dehliz sayıları ve bulunma yüzdeleri Çizelge 7.9'da gösterilmiştir. Buna göre incelenen 153 evden 46'sında (% 30,07) dehliz bulunmadığı, 107'sinde ise en az bir dehlizin bulunduğu tespit edilmiştir. Kat sayısı arttıkça evlerde dehliz sayılarının ve bulunma yüzdesinin de arttığı söylenebilir.

Tek katlı evlerde dehliz 16 evden yalnızca 3'ünde (% 18,75) bulunan bir bileşendir. Geri kalan 13 evde ise, dehlize rastlanmamıştır. Dahiliyeli- hariciyeli evlerde alt katlarda çok fazla görülmeyen bu bileşenin tek katlı evlerdeki yüzdesi de bu nedenle şaşırtıcı değildir. Dehlizin bulunduğu evlere bakılacak olursa, birincisi Surre Emini Hacı Mehmed'in Hasan Halife mahallesindeki mülk evidir. Bu evde 80 ziralık bir alanda altında bodrumu olan bir oda, bir sofa, dehliz ve bir köşk odasını içeren bina ve ayrı bir mahzen ve bir kuyu bulunmaktadır. İkinci ev, yine aynı mahallede Hacı Mehmed isimli bir şahsın mülk evidir. 72 ziralık bir zemin alanı olan evde bir oda, dehliz ve kenif ve avlu bulunur. Bileşen sayı ve çeşidi bakımından küçük olan bu evde dehliz odadan önceki bir geçiş mekanı olmalıdır. Diğer ev de, tek katlı evler arasında oda sayısı ve arsa boyutu bakımından büyük sayılabilecek bir evdir. Ali Efendi isimli şahsın Ali Fakih mahallesinde bulunan dört oda, bir sofa, dehliz, matbah,

kenif, kuyu ve bahçesi olan bu mülk evi de hem sofası, hem de dehlizi bulunan bir evdir. Sözü edilen bu evlerin dışındaki tek katlı olan ve dehlizi olmayan evlerin bir kısmında sofa varken, bir kısmında onun da bulunmadığı görülmüştür. Dolayısıyla tek katlı küçük boyutlu olan bu evlerde dehliz yoksa, odalardan önce ara mekan olmadan doğrudan odaya bir geçiş sözkonusu olmaktadır. Bu evlerden bir örnek vermek gerekirse, Saliha Hatun isimli bir kadının Hacı Hüseyin mahallesinde bulunan mülk evi, üç oda, matbah, kenif, kuyu ve bahçesi olan bir ev olarak dehliz, sofa gibi hiçbir ara mekan olmayan evlere örnek gösterilebilir.

Çizelge 7.9 Tek bölümlü evlerin dehliz sayıları

Evin sofa sayısı	**1 Katlı Ev Sayısı (% 1 katlı menzil içindeki yüzdesi)**	**2 Katlı Ev Sayısı (% 2 katlı menziller içindeki yüzdesi)**	**3 katlı Ev sayısı (% 3 katlı menziller içindeki yüzdesi)**	**4 katlı Ev sayısı (% 4 katlı menziller içindeki yüzdesi)**	**Tek bölümlü toplam menzil sayısı (% 153 menzil içindeki yüzdesi)**
Dehlizsiz	**13** (% 81,25)	**31** (% 35,63)	**8** (% 16,33)	**-**	**46 (% 30,07)**
1 dehlizli	**3** (% 18,75)	**49** (% 56,32)	**15** (% 30,61)	**-**	**67 (% 43,79)**
2 dehlizli	**-**	**7** (% 8,05)	**26** (% 53,06)	**-**	**33 (% 21,57)**
3 dehlizli	**-**	**-**	**-**	**1** (% 100)	**1 (% 0,65)**
Toplam ev sayısı	**16** (% 100)	**87** (% 100)	**49** (% 100)	**1** (% 100)	**153 menzil (% 100)**

İki katlı evlerde de dehlizi bulunmayan ev sayısı 31'dir ve bu sayı iki katlı evlerin % 35,63'ünü oluşturur. Dolayısıyla tek katlılara oranla azalmış olsa da, bu evlerde de dehlizi bulunmayanların azımsanmayacak bir yüzdesi olduğunu belirtmek gerekir. Dehlizi olan 56 evin de 49'unun bir dehlizli, 7'sinin iki dehlizlidir. Bir dehlizli olan evlerde bir örnek dışında dehliz, üst kat bileşenidir ve üst katta bulunan odalar ve diğer mekanlar arasında bulunan bir geçit, bir koridor şeklindedir. Bunun yanında Şerife Zeyneb Hatun'un kiracı olduğu Çelebioğlu mahallesinde bulunan bir vakıf evi üst katta dehlizi olmayıp, alt katta dehlizin bulunduğu tek örnektir. Evde, üst katta iki oda, alt katta iki dükkan, dehliz ve kenif vardır. sayısı az olan iki dehlizi bulunan iki katlı evlerde ise, birinin üst, birinin alt kat bileşeni olduğu örnekler çoğunluktadır. Yalnızca bir evde üst katta iki dehliz bulunduğu görülmüştür. Bu ev, Ahmed Efendi isimli bir şahsın mülk evidir. Alt katta sandalcı karhanesi, oda ve iki

matbah, iki kenif, müşterek bir kuyusu bulunan evin üst katında üç oda, sofa ve iki dehliz yer almaktadır. Bunun dışındaki örneklerde her iki katta da birer dehliz bulunmaktadır. Bu evlerden de örnek verilecek olursa, Saliha Hatun'un Toptaşı mahallesinde kiracı olduğu vakıf ev örnek gösterilebilir. Avlusu olan bu evde, üst katta bir oda ve dehliz, alt katta da bir oda, dehliz ve kenif vardır.

Üç katlı evlere bakıldığında ise, 49 evin 8'inin (% 16,33) dehlizsiz evler olduğu, kalan 41 evden de 15'inde bir, 26'sında ise iki dehliz bulunduğu tespit edilmiştir. Dört katlı evde de üç dehliz bulunmaktadır. İncelenen üç ve dört katlı evlerde dehlizin katlara dağılımına bakıldığında da, dehliz bileşenine alt kat bileşeni olarak hiç rastlanmadığı görülmüştür, hep üst ve orta kat bileşeni olduğu görülmüştür.

Çizelgelerde gösterilmemiş olan bitişik evlerde de iki ve üç katlı 20 evden ikişerli bitişik olan 4 evde dehliz bileşeni bulunmaktadır. İki katlı olanlarda her iki katta da görülen bu bileşen, üç katlı evlerde ise, üst ve orta kat bileşenidir. Görüldüğü üzere, bu evlerdeki sonuç da tek bölümlü evlerdeki ile benzerdir.

Sonuç olarak dehliz, ağırlıklı olarak bir üst kat bileşenidir. Dahiliyeli-hariciyeli evlerde de, tek katlı ve iki katlı evlerde de dehlizin alt katta görüldüğü örneklerle karşılaşılmışsa da, bunlar çok az sayıdadır. Çalışmanın önceki kısımlarında incelenen oda ve sofanın da çoğunlukla üst kat bileşenleri olduğu düşünülünce, dehlizin de odalar ve diğer mekanlar arası geçiş mekanı, koridor tipi bir mekan olarak üst katlarda çıkması şaşırtıcı değildir. Öte yandan dehliz, yalnızca oda ile bağlantılı bir ara mekan değildir. Diğer bileşenlere geçiş de dehliz denilen, hol ve koridorlarla sağlanır. Bu nedenle sofa gibi tek başına bulunduğu bir örneğe de rastlanmaz. Türk evindeki hayat teriminin hem sofa, hem de dehlizle ilgili araştırmalarda karşılaşılan bir terim olması dolayısıyla sofa ve dehliz terimlerinin anlamları arasında bir karışıklık ve tartışmalı bir durum var gibi gözükmektedir. Ancak, bu incelemelerden sonra, sofanın aslında odalardan önceki antre, hol gibi daha genişçe bir mekan olduğunu ve bir tür ortak mekan, bazen bir oturma mekanı olarak da kullanılabileceğini, ancak dehlizin ise, yalnızca bir geçiş özelliği taşıdığını, bir kapı önü mekanı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bazı örneklerde aynı katta bulunuyor olmaları da bu bileşenler arasında farklılık olacağına bir işarettir zaten, ama yine de odalar öncesi bir ara mekan olma özelliği her ikisi için de geçerlidir. Evler üzerinde yapılan incelemelerin sonucunda sofa ve dehlizin bulunma oranları birbirine çok yakın çıkmıştır. İncelenen evlerin (201 ev) % 91,04'ünde bileşenlerden en az birinin bulunduğunun, yalnızca % 8,96'sında her iki bileşenin de olmadığının tespit edilmesi de, kentte ara mekanlar olmadan oda ve diğer bileşenlerine

geçilen örneklerin az olduğunu göstermektedir ki, bunun da önemli bir saptama olarak belirtilmesi gerekir.

7.2.7 Kenif/Memşa

Kenif ve memşa, "tuvalet, hela" anlamına gelen terimlerdir[*] ve mekan bileşeni olarak hijyen ile ilgili önemli bir inceleme alanı oluştururlar. Metnin ilerleyen kısımlarında sayısal analizlerin sonucunda evlerin büyük çoğunluğunda bulunduğu tespit edilse de, keniflerin, her evde olmazsa olmaz bir bileşen olmadığını da söylemek gerekir. Bunun nedeni, kentteki kanalizasyon sistemleriyle ilgili olmalıdır. Kentte Roma ve Bizans dönemlerinden kalma lağım şebekelerinin 19. yüzyıla kadar onarılarak, genişletilip kullanıldığı bilinmektedir.[**] Kenifin bulunmadığı evler, belki de, bu sistemlerin kentte işler durumda olmadığı yerlerde bulunmaktadır. Ancak ne yazık ki, buna ilişkin bir çalışmaya rastlanmadığından, kenifsiz evler hakkında fikir yürütmek zor görünmektedir. Öte yandan, yine de bu tür evlerin sayısının çok az çıkması önemlidir. Tanyeli (2006), sözü edilen lağım şebekelerinden dolayı, İstanbul'da kenif inşa etmenin zor olmadığını, pek çok ev sahibinin de buna gücünün yettiğini belirtmiştir. Nitekim bu çalışmada incelenen evlerde yapılan sayısal analizler de, kenifin çok yaygın bir bileşen olduğunu göstermiştir.

Kenif, bu çalışmada ele alınan evlerin 181'inde rastlanan bir bileşendir. Ancak bunlardan 8'inde detaylı mekan tarifi verilmediği için evler, inceleme dışı bırakılmıştır. Dolayısıyla bunlar hariç tutulduğunda incelenen 202 evden 173'ünde, yani % 85,64'ünde kenif bulunduğu tespit edilmiştir. 16. yüzyılda Yerasimos (2006), çalışmasında kentin % 80,79'unda kenif bulunduğunu belirtmiştir. Tanyeli (2006) de, 1546 tarihli tahrir defterlerinde yer alan vakıf evleri üzerine yaptığı çalışmada kentin yaklaşık olarak yarısında kenif bulunduğunu hesaplamışsa da; bu oranın daha yüksek olduğunu düşünmektedir. Belgelerin yetersizliğinden dolayı hesaplamasına dahil etmediği evlerin bir kısmında da kenif olacağı düşüncesiyle böyle bir tahmin yürütmüştür. Dolayısıyla bu çalışmalarla da karşılaştırınca, 18. yüzyılda elde edilen kenif bulunma yüzdesinin (% 86) 16. yüzyıla oranla az da olsa artmış olduğu

---

[*] Terimlerin sözlük anlamları için Devellioğlu (2007), Kanar (2009a) ve Redhouse Lexicon (). Ayrıca, Risâle-i Mi'mâriyye, s. 99'daki ifadeye bknz: "Kenif ve hela' ve beytü'l-ferağ ve müsterah arabidir, fariside ve türkide kademgah ve abhane ve memşa derler,".

[**] Konu hakkında, Hasan Z. Sarıkaya, Veysel Eroğlu, Atilla Altay'ın "The History of Sewage services in istanbul" bildiri metnine bakılabilir.

söylenebilir. Hatta burada da incelenen ve kenifsiz olarak hesap edilen evlerin bazılarında, kenifin katiplerce veya "keşif yapan naib"lerce atlanmış olduğu düşünülebilir. Örneğin, tek odalı ve tek katlı evlerin çoğunda bile kenif bulunduğu düşünülürse; kenifsiz olarak hesaplanan 8 odalı ve iki katlı olan iki evde keniften söz edilmemiş olması şaşırtıcıdır. Dolayısıyla hükümlerde geçmese de, evlerde kenif bulunmasına rağmen, atlanmış olabileceğini akılda tutmak gerekir. Bu iki evin mekan tarifleri de, bu ihtimalin olabileceğini gösterir niteliktedir. Evlerden birincisi Caniki isimli Gayrimüslim ve kardeşlerinin Galata'da Bereketzade mahallesinde kiracı oldukları vakıf evdir. Bu evin mekan tarifi şöyle verilmiştir: "Fevkani 4 bab kargir oda, 1 dehliz, Tahtani 4 bab oda, sarnıç, ahşabdan 1 kilar, 1 dehliz, kapuyı müştemil arsa". Ahmed Efendi isimli bir şahsın Kürkçübaşı mahallesinde kiracı olduğu diğer vakıf evin mekan tarifi ise, daha da çarpıcıdır: "Fevkani ve tahtani 8 oda, ahur, bir mikdar bağçeyi müştemil". Bu tariflerden, özellikle de ikinci evdeki tarifin çok detaylı olmamasından yola çıkarak, evlerde kenifin göz ardı edilmiş bir unsur olabileceği akla gelmiştir. Ancak burada bu olası tahminleri belirtmek gerekiyorsa da, hesaplamanın eldeki bilgilerin sınırları içinde yapıldığını, dolayısıyla bu evlerin, yine de "kenifsiz evler" kategorisinde değerlendirildiğini söylemek gerekir. (bknz. Çizelge 7.12'de 8 odalı evler)

18. yüzyılda kenifli evlerin artmasının yanında, bu çalışmada birden fazla kenifi bulunan evlerin de daha önceki yüzyıllara oranla arttığı düşünülmektedir. Kenif bulunan gerek dahiliyeli-hariciyeli, gerekse tek bir bölümü olan evlerde, 1–4 arasında kenif bulunabildiği tespit edilmiştir. Oysa, 16. yüzyıldaki evlerde iki kenifli evlerden söz edilmesine karşın, evlerin 3 veya 4 kenifli olabildiği gibi bir ifadeye rastlanmamıştır. İncelenen evlerdeki kenif sayılarını gösteren çizelgeler (Çizelge 7.10 ve 7.11) aşağıdaki gibidir. Bu çizelgelere göre, dahiliyeli-hariciyeli evlerdeki kenif sayısı ortalaması 2,54; tek bölümlü evlerdeki 1,03'tür. Çizelgelerde yer almayan bitişik evlerdeki ortalama da 0,95 çıkmıştır. İncelenen 202 evin genel kenif sayısı ortalaması da, kent genelinde bir ortalamayı göstermiştir, ki bu da 1,23 olarak hesaplanmıştır. Bu ortalama, kent genelindeki evlerin çoğunun 1 kenifli olduğunu göstermektedir. Ancak bu ortalama ve bileşenin evlerde bulunma yüzdesinden (% 86), anlaşılan o ki, kenif bir lüks değil, ev için standart bir hijyen unsurudur. Bu durum kenifin inşa edilmesi zor olmayan ve büyük, küçük pek çok evin bir mekan bileşeni olduğunun da bir göstergesidir. Gerçekten de, incelenen evlerde dahiliyeli-hariciyeli olmak üzere iki bölümden oluşan evlerin % 96,43'ünde; tek bölümlü evlerin % 81,7'sinde, hatta tek bölümlü evler arasında da büyüklük bakımından en alt sırada yer alan tek katlı evlerin bile % 81,25'inde kenif bulunuyor olması, bu düşünceyi doğrulamaktadır. Ayrıca, çalışmanın 7.2.8. bölümünde tartışılacak olan hijyen ile ilgili diğer bileşenle, hamamla, karşılaştırınca, kenifin daha kolay

inşa edilebildiği ve her tip evde bulunabilen bir bileşen olduğu da anlaşılacaktır.

Çizelge 7.10 Dahiliyeli-hariciyeli evlerin kenif sayıları

Evin Kenif Sayısı	**Dahiliyeli-Hariciyeli Ev Sayısı** (%)	(Dahiliyedeki kenif sayısı; Hariciyedeki kenif sayısı)
Kenifsiz	**1** (% 3,57)	-
1 kenifli	**2** (% 7,14)	(1;0), (?;?)
2 kenifli	**10** (% 35,71)	(1;1), (1;1), (1;1), (1;1), (1;1), (1;1), (1;1), (1;1), (1;1), (1;1)
3 kenifli	**11** (% 39,29)	(2;1), (1;2), (1;2), (1;2), (2;1), (2;1), (1;2), (2;1), (2;1), (2;1), (2;1)
4 kenifli	**4** (% 14,29)	(2;2), (2;2), (2;2), (2;2)
Kenif sayısı ortalaması	**2,54 (28 ev)**	Dahiliye ortalaması: **1,37 (27 ev)** [*] Hariciyede ortalaması: **1,22 (27 ev)**
Toplam ev	**28 ev** (% 96,43'ü kenifli, % 3,57 kenifsiz)	

Görüldüğü gibi evlerde birden fazla kenif olması, 18. yüzyılda olağan bir durum haline gelmiştir. Oda sayısı artması, ihtiyaca göre kenif sayısının da artmasını gerektirmiş olmalıdır. Evlerdeki oda sayısıyla karşılaştırmalı bir hesaplama yapılması (Çizelge 7.12), kenif sayısının artışıyla ilgili olarak da fikir vericidir. Kenif bulunan evlerde 1 kenif başına düşen oda sayıları hesap edildiğinde dahiliyeli-hariciyeli evlerde 2,27; tek bölümlü evlerde 2,59; bitişik evlerde de 1,26 çıkmıştır. Evlerin hepsi birlikte ele alınırsa, kent genelinde kenifli evlerde (173 evde) her 2,34 odaya 1 kenif düştüğü hesap edilmiştir. Yerasimos'un 16. yüzyıldaki evler üzerinde yaptığı saptamada, 3,2 odaya bir kenif düşerken, bu çalışmada 2,34 odaya 1 kenif düşüyor olması, kenif sayısının arttığının ve 18. yüzyılda evlerdeki oda sayısı 2,34'ü geçtiğinde, yeni bir kenif eklendiğini göstermiştir.

[*] Çizelgede (?,?) şeklinde belirtilen evlerde yalnızca toplam kenif sayısı verilmiş olup, dahiliye ve hariciye kısımlarındaki dağılım belli olmadığından, kenif sayısı ortalamasında dahiliye ve hariciye ortalaması alınırken (?,?) şeklimde belirtilen 1 kenifli ev dahil edilmediğinden 27 ev üzerinden hesaplama yapılmıştır.

Çizelge 7.11 Tek bölümlü evlerin kenif sayıları

Evin kenif sayısı	**1 Katlı Ev Sayısı (1 katlı evlerde%)**	**2 Katlı Ev Sayısı (2 katlı evlerde%)**	**3 katlı Ev sayısı (3 katlı evlerde%)**	**4 katlı Ev sayısı (4 katlı evlerde%)**	**Tek bölümlü toplam ev sayısı (% 153 menzil içindeki yüzdesi)**
Kenifsiz	**3** (% 18,75)	**20** (% 22,99)	**5** (% 10,20)	**-**	**28 (% 18,30)**
1 kenifli	**13** (% 81,25)	**52** (% 59,77)	**32** (% 65,31)	**-**	**97 (% 63,40)**
2 kenifli	**-**	**13** (% 14,94)	**11** (% 22,45)	**1** (% 100)	**25 (% 16,34)**
3 kenifli	**-**	**1** (% 1,15)	**1** (% 2,04)	**-**	**2 (% 1,31)**
4 kenifli	**-**	**1** (% 1,15)	**-**	**-**	**1 (% 0,65)**
Toplam ev sayısı	**16** (% 100)	**87** (% 100)	**49** (% 100)	**1** (% 100)	**153 ev (% 100)**
Kenif sayısı ortalaması	**0,81**	**0,98**	**1,16**	**2**	**1,03**

Kenifin evlerdeki konumlanması da önemlidir. Dahiliyeli-hariciyeli evlerde hem dahiliye, hem de hariciye kısmında bulunduğu görülen (Çizelge 7.10) bileşenin, katlarda da farklı şekillerde konumlandığı tespit edilmiştir. Kenif, hem alt, hem de üst ve orta katlarda bulunabilen bir bileşendir, ki onun üst katlarda da görülebilen bir bileşen olması önemlidir. Konuyu evlerden örnekler vererek değerlendirmek yararlı olacaktır. Birinci örnek, Reisülküttab Hacı Mustafa'nın Şeyh Ferhad mahallesinde kiracı olduğu dahiliyeli-hariciyeli bir vakıf evdir. Bu evde her iki kısımda da 2'şer kenif bulunmaktadır. Üç katlı dahiliye kısmında kenifler, alt ve orta katta; iki katlı hariciye kısmında da alt ve üst katta bulunmaktadır. Benzer bir örnek ise, Mehmed Emin isimli şahsın Çerağı Hamza mahallesindeki iki katlı mülk evidir ve bu evde her iki katta da kenif bulunmaktadır. Bu durum da göstermektedir ki, kenifler, yalnızca alt katta değil, üst katta da bulunan bir bileşen haline gelmiştir. Evlerde lağım şebekelerine bağlanan birden fazla kenif varsa, bunların ilk bakışta bu şekilde üst üste iki katta bulundukları, hatta iki bileşenin de dikeyde birbirlerinin olabildiğince üzerinde konumlandıkları tahmin edilir. Öte yandan alt katta bulunmayıp, yalnızca üst katta kenifi bulunan evlere de rastlanması, bu bileşenin tahmin edildiği gibi konumlanmasının zorunlu olmadığını göstermiştir. Dahiliyeli-hariciyeli evlerden Mustafa isimli bir şahsın Baklalı mahallesindeki mülk evi bu duruma örnek gösterilebilir. Bu evde üç

katlı dahiliye bölümünün orta katında ve yine üç katlı hariciye bölümünün üst ve orta katında olmak üzere 3 kenif bulunmaktadır. Şerife Zeynep Hatun'un Hacı Üveys mahallesindeki iki katlı mülk evinde de kenif, yalnızca üst katın bir bileşenidir. Dergah-ı Mualla Kapıcıbaşısı Seyyid Hacı Tahir'in Terceman Yunus mahallesindeki üç katlı evinde ise, alt katta iki kenif, üst katta da 1 kenif bulunmaktadır. Ancak bu evde de orta katta bu bileşen yoktur. Dolayısıyla evlerdeki keniflerin üst üste iki katta olmalarının gerekmediği, böyle bir düzenlemenin şart olmadığı bu örneklerden de anlaşılmaktadır. Öte yandan kenifin yalnızca alt kat bileşeni olduğu örnekler de yok değildir. Aynı şahsın Mesih Paşa mahallesindeki dahiliyeli-hariciyeli mülk evinde, bulunan iki kenif, evin üç katlı dahiliye ve iki katlı hariciye bölümünde alt katların bileşenidir. Hatta dahiliye kısmındaki kenifin avluda olma ihtimali de vardır. Şerife Zeynep Hatun'un Kürkçübaşı mahallesindeki üç katlı mülk evinde de, kenif yalnızca alt katta, hatta belki de avluda yer alan bir bileşendir. Evde birden fazla kenif var olduğunda, bu keniflerin aynı katta konumlandıkları da görülmüştür. Örneğin Hassa Sekbanbaşı Ali'nin Serrac Doğan mahallesindeki evinde dahiliye kısmı tek katlıdır ve bu katta iki kenif bulunmaktadır. Hariciye kısmı ise iki katlı olup, burada da üst katta bir kenif yer almıştır. Hariciyenin alt katında ise bu bileşene rastlanmaz. İncelenen evlerden verilen bu örnekler, kenifin farklı katlarda konumlanabilen bir bileşen olduğunu, bu evlerde lağım şebekelerine bağlanan pis su borularının 18. yüzyılda üst katlara da çıkabildiğini, şebekelere bu borularla bağlanan bileşenlerin üst üste konumlanması gerekmediğini ve farklı şekillerde de düzenlenebildiğini göstermiştir.

Kenif bulunmayan evlerde ise, nasıl bir çözüm sağlandığını ne yazık ki bilmek çok zor. Dolayısıyla konu hakkında fikir yürütmeksizin, bu konuyu başka araştırmalara bırakmak ve bunlar için de malzeme oluşturabilmek adına, keniften söz edilmeyen birkaç örnek vermekle yetinmek gerekir. Padişahın mülkiyetindeki evlerden Kasımpaşa'da İplikçi hamamı yakınındaki Hacı Hüsrev mahallesinde bulunan iki katlı bir evde "Fevkani 2 oda, suffa, Tahtani 1 oda, tahta puş, camlı köşk, matbah, bi'r-i ma ve havluyı müştemil mülk menzil" şeklinde tarif edilen mekanlar arasında kenife rastlanmamıştır. Diğer bir örnek ise Artin isimli bir Gayrimüslimin Beşiktaş'ta Abbas Ağa mahallesinde kiracı olduğu bir vakıf evdir. Mekan tarifi "Fevkani ve tahtani 2 bab oda, dehliz, bir mikdar havlulı" şeklinde verilen bu evde de keniften söz edilmemiştir. Sadrazam Mustafa Paşa'nın Eyüp, Evlice Baba mahallesindeki iki katlı evinde de "Fevkani 2 oda, suffa, Tahtani 2 oda, dehliz, matbah, bi'r-i mayı havi mülk menzil" şeklindeki tarifte keniften söz edilmez. Aynı şahsın Eyüp Düğmeciler mahallesindeki üç katlı mülk evinde de, "Ulyada 2 oda, 2 suffa, Vustada 2 oda, kilar, Süflada matbah, ahur, 1 köşk, kahve odası, serdab oda, bi'r-i ma, eşcar-ı müsmireli bağçeyi müştemil bina ve arsalı

mülk menzil" şeklinde detaylı bir mekan tarifi olmasına karşın, kenife rastlanmamıştır.

Çizelge 7.12 Evlerin oda ve kenif sayıları karşılaştırması (Bitişik evler hariç)

	Kenifsiz	1 kenifli	2 kenifli	3 kenifli	4 kenifli	Oda sayısına göre toplam (Kenifsiz ev %; *Kenifli ev %)*
1 odalı	4	8	-	-	-	**12** (33,33; ***66,67***)
2 odalı	11	39	2	-	-	**52** (21,15; ***78,85)***
3 odalı	4	27	14	1	-	**46** (8,7; ***91,3)***
4 odalı	5	14	10	1	3	**33** (15,15; ***84,85***)
5 odalı	3	5	1	4	-	**13** (23,08; ***76,92***)
6 odalı	-	2	5	1	-	**8** (0; ***100)***
7 odalı	-	2	3	2	-	**7** (0; ***100)***
8 odalı	2	1	-	1	1	**5** (40; ***60)***
9 odalı	-	-	-	2	-	**2** (0; ***100)***
10 odalı	-	-	1	1	1	**3** (0; ***100)***
13 odalı	-	1	-	-	-	**1** (0; ***100)***
Kenif sayısına göre toplam	29	99	36	13	5	**182 ev** (15,93; ***84,07)***

Bu evlerden bazılarında metnin başında da belirtildiği üzere, katiplerce veya keşif naib'lerince kenifin kaydedilmemiş olma ihtimali vardır. Ancak hepsinde de, böyle bir durumun olmadığı, kenifin bulunmadığı örneklerin de olabileceği düşünülmelidir. Bu örnekler de, başka araştırmalar için malzeme oluşturabilecek, üzerinde düşünmeye değer örneklerdir.

7.2.8 Mağsel, Hamam, Camekan Odası, Abdesthane, Cameşuyhane

Kentte % 80'in üzerinde evde görüldüğü tespit edilen kenifin ardından, hijyene ilişkin diğer mekan bileşenlerine bakıldığında ise farklı bir tablo ortaya çıkmıştır. Hamam, camekan odası, mağsel, abdesthane ve cameşuyhane olmak üzere, yıkanma ve çamaşır yıkama gibi işlevlere ayrılmış olan mekan bileşenlerinin ve evlerde bu işlevlerle ilişkili olanakların inceleneceği bu bölümde sayısal analizlere geçmeden sözü edilen mekan bileşenleri hakkında kısa bilgi vermek gerekir.

Hamam ve mağsel, yıkanma işlevinin gerçekleştirildiği mekan bileşenleridir. Öte yandan bu iki mekan birbirlerinden farklıdırlar. Öncelikle mağsel, Müslümanların gusül alınacak yer (gusülhane) olarak tanımladıkları bir mekandır. Ölü yıkanan yerler olarak kullanıldığı da düşünülen bu mekanların incelenen evlerde üst katlarda da bulunabilmesi, buraların "yunmalık" denen dolaba benzer basit düzenekler şeklinde olabileceğini akla getirmiştir.[*] Bu mekanlarda çok büyük ihtimalle akar su bulunmadığından, kuyudan veya kuyu yoksa çeşmeden taşınan suyla; ibrik, tas gibi yıkanma araçları yardımıyla[1] yıkanılmaktadır. Hamamın ise, ailedeki herkes tarafından kullanılabilen, belki bazı evlerde akar suyun da bulunabildiği ve boyutları bakımından da mağsele göre daha büyük bir mekan olduğunu düşünmek gerekir.[**] Camekan odası da, hamama bağlı soyunma mekanı olarak kullanılmaktadır.[***] Bu iki bileşenin inşası bakımından evin diğer mekanlarına göre daha özel mekanlar olduğu söylenebilir. Genellikle kargir olarak inşa edilen hamamın bulunduğu evlerde, bu bileşenin bina kıymetinden ayrı olarak kıymetlendirilmesinin nedeni de bu özelliğinden dolayıdır. Evin alt kat bileşenleri arasında olabilen bu özel mekanların, ayrı binalar şeklinde inşa edildiği de görülmüştür. Halk hamamlarıyla karşılaştırıldığında ise,

---

[*] Risâle-i Mi'mâriyye'de (s.99) "Mağsel arabîdir, fârisîde guslhâne türkîde gusl edecek yer demektir," şeklinde açıklanan mağselin sözlüklerde "gasilhane, ölü yıkanan yer" olarak tanımlandığı da görülmüştür. Gusl ve gasl kelimelerinin eski harflerle aynı şekilde yazılıyor olması, "mağsel"in anlamlarında karşılaşılan gusülhane ve gasilhanenin de aynı yer olduğunu düşündürtmektedir. Dolayısıyla mağsel, hem gusül alınan hem de ölü yıkanan bir mekan olabilir. Mağselin anlamları için bknz. Devellioğlu (2007), s. 295, Kanar (2009a), s.811 ve Redhouse Lexicon (1987), s. 1922.

[1] Osmanlıcada ibrik, tas gibi yıkanma araçlarına da mığsel denmektedir. Mağsel ile bu kelime aynı şekilde yazılmaktadır. Bknz. Redhouse Lexicon (1987), s.1922 ve Kanar (2009a), s.811 ve 922.

[**] "Hammâm arabîdir, fârisîde germâbe türkîde arabî üzre hamam derler, germâbe ılı su demektir, (Risâle-i Mi'mâriyye, s. 99)

[***] "Meslah arabîdir, fârisîde cây-i câme kenden türkîde geysi (giysi) çıkaracak yer demektir, şimdi câmekân derler," (Risâle-i Mi'mâriyye, s. 99)

burada sözü edilenlerin daha küçük ölçekli ve yalnızca evin sakinleri tarafından kullanılabilen mekanlar oldukları açıktır. Öte yandan, bu hamamlarda akar suyun olup olmadığı ve yine de mekansal açıdan nasıl yapılar olduğu hakkında bir şey söylemek zordur. Öncelikle çalışmanın ilerleyen bölümlerinde kuyu, sarnıç gibi su sağlayan bileşenlerin inceleneceği bölümde de görülebileceği üzere, akar suyun çok nadir olarak evlerde bulunduğunu, kuyunun bile her evde bulunan bir bileşen olmadığını belirtmek gerekir.* Kuyusu olmayan evlerin de su ihtiyacını mahalle çeşmelerinden sağladığı bilinmektedir. Bu şekilde olan evlerde, yıkanma ihtiyacı da çeşmeden taşınan sularla giderilmektedir. Samatya iskelesi civarında oturan sakinlerin, padişaha, su sıkıntısı çektiklerini, çeşmelerinde bir damla su bile bulamadıklarını, ölülerini bile deniz suyu ile yıkamaya muhtaç kaldıklarını belirttikleri anlattıkları bir arz dilekçesi, yıkanmak için kullanılan su ihtiyacının da mahalle çeşmesinden sağlandığını gösterir önemli bir belgedir.**

Abdesthane ise, Müslümanların ibadet öncesi abdest aldıkları yerlerdir.*** Sözlüklerde bu terimin, kenif ile aynı anlamda kullanıldığı da belirtilmişse de, incelenen evlerde abdesthanenin başka bir mekan olduğu, bu evlerde kenifle eşanlamlı bir kullanımının olmadığı düşünülmektedir. Anadolu'da geç dönemde görülen hayat olarak adlandırılan mekanlarda abdest alınacak yerler, hayatın küçük bir kısmı, bazen uzantısı gibidir. Burada da abdesthane mekanının boyutları bakımından benzer yerler olabileceği düşünülmektedir. Büyük bir ihtimalle bir su giderinin bulunduğu yalnızca abdest alınabilecek kadar küçük mekanlar olan abdesthanelerde, abdest almak için gereken suyun da akar su değil, taşıma su olduğunu düşünmek gerekir. Evlerdeki konumlanmaları da bu konu hakkında fikir vericidir.

Cameşuyhane de, çamaşır yıkamak için kullanılan bir mekandır. Mekanın nasıl olduğuna ilişkin bilgi bulunamasa da, çamaşır yıkamak için kullanıldığından, ıslak bir zemini olabilecek, belki içinde su da ısıtılabilen bir düzeneğin bulunduğu bir mekan olduğu düşünülmektedir. Ancak kesin bir şey söylemek imkansızdır.

Hakkında bilgi verilen bütün bu mekan bileşenlerinde, suyun kullanılmasından ötürü, zemininde, su giderinin bulunacağı ve döşemesinin büyük ihtimalle ıslak zemine uygun taş

---

* Çalışmanın 7.2.13 bölümünde evlerde kuyu bulunma yüzdesi ile karşılaştırınız.

** Avrupa Yakası Suları 3 (s.74), Belge no: 9/97/1, Samatya iskelesi ahalilerinin dilekçesi.

*** "Mütevezza' arabîdir, fârisîde âbdesthâne türkîde abdest alacak yer demektir." (Risâle-i Mi'mâriyye, s. 99)

gibi bir malzemeyle inşa edilmiş olacağı düşünülmelidir. Bileşenler hakkındaki bu kısa bilgilerin ardından, bileşenlerle ilişkili yapılan sayısal analizler ve ev içindeki konumlarının incelenmesi de önemlidir.

Öncelikle yıkanma işleviyle ilişkili mekanlardan başlanacak olursa, Çizelge 7.1'de görüldüğü gibi mağselin 14 evde, hamamın 25 evde, camekan odasının da 8 evde karşılaşılan mekanlar olduğunu belirtmek gerekir. Bina, kat sayısı ve dağılımları hakkında detaylı tarif bulunmayan evler* hariç tutulduğunda, incelemeye alınan evlerin (202 ev) % 6,93'ünde (14 evde) mağsel, % 9,41'inde (19 evde) hamam, % 3,96'sında (8 ev) camekan odası bulunmuştur. Hamam ve mağselin genel olarak yıkanma olanaklarını gösteren mekan bileşenleri olduğu düşünülürse, incelenen evlerin % 16,34'ünün bu olanaklara sahip evler olduğu söylenebilir. Ancak bu evlerin daha önce de sözü edildiği gibi büyük çoğunluğunun, belki de hepsinin halk hamamlarında olduğu gibi akar su ile yıkanılabilen evler olmayacağını akılda tutmak gerekir. Ayrıca, yıkanma işleviyle ilişkili mağsel ve hamam bileşeninin ikisinin de bulunduğu hiçbir örnekle karşılaşılmadığı gibi, mağselin veya hamamın iki tane olduğu ev de yoktur. Kentte yalnızca % 16'lık bir oranda yıkanma olanaklarına sahip evle karşılaşıldığı da düşünülünce, kent sakinlerinin çok büyük çoğunluğunun yıkanma işlevini incelenen dönemde evlerinde değil de, halk hamamlarında gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Bu durum, evlerin, kenifler açısından yüksek bir hijyen standardına sahip olsa da, yıkanma olanaklarıyla ilişkili bu bileşenler açısından böyle bir standardının olmadığını göstermiştir. Özellikle de hamam gibi bir bileşenin daha yüksek bir ekonomik güç gerektirdiği düşünülünce, bu sonuç, çok da şaşırtıcı olmamıştır.

Diğer iki bileşen ile ilgili sayısal sonuçlar ise şöyledir: Abdesthane, incelenen evlerin 20'sinde, yani % 9,90'ında karşılaşılan bir bileşenken; cameşuyhaneye, diğer bir deyişle çamaşır yıkamak için ayrılmış bir mekana ise yalnızca 1 evde rastlanmış olup, bu bileşenin İstanbul'daki evler için bir lüks olabileceği düşünülmektedir.

Sayısal sonuçları yukarıdaki gibi olan bu bileşenlerin bulunduğu evlere bakıldığında, mağselin bulunduğu evlerden 4'ünün dahiliyeli-hariciyeli, 2'si bitişik olmak üzere 7'sinin iki katlı, 3'ünün de üç katlı olduğu görülmüştür. Hamamın bulunduğu 19 evin ise 16'sı

---

* Hamam bileşeninin var olduğu evlerden 6'sında detaylı mekan tarifi yoktur, hamamın bulunduğu da kıymetlendirilmesinden dolayı bilinmektedir.

dahiliyeli-hariciyeli, 3'ü iki katlı evler arasındadır. Camekan odası da, hamamı bulunan evlerin 8'inde, (7'si dahiliyeli-hariciyeli, 1'i iki katlı) karşılaşılmış bir bileşendir. Bu sonuçlar, özellikle hamam ve camekanın büyük denilebilecek evlerde olabilen özel mekanlar olduğunu göstermektedir. Ancak mağsel için aynı şey söylenemez. Abdesthanenin bulunduğu evlerden de 7'si dahiliyeli-hariciyeli, 6'sı iki katlı, 7'si de 3 katlı evler arasındadır. Cameşuyhanenin bulunduğu ev ise, dahiliyeli-hariciyeli bir evdir ve bu ev, hamam ve camekanı da bulunan büyük bir evdir.

Bu evler ve mekan bileşenleri detaylı incelendiğinde, öncelikle mağselin, hamamın ve camekan odasının bulunduğu dahiliyeli-hariciyeli evlerde, bu bileşenlerin beklendiği gibi, evin daha mahrem olacağı düşünülen dahiliye kısmında yer aldığı tespit edilmiştir. Cameşuyhane de evin dahiliyesinde yer almıştır. Abdesthane ise, çalışmanın önceki kısımlarında tartışılan kenif gibi, evin dahiliye ve hariciye bölümlerinin her ikisinde de bulunabilen bir bileşendir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi, kenif ile farklı iki mekanı temsil etmektedirler. Aynı evde aynı katta, iki farklı isimle anılıyor olmaları, farklı olduklarını, abdesthanenin abdest almak için kullanılan mekan olduğunu, kenifle eşanlamlı olmadığını gösterir.

Bileşenlerin bulunduğu evlerden örnekler vermek de fikir verici olacaktır. Mağselin bulunduğu ev için ilk örnek, Mustafa isimli bir şahsın mülkiyetinde olan Mesih Paşa mahallesindeki dahiliyeli-hariciyeli bir evdir. Mekan tarifi "dahiliyyede ulyada bir oda, bir suffa, bir köşk, dehliz, vüstada bir oda, dehliz, abdesthane, süflada bir matbah, mağsel, zir-i zemin mahzen, bi'r-i ma, kenif, bir mikdar havlı, hariciyyede fevkani bir oda, dehliz, tahtani kömürlük, kenifi müştemil bir bab mülk menzil" şeklinde verilen bu evde mağsel, üç katlı dahiliye kısmının alt katında yer almıştır. Evin alt katında, belki de avluda kenif ve orta katında da abdesthane bulunmaktadır. İkinci örnek, mekanları "dahiliyyesinde ulyada iki oda, dehliz, mağsel, abdesthane, kenif, vustada iki oda, dehliz, abdesthane, kenif, kilar, süflada matbah, bi'r-i ma ve bir mikdar bağçe, hariciyyesinde bir sagir oda, kenif, bir mikdar havluyı ve etraf-ı selaseden taş divarı müştemil" şeklinde tarif edilen Hacı Mustafa isimli bir şahsın Baba Hasan Alemi mahallesinde bulunan mülk evidir. Evde tariften de görüleceği üzere mağsel, üç katlı dahiliyenin üst katında yer almıştır. Aynı evde, abdesthane de, hem mağselin bulunduğu üst katta, hem de orta katta bulunan bir bileşendir. Sadrazam Seyyid Hasan Paşa'nın Aydın Kethüda mahallesindeki iki katlı evinde de, "fevkani dört bab oda, bir bab suffa, magsel, abdesthane, kenif, dehliz, tahtani iki bab oda, bir matbah, ahur, bi'r-i ma, kenif, eşcar-ı müsmire ve gayr-i müsmireli bağçeyi müştemil bir bab mülk menzil" şeklindeki

mekan tarifinden de anlaşılacağı üzere, mağsel abdesthane ile birlikte üst katın bileşenidir. Müezzin Seyyid Hacı Mehmed'in Manisalı mahallesinde bulunan üç katlı mülk evinde ise mağsel, alt kat bileşenidir. Caniki isimli Gayrimüslimin ve kardeşlerinin Hadice Sultan mahallesinde bulunan bitişik iki evinde de mağseller, alt kat bileşenidirler. Bu örneklerden de görüleceği üzere dahiliyeli-hariciyeli evlerde dahiliye kısmında bulunan mağsel bileşeninin, katlara dağılımında, farklı durumlarla karşılaşılmıştır. Bu bileşen, alt kat bileşeni de, üst kat bileşeni de olabilmektedir. İncelenen ilk üç ev, aynı zamanda abdesthane bulunan evler olup, bu evlere metnin ilerleyen kısımlarında yeniden değinilecektir.

Hamam ise, özellikle dahiliyeli-hariciyeli olmak üzere iki bölümden oluşan görece büyük olarak nitelenebilecek evlerde görülen önemli bir hijyen unsurudur, ancak keniften farklı olarak incelenen evler arasında sıkça karşılaşılmayan bir bileşen olmuştur. Nitekim hamamın, binadan ayrı olarak kıymetlendirilen bileşenler arasında olması da[*], yalnızca büyük evlerde ve ekonomik anlamda yüksek gelirli kimselerin evlerinde böyle bir bileşenin olabileceğini destekler. Camekan odası da, hamama bağlı bir bileşen olarak benzer niteliklere sahiptir. Hijyen ile ilgili diğer bileşenin, kenifin ise zaten hamam ve camekan gibi kıymetlendirilmediği de, çalışmanın önceki bölümlerinde görülmüştü.

Hamamın ve camekan odasının, evlerde nasıl bir mekan olduğuna ve nasıl konumlandığına bakılınca, öncelikle sayısal olarak bu bileşenlerin en fazla görüldüğü dahiliyeli-hariciyeli evler üzerinden konuyu irdelemeye çalışmak anlamlı olacaktır. Bu evlerin her iki kısmının da detaylı tarifinin verildiği örneklerde, hamam ve camekan, mağsel gibi, dahiliyenin bir bileşeni olarak karşımıza çıkmıştır. Hariciye kısmında bu bileşenlere hiç rastlanmamıştır. Aslında yıkanma gibi özel işlevi olan hamamın ve soyunma mekanı olan camekanın, mağsel gibi evin daha mahrem kısmında bulunuyor olması şaşırtıcı değil, beklenen bir durumdur. Bu mekanların dahiliye kısmında konumlanmasıyla ilişkili olarak ise, farklı durumlarla karşılaşılmıştır. Hamam ve camekan, dahiliye bölümünün alt katının bir bileşeni olabildikleri gibi, üst ve orta katlarda da görülebilen bileşenlerdir. Bahçe veya avluda ayrı bir bina şeklinde bulunan hamam ve camekanlarla da karşılaşılmıştır. Dahiliyenin alt katında tariflenen hamam ve camekanlardan bazılarının da bu şekilde ayrı bir bina olma ihtimali vardır.

Konuyu örneklerle açıklamak yararlı olacaktır. Birinci örnek, Mustafa isimli şahsın Baklalı

---

[*] Bknz. 5.1.2. Evin Kıymetlendirilen Mekan Bileşenleri bölümü

mahallesinde bulunan dahiliyeli-hariciyeli mülk evi olabilir. Bu evde, dahiliye kısmında alt katta küçük bir hamam ve camekan bulunmaktadır. Aynı katta kiler ve matbah da vardır. Fatma Hatun isimli bir şahsın Hacı Hasan mahallesinde kiracı olduğu evde de, dahiliyenin alt katında benzer bir mekan bileşimi ile karşılaşılmıştır, tek farkı bu katta ayrıca cameşuyhanenin de bulunmasıdır. Küçük bir hamam ve camekanın alt kat bileşeni olduğu bu ev, cameşuyhane bileşeniyle karşılaşılan tek örnek olarak da önemlidir. Sadrazam Hacı Mehmed Paşa'nın İskender Paşa mahallesinde kiracı olduğu vakıf evinde de hamam ve camekan odası alt katta bulunan bileşenlerdir. Sözü edilen diğer örneklerde de alt katlarda görülen hamam ve camekanların kat bileşeni değil de, bahçe ve avluda ayrı bir bölüm halinde olması da mümkündür, ancak buna dair kesin bir şey söylenemez.

Bunun yanında hamam ve camekanın ayrı bina şeklinde inşa edildiği kesin olarak belirlenebilen örneklere de rastlanmıştır. (Birinci Mirahur Hasan Ağa'nın kızı) Fatma Hanım'ın Dülgeroğlu mahallesindeki mülk evinde hamam, dahiliyenin alt katında yer alan mekan bileşenlerinden biri olarak tarif edilmiştir. Camekan odasından söz edilmeyen bu evde, hamamla aynı katta matbah ve mahzen de vardır. Bu evde matbahla beraber, hamamın binadan ayrı olarak 40 ziralık bir bölüm olduğundan söz edilmiştir. Dolayısıyla bu evde alt kat bileşenleri arasında sayılsa da, bu bileşenlerin ayrı bir bölüm olarak inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir. Hacı Ali isimli şahsın Otakçılar Mehmed Bey mahallesinde kiracı olduğu dahiliyeli-hariciyeli vakıf evde bulunan bileşenler belirtilmişse de, bunların bina ve katlara nasıl dağıldığı belli değildir. Hamam, bu evde, binadan ayrı olarak 45 zira olarak boyutlandırılmış ve kıymetlendirilmiştir. Aynı şahsın Baklalı mahallesindeki mülk evinde de hamam, ayrıca kıymetlendirilmiş bir bileşendir. Fatma Hatun'un Serrac İshak mahallesindeki iki katlı mülk evinde de hamam ve camekan; oda, köşk, dehliz, kenif, abdesthane ve matbahla beraber alt katta yer alan bileşenlerdir. Ancak hamamın kargir olduğu, 60 zira olarak ayrıca boyutlandırıldığı ve kıymetlendirildiği düşünülünce, ayrı bir bölüm şeklinde inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir. Diğer örnekler ise, sayısal analize dahil edilmeyen evler arasındadır. İlk örnek, mekan tarifi yalnızca "dahilen ve haricen fevkani ve tahtani beş bab oda" olarak tarif edilen, ancak arsa ve bina kıymetleri hesaplanırken "1 sargir hamam ebniyesi" ve "camekan ebniyesi" olmak üzere binadan ayrı olarak kıymetlendirilen iki binası daha olduğu anlaşılan bir evdir. Mülk sahibi anlaşılamamış olan bu ev, Mevlevihane Yenikapısı yakınındaki Evliya mahallesindeki bir mülk evdir. Bu evde hamam ve camekanın, evin hangi kısmında olduğu belirtilmemiş olsa da, incelenen evlerde hariciye kısmında bu bileşenlerle hiç karşılaşılmadığından yola çıkarak, dahiliye kısmının açık mekanlarında bulunmuş olabileceği düşünülmektedir. İkinci evde de, hamamın ayrı bir yapı şeklinde

konumlandığını düşünmek gerekir. Galata'da Çatma Mescidi mahallesinde bulunan bu vakıf evin istibdal uygulamasına yalnızca dahiliye kısmı konu olduğu için, yalnızca bu kısım hakkında bilgi verilmiştir. Kaptan-ı Hümayun Kalyonu Kaptanı Hacı Abdülkerim isimli şahsın evinde, şahsın kiracı olduğu dahiliye kısmının mekan tarifi "Fevkani ve tahtani büyut ve sahırnıclı hamamı ve bir bi'r-i ma ve müştemilat-ı saire-i malumeyi havi dahiliyye tabir olınur" şeklinde belirtilmiştir. Sarnıcı olduğuna göre hamam, burada akar suyu bulunan, büyük ihtimalle bahçe veya avluda ayrı bir yapı şeklinde olmalıdır. Detaylı tarifi bulunmayan, dolayısıyla sayısal analize dahil edilmeyen diğer bir örnek de, Şehsuvar Bey mahallesinde bulunan Mustafa isimli şahsın kiracı olduğu vakıf evdir. Bu evde "Büyut-ı adide ve bir sagir hammam, su hazinesi, bir bi'r-i mayı müştemil bir bab menzil" şeklinde tarif edilen mekanlardan hamam ve su hazinesinin 25 zira olduğu belirtilmiş ve ayrıca kıymetlendirilmiştir.

Öte yandan incelenen evlerde hamamın üst katta bulunduğu örneklere de rastlanmıştır. Saliha Hatun'un Tarsus mahallesindeki mülk evinde hamam, iki katlı dahiliyenin üst katındadır. Evin dahiliyesinin mekan tarifi şöyledir: "dahiliyyede fevkani üç bab oda, bir matbah, hammam, kenif, abdesthane, dehliz, tahtani bir kilar, bir muhtıb, bi'r-i ma, eşcar-ı müsmireli bağçeyi müştemil". Reisülküttab Hacı Mustafa'nın Şeyh Ferhat mahallesindeki kiracı olduğu vakıf evde de, hamam dahiliyenin orta kat bileşenidir. Bu evde, orta katta küçük bir hamamın yanı sıra, matbah ve kenif de bulunmaktadır. Ayrıca bu evde orta kat bileşeni olsa da, hamamın binadan ayrı olarak kıymetlendirilmiş bir bileşen olması da ilginçtir. Büyük ihtimalle evde malzemesi açısından farklılaşan bir mekan olmasından dolayı ayrıca kıymetlendirildiği düşünülmektedir. Fatma Hatun'un Nahlbend Hacı Hasan mahallesindeki mülk evinde ise, dahiliye kısmında ilginç bir mekan düzenlemesi vardır. Mekan tarifi şöyledir: "dahiliyyesinde ulyada iki oda, iki suffa, dehliz, tahta puş, vustada dört oda, bir suffa, dehliz, kargir matbah, fevkani sagir hammam, bir kilar, kenif, süflada kargir matbah, zir-i zemin mahzen, bir bi'r-i ma, bir kenif, bir mikdar havlı". Burada "fevkani" şeklindeki ifadeden dolayı, hamamın ve belki kiler ve kenifin de, vustada olduğu belirtilen odalar, sofa, dehliz ve matbahtan başka bir katta bulunmuş olabileceği akla gelmektedir. Belki de, alt ve orta kat arasında bulunan hamamın yer aldığı bir ara kat da var olabilir. Tam olarak anlaşılamamıştır. Sonuç olarak, bu örneklerde hamamın, odaların da bulunduğu üst ve orta katlara çıkmasının, camekan odasıyla birlikte alt katta bulunmasından farklı bir duruma işaret ettiği kesindir. Üst katlardaki hamamların, mağsel bileşeni gibi, akar suyu bulunmayan, taşıma suyla yıkanılabilen, ıslak zemini ve su giderinin bulunduğu bir mekan olduğunu düşünmek gerekir. Alt katta bulunanlar ise, halk hamamları gibi olmasa da, evdeki odaların

bulunduğu binadan daha özel bir inşa gerektirmektedir, özellikle de kargir olduğu belirtilen hamamlarda böyle bir ayırım vardır. Çoğunlukla ayrı kıymetlendirilmesinin nedeni de, bu olmalıdır.

Abdesthane bileşeninin konumlanması incelendiğinde ise, evlerden birinci örnek, padişahın Toptaşı mahallesindeki dahiliyeli-hariciyeli mülk evi olabilir. Bu evde abdesthane, üç katlı dahiliye kısmında üst katta, odalar, köşk, sofa, divanhane, dehliz bileşenleriyle birlikte üst kat bileşenidir. Hacı Mustafa isimli şahsın Baba Hasan Alemi mahallesindeki mülk evinde de, üç katlı dahiliyenin hem orta, hem üst katında birer tane abdesthane bulunmaktadır. Abdesthanenin dışında, üst katta, odalar, dehliz, mağsel ve kenif; orta katta da odalar, dehliz, kiler ve kenif bulunmaktadır. Bu örneklerde dahiliye kısmında yer alan abdesthanenin hariciyede bulunduğu örneklere de rastlanmıştır. Dahiliyesinde hamamı bulunan evler arasında incelenen, Fatma Hatun'un bulunduğu Nahlbend Hacı Hasan mahallesindeki mülk evi böyle bir örnektir. Bu evde, abdesthane iki katlı hariciyenin üst katında yer almıştır. Dahiliye ve hariciye kısımlarının her ikisinde de yer alabilen abdesthane bileşeninin, tek bölümlü evlerde de her katta bulunabildiği görülmüştür. Abdesthane, Sadrazam Seyyid Hasan Paşa'nın Aydın Kethüda mahallesindeki iki katlı mülk evinde üst katta, odalar, sofa, mağsel, kenif ve dehlizle birlikte; Fatma Hatun'un Serrac İshak mahallesindeki iki katlı mülk evinde ise, alt katta, hamam, camekan, oda, köşk, dehliz, kenif, matbah bileşenleriyle birlikte bulunmuştur. görüldüğü gibi abdesthane, alt katın da, üst katın da bileşeni olabilmektedir. Karlo isimli Gayrimüslimin Bedrüddin Bey mahallesindeki üç katlı mülk evi de, ilginç bir örnek olarak gösterilebilir. "Ulyada 3 oda, 1 suffa, kilar, abdesthane, dehliz, Vustada 2 oda, 1 matbah, kenif, abdesthane, dehliz, Süflada 2 sagir oda, 1 kebir matbah, abdesthane, kenif, 1 su mahzeni, 1 kilar, 1 bi'r-i ma, eşcar-ı müsmire ve gayr-i müsmireli bağçe ve iki taraftan taş divar ve zokak kapusını muhtevi mülk menzil" şeklinde tarif edilen bu evin her katında abdesthane bulunmaktadır.

Sonuç olarak abdesthanenin, dahiliyeli hariciyeli evlerde her iki kısımda bulunabilen ve evlerin her katında görülebilen bir bileşen olduğu tespit edilmiştir. Hatta üst katlarda daha çok örneği bulunduğunu da belirtmek gerekir. Bu tespitler, abdesthanenin daha mahrem bir yerde bulunması gerekmediğini; akar su değil de, taşıma suyla abdest alındığını, bu nedenle de abdesthanenin daha çok üst kat bileşeni olduğunu göstermiştir. Bunun yanında incelenen dönemde evlerde akar suyun büyük ihtimalle üst katlara çıkmadığı, hatta alt katlarda bile bulunmayacağı bir dönem olduğunu unutmamak; abdesthaneye ve mağsel, hamam, kenif gibi diğer bileşenlere de suyun kuyulardan taşındığını düşünmek gerekir. Ayrıca, abdesthanesi

bulunan evlerde abdesthane ile birlikte aynı katta kenif bulunduğu örnekler, bu bileşenin kenifle aynı anlama gelmediğinin, farklılaştığının da bir ispatıdır.

7.2.9 Matbah/Matbah Ocağı, Aşhane, Fırın

Matbah, matbah ocağı, aşhane ve fırın evdeki yemek pişirilen mekan bileşenleridirler. Sözlük anlamlarına bakıldığında matbah ve aşhanenin aslında eşanlamlı olabileceğini, ancak fırının matbahtan daha farklı bir yer olduğunu düşünmek gerekir. 16. yüzyılda Cafer Efendi'nin tanımları da böyle bir ayırıma işaret etmektedir.* Ona göre, "Matbah arabîdir, fârisîde cây-i âş puhten ve aşhâne türkîde çorba pişirecek (şorba bişürecek) yer ve aş odası,…Furn arabîdir, fârisîde dâş türkîde arabî üzre yine fırın (fırun) derler, lugat-ı müşterekedir". Buradan da anlaşılacağı üzere, matbah ve aşhane, yemek pişirilen yer, mutfak anlamına gelmektedir.** Fırın ise, aslında Latince furnus sözcüğünden türemiş olup, Arapça ve Osmanlıcaya muhtemelen İtalyanca'dan geçmiştir. Anlamı da Redhouse Lexicon'da "1.an oven, a kiln, 2. a bakehouse,"*** şeklinde verilen terimin Türkçe sözlükte de her yandan aynı derecede ısı alarak, ekmek gibi yiyecekleri pişirmeye yarayan, tavanı tonoz biçiminde, önünde tek açıklık bulunan ocak olarak tanımlanmıştır.**** Aslında bu tanımdan yola çıkılarak, kayıtlarda "matbah ocağı", "kargir ocak" gibi ifadelerdeki ocakla fırının aynı anlamda kullanılmış olması da muhtemeldir. Dolayısıyla matbah ve aşhane denilen, sonraki kullanımlarında mutfağa dönüşen mekan bileşeninin, yiyeceklerin hazırlanması ve pişirilmesi için düzenlenmiş olan kapalı bir oda şeklinde olduğu düşünülmektedir. Matbah ocağı ve fırının da belki matbah olarak adlandırılan kapalı mekan varsa buranın içinde, yoksa bu mekanla bağlantılı olarak avlu veya bahçe gibi açık yerlerde bulunan bir bileşen olduğu düşünülebilir. Diğer bir deyişle, evlerde yalnızca matbah olarak geçen bileşenden söz edilip ocak ifadesi geçmemişse, matbahın ocağı da içeren bir mekan olması söz konusu olmalıdır. Bazı evlerde ise, hem matbah, hem de matbah ocağı ifadesine rastlanmıştır. Bu durumda ocak, belki de matbahın dışında, ancak onunla bağlantılı bir yerde konumlanmıştır. Örneğin, Hacı Bayram Kaftani Mahalle Vakfı Mütevellisi Mehmed isimli şahsın Koca Mustafa Paşa mahallesindeki

---

* Bu tanımlar için bknz. Risâle-i Mi'mâriyye, s. 96.

** Diğer sözlüklerdeki anlamları da böyledir. Matbah için bknz. Kanar, (2009a), s. 841; Redhouse Lexicon (1987), s. 1888 ve aşhane için bknz. Redhouse Lexicon (1987), s.120.

*** Bknz. Redhouse Lexicon (1987), s. 1381.

**** Bu tanım için bknz. Türkçe Sözlük 1, (1988), TDK, s. 500.

iki katlı mülk evinin mekan tarifinde matbah odası ve matbah ocağı ayrı ayrı sayılan bileşenlerdir. Bu evde, bu tariften yola çıkarak ocağın, matbahla ilişkili, ancak onun dışında konumlanmış olmasının sözkonusu olabileceği düşünülmüştür. Bunun yanında, evlerde yalnızca matbah ocağı olarak ifade edilen bir bileşenden söz edildiğinde, matbah gibi kapalı bir mekan bulunmadığı düşünülebilir. Bu evlerde ocağın evin açık mekanlarında veya bir örnektede görülebileceği gibi dehlizin bulunduğu yerde, yani odalar arasındaki geçiş mekanında konumlandığı görülmüştür. Konuyu örneklerle açıklamak daha yararlı olacaktır. Ancak bu örneklere geçmeden önce, kayıtlardan elde edilen sayısal sonuçları da değerlendirmek gerekir.

İncelenen evlerden 123'ünde matbah, 33'ünde de matbah ocağı olarak tarif edilmiş mekan bileşenine rastlanmıştır. Bu evlerden belli bir yüzde hesabı yapabilmek için bina ve kat sayısı belli olmayan ve detaylı mekan tarifi olmayan evleri inceleme dışı bırakarak 202 ev üzerinde yapılan incelemede evlerin 116'sında matbah, 17 evde de matbah ocağı bulunduğu tespit edilmiştir. Aşhane ve fırın ise yalnızca 1'er evde karşılaşılan bileşenlerdir ve bu evler aynı zamanda matbahı da bulunan evlerdir. Dolayısıyla incelenen evlerin % 57,43'ünde matbah, % 8,42'sinde matbah ocağı, % 0,50'sinde aşhane, % 0,50'sinde de fırın bulunmakta ise de, yemek pişirme olanağı bulunan evlerin yüzdesi yalnızca matbah ve matbah ocağı toplamına göre değerlendirilmiştir, bu da % 65,85 olarak hesap edilmiştir.

Yemek pişirme mekanlarıyla ilgili bu yüzdeler, Yerasimos (2006) ve Tanyeli'nin (2006) 16. yüzyıl İstanbul evleriyle ilgili çalışmalarıyla karşılaştırıldığında ilginç ve çok farklılaşmış bir tablo ortaya çıkmaktadır. 16. yüzyıl İstanbul evlerinde mutfak olarak ayrılmış alanlara sık rastlanmadığını belirten Yerasimos'un (2006)elde ettiği sonuca göre, evlerin sadece % 6'sında matbah, % 25,10'unda fırın vardır. Tanyeli (2006) de benzer şekilde matbahın az görülen bir bileşen olduğunu, mutfak ve kilerin sadece küçük zengin bir azınlığın gücünün yettiği lüksler olduğunu belirtmiş ve çalışmasında oda sayılarıyla karşılaştırmalı olarak bu bileşenlerin bulunma yüzdelerini hesaplamıştır. Bu hesaplamada mutfak için en küçük yüzde değeri bir odalı evlerde % 1 olarak hesaplanmışken, en büyük değer de üç odalı evlerde çıkmıştır ve bu da ancak % 8,9'dur. Öte yandan fırının bulunma yüzdelerinin en küçük değeri de, bir odalı evlerde % 19,4; en büyük değeri dört ve daha çok odası bulunan evlerde % 54,2'dir.

16. yüzyılla ilgili olarak yapılmış bu incelemelerden sonra çalışmada elde edilen sonuçlara geri dönülecek olursa, tam tersi bir tablo ortaya çıktığı daha iyi görülmüştür. Burada matbah ve matbah ocağı bileşeninin bulunma yüzdesi birlikte % 65,85'e ulaşmışken; fırın ise, ancak 0,50'lik bir yüzdeye sahiptir ki, bu yüzdeye denk gelen bir ev vardır ve bu ev de yalnız fırını

olan bir ev değil, matbahın da bulunduğu büyük bir evdir. Dolayısıyla bu sonuçlarda matbah çok sık karşılaşılan bileşenken, fırın yalnızca bir evde, matbahla birlikte görülen bir bileşen olmuştur. Ancak bu noktada 16. yüzyıla ilişkin çalışmalardaki evlerin daha geniş bir toplum kesiminin evlerini içine aldığı, burada incelenen evlerin ise kiracı ve sahiplerinin toplumsal katmanların üst ve orta kesimini oluşturduğunu da hatırlatmak gerekir. Dolayısıyla evlerdeki matbah oranının yüksek çıkmasının bu nedenle olabileceği de söylenmelidir. Öte yandan bu çalışmadaki evlerin hepsinin de kiracı ve sahipleriyle bağlantılı olarak büyük ve konfor durumları yüksek evler olmadıkları, çünkü özellikle mülk evlerin istibdal için satın alınmış evler olabileceğinin ihtimal dahilinde olduğu hesaba katıldığında, yine de 18. yüzyılda matbah bileşeninin 16. yüzyıla göre çok daha yaygınlaşmış olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle, 18. yüzyılda mutfakların daha küçük evlerde de görülmeye başlandığı, artık bir lüks olmaktan çıkıp, evin olağan bir bileşeni haline gelmeye başladığı, karşılaştırılan evler eşdeğer olmasa da, yine de iddia edilebilir bir tezdir. En azından Çizelge 7.13'teki 1 ve 2 odalı küçük boyutlu evlerin matbah veya matbah ocağı bulunma oranlarının bu tezi destekler sonuçlar olduğu söylenebilir.

Böyle bir karşılaştırma ve değerlendirmenin ardından yemek hazırlama ve pişirme mekanlarının evlerde nasıl bir dağılım sergilediğine ve nasıl konumlanmış olduğuna da bakmak gerekir. Çizelge 7.14'te tek bir bölümü olan 1 ila 4 katlı evlerde ve çift bölümlü evlerde matbah ve matbah ocağı sayıları ve yüzdeleri gösterilmiştir. Buna göre, tek bölümlü evlerin % 41,18'inde, çift bölümlü evlerin ise % 10,34'ünde matbah veya yemek pişirmeye ilişkin herhangi bir bileşen yoktur. Öte yandan matbahı olan evler incelendiğinde, büyük evler olarak görülebilecek olan dahiliyeli-hariciyeli evlerde birden fazla matbahı olanların sayısının yüzdesinin az olduğunu, üç matbahlı hiçbir örneğin bulunmadığını ve evlerde bir matbahlı olanların ağırlıkta olduğunu belirtmek gerekir. Tek bölümlü evlerden ise, iki ve üç katlı olanlarda matbah ve benzeri bileşenlerin birden fazla olduğu evler % 11'ler civarındadır ve bunlar arasında üç matbahlı örneklerle de karşılaşılmıştır.

Çizelge 7.13 Evlerin oda ve matbah vs. yemek pişirme mekanı sayılarının karşılaştırılması (Bitişik evler hariç)

	Pişirme mekanı bulunmayan	**Tek pişirme mekanı bulunan**	**2 pişirme mekanı bulunan**	**3 pişirme mekanı bulunan**	**Oda sayısına göre toplam (Matbahsız/ M.ocaksız ev %; *Matbahlı/ M.ocaklı ev %)***
1 odalı	11	1	-	-	**12** (91,67; ***8,33***)
2 odalı	27	23	1	1	**52** (51,92; ***48,08)***
3 odalı	10	35	1	-	**46** (21,74; ***78,26)***
4 odalı	8	17	6	2	**33** (24,24; ***75,76***)
5 odalı	4	5	3	1	**13** (30,77; ***69,23***)
6 odalı	2	5	1	-	**8** (25; ***75)***
7 odalı	2	2	3	-	**7** (28,57; ***71,43)***
8 odalı	2	3	-	-	**5** (40; ***60)***
9 odalı	-	2	-	-	**2** (0; ***100)***
10 odalı	-	2	1	-	**3** (0; ***100)***
13 odalı	-	1	-	-	**1** (0; ***100)***
Pişirme mekanı sayısına göre toplam	65 (% 35,71)	96 (% 52,75)	16 (% 8,79)	4 (% 2,20)	**182 ev** (35,71; ***84,07)***

Çizelge 7.14 Tek bölümlü ve çift bölümlü evlerde matbah/matbah ocağı sayıları ve yüzdeleri

Evin Matbah/ Matbah ocağı Sayısı	**1 Katlı Ev Sayısı** (1 katlı evlerde %)	**2 Katlı Ev Sayısı** (2 katlı evlerde %)	**3 katlı Ev sayısı** (3 katlı evlerde %)	**4 katlı Ev sayısı** (4 katlı evlerde %)	**Tek Bölümlü Ev Sayısı** (%)	**Çift Bölümlü Ev sayısı** (%)
Matbahsız	**10** (% 62,5)	**39** (% 44,83)	**14** (% 28,57)	**-**	***63 (% 41,18)***	***3 (% 10,34)***
1 matbahlı	**6** (% 37,5)	**43** (% 49,43)	**23** (% 46,94)	**1** (% 100)	***73 (% 47,71)***	***22 (% 75,86)***
2 matbahlı	**-**	**4** (% 4,60)	**9** (% 18,37)	**-**	***13 (% 8,5)***	***4 (% 13,79)***
3 matbahlı	**-**	**1** (% 1,15)	**3** (% 6,12)	**-**	***2 (% 2,61)***	**-**
Toplam ev	**16** (% 100)	**87** (% 100)	**49** (% 100)	**1** (% 100)	***153 ev (% 100)***	***28 Dahiliyeli-Hariciyeli ev +1 çift binalı ev =29 ev (% 100)***

Konumlanmaları açısından bu bileşenler incelendiğinde ise, çift bölümlü evlerden başlamak anlamlı olacaktır. Dahiliyeli-hariciyeli evlerde hangi binada bulunduğu tespit edilebilen örneklerden anlaşılacağı üzere matbah, matbah ocağı ve fırın dahiliyenin bir bileşeni olmuş, hariciyede bulundukları hiç görülmemiştir. Yemek hazırlama ve pişirme mekanı olmaları dolayısıyla kadının kullanım alanı dahilinde olan bu mekanların, evin daha mahrem bölümünü oluşturan dahiliye kısmında bulunması da şaşırtıcı değildir. Bu evlerden örnekler verilecek olursa, ilk örnek Şerife Zeyneb Hatun'un Arabacı Bayezıd mahallesindeki mülk evi olabilir. Bu evde iki katlı hariciye kısmında odalar, ahır ve kenif mekanları, yine iki katlı olan dahiliye kısmında da üst katta odalar ve sofa, alt katta da bahçeye açılan matbah, kenif ve bir kuyu bulunmaktadır. Mustafa isimli bir şahsın Mesih Paşa mahallesinde bulunan mülk evinde de dahiliye kısmında üst ve orta katlarda oda, sofa, dehliz, abdesthane gibi bileşenler yer alırken, alt katta da matbah, zir-i zemin mahzen, kuyu ve kenif bulunmaktadır. bu evlerde matbah, odalarla aynı katın bileşeni olmayıp, alt katta mahzeni, kenif, kuyu gibi mekan bileşenleriyle birlikte yer almıştır. Ayrıca, bazı evlerde çalışmanın 5.1.2 bölümünden de hatırlanacağı gibi, matbah, mahzen, kuyu, hamam gibi bazı bileşenler binadan ayrı olarak kıymetlendirilmiştir. Bu evde mahzen ve kuyu bu şekilde kıymetlendirilen bileşenler iken, matbah kıymetlendirilmemiştir. Şahsın Baklalı mahallesindeki diğer mülk evinde de dahiliyede alt katta hamam, camekan, kiler, matbah ve kuyu bileşenleri varsa da, bunlardan da yalnızca kuyular (diğer kuyu da hariciyede bulunur) kıymetlendirilmiştir. Fatma Hatun isimli bir kadının Nahlbend Hacı Hasan mahallesindeki mülk evinde de dahiliye kısmının orta

ve alt katında kargir matbah, orta katında küçük bir hamam, alt katında da zir-i zemin mahzen, evin her iki kısmında da birer kuyu bulunuyor olmasına rağmen, bir önceki örnekte olduğu gibi bu bileşenlerden yalnızca kuyular ayrıca kıymetlendirilmiştir. Görüldüğü üzere, bu evlerdeki matbahlar, mahzen ve hatta hamam ve camekan kıymetlendirilmeyen bileşenler arasındadır. Evin binasından ayrı yapılar şeklinde olmadıkları için, belki bina da kargir olduğu için bina kıymeti hesap edilirken, hesaplamaya dahil edilmiş olabilecekleri düşünülmektedir. Özellikle de, her hükümde aynı hesaplamaların yapılmamış olduğu düşünülünce, kesin bir şey söylemek çok zorlaşmıştır. Matbah ve matbah ocağı bulunan evlerden yalnızca 33'ünde matbahın kıymetinin belirtilmiş olması da, her evde aynı şekilde detaylı bir hesaplama yapılmamış olacağını gösterir. Örnek olarak incelenen diğer bir ev de Hacı Mustafa isimli bir şahsın kiracısı olduğu Çoban Çavuş mahallesindeki vakıf evidir. Bu evde de üç katlı dahiliye ve hariciye kısımlarının her ikisinde üst ve orta katlarda odalar, sofa, dehliz ve kenifler yer almıştır. Alt katlarda ise, hariciye kısmında ahır, samanlık ve kuyu bulunurken, dahiliyede hamam, camekan odası, kiler ve matbah yer almıştır. Bu evdeki mekanlar, kamusaldan mahreme doğru kademelenmeli bir geçiş olduğu tezini de destekler örneklerdendir. Yalnızca kuyunun yeri, bu evde farklı bir şekilde hariciyede, matbah, hamam gibi su ile ilişkili olabilecek mekanlardan uzakta bulunması bakımından ilginçtir. Öte yandan evin yerleşim şeması bilinemeyeceğinden, böyle bir uzaklıktan söz etmek anlamsız olacaktır, çünkü kuyunun hariciyenin dahiliyeye yakın olan kısmında konumlanmış olması da pekala mümkündür. Bunun yanında matbah, bu evde kıymetlendirilmesi açısından bir örnek oluşturmaktadır. Dahiliyenin alt katında bulunan hamam, matbah ve kuyu evde ayrıca kıymetlendirilen bileşenler olarak hesaplamaya dahil edilmiştir. Evde hamam 9000 akçe, kuyu 3000 akçe, matbah da 4800 akçe değerindedir. Burada matbahın kıymetinin aslında ocak kıymeti olduğu düşünülmektedir. Metnin ilerleyen kısımlarındaki benzer diğer örnekler de, bu kıymetin ocak kıymeti olduğunu destekler niteliktedir. Bu evler, matbahın alt katta bulunduğu evlere örnek olarak incelenmiştir. Matbah ağırlıklı olarak alt kat bileşenleri arasında bulunmuş olduğu için örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Öte yandan matbahın, alt kat bileşeni olmakla beraber, üst katta görüldüğü evlere de rastlanmıştır. Seyyid Mehmed Şerif (Şeyhüslislam Esad Efendi'nin oğlu) isimli bir şahsın Seferikoz Hacı Mehmed mahallesinde bulunan mülk evinde hariciye kısmında oda, sofa, dehliz ve kenif mekanları yer alırken, dahiliye kısmında iki matbah bulunduğu görülmüştür. Bunlardan biri matbah odası olarak adlandırılmış olup üst katta yer almıştır. Diğeri ise, alt katta ve hatta ayrı bir bölüm şeklinde düşünülmüş de olabilir. Mekan tarifinde kargir matbah olarak geçen bu ikinci matbahın, kıymeti verilirken kargir ocak şeklinde tarif edilmiş olması,

burada esas kıymeti olan öğenin ocak olduğunu göstermektedir ve burada ocağın kıymeti de 6000 akçe değerindedir. Burada kargir olan matbah ocağı kıymetlendirilmişse de, matbah odası olarak adlandırılan üst kat bileşeni için böyle bir kıymetlendirme sözkonusu olmamıştır. Bu bileşen, oda gibi diğer iç mekan bileşenleriyle birlikte, bina kıymeti içinde değerlendirilmiş olmalıdır. Konumlanmalarına bakıldığında da üst katta bulunan matbah odasının büyük ihtimalle, yiyeceklerin hazırlandığı, kap kacak bulunan bir oda olduğu, yemek pişirmek için ise alt kattaki kargir ocaktan faydalanıldığı düşünülmektedir. Dolayısıyla bu düşünce doğru ise, burada üst kattaki matbah, aslında yemek pişirilen bir mutfak gibi düşünülmemelidir, yemek hazırlama ve pişirme işi burada alt ve üst kat arasında paylaşılmış gibidir.

Ancak, incelenen evlerde matbahın yalnızca üst katta bulunması da söz konusu olabilmektedir. Saliha Hatun isimli bir kadının Tarsus mahallesinde bulunan mülk evi böyle bir evdir. Bu evde dahiliye kısmının üst katında odalarla birlikte matbah, hamam, kenif, abdesthane gibi bileşenler yer alırken, alt katında da bahçeye açılan kiler, muhtıb ve kuyu bulunmaktadır. Kıymetlendirme hakkında bir bilgi edinilememiş olan bu evde matbah, odalardan da uzaklaştırılmamış, onlarla aynı katta yer almıştır. Ayrıca, kilerle aynı katta bulunmasa da, bu iki mekanın birbirleriyle bağlantılı olduklarını düşünmek gerekir. Reisülküttab Hacı Mustafa'nın Şeyh Ferhad mahallesinde bulunan kiracı olduğu vakıf evinde de matbah, dahiliyenin orta katının bir bileşenidir. Bu katta matbah, hamam ve kenifle birlikte bulunurken, üst kat oda ve sofalara ayrılmış, alt kat da kuyu ve kenifin bulunduğu ve bahçeye açılan bir kat olmuştur. Kıymetlendirmede de matbah değil, kargir matbah ocağı ifadesi geçmiş olup, bu öğenin değerinin 5000 akçe olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla evde matbah olarak belirtilen mekan varsa da, ocak bu mekanın içinde kargir olduğu için ayrıca kıymetlendirilecek bir öğe olarak hesaba dahil edilmiştir.

Ocağın, matbah içindeki bir öğe olduğu başka evler de vardır. Bunlardan özellikle (Kaptan-ı Hümayun Kalyonu Kaptanı) Hacı Abdülkerim isimli şahsın Deniz Abdal mahallesinde Şehremini Çarşısında bulunan mülk evindeki "kargir ocaklı matbah" bu konuda çarpıcı bir örnektir. Mekan bileşenleri belirtilmiş, ancak bunların konumlanmaları hakkında detaylı bilgi verilmemiş olan bu evde bileşenin önceki örneklerdeki gibi hangi katta bulunduğu tespit edilememektedir. Ocağın kıymetinin 40 kuruş yani 4800 akçe olduğu bu evde matbah, "kargir ocaklı" olarak nitelendirilmiştir.

Üst ve alt kat bileşeni olmasının yanında, matbahın ayrı bir yapı veya bölüm olarak inşa edildiği örneklere de rastlanmıştır. Fatma Hanım'ın Dülgeroğlu mahallesindeki mülk evinde

dahiliye kısmında hamam ve matbah ocağı bileşeninin binadan ayrı olarak büyüklüğü ve kıymetinin hesaplanmış olması, bu bileşenlerin ayrı bir yapı veya dahiliyenin ayrı bir bölümü şeklinde olabileceğini düşündürtmektedir. Evde bina büyüklüğünün 252 zira, hamam ve matbah ocağının da 40 zira olduğu belirtilmiştir. Hamam ve matbah ocağının birim kıymeti bina birim kıymeti ile aynı değerde verilmiş olup bu değer 1800 akçedir. Evin bina kıymeti 453600 akçe iken, hamam ve matbah ocağının kıymeti de 72000 akçedir ki, bu başka örneklerle de kıyaslandığında oldukça yüksek bir değere işaret etmektedir.* Sadrazam Seyyid Hasan Paşa'nın Murad Paşa-yı Atik mahallesindeki hem matbahı, hem de fırını olan mülk evinde de bu bileşenlerin dahiliye kısmında büyük ihtimalle alt katın bileşeni şeklinde değil de, ayrıca bir bölüm halinde bulunmuş olabilecekleri düşünülmektedir. Mekan tarifinden yola çıkılarak böyle bir kanıya varılmıştır. Evin mekanları şöyle tarif edilmiştir: "hariciyyede fevkani 2 oda, dehliz, tahtani 1 oda, 1 ahur, kenif, taş maslak, dahiliyyede fevkani 3 oda, divanhane, 1 kilar, tahtani 1 kilar, 2 kenif, 3 bi'r-i ma, matbah, 2 mahzen, fırun, eşcar-ı müsmireli bağçeyi müştemil menzil". İncelenen evler arasında fırınla karşılaşılan tek örnek olması açısından da önemli olan bu evde mekan tarifinden, fırının ve matbahın, odalardan uzak, ancak kilere ve suya yakın bahçede veya bahçeyle ilişkili bir yerde konumlandığı anlaşılmaktadır. Kıymetlerle ilgili bilgi verilmemiş olduğundan evi ve bileşenleri bu açıdan değerlendirmek mümkün olmamıştır.

Dahiliyeli hariciyeli evlerden verilen bu örnekler, matbah ve matbah ocağının, dahiliye kısmında çoğunlukla alt katta bulunan bileşenler olduğunu, hatta binadan ayrı bir bölüm şeklinde de inşa edilmiş olabileceklerini, bunun yanında üst katlarda da görülebildiğini ve bazen birden fazla katta matbah ve benzeri bileşenlerin yer alabildiğini göstermiştir. Genellikle odalardan uzağa yerleştirilmiş olsalar da, odalarla aynı katta bulundukları örneklerin de olabileceği incelemelerden elde edilen diğer bir sonuçtur. Çalışmanın bir sonraki bölümünde incelenecek olan kilerin matbahla ilişkili bir mekan olduğu ve buna göre konumlandığı da yine bu örneklerin işaret ettiği bir durumdur. Tek bir bölümden oluşan ev örnekleri de benzeri durumların olabileceğine işaret ederken, özellikle birden fazla matbahın görüldüğü evler açısından farklılıklar da gösterirler. Bu evler de değerlendirildiğinde, tek katlı olanlarla başlanabilir. Tek katlı 16 ev arasında yemek pişirme mekanının bulunduğu 6 ev vardır ve evlerdeki bu mekan, hepsinde de matbahtır. Genellikle bileşen çeşidi az olan bu

---

* Çalışmanın 5.1.2. bölümündeki ev ve bileşen kıymetleriyle karşılaştırınız.

evlerde, matbahın yanısıra oda ve kenif gibi birkaç bileşene rastlanmıştır. Kıymetlerle ilgili hiçbir bilgi bulunmadığı için, bu matbahlarda ocağın bulunup bulunmadığı da bilinmemektedir.

Birden fazla kattan oluşan evlere bakıldığında ise, iki katlı evlerde % 45, üç katlı evlerde de % 29 oranında matbahsız ev bulunduğu, geri kalanında da en az bir, en fazla üç matbahla karşılaşıldığını belirtmek gerekir. Dört katlı olan tek örnekte de, alt katta kargir bir matbah ocağı bulunmaktadır. Matbah ve matbah ocağı bileşenlerinin bu evlerdeki konumlanmasına bakıldığında da, evlerin büyük çoğunluğunda bu bileşenlerin alt katta yer aldığı görülmüştür. Birinci örnek, Şerife Zeyneb Hatun'un Hace Veys mahallesinde bulunan iki katlı mülk evidir. Bu evde üst katta bir oda, sofa, mağsel, kenif ve dehliz, alt katta da bir oda, kargir matbah ocağı ve müşterek bir kuyu bulunduğu belirtilmiştir. İkinci örnek de, Mehmed Emin isimli bir şahsın Çerağı Hamza mahallesindeki iki katlı mülk evidir. Üst katta iki oda, sofa ve kenifin bulunduğu bu evde, alt katta matbahla birlikte oda, kenif, hamam ve kuyu vardır. Teşrifati Mehmed Akif isimli şahsın Kadıasker Mehmed Efendi mahallesinde bulunan üç katlı mülk evinde de matbah, alt kat bileşenidir. Evde üst ve orta katta odalar, sofa, tahtapuş ve kiler yer alırken, alt katta avluya açılan matbah, kenif ve kuyu bulunmaktadır. Matbah bu evde kıymetlendirilen bileşenler arasındadır ve 2340 akçe değerindedir. Hafız Ahmed Efendi ve karısı Hatice'nin müşterek kiracısı oldukları Hacı Ferhat mahallesinde bulunan üç katlı vakıf evinde de, üst ve orta katta oda ve dehliz bileşenleri yer alırken, alt katta matbah ocağı, mağsel ve kenif bulunmaktadır. Bu evde de matbah ocağı 3000 akçe olarak kıymetlendirilmiştir.

Öte yandan bu evler arasında da matbahın üst katlarda görüldüğü örneklere rastlanmıştır. İlk örnek, Teşrifati Mir Mehmed Akif isimli şahsın Toptaşı mahallesindeki iki katlı mülk evidir. Bu evde matbah, odalar, sofa, abdesthane ve dehlizle birlikte üst kat bileşenidir. Alt katta oda, ahır, kenif, kuyu ve bahçede bulunduğu tahmin edilen zir-i zemin mahzen vardır. Diğer bir örnek, Caniki isimli Gayrimüslim ve kardeşlerinin Ördek Kasap mahallesindeki müşterek mülk evleridir. Alt katında oda, bodrum ve kömürlük bulunan iki katlı bu evde de matbah ocağı, odalar, sofa, dehliz, mağsel ve kenifle birlikte üst kat bileşenidir. İki katlı evlerde birden fazla matbahı olan evler de vardır ve bu evlerde de matbahların her iki katta da bulunabildiği görülmüştür. Abram isimli Gayrimüslimin Cerrah İshak mahallesindeki kiracı olduğu vakıf evde, üst katta iki, alt katta da bir matbah vardır. Evin üst katında matbah dışında odalar, sofalar ve kenif, alt katında da odalar, kenif ve bir kuyu bulunmaktadır.

Üç katlı evlerde, matbahın üst katlarda bulunduğu örnekler birden fazla matbahı olan evlerdir. Sadrazam Hacı Mehmed Paşa'nın Abdi Çelebi mahallesindeki üç katlı mülk evi de böyle bir evdir. Evin üst katında matbah, orta katında da ocaklı dehliz bulunduğu belirtilmiştir. Bu katlarda bulunan diğer bileşenler odalar, sofa ve tahtapuştur. Evin alt katında da odalar, mahzen, kenif ve kuyu bulunmaktadır. Deron isimli Gayrimüslimin Sancakdar Hayreddin mahallesindeki üç katlı mülk evinin her katında matbah vardır. Evin mekan tarifi şöyledir: "Ulyada iki oda, camlı köşk, bir matbah, bir mikdar dehliz, vustada iki oda, bir matbah, bir mikdar dehliz, süflada bir matbah, bi'r-i ma, sarnıc, bir köşk, tahtında kargir zir-i zemin mahzen ve bir mikdar bağçeyi müştemil mülk menzil". Aynı şahsın aynı mahallede bulunan diğer bir mülk evinde de, bir matbah ve iki matbah ocağı vardır. Evin mekanları, "Ulyada bir cihannüma odası, tahta puş, iki oda, bir camlı oda, bir matbah, vustada iki oda, bir mikdar dehliz, bir camlı suffa, iki matbah ocağı, süflada kömürlük, kilar, muhtıb, bi'r-i ma, sahırnıc, zir-i zemin mahzeni müştemil mülk menzil" şeklinde tarif edilmiştir. Karlo isimli Gayrimüslimin Kasımpaşa'da Bedrüddin Bey mahallesinde bulunan mülk evinde de iki matbah vardır. Matbahlardan biri orta kat, diğeri de alt kat bileşenidir. Alt kattaki "kebir matbah" olarak ifade edilmiştir. Evin mekan tarifi "ulyada üç oda, bir suffa, kilar, abdesthane, dehliz, vustada iki oda, bir matbah, kenif, abdesthane, dehliz, süflada iki sagir oda, bir kebir matbah, abdesthane, kenif, bir su mahzeni, bir kilar, bir bi'r-i ma, eşcar-ı müsmire ve gayr-i müsmireli bağçe ve iki taraftan taş divar ve zokak kapusını muhtevi mülk menzil" şeklindedir. Abram isimli Gayrimüslimin Tavaşi Süleyman Ağa ve Abdi Subaşı mahallelerinde bulunan üç katlı mülk evlerinde de, alt ve orta katlarda birer matbah vardır. Bu evlerde yemek hazırlama ve pişirme işlerinin, odaların bulunduğu üst katlarda da yapılabildiği görülmüştür. Bu örneklerden de görüldüğü üzere, birden fazla matbahın bulunmasının özellikle Gayrimüslimlerin evlerinde sıkça karşılaşılan bir durum olduğu söylenebilir. Hatta her katın ayrı bir yaşama alanı olarak düşünülmüş olması da mümkündür. Örneğin geniş bir ailenin içindeki çekirdek ailelerinin her birinin aynı evlerde farklı katlarda yaşadığı bir düzen kurulmuş olabilir. Ancak kesin bir şey söylenemez, bu sadece bir varsayımdır.

Çift bölümlü ve tek bölümlü evlerdeki yemek hazırlama ve pişirmeyle ilişkili mekanların ardından, bitişik evlere de değinmek gerekir. Çizelgede gösterilmemiş olan bitişik evler, daha önce de belirtildiği gibi 20 evdir. Bu evlerden 13'ünde matbah bulunduğu, 7'sinde ise böyle bir bileşenin olmadığı tespit edilmiştir. Matbahı bulunmayan bu 7 ev, Saliha Hatun isimli şahsın kiracı olduğu Toptaşı mahallesindeki iki katlı bitişik vakıf evleridir. Bu evler, "atik menazil", yani eski menziller olarak tarif edilmişlerdir. Öte yandan bu evlerle istibdal edilen

Saliha Hatun'un Koruk Mahmud mahallesindeki iki katlı bitişik 7 ev ise "cedid menazil" yani yeni evlerdir ve matbahları vardır. Dolayısıyla "atik" ve "cedid" ifadeleri, belki de evlerin usülen de eski ve yeni olduğuna işaret ediyor olabilir. Yerasimos (2006) ve Tanyeli'nin (2006) çalışmalarındaki evlerde matbahın az bulunduğu düşünülünce, eski usül evlerin matbahsız, yeni usül evlerin de matbahlı olabileceği gibi bir varsayım geliştirilebilir. Ancak yalnızca bu evler üzerinden böyle bir varsayım yetersiz kalacaktır. Belki ileride başka araştırmacıların da yapacağı çalışmalarla bu konu aydınlanabilirse de, burada buna ilişkin daha fazla malzeme yoktur. Dolayısıyla burada yalnızca böyle bir duruma işaret etmekle yetinilmiştir.

Matbahı olan bitişik evlere dönülecek olursa, Koruk Mahmud mahallesinde sözü edilen evler de dahil olmak üzere, iki katlı her evin alt katında birer matbah bulunduğu görülmüştür. Üç katlı olan padişahın kiracısı olduğu Laleliçeşme civarındaki iki bitişik evin ise her birinde alt ve orta katta birer matbah vardır.

7.2.10 Mahzen, Serdab Odası, Bodrum, Kiler, Anbar

Mahzen, 44 evde rastlanan bir bileşendir ve metnin ilerleyen kısımlarında incelenecek olan benzer anlamda olabilecek serdab odası, bodrum gibi bileşenler arasında en fazla karşılaşılan terim olmuştur. Bu mekan bileşeni, kayıtlarda çoğunlukla "zir-i zemin" veya "kargir" ifadesiyle birlikte anılmıştır. Burada zir-i zemin[*] yerin (zeminin) altı demektir. Dolayısıyla bu ifade, mahzenin yer altında bulunan bir bileşen olduğunu anlatmak için kullanılmış olmalıdır. "Kargir" ifadesi ise, mahzenin taş veya tuğla ile inşa edilmiş bir mekan olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra kayıtlarda sadece "mahzen" olarak geçtiği de görülmüştür. Bir evde de bu bileşenin "timur kapılı" olduğu ifade edilmiştir.

Mahzenin sözlük anlamlarına bakıldığında "içinde eşya saklanacak yer, depo, yer altı, bodrum; havasız, karanlık yer" gibi anlamlar taşıdığı görülür.[**] Ancak bir çeşit depo olarak tanımlansa da mahzenin, yer altı, bodrum gibi anlamları, ancak zir-i zemin gibi bir ifade varsa taşıdığını düşünmek daha anlamlı gözükmektedir. Yerasimos (2006) da, mahzenin her türlü depo alanı olduğunu belirtmiştir. 16. yüzyılda Cafer Efendi'nin de "Mahzen arabîdir, fârisîde

---

[*] Kelimenin sözlük anlamı için bknz. Devellioğlu, (2007), s.1188, Mehmet Kanar (2009a), Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, s. 1663 ve Redhouse Lexicon, (1987), s. 1022.

[**] Bknz. Devellioğlu (2007), s. 572 ve Kanar, (2009a), s. 823.

cây-i mâl ü metâ' türkîde mâl ve metâ' yeri ve odası demektir"[*] şeklindeki tanımında mahzen, yalnızca bir depo olarak tanımlanmıştır, her iki kaynakta da bu bileşenin yer altı odası olduğuna ilişkin bir ifade geçmemektedir. Nitekim incelenen evlerde de, mahzenin yalnızca yer altında bulunan bir mekan bileşeni olmadığı sonucuna varılacaktır.

Serdab odası ve bodrum bileşenlerine gelince, bunlar da mahzen ile zaman zaman aynı anlamda kullanılmış olan terimlerdir. Dolayısıyla bu kelimelerin anlamlarını da mahzen ile birlikte irdelemekte yarar vardır. Serdab odasının farklı sözlük anlamları olduğunu söylemek gerekir. 16. yüzyılda Cafer Efendi'nin, "Sirdâb muarrebdir, fârisî olan serdâbeden ta'rib olunmuşdur, türkîde su sov(ğ)udacak oda demektir, Sereb arabîdir, fârisîde zîr-i zemîn türkîde izbe ve fârisî üzre zîr-i zemîn dahi derler" şeklinde tanımında geçen iki farklı sözcüğün de diğer sözlüklerde serdab kelimesi için kullanıldığı görülmüştür. Bu da, serdab teriminin farklı anlamlarını açıklamaktadır. Kanar (2009a), serdab'ın "yer altı odası, serin oda, izbe" anlamına geldiğini; Devellioğlu (2007) da "sıcak memleketlerde çok sıcak günlerde barınılan derin yer altı odası" olduğunu belirtmişlerdir. Pakalın da (1983), serdab'ın bu anlamına değinmiş ve farsça kökenli "serin ve soğuk oda, bodrum" anlamına gelen böyle yerlerin ekseriya sıcak yerlerde gündüzleri sıcaktan korunmak için yapıldığını, Anadolu'nun bazı yerlerinde de buna "zir-i zemin" dendiğini belirtmiştir. Görüldüğü gibi serdab, bu kaynaklarda Cafer Efendi'nin "sereb" dediği terimle aynı anlamı taşımaktadır ve genellikle sıcak yerlerdeki serin barınma mekanları olarak tarif edilmiştir. Cafer Efendi'nin Risale-i Mimariyye'sinde "sirdab" olarak geçen kelimenin anlamıyla da sıkça karşılaşılmıştır. Redhouse Lexicon'da, kelimenin, 1. a cellar or ervoir, where water is kept cool. 2. an underground apartment, used in hot weather." olmak üzere iki ayrı anlamı olduğundan söz edilmiştir. Burada serdab, ilk sözlük anlamında suyu soğuk tutmak için kullanılan çoğunlukla yeraltında bulunsa da bunun şart olmadığı, esasında karanlık ve serin bir yer olması gereken, bir hacim, hatta mahzen ile belki de eşanlamlı bir depolama alanı olarak tanımlanmıştır.[**] Ancak suyu soğutma veya serinleme amaçlı bir odaya İstanbul'da ihtiyaç olmadığını, bununla ilgili hiçbir tarihi örneğe de rastlanmadığını belirtmek gerekir. Bu anlamlar ancak çok sıcak yerler için geçerli olacaktır. Dolayısıyla İstanbul'daki evlerde bu oda, ancak depolama veya belki de yangından korunma

---

[*] Risâle-i Mi'mâriyye, s. 96. Ayrıca Redhouse Lexicon'da da (s.1777) mahzen "A store-room, store-house, a magazine, a granary" şeklinde tanımlanmıştır.

[**] Şarap mahzeni için de kullanılan bir terim olan "cellar"ın anlamlarına bakmak bu konuda fikir verici olmaktadır.

amaçlı yer altı odası olabilir. Öte yandan sözlüklerde, "serdab" teriminin "saraylardaki üç köşeli sofalar" için kullanıldığı da belirtilmiştir. Padişah saraylarındaki bu mekan onlara göre, musiki alemlerinin yapıldığı sağ ve sol taraflarında bir veya birer oda bulunan üç köşeli bir sofadır.[*] Ancak bu çalışmada geçen serdab odasının bu üç farklı mekandan su soğutma veya serinleme amaçlı oda anlamına gelmeyeceği açıktır. Mahzen ile benzer bir kullanımı olabileceği düşünülmektedir ancak yine de ayrıca kıymetlendirilen ve kargir olarak da inşa edilen mahzene göre, serdab odasının daha küçük boyutlu olan bir oda şeklinde olabileceği tahmin edilmektedir. İncelenen evlerde yalnızca birinde karşılaşılan bu odanın, bu evdeki mekan tarifi de konu hakkında fikir vermek için yeterli değildir. Metnin ilerleyen kısımlarında bu ev ve bu bileşene yeniden değinilecektir.

Mahzen ve serdab odasının sözlük anlamlarında geçen "bodrum" terimiyle de, bu çalışmadaki evlerde bir mekan bileşeni olarak karşılaşılmıştır. Osmanlıca sözlüklerde rastlanmayan bu terimin, bugün Türkçe'deki kullanımı ile benzer bir kullanımı olabileceği akla gelmektedir. Türkçe sözlükte (1988), bodrum "bir yapının yol yüzeyinden aşağıda kalan bölümü" ve bodrum katı da "bir yapının yer altında olan ve oturulabilen en alt katı" anlamlarındadır. Dolayısıyla bodrum da, yine bir yer altı odası anlamında, güneş görmeyen karanlık bir mekan bileşeni olarak kullanılmış olmalıdır. Öte yandan incelenen evlerde kelimenin yer altı odası anlamına gelip gelmediği sorgulanacak ve belki de daha farklı bir kullanımının olduğu düşünülecektir.

Bileşenlerin sözlük anlamlarındaki bu karmaşıklık ve çeşitliliği tartışmak ve evlerde nasıl bir kullanımları olduğu hakkında fikir yürütebilmek için kayıtlardaki evleri ve bu bileşenleri incelemekte yarar vardır. Öncelikle bileşenler ile ilgili olarak sayısal bir analiz yapmak ve kent içindeki evlerin ne kadarında bu bileşenlerin bulunduğunu görmek gerekir. Bu analize göre, mahzen 44 evde; serdab odası 1 evde; bodrum da 12 evde karşılaşılan mekan bileşenleridir. Ancak bu bileşenlerden mahzenin bulunduğu 44 evden yalnızca 32'sinin mekan tarifi detaylı olduğu için, bu evler üzerinden bir yüzde hesabı yapılmıştır. Geri kalan 12 evde bina, kat ve mekan dağılımına ilişkin bilgi verilmemiş olduğundan bunlar incelemeye dahil edilmemiştir. 202 ev üzerinden yapılan değerlendirmede, %15,84'ünde mahzen, % 0,5'inde serdab odası, % 5,94'ünde de bodrum bileşeni bulunduğu görülmüştür.

---

[*] Bknz. Pakalın (1983), c.3, s.178, Devellioğlu (2007) s.941 ve Kanar (2009a), s. 1303.

Öncelikle mahzenin bulunduğu evler (32 ev) incelendiğinde, evlerin 7'sinin dahiliyeli-hariciyeli, 1'inin tek katlı, 12'sinin 2 katlı, diğer 12'sinin ise 3 katlı tek bölümlü evler olduğu görülmüştür. Bitişik evlerde bu bileşene rastlanmamıştır. Evlerden çeşitli örnekler vermek, mahzenin konumu ve nasıl bir mekan olduğu hakkında fikir verici olacaktır. Dahiliyeli-hariciyeli evlerden birinci örnek, (Şeyhülislam Esad Efendi'nin oğlu) Seyyid Mehmed Şerif'in mülkü olan Seferikoz Hacı Mehmed mahallesindeki evdir. Bu evin "hariciyede fevkani 1 oda, 1 dehliz, kenif, tahtani 1 oda, suffa, kenif, dahiliyede fevkani 2 oda, 1 matbah odası, mağsel, 1 suffa, dehliz, kilar, kargir matbah, mahzen, 1 bi'r-i ma, 1 sagir oda, 1 kenifi müştemil mülk menzili" şeklinde verilen mekan tarifinden dolayı, mahzen ve matbah'ın (hatta sagir oda ve kenif'in de) dahiliye kısmında, binadan ayrı mekan bileşenleri olabileceği düşünülmektedir. Ancak, bu varsayımımız doğru ise, bu evde binadan ayrı olan bu bileşenlerin, evde arsa ve bina boyutu eşit olarak hesaplandığı ve tarifte bahçe ve avlu gibi bileşenlerden söz edilmediği için, bu şekilde bir açık bir mekanda bulunmadıklarını düşünmek gerekir. İkinci örnek, Mustafa isimli şahsın Mesih Paşa mahallesinde bulunan mülk evidir. Mekan tarifi "dahiliyyede ulyada 1 oda, 1 suffa, 1 köşk, dehliz, vüstada 1 oda, dehliz, abdesthane, süflada 1 matbah, mağsel, zir-i zemin mahzen, bi'r-i ma, kenif, bir mikdar havlı, hariciyyede fevkani 1 oda, dehliz, tahtani kömürlük, kenifi müştemil 1 bab mülk menzil" şeklinde verilen bu evde, dahiliyede bulunan mahzenin önündeki "zir-i zemin" ifadesinden dolayı yer altında olduğu veya en azından dahiliyenin karanlık ve zemin altı bir kısmında yer aldığı düşünülebilir. Hatta avludan inilen bir yer altı mekanı da olabileceği akla gelmektedir. Ancak kesin bir şey söylemek zordur. Diğer bir örnek de, mekanları "hariciyyede fevkani 2 oda, dehliz, tahtani 1 oda, 1 ahur, kenif, taş maslak, dahiliyyede fevkani 3 oda, divanhane, 1 kilar, tahtani 1 kilar, 2 kenifi, 3 bi'r-i ma, matbah, 2 mahzen, fırun, eşcar-ı müsmireli bağçeyi müştemil menzil" şeklinde tarif edilmiş olan Sadrazam Seyyid Hasan Paşa'nın Murad Paşa-yı Atik mahallesinde bulunan mülk evidir. Bu evde dahiliye kısmında iki mahzen bulunduğu belirtilmiştir. Mekan tarifinden dolayı, bunların, matbah ve fırın ile birlikte, bahçede bulunan, dahiliyenin alt katından ayrı bileşenler olması da mümkün gözükmektedir. Bu bileşenin bulunduğu dahiliyeli-hariciyeli diğer evlerde de, mahzen dahiliye kısmında bulunan bir mekandır. Mekan tariflerindeki muğlaklıktan ötürü, yine bu üç örnektekine benzer şekilde alt katın bileşenleriyle birlikte sıralansa da, "zir-i zemin" veya "kargir" olarak tarif edilmiş olan mahzenin, ayrı bir bina şeklinde inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir. Zir-i zemin şeklinde ifade edilenlerin zeminin altında olması da muhtemeldir. Ancak bu şekilde ifade edilenler bile, tariflerde alt kat bileşeni olarak geçtiği için evin eğimli bir arazide konumlanmış ve mahzenin de bu şekilde bir alt kotta yer aldığı da

akla gelen seçenekler arasındadır.

Mahzenin bulunduğu tek bölümlü evlerde de benzer durumlarla karşılaşılmıştır. Örneğin, Teşrifati Mehmed Akif'in Toptaşı mahallesinde bulunan ve "fevkani 2 oda, 1 suffa, matbah, dehliz, abdesthane, tahtani 1 oda, ahur, kenif, bi'r-i ma, zir-i zemin mahzen ve bir mikdar bağçeyi müştemil mülk menzili" şeklinde tarif edilen iki katlı mülk evinde, mahzen, alt katta ayrı bir bina şeklinde inşa edilmiş olabilir. Diğer bir örnek de, Birinci Mirahur Mehmed Sadık ve kardeşlerinin Molla Hüsrev mahallesindeki üç katlı mülk evidir. Bu evde de "ulyada 2 oda, 1 dehliz, 1 matbah ve abdesthane, vüstada 1 oda, dehliz, kenif, süflada ahur, zir-i zemin, kargir mahzen, kargir matbah ocağı, bağçe, 1 köşk, 1 bi'r-i ma ve etraf-ı selaseden taş divarı müştemil 1 bab mülk menzil" şeklindeki mekan tarifi benzer bir muğlaklık içermektedir. Öte yandan Müderris Mahmud'un Deniz Abdal mahallesinde mahzenin bahçede bulunan ayrı bir bina olduğu açıkça belirtilmiş olan iki katlı bir ev örneğine de rastlanmıştır. Bu evin mekan tarifi şöyledir: "fevkani 2 oda, 1 suffa, 1 kenif, tahtani 2 oda, 1 matbah, 2 bi'r-i ma, müsmire ve gayr-i müsmireli eşcar ve derun-ı bağçade 1 kargir zir-i zemin mahzen, 1 köşk, üç tarafı müstakıll ve bir tarafı müşterek taş divarı müştemilat-ı saireyi muhtevi". Bunun dışında mahzenin bir üst kat bileşeni olduğu da görülmüştür. Sadrazam Hacı Mehmed Paşa'nın Tarsus mahallesindeki "fevkani 2 bab oda, 1 suffa, dehliz, matbah, mahzen, tahtani 1 oda, kenif, muhtıb, bi'r-i ma, eşcar-ı müsmireli bağçeyi müştemil mülk menzil" şeklinde tarif edilen iki katlı mülk evinde "zir-i zemin" veya "kargir" olarak nitelendirilmeyen mahzen, bir üst kat bileşenidir. Ancak bu tekil bir örnektir, kayıtlarda bu ev dışında mahzenin bir üst kat bileşeni olduğu başka bir eve rastlanmamıştır. İncelemenin sonunda, dahiliyeli-hariciyeli evlerin yalnızca dahiliye bölümünde bulunan mahzen bileşeninin, çoğunlukla alt kat veya zemin altı, hatta büyük ihtimalle ayrı bir bina şeklinde bulunduğunu, nadir olarak da bir üst kat bileşeni olarak görülebileceğini belirtmek gerekir. Bu bileşenin "zir-i zemin" ve "kargir" ifadeleriyle nitelenmesi de sık rastlanan bir durum olmuştur.

Serdab odasına gelince, incelenen evlerden yalnızca birinde karşılaşılan bu bileşenin anlamları hakkında metnin önceki kısımlarında yapılan tartışma da akılda tutularak değerlendirme yapmak gerekir. Bileşenin bulunduğu ev, Eyüp Düğmeciler mahallesindeki, kahve odasının da bulunduğu Sadrazam Mustafa Paşa'nın mülkü olan evdir. Mekan tarifi "ulyada 2 oda, 2 suffa, vustada 2 oda, kilar, süflada matbah, ahur, 1 köşk, kahve odası, serdab oda, bi'r-i ma, eşcar-ı müsmireli bağçeyi müştemil bina ve arsalı mülk menzil" şeklinde verilen bu evde serdab odası, kahve odası ve köşk ile aynı katta, yani üç katlı evin alt katında yer almıştır. Eğimli bir araziye oturması durumunda evin bu alt katında karanlık bir yer altı

odası, bir depolama odası gibi kullanılmış olabilir. Öte yandan ev, düz bir arazide konumlanmış ise, bu oda, alt katta bulunan bir bileşen olarak yeraltında bulunmamış olacaktır. Dolayısıyla bu tariften yola çıkarak bir tahmin yürütmek ve kesin bir şey söylemek mümkün görünmemektedir.

Bodrumun da, yine yer altı odası anlamında, güneş görmeyen, karanlık bir mekan bileşeni olacağı düşünülmüştü. İncelenen evlerin 12'sinde rastlanan bu bileşenin evlerdeki konumu ise, yer altı bileşeni olmayabileceğine veya evin eğimli bir arazide konumlandığına işaret ediyor olabilir. Söz konusu evleri incelemek, bu konu hakkında daha açıklayıcı olacaktır. Bileşenin bulunduğu evlerden 2'si tek katlı, 7'si bitişik olmak üzere 8'i 2 katlı, 2'si de üç katlıdır. Bu evlerden birincisi, mülk sahibi anlaşılamayan Molla Şeref mahallesindeki tek katlı bir evdir. Mekanları, "tahtani 2 oda, kenif, bodrum, bir miktar havluyı müştemil" şeklinde tarif edilmiş olan evde, bodrumun zemin katı altında olmadığı, odalar ve kenif ile birlikte bir kat bileşeni olduğu anlaşılıyor. İkinci ev, Surre Emini Hacı Mehmed isimli şahsın Hasan Halife mahallesindeki tek katlı mülk evidir. Bu evde, mekan tarifinde bodrumun zemin altında bulunan bir bileşen olduğu görülmüştür. Evin binasının mekan tarifi şöyledir[*]: "1 bab tahtani oda ve tahtında 1 bodurum, 1 suffa, dehliz, 1 köşk odası ebniye". Bodrum bileşeninin bulunduğu üçüncü ev, Caniki isimli Gayrimüslim ve kardeşlerinin Ördek Kasap mahallesinde bulunan iki katlı mülk evidir. "Fevkani 1 oda, 1 suffa, dehliz, matbah ocağı, 1 mağsel, kenif, tahtani 1 bab oda, bodurum, kömürlük ve havlıyı müştemil" şeklindeki mekan tarifinden bu evde de, bodrumun kömürlük ve bir odayla birlikte avluya açılan ilk katta bulunduğu anlaşılmaktadır. Koruk Mahmud mahallesinde bulunan Saliha Hatun'un birbirine bitişik 7 mülk evi de bileşenin bulunduğu örnekler arasındadır. İki katlı olan bu evlerde de, "fevkani 1'er bab oda, 1'er suffa, tahtlarında bodurum, 1'er kenif, 1'er matbah, birer mikdar havluyı müştemil birbirine muttasıl 7 bab cedid menazil" şeklindeki ifadeden, bodrumun, matbah ve kenifle birlikte alt kat bileşeni olduğu sonucuna varılmaktadır. Bileşenin bulunduğu diğer bir ev, Ahmed Efendi isimli şahsın Deniz Abdal mahallesinde bulunan üç katlı mülk evidir. Bu evde de bodrumun matbah ve kenifin bulunduğu bir alt kat bileşeni olduğu görülmüştür. Mekan tarifi şöyledir: "ulyada 2 oda, 1 suffa, dehliz, kenif, abdesthane, vustada 1 oda, süflada bodrum, matbah, kenif, bağçeyi müştemil mülk menzil". Birinci Mirahur Hacı Mehmed Sadık ve kardeşlerinin ortak mülkiyetlerinde olan Hoşkadem mahallesindeki 3 katlı evde de bodrum

---

[*] Ayrıca bu evde binadan ayrı olarak, mahzen ve bi'r-i ma bulunduğu da tespit edilmiştir.

bileşenine rastlanmıştır. “Ulyada 2 oda, vüstada 1 oda, 1 suffa, süflada 1 matbah, kenif, bodrum, mağsel, 1 bi’r-i mayı müştemil 1 bab mülk menzil” şeklinde tarif edilmiş olan bu evde de bodrum, zemin altı bileşeni değil, alt kat bileşenidir. Görüldüğü üzere, evler incelendiğinde, bodrum, genellikle “süfla/tahtani” katında bulunan bir bileşen olarak tarif edilmiştir. Türkçe sözlükteki anlamları düşünülürse, bodrumun bu evlerdeki konumunun bu evler hakkında farklı bir duruma işaret ettiği akla gelmektedir. Burada zemin altında gibi sayılmayan bu bileşenin bulunduğu evlerin eğimli arazide konumlanmış olması ve bodrumun da eğimden dolayı alt bir kotta, karanlıkta bulunan bir mekan bileşeni olması söz konusu olabilir. Tariflerde mutfak, kenif gibi bileşenlerle aynı kotta yer alması ve avlu, bahçe gibi açık mekanlara açılan bir alt kat bileşeni olması da, ancak bu şekilde mümkün gözükmektedir.

Sonuç olarak incelenen bu üç bileşenin de benzerliklerinin yanı sıra, birtakım farklılıklar da olabildiği açıktır. Örneğin mahzenin bir üst kat bileşeni olarak görülmesi, bu mekanın yer altında olmasının gerekmediğini göstermiştir. Karanlık bir depolama alanı olması, bir mahzen için belki de yeterlidir. Ancak zir-i zemin ifadesiyle nitelenenlerin yer altında veya en azından eğimli bir arazide üst kottan daha aşağı bir kotta olması gerekiyor olmalıdır. Bodrum da zir-i zemin mahzen ile benzer şekilde konumlanan bir mekana işaret etmektedir. Ancak bodrumun bir mahzen gibi depolama mekanı olup olmadığını bilemiyoruz. Öte yandan mahzen ve bodrumdan farklı bir mekana işaret etmesi muhtemel olan serdab odası hakkında ise fikir yürütmek zor gibi gözükmektedir.

Evlerde depolama alanı olarak karşılaşılan diğer bileşenler de kiler ve anbar olmuştur. Kiler, bu incelemede, mahzenden sonra en fazla karşılaşılan depolama mekanıdır. 16. yüzyılda Cafer Efendi, bu bileşeni “Kille arabîdir, fârisîde peşşe-hâne türkîde sivrisinek için kurulur cibinlik ta’bir olunan perde odası demektir, Kilel arabîdir, fârisîde peşşe-hânehâ türkîde peşşehâneler demektir, âmme galat edip kiler derler.” (Risâle-i Mi’mâriyye, s. 96) şeklinde tanımlamıştır. Burada peşşe, sivrisinek, peşşehane ve dolayısıyla Yerasimos’un (2006) Latince cella sözcüğünden türediğini ifade ettiği kiler de, sivrisinekten korunmak için kullanılan bir tür perde odası anlamındadır. Pakalın (1983), saraylarda kileri (Kilar-ı Amire) sarayda yaşayanların yiyip içmesi için alınan eşyanın tüketilinceye kadar muhafaza olunduğu yer olarak tanımlamıştır. Redhouse Lexicon’da da bu şekilde bir çeşit erzak odası olduğu belirtilmiştir. Kaynaklardaki bu tanımlamalardan yola çıkarak bu bileşenin, matbah veya matbah ocağıyla bağlantılı bir mekan olduğu söylenebilir.

Ambarın da yine mutfakla bağlantılı bir depolama alanı olduğu söylenebilir. Yerasimos (2006), çalışmasında bu bileşenin 16. yüzyıl evlerinde, tahıl deposu olarak kullanıldığını

belirtmiştir. Cafer Efendi'nin, "Anbar arabîdir, fârisîde cây-ı galle türkîde sarbun demektir, arabî üzre anbar dahi derler," şeklindeki açıklamasında da anbarın, "zahire, mahsul, ekin" anlamına gelen "galle"nin konulduğu, depolandığı yer olduğu açıktır.*

Kiler ve ambarın bulunduğu evler incelendiğinde, öncelikle sayısal sonuçlara bakılırsa, kilerin 39 evde, ambarın ise 2 evde karşılaşılan bir bileşen olduğu söylenebilir. Ancak kilerin bulunduğu evlerden birinde mekan tarifi detaylı verilmediğinden, bu ev hariç tutulursa, 202 evden % 18,81'inde kiler, % 0,99'unda ambar bulunduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, ambarın daha nadir karşılaşılan bir bileşen olduğunu göstermektedir. Kilerin bulunduğu evlerin 14'ü dahiliyeli-hariciyeli, 9'u 2 katlı, 2'si bitişik olmak üzere 14'ü üç katlı, 1'i 4 katlıdır. Ambarın bulunduğu evlerin ise, ikisi de dahiliyeli-hariciyeli evlerdir.

Bu evlerden örneklerle mekan bileşenleri incelenecek olursa; dahiliyeli-hariciyeli evlerle başlamak anlamlı olacaktır. Birinci örnek, Hacı Mustafa isimli şahsın Çoban Çavuş mahallesinde kiracı olduğu bir vakıf evdir. Bu evde "Dahiliyyesinde ulyada 2 oda, 2 suffa, dehliz, kenif, Vustada 3 oda, dehliz, kenif, Süflada sagir hammam, camekan odası, kilar, matbah, Hariciyyesinde ulyada 2 oda, 1 suffa, dehliz, kenif, Vustada 2 oda, dehliz, kenif, Süflada 1 sagir oda, ahur, samanlık, 1 bi'r-i mayı müştemil 1 bab menzil" şeklindeki ifadede dahiliye kısmında matbah ile birlikte kiler, alt katta bulunan bir bileşendir. Aynı şahsın, Baba Hasan Alemi mahallesinde bulunan mülk evinde de kiler, dahiliye kısmında bulunmaktadır. Bu evin mekan tarifi de şöyledir: "Dahiliyyesinde ulyada 2 oda, dehliz, mağsel, abdesthane, kenif, Vustada 2 oda, dehliz, abdesthane, kenif, kilar, Süflada matbah, bi'r-i ma ve bir mikdar bağçe, Hariciyyesinde 1 sagir oda, kenif, bir mikdar havluyı ve etraf-ı selaseden taş divarı müştemil 1 bab mülk menzil". Diğer evden farklı olarak bu evde matbah, dahiliyenin alt katında bulunurken, kiler orta katın bir bileşenidir. İncelenen dahiliyeli-hariciyeli evlerde iki tane kiler bulunan bir örneğe de rastlanmıştır. Sadrazam Seyyid Hasan Paşa'nın mülkiyetinde bulunan Murad Paşa-yı Atik mahallesindeki bu evde, iki katlı dahiliyesinin hem alt, hem de üst katında kiler bulunduğu görülmüştür. Divanhanenin tartışıldığı bölümde de incelenen bu evde, dahiliyenin alt katında matbah ve fırın bileşenleri de vardır. Dahiliyenin üst katında ise kilerin dışındaki bileşenler, 3 oda ve divanhanedir. Dahiliyeli-hariciyeli evlerdeki

---

* Söz konusu tanım için bknz. Risâle-i Mi'mâriyye, s. 99. Ayrıca Redhouse Lexicon'da da ambarın "corn-bin or corn-cellar; a granary"" olarak tanımlanan ve yine tahıl veya yiyecek deposu anlamına geldiği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, sözlükte "a storehouse; a magazine" şeklinde daha genel bir depo alanına işaret eden anlamları da vardır.

konumlanması bakımından tek ve ilginç olan diğer bir örnekte ise, kiler hariciye kısmının bir bileşenidir. Birinci Mirahur Hasan Ağa'nın kızı Fatma hanım'ın Dülgeroğlu mahallesinde bulunan mülk evinin mekan tarifi şöyledir: "Dahiliyyesinde ulyada 1 oda, 1 mabeyn odası, 1 köşk, dehliz, kenif, Vustada 1 oda, köşk, kenif, Süflada 1 matbah, 1 zir-i zemin-i mahzen, hammam, 1 bi'r-i ma ve bir mikdar havlı, Hariciyyesinde ulyada 1 oda, dehliz, kenif, Vustada 1 oda, kenif, kilar, Süflada ahur, samanhane, 1 bi'r-i ma ve bir mikdar havlı ve tahtında 4 bab dükkan ve etraf-ı erbaadan taş divarı müştemil mülk menzil". Bu evde matbah dahiliye kısmının alt katının bir bileşeni, kiler ise hariciye kısmının orta katında bulunan bir bileşen olması bakımından ilginçtir. Ayrıca hariciyede bulunması bakımından da tek örnektir. Bu evin dışındaki diğer evlerin hepsinde kiler, dahiliyenin bileşenidir. Evlerin biri haricinde de hepsinde mutfak bileşeni de vardır. Mutfağın olmadığı bu ev de, Şeyhüslislam Mevlana Mehmed Esad isimli şahsın Akşemseddin mahallesindeki mülk evidir. "Dahiliyyede 165 zira olan fevkani 2 bab oda, 1 kilar, dehliz, 1 kenifi müştemil ebniye-i mevcude, Hariciyyede 90 zira olan 1 bab fevkani oda, 1 suffa, 1 kenifi müştemil ebniye-i mevcude" şeklinde Yalnızca bina içi bileşenlerin tarifi verilen bu evde matbah bileşeninden söz edilmemiştir. Kiler ise, 2 oda ve dehlizle birlikte üst kat bileşeni gibi gözükmektedir. Ambarın bulunduğu dahiliyeli-hariciyeli evler de incelendiğinde, birincisi, Hacı İbrahim isimli şahsın Seydi Ömer mahallesinde mülkü olan evdir ve bu evde mekanların ev içi dağılımı detaylı verilmediğinden ambarın bulunduğu kısım ve kat belli değildir. Diğer ev ise Saliha Hatun'un Tarsus mahallesindeki mülk evidir. Bu evde hem kiler, hem de ambar bileşeni bulunmaktadır. Evin hariciyesinin alt katında ahır ve kenif ile birlikte ambar, dahiliyesinin alt katında ise muhtıb ile birlikte kiler bileşeninin bulunduğu görülmüştür. Matbah bileşeni de evin dahiliyesinin üst katında yer almıştır. bu örneklerden de görüldüğü üzere, kiler, çoğunlukla matbah ile birlikte dahiliyenin bir bileşeni olmuştur. ancak matbah dahiliyede iken, kilerin hariciyede bulunduğu bir örneğe de rastlanmış olması, kilerin hariciyede bulunan bir bileşen de olabileceğini göstermiştir. Ambarın ise az rastlanmasından dolayı ve tahıl deposu gibi bir anlamı olduğundan daha büyükçe bir depo alanı olduğunu düşünmek gerekir. Yalnız bir örnek üzerinden incelenebilen ambar, bu evde hariciye kısmında konumlanmıştır, ancak bir örnek tartışmak için yeterli bir zemin oluşturamayacağından mekan hakkında daha fazla bir şey söylemek zordur.

Tek bölümlü evlerden de örnekler verilirse, birinci örnek, Dergâh-ı Mualla Kapıcıbaşısı Seyyid Hacı Tahir'in Melek Hatun mahallesinde bulunan mülk evlerinden 2 katlı olan evidir. Bu evde alt katta oda, sofa, matbahla birlikte bir kiler; üst katta da, 2 oda, sofa, dehliz, mağsel ve kenifle birlikte ikinci bir kiler bulunmaktadır. Aynı şahsın Terceman Yunus

mahallesindeki üç katlı mülk evinde de orta katta matbahla birlikte bir kiler bulunmaktadır. Bu evin üst katında odalar ve sofa, alt katında da selamlık odası ve iki kenif yer almaktadır. Öte yandan özellikle iki katlı evlerin çoğunluğunda kiler, alt kat bileşenidir. Ancak üç katlı evlerde alt kat bileşeni olduğu kadar, üst ve orta katlarda da sıkça görülen bir bileşen olmuştur. yine örneklerle devam edilirse, diğer bir örnek de Mehmed isimli bir şahsın Guraba Hüseyin Ağa mahallesinde bulunan mülk evidir. İki katlı olan bu evde üst kat odalar ve sofaya ayrılmışken, alt katta kenif, matbah ve kiler yer almıştır. Yeniçeri Katibi Hacı Mehmed'in Sancakdar Hayreddin mahallesindeki iki katlı evinde ise kiler, üst katta odalar ve sofa ile birlikte bulunurken, matbah, bir oda ve kenifle birlikte alt katı bileşenidir. Mülk sahibi anlaşılamayan Katib kasım mahallesindeki üç katlı bir evde de oda ve sofa üst ve orta katın bileşenleriyken kiler, kömürlük, mahzen ile birlikte alt kat bileşenidir. Bu evde matbaha rastlanmamıştır. Hafız Ahmed Eefndi ve karısı Hadice'nin ortak mülkiyetindeki Kürkçübaşı mahallesindeki üç katlı mülk evinde de kiler, odalarla birlikte üst kat bileşeni iken, orta katta bir kenif ve abdesthane, alt katta da ahır, kenif ve kömürlük bileşenleri yer almıştır. Bu evin de matbahı yoktur. Padişahın mülkiyetinde bulunan Laleliçeşme yakınındaki iki bitişik evde de mekan tarifi şöyledir: "Ulyalarında 2 bab oda, sagir kilar, 2 aded dehliz, Vustada 2 oda, 1 matbah, dehliz, kenif, Süflada 2 aded dükkan, 1 matbah, bi'r-i ma ve kenifi müştemil birbirine muttasıl 2 bab menzil". Üç katlı olan bu evlerin hem orta hem de alt katında matbah bulunmaktadır. Kiler ise üst katın bir bileşenidir. Tek bölümlü evlerde kiler bulunan dört katlı evi de son olarak incelersek, bu evde de üst ve iki orta katta oda ve tahtapuşlar bulunurken, alt kat matbah ocağı, kiler ve kenife ayrılmıştır. Farklı örnekler üzerinden yapılan bu inceleme sonucunda, dahiliyeli hariciyeli evlerde her iki kısımda da bulunabilen ancak ağırlığın dahiliyede olduğu ve evlerin hepsinde de kilerin, hem üst, hem de alt katlarda görülebilen bir bileşen olduğu söylenebilir. Evlerden 4'ünde de 2'şer kiler bulunmuştur ve bu evlerde bu mekanlar, farklı iki katın bileşenidirler. Ayrıca bu bileşenin matbahı olmayan evlerde de bulunabildiği gözlemlenmiştir. Bir yiyecek deposu olan kilerin, matbahı veya matbah ocağı olmasa da bulunması, evlerde açık mekanlarda veya belki de odalarda yemek pişirildiğini gösteriyor olabilir. Ancak buna ilişkin hiçbir veriye rastlanmadığı için konu hakkında fikir yürütmek zor görünüyor. Öte yandan Osmanlı'da evlerdeki mutfağın nasıl mekanlar olduğu hakkında da bilgimiz çok sınırlı olduğundan bunu başka araştırmalara bırakmak zorundayız.

7.2.11 Muhtıb, Kömürlük

Çalışmada bazı evlerde "muhtıb" olarak geçen bileşenin kaynaklarda anlamına rastlanamamış olsa da, "hatab" kelimesinin odun, "muhta(e)tıb" kelimesinin de odun toplayan anlamında

olmasından yola çıkarak, muhtıb'ın da odunluk anlamına geldiği söylenebilir.[*] Burada odunluk anlamına gelen muhtıb bileşeni ile birlikte anlamı açık olan kömürlük bileşeni ele alınacaktır. Bu bileşenlerin her ikisinin de yakacak deposu gibi kullanıldığı, bu bakımdan da benzer mekanlar olabilecekleri düşünülerek, bileşenleri birlikte değerlendirmek yararlı olacaktır. Sayısal değerlendirme yapıldığında incelenen evlerden 18'inde muhtıb, 17'sinde kömürlük bileşenine rastlanmıştır. Evlerden birinde her iki bileşen de bulunduğundan, bu bileşenlerin görüldüğü ev sayısı toplam 34'tür. Bu evde her iki bileşenin de bulunuyor olması, bu iki mekanın yine de farklılaştığını göstermektedir. Bu evlerden kömürlüğü olan 3 evin detaylı mekan tarifi olmadığından, bunlar hariç tutulduğunda, evlerin (202 ev) % 15,35'inde bu bileşenlerden en az birinin bulunduğu söylenebilir. Ayrı ayrı bulunma yüzdeleri de şöyledir: Muhtıb % 8,91, Kömürlük % 6,93.

Bileşenlerin bulunduğu evler incelendiğinde, 5'inin dahiliyeli-hariciyeli (3'ünde muhtıb, 2'sinde kömürlük), 1'inin 1 katlı (kömürlük), 9'u bitişik olmak üzere 17'sinin 2 katlı (10'unda muhtıb, 7'sinde kömürlük), 8'inin 3 katlı (3'ünde muhtıb, 4'ünde kömürlük, 1'inde hem muhtıb, hem kömürlük) olduğu görülmüştür. 4 katlı evde bu bileşene rastlanmamıştır.

Bu bileşenlerin dahiliyeli-hariciyeli evlerde konumlanmaları incelendiğinde, muhtıb'ın bulunduğu evlerden birincisi, Sadrazam Seyyid Hasan Paşa'nın Sekbanbaşı Yakup Ağa mahallesindeki mülk evidir[**]. Muhtıb, bu evin 3 katlı dahiliye kısmının alt katında yer almıştır. Büyük sayılabilecek olan bu evde aynı katta bulunan diğer bileşenler de kiler, mahzen, matbah, kenif gibi servis mekanları ve küçük bir odadan ibarettir. İkinci ev, Saliha Hatun isimli bir kadının Tarsus mahallesinde bulunan mülk evidir. Bir kiler ile birlikte muhtıb, bu evin 2 katlı dahiliyesinin alt katında yer almıştır. Hacı Mustafa Ağa isimli şahsın Daye Hatun mahallesindeki mülk evinde ise, muhtıb, hariciye kısmında bulunan bir bileşendir. Üç katlı hariciyenin alt katında bu bileşen ile birlikte, bir oda ve kenif de bulunmaktadır. Kömürlük bulunan dahiliyeli-hariciyeli evlere bakıldığında da, Kapudan-ı

---

[*] Hatab için bknz. Devellioğlu (2007), s.338 ve muhta(e)tıb kelimelerinin anlamları için bknz. Redhouse Lexicon, s.1758 ve Kanar (2010), s. 1008. Yerasimos da makalesinde, muhtıb'ı odunluk anlamında kullanmıştır. Detaylı bilgi için bknz. Yerasimos (2005), s.311.

[**] 674 ziralık bir arsada konumlanan bu evin mekan tarifi şöyledir: "Hariciyyede Ulyada 2 oda, 1 suffa, dehliz, Vustada 2 oda, 1 suffa, dehliz, 1 köşk, 1 mabeyn odası, kenif, Süflada ahur, bir mikdar havlu, DahiliyyedeUlyada 2 oda, 1 suffa, dehliz, 1 köşk, kenif, Vustada 2 oda, 1 suffa, dehliz, Süflada 1 sagir oda, 1 bi'r-i ma, matbah, 1 kenif, muhtıb, 1 kilar, 1 zir-i zemin mahzen, bir mikdar havluyı müştemil 1 bab mülk menzil".

Hümayun Kalyonu Kaptanı Hacı Abdülkerim'in Deniz Abdal mahallesinde bulunan mülk evinde kömürlüğün hangi kısımda ve katta olduğu belli değildir. Mustafa isimli şahsın Mesih Paşa mahallesindeki mülk evinde ise kömürlük, 2 katlı hariciye kısmının alt katında bir kenifle birlikte konumlanmıştır. Dahiliyeli-hariciyeli evlerdeki bu inceleme, bu bileşenlerin, bu evlerin her iki kısmında da bulunabilseler de, konumlandıkları kat bakımından benzer olduklarını göstermiştir. Hepsi de evlerin alt katlarında yer almıştır.

Tek bölümlü ve bitişik evlerde de durum aynıdır. Bu evlerden 1 ve 2 katlı olanlarında, bu bileşenlerin, alt katta servis mekanlarının yanı sıra bazen odalarla da birlikte yer aldığı görülmüştür. Saliha Hatun'un kiracısı olduğu Toptaşı mahallesindeki tek katlı vakıf evde bu durum zaten kaçınılmaz olacaktır. Bu evde 3 oda, matbah ve kenifle birlikte kat bileşeni olan muhtıb, avluya açılan bir mekan olarak karşımıza çıkmıştır. İki katlı evlerden de örnekler vermek gerekirse, yine Saliha Hatun'un Toptaşı mahallesinde kiracısı olduğu diğer vakıf evlerden biri "Fevkani 1 bab oda, Tahtani 3 bab oda, suffa, dehliz, kömürlük, kenif, havlı, bi'r-i ma, eşcar-ı müsmireli bağçeyi müştemil" şeklinde verilen mekan tarifi ile iyi bir örnek olacaktır. Görüldüğü üzere bu evde alt kat, aynı zamanda sofa ve odaların da bulunduğu bir yaşama katıdır ve kömürlük de, bu katta bulunan bir bileşendir. Aynı şahsın, aynı mahallede kiracı olduğu birbirine bitişik 7 vakıf ev de, muhtıb bileşeninin bulunduğu evlere örnektir. Bu evlerin mekan tarifi de şöyledir: "Fevkani 1'er bab oda, 1'er suffa, 1'er muhtıb, 1'er kenif, birer mikdar havluyı müştemil birbirine muttasıl 7 bab atik menazil". Bu tarifte muhtıbın, hangi katta bulunduğu açık değilse de, kenif ile birlikte alt kat bileşeni olduğuna şüphe yoktur. Dolayısıyla bu yedi evde, alt katın servis mekanlarına ayrılmış bir kat olduğu düşünülebilir. Caniki isimli Gayrimüslimin ve kardeşlerinin ortak mülkiyetleri olan Hadice Sultan mahallesindeki bitişik iki evde ise kömürlüğün bulunduğu alt kat yine yaşama mekanlarının da bulunduğu bir kat olarak göze çarpar. Bu iki evin mekan tarifi de "Fevkani 1'er oda, 1'er suffa, 1'er köşk, Tahtani 1'er oda, 1'er suffa, 1'er matbah, 1'er mağsel, 1'er kenif, 1'er kömürlük, birer mikdar cüneyne, 1 bi'r-i ma müştemil başka kapulı birbirine muttasıl" şeklinde verilmiştir.

Öte yandan 3 katlı evlerde muhtıb ve kömürlük, genellikle diğer servis mekanları ile birlikte bu katın bileşeni olmuştur. Bu evlerden hem muhtıbı, hem de kömürlüğü olan Deron isimli Gayrimüslimin Sancakdar Hayreddin mahallesindeki üç katlı mülk evi, bu açıdan iyi bir örnektir. Bu evde mekan tarifi "Ulyada 1 cihannüma odası, tahta puş, 2 oda, 1 camlı oda, 1 matbah, Vustada 2 oda, bir mikdar dehliz, 1 camlı suffa, 2 matbah ocağı, Süflada kömürlük, kilar, muhtıb, bi'r-i ma, sahırnıc, zir-i zemin mahzeni müştemil mülk menzil" şeklindedir.

7.2.12 Ahır, Merkebhane, Samanhane

Ahır, büyük baş hayvan yetiştiren evlerde bu hayvanların barındığı yerlere denir.* Yerasimos (2006), ahırı at ve develere ayrılan bir mekan olarak değerlendirmiş olsa da, bu çalışmada ahırın at gibi binek hayvanlarına değil de, inek gibi etinden, sütünden yararlanılan hayvanlara ayrıldığı düşünülmektedir. Metnin ilerleyen kısımlarında incelenen ve yalnız bir evde karşılaşılan merkebhanenin, at, eşek gibi binek hayvanlarına ayrıldığını düşünmek bu çalışmanın yazarına daha anlamlı gözükmektedir. Samanhane veya samanlık da ahırla bağlantılı olarak saman konulan mekan bileşenidir. Detaylı mekan tarifleri bulunan 202 evden 31'inde, yani incelenen evlerin % 15,35'inde bu mekan bileşeni ile karşılaşılmıştır. Bu evlerden 18'inin çift bölümü vardır; 8'i iki katlı, 5'i üç katlı olmak üzere 13'ü ise tek bölümden oluşmaktadır. Samanhaneyle ise, ahırı da bulunan dahiliyeli-hariciyeli yalnızca iki evde karşılaşılmıştır. Söz konusu bu evleri ve evlerdeki bu iki bileşenin konumlanmasına bakılacak olursa, dahiliyeli-hariciyeli evlerden başlanabilir. Bu evlerde ahır bileşeni, hariciye kısmında alt katlarda görülen, dahiliyede hiç karşılaşılmamış olan bir bileşendir. Yalnızca iki örnekte karşılaşılan samanhane de, bulunduğu her iki evde de, hariciye kısmında ahırla birlikte alt kat bileşenidir. Örnekler vermek yararlı olacaktır. Şerife Zeyneb Hatun isimli bir kadının Arabacı Bayezıd mahallesindeki mülk evinde ahır, üst katında iki oda bulunan hariciye kısmında kenif ile birlikte alt kat bileşenidir. Mustafa isimli şahsın Baklalı mahallesinde bulunan mülk evinde de, üç katlı dahiliye ve hariciye binaları vardır. Bu evde dahiliye ve hariciyede üst katlar, oda, sofa, dehliz ve kenif mekanlarına ayrılmıştır. Alt katlarda ise, dahiliyede bahçeye açılan kiler, matbah, hamam, camekan; hariciyede de avluya açılan bir ahır bulunmaktadır. Diğer bir örnek de, Hacı Mustafa isimli bir şahsın Çoban Çavuş mahallesinde kiracı olduğu bir vakıf evdir. Bu ev, ahırla birlikte samanlığı da bulunan evlerden birincisidir. Evin dahiliye ve hariciye bölümleri üçer katlı olup, üst ve orta katlarda, oda, sofa, dehliz ve kenif mekanları bulunmaktadır. Alt katlarda da, bir önceki eve benzer bir şekilde, dahiliyede hamam, camekan, kiler ve matbah bulunurken, hariciyede ise oda, ahır, samanlık vardır. Ahır ve samanlığın bulunduğu diğer ev de, Fatma Hanım isimli bir kadının Dülgeroğlu mahallesindeki mülk evi olabilir. Bu evdeki mekan tarifi de şöyledir:

---

* Risâle-i Mi'mâriyye'de (s. 99) "Istabl arabîdir, fârisîde âhûr türkîde fârisî üzre ahır (âhûr) derler" şeklindeki ifadede ve Yerasimos'un çalışmasında 16. yüzyılda ahırın yanında, aynı anlama gelen ıstabl teriminin de kullanıldığı belirtilmiştir. Ancak istibdal kayıtlarında yalnızca ahır terimiyle karşılaşılmıştır. Istabl terimi ise bu kayıtlarda hiç bulunmamıştır.

“Dahiliyyesinde ulyada bir oda, bir mabeyn odası, bir köşk, dehliz, kenif, vustada bir oda, köşk, kenif, süflada bir matbah, bir zir-i zemin-i mahzen, hammam, bir bi’r-i ma ve bir mikdar havlı, hariciyyesinde ulyada bir oda, dehliz, kenif, vustada bir oda, kenif, kilar, süflada ahur, samanhane, bir bi’r-i ma ve bir mikdar havlı ve tahtında dört bab dükkan ve etraf-ı erbaadan taş divarı müştemil mülk menzil”.

Tek bölümden oluşan evlerde ise, daha önce de belirtildiği üzere, samanlık veya samanhane denilen mekan bileşeniyle hiç karşılaşılmamıştır. Dolayısıyla bu evlerde yalnızca ahır bileşenine bakılacaktır. Bu evlerden tek katlı olanlarda hiç karşılaşılmamış olsa da, ahırın, iki ve üç katlı evler arasında arsa boyutu 161-810 zira, bina boyutu 104-300 zira aralığında bulunan evlerde görülmüş olduğundan, çok da büyük olmayan evlerde bulunan bir mekan bileşeni olduğu söylenebilir. Bu evler incelendiğinde, Teşrifati Mir Mehmed Akif Bey’in Toptaşı mahallesindeki mülk eviyle başlanabilir. İki katlı bu evde üst kat, iki oda, sofa, dehliz, abdesthane ve matbaha; alt kat da bir oda, ahır, kenif ve bahçede bulunduğu tahmin edilen bir mahzene ayrılmıştır. Sadrazam Mustafa Paşa’nın Selam Ağalığı hizmetinde bulunan Hacı Ali isimli şahsın Katib Murad mahallesinde bulunan iki katlı evinde de üst katta 2 oda ve 2 sofa bulunurken, alt katta da avluya açılan ahır ve kenif yer almıştır. Diğer bir örnek, Sadrazam Seyyid Hasan Paşa’nın mülkiyetindeki Aydın Kethüda mahallesinde bulunan iki katlı evidir. Önceki örneklerden daha büyük olan bu evde, mekan bileşeni sayısı da daha fazladır. Üst katta dört oda, sofa, mağsel, abdesthane, kenif ve dehliz, alt katta da iki oda, matbah, ahır, bahçede bulunduğu tahmin edilen bir kenif bulunmaktadır. Caniki isimli Gayrimüslim ve kardeşlerinin ortak mülkiyetinde bulunan Tarsus ve Akşemseddin mahallelerindeki iki katlı evler de ahır bileşeninin bulunduğu evlere örnek olarak incelenebilir. Tarsus mahallesindeki evde üst katta oda, sofa, matbah ve dehliz, alt katta da oda, cameki köşk, kenif, ahır, tahtabend bulunur ve evin cüneynesi vardır. Akşemseddin mahallesindeki evde de, üst kat bileşenleri iki oda ve sofa iken, alt kat bileşenleri oda, matbah, kiler, ahır ve keniftir. Bu evde de cüneyne vardır. Üç katlı evlerden ilk örnek ise, Padişahın mülkiyetindeki Kuyumcu Bahşayiş mahallesinde bulunan bir evdir. Bu evde üst ve orta katta oda, dehliz, kenif ve abdesthane bileşenleri bulunurken, alt katta oda ve ahır yer almıştır ve bahçede veya avluda ayrıca bulunduğu tahmin edilen bir mahzen vardır. Birinci Mirahur Hacı Mehmed Sadık ve kardeşlerinin Molla Hüsrev mahallesindeki mülk evinde de üst ve orta katta odalar, dehliz, matbah, kenif ve abdesthane bulunur. Alt katta da ahır, mahzen, matbah ocağı ve büyük ihtimalle bahçede bulunan bir köşk vardır. Sadrazam Mustafa Paşa’nın Eyüp Düğmeciler mahallesindeki üst ve orta katında odalar, sofa ve kiler bileşenleri bulunan evinde ise alt kat, matbah, ahır, köşk, kahve odası ve serdab odasına

ayrılmıştır.

Evlerin mekan bileşeni olan ahırın başlı başına bir yapı olarak istibdale konu olduğu bir örnekle de karşılaşılmıştır. İncelenen evlere dahil edilmeyen bu ahırı da burada ele almak gerekir. Mart 1764 tarihli bir hükümde, Şerife Zeynep Hatun isimli bir kadının Timurkapı yakınındaki Daye Hatun mahallesinde kiracı olduğu bir ahırı, Kürkçübaşı mahallesindeki bir evle istibdal etmek istediği görülmüştür. Bu ahır, 152 ziralık arsada bulunmaktadır ve "kiremit sakflı ahur" olarak tarif edilmiştir. Ahırın bina kıymeti bulunmasa da, sakfın kıymeti 50 guruş olarak hesap edilmiştir. Bu şahsın Daye Hatun Mahallesi yakınında bulunan Çelebioğlu mahallesinde bir menzili olduğu ve bu menzilin kiracı olduğu kısımlarını ve menzilinin çevresinde bulunan çeşitli gayrimenkulleri de istibdal yoluyla mülk edinmek istediği anlaşılmıştır. Dolayısıyla şahsın, almak istediği bu ahır da menzilinin çok yakınında menzilinin bir parçası gibi kullandığı, hayvanlarını barındırdığı bir mekan olabilir.

Merkebhane ise, incelenen 202 ev içerisinde değil, detaylı mekan tarifi bulunmayan bir evde karşılaşılan bir mekan bileşenidir. "Merkeb"in sözlükte "binek" gibi daha geniş bir anlamı olduğu da düşünülerek, bu mekanın at, eşek, belki de deve gibi binek hayvanı yetiştirilen bir evde bu hayvanın barındırıldığı yer olduğu düşünülmektedir. Bu mekanın bulunduğu ev, padişahın kiracısı olduğu Laleliçeşme yakınındaki Kızıltaş mahallesinde bulunan "merkebhaneyi müştemil bir bab menzil" şeklinde tarif edilmiştir. Evde, 441,5 ziralık alanın merkebhane ve menzil arsasının toplamı olduğu belirtildiğine göre, merkebhane, arsada ayrı bir bina şeklindedir.

Bu incelemelerin ardından kent genelinde bulunma yüzdesi çok da yüksek çıkmayan ahırın, evlerde sayısal olarak çok da fazla karşılaşılmayan bir bileşen olduğu söylenebilir. Hayvancılığın pek olmadığı İstanbul gibi bir kentte böyle bir yüzdeyle karşılaşmak şaşırtıcı değildir. Evlerin kamusala daha yakın olan kısmında bulunan ve alt kat bileşeni olan ahırın, 16. yüzyıldaki incelemelerle karşılaştırıldığında da daha az görülen bir bileşen olduğu düşünülmektedir. Yerasimos'un (2006) 16. yüzyıl vakıf tahrir defterlerinde bulunan vakıf evlerle ilgili incelemelerinde ahır, kent genelindeki evlerin % 30,10'unda karşılaşılan bir bileşendir. Tanyeli'nin (2006) incelemesinde de, toplam yüzde verilmemiş olsa da, odalarla ahırın karşılaştırmalı olarak incelendiği bir tablodaki değerlere göre, ahırın 1 odalı evlerde bile % 21,04'lük bir yüzdesi olduğu hesaplanmıştır. Aynı tabloda oda sayısı arttıkça ahırın

bulunma yüzdesi de artmakta, en az dört odası bulunan evlerde % 45,8'lik bir yüzdeye ulaşmaktadır. Dolayısıyla en azından ahırın bulunma yüzdesinin, bu incelemede de, % 20 ila % 45 arasında olduğu söylenebilir.* Oysaki yüksek gelirli kimselerin evlerinin ağırlıkta olduğu bu tez çalışmasında, oran % 15'lerdedir. İncelenen kaynakların farklı olması nedeniyle karşılaştırma yapmak çok sağlıklı değilse de, yine de yüksek gelirli kimselerin evlerinde daha çok karşılaşılan bu bileşenin 16. yüzyıla göre evlerde az görülmeye başlandığı söylenebilir. Ahırın görüldüğü evlerin kent içinde bulunduğu mahallelere gelince, kent içinde özellikle bazı bölgelerde yoğunlaşma olmuştur. Nalbend Hacı Hasan, Çoban Çavuş, Kuyumcu Bahşayiş, Baklalı, Sekbanbaşı Yakup Ağa, Murad Paşa-yı Atik, Hacı Bayram Kaftani ve Langa Bostanı karşısındaki Kürkçübaşı mahalleleri ahırların görüldüğü birinci bölge olarak kabul edilebilir. İkincisi de Deniz Abdal, Toptaşı, Cafer Ağa, Arabacı Bayezıd, Serrac Doğan mahallelerinin bulunduğu civardır. Tarsus, Topkapı civarındaki Kürkçübaşı, Katib Murad ve Aydın Kethüda mahallelerinin bulunduğu bölge de ahırlı evlerin bulunduğu üçüncü bölge olarak sayılabilir. Bunun yanında belli bir yoğunluk olmasa da, Bahçekapısı yakınında Hobyar ve Timurkapı yakınındaki Daye Hatun mahalleleri ile Dülgeroğlu, İskender Paşa, Molla Hüsrev, Keçeci Piri, Akşemseddin mahalleleri de ahırla karşılaşılan diğer mahallelerdir.

Yalnızca Laleliçeşme yakınındaki Kızıltaş mahallesinde bir evde görülen merkebhanenin sonucu için de beklenen bir durumla karşılaşıldığı söylenebilir. At, eşek, belki deve gibi binek hayvanları pahalı hayvanlardır. Klasik dönemde herkesin ata binemediği, kent surları dahilinde sadece yönetici sınıfın bazı mensuplarının atla dolaşmasına izin verildiği düşünülünce, bu hayvanların barındığı mekan bileşenlerinin de kent içinde sayısal olarak çok az çıkacağı düşünülmüştür.

7.2.13 Bi'r-i ma, Su Hazinesi, Sarnıç, Ma-i leziz, Taş Maslak

Osmanlı döneminde suyolları hakkında yapılan araştırmalar ve yayınlar, suyun gayrimenkuller gibi mülkiyet, ferağ, intikal, kiralama gibi çeşitli hukuki işlemlere tabi olduğunu göstermektedir. Su yollarından kentin çeşitli mekanlarına bağlanan suların çeşme gibi akar su olabildiği gibi, kuyu gibi bileşenlere de bağlanabildiği görülmüştür. Ancak bu şekilde suyoluna bağlanan kuyuların çoğunlukla kamusal yapılardaki büyük dolap kuyuları

---

* Söz konusu çalışmalar için bknz. Yerasimos (2006) a.g.m., s. 315 ve Tanyeli (2006) a.g.m., s.337.

şeklinde olduğunu düşünmek gerekir.[*] Oysa bu çalışmadaki evlerde bulunan kuyular, kişilerin veya vakıfların büyük ihtimalle belli bir suyoluna bağlı olmayan, kendi imkanlarıyla yaptırdıkları kuyular olmalıdır. Çünkü su çok pahalıdır, yine çalışmada incelenen ma-i lezizi bulunan evlere bakıldığında ve bunlar kuyuların fiyatlarıyla karşılaştırılınca buradaki kuyuların ana suyoluna bağlanan kuyular olamayacağı daha iyi anlaşılacaktır. Suyun hukuki olarak gördüğü işlemler düşünülünce,[**] ana suyoluna bağlanan ve ma-i leziz olarak adlandırılan suyun, ancak kentin çok küçük bir kesimindeki çok az sayıda evin su ihtiyacına cevap verdiği görülecektir.

Evlerde bu bileşenlerin ve akar suyun ne oranda bulunup bulunmadığı hakkında yapılan incelemelere geçmeden önce ise, suyolu haritaları ve su dağıtım defterlerinden edinilen bilgilere değinmek gerekir. Kırkçeşme sularıyla ilgili tevzi defteri ve Halkalı sularıyla ilgili yayınlanan haritalarda suyollarından kent içi dağılımının nerelere yapıldığı hakkında bilgi edinilebilmektedir. Bu çalışmanın incelediği tarih aralığı da düşünülerek, haritalardan 18. yüzyılın ikinci yarısında hazırlandığı düşünülen Türk İslam Eserleri Müzesi'ndeki Süleymaniye Suyolları Haritasının yazılarına bakıldığında, aslında su verilen hane sayısının çok olmadığı görülür.[***] Yalnızca 45 evin geçtiği bu haritada, söz konusu evlerin toplumsal katmanların en üst kademelerinde bulunan şahısların evleri olduğunu belirtmek ve Tanyeli'nin (2006) tespitindeki gibi, bu suların bu evlerde akar su şeklinde olabileceklerini

---

[*] Kırkçeşme ve Kağıthane suyunun 1568-69 senesinde Mimar Sinan tarafından hazırlanan İstanbul tevzi defterindeki bilgiler de bunu desteklemektedir. Söz konusu su yollarından çeşmelere, kuyulara ve hamamlara bağlanmasının yanı sıra, "haneha-i vüzera-i ızam"a, yani büyük vezirlerin evlerine de su bağlanmıştır. Ancak burada sadece 7 haneden söz edilmiş olup, 81 lüle (bir su ölçü birimi) sudan yalnızca 2 lüle 3 kamışının bu haneler için olduğu görülmüştür. Suların bu hanelerde akar su şeklinde olabileceği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra, 5 lülelik suyun bağlandığı 18 kuyudan büyük çoğunluğu, cami, mescid, zaviye gibi kamusal olarak nitelenebilecek yapılara bağlanırken, az sayıda ev kuyusu da bulunduğu görülse de bunlar dolap kuyularıdır. Konu hakkında detaylı bilgi için bknz. Kazım Çeçen, (1988), Mimar Sinan ve Kırkçeşme Tesisleri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi İSKİ Yayınları, İstanbul, s. 165-169.

[**] Ana su yollarına sonradan şahıslar veya vakıflar tarafından bulunarak eklenmiş olan ve "katma" olarak adlandırılan suların, belli bir ücret karşılığında bulan şahısların veya vakıfların mülkiyetine geçirilmesi ve bu kişi ve kurumlarca belli bir miktarının kendi evlerine bağlatılabilmesi veya kiralanabilmesi önemlidir. Suyun kullanımı, mülkiyeti, işletilmesi, ferağ ve intikali gibi hukuki işlemler için Çelik'in ve Şensoy'un makalelerine bakılabilir. Kent içinde bulunan herhangi bir su kaynağının ana isale hattına bağlanması, suyu bulan veya çıkaran şahsın veya vakıfların suyun mülkiyetini elde etmesi, suyu kiralaması gibi konularda detaylı bilgi için bknz.Çelik, Gülfettin, (2006), "İstanbul Kaynak Sularında Teşkilat ve İşleyiş", Suyu Arayan İstanbul (haz. Said Öztürk), İstanbul Büyükşehir Belediyesi İSKİ Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul. ve Şensoy, Fatma, (2006) "İstanbul'un Tarihi Vakıf Suları ve Kırkçeşme", a.e.

[***] Söz konusu harita için bknz. Çeçen, Kazım, (1999), İstanbul'un Osmanlı Dönemi Suyolları (haz.Celal Kolay), İstanbul Büyükşehir Belediyesi İSKİ yayınları, İstanbul, s. 134-140.

düşünmek gerekir. Öte yandan yayınlanan 1655–1807 tarih aralığındaki vakıf su defterlerinde su bağlanan evler, liste halinde verilmiş olup, listede 152 yıllık geniş bir aralıkta toplam 462 ev sayılmıştır.[*] Bu listede suyolu haritasından farklı olarak üst-orta kademeden şahısların evleri bulunuyor olsa da, bu kadar geniş bir tarih aralığında yalnız 462 evin sayılması, bu çalışmada incelenen 22 yıllık bir tarih aralığında ana suyoluna bağlanan ma-i leziz denilen akar suyu bulunan evlerin sayısı ile karşılaştırıldığında, aslında paralel bir sonuca işaret etmekte ve evlerde akar suyun çok nadir görülebileceğini göstermektedir. Dolayısıyla eğer varsa, evlerde su ihtiyacının karşılandığı bileşenler, bu çalışmada incelenen tarihlerde kuyu, su hazinesi ve sarnıç gibi bileşenlerdir. Bu bileşenlerden özellikle kuyunun bulunduğu evlerle sık karşılaşılmıştır. Ancak tahmin edileceği gibi, kuyusu bulunan evlerde su, taşıma yolu ile kullanılmıştır.

Çizelge 7.1'de, kuyunun detaylı mekan tarifi verilmeyen evlerle birlikte toplam 193 evde karşılaşılan bir bileşen olduğu gösterilmişse de, çalışmada belli bir yüzde hesabı yapmak için detaylı tarifi verilen ve bu bağlamda ele alınan 202 ev üzerinden yapılan değerlendirmede 133 evde, yani evlerin % 65,84'ünde kuyu bulunduğu tespit edilmiştir. Çift bölümlü evlerden ahşap ve kargir binası olan evde kuyuya rastlanmamış, incelemeye alınan dahiliyeli-hariciyeli 28 evin ise 28'inde de kuyu bulunduğu görülmüştür. Bu evlerde kuyunun ağırlıklı olarak dahiliye kısmında bulunduğu söylenebilir. Tek bölümden oluşan evlerde ise, tek katlı 16 evin 6'sında, iki katlı 87 evin 50'sinde, üç katlı 49 evin 42'sinde kuyu bulunmaktadır. Kuyu bulunan ev sayıları ve bulunma oranları Çizelge 7.13'te gösterilmiştir. Çizelgede gösterilmemiş olan bitişik evlerde ise, iki katlı 18 evden 4'ünde (2'şerli bitişik), üç katlı bitişik 2 evde de müşterek bir kuyunun bulunduğu tespit edilmiştir. Bitişik evlerden diğer 14'ünde ise su sağlayan herhangi bir bileşene rastlanmamıştır. Dolayısıyla bitişik evlerdeki durum kendi içinde değerlendirildiğinde 20 evden 6'sında, yani % 30'unda kuyu bulunduğu görülmüştür.

---

[*] Evlerin listesi için bknz. İstanbul Külliyatı XXXII, Vakıf Su Defterleri Su Tahrirleri (1655-1807), İstanbul Büyükşehir Belediyesi İSKİ Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2003, s.XLV. Bu listenin yanı sıra, yine Su Külliyatı ile ilgili yayınlar üzerinden Tabakoğlu'nun makale çalışmasındaki katma suların sahipleri hakkındaki liste de bu açıdan karşılaştırma malzemesi olarak kullanılabilir. Bknz. Tabakoğlu, Ahmed, (2006), "Kırkçeşme Suları", Suyu Arayan İstanbul Vakıf Sular ve Kırkçeşme (haz. Said Öztürk), İstanbul Büyükşehir Belediyesi İSKİ Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, s.147-260.

Çizelge 7.15 Evlerde su kuyusu bulunma oranları

Evin Su Kuyusu sayısı	**1 Katlı Ev Sayısı (1 katlı evlerde %)**	**2 Katlı Ev Sayısı (2 katlı evlerde %)**	**3 katlı Ev sayısı (3 katlı evlerde %)**	**4 katlı Ev sayısı (4 katlı evlerde %)**	**Tek bölümlü toplam ev sayısı (153 menzil içindeki %)**	**Dahiliyeli-Hariciyeli Ev Sayısı (28 menzil içindeki %)**
Kuyusuz	**10** (% 62,5)	**37** (% 42,53)	**7** (% 14,29)	**-**	**54 (% 35,29)**	**-**
Müşterek su kuyusu bulunan	**1** (% 6,25)	**4** (% 4,60)	**1** (% 2,04)	**-**	**6 (% 3,92)**	**1 (% 3,57)**
1 kuyulu	**5** (% 31,25)	**42** (% 48,28)	**40** (% 81,63)	**1** (% 100)	**88 (% 57,52)**	**19 (% 67,86)**
2 kuyulu	**-**	**3** (% 3,45)	**1** (% 2,04)	**-**	**4 (% 2,61)**	**6 (% 21,43)**
3 kuyulu	**-**	**1** (% 1,15)	**-**	**-**	**1 (% 0,65)**	**1 (% 3,57)**
Toplam ev sayısı	**16** (% 100)	**87** (% 100)	**49** (% 100)	**1** (% 100)	**153 ev (% 100)**	**27 + 1 (1,5 kuyu) =28 ev (% 100)**

Ayrıca kuyu, kıymetlendirilen bileşenler arasında da yer almıştır. İncelenen evlerdeki en düşük kuyu kıymeti 1800 akçe iken, en yüksek kıymet ise 10600 akçedir. Bunlardan özellikle 3000 akçe değerinde olan kuyu sayısında bir yoğunlaşma vardır. Çalışmanın 5.1.2. bölümündeki, Çizelge 5.9'da gösterilen bu kıymet dağılımı, bu yoğunlaşmayı ve evlerdeki kuyuların farklı değerlere sahip olduğunu göstermiştir. Kıymet hesabındaki bu farklılığın nedeni hakkında kesin bir şey söylemek zorsa da, kuyunun derinliği, dolayısıyla malzeme ve işçilik farkı, içindeki suyun miktarı gibi özelliklerinin, kıymeti değiştirmiş olabileceği düşünülebilir. Öte yandan kıymetlerle ilgili bu değerlerin diğer su sağlayan bileşenlerle kıyaslanması, kuyunun bunlar arasında kıymeti en düşük bileşen olduğunu göstermiştir. Böyle bir sonuç da, kuyuların önemli ve kaydadeğer bir bileşen olsa da, yine de bir su kaynağı olarak çok zengin olmayan kaynaklar olduğunu düşündürtür. Dolayısıyla kuyuların bile ne kadarlık su ihtiyacını karşıladığına şüphe ile bakmak, en azından her kuyunun aynı olmayacağını düşünmek gerekir.

Kuyuların, evlerde konumlanmasına bakıldığında da, kuyu, evde avlu ve bahçe varsa, alt katlarda bu açık mekanlarla ilişkili bir yerde bulunuyor olmalıdır. Mekan tariflerinde genellikle kuyunun, bahçe veya avluyla ardı ardına sıralanması da buna işarettir. Bunun yanında kuyu, iki bölümlü evlerde hariciye kısmında da karşılaşılmış olmasına rağmen, çoğunlukla dahiliyenin bir bileşeni olduğu söylenebilir.

Kuyusu olan evlerden örnekler vererek buraya kadar anlatılanları değerlendirmek yararlı olacaktır. İlk örnek, dahiliyeli hariciyeli evlerden Toptaşı mahallesinde bulunan padişahın mülkiyetindeki bir ev olabilir. Bu evde kuyu, hem bahçe, hem de avlusu bulunan üç katlı dahiliye kısmında bulunan bir bileşendir ve kuyunun kıymeti hesaplamaya katılmamıştır. Evde suyun kullanılacağı abdesthane, kenif, matbah gibi bileşenler varsa da, hamam ve mağsel gibi bir yıkanma mekanına rastlanmamıştır. Diğer bir örnek de Şerife Zeynep Hatun'un Arabacı Bayezıd mahallesindeki dahiliyeli-hariciyeli mülk evi olabilir. Bu evde de 3600 akçe değerindeki kuyu, bahçesi bulunan dahiliye kısmındadır. İki katlı dahiliyede suyun kullanılacağı mekan bileşenleri, alt katta bulunan matbah ve keniftir ve bu evde de yıkanma mekanı yoktur. Hacı Mustafa isimli bir şahsın Hacı Bayram Kaftani mahallesinde bulunan dahiliyeli hariciyeli mülk evi de, kuyunun dahiliye kısmında bulunduğu evlere örnek olabilir. Öte yandan bu evdeki kuyu, evin komşularından Seyyid Osman Efendi ile müşterek bir kuyudur. Bu evde aynı zamanda su ile ilgili diğer bir bileşen olan su hazinesi de bulunmaktadır. Evde kenif ve matbahla birlikte, orta katta bulunan hamam, su kullanılan bileşenlerdir. Aynı şahsın Çoban Çavuş mahallesinde kiracı olduğu dahiliyeli-hariciyeli vakıf evi ise kuyunun hariciye kısmında da bulunabildiğini gösteren bir örnek olarak incelenebilir. Bu evdeki kuyu, 3000 akçe değerindedir ve suyun kullanılacağı mekan bileşenleri dahiliyede kenif, matbah ve hamam, hariciyede de kenifler gibi görünmektedir. Bu örneklerde, dahiliye veya hariciye kısmında bulunan ve evin kendisinin kullandığı veya komşusuyla müşterek olan birer kuyu bulunmaktadır. Öte yandan çizelgede de gösterildiği üzere, iki veya üç kuyu bulunan evlerle de karşılaşılmıştır. Mustafa isimli bir şahsın Baklalı mahallesindeki dahiliyeli hariciyeli mülk evi birden fazla kuyusu olan böyle bir evdir. Bu evde hem bahçesi olan dahiliye kısmında, hem de avlusu olan hariciye kısmında 3000 akçelik birer kuyu yer almaktadır. Bina zemin alanının 463,5 zira olduğu büyükçe olan bu evde dahiliyede orta kattaki kenif ve alt kattaki matbah ve hamam, hariciyede ise üst ve orta kattaki kenifler su kullanılan bileşenlerdir. Sadrazam Seyyid Hasan Paşa'nın Murad Paşa-yı Atik mahallesindeki mülk evde ise üç kuyu vardır ve kuyuların üçü de dahiliye kısmında bulunmaktadır. "Hariciyyede fevkani 2 oda, dehliz, tahtani bir oda, bir ahur, kenif, taş maslak, dahiliyyede fevkani üç oda, divanhane, bir kilar, tahtani bir kilar, iki kenif, üç bi'r-i ma, matbah, iki mahzen, fırun, eşcar-ı müsmireli bağçeyi müştemil menzil" şeklinde tarif edilen ve hariciyesinde taş maslağı bulunan bu evde, matbah ve kenifler su kullanılan bileşenlerdir. Evde yıkanma mekanına rastlanmamıştır.

Kuyusu bulunmayanların da azımsanmayacak sayıda olduğu tek bölümlü evlerdeki kuyulu örneklere de bakılacak olursa, ilk olarak tek katlı evlerden zemin alanı ve oda sayısı bakımından büyükçe olan evlerden Ali Efendi'nin Ali Fakih mahallesinde bulunan bahçeli mülk evinden başlanabilir. Kuyusu olan ve dört odası ve bir sofası bulunan bu evde suyun kullanıldığı mekan bileşenleri de matbah ve keniftir. Vakıf mütevellisi kaymakamı Hacı Hüseyin isimli şahsın Koruk Mahmud mahallesinde bulunan, cüneyneli tek katlı mülk evinde de müşterek bir su kuyusu bulunmaktadır. Bir odası ve bir sofası bulunan bu evde de matbah ve kenif, su kullanılan mekan bileşenleridir. İki ve üç katlı evlerden ilk örnek de, Şerife Zeyneb Hatun'un Hace Veys mahallesindeki iki katlı mülk evi olabilir. Bu evde 2400 akçe olarak hesap edilen müşterek bir su kuyusu vardır. Alt katta matbah ocağı bulunan bu evin üst katında da su kullanılan mağsel ve kenif bileşenleri yer almıştır. İki katlı evler içerisinde Teşrifati Mir Mehmed Akif'in El-hace Mihrişah Hatun mahallesinde kiracı olduğu avlulu vakıf evi ve şahsın Toptaşı mahallesindeki bahçeli mülk evi de bir kuyusu bulunan evlere örnektirler. Kuyuları her iki evde de 3000 akçe değerinde olan evlerden kiracı olunan evde üst katta bulunan iki oda ve dehlizden başka mekan bileşenine rastlanmamışken, mülk evde ise mekan bileşeni sayı ve çeşidi daha fazladır: "Fevkani iki oda, 1 suffa, matbah, dehliz, abdesthane, tahtani 1 oda, ahur, kenif, bi'r-i ma, zir-i zemin mahzen ve bir mikdar bağçeyi müştemil mülk menzili". Evdeki matbah, abdesthane ve kenif, su kullanılan mekan bileşenleri olarak gösterilebilir. Diğer bir örnek de Hacı Ali isimli bir şahsın Divane Ali mahallesindeki iki katlı mülk evi olabilir. 4800 akçe değerinde bir kuyusu olan bu evde 49 ziralık ayrı bir bölüm olması dolayısıyla ayrı ve büyük bir matbah ve üst katta da abdesthane ve kenif gibi su ihtiyacı olan bileşenler vardır. Tek bölümlü evlerde birden fazla kuyusu olan evlere de bakmak anlamlıdır. Saliha Hatun'un Hüseyin Ağa mahallesindeki üç katlı mülk evinde iki kuyu vardır. Bu ev, alt katında lüleci karhanesi de bulunan bir evdir. Üst ve orta katlarda yalnızca odaların yer aldığı bu evde, ev içi mekan bileşenleri arasında alt kattaki kenif dışında su kullanılabilecek başka bileşene rastlanmamıştır. Dolayısıyla evde iki kuyu bulunuyor olması, evle birlikte alt katta lüleci karhanesi olarak adlandırılan işyerinin de olmasıyla ilişkili gözükmektedir. Fatma Hatun'un Serrac İshak mahallesindeki iki katlı mülk evi de 3 kuyusu olan daha büyükçe bir ev örneği olarak önemlidir. Bu evin mekan tarifi "Fevkani 4 oda, dehliz, 2 kenif, tahtani 1 oda, 1 köşk, dehliz, kenif, abdesthane, hammam ma'a camekan, kargir matbah, 3 bi'r-i ma ve etraf-ı erbaadan taş divarı müştemil 1 bab menzil" şeklinde verilmiştir. 43200 akçe değerinde kargir hamamı olan bu evde kuyuların her biri de 3000'er akçe değerindedir. Evde, böyle bir hamamdaki su ihtiyacını karşılamak için üç kuyuya gereksinim olmuş gibi gözükmektedir.

Su ile ilgili diğer mekan bileşenlerine gelince, detaylı tarifi bulunan evlerden 3'ünde (% 1,49) su hazinesi, 5'inde (% 2,48) de sarnıçtan söz edilmektedir. Bunlar da kuyusu bulunan evlere eklenince, su sağlanan bir bileşenin bulunduğu ev sayısı 141'e ulaşır ki, bu da incelenen evlerden % 69,80'inde ev içinde su ihtiyacının giderildiğini göstermiştir.

Su hazinesi ve sarnıcın bulunduğu evler incelendiğinde, su hazinesi bulunan evlerin ikisinin dahiliyeli-hariciyeli, birinin üç katlı evler arasında olduğu; sarnıcı olan evlerin de üçünün iki katlı, ikisinin de üç katlı evler olduğu görülmüştür. Su hazinesi bulunan dahiliyeli-hariciyeli evlerden birincisi Hacı Mustafa isimli şahsın mülkiyetindeki Hacı Bayram Kaftani mahallesinde bulunan evdir. Su hazinesi dahiliye kısmında alt kat bileşenlerinden biri olarak sayılmıştır. Evde aynı kısımda orta katta bir hamam ve büyük ihtimalle bahçede bulunan, komşu ile müşterek bir kuyu (bi'r-i ma) da vardır. İkinci ev, Haslar'da Mehmed Bey mahallesinde bulunan su hazinesinin yanı sıra, iki kuyu ve yarım masura ma-i lezizi de bulunan bir evdir. Metnin ilerleyen kısımlarında "ma-i leziz" ile birlikte bu ev, yeniden ele alınarak tartışılacağından, burada daha fazla bilgi vermeye ihtiyaç yoktur. Su hazinesi bulunan üçüncü eve gelince, bu ev de Karlo isimli bir Gayrimüslimin Kasımpaşa'da Bedrüddin Bey mahallesinde bulunan mülk evidir. Bu evin mekan tarifi şöyledir: "Ulyada 3 oda, 1 suffa, kilar, abdesthane, dehliz, Vustada 2 oda, 1 matbah, kenif, abdesthane, dehliz, Süflada 2 sagir oda, 1 kebir matbah, abdesthane, kenif, 1 su mahzeni, 1 kilar, 1 bi'r-i ma, eşcar-ı müsmire ve gayr-i müsmireli bağçe ve iki taraftan taş divar ve zokak kapusını muhtevi mülk menzil". Alt katta bulunan bileşenler arasında sayılan su mahzeninin yanı sıra, bu evde bir kuyu da bulunmaktadır. Bu ev, hamamı veya mağseli bulunmayan bir evdir. Bu evlerin dışında detaylı mekan tarifi verilmeyen Mustafa isimli bir şahsın kiracı olduğu, Şehsuvar Bey mahallesinde bulunan vakıf evinde de su hazinesi, hamam ve bir kuyu olduğu tespit edilmiştir. Bu evde bu mekanlardan su hazinesi ve hamamın kıymeti 24000 akçe, kuyu da 3000 akçe olarak hesap edilmiştir. Müezzin Seyyid Hacı Mehmed'in kiracı olduğu Manisalı mahallesindeki vakıf evinde de bir kuyu ve kuyu mahzeninin kıymet hesaplamasına dahil edildiği belirtilmiş, ancak yalnızca toplam kıymet verildiği için bu bileşenlerin kıymetleri hakkında bilgi edinilememiştir.

Sarnıcı olan evler, yalnızca tek bölümü olan evler arasında çıkmıştır. Evlerden birincisi, Hacı Bayram Kaftani mahalle vakfı mütevellisi olan Mehmed isimli şahsın Koca Mustafa Paşa mahallesindeki mülk evidir. Yıkanma mekanına rastlanmamış olan bu evde kıymetlendirilen bileşenler arasında 12000 akçe değerinde bir sarnıcın ve 3000'er akçelik iki kuyunun bulunduğu görülmüştür. İkinci ev, Caniki isimli Gayrimüslim ve kardeşlerinin kiracı olduğu,

Galata'da Bereketzade mahallesinde bulunan bir vakıf evidir. Mekan bileşenleri "Fevkani 4 bab kargir oda, 1 dehliz, Tahtani 4 bab oda, sarnıç, ahşabdan 1 kilar, 1 dehliz, kapuyı müştemil" olarak tarif edilen bu evde, sarnıç, alt kat bileşenleri arasındadır. Üçüncü ev, Deron isimli Gayrimüslimin Sancakdar Hayreddin mahallesindeki mülk evidir. "Ulyada 2 oda, camlı köşk, 1 matbah, bir mikdar dehliz, Vustada 2 oda, 1 matbah, bir mikdar dehliz, Süflada 1 matbah, bi'r-i ma, sarnıc, 1 köşk, tahtında kargir zir-i zemin mahzen ve bir mikdar bağçeyi müştemil mülk menzil" şeklindeki mekan tarifinden de görüleceği üzere, alt kat bileşenleri arasında sayılan sarnıcın yanında kuyusu da olan bu evde, hamam ve mağsel gibi bir yıkanma mekanına rastlanmamıştır. Aynı şahsın aynı mahallede bulunan diğer mülk evi de sarnıcı bulunan ikinci evdir. Bu evin mekan tarifi de "Ulyada 1 cihannüma odası, tahta puş, 2 oda, 1 camlı oda, 1 matbah, Vustada 2 oda, bir mikdar dehliz, 1 camlı suffa, 2 matbah ocağı, Süflada kömürlük, kilar, muhtıb, bi'r-i ma, sahırnıc, zir-i zemin mahzeni müştemil mülk menzil" şeklinde verilmiştir. Sarnıç ve bir kuyusu da olan bu evde de yıkanma mekanı yoktur. Deron isimli şahsın söz konusu mülk evlerinde toplam kıymet verildiği için, sarnıç ve kuyu için hesaplanan değerler bilinememektedir. Detaylı tarifi olmayan evler arasında da Reisülküttab Hacı Mustafa ve karısının Katip Kasım mahallesindeki mülk evinde ve Hacı Ali isimli şahsın Galata haricinde Şahkulı mahallesindeki mülk evinde de sarnıç ve bununla birlikte bir kuyuya rastlanmıştır. Sözü edilen bu evlerden ilkinde sarnıç 24000 akçe, kuyu da 3000 akçe değerindedir; ikincisinde de sarnıç ve kuyunun toplam kıymeti 355 kuruş (42600 akçe)[*] olarak verilmiştir. Tezkire-i evvel Mir Mehmed Akif isimli şahsın Kilise Cami yakınında Sinan Paşa mahallesinde bulunan mülk evinde de mekan tarifi verilmemiş, ancak kıymet hesaplamasında "derun sahırnıclı bir bi'r-i ma"nın 6000 akçe değerinde olduğu belirtilmiştir.

Bu bileşenlerin yanısıra, biri yukarıda su hazinesi ve kuyusu olan evler arasında, diğeri de detaylı mekan tarifi bulunmadığı için inceleme dışı bırakılan evler arasında yer alan iki evde de "ma-i leziz" ifadesiyle karşılaşılmıştır. Ma-i leziz tatlı su anlamına gelir ve evlerde "bir masura ma-i leziz" veya "nısf masura ma-i leziz" şeklinde tarif edilmiştir. Burada masura, çeşitli kaynaklarda 6,5 m^3/gün'e denk gelen bir su ölçü birimi olarak gösterilmiş olsa da[**], bu hesaplamaların anakronik bir yönü olduğu düşünülmelidir. Debinin ve basıncın bugünün

---

[*] Ancak Şahkulu mahallesindeki bu evdeki kıymet hesabında bir yanlışlık yapıldığı düşünülmektedir. Dolayısıyla 355 guruş (42600 akçe) olarak verilen değere şüpheyle bakmak gerekir.

[**] Masura için bknz. Çeçen, Kazım, (1991) İstanbul Vakıf Sularından Üsküdar Suları, İSKİ Yayınları, İstanbul, s.42.

dünyasında hesaba katılan problemler olduğunu belirtmek, dolayısıyla incelenen dönemde suyun sabit bir debi ile akacak şekilde düzenlenmiş olamayacağını, boru sistemlerinin bugünkü gibi belli bir hız ve tazyik verilecek kadar da dayanıklı olamayacağını akılda tutmak gerekir. Suyun ancak küçük çaplı borulardan kendi seyriyle gidebileceği kadar akıcı olabileceği bir sistemdir buradaki. Masura ve diğer ölçü birimleri de bu küçük çaplı borulardan akan sular için kullanılan ölçü birimleri olarak değerlendirilmelidir.

Bu tartışmanın ardından birinde bir, diğerinde yarım masuralık ma-i lezizin yani akar suyun bulunabildiği evlere dönülecek olursa, öncelikle evlerin her ikisinin de dahiliyeli-hariciyeli evler olduğunu belirtmek gerekir. Evlerden birincisi, Haslar'da Mehemmed Bey mahallesindeki Hacı Ali isimli bir şahsın kiracı olduğu vakıf evdir. Bu evdeki mekan tarifi şöyledir: "Dahilen ve haricen fevkani ve tahtani 13 bab oda, 1 harab hammam, 1 köşk, kenif, 2 bi'r-i ma, eşcar-ı müsmire ve gayr-i müsmireli bağçeyi ve nısf masura ma-i lezizi müştemil menzil". Bunun yanısıra, evin kıymetlendirilmesi yapılırken, 16 ziralık bir kargir su hazinesi ve yarım masura ma-i leziz de ayrıca kıymetlendirilen bileşenler arasındadır. Akar su olduğu düşünülen yarım masuralık tatlı suyun kıymeti evde kıymetlendirilen diğer öğelerle karşılaştırıldığında oldukça yüksektir.[*] Kargir su hazinesi 3840 akçe, yarım masura ma-i lezizin kıymeti 36000 akçe olarak hesap edilmiştir. Bina kıymetinin 70200 olduğu düşünülünce, 36000 akçelik suyun evin binasının yarısı değerinde bir fiyatı olduğu, dolayısıyla böyle yüksek bir değeri olan tatlı suyun evler için bir lüks olduğu görülecektir. Bu evde 2 adet de su kuyusu (bi'r-i ma) bulunduğu bilinse de, bunlar için ayrıca bir kıymetlendirme yapılmamıştır. Ancak diğer evlerdeki kıymetleriyle kıyaslandığında kuyunun ma-i leziz kadar yüksek bir fiyatı olmadığı düşünülebilir. "Ma-i leziz" ifadesinin geçtiği diğer ev de, padişahın mülkiyetinde bulunan Sarı Musa mahallesindeki dahiliyeli-hariciyeli bir evdir. Bu evde çok da detaylı olmayan "Hariciyye ve dahiliyye hammam, bir masura ma-i-lezizi, bağçeyi müştemil bir adet menzil" şeklinde bir mekan tarifi verilmiştir.

Taş maslak da ayrıca incelenmesi gereken bir bileşendir. Sadrazam Seyyid Hasan Paşa'nın Murad Paşa-yı Atik mahallesinde bulunan dahiliyeli-hariciyeli mülk evinde dahiliye kısmında

---

[*] Evin toplam kıymeti 240000 akçe olup, kıymetlendirilen her bir öğenin kıymeti şöyledir: Arsa kıymeti: 83700 akçe, Bina kıymeti: 70200 akçe, Sakf-ı matbah kıymeti: 1200 akçe, Köşk kıymeti: 6480 akçe, Kargir su hazinesi kıymeti: 3840 akçe, Harab hammam kıymeti: 10800 akçe, Kargir ocak kıymeti:4800 akçe, Nısf masura ma-i leziz kıymeti:36000 akçe, Taş divar kıymeti: 22920 akçe. Bu değerler arasında bir karşılaştırma yapıldığında tatlı suyun bina kıymetinin yarısı, hamamın yaklaşık 3,5 katına eşdeğer bir değeri olduğu görülmüştür.

üç tane su kuyusunun yanısıra, hariciyesinde de alt katın bileşenleri arasında taş maslak vardır. Hacı Mustafa Ağa'nın Mahmud Ağa mahallesinde bulunan dahiliyeli-hariciyeli mülk evinde de rastlanan bu bileşenin, bu evde ise dahiliye kısmının alt kat bileşenleri arasında sayıldığı görülmüştür. Bu evde de dahiliyede bir kuyu vardır. Hanım Hatun isimli bir kadının Çivizade mahallesinde bulunan iki katlı mülk evinde de, kuyunun yanısıra, alt kat bileşenleri arasında taş maslak bulunmaktadır. Maslağın sözlük anlamlarından birinin "daima akan su borusu" olduğu düşünüldüğünde, burada tarif edilen bileşenin akar bir suyu ifade etmiş olabileceği akla gelmiştir. Ancak, sözü edilen üç evde de kıymetlerle ilgili hiçbir bilgi olmadığı için taş maslağın akar su ile ilişkilendirilebilecek bir bileşen olup olmadığını bilmek zorlaşmıştır. Ma-i leziz ile ilgili incelemeler de hatırlanacak olursa, taş maslak eğer sürekli akan bir su borusu ise, bunun oldukça pahalı bir bileşen olduğunu düşünmek gerekecektir. Ancak kesin bir şey söylemek çok zordur.

Öte yandan kuyu, sarnıç, su hazinesi gibi su sağlayan herhangi bir bileşene rastlanmamış olan evlerde su ihtiyacının nasıl giderildiği de önemlidir. Bu evlerde, su, büyük ihtimalle mahalle çeşmelerinden taşınarak sağlanmaktadır. Padişaha su sıkıntısı ile ilgili olarak sunulmuş bazı belgeler, suyunu mahalle çeşmesinden sağlayan kent sakinleri hakkında bilgi vericidir. 1795 yılı ma-i leziz defterlerinde padişaha sunulan bir dilekçede, Eyüp Otakçılar yakınında Takyecibaşı mahallesi civarındaki dört mahallenin sakinlerinden toplam 54 kişi, mahalle çeşmelerine 100 seneden fazla zamandır akmakta olan bir masura suyun kesildiğini ve söz konusu mahallelerin sakinlerinin çektikleri susuzluğu dile getirmektedir.[*] Çalışmanın önceki bölümlerinde söz edilen bir başka dilekçede de, Samatya iskelesi civarında oturan sakinlerin padişaha, çeşmelerinde su akmadığını anlattıkları görülmüştü.[**] Bu dilekçeler, söz konusu evlerde kuyu gibi bir bileşenin olmadığını, mahallelerin sakinlerinin suyu mahalle çeşmesinden sağladığını, hatta mahalle çeşmesi de akmadığı için su sıkıntısı çektiklerini gösteren önemli belgelerdir.

---

[*] Bknz. Ma-i Leziz defterleri 3 (s.195-197), Muharrem 1210/ 18 Temmuz 1795 tarihli, 285/55/1b no'lu kayıt.

[**] Burada sözü edilen çeşme, mahalle çeşmesidir. Bknz. Çalışmanın 7.2.8 bölümü.

7.2.14 Avlu, Bahçe, Cüneyne, Hadika

Evlerde, bina içi bileşenlerin ardından, bina dışındaki açık mekanlar olarak düşünülen avlu ve bahçe de sayıca en fazla karşılaşılan bileşenler arasındadır. (Çizelge 7.1) Çizelge 7.1'de bu bileşenlerin bulunduğu ev sayısı verilmiş olsa da, kent içinde bu şekilde avlu veya bahçe gibi açık mekanı bulunan evlerin oranını tespit edebilmek için detaylı mekan tarifi bulunan evler (202 ev) üzerinden bir inceleme yapılmıştır. (Çizelge 7.16) Bu incelemeye göre, evlerin 159'unda, yani % 78,71'inde avlu veya bahçe grubu bileşenlerinden en az biri bulunmaktadır. Bu oran, kent içinde evlerin büyük çoğunluğunun avlu ve bahçe gibi açık mekanları olduğunu göstermektedir. Avlusu olan ev sayısı 92 (% 45,54), bahçesi olan 73 (% 36,14), cüneynesi olan 7 (% 3,47) ve hadikası olan ev sayısı da 1'dir (% 0,50). Bu evlerden bir kısmında avlu ve bahçe grubu bileşenlerinin her ikisi de bulunmaktadır, çizelgede bu durumlar ayrı ayrı gösterilmiştir. Bu şekilde bileşenleri olan 14 ev (% 6,93) vardır. Çizelgede söz konusu bileşenlerin, dahiliyeli-hariciyeli, bitişik ve tek bir bölümden oluşan evlerdeki bulunma oranları da ayrıca gösterilmiştir. Öte yandan sayısal sonuçları aşağıdaki gibi olan bu mekanların nasıl bileşenler oldukları, terminolojik olarak ne anlama geldikleri hakkında da bilgi vermek gerekir.

İlk olarak açık mekanlar arasında sayısal olarak en fazla karşılaşılan bileşen ile, avlu ile, başlamak anlamlı olacaktır. İncelemede avlunun, dahiliyeli-hariciyeli olmak üzere iki bölümlü evlerin yanısıra, tek bölümden oluşan 1 ila 4 katlı evler ve bitişik evlerin hepsinde karşılaşılabilen bir bileşen olduğu görülmüştür. Avlunun "geleneksel İstanbul evleri" anlatılarında[*] pek de sözü edilmeyen bir bileşen olduğu düşünülürse, bu incelemenin sonuçlarının farklı bir duruma işaret ettiği görülecektir. Avlu, etrafı çevrili alan olarak tanımlanmaktadır. (Yerasimos, 2006)

Boyutları bakımından avlu bulunan evlerin arsa büyüklüklerinin ortalaması 291,15 zira çıkmıştır. İncelenen evlerin tümünün arsa büyüklüğü ortalamasının 448,52 zira olduğu hatırlanırsa (Çizelge 4.1 ve 4.2), avlulu evlerin boyutları bakımından küçük evler arasında oldukları söylenebilir. Metnin ilerleyen kısımlarında ele alınan bahçeli evlerde ise durum tam tersi olacaktır. Bahçeli evler, genellikle arsası büyük boyutlu evler arasında çıkacaktır.

---

[*] Avlu, Faroqhi'nin çalışmasında ve İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki konutlara ilişkin pek çok çalışmada sık görülen bir bileşen olsa da, İstanbul evleriyle ilgili anlatılarda çok da sözü edilmeyen bir bileşen olmuştur.

Çizelge 7.16 Evlerde avlu, bahçe, cüneyne ve hadika bulunma oranları

		Dahiliyeli-Hariciyeli evler*	**1 katlı evler**	**2 katlı evler**	**3 katlı evler**	**4 katlı evler**	**Bitişik evler**	
							2 katlı bitişik evler	**3 katlı bitişik evler**
Yalnız Avlu Bulunan Evler ***78 ev (% 38,61)***		9 (% 31,03)	7 (% 43,75)	26 (% 29,89)	21 (% 42,86)	1 (% 100)	14 (% 77,78)	-
Hem Avlu, Hem Bahçe/ Cüneyne/ Hadika Bulunan Evler ***14 ev (% 6,93)***	Hem Avlu, Hem Bahçe Bulunan Evler ***13 ev (% 6,44)***	7 (% 24,14)	-	4 (% 4,60)	2 (% 4,08)	-	-	-
	Hem Avlu, Hem Cüneyne Bulunan Evler ***1 ev (% 0,50)***	-	-	1 (% 1,15)	-	-	-	-
	Hem Avlu, Hem Hadika Bulunan Evler	-	-	-	-	-	-	-
Yalnız Bahçe/ Cüneyne/ Hadika Bulunan Evler ***67 ev (% 33,17)***	Yalnız Bahçe Bulunan Evler ***60 ev (% 29,70)***	7 (% 24,14)	5 (% 31,25)	33 (% 37,93)	15 (% 30,61)	-	-	-
	Yalnız Cüneyne Bulunan Evler ***6 ev (% 2,97)***	-	1 (% 6,25)	3 (% 3,45)	-	-	2 (% 11,11)	-
	Yalnız Hadika Bulunan Evler ***1 ev (% 0,50)***	1 (%3,45)	-	-	-	-	-	-
Avlu veya Bahçe/Cüneyne/Hadika Bulunmayan Evler ***43 ev (% 21,29)***		5 (% 17,24)	3 (% 18,75)	20 (% 22,99)	11 (% 22,45)	-	2 (% 11,11)	2 (%100)
Toplam ***202 ev (% 100)***		29 (%100)	16 (%100)	87 (%100)	49 (%100)	1 (%100)	18 (%100)	2 (%100)
Hesaplamaya dahil edilmeyen evlerdeki durum:		Yalnız bahçesi olan 2 ev daha var.	-	Yalnız bahçesi olan 2 ev daha var.	-	-	-	-

* Hesaplama mekan tarifi detaylı verilen, oda sayısı saptanabilen 29 ev üzerinden yapılmıştır.

Hem arsa, hem bina boyutu verilen evler incelendiğinde, binadan arta kalan alanların olması, bunların bahçe ve avlu gibi açık mekanlara ayrılmış olabileceğini düşündürtmüştür. Ancak, biri dahiliyeli-hariciyeli, diğeri üç katlı tek bir bölümden oluşan iki evde arsa ve binanın eşit büyüklükte olması ve bu iki evde de avlu bulunuyor olması bu düşünceye ters düşmektedir. Çünkü eşit büyüklükte arsa ve bina olması, binadan arta kalan bir arsanın olmadığını gösterir. Dolayısıyla burada avluların binanın iç bileşeniymiş gibi hesap edilmesi söz konusu olabilir. Bu bakımdan kayıtlarda avlular, açık bir mekan olarak bahçeden farklı bir şekilde ele alınıyor da olabilir. Ancak eğer öyleyse, avlusu bulunan diğer evlerde binadan arta kalan alanların yalnızca boş arsa mı olduğu sorusu gündeme gelir. Bu durum tam olarak anlaşılamamıştır. Hem arsa, hem bina boyutu verilen avlulu evler üzerinden bir inceleme yapıldığında, 26 tane avlulu ev vardır ve bunlardan 6'sında bahçe de evin bileşenleri arasında sayılmıştır. Bu 6 evin binadan arta kalan arsa büyüklükleri ortalaması 194,33 zira iken (en küçük 59 zira, en büyük 470 zira), yalnız avlusu olan diğer 20 evin ortalaması 56,85 zira (en küçük 0, en büyük 176 zira) çıkmıştır. 26 evin tümü değerlendirildiğinde de, binadan arta kalan arsaların büyüklüklerinin ortalaması 88,58 ziradır. Metnin ilerleyen kısımlarında, bahçe bulunan evlerdeki bina dışındaki alanların büyüklüğü hakkında benzer sonuçlar vereceğinden avlulu evlerde açık alanların, bahçeli evlere oranla daha küçük boyutlu oldukları söylenebilir. Eğer bina dışı alanlar, avluların büyüklüğüne dair bir ipucu oluşturuyorsa avluların en büyüğü 176 ziraya kadar çıkabilecektir. Öte yandan bahçelerde de yine avluların boyutlarına benzer boyutlar olabiliyorsa da, üst sınır 5045 ziraya kadar çıkabilmiştir.

Yerasimos (2006), cüneyne, hadika ve bağçe terimlerinin üçünün de bahçe anlamına geldiğini belirtmiştir. Kaynaklardan edinilen bilgiler ışığında da, bu üç terimi bahçe grubu bileşenleri adı altında toplamak mümkün gibi görünmekteyse de, yine de birbirinden farklı anlamlar taşıdıkları düşünülmelidir.

Öncelikle "bahçe" teriminin geçtiği evlerle başlanırsa, kayıtların bazılarında bahçenin, "eşcar-ı müsmireli bağçe" ve "gayr-i müsmireli bağçe" şeklinde tarif edildiği görülmektedir. Bu ifadeler, bahçede meyveli (müsmire) ve meyvesiz (gayr-i müsmire) ağaçların (eşcar) bulunduğunu gösterir. Evlerden birinde ise, bahçenin "sebzeli kebir bağçe" olduğu belirtilmiştir. Bu ifadelerde meyveli ağaçlar ve sebzeli diye ifade edilen bahçelerin, meyve ve sebze yetiştirme amaçlı olduğu ortadadır. Bahçelerde meyvesiz ağaçların bulunması ise, gölge amaçlı olabilir. Dolayısıyla bahçelerin açık mekanlar olarak, hatta köşk, kameriye gibi bileşenler de varsa, oturma ve dinlenme amaçlı kullanıldığı da düşünülebilir. Öte yandan bu şekilde ifade edilmeyen, yalnızca "bir mikdar bağçe" şeklinde belirtilen, dolayısıyla nasıl bir

bahçe olduğu hakkında fikir yürütülemeyecek olan ev sayısı da az değildir. Evlerden birindeki "3 sed kebir bağçe" ifadesi de, teraslar halinde düzenlenen büyük bir bahçeye işaret ederken, bahçenin içeriği hakkında bir fikir vermemektedir. Bütün bu ifadelerden yola çıkarak, bahçelerin, meyveli veya meyvesiz ağaçların bulunduğu, sebze-meyve de yetiştirilebilen, hatta bazı evlerde köşk, mahzen, kuyu gibi bileşenlerin de yer aldığı mekanlar olduğunu düşünmek gerekir. Ayrıca, bahçe, özellikle dahiliyeli-hariciyeli evlerdeki konumlanması da hatırlanırsa (Çizelge 7.2), yani çoğunlukla dahiliye kısmında bulunan bir bileşen olduğu düşünülürse, daha mahrem olması bakımından köşk gibi mekanları da içeriyorsa, evin hane halkı tarafından kullanılan açık mekanlarıdır.

Boyutları bakımından bir karşılaştırma yapabilmek için, bahçe bulunan evlerin arsa büyüklüklerine bakıldığında, ortalama arsa büyüklüğü 746,41 zira çıkmıştır. Kayıtlardaki evlerin arsa büyüklüğü ortalamasının 448,52 zira olduğu hatırlanırsa (Çizelge 4.1 ve 4.2), bahçe bulunan evlerin arsa büyüklüğü bakımında büyük sayılabilecek evler arasında olduğu anlaşılacaktır. Bu evler arasında kayıtlarda hem arsa, hem bina boyutu verilen evler incelendiğinde, binadan arta kalan arsa büyüklüklerinin[*] bahçe ve avlu gibi açık mekanlara ayrılmış olacağı düşünülerek bir değerlendirme yapılabilir. Burada bahçesi olanlardan örnekler vererek, binadan arta kalan arsa büyüklükleriyle yapılan bir değerlendirme, bahçeler hakkında fikir verici olacaktır. İlk örnek, Reisülküttab Hacı Mustafa'nın Şeyh Ferhad mahallesinde kiracı olduğu ve "dahiliyyesinde ulyada 1 oda, 1 sagir oda, suffa, bir mikdar dehliz, vustada bir mikdar dehliz, 1 matbah, 1 sagir hammam, kenif, süflada 1 bi'r-i ma, kenif, bir mikdar bağçe, hariciyyesinde fevkani 2 oda, dehliz, kenif, tahtani 1 kenif ve havlu" bulunan, görece küçük denilebilecek evidir. Bu evde binadan arta kalan arsa büyüklüğü 80 ziradır ve bu alan, mekan tarifindeki bahçe ve avluya ayrılan alan olmalıdır. İkinci örnek, hacı Mustafa isimli bir şahsın Baba Hasan Alemi mahallesindeki dahiliyeli-hariciyeli mülk evidir. Bu evin hariciyesinde avlu, dahiliyesinde de bahçe bulunmaktadır. Binadan arta kalan arsa büyüklüğü 59 zira, evin bahçe boyutunun küçüklüğünü gösteriyor olmalıdır. Mekan tarifi "Fevkani 1 oda, 1 suffa, Tahtında 1 sagir oda, 1 matbah, kenif, 1 dükkan ve menzil ve bi'r-i ma ve bir mikdar bağçeyi müştemil" şeklinde verilen Bedros isimli Gayrimüslimin Serrac Doğan mahallesinde bulunan 2 katlı mülk evi de diğer bir örnek olarak verilebilir. Bu evde de binadan arta kalan ve bahçeye ayrıldığı düşünülen alan 70 ziradır. Bu üç örnekte de bahçeye

---

[*] Binadan arta kalan arsa boyutu, kayıtlarda verilen arsa boyutundan bina boyutu çıkarılarak elde edilmiştir.

ayrılan kısmın 59, 70 ve 80 zira gibi küçük denilebilecek bir boyutta olduğu görülmüştür. Dolayısıyla "bahçe" olarak tarif edilen bu mekanlar, küçük boyutlarda avluların boyutlarında olabilmektedir. Dergah-ı Mualla Kapıcıbaşısı Seyyid Hacı Mehmed Tahir isimli şahsın Eyüp'te Baba Haydar-i Nakşibendi mahallesindeki 2 katlı mülk evinde ise binadan arta kalan kısım 160 ziradır. Bu evin mekan tarifi de "Fevkani 2 bab oda, 2 suffa, dehliz, tahtani 1 bab oda, 1 matbah ocağı, mezbure Şerife Hadice Hatun menzili ile müşterek 1 bi'r-i ma, bir miktar bağçeyi müştemil" şeklinde verilmiştir ve 160 ziralık alan tarifte belirtilen bahçeye ayrılan kısım olmalıdır. Bu bahçe de, boyutları itibariyle, avlularda karşılaşılan büyüklük sınırları dahilindedir.

Öte yandan Şerife Zeynep Hatun isimli bir kadının Arabacı Bayezıd mahallesindeki, mekan tarifi "Hariciyyede fevkani 2 bab oda, Tahtani kenif, ahur, Dahiliyyede fevkani 2 bab oda, 1 suffa, Tahtani 1 matbah, kenif, bi'r-i ma ve bağçeyi müştemil" şeklinde verilen mülk evinde binadan arta kalan arsa boyutu 432 ziradır. Görece çok büyük olmayan dahiliyeli-hariciyeli bu evde, 432 ziralık alan, diğer örneklere kıyasla daha büyük boyutta olan bir bahçeye ayrılmış gibi gözükmektedir. Benzer büyüklükte bir bahçe de, Teşrifati Mehmed Akif isimli şahsın Koca Mustafa Paşa yakınında Uzun Yusuf mahallesinde bulunan "tahtani 3 oda, 1 suffa, 1 matbah, kenif, bi'r-i ma, zat-ı eşcar bağçeyi müştemil 1 bab mülk menzili" şeklinde tarif edilen tek katlı mülk evinde görülmüştür. Bu evde de ağaçlı bir bahçeye ayrılan kısım 448 ziradır. Üç katlı evler arasında da bahçesi büyük olan bir eve rastlanmıştır. Bu ev, Sadrazam Mustafa Paşa'nın Kasap İlyas mahallesinde bulunan ve mekan tarifi "tabaka-i ulyada 3 bab oda, 2 suffa, 1 camlı köşk, bir tabaka-i vustada 3 bab oda, dehliz, kenif, süflada 1 kargir, 1 kilar, kenif, bi'r-i ma, 737 zira eşcar-ı müsmire ve gayr-i müsmireli bağçe ile mecmu'ı 1115 zira arsalı ve iki tarafı taş divar, iki tarafı müşterek taş divarı müştemil" şeklinde verilen mülk evidir. Bu evde tarifte de belirtildiği üzere, meyveli ve meyvesiz ağaçların olduğu bahçenin 737 ziralık daha büyük bir alanı vardır.

Bu örneklerin yanı sıra, çok daha büyük boyutlu bahçeleri olan evlerle de karşılaşılmıştır. Şerife Rukiye Hatun isimli başka bir kadının, Beşiktaş Cihannüma mahallesindeki mülk evi büyük bahçeli bir evdir. "Hariciyye ve dahiliyyesinde fevkani ve tahtani 5 bab oda, 1 camlı köşk, 2 suffa, 2 dehliz, 2 kargir kemer matbah ocağı ve hariciye ve dahiliyede sebzeli kebir bağçeyi ve 2 aded bi'r-i mayı müştemil binalı ve binasız arsa" şeklindeki mekan tarifinde de bahçesinin büyük (kebir) olduğundan söz edilen bu evde binadan arta kalan arsa büyüklüğü 2690,5 zira olarak hesap edilmiştir ve bu alan, bahçeye ayrılan kısma denk düşüyor olmalıdır. Diğer bir örnek ise, Sadrazam Mustafa Paşa'nın "hariciyyede 1 oda, 1 ahur, 1 kenif, dahilinde

fevkani 3 oda, 1 köşk, dehliz, 1 kenif, 1 matbah, bi'r-i ma ve ma'adası eşcar-ı müsmireli bağçe ve etrafı taş divarı havi menzil" şeklinde tarif edilen Cafer Ağa mahallesindeki mülk evidir. Bu evde de meyve ağaçları bulunan bahçeye ayrıldığı düşünülen, binadan arta kalan kısmın büyüklüğü 1223 ziradır. Hacı Ali isimli şahsın Otakçılar Mehmed Bey mahallesinde kiracı olduğu vakıf ev ise, bahçe büyüklüğü bakımından çarpıcı bir örnektir. "Dahilen ve haricen fevkani ve tahtani 13 bab oda, 1 harab hammam, 1 köşk, kenif, 2 bi'r-i ma, eşcar-ı müsmire ve gayr-i müsmireli bağçeyi ve nısf masura ma-i lezizi müştemil menzil" şeklinde tarif edilen evde meyveli ve meyvesiz ağaçların bulunduğu bahçenin büyüklüğü 5045 zira'lık bir alan olmalıdır. Örnekler çoğaltılabilir, ancak burada değinilenler, bahçenin içeriği ve en azından büyüklüğü hakkında fikir vericidir. Bahçesi olan bu örneklerde, bahçenin sebze, meyve yetiştirilebilen ve 59 ziradan 5045 ziraya kadar çok çeşitli boyutlarda olabilen bir açık mekan olarak kullanılan bir yer olduğu görülmektedir.

Bahçenin tanımlanmasının ardından, yine bahçe grubu adı altında incelenebilecek diğer bir bileşen cüneynedir. Cüneyne, incelenen kayıtlarda az karşılaşılan bir bileşendir ve hakkında bulunan bilgiler oldukça sınırlıdır. Sözlük anlamıyla, yalnızca Dağlı'nın sözlük çalışmasında karşılaşılan bu terim, "bostancık, bağçacık" olarak tanımlanmıştır.[*] Behar'ın (1998) ve Artan'ın (1989) da çalışmalarında "küçük bahçe", "a small paradise-like garden" anlamına geldiğini belirttikleri bu terimin nasıl bir bahçe olduğunu bilmek imkansızdır. Ancak Artan, bu konuda minyatürlerden yola çıkarak, cüneynenin su öğeleri ve çiçek tarhlarının (parterres) yer aldığı tasarlanmış bir bahçe olabileceğini düşünmektedir. İncelenen evlerde bu bileşene ilişkin sonuçlar da, aslında boyut olarak bahçeden daha küçük bir bileşen olabileceğini düşündürtmüştür. Ancak bu evlerdeki cüneynenin tasarlanmış özel bir mekan olduğu konusu şüphelidir. Cüneyne, ikisi bitişik olmak üzere 7 evde karşılaşılan bir bileşendir ve evlerin hepsi bir ve iki katlı evler arasından çıkmıştır. Dahiliyeli-hariciyeli, 3 ve 4 katlı evlerde ise bu bileşene rastlanmamıştır. Görüldüğü gibi, büyük boyutlu evlerde karşılaşılmayan bu bileşenin, küçük boyutlu bir bahçe anlamına gelmesi anlamlı gözükmektedir, ancak cüneynenin, küçük boyutlu evlerde tasarlanmış böylesi özel bir mekan olmasına kuşkulu bakmak gerektiği ortadadır.

---

[*] Dağlı, bu tanımı şu kaynaktan alıntılamıştır: Franciscus à Mesgnien Meninski, Thesarurus Linguarum Orientalium Turcicae, Arabicae, Persicae. Haz. Mertol Tulum Viyana 1680: Simurg Yayınları, İstanbul 2002.

Bileşenin bulunduğu evlere bakmak da yararlı olabilir. Evlerden birincisi, Sadrazam Ali Paşa Cami Vakfı Mütevellisi Kaymakamı Hacı Hüseyin isimli şahsın 1 katlı mülk evidir. Koruk Mahmud mahallesinde, 150 ziralık bir arsada konumlanan evde, yalnızca 1 oda, 1 sofa, 1 matbah ve kenifi içeren bina ve cüneyne ile birlikte müşterek bir su kuyusu bulunmaktadır. Dolayısıyla bu ev, görece küçük boyutlu evler arasında düşünülebilir. Cüneynesi olan evlerden, ikisi bitişik olmak üzere beş ev[*] de, Caniki isimli bir Gayrimüslim ve kardeşlerinin mülkiyetindeki evlerdir. Bu evlerden Hatice Sultan mahallesindeki birbirine bitişik, 2 katlı iki ev 225 ziralık bir arsada konumlanırken; Tarsus, Akşemseddin ve Canbaziye (Hoca Paşa yakınındaki) mahallelerindeki 2 katlı üç ev de sırasıyla 324, 330 ve 162 ziralık arsalarda konumlanmıştır. Söz konusu evler, 1 veya 2 odalı evler arasındadır. 162 ziralık arsada konumlanan evde, ayrıca avlu da vardır. Dolayısıyla 162 ziralık arsada, binanın yanı sıra, cüneyne ve avlunun da bulunduğu, bu nedenle de bu bileşenin boyutlarının da küçük olduğu düşünülmelidir. Cüneyne bulunan son ev ise, Hacı Mustafa Ağa isimli bir şahsın Katib Murad mahallesindeki 88,5 ziralık arsada konumlanan mülk evidir. Arsası küçük olan bu evin mekan bileşenleri[**] tek katlı evdekine benzetilebilir. Bu evlerin arsa büyüklüğü ortalaması 182,78 zira çıkmıştır. Avlusu ve bahçesi bulunan evlerle karşılaştırıldığında bu değerin küçük olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla boyutları bakımından küçük bir bahçe olduğu, bu karşılaştırma sonucunda ortaya çıksa da, cüneynenin nasıl bir mekan olduğu hakkında fikir yürütmek çok zordur. Çünkü küçük boyutlu olup, bahçe olarak nitelendirilen mekanları olan evler düşünüldüğünde, cüneyne ve bahçenin yalnızca boyutları açısından farklılaşmadıkları açıktır.

Bahçe grubu adı altında ele alınan ve incelenen kayıtlarda yalnızca dahiliyeli-hariciyeli bir evde karşılaşılan hadika ise, Devellioğlu'nda (2007) " ağaçlı, suyu çok bahçe; bostan; meyva bahçesi, etrafı duvarla çevrilmiş bahçe" olarak tanımlanmıştır. Dağlı da, "bahçe" anlamına

---

[*] Evlerin mekan tarifleri de şöyledir:
Hatice Sultan mahallesindeki evler: "Fevkani 1'er oda, 1'er suffa, 1'er köşk, Tahtani 1'er oda, 1'er suffa, 1'er matbah, 1'er mağsel, 1'er kenif, 1'er kömürlük, birer mikdar cüneyne, 1 bi'r-i ma müştemil başka kapulı birbirine muttasıl"
Tarsus mahallesindeki ev: "Fevkani 1 oda, 1 suffa, 1 matbah, dehliz, Tahtani 1 oda, cameki köşk, bi'r-i ma, kenif, ahur, tahta bend, cüneyneyi müştemil"
Akşemseddin mahallesindeki ev: "Fevkani 2 bab oda, 1 suffa, Tahtani 1 bab oda, 1 matbah, 1 kilar, ahur, 1 kenif, cüneyneyi müştemil"
Canbaziye mahallesindeki ev: "Fevkani 2 bab oda, 1 dehliz, Tahtani 1 bab oda, 1 kenif, cüneyne, havlıyı müştemil"

[**] Bu evin mekan tarifi de "Fevkani 1 bab oda, 1 dehliz, Tahtani 1 bab oda, 1 matbah, 1 kenif, bi'r-i ma ve bir mikdar cüneyneyi müştemil mülk menzili" şeklinde verilmiştir.

gelen bu terimin, Ahter'i Kebir'deki tanımına göre, etrafının çevrili olmazsa hadika olarak adlandırılmayacağını belirtmiştir. Artan (1989) ise, bu terimi şöyle tanımlamakta ve cüneyneden farklı olduğunu belirtmektedir: "A hadika, which more like a park, an orchard, or a meadow, or which may simply referred to some-pleasure grounds that surrounded a particular dwelling, was definitely different than a cüneyne, a small paradise-like garden." Bu çalışmada "hadika" teriminin geçtiği eve bakmak da fikir verecektir. Hacı Mustafa Ağa'nın Daye Hatun mahallesinde bulunan ve mekan tarifi "Dahilen Fevkani 2 bab oda, 1 kilar, 1 suffa, bir mikdar dehliz, tahta bend, Tahtani kargir matbah, 1 kenif, 1 mağsel, müşterek bi'r-i ma, 1 sagir oda, hadika, bi'r-i ma, eşcar-ı müsmire ve gayr-i müsmire, Haricen Ulyada 1 bab oda, Vustada 1 bab oda, bir mikdar dehliz, Süflada 1 bab oda, 1 muhtıb, 1 kenifi müştemil mülk menzil" şeklinde verilen mülk evinde hadika bileşeni, dahiliye kısmında yer alan bir bileşendir ve hadikanın yanı sıra, meyveli ve meyvesiz ağaçlar da bileşenler arasında sayılmıştır. Ancak söz konusu terim hakkında daha fazla bilgiye ulaşılamamıştır.

7.3 Evlerin Eklentili Yapıları Hakkında Bir Değerlendirme

Bir bölümden veya iki bölümden oluşan evlerin mekan bileşenlerini inceledikten sonra, evlerin genel yapılanması hakkında da değerlendirme yapmak gerekir. İncelenen hükümlerde karşılaşılan bazı ifadeler, özellikle de vakıflara ait olan evlerde, evlerin oluşum sürecinde, şahısların, vakıflardan parça parça arsa ve evleri istibdal yoluyla alarak, bunların hepsini kendi mülkiyetleri haline getirdiklerini düşündürtmektedir. Kendi mülkiyetlerine aldıkları bazı parçaları bir araya getirerek bazen daha büyük bir mülk, büyük bir ev haline getirdikleri, bazı parçaları belki çocuklarının oturması için ayırdıkları, bazı parçaları ise belki kendi vakıflarını kurarak bu vakıf için gelir kaynağı oluşturmak amacıyla kiraladıklarını düşünmek gerekir. Bu bölümde ele alınacak olanlar ise, parçaların birleştirilmesiyle daha büyük bir ev haline getirilen yapılar olacaktır. Çünkü bu tür yapılar, evlerin oluşturulma süreci hakkında ilginç bilgiler sunmaktadır.

Hükümlerde geçen "…bazen icare va bazen mukataa ile mutasarrıf oldığı hanesini…" veya "…mahallesinde mutasarrıf oldığı mülk menzili derunında bir mikdar vakf arsa olup…" veya "…mahallesinde evkaf-ı müteaddideden arsa ve ebniyeyi havi menzil-i kebir ve derunında ebniyesi mülk ve senede… mukataa ile … zikri arsaya mutasarrıf…" şeklindeki ifadeler, şahısların evlerinin kirada veya mülk olan farklı parçaların biraraya getirilmesiyle oluştuğunu gösteren ifadelerdir. Diğer bir deyişle, özellikle büyük boyutlu ev ve arsaların parçalı bir yapılanması vardır. Zaten her şeyden önce mukataa olarak adlandırılan kiralama şekli bile

evlerin parçalı bir yapısı olduğuna işaret etmektedir. Çalışmanın 3.2.1 bölümünde detaylı bir şekilde ele alınan bu kiralama şeklinde arsa vakfın mülkü olup şahsa kiraya verilirken, bina ise şahsın mülkü olmaktadır. Dolayısıyla evin burada bile biri vakfın, diğeri şahsın mülkiyetinde olan arsa ve binasıyla en azından iki parçalı bir yapısı olduğu görülebilir. Parçaların ayrı ayrı değerlendirilebileceğine işaret eden böylesi bir sistemde de, evlerin parçaların eklemlenmesiyle oluşturulan bir bütün haline getirilmesi ve bütün haline getirilmiş yapıların da yeniden parçalanabilmesi sözkonusu olacaktır.

Bu bağlamda örnekler vererek konunun aydınlatılması önemli gözüküyor. Ancak öncelikle yapıların genel olarak oluşum süreçlerinin anlaşılması gerektiği için örnekler, yalnızca evlerden değil, arsa ve diğer gayrimenkulleri de içerecek şekilde seçilmiştir. Çünkü evlerle diğer gayrimenkuller, aslında benzer uygulamalara tabi olmuşlardır.

4/247/754 no'lu hükümde Kaptan-ı Hümayun Kalyonu Kaptanı Hacı Abdülkerim'in Kasımpaşa'da icareteynle vakıftan kiracı olduğu yer "mülk menzili derunında fevkani…dahiliyye tabir olınur mahall" olarak tarif edilmiştir. Dolayısıyla kiracı olunan ve istibdal yoluyla alınmak istenen kısım aslında menzilin dahiliye kısmıdır. Şahıs, menzilini oluştururken, vakıftan bu arsayı kiralayarak, binayı da dahiliye olacak şekilde inşa ettirmiştir. İcareteyn ile kira olduğu için de, hem arsa, hem de şahsın inşa ettirdiği bina vakfın mülkü olmuştur. Hakkında bilgi edinilemeyen, menzilin hariciye kısmı ise, arsası ve binasıyla şahsın mülkiyetinde olmalıdır. Yani şahsın eviyle ilgili bu hükümden yola çıkarak söylenebilen, biri kirada ve en azından bir diğer kısmı da mülk olan iki parçalı bir bütün şeklinde oluşturulmuş olduğudur.[*]

3/222/837 no'lu hükümde de Fatma Hanım'ın (Hasan Ağa'nın kızı) Haremeyn vakfından kiracı olduğu boş bir arsa vardır. 344 zira'lık bu arsanın, Camcı Ali mahallesindeki büyük menzil dahiliyyesinde bulunduğu belirtilmiştir. Aynı şahsın 3/238/893 no'lu hükümde de Camcı Ali mahallesinde mülkü olan büyük menzilinde bahçede 100 ziralık yine boş bir arsaya Davud Ağa vakfından kiracı olduğu anlaşılmaktadır. Görüldüğü üzere Fatma Hanım'ın büyük mülk menzilinde de en azından burada görülen kadarıyla iki ayrı vakıftan kiralanmış iki arsa bulunmaktadır. Dolayısıyla burada da, birinde dahiliyede, birinde bahçede tarif edilen

---

[*] Mülk olan kısmın oluşumuyla ilgili bilgi edinilemediği için "en azından" ifadesi kullanılmıştır. Çünkü bu kısım belki tek bir parça, belki de parça parça mülk edinilmiş çok parçalı bir yapıya sahip olabilir, bilmek çok zor.

arsaların dışında kalan, tümüyle mülk olup olmadığını da bilemeyeceğimiz büyük menzilin en az üç parçadan oluştuğu kesindir. Hatta büyük menzil olarak tarif edildiğine göre, çok parçalı olduğunu düşünmek gerekir.

3/153/574 no'lu hükümde de, Darüssaade Ağası Yedekçibaşılığı ve Türkmen Ağalığı hizmetinde bulunan Mehmed isimli şahsın "medine-i Üsküdar'da Doğancılar nam mahalde vakı menzilinde bir mikdar mahalli vakf- ı mezburdan olmağla" şeklindeki ifade de, benzer bir duruma işaret etmektedir. Şahsın menzilinin bir kısmı Sadrazam Süleyman Paşa vakfının mülkiyetindedir. Dolayısıyla burada da menzil, en az iki kısımdır.

3/7/29 no'lu hükümde karşılaşılan durum da ilginçtir. Hanım hatun isimli şahıs, "mülk arsası tahtında nakibü'l-eşraf nezaretinde olan evkafdan müteveffa Abdi Efendi nam sahibü'l-hayrun bi'l-icareteyn mutasarrıf oldığı bir mikdar muhterik harabe mahzen arsası ve arsa-i haliye mülk olan mahzen ve arsasıyla mahlut olup ifraz mümkün olmamağla" şeklindeki ifadeden de anlaşılacağı üzere, mülk arsasının altında kalan harabe mahzen arsasının bir miktarına Abdi Efendi vakfından kiracı olmuştur. Galata Cam'i Kebir mahallesinde bulunan bu arsanın geri kalan kısmı da büyük ihtimalle şahsın mülkiyetindedir. Burada yanmış olduğu için "ifraz"ı (ayırılması) mümkün olmadığı, mülk olan kısım ile vakfa ait kısmın birbirine karıştığı belirtilerek vakfa ait olan kısmın istibdal yoluyla mülk edinilmesi istenmiştir. Sonuç olarak bu örnekte de, arsanın altında kalan mahzen arsasının bir kısmı kirada iken, geri kalan kısımların tümüyle mülk olduğu varsayılırsa, Hanım Hatun'un arsası da altlı, üstlü iki parçalı bir yapı olduğu görülecektir.

7/18/60 no'lu hükümde de Dergah-ı Mualla Kapıcıbaşısı Hacı Mehmed Tahir isimli şahsın aynı yerde üç ayrı vakfıtan kiracı olduğu arsaları, üç ayrı mülk ile istibdal ederek mülk edinmek istediği görülmüştür. Hükümdeki ifadelerden şahsın, farklı vakıflardan mukataa ile kiraladığı bu üç arsanın üzerine kendi mülkü olacak bir bina inşa ettirdiği, ancak bu binanın sonradan yıkıldığı anlaşılmaktadır. Görüldüğü üzere, burada da hüküm tarihinde yıkılmış da olsa, 4 ayrı parçadan (3 arsa, 1 bina) oluşturulmuş bir menzil vardır ve kiracı olunan üç ayrı arsa, bir bütün şeklinde düşünülerek üzerine bina inşa ettirilmiştir.

2/346/1164 no'lu hükümde de Ruznamçe-i evvel (Eski Reisülküttab) Hacı Mustafa isimli şahsın[*] "…Hobyar mahallesinde bazan icare ve bazen mukataa ile mutasarrıf oldığı hanesini…"ni çeşitli mahallelerde bulunan mülkleriyle istibdal etmek istediği görülmüştür. Hobyar mahallesinde Sufi Mehmed Paşa vakfından kiracı olunan kısımlar da, dahiliyeli hariciyeli evin dahiliyesinin arsa ve binasının bir kısmı (binanın yarısı kadarlık bir kısım) ile yine evin mukataalı bir miktar arsasıdır. Bu arsanın üzerinde de bina olduğu belirtilmiş, ancak mukataalı olduğundan bina şahsın mülkü olmuştur, bu nedenle de istibdale bina değil, yalnızca arsa dahil edilmiştir. Evin dahiliyesinin diğer yarısının durumu ise belirtilmemiştir. Ancak mukataalı kısma dahil olup, hariciye binası ile birlikte dahiliye binasının diğer yarısının da şahsın mülkü olmuş olma ihtimali yüksektir. Ayrıca dahiliyeli hariciyeli bu menzilin, şahsın bu mahallede sakin olduğu büyük menzilin bitişiğinde olduğu da belirtilmiştir. Şahıs, daha önce vakıftan farklı kiralama şekilleriyle kiraladığı arsaları, kiraladığı andan itibaren üzerine inşa ettirdiği binalarıyla birlikte büyük menziline dahil etmiş olmalıdır. İstibdal yoluyla da kiracı olduğu bu yerlerin mülkiyetini almak istemektedir. Dolayısıyla buradaki dahiliyeli-hariciyeli menzilin de en az üç kısımdan oluştuğu söylenebilir, bu kısımlar şöyledir: (1)dahiliyenin yarısı kadarlık icareteynle kirada olan arsa ve bina, (2) mukataa ile kirada olan arsa (ki bu arsa hariciye ve dahiliyenin diğer yarısının arsası) ve (3) bu arsanın üzerindeki mülk bina (ki bu bina da hariciye ile birlikte dahiliyenin diğer yarısıdır).

Bütün bu örneklerden, şahısların vakıflardan kiralayarak aldıkları arsaları bir araya getirerek üzerlerine bina inşa ettikleri, inşa edilen binanın kiralama şekline bağlı olarak yine kirada veya mülk olabildiği, bunların istibdal yoluyla mülk edinilirken de her bir parçanın ayrı ayrı değerlendirildiği, dolayısıyla kiracı olunan evlerin bu şekilde parçalı bir yapısı olabildiği görülmüştür. Öte yandan kiracısı olmadan komşu arsasında bulunan yerleri almak isteyen şahıslarla da karşılaşılmıştır. Bu tür örneklerde de zaten var olan bir menziline yeni yerler eklemek, varolan mülkünü değiştirmeden yapılacak bir ekleme şeklinde olmuştur. Zaten bu yeni yerleri şahsın, çocukları için almış olma durumu bile olabilir.

---

[*] Reisülküttab Hacı Mustafa isimli şahıs, birden fazla istibdal hükmünde ismi geçen, özellikle Hobyar mahallesinde büyük bir menzilinin gerek dahilinde, gerekse evin yakınında yerleri mülk edinmek için istibdale başvuran şahıslardan biridir. Bu bağlamda örnek olarak incelenen bu şahsın istibdalleriyle ilgili olarak bknz. Çalışmanın 3.3 bölümü.

Teşrifati Mehmed Akif'in Hacce Hatun mahallesinde dahil olduğu istibdal uygulamalarında böyle durumlarla karşılaşılmıştır.* 5/189/579 no'lu hükümde şahsın, sakin olduğu bir mülk hanesi olduğu belirtilmiş ve bunun bitişiğinde yine şahsın kiracısı olduğu birbirine bitişik iki münhedim menzil arsasını istibdal etmek, yani mülk edinmek istediği görülmüştür. Çoğunlukla bu mahalledeki kiracı olduğu yerler için, birden fazla istibdal uygulamasına dahil olduğu tespit edilen bu şahsın, 7/51/163 no'lu hükümde ise aynı mahallede şahsın menzilleri ile komşu, ancak bu sefer kiracısı olmadığı bir evi almak istediği görülmüştür. Dolayısıyla bu evin daha öncesinde kira yoluyla şahsın menzillerine de dahil edilmemiş olduğu açıktır. Kiracı olmadığı komşu menzili almak istediği bu hüküm, ilkinden 4 sene sonradır. Dolayısıyla eşzamanlı da yapılan uygulamalar değildir bunlar. 4 sene sonrasında alınan yeni yerler, hem de "ebniye-i atikası" olan bu yer, büyük bir ihtimalle buraya yapılacak yeni bir bina ile şahsın menzillerine dahil olacaktır. Bunun yanında 4 sene boyunca da şahıs, yine farklı ancak birbirine yakın tarihlerde, aynı mahallede kiracı olduğu harap vakıf yerleri almak istemiştir. Zaten enkaz durumunda oldukları için arsa olarak düşünülmesi gereken bu yerler, büyük ihtimalle, mülk olduktan sonra, Reisülküttabın evinde de olduğu gibi birleştirilerek üzerlerine tek veya ayrı ayrı binalar yapılmış olabilir. Veya önceden de bu şahsın kiracı olduğu yerler olmasından dolayı, eski şekline uygun bir şekilde binalar yeniden inşa edilmiş de olabilir. Dolayısıyla bütün bu örneklerde, şahsın mülk hanesinin değiştirilmediğini, ancak, yeni alınan her bir parçanın ya ayrı ayrı, ya da bir bütünmüş gibi değerlendirilerek mülk haneye eklemleneceğini düşünmek gerekir. Böylece mülk hanenin bina sayısı da artacak, çok binalı bir menzil haline gelecektir. Büyük bir ihtimalle hükümlerdeki kebir menziller de bu şekilde oluşmuş olmalıdır.

4/64/168 no'lu hükümde Sadrazam Said Mehmed Paşa'nın Deniz Abdal mahallesinde bulunan sarayı dahilindeki Haremeyn vakfından kiracı olduğu iki katlı bir binası olan bir yerin bulunması, bu konuda daha da çarpıcı bir örnek oluşturacaktır. Sarayların, farklı tarihlerde inşa edilen, Kuban'ın "pavyon" olarak adlandırdığı, pek çok bağımsız binanın birbirine eklenmesiyle oluştuğu zaten bilinmektedir.** Burada icareteyn ile kiracı olunan bu

---

* Çalışmanın 3.3 bölümünde detaylı şekilde yer verilen bu şahıs, birden fazla istibdale dahil olmuştur.

** Kuban'ın saraylarla ilgili tipoloji oluştururken kullandığı "pavyon mimarisi" ifadesi de, aslında bu oluşum sürecine işaret eder. Bknz. Kuban'ın DBİA'daki "Osmanlı Dönemi Mimarisi" ve "Saraylar" başlıklı maddeleri. Sözen (2001, s.112.) de, "Saray, duvarlarla çevrili büyük bir evin pavyonları olarak görülebileceği gibi, bu pavyonları birer ev gibi değerlendirerek geleneksel mahalle dokusunu algılamak da mümkündür." şeklindeki ifadesinde, sarayın binalarının ayrı bir iskan birimi gibi algılanabilir pavyonlar olduğunu belirtmektedir.

bina ve arsanın da dolayısıyla sarayın küçük bir parçası olduğu, kiralanarak saraya dahil edildiği, sarayda belki bunun gibi çok sayıda daha parçanın bulunduğu düşünülmelidir. Küçük arsalar şeklinde vakıfların elinde olan yerler, satın alınamadığından her bir arsaya kiracı olunmaktadır. Dolayısıyla saray ve menziller de bu küçüklü-büyüklü arsaların kiralanması ve bir araya getirilerek bina inşa edilmesi yoluyla oluşturulup, büyütülebilmektedir. Görüldüğü üzere aslında bu eklemlenmenin ana sebebi, mülkiyet ve kiracılık ilişkilerinden kaynaklanmaktadır.

Bachmann da (2008) benzer bir tespiti ahşap konutlar için yapmıştır. O, bağımsız bina bölümlerinin yine bağımsız çatı yapılarıyla birbirine eklenerek büyütülmesi olgusunu, ahşap evde görülen karakteristik bir özellik olarak tanımlar. Ancak eklemlenmenin yalnızca ahşap yapılar için olduğunu düşünmek çok da anlamlı gözükmemektedir. İncelenen örneklerdeki saray ve büyük menziller, yalnızca ahşaptan yapılma binalardan oluşmamışlardır. Ahşapla birlikte, bazı mekan bileşenleri kargir olan binaların da varolduğu görülmüştür. Dolayısıyla bu eklemlenerek büyüme olgusunun aslında ahşapla veya herhangibir yapı malzemesiyle ilişkisi yoktur, bu aslında yine mülkiyet ve kiracılık ilişkilerinden doğan bir sonuç gibi gözükmektedir. Bu konuya Reisülküttabın karısıyla birlikte dahil olduğu bir istibdal hükmünden (2/224/759) örnek verilebilir. Reisülküttab Hacı Mustafa'nın karısı Emine Hatun'un Molla Gürani vakfından icareteyn ile kiracı olduğu ve kebir menzili dahilinde bulunan bir arsada, biri ahşap ve biri kargir olmak üzere iki ayrı bina vardır. Ve bunlar, arsa kiralanıp, inşa edildikleri andan itibaren kebir menzilin parçası olmuşlardır, yani kebir menzile eklemlenmişlerdir. Dolayısıyla istibdal yoluyla mülk edinilen ve bir binası da kargir olan arsa da büyük menzilin bir parçası olmuştur.

Buraya kadar, hep eklemlenerek büyütülen gayrimenkullerden örnekler verilmiştir. Ancak burada 3/3/12 no'lu bir diğer hükümde ise, bu sefer büyük mülk bir bostanın "ifraz" edilerek daha küçük parçalara ayrıldığı, yani küçültüldüğüne değinilecek, bu bostan bu bağlamda değerlendirilecektir. Hasan, Ali ve ve Ayşe Hatun (Müteveffa Mehmed Kethüda'nın oğulları ve kızı) isimli şahıslar burada, vakıftan kiracı oldukları başka bir mahalledeki bahçeyi mülk edinmek istemektedirler. Ve bunun için, Seydi Bey mahallesinde bulunan sözkonusu mülk bostanlarının bir kısmını (1083 ziralık mülk bostanın 400 zirasını) ifraz denilen bir uygulama[*]

---

[*] İfraz uygulamasına, Çalışmanın 3.2.1. bölümünde icareteynde yapılabilen uygulamalar anlatılırken değinilmişti.

ile ayırmış ve kalan kısmı (600 ziralık bostan kısmı) bahçe ile istibdal etmek istemişlerdir. Görüldüğü üzere burada da ekleme değil, çıkarma işlemi sözkonusu olmuştur. Dolayısıyla bostan parçalara ayrılmış ve parçalardan biri de istibdal yoluyla elden çıkarılmıştır. Aslına bakılırsa, miras yoluyla bırakılan gayrimenkullerin de parçalanıp, mirasçılar arasında bölüştürülmesi, şahıslara bazen bir menzilin parçalarının düşmesi gayrimenkullerin aslında çok küçük parçalara ayırılabileceğinin bir göstergesidir.

Bütün bu örneklerden yola çıkarak hukuki işlemler sırasında ayrı ayrı değerlendirilen her bir arazi parçasının, pratikte birbirine eklenebilir ve çıkarılabilir/bölünebilir olduğu gözlemlenmiştir. Öte yandan özellikle de mülklerin ve farklı vakıflardan kiralanan arsaların bir araya getirilmesiyle oluşturulan menzil örneklerinin, pratikte bütünleşmiş olsalar da, tamamlanmış bir bütün şeklinde olduğunu da düşünmemek gerekir. Aynı mahallede birden çok istibdal uygulamasına dahil olan şahıslardan da görüleceği üzere, her bir parça farklı tarihlerde eklenerek menziller büyütülmüştür. Çünkü sürekli eklemeye ve çıkarmaya açık, esnek bir sistemdir aslında buradaki. Evlerin bazı mekan bileşenlerinin bahçede, ayrı bir yapı şeklinde inşa edilmesi de böyle bir sistemin ürünü olmalıdır. İstibdal kayıtlarında kiracısı olmayan, boş kalmış komşu yerleri mülk edinmek isteyen şahısların mülkünü artırmak istemesini de, bu eklemlenmeyle ilişkili düşünmek gerekir. Bu noktada istibdal ile ilgili olmayan ancak konuyla doğrudan bağlantılı olan şufa hakkına değinmek gerekir. Osmanlı'da sözü edilen bu hak, bir gayrimenkul satışa çıkarıldığında komşuların kullanabilecekleri bir satın alma hakkıdır.[*] Yani, komşunun bir satın alma önceliği vardır. İstibdalin satın almadan farklı bir uygulama olmasına karşın, komşuya satın almak için böyle bir öncelik tanınması ve şahısların komşu arsalarında bulunan yerleri mülk edinerek varolan mülklerine dahil edebilmeleri için bir hak veriliyor olması, yapıların birbirine eklenebilirliğine izin veren bir sisteme işaret eder. Dolayısıyla istibdal uygulamasıyla bağlantılı olmasa da, evlerin oluşum süreciyle doğrudan bağlantılı olması bakımından şufa'nın da dikkate alınması gerekir.

Öte yandan evlerin mülk edinilmeden, kiralanarak varolan menzillere dahil edilmeleri de menzillerin oluşumlarına dair önemli ipuçları sağlamıştır, ki bunlarla örneklerde sık sık karşılaşılmıştır. Yani sadece istibdal veya satın alma yoluyla mülk edinmek değil, kiralamak da başlı başına menzili büyütme, ona eklemlenme ile ilişkili olarak ele alınmalıdır. Çünkü

---

[*] Faroqhi'nin (2009) de Kayseri ve Ankara evleri ile ilgili incelemesinde değindiği bu konuyla ile ilgili detaylı bilgi için bknz. Schacht, (1964), s.142-143.

Reisülküttabın dahiliyeli hariciyeli menzili, aslında parçalar halinde kiracı olunan bir evdir. Ancak farklı arsa parçaları, vakıftan farklı şekillerde kiralanmış, üzerine dahiliyeli hariciyeli bir ev, bir bütünmüş gibi düşünülerek inşa edilmiştir. Dolayısıyla bu noktada daha önce yapılan tespiti yinelemek mümkündür: Hukuki olarak her bir parçanın mülkiyeti veya kiracılığı ayrı ayrı değerlendiriliyorsa da, pratikte bütünleştirilebilirler veya tekrar ifraz gibi uygulamalarla parçalanabilirler.

8. SONUÇ

18. yüzyıl İstanbul kent yapısı, barınma kültürü ve yaşam koşullarına dair önemli bir veri kaynağı oluşturduğu düşünülen ve konu bağlamında ilginç bir malzeme sunan istibdal kayıtlarındaki başta konut olmak üzere arsa, dükkan gibi gayrimenkullere dair bilgilerin değerlendirildiği bu tez çalışması, kantitatif analiz ve bu analizlerden elde edilen istatistiki sonuçlara dayanmaktadır. 1742-1764 yılları arasında vakıflarla şahıslar arasındaki gayrimenkul değiştokuşu anlamına gelen istibdal uygulamalarındaki, konu bağlamında bilgi edinilebilecek her bir veri grubu, bu çalışmada ayrı bir başlık altında ele alınarak incelenmiş ve değerlendirilmiştir. İncelemede birden fazla veri grubu birlikte ele alınarak karşılaştırmalar da yapılmıştır ki, çalışmanın Ekler bölümünde sunulan kent içi dağılım haritaları da bu karşılaştırmalı çalışmanın bir parçasını oluşturur. Kullanılan bu yöntemlerle, günümüzde doğrudan belgeleme olanağı bulunmayan 18. yüzyıl konutları ve İstanbul'u hakkında ilginç ipuçları elde edilmiştir.

İstibdal uygulamasının kendisinin dahi, mülkiyet ve kiracılık, kent sakinlerinin bu konu hakkındaki talepleri ve imar uygulamaları hakkında sunduğu bilgiler açısından ilginç olduğunu belirtmek gerekir. İstibdale dahil olan şahıslar, vakıfların elinde olan yerlere talip olmuş, çoğunlukla kiracı oldukları bu yerleri vakıflardan satın alamayacakları için istibdal yoluna başvurmuşlardır. Talep edilen vakıf gayrimenkullerin ve bunlara karşılık olarak gösterilen mülk gayrimenkullerin kent içinde bulundukları yerlere göre bir inceleme yapıldığında, özellikle de o dönemin İstanbul'u olan tarihi yarımada bölgesinin adeta ikiye ayrıldığını, vakfa ait olanların kentin doğu kesiminde, mülklerin ise batı kesiminde toplandığı gözlemlenmiştir. Böyle bir dağılım, kentin doğu kesimindeki arsaların vakıfların elinde bulunduğunu ve yoğun bir bölge olduğunu, satın alınabilecek arsa kalmadığı için de, bölgede bulunan kentlilerin burada çoğunlukla kiracı olarak oturduklarını göstermiştir. İstibdal uygulamasındaki şahıslar çoğunlukla üst ve orta sınıf kentlilerdir ve bu kimseler dahi burada kiracı olarak oturmaktadır. Dolayısıyla bu açıdan da ilginç bir durum sözkonusudur. İstibdal, bu kentli grubun yaşadığı bu bölgedeki vakıfların elinde bulunan gayrimenkulleri mülk edinmek için başvurdukları bir uygulamadır aslında. Padişah ve sadrazam gibi toplumsal katmanların en üst kademesindeki şahıslar dahi bu bölgede yaptıracakları kamusal bina inşaatı için böyle bir yola başvurmak zorundadır. Dolayısıyla bu bilgiler, uygulamaya başvuran üst-orta sınıf kentlinin ağırlıklı olarak bu bölgede yaşadığını ve bu bölgeden mülk edinmek istediğini gösterir ve bölgenin yoğunluğuna dair de fikir vermektedir. Çalışmanın 5. bölümünde ele alınan arsa birim kıymetlerinin kent içi dağılımı (Ek 13) da bu tespiti destekler

sonuçlar göstermiştir. Üst-orta sınıflarca talep edilen, vakıfların elinde bulunan ve satın alınabilecek arsanın zor bulunduğu kentin doğu kesiminde arsa kıymetleri yüksek çıkarken, şahısların almak istedikleri yerlere karşılık gösterilen mülklerin bulunduğu batı kesiminde düşüktür. Bu durum da kentteki her bölgenin homojen olmadığını, arsaların kent içi konumuna göre farklı kıymetlendirildiğini, yani kentte daha düşük, daha yüksek kıymetli bölgeler bulunduğunu, bunun da ranta dair bir ipucu olarak görülebileceğini göstermiştir.

Bunun yanısıra kayıtlarda sözü edilen şahıslar, sosyo-ekonomik açıdan, dini köken ve cinsiyetlerine göre incelendiğinde, çoğunlukla askeri sınıf mensubu ve ekonomik açıdan güçlü Müslüman erkekleri örnekleyen kent sakinleri olarak karşımıza çıkmışlardır. Aralarında olağan kentliler, yani reaya olarak adlandırılan gruba dahil olabilecek şahıslar neredeyse hiç bulunmadığından, üst ve orta sınıf kentliler olarak nitelendirilmişlerdir. Bu nedenle, istibdal kayıtlarında, ancak bu kentli grubun gayrimenkulleri görülebilir durumdadır. Öte yandan incelenen gayrimenkullerin komşuları da, bu kentlilere eklendiğinde en azından reaya grubundan kentlilerin de görülebildiği daha geniş bir kent sakini listesi oluşturulabilmiştir. Bu listede yer alan kentli grupların kent içinde gayrimenkullerinin bulunduğu yerlerle birlikte karşılaştırmalı olarak incelenmesi sonucunda, kentte yine homojen bir dağılım olmadığı söylenebilir. Özellikle Gayrimüslimlerin belli mahallelerde toplandığı, Müslümanlarla birlikte yaşadıkları mahalleler olsa da, ağırlıklı olarak kendi gruplarıyla birlikte yaşadıkları görülmektedir. Ancak 19. yüzyılda nüfusun önemli bir kesimini oluşturduğu bilinen Gayrimüslimlerin, incelenen tarih aralığında nasıl bir yoğunlukları olduğu ve istibdal kayıtlarında çok az görülüyor olmasından dolayı, kent genelindeki gayrimüslimlerin ne kadarını örnekledikleri bilinemese de, bulundukları bölgelere dair yine de fikir vericidir. Gayrimüslimlerin yaşadığı mahalleler büyük oranda kentin kenarlarında yer alırken, kentin merkezi mahalleleri ve geniş bir kısmı Müslümanların iskan ettiği bölgeler olmuştur. Öte yandan Müslüman kentlilerin sosyoekonomik açıdan değerlendirildiğinde, alt grupların kent içinde dağılımında ise, dini kökenine göre oluşturulan kentli gruplardaki gibi ilk bakışta görülebilecek bir ayırım yoktur. Ancak yine de daha dikkatli incelendiğinde, Müslüman alt grupların da kentte belli bölgeleri daha çok tercih ettiği görülmüştür. Örneğin, sayısal olarak en büyük grubu oluşturan merkezi yönetim kademesindeki şahısların evleri ağırlıklı olarak kentin doğu kesiminde, biraz da Sancakdar Hayreddin mahallesi ve civarında bulunurken, ilmiye sınıfından şahısların evleri de Unkapanı ile Çukurbostan bölgesi arasındaki mahallelerde yoğunlaşmaktadır. Tüccar, esnaf ve zanaatkar Müslümanların, yani reaya grubundan olanların ise, kentte hemen hemen her mahallede görülür olduğunu belirtmek gerekir. Öte yandan bu grupların bir arada yaşadığını, bulunduğu yerlerde keskin bir ayırım

göze çarpmadığını belirtmek gerekirse de, Müslüman gruplarca tercih edilen bölgelerin bulunuyor olmasının yine de önemli olduğunu belirtmek gerekir. Başta dini kökenlerine göre farklı gruplarda net olarak gözlemlenen belli mahallelerle sınırlı bir alanda yaşama, ardından da Müslüman gruplarda bazı bölgelerin tercih ediliyor olması, kentin bu açıdan da homojen olamayacağının bir göstergesidir.

Kent yapısı hakkında yapılan bu değerlendirmelerin ardından kent yoğunluğuyla da ilgili diğer veri gruplarından çıkarılan sonuçlar da önemlidir. Arsa ve evlerin bina zemin alanı büyüklükleri üzerine yapılan kantitatif çalışmalar, arsaların kent genelinde küçük çıktığını göstermiştir. Büyüklüklerle ilgili kent içinde bölgeler arasında çok büyük farkların bulunmadığı gözlemlenmiştir. Tarihi yarımadada batı kesiminde boyutları büyük olan arsa sayısı doğuya oranla biraz daha fazla çıkmışsa da, bunun yine de çok büyük bir farklılaşmaya işaret etmediğini söylemek gerekir. Öte yandan kat sayılarıyla ilgili değerlendirmede kentin doğusuna doğru kat sayılarında artış görülüyor olması, bu kesimde daha çok üç katlı ev bulunması, doğu kesimine doğru kentin yükseldiğinin, yani yoğunlaşıp sıkıştığının bir göstergesidir. Vakıf ve mülk gayrimenkullerin kent içi dağılımının sonucunda da vakıfların elinde olmayan arsa neredeyse hiç kalmadığı için istibdale başvurulduğu düşünülmüştü. Dolayısıyla elde edilen bu sonuçlar yine göstermiştir ki, tarihi yarımadanın doğu kesimine doğru kent dokusu daha yoğun ve sıkışıktır.

Bu durumda arsa ve bina zemin alanlarının büyüklüklerinde bölgeler arasında diğer dağılım haritalarındaki gibi bir farklılaşma olmaması dikkat çekicidir ve üzerine düşünmek gerekir. Buradaki dağılım, arsa boyutlarıın genel olarak tüm kentte küçük olduğunu göstermiştir. bu nedenle kentin yoğunlaşmasıyla ilgili olsa da, buradaki tablonun aslında Osmanlı'daki mülkiyet ve bölünebilir miras sisteminin bir sonucu olduğunu düşünmek gerekir. Evlerin yapılanması, özellikle buradaki şahısların mülk edinmek istedikleri yerlerin büyük evlerinin yanında ve hatta bazen dahilinde bulunuyor olması, evlerin eklenerek büyüyebildiği bir sisteme işaret etmektedir. Bu da kişilerin büyük arsalara ancak birbirine ekleme suretiyle sahip olabildiğini, evlerin de mevcuda yeni bina eklenerek büyütüldüğünü gösterir. Dolayısıyla parçalanıp ufalmış olan arsalarla dolu bir kent görüntüsü vardır aslında. Varlıklı kimselerin büyük evleri (menzil-i kebir) de ancak bu küçük boyutlu parçaların bir araya getirilmesiyle oluşmaktadır. İstbdal edilirken farklı farklı vakıfların elinde bulunan bu küçük parçaların hepsinin kiracısı olan şahıs, bunların her birinin mülkiyeti için ayrıca başvuruda bulunduğu için bu tür örneklerdeki büyük menzillerin boyutlarını bu kayıtlardan görmek mümkün olamamıştır. Ancak istibdal edilen parçalarının boyutları hakkında bilgi

edinilebilmiştir. Bu nedenle de buradaki arsa ve bina zemin alanı boyutlarıyla şahıslar arasında bir karşılaştırma yapıldığında, sosyoekonomik açıdan farklı kentli gruplar arasında da farklılaşma olmadığı söylenebilir. Özellikle bina zemin alanının büyüklüğüne göre oluşturulan konut grupları, kentin her yerinde homojen bir şekilde dağılmış gibidir. Benzer bir dağılım evlerin bina birim kıymetinde de gözlemlenmiştir. Bu dağılımların sonucunda farklı kentli grupların farklı bölgeleri tercih ediyor olmasıyla birlikte bölgeler arasında kent dokusu yoğunluğu ve kıymet açısından farklılıklar oluşsa da, kent genelinde binaların gerek büyüklük, gerekse birim kıymet açısından birbirine benzediği söylenebilir. Binalar arasındaki birim kıymet farklılığı kullanılan malzemeyle, binanın kargir ve ahşap olmasıyla, belki kat sayısı gibi unsurlarla ilişkili gibi gözükmektedir. Kargir bir bina ahşap binaya göre daha pahalı bir inşaattır. Ancak kayıtlarda kargir veya ahşap olduğu belirtilen binaların sayısının az olması, bina birim kıymetinin farklılaşmasına dair kesin bir yargıya varılamayacağını göstermiştir.

Öte yandan evlerin kent içi dağılımda birbirine benzer özellikler taşıyormuş izlenimi verse de, yine de farklı konut çeşitleriyle karşılaşılmış olması önemlidir. Dahiliyeli-hariciyeli olmak üzere iki bölümlü, tek bölümlü ve bitişik evler olmak üzere üç ayrı grupta incelenen evlerin, özellikle dini kökenlerine göre Müslüman ve Gayrimüslim olarak ele alınan kentli gruplarda farklılaşmış olması beklenmiştir. Divan-ı Hümayun hükümlerinde bu iki kentli gruba, evlerinin kat sayıları bakımından farklı sınırlamalar getirilmesi, başka açılardan da bu evlerin farklılaşmış olması gerektiğini düşündürtmüştür. Ancak Gayrimüslimlerin kiracı ve mülk sahibi olduğu evler arasında; Müslümanlarda da olduğu gibi üç çeşit evle de karşılaşılmıştır. Oysa, çeşitli araştırmalardan edinilen bilgiler ve incelenen evlerin mekan düzenlemeleri, özellikle dahiliyeli-hariciyeli evlerin aslında Müslümanlara özgü olduğunu düşündürtmüş, ancak Gayrimüslim evleriyle ilgili değerlendirme bunun aksini gösterdiği için şüphe uyandırmıştır. Bunun yanında vakıftan kiracı olunan evlerin sözkonusu şahısların oturduğu evler olduğu; şahıslarca elden çıkarılmak istenen mülklerin ise, bu şahısların mülkiyetinde olsalar da, istibdal için satın alınmış olabileceği veya şahısların burada oturmadıkları belki kiraya verdikleri, bu nedenle de bu şahısların evlerini yansıtmıyor olabileceği düşünülmektedir. Bu düşüncenin temel sebebi, kiracı olunan yerlerin talep ediliyor olması ve evlerin komşu arsa tarifleridir. Örneğin, Gayrimüslimlerin mülkiyetinde olsa da, komşuları hep Müslüman olan bir mülk evinde Gayrimüslimlerin oturmadığını düşünmek akla daha yakın gözükmektedir. Kiracı oldukları evlerde böyle bir duruma rastlanmamış olması da bu düşünceyi kuvvetlendirir. Bu varsayımlarla birlikte konu yeniden ele alındığında ise, gayrimüslimlerle ilgili zaten küçük olan örneklem grubu daha da daralmaktadır. Bu nedenle

çok az sayıdaki Gayrimüslim evi üzerinden konu hakkında yargıya varılamaz. Ancak yine de spekülasyon yapmak mümkündür. Gayrimüslim mahallesinde bulunan evlerin iki ve üç katlı tek bir bölümden oluşan evler olması, dahiliyeli hariciyeli evlerin Müslüman mahallelerinde bulunması dahiliyeli hariciyeli evlerle ilgili düşünceyi destekler bir sonuçtur. Bunun yanında Müslüman alt grupların ise evlerinin şahıslarla karşılaştırmasında böyle bir farklılaşma olmadığı görülmüştür.

Sözkonusu evlerdeki barınma standartları da, tez çalışmasında incelenen diğer bir konudur. Özel mekanlar olan evlerdeki mahremiyet konusu bu standartların oluşumunda önemli bir unsur olarak göze çarpmaktadır. Evlerde sokaktan başlayarak iç mekanlara doğru, yani kamusaldan mahrem alana doğru kademe kademe bir geçiş sözkonusudur. Ancak bunun sayısız biçimi vardır. Osmanlı'da bu sayısız biçimlerden birine işaret eden "tarik-i hass" diye tarif edilen bir yolun bulunuyor olması ve ev içine girildiğinde de, en mahrem mekan olan odalardan önce, geçiş mekanı özelliği taşıyan pek çok ara mekan bulunması, bu türden pek çok terimle karşılaşılması evlerdeki sözkonusu kademeli geçiş ve mahremiyet ilişkilerine dayalı düzenlemeler hakkında değerlendirilen önemli ipuçları niteliğindedir. Çalışmada detaylı birşekilde ele alınmış olan bu konular, incelenen evlerdeki barınma standartlarını anlamak açısından önemli olmuştur.

Öncelikle evlerin yollarla komşuluğu bağlamında "tarik-i amm" ve "tarik-i hass" olmak üzere farklı tarif edilmiş iki yol ile karşılaşıldığını belirtmek gerekir. Ve bunlarla evlerin komşuluğunun farklı anlamlara geleceği düşüncesinden yola çıkılarak, konu hakkında kantitatif değerlendirmeler yapılmıştır. Tarik-i amm, yani kamuya açık olan yol ile komşu olma durumunun, incelenen tarih aralığında % 75 gibi bir oranla evlerde yaygın olduğu görülmüştür. Bir veya birkaç evin kullanımına açık olan ve evlerle kamuya açık yol arasında bir geçiş mekanı özelliği taşıyan "tarik-i hass"lar ile komşuluk ise, diğerine oranla daha az görülmüştür, ancak yine de % 25 gibi ihmal edilemeyecek bir yüzdeyle bu türden komşuluğun da geçerli olduğunu belirtmek gerekir. Evlerin kentle kurduğu ilişkinin, çoğunlukla tarik-i hass olmadan kamusalla daha doğrudan kurulan bir ilişki olduğunu gösteren bu oranlar, bu tarih aralığında kentle daha az kademeli bir ilişki bulunduğunu da gösteriyor olabilir. Gerçi mahallelerin kendisinin dahi bugüne oranla daha kapalı ve daha az kamusal olacağını da düşünmek gerekiyorsa da, bu ilişki çoğunlukla tarik-i hass ile ara mekanlar aracılığıyla kurulan ilişki biçimi değildir artık. En azından bu sonuçlar doğrultusunda, böyle bir tespitte bulunulabilir. Bunun yanında Müslüman kentlilerin evleriyle yollar arasında kurulan sözü edilen ilişki biçimleri bakımından, Gayrimüslimlerle bu çalışma bağlamında büyük

farklılıklar görülmemiş olması da önemlidir.

Kent içi dağılımda da belli bir yerde yoğunlaşmadan, kentin her bölgesinde her iki tip yol ile komşu olan evlerin olması yollarla komşuluk bağlamında kentin her bölgesinin benzer olduğunu göstermiştir. Yollarla komşuluk durumunun geçmiş yüzyıllarda nasıl olduğuna ilişkin kantitatif bir çalışmaya ulaşılamadığı için kıyaslama yapılamamıştır. Ancak bu tarih aralığındaki durumun ortaya konması, ilerleyen zamanlarda yapılacak araştırma ve çalışmalar için zemin hazırlayacak ve onlarla birlikte kentte bir değişim yaşanıp yaşanmadığı daha iyi anlaşılacaktır.

Ev içi mekanların nasıl düzenlendiği konusu da, bu çalışmanın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Kentin özel mekanları olan evlerin şekillenmesine, mekan bileşenlerinin ev içindeki konumlanmasına mahremiyet ilişkilerinin nasıl yansıdığı konusu önemlidir. Özellikle dahiliyeli-hariciyeli evlerde dahiliye ve hariciye kısımlarının adlandırılması, kamusaldan mahrem alana doğru kademe kademe kurulan ilişkiyle bağlantılıdır. Mekanların bu bölümlere dağılımının incelenmesi de, bunu destekler sonuçlar vermiştir. Bazı mekan bileşenlerinin bölümlerden yalnızca birinde görülüyor olması bu bağlamda önemlidir. Hamam, camekan odası, mağsel, cameşuyhane, matbah ve fırına yalnızca dahiliye bölümünde, ahıra ise yalnızca hariciye bölümünde rastlanmıştır. Bahçe, kuyu ve kiler de ağırlıklı olarak dahiliye bölümünde yer almıştır. Öte yandan oda, sofa, mabeyn odası, cihannüma, köşk, tahtapuş, sofa, kenif, dehliz, abdesthane ve muhtıb gibi bileşenler ise, her iki bölümde de yer alabilen bileşenler olarak göze çarparlar. Bileşenlerin mekanlara dağılımında karşılaşılan bu durumlar, evlerde kamusal-özel mekan kademelenmeleri varsa, ki burada var olduğu varsayılmaktadır, hariciyenin kamusala daha yakın, dahiliyenin de daha mahrem bir bölüm olduğunu gösterir. Dahiliye ve hariciye olarak adlandırılmaları da aslında buna işaret ediyormuş gibidir. Öte yandan selamlık odası terimi biliniyor olsa da, bu yüzyılda bu bölümler, haremlik-selamlık olarak da adlandırılmamışlardır, dolayısıyla dahiliyeli-hariciyeli evlerin 19. yüzyıldan itibaren görülen bu tip evlerin erken versiyonları olabileceği düşünülmektedir. Dahiliye ve hariciye gibi farklı bölümleri olmayan evlerde ise, bu kademelenmeden bahsetmek daha zor olsa da, farklı biçimlerde de olsa mahremiyete dayalı bir düzenlemenin bu evlerde de var olduğunu, en azından birden fazla kat bulunan evlerde katlar arasında birinci katın kamusala daha yakın ve daha açık bir yer olduğu düşünmek gerekir. İncelenen evlerde çok az örnekte karşılaşılmış olan selamlık ve kahve odasının da evdeki konumlanması bakımından evin kamusala daha yakın olan, iki bölümlü bir evse hariciyede, diğerlerindeyse alt katlarda görülmesi bu düşünceleri destekler sonuçlardır.

Evlerde odalar öncesindeki ara mekanlar da, bu konu bağlamında önemlidir. İncelenen her üç konut çeşidinde de geçiş özelliği taşıyan, özellikle sofa ve dehliz bileşenlerinin sık karşılaşılan bileşenler olduğu belirtilmelidir. Bunların farklı iki mekan bileşeni olsalar da, sofanın dehlizden farklı olarak bir çeşit ortak mekan ve oturma mekanı da olabileceği düşünülse de, odalara geçiş mekanı olmaları bakımından benzerlikleri vardır. Sofalı ve dehlizli evler, kent genelinde yaklaşık % 64 ve 65 gibi birbirine çok yakın oranlarda çıkmıştır ve bu oranlar, bu iki bileşenin, incelenen tarih aralığında İstanbul evlerinde yaygın olduğunu göstermiştir. İncelenen evlerin % 37,81'inde bu bileşenlerin her ikisi de bulunmaktadır ve hatta aynı kat bileşeni olduğuna da rastlanmıştır. Öte yandan evlerin yaklaşık % 8,96'sınnda ise bunlardan her ikisinin de bulunmadığı, dolayısıyla odalar ve diğer mekanlar arasında bir geçiş mekanının olmadığı görülmüştür. Bu oranın oldukça az çıkması da, odaların diğer mekanlara ve birbirlerine çoğunlukla sözü edilen mekanlarla bağlandığını ve evlerde odalara yani mahrem alana doğrudan değil de, kademe kademe geçilerek, ara mekanlar aracılığıyla girildiğini göstermektedir.

Barınma standartları ve yaşam koşullarının belirlenmesi için mekan bileşenlerinin tek tek ele alınarak incelenmesi ve kantitatif analizlerle desteklenmesi de önemli bilgiler sunmuştur. Öncelikle incelenen evler arasında sayısı 1 ila 13 arasında değişen odası bulunan evlere rastlandığını, kent genelindeki ortalamanın ise yaklaşık 3 oda olduğunu belirtmek gerekir. Bu evlerin üst-orta sınıf kentlilerin gelir düzeyleriyle de bağlantılı olarak bu şekilde sonuç vermesi beklenen bir durumdur. Evlerin de genellikle 2 ve 3 katlı olduğu düşünülürse, odaların da ağırlıklı olarak üst ve orta kat bileşeni olduğu söylenebilir. Ancak alt katlarda görüldüğü olmuştur. Sofa ve dehliz de, sayısı 1-4 arasında değişen ve benzer şekilde üst ve orta katlarda görülen bileşenlerdir.

Hijyenle ilişkili bileşenler de konu bağlamında önemlidir. Evlerin % 85,64'ünde kenif bulunmakta ve kent genelinde her iki odaya bir kenif düştüğü hesaplanmıştır. Kenif bulunma oranının ve oda başına düşen kenif sayısının 16. yüzyıla oranla artmış olduğu söylenebilir. İnşaat açısından büyük çaba ve masraf gerektirmeyen bir mekan olması kenifin bulunma oranının yüksek çıkmasında etkili olmuş gibi görünse de, evlerdeki yıkanma olanaklarının aynı doğrultuda sonuçlar vermediğini belirtmek gerekir. Evlerin yaklaşık % 7'sinde mağsel, % 9'unda da hamam olmak üzere toplam % 16'lık bir oranda yıkanma olanaklarına sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu oran, üst ve orta grup kent sakinlerinin bile çok büyük çoğunluğunun yıkanma işlevini incelenen dönemde evlerinde değil de, halk hamamlarında gerçekleştirdiğini gösterir. Hamam bileşeninin kıymeti ve su sağlama olanaklarıyla ilgili

incelemeler de yıkanma olanaklarının az çıkmasını açıklayıcı niteliktedir. İstibdal edilen evlerden yalnızca 2'sinde bir su şebekesine bağlanarak akar su sağlanan ev bulunduğu saptanmıştır ki, bunlar da detaylı mekan tarifi olmadığı için inceleme dışı bırakılmış olan evlerdir. İncelenen evlerin % 1,49'unda su hazinesi ve % 2,48'inde sarnıç bulunmaktadır. Bunun yanında evlerin % 65,84'ünde kuyu bulunuyorsa da, kuyu diğer su sağlayan bileşenlere kıyasla kıymeti en düşük olan bileşendir. Bu nedenle de bir su kaynağı olarak çok zengin olmayan kaynaklar olduğunu ve ihtiyaca yetecek kadar su sağlanamayacağını düşünmek, hijyenik açıdan da ne kadar kullanılabilir olduğuna şüpheyle bakmak gerekir.

Evde yemek hazırlama ve pişirme olanaklarının bulunması üzerine yapılan incelemeye göre de, evlerin % 65,85'inde matbah veya matbah ocağı, % 0,50'sinde fırın bulunduğu tespit edilmiştir. 16. yüzyıl İstanbul evlerinde matbahın bulunma oranının düşük, fırının ise daha yüksek çıktığı düşünülünce, 18. yüzyılda evlerde matbahın görülme oranının yüksek çıkması, birden fazla matbahın görülebiliyor ve bu bileşenin üst katlarda da bulunabiliyor olması yemek hazırlama ve pişirmeye ilişkin mekanların sayısının artmış olduğunu göstermiştir.

Depolama mekanlarıyla ilgili olarak da çoğu zaman kargir ve yer altı inşa edilmiş olan mahzenin % 16, yiyecek deposu olan ve evin her katında bulunabilen kilerin % 19'luk bir bulunma oranı olduğu tespit edilmiştir. Yine odun ve kömür depolanan mekan bileşenlerinin de incelenen evlerin % 15,35'inde bulunduğunu belirtmek gerekir.

Bunun yanında kentte hayvan beslenen, yani ahırı bulunan evlerin bu yüzyılda % 15,35'lik bir yüzdeye sahip olduğunu, bunun da düşük bir oran olduğunu belirtmek gerekir. Özellikle İstanbul'un kentselliği ile ilgili önemli bir gösterge olduğu söylenebilir.

Evlerdeki açık mekanlarla ilgili olarak söylenmesi gereken de, kentteki yoğunluk, sıkışıklık ve kat sayılarının artışına ve arsa boyutlarının küçüklüğüne rağmen kent içindeki evlerin büyük çoğunluğunun avlu ve bahçe grubu bileşenlere sahip olmasıdır. Böyle bir sonuç, küçük de olsa, bu açık mekanların, İstanbul kent sakinleri için evlerinde mutlaka olması gereken bileşenler olarak düşünüldüğünü gösterir.

Sonuç olarak, özellikle üst ve orta sınıf kentlilerin kiracı veya mülk sahibi olduğu evler üzerinde yapılan bütün bu kantitatif analiz ve değerlendirmeler, sunduğu bilgilerle, klasik anlatıların dışına çıkılarak istibdal kayıtları üzerinden, 18. yüzyılın ortalarında İstanbul kent yapısı, barınma kültürü ve standartları ve yaşam koşullarına dair fikir edinme ve yeni tartışma malzemeleri oluşturma çabası olarak görülebilir.

KAYNAKLAR

Akdağ, M., (1971), Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Akgündüz, A., (1996), İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2. baskı, İstanbul.

Ahmed Vefik Paşa, (2000), Lehçe-i Osmani (haz. Recep Toparlı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Ahmet Refik, (1988), Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200), Enderun Kitabevi, İstanbul.

Allom, T. ve Walsh, R., (2006), Constantinople and Scenery of the Seven Churches of Asia Minor, Gorgias Press, New Jersey.

Arel, A., (1982), Osmanlı Konut Geleneğinde Tarihsel Sorunlar, Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, İzmir.

Aries, P. ve Duby, G., (haz.) (2007), Özel Hayatın Tarihi 3 Rönesans'tan Aydınlanma'ya (çev. Devrim Çetinkasap), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Artan, T., (1989), Architecture As a Theatre of Life: Profile of The Eighteenth Century Bosphorus, Massachusetts Institute of Technology, Basılmamış Doktora tezi.

Artan, T., (1998), "Terekeler Işığında 18. yüzyıl Ortasında Eyüp'te Yaşam Tarzı ve Standartlarına bir Bakış: Orta Halliliğin Aynası", 18. yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam (ed. Tülay Artan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 49-64.

Atasoy, N., (2000), Otağ-ı Hümayun Osmanlı Çadırları, Aygaz, İstanbul.

Ayvansarayi Hüseyin Efendi, Ali Satı Efendi ve Süleyman Besim Efendi, (2001), İstanbul Camileri ve Diğer Dini Sivil Mimari Yapıları Hadikatü'l Cevami (haz. Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul.

Ayverdi, E. H., (1958), Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskanı ve Nüfusu, Doğuş Matbaası Limited Şirketi, Ankara.

Ayverdi, E. H., (1978), Ondokuzuncu Asırda İstanbul Haritası, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul.

Bachmann, M., (2008), "Fani Mekanlar Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün İstanbul'da Ahşap Konut Mimarisine İlişkin Çalışmaları", Ahşap İstanbul: Konut Mimarisinden Örnekler, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul.

Barkan, Ö. L., (1940), "İslam-Türk Mülkiyet Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller I Şer'i Miras Hukuku ve Evlatlık Vakıflar", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 1(6): 156-181.

Barkan, Ö. L., (1941a), "İslam-Türk Mülkiyet Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller II Mülk Topraklar ve Sultanların Temlik Hakkı", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 1(7): 157-176.

Barkan, Ö. L., (1941b), "İslam-Türk Mülkiyet Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller III İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıflarının Hususiyeti", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 4(7): 906-942.

Barkan, Ö. L. ve Ayverdi, E.H., (1970) "İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri 953 (1546) Târîhli, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul.

Barkan, Ö., (1966), "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659) I", Belgeler, 5-6(3).

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, (2010), Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul.

Behar, C., (1998), "Kasap İlyas Mahallesi İstanbul'un Bir Mahallesinin Sosyal ve Demografik Portresi: 1546-1885.", İstanbul Araştırmaları, İstanbul Araştırmaları Merkezi, 4: 7-110.

Beyaztaş, M., (2001), İslam Hukukunda Vakıf Gayrimenkullerin Kiraya Verilmesi Usulleri ve İcareteyn, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Bulliet, R. W., (1990), The Camel and the Wheel, Columbia University Press, New York.

Carbognano, C.C., (1993), 18. Yüzyılın Sonunda İstanbul (çev. Erendiz Özbayoğlu), Eren Yayıncılık, İstanbul.

Cerasi, M. M., (1999), Osmanlı Kenti, Osmanlı İmparatorluğunda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi (çev. Aslı Ataöv), Yapı Kredi Yayınları, 1. baskı, İstanbul.

Çeçen, K., (1988), Mimar Sinan ve Kırkçeşme Tesisleri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İSKİ Yayınları, İstanbul.

Çeçen, K., (1991), İstanbul Vakıf Sularından Üsküdar Suları, İSKİ Yayınları, İstanbul.

Çeçen, K., (1999), İstanbul'un Osmanlı Dönemi Su Yolları (haz. Celal Kolay), İSKİ Yayınları, İstanbul.

Çelik, G., (2006), "İstanbul Kaynak Sularında Teşkilat ve İşleyiş", Suyu Arayan İstanbul Vakıf Sular ve Kırkçeşme (haz. Said Öztürk), İstanbul Büyükşehir Belediyesi İSKİ Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 261-316.

Dağlı, Yücel (ed.) "The Historical Dictionary of Ottoman Terms for Gardens and Gardening": http://www.middleeastgarden.com/garden/english.

Dağdelen, İ., (2007), Alman Mavileri 1913-1914 1. Dünya Savaşı Öncesi İstanbul Haritaları, (3 cilt), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul.

Demirel, Ö., (2002), "Osmanlı Esnafı (1750–1850)", Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, (14): 253–263.

Devellioğlu, F., (2007), Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, 24. baskı, Ankara.

Doğan, M., (2001), Büyük Türkçe Sözlük, Vadi yayınları, Ankara.

D'ohsson, M. I., (2001) Tableau Général de l'Empire Ottoman, Isis Press, Istanbul.

Eldem, E., (2000), "İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferileşmiş bir Başkente", Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 152-230.

Eldem, S. H., (1944), "17nci ve 18inci Asırlarda Türk Odası", Güzel Sanatlar, 5: 1-28.

Eldem, S. H., (1968), Türk Evi Plan Tipleri, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, 2. baskı, İstanbul.

Eldem, S. H., (1984), Türk Evi Osmanlı Dönemi I, Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı Yayınları, İstanbul.

Eldem, S. H. (1986), Türk Evi Osmanlı Dönemi II, Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı Yayınları, İstanbul.

Eldem, S. H. (1987), Türk Evi Osmanlı Dönemi III, Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı Yayınları, İstanbul.

Eyice, S. (1993), "Ayazma Cami", DBİA, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, (1): 471-472.

Faroqhi, S., (1982), "Camels, Wagons, and the Ottoman State in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", International Journal of Middle East Studies, Cambridge University Press, 14: 523-539.

Faroqhi, S., (2002), Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla (çev. Elif Kılıç), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 5. baskı, İstanbul.

Faroqhi, S., (2003), Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir? Kaynaklara Giriş (çev. Zeynep Altok), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. baskı, İstanbul.

Faroqhi, S. (2009), Orta Halli Osmanlılar 17. yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evler (çev. Hamit Çalışkan). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı. İstanbul.

Fernandes, L., (2000), "Istibdal: the Game of Exchange and Its Impact on the Urbanization of Mamluk Cairo", The Cairo Heritage: Essays in Honor of Laila Ali Ibrahim (ed. Doris Behrens-Abouseif), American University in Cairo Press, 203-222.

Göyünç, N., (1996), "Osmanlı Belgelerinde Konut Terminolojisi", Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 264-268.

Halaçoğlu, Y., (2004), "Menzil", TDVİA, (29): 159-161.

Hamadeh, S., (2010), Şehr-i Sefa, 18. yüzyılda İstanbul. İletişim Yayınları, 1. baskı, İstanbul.

Hanna, N., (1991), Habiter au Caire Aux XVIIe Et XVIIIe Siécles, Institut Français D'archéologie Orientale Du Caire.

Hasol, D., (1998), Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 7. baskı, İstanbul.

İBŞB, (1998), İstanbul Ahkam Defterleri İstanbul Vakıf Tarihi 1 (1742–1764), İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul.

İBŞB, (1999) İstanbul Su külliyatı İstanbul Şer'iyye Sicilleri, Ma-i Leziz defterleri 3 (1794-1797), İstanbul Büyükşehir Belediyesi İSKİ Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul.

İBŞB, (2002) İstanbul Su Külliyatı XXV Vakıf Su Defterleri Avrupa Yakası Suları 3 (1574-1831), İstanbul Büyükşehir Belediyesi İSKİ Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul.

İBŞB, (2003), İstanbul Su Külliyatı XXXVI, Vakıf Su Defterleri Su Tahrirleri (1655–1807), İstanbul Büyükşehir Belediyesi İSKİ Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul.

İnciciyan, P. Ğ., (1956), XVIII. Asırda İstanbul (çev. Hrand D. Andreasyan), İstanbul Fethi Derneği, İstanbul Enstitüsü Yayınları.

İpşirli, M., (1989), "Arşiv Belgelerine Göre İstanbul Vakıf Evleri (Müştemilat, Tamir, Kira, Satış)", Tarih Boyunca İstanbul Semineri: 29 Mayıs–1 Haziran 1988 Bildiriler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi,183–196.

İşli, E. D., (1995), "Teşrifati ya da Salacak Mescidi", Arkitekt, 432: 86-87.

Kanar, M., (2009a), Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Say Yayınları, İstanbul.

Kanar, M., (2009b), Arapça Türkçe Sözlük, Say Yayınları, İstanbul.

Kanar, M., (2010), Arap Harfli Alfabetik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Say Yayınları, İstanbul.

Kazıcı, Z., (2003), Osmanlı'da Toplum Yapısı, Bilge Yayınları, İstanbul.

Kılıç, R., (2009), Osmanlı'da Seyyidler ve Şerifler, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Kuban, D., (1994a), "Saraylar", DBİA, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 6: 462-465.

Kuban, D., (1994b), "Osmanlı Dönemi Mimarisi", DBİA, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 6: 68-175.

Kuban, D., (1994c), " Ev Mimarisi", DBİA, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 3: 227-234.

Kuban, D., (1994d) "Konaklar", DBİA, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 5: 50-55.

Kuban, D., (1995a), "Tarih-i Cami-i Şerif-i Nur-u Osmani ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Yapı Tekniği Üzerine Gözlemler", Türk ve İslâm Sanatı Üzerine Denemeler, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 141–161.

Kuban, D., (1995b), "İstanbul'un Tarihsel Yapısının Özellikleri", Türk ve İslâm Sanatı Üzerine Denemeler, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 199–224.

Kuban, D., (1995c), "Türk Ev Geleneği Üzerine Gözlemler", Türk ve İslâm Sanatı Üzerine Denemeler, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 225–240.

Kuban, D., (1995d), The Turkish Hayat House, Eren Yayıncılık, İstanbul.

Küçükerman, Ö., (1973) "Anadolu'daki Geleneksel Türk Evinde Mekan Organizasyonu Açısından Odalar", Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul.

Mardin, Ş., (1969), Din ve İdeoloji, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

Maury, B., Raymond, A., Revault, J. ve Zakariya, M., (1983), Palais et Maisons du Caire II - Epoque Ottomane (XVIe-XVIIIe siécles, Centre National de la Recherche Scientifique, Paris.

Murphey, R., (2007), "Communal Living in Ottoman Istanbul Searching for the Foundations of an Urban Tradition", Studies on Ottoman Society and Culture 16th-18th Centuries, Ashgate Variorum, VI: 115-131.

Müller-Wiener, W., (2001), İstanbul'un Tarihsel Topografyası 17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul, Yapı-Kredi Yayınları, 1.baskı, İstanbul.

Okutan, E., (1998) Dalkavukluk, Mephisto Yayınevi, İstanbul.

Olgun, İ. ve Drahşan, C., (1984), Farsça-Türkçe (Türkçe-Farsça) Sözlük, Elhan Kitabevi, Ankara.

Özdemir, R., (1998), XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara (1785-1840), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Özkaya, Y., (2008), 18. Yüzyılda Osmanlı Toplumu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Öztürk, S., (1995), Askeri Kassamına Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil), Osmanlı Araştırmaları Vakfı. İstanbul.

Pakalın, M. Z. (1983), Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, 3 cilt, 3 baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Ranum, O., (2006), "Mahremiyet Limanları", Özel Hayatın Tarihi 3 Rönesans'tan Aydınlanmaya (haz.Philippe Ariés, Georges Duby, çev. Devrim Çetinkasap), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 231-289.

Raymond, A., (1980), “The Rab: A type of Collective Housing in Cairo During the Ottoman Period”, Architecture as Symbol and Self-Identity (ed.Jonathan G. Katz), Aga Khan Award for Architecture, Philadelphia, 55-62.

Redhouse, Sir J. W., (1987), A Turkish And English Lexicon, Librairie Du Liban, Lebanon.

Schacht, J., (1964), An Introduction to Islamic Law, Oxford University Press, Ely House, London.

Sarıkaya, H.Z., Eroğlu, V., Altay, A., (2001) “The History of Sewage Services in Istanbul”, Blickwechsel, Beitrage zur Geschichte der Wasserversorgung und Abwasserentssorgung in Berlin und Istanbul, Noyan Dinçkal, Sharooz Mohajeri, Berlin, 139-152.

Sevinçli, E., (2006), “Şenliklerimiz ve Surnamelerimiz: 1675 ve 1724 Şenliklerine İlişkin İki Surname”, Journal of Yaşar University, 1(4): 377-416.

Singer, A., (2002), Osmanlı’da Hayırseverlik Kudüs’te Haseki Sultan İmareti (çev. Dilek Şendil), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Sözen, M., (2001), Türklerde Ev Kültürü, Doğan Kitap, İstanbul.

Steingass, F., (1975), A Comperehensive Persian-English Dictionary, Librairie Du Liban, Lebanon.

Süreyya, M., (1996), Sicill-i Osmanî Osmanlı Ünlüleri (eski yazıdan aktaran Seyit Ali Kahraman, haz. Nuri Akbayar), 6 cilt, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını. İstanbul.

Şensoy, F., (2006), “İstanbul’un Tarihi Vakıf Suları ve Kırkçeşme”, Suyu Arayan İstanbul Vakıf Sular ve Kırkçeşme (haz. Said Öztürk), İstanbul Büyükşehir Belediyesi İSKİ Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 71-144.

Tabakoğlu, A., (2006), “Kırkçeşme Suları”, Suyu Arayan İstanbul Vakıf Sular ve Kırkçeşme (haz. Said Öztürk), İstanbul Büyükşehir Belediyesi İSKİ Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 147-260.

Tanman, B., (1994a), “Divanhaneler”, DBİA, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 3: 69-70.

Tanman, B., (1994b), “Hacı Beşir Ağa Külliyesi”, DBİA, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 3: 469-473.

Tanman, B., (1994c), “ Mustafa Paşa Tekkesi”, DBİA, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 5: 564-565.

Tanyeli, U., (1996), “Klasik Dönem Osmanlı Metropolünde Konutun “Reel” tarihi: Bir Standart Saptama Denemesi”, Prof. Dr. Doğan Kuban’a Armağan, Eren Yayıncılık, İstanbul, 57–71.

Tanyeli, U., (2005), “Kamusal Mekan-Özel Mekan: Türkiye’de Bir Kavram Çiftinin İcadı”. Genişleyen Dünyada Sanat, Kent ve Siyaset: 9. Uluslararası İstanbul Bienalinden Metinler, İstanbul Kültür Sanat Vakfı, İstanbul, 199–209.

Tanyeli, U., (2006), " Osmanlı Metropollerinde Evlerin Konfor ve Lüks Normları (16.-18. Yüzyıllar)", Soframız Nur Hanemiz Mamur Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barınak (ed.Suraiya Faroqhi, Christoph K. Neumann, çev. Zeynep Yelçe), Kitap Yayınevi, İstanbul, 333-349.

TDK, (1988), Türkçe Sözlük, (2 cilt), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Uzunçarşılı, İ. H., (1984), Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

Uzunçarşılı, İ. H., (1988a), Osmanlı Devleti Saray Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. baskı, Ankara.

Uzunçarşılı, İ. H., (1988b), Osmanlı Devleti Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. baskı, Ankara.

Uzunçarşılı, İ. H., (2003), Osmanlı Tarihi XVIII. yüzyıl, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4.cilt II. kısım, 5. baskı, Ankara.

Yediyıldız, B., (2003), XVIII. yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi, Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara.

Yerasimos, S., (2006), "16. Yüzyılda İstanbul Evleri", Soframız Nur Hanemiz Mamur Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barınak (ed.Suraiya Faroqhi, Christoph K. Neumann, çev. Zeynep Yelçe), Kitap Yayınevi, İstanbul, 307-332.

Yüksel, İ. A., (2005), Ca'fer Efendi, Risale-i Mi'mariyye, 1023/1614, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

EKLER

Ek 1 Vakıf gayrimenkullerin kent içi dağılımını gösteren harita

Ek 2 Mülk gayrimenkullerin kent içi dağılımını gösteren harita

Ek 3 Hüküm sırasına ve kurucularına göre istibdal uygulamasına dahil olmuş vakıf listeleri

Ek 4 Mülk sahipleri ve mülk gayrimenkullerinin bulunduğu mahalleler

Ek 5 Mülk sahipleri ve kiracılarla birlikte mülk ve vakıf gayrimenkullerin kent içi dağılımını gösteren harita.

Ek 6 Kiracılar ve kiracı oldukları vakıf gayrimenkullerin bulunduğu mahalleler

Ek 7 Birden fazla istibdal hükmüne konu olmuş şahısların ve gayrimenkullerin kent içi dağılımlarını gösteren harita.

Ek 8 Kayıtlarda geçen kent sakinleri listesi: Mesleklerine ve cinsiyetlerine göre gruplandırılan komşular ve kiracılar listesi

Ek 9 Kayıtlarda geçen kent sakinlerinin kent içi dağılımını gösteren harita.

Ek 10 Ev ve arsaların arsa büyüklüklerine göre kent içi dağılımını gösteren harita.

Ek 11 Evlerin bina büyüklüklerine göre kent içi dağılımını gösteren harita.

Ek 12 Evlerde doluluk ve boşlukların kent içi dağılımını gösteren harita.

Ek 13 Evlerin kat sayılarına göre kent içi dağılımını gösteren harita.

Ek 14 Evlerin ve arsaların arsa birim kıymetlerine göre kent içi dağılımını gösteren harita.

Ek 15 Evlerin bina birim kıymetlerine göre kent içi dağılımını gösteren harita.

Ek 16 Ev ve arsaların kira değerlerine göre kent içi dağılımını gösteren harita.

Ek 17 Evlerin yollar ile komşuluk durumlarının kent içi dağılımını gösteren harita.

Ek 1 Vakıf gayrimenkullerin kent içi dağılımını gösteren harita

A B C D E F G H I J K L

1 2 3 4 5 6 7 8

VAKIF GAYRIMENKULLERIN DAGILIMI

- *EVLER: Menzil/Menzil mahali (kısmi)/Saray/Oda*
- *ARSALAR: Arsa/Menzil Arsası*
- *Binası mülk arsa (İstibdale yalnız arsa dahildir.)*
- *İşyerleri: Dükkan/Kahane/Yağhane*
- *Dükkan arsası*
- *Ahır/Kömürcü mahzeni/Mahzen*
- *Bahçe/Bostan*
- *Kayıkhane*
- *Menzilhane*
- *Büyük bir gayrimenkulün dahilinde olduğunu gösterir.*

EVLİCE BABA
EYÜP CAMİ
DÜĞMECİLER
BABA HAYDAR-İ NAKŞİBENDİ
CEZERİ KASIM PAŞA
EYÜP
SÜLEYMAN SUBAŞI
HACI ŞABAN
HASKÖY
KEÇECİ PİRİ
BÜYÜK PİYALE PAŞA
SİNAN PAŞA
SAHHAF MUSLİHUDDİN
HACI AHMED
TATAVLA
KÜÇÜK PİYALE PAŞA
DEĞİRMAN
HACI HÜSREV
MUSTAFA PAŞA-YI ATIK
AYVANSARAY
ESNAF LONCASI
HOCA ALİ
SEFERİKOZ
KULAKSIZ
TAHTAKADI
SARI LÜTFİ
SURURİ
BAŞ HASAN EFENDİ
HÜSEYİN AĞA
KAZGANCIBAŞI
KASIM PAŞA
BEYOĞLU
FINDIKLI
HACI RECEP
ÖKÜZ LİMANI
BALAT
ÇAKIR AĞA
HACI İSA
ÇUKUR HAMAM MESCİDİ
TOPHANE
HACI HATUN
EDİRNEKAPİ
KEFELİ
HAMMAMI MÜHYİDDİN
KATİB-MUSLİHİDDİN
HACI MÜHYİDDİN
KASIM AĞA
TERCÜMAN YUNUS
HADİCE SULTAN
DERVİŞ ALİ
CAFER SUBAŞI
KARABAŞ
SİNAN PAŞA
GÜL CAMİ
KEÇECİ PİRİ
KARA GUMRUK
MESİH HASAN PAŞA
ATIK ALİ PAŞA
BEGCEGİZE
ÇUKURBOSTAN
SEFERİKOZ HACI MEHMED
SEYH MÜHYİDDİN FOCAVİ
ÇERAĞI HAMZA
ASIK PAŞA
KUMRULU MİMAR SİNAN
HOCA HAYREDDİN
MÜHTESİB İSKENDER
KARABAŞ
AKSEMSEDDİN
İBN-İ MERDUKAN
KAPUDAN
ABİD ÇELEBİ
HOCA FERHAD
İBN-İ MEDDAS
MİMAR SİNAN
HAYDAR PAŞA
ELVANZADE
UNKAPANI
MİMAR AJEMİ
HOCA HAYREDDİN
FATMA SULTAN
TOPKAPI
KURKÇIBASI
MİMAR SİNAN
KASAB IVAZ
CİVİZADE
BARUTHANE SARAYI
SEYH SADİ
EREĞLİ
İSKENDER AĞA
SİMKES
MELİKE HATUN
KATİB MURAD
HACI EVLİYA
İBRAHİM ÇAVUŞ
TARSUS
AYDIN KETHUDA
YEVLED-I KARABAS
YUSUF
SEYH OMER
HACI TIMUR
KARACI BAYEZID
İBRAHİM PAŞA
CANBAZIYE
KASAB İLYAS
KOCA MUSTAFA PAŞA
DUHANIZADE
ALİ FAKİH
HOCA HAMZA
MİHRİŞAH HATUN
ABDİ ÇELEBİ
HACI HÜSEYİN
MİRAHUR
KURKÇIBASI HACI HÜSEYİN
BÜCÜKBASI
İSTANBUL
KIRIMSALI
SERKANBASI İBRAHİM AGA
SEYH EBU'L VEFA
HOCA HAMZA
MOLLA GURANİ
MOLLA HÜSREV
MANYAS
GÜRANİ
HOCA UVEYS
HOCA PAŞA
DAMAT
HACI HÜSEYİN ÇELEBİ
FATMA SULTAN
SENGÜL H.
ÜSKÜBİYE
SEYH FERHAD
AYVALIÇEŞME
HACI HASAN
İSHAK PAŞA
KABASAKAL
KADIRGA LİMANI
MİHRİŞAH SULTAN
HACI HASAN
AKBIYIK
AYASOFYA
MOLLA SEREF
MUHTESİB KARAGÖZ
KALENDERHANE
HOSKADEM
BABA HASAN ALEMİ
ORUÇ GAZİ
GURABA HÜSEYİN AĞA
KAZGANI SADI
SARI MUSA
SİRMERİ CAVUŞ
MURAD SA-YI ATIK
HACI BAYRAM KAPTAN
ÇAKIR AĞA
KOVACI DEDE
NİSANCI
MERCİMEK
LANGA
DEVİNDİCİ HÜSAM
SERRAC İSHAK
KATİB SİNAN
EMİN BEY
HÜSEYİN AĞA
ATIK ALİ PAŞA
ŞAHİN AĞA
KAHYA ALİ BEY
KAZIK AĞA
KATİB SİNAN
ÇERRAH İSHAK
MÜHSİNE HATUN
YAVAŞI SÜLEYMAN AĞA
BEDESTAN
BEDREDDİN BEY
ŞEHSUVAR
SULTAN BAYEZID
HACI HAMZA
GALATA KAL'ASI DAHİLİ
BEZESTANZADE
AYA CAMİ
CAMİ KEBİR
KURŞUNLU MESCİDİ
KARABAŞ MUSTAFA AĞA
ŞAHKULI
HACI EMİR
KARABAŞI
DEFTERDAR EBU'L FAZIL
İLYAS ÇELEBİ
ÇAKIR BABA
BEŞİKTAŞ
MAÇUKA
ARAP AĞA
CİHANNÜMA
ORTAKÖY
SİNAN PAŞA-YI CEDİD
HAMZA FAKIH
AHMED ÇELEBİ
KIZ KULESİ
KIZ
DUĞANCILAR
ÜSKÜDAR
REİS
BAZARBAŞI
BULGURLU
EYÜP MEZARLIĞI

BÜYÜKDERE KÖYÜ
SARIYER
YOROS
İSTİNYE NAHİYESİ YENİKÖY
GÜZELCE ALİ PAŞA
GALATA
KANLICA KÖYÜ
YAHŞİBİNNİN EFENDİ
İSTANBUL
ÜSKÜDAR

Ek 2 Mülk gayrimenkullerin kent içi dağılımını gösteren harita

A B C D E F G H I J K L

1 2 3 4 5 6 7 8

MÜLK GAYRİMENKULLERİN DAĞILIMI

- *EVLER: Menzil/Menzil mahali (kısmi)/Saray/Oda*
- *ARSALAR: Arsa/Menzil Arsası*
- *Binası mülk arsa (İslibdale yalnız arsa dahildir.)*
- *İşyerleri: Dükkan/Karhane/Yağhane*
- *Dükkan arsası*
- *Ahır/Kömürcü mahzeni/Mahzen*
- *Bahçe/Bostan*
- *Kayıkhane*
- *Menzilhane*
- *Büyük bir gayrimenkulün dahilinde olduğunu gösterir.*

Ek 3 Hüküm sırasına ve kurucularına göre istibdal uygulamasına dahil olmuş vakıf listeleri

Hüküm Sırasına Göre Vakıf Listesi:

1. Haremeyn-i Muhteremeyn Vakfı
2. Kömürcü El-Hacc Osman Vakfı
3. Ayasofya Cami Vakfı
4. Müteveffa Ahmet Ağa Vakfı
5. Haremeyn-i Muhteremeyn Vakfı
6. Defterdar-ı Esbak Sadullah Efendi Kerimesi Rukiyye Hanım Vakfı
7. Molla Kestel Vakfı,
Handan Ağa Vakfı,
Kırımi Es-Seyyid Ahmed Efendi Vakfı
8. Müteveffiye Hadice Hatun Vakfı
9. Müteveffa Koca Mustafa Paşa Vakfı
10. Müteveffa Şahkulı Cami-i Şerifi Vakfı
11. Merhum İskender Ağa Mescid-i Şerifi ve Mekteb-i Münifi Vakfı
12. Sabıka Şeyhülislam Müteveffa Muhaşşi Sadi Efendi Vakfı
13. Ashab-ı Hayrattan Debbağzade Kethüdası Müteveffa El-Hacc Hasan Vakfı
14. Müteveffa Kasım Paşa Vakfı
15. Müteveffa Hace Dursun Vakfı
16. Sabuncu Zevcesi Hadice Hatun Vakfı
17. Mimar Kemal Vakfı
18. Babü's Sa'adetü's-Seniyye Ağası Esbak Müteveffa Kayış Mustafa Ağa Vakfı
19. Müteveffa Eş-Şeyh Süleyman Efendi Vakfı
20. Müteveffa Kıbrısi Eş-Şeyh Abdullah Efendi Vakfı
21. Müteveffa Katip Bali Efendi Cami-i Şerifi Vakfı
22. Revani Çelebi Vakfı
23. Müteveffa Katib Bali Vakfı
24. Müteveffa Ca'fer Efendi Vakfı
25. Çakırcıbaşı-i Esbak Müteveffa Hasan Paşa Vakfı
26. Merhum Kıbrısi Eş-Şeyh Abdullah Efendi Vakfı
27. Müteveffa Kayış Mustafa Ağa Vakfı
28. Haremeyn-i Muhteremeyn Vakfı
29. Müteveffa Vezir-i Azam-ı Esbak Kara İbrahim Paşa Vakfı
30. Fatıma Hatun İbnet-i Abdullah Bin Abdülmennan Vakfı
31. Katib Sinan Mescidi Vakfı
32. Payaszade Mustafa Çelebi İbn-i Mehmed Bin Abdullah Vakfı
33. Merhum Kabasakal Mustafa Ağa Vakfı
34. Hammam Kethüdası Müteveffa Osman Ağa Vakfı
35. Sadr-ı A'zam-ı Esbak Müteveffa İbrahim Paşa Vakfı
36. Babü's-Sa'adeti'ş-Şerife Ağası Esbak Müteveffa Mahmud Ağa Vakfı
37. Ayni Hasan Efendi Vakfı
38. Haremeyn-i Muhteremeyn Vakfı
39. Haremeyn-i Muhteremeyn Vakfı
40. Mağnisalı Müteveffa Mehmed Paşa Cami-i Şerifi Vakfı
41. Kızıltaş Cami-i Şerif-i Vakfı
42. Divan-ı Hümayun Sakaları Mühimmatı Vakfı
43. Safiyye Sultan Vakfı
44. Müteveffa İmam Süleyman Efendi Vakfı

45. Sadr-ı A'zam-ı Esbak Müteveffa Kara İbrahim Paşa Vakfı
46. Debbağ Yunus Mahallesi Avarızı Vakfı
47. Sabuncı Zevcesi Hadice Hatun Vakfı
48. Haremeyn-i Muhtemeyn Vakfı
49. Haremeyn-i Muhtemeyn Vakfı
50. Haremeyn-i Muhtemeyn Vakfı
51. Safiye Hatun Vakfı
52. Hamza Fakih Vakfı
53. Mehmed Ağa İbn-İ Mehmed Vakfı
54. Muhasebeci Müteveffa Şaban Efendi Vakfı
55. Defterdar-ı Esbak Müteveffa Hacı İbrahim Efendi Vakfı
56. Defterdar-ı Esbak Müteveffa İbrahim Efendi Vakfı
57. Müteveffiye Ayişe Hatun Vakfı
58. Revani Çelebi Vakfı
59. Müteveffa Rahiki Es-Seyyid Halil Efendi Vakfı
60. Sabuncı Zevcesi Müteveffiye Hadice Hatun Vakfı
61. Haremeyn-i Muhtemeyn Vakfı
62. Müteveffa Çavuşbaşı Ali Ağa Vakfı
63. Müteveffa Cevher Ağa Mekteb-İ Şerifi Vakfı
64. Müteveffa Abdullah Ağa Vakfı
65. Defterdar-ı Esbak Müteveffa İbrahim Efendi Vakfı
66. Zülfikar Ağa Vakfı
67. Silahşör El-Hacc Mehmed Vakfı
68. Haremeyn-i Muhteremeyn Vakfı
69. Ruznamçeçi İbrahim Efendi Vakfı
70. Müteveffiye Hubi Hatun Vakfı
71. –
72. –
73. Müteveffa Kiremidci Mustafa Ağa Vakfı
74. Haremeyn-i Muhteremeyn Vakfı
75. Müteveffa Hace Piri Mescid-i Şerifi Vakfı
76. Elvan Dede Vakfı
77. Hace Üveys Vakfı
78. Babü's-Sa'ade Ağası Esbak Müteveffa Ahmed Ağa Vakfı
79. Müteveffa Ortaköy'de Defterdar El-Hacc İbrahim Paşa'nın Cami-i Şerifi Vakfı
80. Müteveffa Abdullah Ağa Vakfı
81. Merhume Ayişe Sultan Vakfı
82. Muhasebeci Müteveffa Ahmed Efendi'nin Cami-i Şerifi Vakfı
83. Müteveffa Katib El-Hacc İbrahim Vakfı
84. Müteveffa Kapudan Piyale Paşa Vakfı
85. Gülistan Hatun Vakfı
86. Müteveffa Koca El-Hacc Mehmed Paşa Cami-i Şerifi Vakfı
87. Merhume İsmihan Sultan Vakfı
88. 87 no.lu hüküm ile aynı istibdal.
89. Ümmügülsüm Hatun İbnet-i Mehmed Vakfı
90. Müteveffa Yazıcı Mehmed Ağa Vakfı
91. Serhervacıyan-I Hassa Merhum Firuz Ağa Vakfı
92. Şehzade Validesi Merhume Firuze Hatun vakfı
93. Müteveffa Hace Katibzade Mustafa Efendi Vakfı
94. Müteveffa Eminzade Ahmed Ağa Vakfı
95. Hızır Beğ Vakfı

96. Müteveffiye Şakire Hatun Vakfı
97. Nişancı Mustafa Paşa Cami-i Şerifi Vakfı
98. Haremeyn-i Şerifeyn Vakfı
99. Müteveffiye Havva Hatun Vakfı
100. Müteveffa El-Hacc Hasanzade Vakfı
101. Uzunçarşı Yavaşca Şahin Cami'i Şerifi Vakfı
102. Müteveffa Kaliçeci El-Hacc Hasan Vakfı
103. Müteveffiye Hayrünnisa Hatun Vakfı
104. Kethüda Katibi Müteveffa Halil Efendi Vakfı
105. Merhume Azize Nam Sahibetü'l-Hayrun Vakfı
106. Merhum Nişancı Mehmed Paşa Cami'i Şerifi Vakfı
107. –
108. – (Yoros Cami Vakfı Olabilir?)
109. – (Yoros Cami Vakfı Olabilir?)
110. Müteveffiye Nigar Hatun Vakfı
111. Müteveffa Lala Hüseyin Paşa Vakfı
112. Müteveffa Çakır Baba Mescid-i Şerifi Evkafı
113. Haremeyn-i Muhteremeyn Vakfı
114. – (Çakır Baba Mescid-İ Şerifi Vakfı?)
115. Merhum Bahtiyar Mustafa Vakfı
116. Müteveffa Boluvizade/ Nakibu'l-Eşraf Boluvi Es-Seyyid Mehmed Efendi Vakfı
117. Şeyh Ebu'l-Vefa Kuddise Sıruhu'l-Aziz Vakfı
118. Müteveffa Kara Mehmed Halife Vakfı
119. Yavaşca Şahin Mescidi Vakfı
120. Saray-ı Cedid-i Amire'de Matbah-ı Amire Tabbahlarından Merhum Ahmed Usta Vakfı
121. Müteveffa Davud Ağa Vakfı
122. Sertabbahin-i Hassa Müteveffa Hamza Vakfı (Seretıbba Hamza Vakfı)
123. Sabıka Bağdad Valisi Müteveffa Kesreli El-Hacc Ahmed Paşa'nun Zevcesi Havva Hanım İbnet-İ Süleyman Vakfı
124. Öksüzce Vakfı
125. Merhum Sadr-ı Esbak Kara Mustafa Paşa (Müteveffa Vezir Mustafa Paşa) Vakfı
126. Haremeyn-i Muhteremeyn Vakfı
127. Merhum Lala Hüseyin Paşa Vakfı
128. Hubi(?) Hatun vakfı
129. Defterdar-ı Esbak Merhum İbrahim Efendi Vakfı
130. Merhum Emirü'l-Buhari Kuddise Sırruhu'l-Azizün Damadı Mahmud Efendi Vakfı Mülhakatından
El-Hacc Derviş Vakfı,
El-Hacc Musa Vakfı
131. Müteveffa Seyyid Ahmed Efendi Vakfı
132. Rıdvan Bin Abdullah Nam Sahibü'l-Hayrun Yarhisarı Cami'i Şerifi İmamlarına Gallesi Meşruta Vakfı
133. Sadr-ı Azam-ı Esbak Müteveffa Süleyman Paşa Vakfı
134. Bevvab-ı Hassa Mustafa Beğ Vakfı
135. Merhum Şehid Mehemmed Paşa Vakfı
136. El-Hacc İbrahim Beğ Evkafı
137. Çivizade Kara Bali Efendi Vakfı
138. Şah Sultan Vakfı

139. Müteveffa El-Hacc Ahmed Ağa Vakfı
140. Babü's-Sa'ade Ağası Esbak Müteveffa Davud Ağa Vakfı
141. Müteveffa Abdi Efendi Vakfı
142. –
143. Sufi Mehmed Paşa Vakfı
144. Emine Hatun Vakfı
145. Müteveffa Hammami Muhyiddin Vakfı
146. (Vezir-i Azam-ı Esbak Merhum Elmas Mehmed Paşa Biraderi) Merhum Hacı İbrahim Beğ Vakfı
147. Müteveffa Sofı Mehmed Paşa Vakfı
148. Tophane'de Etmekcibaşı Süleyman Ağa Vakfı Mülhakatından Müteveffiye Fatıma Nam Hatunun Vakfı
149. Teberdar-ı Sabık Mehemmed Ağa Nam Sahibü'l-Hayrun Vakfı
150. Hubi Hatun Vakfı
151. Müteveffa Firuz Ağa Vakfı
152. Müteveffa Kapudan Hasan Paşa Vakfı
153. Helvacıbaşı İskender Ağa Vakfı
Sufi Mehmed Paşa Vakfı
154. Müteveffa Molla Gürani Vakfı
155. Müteveffa Mustafa Efendi Vakfı
156. Müteveffa İskender Beğ Vakfı
157. Merhum Bosnevi Ahmed Ağa Vakfı
158. Hacı Bayram Kaftani Vakfı
159. Müteveffa Katib İbrahim Efendi Vakfı
160. Haremeyn-i Muhteremeyn Vakfı
161. Haremeyn-i Muhteremeyn Vakfı
162. Müteveffa Tuzcı Hasan Efendi Vakfı
163. Haremeyn-i Muhteremeyn Vakfı
164. Fetva Emini Esbak Müteveffa El-Hacc Halil Efendi Vakfı
165. Bali Paşa Vakfı
166. Haremeynü'ş-Şerifeyn Vakfı
167. Müteveffa Nişancı Mehmed Paşa Vakfı
168. Haremeyn-i Muhteremeyn Vakfı
169. Müteveffa Mustafa Beğ Baki(?) Sahibü'l-Hayr Vakfı
170. – (Sekbanbaşı Yakub Ağa Cami'i Şerifi İmamlarına Meşruta)
171. Müteveffa Kaşıkçı Mustafa Efendi Vakfı
172. Müteveffa Bazerganzade Vakfı
173. Müteveffa Selman Ağa Vakfı
174. Musiye Fahri Hatun (nam sahibü'l-hayrun ecza-i şerife tilavetiyçün mescid-i mezkurda imam olanlara vakf ve şart eylediği…)
175. – (Seydi Ömer Mahallesinde Vakı Cami'i Şerif İmamlarına Meşruta)
176. Müteveffa Bazerganzade Vakfı
177. Müteveffa Sekbanbaşı Yakub Ağa Vakfı
178. Müteveffa El-Hacc Ramazan Ağa/Çavuş Nam Sahibü'l-Hayrun Mektebi Vakfı
179. Sabıka Dergah-ı Ali Topcıbaşısı İken Vefat İden İsmail Ağa'nın Hayatında Müceddeden Bina Eylediği Mekteb-İ Şerifi Vakfı
180. Müteveffa Efdalzade Vakfı
181. Haremeynü'ş-Şerifeyn Vakfı
182. Müteveffa Bayram Paşa Vakfı
183. Müteveffa Murat Paşa-yı Atik Vakfı
184. Merhum Ayişe Sultan Vakfı

185. Merhum Şeyh Sinan Erdebili Zaviyesi Evkafı
186. Müteveffa Acem Yakub (Galle Ve Tevliyeti Mahalle-i Mezbure Mescid-i Şerifinde İmam Olanlara Meşruta)
187. Müteveffa Okcı Musa Vakfı
188. Müteveffa Hacı Kethüda Evkafı
189. Fatıma Hatun Vakfı
190. Müteveffa Bayram Paşa Vakfı
191. Haremeyn-i Muhteremeyn Vakfı
192. El-Hacc Mehmed Çavuş Vakfı
193. Ayişe Hatun Vakfı
194. Rukiyye Hatun Vakfı
195. Müteveffiye Rabia Hatun Vakfı
196. Müteveffa Es-Seyyid Ahmed Şükri Evkafı
197. El-Hacc Mustafa Vakfı
198. – (Abdülbaki Efendi Camii Şerifinde İmam Olanlara Meşruta)
199. Defterdar-ı Sabık Müteveffa İbrahim Efendi Vakfı
200. Defterdar-ı Sabık Müteveffa El-Hacc İbrahim Efendi Vakfı
201. – (Helvacıbaşı İskender Ağa Cami'i İmamlarına Meşruta)
202. (Darüs-Saade-i Sabık Müteveffa) Mehmed Ağa Vakfı (Ayrıca Arsa, Sultan Mehmed Han Vakfından)
203. Rabia Hatun Evkafı
204. Emetullah Hatun Vakfı
205. Geyvanzade Süleyman Ağa Evkafı
206. Müteveffa Sekbanbaşı Yakub Ağa Vakfı
207. Nahlbend Cami'i Şerifi Vakfı
208. Sabıka Babü's-Saade Ağası Merhum Mahmud Ağa Vakfı
209. Müteveffa Abdüsselam Efendi Vakfı
210. Sabıka Tersane Emini Müteveffa Hüseyin Ağa Vakfı
211. Haremeynü'ş-Şerifeyn Vakfı
212. Hekimbaşı/Sertabba-İ Sabık Müteveffa Ömer Efendi Vakfı

Kurucularına Göre Vakıf Listesi (154 Vakıf):

A. Kurucusu Anlaşılmayan, Vakfedilme Amacıyla Anılan Vakıflar (33 döküm, 11 vakıf)

Haremeyn-i Muhteremeyn Vakfı (22), Ayasofya Cami Vakfı (1), Kızıltaş Cami-i Şerif-i Vakfı (1), Divan-ı Hümayun Sakaları Mühimmatı Vakfı (1)**,** Debbağ Yunus Mahallesi Avarızı Vakfı (1), Uzunçarşı Yavaşca Şahin Cami'i Şerifi Vakfı (2), Müteveffa Şahkulı Cami-i Şerifi Vakfı (1), Müteveffa Çakır Baba Mescid-i Şerifi Evkafı (1), Öksüzce Vakfı (1), Şeyh Ebu'l-Vefa Kuddise Sıruhu'l-Aziz Vakfı (1), Naklbend Cami'i Şerifi Vakfı (1)

B. Kurucularının İsim ve Meslekleriyle Anılan Vakıflar (78 döküm, 61 vakıf)

1. Askeri Sınıf (66 döküm, 51 vakıf):

a. Hanedan Halkı[1] **(1 döküm, 1 vakıf):**

---

[1] Sultan Mehmed Han vakfından istibdal hükümlerinde söz edilse de, uygulamaya dahil olmuş değildir. Bu nedenle tez metni içerisinde de çizelgelerle gösterilen gruplandırmaya dahil edilmemiştir. Çünkü uygulamaya hangi tür vakıfların dahil edildiği belirlenmeye çalışılmaktadır.

Kadınların kurduğu vakıflar (1 döküm, 1 vakıf): Şehzade Validesi Merhume Firuze Hatun Vakfı (1)

b. Saray Görevlileri (15 döküm, 13 vakıf):

Erkeklerin kurduğu vakıflar (15 döküm, 13 vakıf): Darüs-Saade-i Sabık Müteveffa Mehmed Ağa Vakfı (1), Babü's-Sa'ade Ağası Esbak Müteveffa Davud Ağa Vakfı (1), Babü's Sa'adetü's-Seniyye Ağası Esbak Müteveffa Kayış Mustafa Ağa Vakfı (2), Babü's-Sa'adeti'ş-Şerife Ağası Esbak Müteveffa Mahmud Ağa Vakfı (2), Babü's-Sa'ade Ağası Esbak Müteveffa Ahmed Ağa Vakfı (1), Mimar Kemal Vakfı (1), Çakırcıbaşı-i Esbak Müteveffa Hasan Paşa Vakfı (1), Serhervacıyan-ı Hassa Merhum Firuz Ağa Vakfı (1), Saray-ı Cedid-ı Amire'de Matbah-ı Amire Tabbahlarından Merhum Ahmed Usta Vakfı (1), Sertabbahin-i Hassa Müteveffa Hamza Vakfı (Seretıbba Hamza Vakfı) (1), Hekimbaşı/Sertabba-i Sabık Müteveffa Ömer Efendi Vakfı (1), Bevvab-ı Hassa Mustafa Beğ Vakfı (1), Helvacıbaşı İskender Ağa Vakfı (1),

c. Merkezi (Mülki) Yönetim (40 döküm, 28 vakıf):

Erkeklerin kurduğu vakıflar (38 döküm, 26 vakıf): Sadr-ı A'zam-ı Esbak Müteveffa Kara İbrahim Paşa Vakfı (3), Sadr-ı Azam-ı Esbak Müteveffa Süleyman Paşa Vakfı (1), Merhum Sadr-ı Esbak Kara Mustafa Paşa (Müteveffa Vezir Mustafa Paşa) Vakfı (1), (Vezir-i Azam-ı Esbak Merhum Elmas Mehmed Paşa Biraderi) Merhum Hacı İbrahim Beğ Vakfı (1), Müteveffa Kapudan Piyale Paşa Vakfı (1), Müteveffa Kapudan Hasan Paşa Vakfı (1), Müteveffa Sekbanbaşı Yakub Ağa Vakfı (2), Silahşör El-Hacc Mehmed Vakfı (1), Nişancı Mustafa Paşa Cami-i Şerifi Vakfı (1), Müteveffa Nişancı Mehmed Paşa Vakfı (2), Defterdar-ı Sabık Müteveffa El-Hacc İbrahim Efendi Vakfı (7), Müteveffa Hace Katibzade Mustafa Efendi Vakfı (1), Müteveffa Katib İbrahim Efendi Vakfı (1), Müteveffa Katip Bali Efendi Cami-i Şerifi Vakfı (2), Katib Sinan Mescidi Vakfı (1), Müteveffa Katib El-Hacc İbrahim Vakfı (1), Müteveffa Çavuşbaşı Ali Ağa Vakfı (1), Sabıka Dergah-ı Ali Topcıbaşısı Müteveffa İsmail Ağa'nın Mekteb-i Şerifi Vakfı (1), Müteveffa Lala Hüseyin Paşa Vakfı (2), Teberdar-ı Sabık Mehemmed Ağa Vakfı (1), Sabıka Tersane Emini Müteveffa Hüseyin Ağa Vakfı (1), Ruznamçeçi İbrahim Efendi Vakfı (1), Müteveffa Yazıcı[1] Mehmed Ağa Vakfı (1), Muhasebeci[2] Müteveffa Şaban Efendi Vakfı (1), Muhasebeci Müteveffa Ahmed Efendi'nin Cami-i Şerifi Vakfı (1), Kethüda Katibi Müteveffa Halil Efendi Vakfı (1)

Kadınların kurduğu vakıflar (2 döküm, 2 vakıf): Defterdar-ı Esbak Sadullah Efendi Kerimesi Rukiyye Hanım Vakfı (1), Sabıka Bağdad Valisi Müteveffa Kesreli El-Hacc Ahmed Paşa'nun Zevcesi Havva Hanım İbnet-i Süleyman Vakfı (1)

---

[1] Pakalın (c.III, s. 612) ve Uzunçarşılı (s. 386-387) "yazı" tabirinin anlamlarını detaylı bir şekilde açıklamaktadırlar. Bu açıklamalardan yola çıkılarak, yazıcının da askeri sınıfa dahil bir görevli olduğu düşünülmektedir.

[2] Pakalın (c. II, s. 568-569), "Tanzimattan evvel "Bab-ı Defterdari" (Defterdarlık Dairesi) denilen maliyenin büyük memurlarından birinin unvanıdır. İlkin muhasebeci, sonra haraç, evkaf ve sair adlarla muhasebecilerin çoğalmasından dolayı ötekilerinden ayrılması ve ehemmiyetinin anlaşılması için "Muhasebe-i Evvel" veya "Baş Muhasebeci" denilen memur devlet hazinesinin en mühim bir rüknü idi… Devletin bütün varidat ve masraf hisapları bu memurun idaresinde olan ve ilkin "Muhasebe" sonradan "Baş Muhasebe" adı verilen kalemde tutulurdu." şeklindeki açıklamasından anlaşıldığı üzere, muhasebeci, defterdarlık dairesinin memurlarından biri; baş muhasebeci de bu memurların başıdır.

d. İlmiyye (10 döküm, 9 vakıf):

Erkeklerin kurduğu vakıflar (10 döküm, 9 vakıf): Sabıka Şeyhülislam Müteveffa Muhaşşi Sadi Efendi Vakfı (1), Fetva Emini Esbak Müteveffa El-Hacc Halil Efendi Vakfı (1), Merhum Şeyh Sinan Erdebili Zaviyesi Evkafı (1), Müteveffa Molla Gürani Vakfı (1), Molla Kestel Vakfı (1), Müteveffa Eş-Şeyh Süleyman Efendi Vakfı (1), Müteveffa Kıbrısi Eş-Şeyh Abdullah Efendi Vakfı (2), Müteveffa İmam Süleyman Efendi Vakfı (1), Müteveffa Boluvizade/ Nakibu'l-Eşraf Boluvi Es-Seyyid Mehmed Efendi Vakfı (1)

2. Reaya (12 döküm, 10 vakıf):

Erkeklerin kurduğu vakıflar (9 döküm, 9 vakıf): Müteveffa Tuzcı Hasan Efendi Vakfı (1), Müteveffa Kaşıkçı Mustafa Efendi Vakfı (1), Kömürcü El-Hacc Osman Vakfı (1), Müteveffa Kiremidci Mustafa Ağa Vakfı (1), Müteveffa Kaliçeci El-Hacc Hasan Vakfı (1), Müteveffa Okcı Musa Vakfı (1), Müteveffa Hammami Muhyiddin Vakfı (1), Hammam Kethüdası Müteveffa Osman Ağa Vakfı (1), Debbağzade Kethüdası Müteveffa El-Hacc Hasan (1),

Kadınların kurduğu vakıflar (3 döküm, 1 vakıf): Sabuncı Zevcesi Müteveffiye Hadice Hatun Vakfı (3)

C. Meslekleri Belirtilmemiş, Ünvanlarıyla İfade Edilenler (93 döküm, 82 vakıf)

Kadınların Kurucusu Oldukları Vakıflar (28 döküm, 23 vakıf):

Sultan (6 döküm, 5 vakıf): Şah Sultan Vakfı (1), Merhume Ayişe Sultan Vakfı (2), Merhume İsmihan Sultan Vakfı (1), Gülistan Hatun Vakfı (1), Safiyye Sultan Vakfı (1).

Hatun (21 döküm, 17 vakıf): Safiye Hatun Vakfı (1), Musiye Fahri Hatun (1), Fatıma Hatun Vakfı (1), Rukiyye Hatun Vakfı (1), Müteveffiye Rabia Hatun Vakfı (2), Emetullah Hatun Vakfı (1), Müteveffiye Hadice Hatun Vakfı (1), Müteveffiye Ayişe Hatun Vakfı (2), Müteveffiye Hubi Hatun Vakfı (3), Ümmügülsüm Hatun İbnet-i Mehmed Vakfı (1), Müteveffiye Şakire Hatun Vakfı (1), Müteveffiye Havva Hatun Vakfı (1), Müteveffiye Hayrünnisa Hatun Vakfı (1), Müteveffiye Nigar Hatun Vakfı (1), Emine Hatun Vakfı (1), Tophane'de Etmekcibaşı Süleyman Ağa Vakfı Mülhakatından Müteveffiye Fatıma Nam Hatunun Vakfı (1), Fatıma Hatun İbnet-i Abdullah Bin Abdülmennan Vakfı (1)

Ünvansız (1 döküm, 1 vakıf): Merhume Azize Vakfı (1)

Erkeklerin Kurucusu Olduğu Vakıflar (65 döküm, 59 vakıf):

Yalnız Ön-Ünvanı Verilen Erkeklerin Kurucu Olduğu Vakıflar (14 döküm, 13 vakıf):

El-Hacc/Hacı (6 döküm, 6 vakıf): Müteveffa El-Hacc Hasanzade Vakfı (1), Hacı Bayram Kaftani Vakfı (1), Müteveffa Hacı Kethüda Evkafı (1), El-Hacc Mustafa Vakfı (1), El-Hacc Derviş Vakfı (1), El-Hacc Musa Vakfı (1)

Seyyid (1 döküm, 1 vakıf): Müteveffa Es-Seyyid Ahmed Şükri Evkafı (1)

Acem (1 döküm, 1 vakıf): Müteveffa Acem Yakub (1)

Hace (3 döküm, 3 vakıf): Müteveffa Hace Dursun Vakfı (1), Müteveffa Hace Piri Mescid-i Şerifi Vakfı (1), Hace Üveys Vakfı (1)

-zade (3 döküm, 2 vakıf): Müteveffa Bazerganzade Vakfı (2), Müteveffa Efdalzade Vakfı (1)

Ünvanı Verilen Erkeklerin Kurucu Olduğu Vakıflar (51 döküm, 46 vakıf):

Efendi (9 döküm, 9 vakıf):

Seyyid (ön ünvanı) ve efendi ünvanlılar (3): Kırımi Es-Seyyid Ahmed Efendi Vakfı (1), Müteveffa Rahiki Es-Seyyid Halil Efendi Vakfı (1), Müteveffa Seyyid Ahmed Efendi Vakfı(1)

Ön unvanı olmayan efendi unvanlılar (6): Ayni Hasan Efendi Vakfı (1), Müteveffa Ca'fer Efendi Vakfı (1), Çivizade Kara Bali Efendi Vakfı (1), Müteveffa Abdi Efendi Vakfı (1), Müteveffa Mustafa Efendi Vakfı (1), Müteveffa Abdüsselam Efendi Vakfı (1)

Ağa (17 döküm, 16 vakıf): El-hacc (ön ünvanı) ve ağa ünvanlılar (2): Müteveffa El-Hacc Ahmed Ağa Vakfı (1), Müteveffa El-Hacc Ramazan Ağa/Çavuş'un Mektebi Vakfı (1),

-zade (ön ünvanı) ve ağa ünvanlılar (2): Müteveffa Eminzade Ahmed Ağa Vakfı (1), Geyvanzade Süleyman Ağa Evkafı (1),

Ön unvanı olmayan ağa unvanlılar (13 döküm, 12 vakıf): Müteveffa Ahmet Ağa Vakfı (1), Handan Ağa Vakfı (1), Merhum İskender Ağa Mescid-i Şerifi ve Mekteb-i Münifi Vakfı (1), Merhum Kabasakal Mustafa Ağa Vakfı (1), Mehmed Ağa İbn-i Mehmed Vakfı (1), Müteveffa Cevher Ağa Mekteb-i Şerifi Vakfı (1), Müteveffa Abdullah Ağa Vakfı (2), Zülfikar Ağa Vakfı (1), Müteveffa Davud Ağa Vakfı (1), Müteveffa Firuz Ağa Vakfı (1), Merhum Bosnevi Ahmed Ağa Vakfı (1), Müteveffa Selman Ağa Vakfı(1)

Paşa (12 döküm, 9 vakıf):

Sufi (ön ünvanı) ve paşa ünvanlılar (3 döküm, 1 vakıf): Sufi Mehmed Paşa Vakfı (3)

El-hacc (ön ünvanı) ve paşa ünvanlılar (1): Müteveffa Koca El-Hacc Mehmed Paşa Cami-i Şerifi Vakfı (1)

Ön unvanı olmayan paşa unvanlılar (8 döküm, 7 vakıf): Müteveffa Koca Mustafa Paşa Vakfı (1), Müteveffa Kasım Paşa Vakfı (1), Mağnisalı Müteveffa Mehmed Paşa Cami-i Şerifi Vakfı (1), Merhum Şehid Mehemmed Paşa Vakfı (1), Bali Paşa Vakfı (1), Müteveffa Bayram Paşa Vakfı (2), Müteveffa Murat Paşa-yı Atik Vakfı(1)

Bey (4 döküm, 4 vakıf):

El-hacc (ön ünvanı) ve bey ünvanlılar (1): El-Hacc İbrahim Beğ Evkafı (1)

Ön unvanı olmayan bey unvanlılar (3):Hızır Beğ Vakfı (1), Müteveffa İskender Beğ Vakfı(1), Müteveffa Mustafa Beğ Baki(?)Vakfı(1)

Çavuş (1 döküm, 1 vakıf):

El-hacc (ön ünvanı) ve çavuş ünvanlılar (1): El-Hacc Mehmed Çavuş Vakfı(1)

Çelebi (3 döküm, 2 vakıf):

-zade (ön ünvanı) ve çelebi ünvanlılar (1): Payaszade Mustafa Çelebi İbn-i Mehmed Bin Abdullah Vakfı (1),

On unvanı olmayan çelebi unvanlılar (2 döküm, 1 vakıf): Revani Çelebi Vakfı (2)

Fakih (1 döküm, 1 vakıf): Hamza Fakih Vakfı (1)

Dede (1 döküm, 1 vakıf): Elvan Dede Vakfı (1)

Halife (1 döküm, 1 vakıf): Müteveffa Kara Mehmed Halife Vakfı (1)

Ünvansız (2 döküm, 2 vakıf): Rıdvan Bin Abdullah'ın Yarhisarı Cami'i Şerifi İmamlarına Gallesi Meşruta Vakfı (1), Merhum Bahtiyar Mustafa Vakfı (1)

D. Vakıf adı ve kurucusu anlaşılamayan meşrutalar (7):

– (Sekbanbaşı Yakub Ağa Cami'i Şerifi İmamlarına Meşruta)

– (Yoros Cami Vakfı Olabilir?)

– (Yoros Cami Vakfı Olabilir?)

– (Çakır Baba Mescid-i Şerifi Vakfı?)

– (Abdülbaki Efendi Camii Şerifinde İmam Olanlara Meşruta)

– (Helvacıbaşı İskender Ağa Cami'i İmamlarına MeşrutaMeşruta)

– (Seydi Ömer Mahallesinde Vakı Cami'i Şerif İmamlarına Meşruta)

Ek 4 Mülk sahipleri ve mülk gayrimenkullerin bulunduğu mahalleler

Öncelikle istibdal kayıtlarında kiracı ve mülk sahibi şahısların büyük çoğunluğunun aynı kişiler olduklarını belirtmek gerekir. Bu nedenle, Ek 4 ve Ek 6'da yer alan listelerdeki her bir şahıs için bir numara verilmiştir ve bu numara her iki listede de aynı şahıs için geçerlidir. Örnek verilecek olursa, Ek 4'te ve Ek 6'daki 1 numaralı şahıs padişah III. Mustafa iken; 124 no'lu şahıs Kornati oğlu Karlo isimli Gayrimüslimdir. Böyle bir numaralandırma ile aynı şahsın mülk sahibi olduğu ve kiracı olduğu gayrimenkuller karşılaştırmalı olarak incelenebilecektir. Öte yandan mülk sahibi olup, kiracı olmayan veya kiracı olup, mülk sahibi olmayan şahıslar da olabilir. Her iki listede de bununla ilgili olarak bir düzenleme yapılmıştır. Burada mülk sahibi listesindeki düzenleme şöyledir: 61, 62, 63, 64, 65, 68 ve 112 no'lu şahıslar mülk sahibi olmayıp, yalnızca kiracı olan şahıslar olmaları dolayısıyla bu listede numaraları verilse de isimleri geçmemiştir.

İstibdal kayıtlarında 117 mülk sahibi ismi tespit edilmiş olup, bu şahısların sahip olduğu ve vakıf gayrimenkuller ile istibdal ettiği mülklerinin bulunduğu mahalleler aşağıda belirtilmiştir. Böylece söz konusu şahısların kent içinde nerelerde mülk sahibi olabildikleri görülebilecektir. Öte yandan hükümlerden edinilen bilgiler, bu şahısların genellikle bu mülklerde veya civarında değil, istibdale konu olan vakıf gayrimenkullerde veya civarında ikamet ettiklerini göstermektedir. Bu nedenle de söz konusu mülklerin, çoğunlukla vakıf gayrimenkulleri mülk edinebilmek için satın alınmış olabileceği düşünülmektedir.

Dolayısıyla mülk sahipleri ve mülklerin bulunduğu mahallelerin karşılaştırılması, bize bu şahısların yaşadıkları değil, satın alabildikleri gayrimenkullerin bulunduğu mahalleleri gösterecektir. Öte yandan bu incelemede vakıf gayrimenkullerin bulunduğu mahallelerde satın alınabilecek gayrimenkullerin bulunmaması, bu bölgelerde inşa edilecek boş arazi olmaması, inşa alanlarının dolu olması ve belki de çoğunlukla vakıfların elinde olması ihtimallerinin de yüksek olabileceği düşünülmelidir.

Not: Aşağıda toplam 396 mülk gayrimenkul var, bunların 6'sının mülk sahibi tam olarak anlaşılamamakla birlikte 4'ünün padişah, 2'sinin de Sadrazam Hacı Mehmed Paşa olduğu tahmin edilmektedir. Ancak emin olunamadığı için mülk sahipleri ve sayılarını gösteren tablolarda değerlendirilmeye alınmamıştır. * ile işaretlenen maddeler bu şekilde tahmin yürütülen 6 mülkü göstermektedir. Bu şekilde işaretli olanlarda mülk sahibi şahıs, hükümde geçmemiş olup, yalnızca tahmin yürütülmektedir. Bu nedenle kesin bir şey söylenememiştir.

** işaretli maddelerde de, mahallelerdeki gayrimenkuller, iki kere belirtilmiş olduğu için yeniden sayılmayacaktır. Dolayısıyla ** ile işaretli olanlar tekrarlanmış olup, hesaba katılmayabilirler. Bunun dışında 1 mülkün de iki ayrı istibdale konu olduğu hesaba katılarak yalnız 1 mülk olarak hesaplanmıştır.

Hanedan halkı: 2 mülk sahibi

1. **Padişah III. Mustafa –64+4? mülk, 19 veya 21? istibdal**
    1. Toptaşı mah. (7/12/40)
    2. Abidin Kethüda mah. (7/12/40)
    3. Kuyumcu Bahşayiş mah. (6/339/963)
    4. Kazgani Sadi mah. (6/339/963)
    5. Hace Veys mah. (6/339/963)
    6. Kasap İvaz mah. (6/339/963)
    7. Gül Cami mah. (6/339/963)
    8. Kuyumcu Bahşayiş mah. (6/304/877)
    9. Oruç Gazi mah. (6/304/877)

10. Sarı Musa mah. (6/284/818)
11. Koğacı mah. (6/284/818)
12. Davud Paşa mah. (6/284/818)
13. Mesih Hasan Paşa mah. (6/215/598)
14. Toptaşı mah. (6/215/598)
15. Kuyumcu Bahşayiş mah. (6/191/539)*
16. Kuyumcu Bahşayiş mah. (6/150/426)
17. Yakup Ağa mah. (6/127/359)
18. Oruç Gazi mah. (6/127/359)
19. Galata Kasımpaşa kasabası Baş Hasan Efendi mah. (6/120/339)
20. Haraccı Muhyiddin mah. (6/118/334)
21. Çukurbostan dahilinde (6/118/334)
22. Duhani mah. (6/118/334)
23. Bucakbaşı (6/118/334)
24. Galata Kasımpaşa kasabası Hacı Hüsrev mah. (6/118/334)
25. Galata Kasımpaşa kasabası Hacı Hüsrev mah. (6/118/334)
26. Galata Kasımpaşa kasabası Tahtakadı mah. (6/118/334)
27. Fenayi Dede mah. (6/117/332)
28. Sancakdar Hayreddin mah. (6/115/329)
29. Üsküdar Bazarbaşı mah. (6/115/329)
30. Hoca Üveys mah. (6/66/183)*
31. Fatma Sultan mah. (6/66/183)*
32. Nişancı mah. (6/66/183)*
33. Galata Kasımpaşa kasabası Mevlevihane yakını Tahtakadı mah. (6/45/124)
34. Galata Kasımpaşa kasabası Mevlevihane yakını Sururi mah. (6/45/124)
35. Galata Kasımpaşa kasabası İplikçi hamamı yakını Hacı Hüsrev mah. (6/45/124)
36. Galata Kasımpaşa kasabası Müteveffa Şehid Ali Paşa çeşmesi yakını Hacı Hüsrev mah. (6/45/124)
37. Galata Kasımpaşa kasabası Cinderesi yakını Sahaf Muslihuddin mah. (6/45/124)
38. Galata Kasımpaşa kasabası Tatavla yakını Hacı Ahmed mah. (6/45/124)
39. Eyüp Eyüp Cami mah. (7/22/68)
40. Emin Bey mah. (6/188/533)
41. Emin Bey mah. (6/188/533)
42. Emin Bey mah. (6/188/533)
43. Muhsine Hatun mah. (6/45/125)
44. Hacı Hüseyin mah. (6/45/125)
45. Kefeli mah. (6/45/125)
46. Koca Mustafa Paşa mah. Yıldızzade sokağı (6/45/125)
47. Koca Mustafa Paşa mah. Yıldızzade sokağı (6/45/125)
48. Koca Mustafa Paşa mah. Yıldızzade sokağı (6/45/125)
49. Ayvansaray kapısı dahilinde Lonca (6/45/125)
50. Ayvansaray kapısı dahilinde Lonca (6/45/125)
51. Ayvansaray dahilinde Mustafa Paşa-yı Atik mah. (6/45/125)
52. Cafer Subaşı mah. (6/45/125)
53. Muhtesib Karagöz mah. (6/45/125)
54. Keçeci Piri mah. (6/42/118)
55. Elvanzade mah. (6/29/87)
56. Elvanzade mah. (6/29/87)
57. Galata İstinye Yeniköy Güzelce Ali Paşa mah. (6/29/87)
58. Üsküdar Doğancılar Meydanında (6/180/515)
59. Üsküdar Doğancılar Meydanında (6/180/515)

60. Şeyh Sadi mah. Baruthane sarayı bitişiği (5/44/133)
61. Şeyh Sadi mah. Baruthane sarayı bitişiği (5/44/133)
62. Şeyh Sadi mah. Baruthane sarayı bitişiği (5/44/133)
63. Şeyh Sadi mah. Baruthane sarayı bitişiği (5/44/133)
64. Şeyh Sadi mah. Baruthane sarayı bitişiği (5/44/133)
65. Şeyh Sadi mah. Baruthane sarayı bitişiği (5/44/133)
66. Şeyh Sadi mah. Baruthane sarayı bitişiği (5/44/133)
67. Şeyh Sadi mah. Baruthane sarayı bitişiği (5/44/133)
68. Şeyh Sadi mah. Baruthane sarayı bitişiği (5/44/133)

2. Sultan Ahmed'in kızı Zeynep Sultan – 7 mülk, 1 istibdal

1. Ayasofya cami karşısında (4/210/641)
2. Ayasofya cami karşısında (4/210/641)
3. Ayasofya cami karşısında (4/210/641)
4. Ayasofya cami karşısında (4/210/641)
5. Ayasofya cami karşısında (4/210/641)
6. Ayasofya cami karşısında (4/210/641)
7. Ayasofya cami karşısında (4/210/641)

<u>Saray Görevlileri</u>: 6 mülk sahibi

3. Dergah-ı Mualla Kapıcıbaşılarından Seyyid Hacı Mehmed Tahir – 5 mülk, 2 istibdal

1. Baba Haydari Nakşibendi mah. (7/43/140)
2. Terceman Yunus mah. (7/18/60)
3. Hadice Sultan mah. (7/18/60)
4. Melek Hatun mah. (7/18/60)
5. Melek Hatun mah. (7/18/60)

4. Abdi oğlu Darüssaadet Ağası Yedekcibaşılığı ve Türkmen Ağalığı hizmetinde Mehmed – 2 mülk, 1 istibdal

1. Üsküdar Bazarbaşı mah. (3/153/574)
2. Üsküdar Reis mah. (3/153/574)

5. Darüssaade Ağası Hacı Beşir Ağa – 1 mülk, 1 istibdal

1. Üsküdar Bazarbaşı mah. (2/45/162)

6. Kapıağası İbrahim – 1 mülk, 1 istibdal

1. Hacı Evliya mah. (1/276/1234)

7. Ahmed oğlu Bostani Mustafa – 1 mülk, 1 istibdal

1. Üsküdar Hamza Fakih mah. (6/110/313)

8. Osman oğlu Hassa Bostancıbaşı Hüseyin –1 mülk, 1 istibdal

1. Üsküdar Hamza Fakih mah. (3/323/1190)

<u>Merkezi (Mülki) Yönetim</u>: 40 mülk sahibi

9. Vezir-i azam Seyyid Hasan Paşa – 21 mülk, 7 istibdal

1. Serrac İshak mah. (2/101/341)
2. Deniz Abdal mah. (2/100/339)
3. Aydın Kethüda mah. (2/100/338)
4. Seydi Ömer mah. (2/100/338)
5. Cafer Ağa mah. (2/68/242)
6. Seydi Ömer mah. (2/68/242)
7. Soğan Ağa mah. (2/68/241)
8. Yarhisar mah. (2/68/241)
9. Kasap Demirhan mah. (2/68/241)
10. Bayezıd-ı Cedid mah. (2/68/241)
11. Seyyid Ömer mah. (2/68/241)
12. Mirahur mah. (2/68/241)

13. Hüseyin Ağa mah. (2/68/241)
14. Sarı Musa mah. (2/68/241)
15. Karabaş mah. (2/68/241)
16. Veled-i Karabaş mah. (2/68/241)
17. Defterdar Ahmed Çelebi mah. (2/68/241)
18. Davud Paşa mah. (2/68/241)
19. Murad Paşa-yı Atik mah. (1/286/1274)
20. Çoban Çavuş mah. (1/286/1274)
21. Sekbanbaşı Yakup Ağa mah. (1/285/1272)

10. Vezir-i azam Said Mehmed Paşa – 5 mülk, 3 istibdal

1. Eyüp Nişancı Paşa mah. (4/65/173)
2. Cafer Ağa mah. (4/64/168)
3. Karabaş mah. (4/64/168)
4. Ördek Kasap mah. (4/44/118)
5. Ördek Kasap mah. (4/44/118)

11. Vezir-i azam Hacı Mehmed Paşa – 2?+9 mülk, 6 veya 8? istibdal

1. Sultan Bayezıd-ı Cedid mah. (2/217/742)*
2. Haydar Paşa mah. (2/217/741)*
3. Ali Paşa-yı Atik mah. (2/214/733)
4. Ali Paşa-yı Atik mah. (2/214/733)
5. Abdi Çelebi mah. (2/212/728)
6. Abdi Çelebi mah. (2/212/728)
7. Davud Paşa mah. (2/212/727)
8. Abdi Çelebi mah. (2/212/727)
9. Hatice Sultan mah. (2/208/716)
10. Tarsus mah. (2/206/711)
11. Simkeş mah. (2/205/706)

12. Vezir-i azam Mustafa Paşa'nın kızkardeşi Abdurrahman Paşa kızı Ümmügülsüm Hanım – 3 mülk, 3 istibdal

1. Mimar Sinan mah. (3/275/1021)
2. Kasap İlyas mah. (3/251/936)
3. Sancakdar mah. (3/251/935)

13. Vezir-i azam Mustafa Paşa'nın kızı Abide Hanım – 3 mülk, 1 istibdal

1. Hüseyin Ağa mah. (7/65/206)
2. Haracı Kara Mehmed mah. (7/65/206)
3. Mirahur mah. (7/65/206)

14. Vezir-i azam Mustafa Paşa – 12 mülk, 7 istibdal

1. Davud Paşa mah. (3/266/989)
2. Cafer Ağa mah. (3/238/891)
3. İshak Paşa mah. (3/242/907)
4. Kasap İlyas mah. (3/242/907)
5. Dülgerzade mah. (3/257/954)
6. Şeyh Muhyiddin Foçavi mah. (3/257/954)
7. Eyüp Düğmeciler mah. (3/252/938)
8. Eyüp Evlice Baba mah. (3/252/938)
9. Eyüp Evlice Baba mah. (3/252/938)
10. Eyüp Hacı Hamza mah. (3/252/938)
11. Hoca Ali mah. (3/221/833)
12. Eyüp Süleyman Subaşı mah. (3/210/799)

15. Vezir-i azam Mustafa Paşa'nın Selam Ağalığı hizmetinde Abdullah oğlu Hacı Ali -1 mülk, 1 istibdal
1. Katip Murat mah. (3/275/1019)

16. Ebubekir Paşa oğlu Süvari Mukabelecisi, Tezkire-i evvel, Teşrifati Mir Mehmed Akif Bey – 17 mülk, 11 istibdal
1. Kürkçübaşı Hacı Hüseyin mah. (7/51/163)
2. Arabacı Bayezıd mah. (7/51/163)
3. Hoca Hayreddin mah. (6/351/996)
4. Sancakdar Hayreddin mah. (6/136/389)
5. Canbaziyye mah. (6/136/388)
6. Toptaşı mah. (6/67/187)
7. Uzun Yusuf mah. (5/270/822)
8. Balaban Ağa mah. (5/270/822)
9. Kadıasker Mehmed Efendi mah. (5/270/822)
10. Katip Muslihuddin mah. (5/189/579)
11. Timurkapı yakını Daye Hatun mah. (5/164/509)
12. Hobyar mah. (6/333/948)
13. Sekbanbaşı İbrahim Ağa mah. (6/333/948)
14. İbn-i Midas mah. (6/333/948)
15. Sinan Paşa mah. (6/333/948)
16. Üsküdar Kefçe mah. (6/281/808)
17. Üsküdar Ahmed Çelebi mah. (5/257/783)

17. Ahmed Ağa oğlu Hassa Silahdarı Mehmed Ağa – 3 mülk, 1 istibdal
1. Molla Gürani mah. (6/219/609)
2. Suhte Sinan mah. (6/219/609)
3. Çivizade mah. (6/219/609)

18. Abdullah oğlu Sadrazam Hazinedarı Süleyman – 4 mülk, 3 istibdal
1. Mimar Sinan mah. (6/211/588)
2. Hacı Muhyiddin mah. (6/207/578)
3. Dülgerzade mah. (6/207/578)
4. Şirmerd Çavuş mah. (6/204/572)

19. Yusuf oğlu Sadrazam Kethüdası Mehmed Emin -2 mülk, 1 istibdal
1. Hasköy Keçeci Piri mah. (6/173/495)
2. Hasköy Keçeci Piri mah. (6/173/495)

20. Divan-ı Hümayun Çavuşları Katibi Mehmed Hayri – 1 mülk, 1 istibdal
1. Sancakdar Hayreddin mah. (5/306/918)

21. Hacı Hüseyin oğlu Tersane-i Amire Emini Ali – 6 mülk, 2 istibdal
1. Sancakdar Hayreddin mah. (5/64/203)
2. Hacce Hatun mah. (5/64/203)
3. Mirahur mah. (5/64/203)
4. Çoban Çavuş mah. (5/64/203)
5. Dülbendci Hüsam mah. (5/64/202)
6. Mercimek mah. (5/64/202)

22. Donanma-i Hümayun Kalyonlarından Kaptan-ı Hümayun Kalyonu Kaptanı Hacı Abdülkerim – 2 mülk, 1 istibdal
1. Deniz Abdal mah. (4/247/754)
2. İbrahim Paşa-yı Atik mah. (4/247/754)

23. Hüseyin oğlu Başbaki kulu Ali – 2 mülk, 1 istibdal
1. İbrahim çavuş mah. (4/222/674)
2. Seyyid Ömer mah. (4/222/674)

24. Abdullah oğlu Sadrazam Kethüdası Yusuf –1 mülk, 1 istibdal
1. Timurkapı yakını Daye Hatun mah. (4/171/526)

25. (Eski Sipahiler Ağası Mehmed Emin'in oğlu) Birinci Mirahur Hacı Mehmed Sadık ve kardeşi Darphane Emini Hüseyin ve kızkardeşleri Rukiye Hanım – 4 mülk, 1 istibdal
1. Molla Hüsrev mah. (3/324/1193)
2. Hüseyin Ağa mah. (3/324/1193)
3. Haraccı Kara Mehmed mah. (3/324/1193)
4. Hoşkadem mah. (3/324/1193)

26. Hüseyin – 1 mülk, 1 istibdal
1. Bahr-ı Abdal mah. (3/359/1296) (3/324/1193 no'lu istibdaldeki Hüseyin olabilir)

27. Hacı Mehmed Emin kızı Rukiye hanım (3/324/1193 no'lu istibdaldeki Rukiye hanım) – 3 mülk, 1 istibdal
1. Galata Kasımpaşa Sinan Paşa mah. (3/271/1007)
2. Galata Kasımpaşa Piyale Paşa-yı Kebir mah. (3/271/1007)
3. Galata Kasımpaşa Baş Hasan Efendi mah. (3/271/1007)

28. Birinci Mirahur Hasan Ağa kızı Fatma Hanım – 5 mülk, 5 istibdal
1. Duhanizade mah. (3/289/1067)
2. Baba Hasan Alemi mah. (3/238/893)
3. Dülgeroğlu mah. (3/228/853)
4. Nişancı Mehmed Paşa mah. (3/222/837)
5. Aşık Paşa mah. (3/217/819)

29. Mehmed Ağa oğlu Ruznamçe-i evvel, Reisülküttab Hacı Mustafa – 25 veya 24? mülk, 7 istibdal
1. Katip Kasım mah. (2/346/1164)
2. Nişancı Mehmed Paşa mah. (2/346/1164)
3. Ali Paşa-yı Atik mah. (2/346/1164)
4. Katip Kasım mah. (2/301/1007) (2/346/1164'teki ile aynı ev)**
5. Kefeli mah. (2/301/1007)
6. Defterdar Ahmed Çelebi mah. (2/335/1126)
7. Hacı Hüseyin mah. (2/116/389)
8. İbrahim Paşa mah. (2/116/389)
9. Abdi Çelebi mah. (2/302/1008)
10. Hammami Muhyiddin mah. (2/302/1008)
11. Sancakdar mah. (2/224/759) (Karısı Emine Hatun ile müşterek)**
12. Sancakdar mah. (2/224/759) (Karısı Emine Hatun ile müşterek)**
13. Hacı Timur mah. (2/224/759) (Karısı Emine Hatun ile müşterek)**
14. Hacı Timur mah. (2/224/759) (Karısı Emine Hatun ile müşterek)**
15. Sultan Bayezıd-ı Cedid mah. (2/224/759) (Karısı Emine Hatun ile müşterek)**
16. Katip Kasım mah. (2/224/759) (Karısı Emine Hatun ile müşterek)**
17. Mustafa Paşa-yı Atik mah. (2/224/759) (Karısı Emine Hatun ile müşterek)**
18. Suhte Sinan mah. (2/224/759) (Karısı Emine Hatun ile müşterek)**
19. Suhte Sinan mah. (2/224/759) (Karısı Emine Hatun ile müşterek)**
20. Defterdar Ahmed mah. (2/224/759) (Karısı Emine Hatun ile müşterek)**
21. Sancakdar Hayreddin mah. (2/240/804) (Karısı Emine Hatun ile müşterek)**
22. Balatkapısı yakını Mustafa Paşa-yı Atik mah. (2/240/804) (Karısı Emine Hatun ile müşterek)**
23. Balatkapısı yakını Mustafa Paşa-yı Atik mah. (2/240/804) (Karısı Emine Hatun ile müşterek)**
24. Hatice Sultan mah. (2/240/804) (Karısı Emine Hatun ile müşterek)**
25. Mustafa Paşa mah. (2/240/804) (Karısı Emine Hatun ile müşterek)**

30. Mehmed Ağa oğlu Ruznamçe-i evvel, Reisülküttab Hacı Mustafa'nın karısı Ali kızı Emine Hatun – 19 mülk, 3 istibdal

1. Hacce Hatun mah. (2/239/800) (Kızı ve damadı ile müşterek)
2. Hacce Hatun mah. (2/239/800) (Kızı ve damadı ile müşterek)
3. Koca Mustafa Paşa mah. (2/239/800) (Kızı ve damadı ile müşterek)
4. Sancakdar Hayreddin mah. (2/239/800) (Kızı ve damadı ile müşterek)
5. Sancakdar mah. (2/224/759) (Kocası ile müşterek)
6. Sancakdar mah. (2/224/759) (Kocası ile müşterek)
7. Hacı Timur mah. (2/224/759) (Kocası ile müşterek)
8. Hacı Timur mah. (2/224/759) (Kocası ile müşterek)
9. Sultan Bayezıd-ı Cedid mah. (2/224/759) (Kocası ile müşterek)
10. Katip Kasım mah. (2/224/759) (Kocası ile müşterek)
11. Mustafa Paşa-yı Atik mah. (2/224/759) (Kocası ile müşterek)
12. Suhte Sinan mah. (2/224/759) (Kocası ile müşterek)
13. Suhte Sinan mah. (2/224/759) (Kocası ile müşterek)
14. Defterdar Ahmed mah. (2/224/759) (Kocası ile müşterek)
15. Sancakdar Hayreddin mah. (2/240/804) (Kocası ile müşterek)
16. Balatkapısı yakını Mustafa Paşa-yı Atik mah. (2/240/804) (Kocası ile müşterek)
17. Balatkapısı yakını Mustafa Paşa-yı Atik mah. (2/240/804) (Kocası ile müşterek)
18. Hatice Sultan mah. (2/240/804) (Kocası ile müşterek)
19. Mustafa Paşa mah. (2/240/804) (Kocası ile müşterek)

31. Mehmed Ağa oğlu Ruznamçe-i evvel, Reisülküttab Hacı Mustafa'nın damadı Hacı Ahmed Efendi ve kızı Hafize Hatun – 12 mülk, 3 istibdal

1. Hacı Hüseyin mah. (2/239/801)
2. Davud Paşa mah. (2/239/801)
3. Bayezıd-ı Cedid mah. (2/239/801)
4. Hacce Hatun mah. (2/239/800) (Emine Hatun ile müşterek)**
5. Hacce Hatun mah. (2/239/800) (Emine Hatun ile müşterek)**
6. Koca Mustafa Paşa mah. (2/239/800) (Emine Hatun ile müşterek)**
7. Sancakdar Hayreddin mah. (2/239/800) (Emine Hatun ile müşterek)**
8. Sancakdar mah. (2/235/790)
9. Duhanizade Mustafa Eefendi mah. (2/235/790)
10. Hammami Muhyiddin mah. (2/235/790)
11. Hadice Sultan mah. (2/235/790)
12. Hoca Hayreddin mah. (2/235/790)

32. Başbaki Kulu Hacı Mustafa – 3 mülk, 1 istibdal

1. Mirahur mah. (2/264/885)
2. Kürkçü Hacı Hasan mah. (2/264/885)
3. Karabaş mah. (2/264/885)

33. Hassa Sekbanbaşı Ali – 1 mülk, 1 istibdal

1. Serrac Doğan mah. (2/149/510)

34. Tersane-i Amire Emini Hacı Mehmed – 2 mülk, 1 istibdal

1. İsa Çelebi/Abdi Çelebi mah. (2/30/110)
2. İsa Çelebi/Hacı Hüseyin mah. (2/30/110)

35. Yeniçeri Katibi Hacı Mehmed – 1 mülk, 1 istibdal

1. Sancakdar Hayreddin mah. (1/241/1077)

36. Dergah-ı Mualla Yeniçerileri Efendisi Hacı Mehmed –1 mülk, 1 istibdal

1. Mesih Paşa-yı Atik mah. (1/210/946)

37. Dergah-ı Mualla Yeniçerileri Ağası Mehmed Ağa – 1 mülk, 1 istibdal

1. Molla Gürani mah. (5/258/785) (Mehmed Ağa'nın mülk menzili ile komşu)

38. Dergah-ı Mualla Yeniçerileri Ağası Hacı Hasan Ağa – 1 mülk, 1 istibdal
1. Koruk Mahmud mah. (3/150/565)

39. Sadrazam Kethüdası Halil – 1 mülk, 1 istibdal
1. Sarı Nasuh mah. (1/158/701)

40. Divan-ı Hümayun Haceganından Rami Paşazade Mustafa ve karısı Ayişe Hanım– 2 mülk, 1 istibdal
1. Sancakdar Hayreddin mah. (1/65/299)
2. Çakır Ağa mah. (1/65/299)

41. Seksoncıbaşı Ali – 1 mülk, 1 istibdal
1. Tavaşi Süleyman Ağa mah. (1/14/61)

42. Silahdar Ağası Abdullah –1 mülk, 1 istibdal
1. Çakır Ağa mah. (6/59/164)

43. Divan-ı Hümayun Haceganından Osman Şehidi – 2 mülk, 1 istibdal
1. Sancakdar Hayreddin mah. (3/52/198)
2. Hacı Hamza mah. (3/52/198)

44. Sadrazam Kethüdası Mehmed Said –1 mülk, 1 istibdal
1. Eyüp Nişancı Paşa-yı Atik mah. (2/175/603)

45. Sipahiler Ağası Hacı Ali –1 mülk, 1 istibdal
1. Karabaş mah. (2/74/255)

46. Musli oğlu Sadrazam Vekilharcı Hacı Ali – 2 mülk, 1 istibdal
1. Toptaşı mah. (6/248/700)
2. Canbaziyye mah. (6/248/700)

47. Surre Emini Hacı Mehmed –1 mülk, 1 istibdal
1. Hasan Halife mah. (2/108/365)

48. Seyyid Mehmed oğlu Seyyid İshak[1]– 2 mülk, 2 istibdal
1. Yoros Yalı köyü (3/286/1058)
2. Yoros Yalı köyü (3/286/1057)

<u>İlmiye (ulema) sınıfı</u>: 12 mülk sahibi

49. Seyyid Abdurrahim oğlu Müezzin Seyyid Hacı Mehmed – 1 mülk, 1 istibdal
1. Manisalı mah. (6/155/442)

50. Müderris Mevlana Mehmed Emin – 2 mülk, 2 istibdal
1. Çukur mah. (6/126/356) (Mehmed Emin'in mülk mahzenleri ile komşu)
2. Çerağı Hamza mah. (6/47/129)

51. Müderris Mahmud –1 mülk, 1 istibdal
1. Deniz Abdal mah. (4/218/664)

52. Eski Anadolu Kazaskeri Mevlana Ahmed –1 mülk, 1 istibdal
1. Yoros Kanlıca köyü Yahşi Sinan Efendi mah. (4/77/216)

53. Eski İstanbul kadısı Veliyüddin –1 mülk, 1 istibdal
1. Sancakdar mah. (3/313/1154)

54. Fazli oğlu Hafız Ahmed Efendi ve karısı Abdullah kızı Hadice –1 mülk, 1 istibdal
1. Topkapı yakını Kürkçübaşı mah. (3/31/118)

55. Şeyhülislam Mevlana Dürrizade Mustafa –1 mülk, 1 istibdal
1. Abid Çelebi mah. (4/142/442)

---

[1] Metinde mesleği belirtilmemiş olsa da bu şahsın, İnciciyan'ın (s. 101'de) sözünü ettiği Gümrük emini Seyyid İshak Ağa olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle merkezi (mülki) yönetim sınıfına dahil edilmiştir.

56. Eski Şeyhülislam Esad Efendi oğlu Seyyid Mehmed Şerif –1 mülk, 1 istibdal
1. Seferikoz Hacı Mehmed mah. (4/39/107)

57. Şeyhülislam Mevlana Mehmed Esad – 1 mülk, 1 istibdal
1. Akşemseddin mah. (2/325/1093)

58. Müderris Mevlana Mehmed – 2 mülk, 1 istibdal
1. Beyceğiz mah. (1/157/696)
2. Katip Muslihuddin mah. (1/157/696)

59. Hasan oğlu Halvetiyye Tarikat Şeyhlerinden Şeyh Feyzullah Efendi – 1 mülk, 1 istibdal
1. Üsküdar Bulgurlu mah. (6/112/317)

60. Ömer Efendi oğlu Şeyh Seyyid Mehmed Ataullah Efendi – 1 mülk, 1 istibdal
1. Yoros Kanlıca köyü (6/156/445)

61. –

62. –

63. –

64. –

65. –

<u>Vakıf Görevlileri</u>: 2 mülk sahibi

66. Hacı Bayram Kaftani Mahalle vakfı mütevellisi Mehmed – 1 mülk, 1 istibdal
1. Koca Mustafa Paşa mah. (2/213/732)

67. Haremeyn Muhasebecisi Ali – 1 mülk, 1 istibdal
1. Suhte Sinan mah. (1/73/332)

68. -

<u>Grubu belirlenemeyenler (Askeri veya Reaya)</u>: 2 mülk sahibi

69. Hacı Hasan oğlu Ahmed Odabaşı – 1 mülk, 1 istibdal
1. Haraccı Kara Mehmed mah. (4/261/791) (Vakıf arsanın bitişiği)

70. Mehmed Kethüda'nın oğulları Hasan, Ali ve kızı Ayişe Hatun –1 mülk, 1 istibdal
1. Seydi Bey mah. (3/3/12) (Bostanın bir kısmı)

<u>Mesleği belirtilmeyen, ünvanı belirtilen Müslümanlar</u>: 41 mülk sahibi

71. Abdurrahman oğlu Hacı Ali – 3 mülk, 1 istibdal
1. Divane Ali mah. (3/211/802)
2. Baklalı mah. (3/211/802)
3. Keçeci Piri mah. (3/211/802)

72. Abdullah kızı Fatma Hatun – 3 mülk, 1 istibdal
1. Serrac İshak mah. (3/106/410)
2. Nalbant Hacı Hasan mah. (3/106/410)
3. Hüseyin Ağa mah. (3/106/410)

73. (Abdullah oğlu) Hacı Mehmed kızı Şerife Zeynep Hatun – 11 mülk, 7 istibdal
1. Langa yakını Kürkçübaşı mah. (7/23/70)
2. Hacı Hasan mah. (7/5/13)
3. Hoca Üveys mah. (6/359/1017)
4. Arabacı Bayezıd mah. (6/356/1007)
5. Galata Tophane kasabası Etmekcibaşı mah. (6/355/1006)
6. Galata Tophane kasabası Etmekcibaşı mah. (6/355/1006)
7. Galata Tophane kasabası Etmekcibaşı mah. (6/355/1006)
8. Kasımpaşa kasabası Değirmen Mah. (6/349/990)
9. Kasımpaşa kasabası Değirmen Mah. (6/349/990)
10. Kasımpaşa kasabası Değirmen Mah. (6/349/990)
11. Bayezıd-ı Cedid mah. (6/348/988)

74. Abdullah oğlu Hacı Hasan -2 mülk, 1 istibdal
1. Veled-i Karabaş mah. (6/169/485)

2. Ali Paşa-yı Atik mah. (6/169/485)

75. Ahmed Efendi – 3 mülk, 1 istibdal

1. Sancakdar Hayreddin mah. (5/340/1008)
2. Nişancı/Canbaziyye mah. (5/340/1008)
3. Deniz Abdal mah. (5/340/1008)

76. Resul oğlu Ali Efendi –1 mülk, 1 istibdal

1. Ali Fakih mah. (5/115/365)

77. Abdurrahman oğlu Mustafa – 2 mülk, 1 istibdal

1. Mesih Paşa mah. (3/302/1118)
2. Baklalı mah. (3/302/1118)

78. Osman – 1 mülk, 1 istibdal

1. Dülgerzade mah. (3/248/924)

79. Ali oğlu Ahmed Ağa – 1 mülk, 1 istibdal

1. Muhtesib İskender mah. (3/226/847)

80. Hacı Halil – 2 mülk, 2 istibdal

1. Ali Paşa-yı Atik mah. (3/166/619)
2. Muhtesib İskender mah. (3/165/618)

81. Hanım Hatun – 6 mülk, 2 istibdal

1. Galata Fındıklı kasabası Hacı Receb mah. (3/7/29)
2. Galata Fındıklı kasabası Hacı Receb mah. (3/7/29)
3. Galata Fındıklı çarşısında (3/7/29)
4. Galata Fındıklı çarşısında (3/7/29)
5. Galata Beşiktaş kasabası Maçuka mah. (3/7/29)
6. Galata Şehsuvar mah.(1/276/1232)

82. Abdullah kızı Hanım Hatun – 2 mülk, 1 istibdal –

1. Çivizade mah. (1/287/1279)
2. Şeyh Sadi mah. (1/287/1279)

83. İbrahim oğlu Mehmed – 1 mülk, 1 istibdal

1. Guraba Hüseyin Ağa mah. (2/156/530)

84. Abdülmennan/Abdullah/Abdurrahman kızı Saliha Hatun – 15 mülk, 8 istibdal

1. Koruk Mahmud mah. (1/257/1152)
2. Koruk Mahmud mah. (1/257/1152)
3. Koruk Mahmud mah. (1/257/1152)
4. Koruk Mahmud mah. (1/257/1152)
5. Koruk Mahmud mah. (1/257/1152)
6. Koruk Mahmud mah. (1/257/1152)
7. Koruk Mahmud mah. (1/257/1152)
8. Zakir Abdal mah. (1/257/1150)
9. Keçeci Piri mah. (1/257/1150)
10. Hüseyin Ağa mah. (1/224/1003)
11. Hacı Hüseyin mah. (1/222/995)
12. Toptaşı mah. (1/222/994)
13. İskender Ağa mah. (1/221/993)
14. Keçeci Piri mah. (1/205/923)
15. Tarsus mah. (1/205/922)

85. Ali – 1 mülk, 1 istibdal

1. Hoca Paşa mah. (1/190/855)

86. İvaz oğlu Hacı Mehmed – 1 mülk, 1 istibdal

1. Hasan Halife mah. (1/103/457)

87. Abdülmennan oğlu Hacı Mustafa Ağa – 4 mülk, 2 istibdal

1. Katip Murad mah. (1/68/310)

2. Muhtesib İskender mah. (1/68/310)
3. Müteveffa Mahmud Ağa mah. (1/67/308)
4. Timurkapı yakını Daye Hatun mah. (1/67/308)

88. Hacı Mehemmed oğlu Hacı Abdurrahman – 1 mülk, 1 istibdal

1. Galata Tophane Kasabası Sakabaşı mah. (5/161/500)

89. Hacı İbrahim – 1 mülk, 1 istibdal

1. Seydi Ömer mah. (4/241/736 veya 4/226/689)

90. Hacı Hasan – 1 mülk, 1 istibdal

1. Cafer Ağa mah. (2/57/204)

91. Mevlana Seyyid Mehmed Said –1 mülk, 1 istibdal

1. Üsküdar Hacce Hatun mah. (1/203/912)

92. Hacı Nasrullah Ağa – 1 mülk, 1 istibdal

1. Galata Kasımpaşa Kasabası Tatavla mah. (1/57/260)

93. Ahmed – 2 mülk, 1 istibdal

1. Galata Fındıklı kasabası Kazgancıbaşı mah. (3/266/988)
2. Sarı Lütfi mah. (3/266/988)

94. Hacı Ali – 2 mülk, 1 istibdal

1. Galata Şahkulu mah. (3/224/842)
2. Galata Şahkulu mah. (3/224/842)

95. Abdülvehhab oğlu Ömer –1 mülk, 1 istibdal

1. Katip Kasım mah. (4/292/862)

96. Hacı Mustafa –1 mülk, 1 istibdal

1. Cafer Ağa mah. (2/81/272)

97. Mahmud oğlu Mustafa ve karısı Seyyid İbrahim kızı Şerife Hadice Hatun – 1 mülk, 1 istibdal

1. Arabacı Bayezıd mah. (6/156/443)

98. Yahya oğlu Hacı Mustafa – 2 mülk, 1 istibdal

1. Hacı Bayram Kaftani mah. (5/167/515)
2. Baba Hasan Alemi mah. (5/167/515)

99. Hacı Abdullah oğlu Seyyid Hacı Mehmed Emin Ağa – 1 mülk, 1 istibdal

1. Galata Tophane kasabası Sakabaşı mah. (5/160/497)

100. Şerife Rukiye Hatun – 1 mülk, 1 istibdal

1. Galata Beşiktaş kasabası Cihannüma mah. (5/131/409)

101. Abdülhamid oğlu Hacı Mehemmed – 3 mülk, 1 istibdal

1. Galata Tophane Hacı Memi mah. (5/54/175)
2. Galata Tophane Karabaş mah. (5/54/175)
3. Galata Tophane Karabaş mah. (5/54/175)

102. Hacı İbrahim Bey – 7 mülk, 1 istibdal

1. Kovacı Dede mah. (3/317/1167)
2. Galata Kasımpaşa kasabası Kulaksız mah. (3/317/1167)
3. Galata Kasımpaşa kasabası Küçük Piyale Paşa mah. (3/317/1167)
4. Galata Tophane kasabası Sakabaşı mah. (3/317/1167)
5. Galata Büyükdere köyü Cami yakını (3/317/1167)
6. Galata Büyükdere köyü Cami yakını (3/317/1167)
7. Galata Kasımpaşa kasabası Büyük Piyale Paşa mah. (3/317/1167)

103. Hadice Hatun –2 mülk, 1 istibdal

1. Galata Tophane Karabaş Mustafa Ağa mah. (2/296/993)
2. Galata Tophane Hacı Hamza mah. (2/296/993)

104. Mehmed Emin –1 mülk, 1 istibdal

1. Galata Tophane (2/49/179)

105. Abdullah oğlu Yusuf –1 mülk, 1 istibdal
1. Defterdar Ahmed Çelebi mah. (6/339/962 veya 6/298/859)

106. Hacı Mustafa –1 mülk, 1 istibdal
1. ??? (2/46/165)

107. Abdullah kızı Ayişe Hatun – 4 mülk, 2 istibdal
1. Ali Bey mah. (5/48/157)
2. Veled-i Karabaş mah. (1/32/149)
3. Canbaziyye mah. (1/32/149)
4. Ereğli mah. (1/32/149)

108. Hacı Mehmed oğlu Hacı Ahmed –3 mülk, 1 istibdal
1. Derviş Ali mah. (6/298/860)
2. Karabaş mah. (6/298/860)
3. Arabacı Bayezıd mah. (6/298/860)

109. Ahmed oğlu Hacı Süleyman – 1 mülk, 1 istibdal
1. Soğan Ağa mah. (6/148/420)

110. Kazabadzade Mehmed Rafi Efendi – 1 mülk, 1 istibdal
1. Molla Ahaveyn mah. (5/71/228)

111. Alime Hatun –1 mülk, 1 istibdal
1. Haracı Kara Mehmed Bey mah. (4/114/350)

112. –

<u>Gayrimüslim</u>: 12 mülk sahibi

113. Narbil Ermeni oğlu Kabril – 1 mülk, 1 istibdal
1. Kasım Ağa mah. (6/81/226)

114. Bedros zimmi – 1 mülk, 1 istibdal
1. Serrac Doğan mah. (4/285/844)

115. (Mike oğlu) İstamati'nin oğulları Pavli, Mike, Papa Avzel ile kızları Aviro, Maroka, Marino – 1 mülk, 1 istibdal
1. Kasımpaşa kasabası Kulaksız mah. (4/284/843)

116. Mıgırdic ve Manas zimmiler – 2 mülk, 1 istibdal
1. Galata Sultan Bayezıd mah. (1/97/434)
2. Hasköy Hacı Şaban mah. (1/97/434)

117. Konstantin zimmi – 2 mülk, 1 istibdal
1. Keçeci Piri mah. (2/91/308)
2. Mirahur mah. (2/91/308)

118. Sekyas kızı Abram nasraniyye (hristiyan) – 3 mülk, 1 istibdal
1. Tavaşi Süleyman Ağa mah. (5/110/343)
2. Tavaşi Süleyman Ağa mah. (5/110/343)
3. Abdi Subaşı mah. (5/110/343)

119. Mardıros oğlu Artin zimmi – 1 mülk, 1 istibdal
1. Eyüp Cezeri Kasım Paşa mah. (4/137/431)

120. Manas oğlu Agob zimmi – 2 mülk, 1 istibdal
1. Galata Beyoğlu Hüseyin Ağa mah. (3/19/74)
2. Galata Beyoğlu Hüseyin Ağa mah. (3/19/74)

121. Artin oğlu Bağdesar zimmi – 2 mülk, 1 istibdal
1. Akbıyık mah. (3/10/40)
2. İbrahim Paşa mah. (3/10/40)

122. Deron zimmi –2 mülk, 1 istibdal
1. Sancakdar Hayreddin mah. (2/130/442)
2. Sancakdar Hayreddin mah. (2/130/442)

123. David Maçi zimminin oğulları Caniki, Gözerce, Ağtona, Andon ve kızları Musline, Marine, Margarite, Katarina, Anale –7 mülk, 1 istibdal

1. Ördek Kasap mah. (1/85/387)
2. Tarsus mah. (1/85/387)
3. Hatice Sultan mah. (1/85/387)
4. Hatice Sultan mah. (1/85/387)
5. Akşemseddin mah. (1/85/387)
6. Canbaziyye mah. (1/85/387)
7. Galata Şehsuvar mah. (1/85/387)

124. Kornati oğlu Karlo – 1 mülk, 1 istibdal

1. Galata Kasımpaşa kasabası Bedrüddin Bey mah. (3/23/89)

Ek 5 Mülk sahipleri ve kiracılarla birlikte mülk ve vakıf gayrimenkullerin kent içi dağılımını gösteren harita

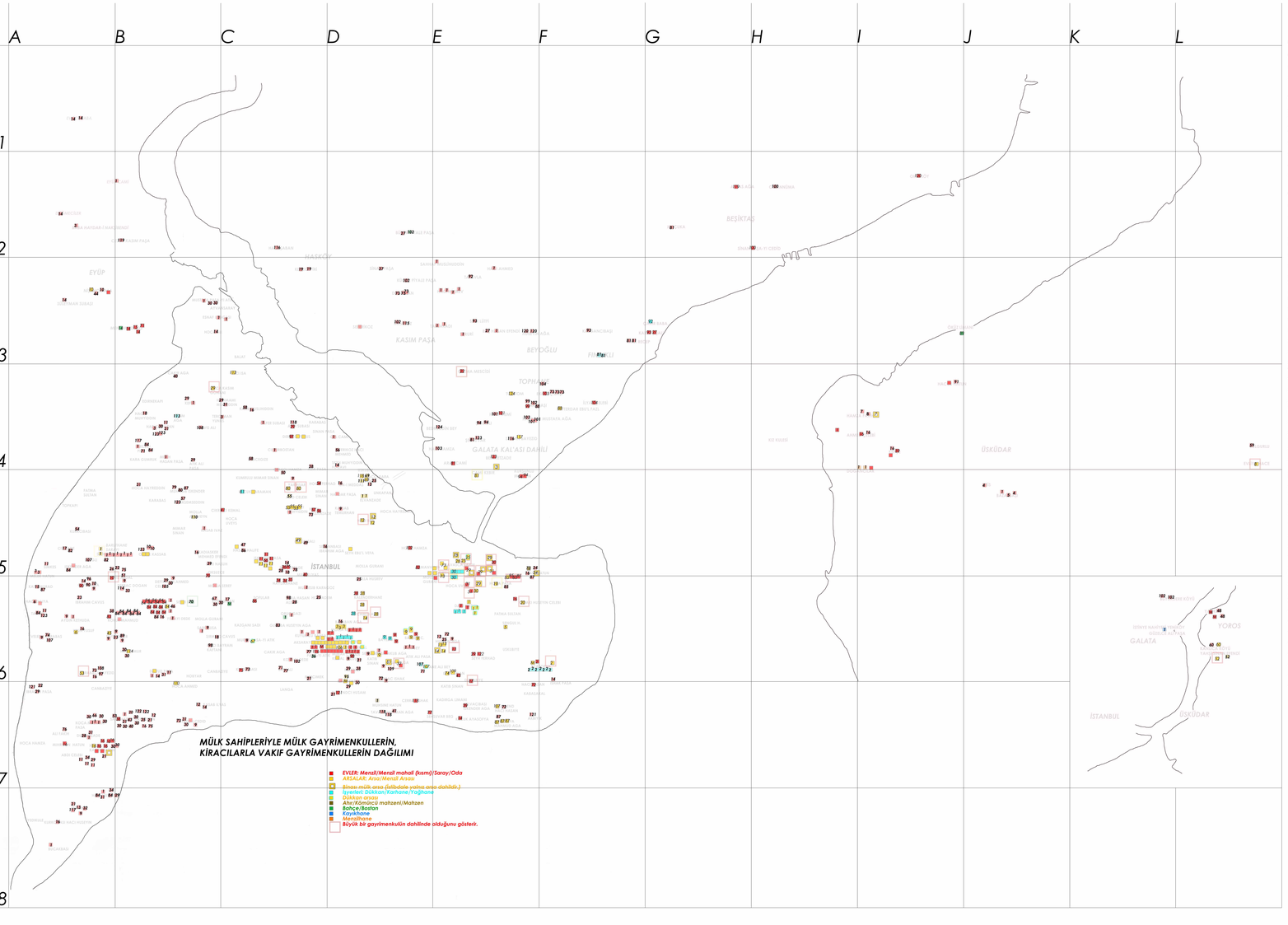

MÜLK SAHİPLERİ VE KİRACILAR LİSTESİ

Hanedan halkı:

1. Padişah III. Mustafa –(33 kiracılık; 64 mülk; 21 lstlbdat)

2. Sultan Ahmed'in kızı Zeynep Sultan – (2 kiracılık; 7 mülk; 1 lstlbdat)

Saray Görevlileri:

3. Dergah-ı Mualla Kapıcıbaşılarından Seyyid Hacı Mehmed Tahir – (2 kiracılık; 5 mülk; 2 lstlbdat)

4. *Abdi oğlu Darüssaadet Ağası Tedekcibaşağı ve Türkmen Ağalığı hizmetlinde Mehmed – (2 mülk; 1 lstlbdat)

5. Darüssaade Ağası Hacı Beşir Ağa – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

6. Kapıağası İbrahim – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

7. Ahmed oğlu Bostani Mustafa – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

8. Osman oğlu Hassa Bostancıbaşı Hüseyin – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

Merkezî (Mülkî) Yönetim:

9. Vezir-i azzam Seyyid Hasan Paşa – (10 kiracılık; 21 mülk; 7 lstlbdat)

10. Vezir-i azzam Said Mehmed Paşa – (2 kiracılık; 5 mülk; 3 lstlbdat)

11. Vezir-i azzam Hacı Mehmed Paşa – (6 kiracılık; 9 mülk; 8 lstlbdat)

12. Vezir-i azzam Mustafa Paşa'nın kızkardeşi Abdurrahman Paşa kızı Ümmügülsüm Hanım – (3 kiracılık; 3 mülk; 3 lstlbdat)

13. Vezir-i azzam Mustafa Paşa'nın kızı Abide Hanım – (3 kiracılık; 3 mülk; 1 lstlbdat)

14. Vezir-i azzam Mustafa Paşa –(7 kiracılık; 12 mülk; 7 lstlbdat)

15. Vezir-i azzam Mustafa Paşa'nın Selam Ağalığı hizmetlinde Abdullah oğlu Hacı Ali – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

16. Ebubekir Paşa oğlu Sürurî Mukabelecisi, Tezkire-i evvel, Teşrifatî Mir Mehmed Akif Bey – (9 kiracılık; 16 mülk; 11 lstlbdat)

17. Ahmed Ağa oğlu Hassa Silahdarı Mehmed Ağa – (1 kiracılık; 3 mülk; 1 lstlbdat)

18. *Abdullah oğlu Sadrazam Haznedarı Süleyman – (4 mülk; 3 lstlbdat)

19. Yusuf oğlu Sadrazam Kethüdası Mehmed Emin – (1 kiracılık; 2 mülk; 1 lstlbdat)

20. Divan-ı Hümayun Çavuşları Katibi Mehmed Hayrî – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

21. Hacı Hüseyin oğlu Tersane-i Amire Emini Ali – (2 kiracılık; 6 mülk; 2 lstlbdat)

22. Donanma-i Hümayun Kalyonlarından Kaptan-ı Hümayun Kalyonu Kaptanı Hacı Abdülkerim – (1 kiracılık; 2 mülk; 1 lstlbdat)

23. Hüseyin oğlu Başbakı kulu Ali – (1 kiracılık; 2 mülk; 1 lstlbdat)

24. Abdullah oğlu Sadrazam Kethüdası Yusuf – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

25. (Eski Şâpâlîler Ağası Mehmed Emîn'in oğlu) Birinci Mîrahur Hacı Mehmed Sadık ve kardeşi Darphane Emîni Hüseyin ve kızkardeşleri Rukiye Hanım – (2 kiracılık; 4 mülk; 1 lstlbdat)

26. Hüseyin – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

27. Hacı Mehmed Emin kızı Rukiye hanım (102 no'lu lstlbdaldeki Rukiye hanım) (1 kiracılık; 3 mülk; 1 lstlbdat)

28. Birinci Mîrahur Hasan Ağa kızı Fatma Hanım – (5 kiracılık; 5 mülk; 5 lstlbdat)

29. Ruznamçe-i evvel, Relsülkîttab Hacı Mustafa – (9 kiracılık; 9 mülk; 7 lstlbdat)

30. Ruznamçe-i evvel, Relsülkîttab Hacı Mustafa'nın karısı Emine Hatun – (4 kiracılık; 19 mülk; 3 lstlbdat)

31. Ruznamçe-i evvel, Relsülkîttab Hacı Mustafa'nın damadı Hacı Ahmed Efendi ve kızı Hafize Hatun – (3 kiracılık; 12 mülk; 3 lstlbdat)

32. Başbakı Kulu Hacı Mustafa – (1 kiracılık; 3 mülk; 1 lstlbdat)

33. Hassa Sekbanbaşı Ali – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

34. Tersane-i Amire Emini Hacı Mehmed – (2 kiracılık; 2 mülk; 1 lstlbdat)

35. Yeniçeri Katibi Hacı Mehmed – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

36. Dergah-ı Mualla Yeniçerileri Efendisi Hacı Mehmed - (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

37. Dergah-ı Mualla Yeniçerileri Ağası Mehmed Ağa – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

38. Dergah-ı Mualla Yeniçerileri Ağası Hacı Hasan Ağa – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

39. Sadrazam Kethüdası Halil – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

40. Divan-ı Hümayun Hacegannadan Rami Paşazade Mustafa ve kızı Ayşe Hanım– (1 kiracılık; 2 mülk; 1 lstlbdat)

41. Seksoncıbaşı Ali – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

42. *Silahdar Ağası Abdullah - (1 mülk; 1 lstlbdat)

43. Divan-ı Hümayun Hacegannadan Osman Şehidi – (1 kiracılık; 2 mülk; 1 lstlbdat)

44. *Sadrazam Kethüdası Mehmed Salid - (1 mülk; 1 lstlbdat)

45. Spahîler Ağası Hacı Ali (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

46. Musli oğlu Sadrazam Vekîlharcı Hacı Ali (1 kiracılık; 2 mülk; 1 lstlbdat)

47. *Sure Emini Hacı Mehmed - (1 mülk; 1 lstlbdat)

48. *Seyyid Mehmed oğlu Seyyid İshak - (2 mülk; 2 lstlbdat)

İlmiye (ulema) sınıfı:

49. Seyyid Abdurrahim oğlu Müezzin Seyyid Hacı Mehmed – (1 kiracılık; 1mülk; 1 lstlbdat)

50. *Müderris Mevlana Mehmed Emin - (2 mülk; 2 lstlbdat)

51. Müderris Mahmud – (1 kiracılık; 1mülk; 1 lstlbdat)

52. Eski Anadolu Kazaskeri Mevlana Ahmed – (1 kiracılık; 1mülk; 1 lstlbdat)

53. Eski İstanbul kadısı Veliyüddin – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

54. Fazıl oğlu Hafız Ahmed Efendi ve kansı Abdullah kızı Hadice – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

55. Şeyhülislam Mevlana Dürrizade Mustafa – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

56. Eski Şeyhülislam Esad Efendi oğlu Seyyid Mehmed Şerif – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

57. Şeyhülislam Mevlana Mehmed Esad – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

58. Müderris Mevlana Mehmed – (1 kiracılık; 2 mülk; 1 lstlbdat)

59. Hasan oğlu Halvetîyye Tarîkat Şeyhlerinden Seyh Feyzullah Efendi – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

60. Ömer Efendi oğlu Şeyh Seyyid Mehmed Atoullah Efendi – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

61. **Kızıltaş cami imamı (1 lstlbdat) (meşruta)

62. **Sadasker Mehmed oğlu Müderris Seyfzade Abdürrahîm (1 lstlbdat) (meşruta)

63. **Mehmed oğlu Müezzin Abdurrahman Hatîfe (1 lstlbdat) (meşruta)

64. ***Yakkövü cami imamı Mahmud oğlu Hasan Efendi (1 lstlbdat) (meşruta)

65. ***Yakkövü cami müezzini İbrahim oğlu Molla İsmail (1 lstlbdat) (meşruta)

Vakıf Görevlileri:

66. Hacı Bayram Kaftani Mahalle vakfı mütevellisi Mehmed – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

67. Haremeyn Muhasebecîsi Ali – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

68. **Mehmed Ağa vakfı mütevelliyesi Abdullah kızı Rabia Hatun (meşruta) (1)

Grubu belirlenemeyenler (Askeri veya Sivil):

69. Hacı Hasan oğlu Ahmed Odabaşı – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

70. *Mehmed Kethüdâ'nın oğulları Hasan, Ali ve kızı Ayşe Hatun (1 mülk; 1 lstlbdat)

Mesleği belirtilmeyen, ünvanı belirtilen Müslümanlar:

71. Abdurrahman oğlu Hacı Ali – (1 kiracılık; 3 mülk; 1 lstlbdat)

72. Abdullah kızı Fatma Hatun – (1 kiracılık; 3 mülk; 1 lstlbdat)

73. (Abdullah oğlu) Hacı Mehmed kızı Şerîfe Zeynep Hatun – (3 kiracılık; 11 mülk; 7 lstlbdat)

74. Abdullah oğlu Hacı Hasan – (1 kiracılık; 2 mülk; 1 lstlbdat)

75. Ahmed Efendi – (1 kiracılık; 3 mülk; 1 lstlbdat)

76. Resul oğlu Ali Efendi – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

77. Abdurrahman oğlu Mustafa – (1 kiracılık; 2 mülk; 1 lstlbdat)

78. Osman – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

79. Ali oğlu Ahmed Ağa – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

80. Hacı Halil – (2 kiracılık; 2 mülk; 2 lstlbdat)

81. Hanım Hatun – (2 kiracılık; 6 mülk; 2 lstlbdat)

82. Abdullah kızı Hanım Hatun – (1 kiracılık; 2 mülk; 1 lstlbdat)

83. İbrahim oğlu Mehmed – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

84. Abdülmennan/Abdullah/Abdurrahman kızı Saliha Hatun – (8 kiracılık; 15 mülk; 8 lstlbdat)

85. Ali – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

86. İvaz oğlu Hacı Mehmed – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

87. Abdülmennan oğlu Hacı Mustafa Ağa – (3 kiracılık; 4 mülk; 2 lstlbdat)

88. Hacı Mehemmed oğlu Hacı Abdurahman – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

89. Hacı İbrahim – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

90. Hacı Hasan – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

91. *Mevlana Seyyid Mehmed Said (1 mülk; 1 lstlbdat)

92. Hacı Nasrullah Ağa – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

93. Ahmed – (1 kiracılık; 2 mülk; 1 lstlbdat)

94. Hacı Ali – (1 kiracılık; 2 mülk; 1 lstlbdat)

95. *Abdülvehhab oğlu Ömer - (1 mülk; 1 lstlbdat)

96. *Hacı Mustafa - (1 mülk; 1 lstlbdat)

97. Mahmud oğlu Mustafa ve kansı Seyyid İbrahim kızı Şerîfe Hadice Hatun – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

98. Yahya oğlu Hacı Mustafa – (1 kiracılık; 2 mülk; 1 lstlbdat)

99. Hacı Abdullah oğlu Seyyid Hacı Mehmed Emin Ağa – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

100. Şerîfe Rukiye Hatun – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

101. Abdülhamid oğlu Hacı Mehemmed – (1 kiracılık; 3 mülk; 1 lstlbdat)

102. Hacı İbrahim Bey – (1 kiracılık; 7 mülk; 1 lstlbdat)

103. Hadice Hatun – (1 kiracılık; 2 mülk; 1 lstlbdat)

104. Mehmed Emin – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

105. *Abdullah oğlu Yusuf (1 mülk; 1 lstlbdat)

106. Hacı Mustafa – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

107. Abdullah kızı Ayşe Hatun – (2 kiracılık; 4 mülk; 2 lstlbdat)

108. *Hacı Mehmed oğlu Hacı Ahmed (3 mülk; 1 lstlbdat)

109. Ahmed oğlu Hacı Süleyman – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

110. Kazabadzade Mehmed Rafi Efendi – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

111. *Kâime Hatun (1 mülk; 1 lstlbdat)

112. **Hacı Halil (1 kiracılık; 1 lstlbdat))

Gayrimüslim:

113. Narbil Ermeni oğlu Kabril – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

114. Bedros zimmî – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

115. (Mike oğlu) İstanbul'un oğulları Pavli, Mike, Papa Avzel ile kızları Aviko, Maroka, Marino – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

116. Megrdic ve Manas zimmîler – (1 kiracılık; 2 mülk; 1 lstlbdat)

117. Konstantin zimmî – (1 kiracılık; 2 mülk; 1 lstlbdat)

118. Sekyas kızı Abram nasraniyye (hristiyan) – (1 kiracılık; 3 mülk; 1 lstlbdat)

119. Mardiros oğlu Artin zimmî – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

120. Manas oğlu Agob zimmî – (1 kiracılık; 2 mülk; 1 lstlbdat)

121. Artin oğlu Bağdasar zimmî- (1 kiracılık; 2 mülk; 1 lstlbdat)

122. Deros zimmî – (1 kiracılık; 2 mülk; 1 lstlbdat)

123. David Macî zimminin oğulları Canikî, Gözerce, Ağtona, Andon ve kızları Musiline, Marine, Margarite, Katarina, Anale – (1 kiracılık; 7 mülk; 1 lstlbdat)

124. Kornatî oğlu Karlo – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 lstlbdat)

* İle belirtilmiş olan maddeler, söz konusu sahsların vakıftan almak istedikleri ancak bunaya kiracı olup olmadıkları kesin olarak anlaşılamamış olan gayrimenkullerin bulunduğu mahalleleri göstermektedir. Dolayısıyla bu şahıslar, kiracılar olarak ele alınmamıştır.

** İle belirtilmiş olan maddeler ise, vakıftan kiracı olan, ancak lstlbdatde mülk sahibi olmayan şahıslardır. Dolayısıyla bu şahıslar, lstlbdat muhtalaplarından değildir ve mülk sahipleri olarak ele alınmamışlardır.

Ek 6 Kiracılar ve kiracı oldukları vakıf gayrimenkullerin bulunduğu mahalleler

Aşağıda yer alan listede kayıtlarda şahısların mülkleriyle istibdal edilmek istenen vakıf gayrimenkuller ve çoğunluğu bu gayrimenkulün kiracısı olan şahıslar yer almaktadır. Ek 4'teki mülk sahibi şahıslarla aynı kişiler oldukları için, o listede de yer alan her bir şahıs için burada da aynı numaralandırma yapılmıştır. Ancak bazı şahısların mülk sahibi olup, vakıftan mülkleriyle istibdal yoluyla almak istedikleri gayrimenkulün kiracısı olmadıkları tespit edildiğinden bu şahıslar ve almak istedikleri gayrimenkuller listede italik olarak belirtilmiştir. Diğer bir deyişle, italik olarak belirtilen gayrimenkullerin, kiracısı belli olmayan veya kirada bulunmayan vakıf gayrimenkuller olduklarını, italik olarak belirtilen şahısların da vakıf gayrimenkulü almak isteyen şahıslar olduklarını düşünmek gerekir. Bu nedenle de isimleri belirtilmiş olsa da, bu şahıslar ve gayrimenkuller kiracı şahıslar ve kiracı olunan gayrimenkuller olarak hesaplamaya dahil edilmemişlerdir. Aşağıda mahalleleri belirtilmiş olan gayrimenkullerden, kiracısı belli olanlarının sayısı toplam 211'dir.

110 kiracı ismi tespit edilmiş olup, bu şahısların kiracısı olduğu gayrimenkullerin bulunduğu mahalleler aşağıda belirtilmiştir. Şahısların çoğunlukla kiracısı oldukları vakıflara ait bu gayrimenkullerde veya civarında ikamet ettikleri, bu nedenle de istibdal uygulamasıyla buraları mülk edinmek istedikleri sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla incelemeye konu olan kiracı şahıslar ve kiracısı oldukları gayrimenkuller, incelenen tarih aralığındaki kent ve daha küçük ölçekte mahalle sakinlerini anlamayı sağlayacaktır. Çünkü bu şahısların buraları talep etmedeki başlıca gerekçeleri oturdukları civardan mülk edinmek istemeleridir. Dolayısıyla mülk sahiplerinin aksine, kiracılar, kent içinde kimlerin nereleri tercih ettiği ve ikamet ettiği konusunda fikir verici olmuştur. Bunun yanında, hükümlerde komşuları belirtilmiş olan gayrimenkuller de dahil edildiğinde, kent ve mahalle sakinlerine dair veri sayısı artacaktır.

Komşularla birlikte kiracılardan oluşan kent sakinlerinin meslek ve ünvanları, kentin farklı bölgelerini sosyo-ekonomik açıdan karşılaştırmaya da olanak sağlar.

<u>Hanedan halkı</u>: 2 kiracı

1. **Padişah III. Mustafa –33 kiracılık, 21 istibdal**
    1. *Laleli Cami avlusu bitişiği (7/12/40)**
    2. *Kızıltaş mah. (6/339/963)*
    3. *Kızıltaş mah. (6/339/963)*
    4. *Kızıltaş mah. (6/339/963)*
    5. *Kızıltaş mah. (6/339/963)*
    6. *Kızıltaş mah. (6/339/963)*
    7. *Kızıltaş mah. (6/339/963)*
    8. *Kızıltaş mah. (6/339/963)*
    9. Laleliçeşme yakını (6/304/877)
    10. Laleliçeşme yakını (6/304/877)
    11. Laleliçeşme yakını (6/304/877)
    12. Laleliçeşme yakını (6/304/877)
    13. Laleliçeşme yakını (6/284/818)
    14. Laleliçeşme yakını (6/284/818)
    15. Laleliçeşme yakını (6/284/818)
    16. Laleliçeşme yakını (6/284/818)
    17. Laleliçeşme yakını (6/284/818)
    18. Kızıltaş mah. (6/215/598)
    19. Kızıltaş/Kuyumcu Bahşayiş mah. (6/191/539)
    20. *Laleliçeşme yakını (6/150/426)*

21. Molla Kestel mah. (6/127/359)
22. Molla Kestel mah. (6/127/359)
23. Molla Kestel mah. (6/127/359)
24. Molla Kestel mah. (6/127/359)
25. *Laleli Cami avlusu bitişiği (6/120/339)*
26. Kızıltaş mah. (6/118/334)
27. Kızıltaş mah. (6/118/334)
28. Kızıltaş mah. (6/118/334)
29. Kızıltaş mah. (6/118/334)
30. Kızıltaş mah. (6/118/334)
31. Kızıltaş mah. (6/117/332)
32. Kızıltaş mah. (6/117/332)
33. Kızıltaş mah. (6/115/329)
34. *Laleli Cami avlusunda (6/66/183)*
35. *Laleli Cami avlusunda (6/45/124)*
36. Saka Çeşmesi yakını Daye Hatun mah. (7/22/68)
37. Saka Çeşmesi yakını Daye Hatun mah. (7/22/68)
38. Saka Çeşmesi yakını Daye Hatun mah. (6/188/533)
39. Saka Çeşmesi yakını Daye Hatun mah. (6/45/125)
40. Saka Çeşmesi yakını Daye Hatun mah. (6/42/118)
41. Tarakçılar çarşısında Daye Hatun mah. (6/29/87)
42. Mahmud Paşa Cami yakını Daye Hatun mah. (6/180/515)
43. Mahmud Paşa Cami yakını Daye Hatun mah. (6/180/515)
44. Mahmud Paşa Cami yakını Daye Hatun mah. (6/180/515)
45. Üsküdar Kızkulesi karşısı (Ayazma Sarayı) (5/44/133)

2. Sultan Ahmed'in kızı Zeynep Sultan - 2 kiracılık, 1 istibdal –

1. Ayasofya cami karşısı (4/210/641) (Sarayları dahilinde)
2. Ayasofya cami karşısı (4/210/641) (Sarayları dahilinde)

<u>Saray Görevlileri: 5 kiracı</u>

3. Dergah-ı Mualla Kapıcıbaşılarından Seyyid Hacı Mehmed Tahir – 2 kiracılık, 2 istibdal –

1. Galata-Voyvoda Konağı civarında köşede (7/43/140) (Seyyid Hacı Mehmed Tahir'in mülk kargir mahzeni ile komşu)
2. Molla Kestel mah. (7/18/60)

4. Abdi oğlu Darüssaadet Ağası Yedekcibaşılığı ve Türkmen Ağalığı hizmetinde Mehmed (0)

Üsküdar Doğancılar (3/153/574) (Menzilin diğer kısmı Mehmed'in mülkü)

5. Darüssaade Ağası Hacı Beşir Ağa (1) –

1. Şengül Hamamı yakını (2/45/162)

6. Kapıağası İbrahim (1) –

1. Uzun Yusuf mah. (1/276/1234)

7. Ahmed oğlu Bostani Mustafa -1 kiracılık, 1 istibdal –

1. Üsküdar Hamza Fakih mah. (6/110/313) (Bostani menzili ile komşu)

8. Osman oğlu Hassa Bostancıbaşı Hüseyin - 1 kiracılık, 1 istibdal -

1. Üsküdar Hoca Evliya mah. (3/323/1190) (Hüseyin'in mülk menzili ile komşu)

<u>Merkezi (Mülki) Yönetim</u>: 35 kiracı

9. Vezir-i azam Seyyid Hasan Paşa - 10 kiracılık, 7 istibdal –

1. Sultan Bayezıd cami yakını Sekbanbaşı Yakup Ağa mah. (2/101/341)
2. Sultan Bayezıd cami yakını Tahti kapan çarşısı (2/100/339)
3. Sultan Bayezıd Hamamı karşısı (2/100/338)
4. Sultan Bayezıd Hamamı karşısı (2/100/338)

5. Sultan Bayezıd Hamamı karşısı (2/100/338)
6. Sultan Bayezıd Hamamı karşısı (2/100/338)
7. Sultan Bayezıd Cami yakını Zeylhane-i Atik çarşısı (2/68/242)
8. Sultan Bayezıd Cami yakını Darbhane-i Atik çarşısı (2/68/241)
9. Sultan Bayezıd Cami yakını Kağıtçılar arkası (1/286/1274)
10. Sultan Bayezıd Cami yakını Kağıtçılar arkası (1/285/1272)

10. Vezir-i azam Said Mehmed Paşa - 2 kiracılık, 3 istibdal–

1. Eyüp Nişancı Paşa mah. (4/65/173)
2. Deniz Abdal mah. (4/64/168) Sarayları dahilinde mahal
3. *Ördek Kasap mah. (4/44/118)*

11. Vezir-i azam Hacı Mehmed Paşa – 6 kiracılık, 8 istibdal–

1. *İskender Paşa mah. (2/217/742)*
2. *İskender Paşa mah. (2/217/741)*
3. İskender Paşa mah. (2/214/733)
4. İskender Paşa mah. (2/212/728)
5. İskender Paşa mah. (2/212/727)
6. İskender Paşa mah. (2/208/716)
7. İskender Paşa mah. (2/206/711) (Sadrazamın mülk menzili ile komşu)
8. İskender Paşa mah. (2/205/706)

12. Vezir-i azam Mustafa Paşa'nın kızkardeşi Abdurrahman Paşa kızı Ümmügülsüm Hanım - 3 kiracılık, 3 istibdal –

1. Hızır Bey mah. (3/275/1021) (Ümmügülsüm Hanım'ın menzili dahilinde)
2. Hızır Bey mah. (3/251/936) (Ümmügülsüm Hanım menzili ile komşu)
3. Hızır Bey mah. (3/251/935) (Ümmügülsüm Hanım'ın mülk menzili ile komşu)

13. Vezir-i azam Mustafa Paşa'nın kızı Abide Hanım - 3 kiracılık, 1 istibdal -

1. Hüseyin Ağa mah. (7/65/206) (Büyük saray dahilinde)
2. Hüseyin Ağa mah. (7/65/206) (Büyük saray karşısında, Abide Hanım'ın mülk bahçesi ile komşu)
3. Hüseyin Ağa mah. (7/65/206) (Büyük saray karşısında, Abide Hanım'ın mülk bahçesi ile komşu)

14. Vezir-i azam Mustafa Paşa -7 kiracılık, 7 istibdal –

1. Küçük Ayasofya mah. (3/266/989)
2. Hüseyin Ağa mah. (3/238/891) (Sadrazamın haneleri ile komşu)
3. Hüseyin Ağa mah. (3/242/907) (Sadrazamın haneleri ile komşu)
4. Camcı Ali mah. (3/257/954) (Eyüp'te inşa ettirdiği cami vakfına ait menzili dahilinde başka bir vakıftan arsa)
5. Eyüp Mehemmed Bey mah. (3/252/938) (Eyüp'te inşa ettirdiği caminin bitişiğinde)
6. Eyüp Mehemmed Bey mah. (3/221/833)
7. Eyüp Mehemmed Bey mah. (3/210/799)

15. Vezir-i azam Mustafa Paşa'nın Selam Ağalığı hizmetinde Abdullah oğlu Hacı Ali – 1 kiracılık, 1 istibdal –

1. Eyüp Mehemmed Bey mah. (3/275/1019)

16. Ebubekir Paşa oğlu Süvari Mukabelecisi, Tezkire-i evvel, Teşrifati Mir Mehmed Akif Bey – 9 kiracılık, 11 istibdal –

1. *Hacce Hatun mah. (7/51/163) (Mehmed Akif'in menzili ile komşu)*
2. *Hacce Hatun mah. (6/351/996)*
3. Hacce Hatun mah. (6/136/389)
4. Hacce Hatun mah. (6/136/388)
5. El-hace Mihrişah Hatun mah. (6/67/187)

6. Hacce Hatun mah. (5/270/822) (Mehmed Akif'in mülk menzili bahçesi ile komşu)
7. Hacce Hatun mah. (5/270/822) (Mehmed Akif'in mülk menzili bahçesi ile komşu)
8. Hacce Kadın mah. (5/189/579) (Mehmed Akif'in mülk menzili ve kiracı olduğu arsa ile komşu)
9. Hacce Kadın mah. (5/189/579) (Mehmed Akif'in mülk menzili ve kiracı olduğu arsa ile komşu)
10. *Üskübi mah. (5/164/509) (Mehmed Akif'in mülk menzili dahilinde)*
11. Karaki mah. (6/333/948)
12. Üsküdar Ahmed Çelebi mah. (6/281/808)
13. *Üsküdar Kefçe mah. (5/257/783) (Mehmed Akif mülkü ile komşu)*

17. Ahmed Ağa oğlu Hassa Silahdarı Mehmed Ağa -1 kiracılık, 1 istibdal –

1. Dizdariyye mah. (6/219/609) (Mehmed Ağa'nın büyük menzili dahilinde)

18. Abdullah oğlu Sadrazam Haznedarı Süleyman (0) –

Katip Sinan/Sekbanbaşı Yakup Ağa mah. (6/211/588) (Sadrazam Haznedarı Süleyman Sekbanbaşı Yakup Ağa mahallesinde sakin)

19. Yusuf oğlu Sadrazam Kethüdası Mehmed Emin -1 kiracılık, 1 istibdal –

1. Hoca Paşa mah. (6/173/495) (Mehmed Emin'in kendi ibka eylediği mahal ile komşu)

20. Divan-ı Hümayun Çavuşları Katibi Mehmed Hayri -1 kiracılık, 1 istibdal –

1. Karaki Hüseyin Çelebi mah. (5/306/918)

21. Hacı Hüseyin oğlu Tersane-i Amire Emini Ali - 2 kiracılık, 2 istibdal –

1. Hoca Üveys mah. (5/64/203) (Tersane Emini Ali'nin oturduğu menzil dahilinde)
2. Hoca Üveys mah. (5/64/202)

22. Donanma-i Hümayun Kalyonlarından Kaptan-ı Hümayun Kalyonu Kaptanı Hacı Abdülkerim - 1 kiracılık, 1 istibdal –

1. Galata Kasımpaşa Çatma Mescidi mah. (4/247/754) (Kaptan Hacı Abdülkerim'in mülk menzilinin dahiliyesi)

23. Hüseyin oğlu Başbaki kulu Ali - 1 kiracılık, 1 istibdal –

1. Hace hatun mah. (4/222/674)

24. Abdullah oğlu Sadrazam Kethüdası Yusuf - 1 kiracılık, 1 istibdal –

1. Timurkapı yakını Daye Hatun mah. (4/171/526)

25. (Eski Sipahiler Ağası Mehmed Emin'in oğlu) Birinci Mirahur Hacı Mehmed Sadık ve kardeşi Darphane Emini Hüseyin ve kızkardeşleri Rukiye Hanım - 2 kiracılık, 1 istibdal –

1. Yavaşca şahin mah. (3/324/1193) (Mehmed Emin'in yanmış büyük menzili dahilinde)
2. Yavaşca şahin mah. (3/324/1193) (Mehmed Emin'in yanmış büyük menzili dahilinde)

26. Hüseyin - 1 kiracılık, 1 istibdal –

1. Yavaşca Şahin mah. (3/359/1296) (3/324/1193 no'lu istibdaldeki Hüseyin olabilir)

27. Hacı Mehmed Emin kızı Rukiye hanım (3/324/1193 no'lu istibdaldeki Rukiye hanım) - 1 kiracılık, 1 istibdal –

1. Galata Fındıklı Kasabası Karayalı mah. (3/271/1007)

28. Birinci Mirahur Hasan Ağa kızı Fatma Hanım - 5 kiracılık, 5 istibdal –

1. Kalenderhane mah. (3/289/1067)
2. Camcı Ali mah. (3/238/893) (Fatma Hanım'ın büyük mülk menzili dahilinde bahçede)
3. Camcı Ali mah. (3/228/853) (Fatma Hanım menzili ile komşu)

4. Camcı Ali mah. (3/222/837) (Fatma Hanım'ın büyük menzili dahiliyyesinde)
5. Kalenderhane mah. (3/217/819) (Fatma hatun mülkü)

29. Ruznamçe-i evvel, Reisülküttab Hacı Mustafa -9 kiracılık, 7 istibdal –

1. Bahçekapı yakını Hobyar mah. (2/346/1164) (Hacı Mustafa vakfından menzil)
2. Hobyar mah. (2/301/1007) (Hacı Mustafa vakfından menzil)
3. Hobyar mah. (2/240/804) (Büyük menzil dahilinde)
4. Bahçekapı yakını Hobyar mah. (2/224/759)
5. Çakır Ağa mah. (2/335/1126) (Hacı Mustafa'nın bir kısmı mülkü olan menzil)
6. Çakır Ağa mah. (2/116/389)
7. Hoca Kasım Gönani mah. (2/116/389)
8. Abdi Subaşı mah. (2/116/389)
9. Şeyh Ferhat mah. (2/302/1008) (Hacı Mustafa Efendi değirmeni ile komşu)

30. Ruznamçe-i evvel, Reisülküttab Hacı Mustafa'nın karısı Emine Hatun - 4 kiracılık, 3 istibdal –

1. Bahçekapı yakını Hobyar mah. (2/239/800) (Büyük menzil bitişiğinde)
2. Bahçekapı yakını Hobyar mah. (2/224/759)
3. Çelebioğlu mah. (2/240/804) (Büyük menzil karşısında)
4. Çelebioğlu mah. (2/240/804) (Büyük menzil karşısında)

31. Ruznamçe-i evvel, Reisülküttab Hacı Mustafa'nın damadı Hacı Ahmed Efendi ve kızı Hafize Hatun - 3 kiracılık, 3 istibdal –

1. Bahçekapı yakını Hobyar mah. (2/239/801) (Şahısların mülkleri olan ve oturdukları büyük menzil dahilinde)
2. Bahçekapı yakını Hobyar mah. (2/239/800) (Şahısların mülkleri olan ve oturdukları büyük menzil dahilinde)
3. Bahçekapı yakını Hobyar mah. (2/235/790) (Şahısların mülkleri olan ve oturdukları büyük menzil dahilinde)

32. Başbaki Kulu Hacı Mustafa - 2 kiracılık, 1 istibdal –

1. Soğan Ağa mah. (2/264/885) (Hacı Mustafa'nın mülk menzili dahilinde)
2. Soğan Ağa mah. (2/264/885) (Hacı Mustafa'nın mülk menzili bitişiğinde)

33. Hassa Sekbanbaşı Ali - 1 kiracılık, 1 istibdal –

1. Havatır Kemal mah. (2/149/510) (Ali'nin mülk menzilinin bitişiği)

34. Tersane-i Amire Emini Hacı Mehmed - 2 kiracılık, 1 istibdal –

1. Haydarhane/Dülgerzade mah. (2/30/110) (Hacı Mehmed'in mülkü olan oturduğu menzil ile komşu)
2. Haydarhane/Dülgerzade mah. (2/30/110) (Hacı Mehmed'in mülkü olan oturduğu menzil ile komşu)

35. Yeniçeri Katibi Hacı Mehmed (1) –

1. Haydarhane mah. (1/241/1077) (Hacı Mehmed'in mülk menzili ile komşu)

36. Dergah-ı Mualla Yeniçerileri Efendisi Hacı Mehmed (1)-

1. Dülgerzade mah. (1/210/946) (Hacı Mehmed'in mülk menzili ile komşu)

37. Dergah-ı Mualla Yeniçerileri Ağası Mehmed Ağa (1) –

1. Molla Gürani mah. (5/258/785) (Mehmed Ağa'nın vakıf menzilleri ile komşu)

38. Dergah-ı Mualla Yeniçerileri Ağası Hacı Hasan Ağa (1) –

1. Sancakdar Hayreddin mah. (3/150/565)

39. Sadrazam Kethüdası Halil (1) –

1. Helvacıbaşı İskender Ağa mah. (1/158/701) (Sadrazam Kethüdası Halil'in mülk menzili ile komşu)

40. Divan-ı Hümayun Haceganından Rami Paşazade Mustafa ve karısı Ayşe Hanım(1) –

1. Mimar İyas mah. (1/65/299) (Rami Paşazade Mustafa menzili ile komşu)

41. Seksoncıbaşı Ali (1) –

1. Çıkrıkçı Kemal mah. (1/14/61) (Seksoncubaşı Ali menzili ile komşu)

42. Silahdar Ağası Abdullah (0)

Çakır Ağa mah. (6/59/164)

43. Divan-ı Hümayun Haceganından Osman Şehidi (1) –

1. Emin Sinan mah. (3/52/198)

44. Sadrazam Kethüdası Mehmed Said (0)

Eyüp Nişancı Paşa-yı Atik mah. (2/175/603)

45. Sipahiler Ağası Hacı Ali (1) –

1. Seydi Ömer mah. (2/74/255)

46. Musli oğlu Sadrazam Vekilharcı Hacı Ali (1) –

1. Kızıltaş mah. (6/248/700)

47. Surre Emini Hacı Mehmed (0)

Hasan Halife mah. (2/49/179)

48. Seyyid Mehmed oğlu Seyyid İshak (0)

Yoros Yalı köyü (3/286/1058) (İshak Ağa mülkleri ile komşu) (Oturma hakkı Yalıköyü cami imamı Mahmud oğlu Hasan Efendi)

Yoros Yalı köyü (3/286/1057) (İshak Ağa mülkleri ile komşu) (Oturma hakkı Yalıköyü cami müezzini İbrahim oğlu Molla İsmail)

<u>İlmiye (ulema) sınıfı</u>: 16 kiracı

49. Seyyid Abdurrahim oğlu Müezzin Seyyid Hacı Mehmed -1 kiracılık, 1 istibdal –

1. Manisalı mah. (6/155/442)

50. Müderris Mevlana Mehmed Emin (0)

Debbağ Yunus mah. (6/126/356) (Mehmed Emin'in kargir mahzen ve mülk menzili ile komşu)

Debbağ Yunus mah. (6/47/129) (Mehmed Emin tasarrufunda arsa ve mülk arsası ile komşu)

51. Müderris Mahmud - 1 kiracılık, 1 istibdal -

1. Soğan Ağa mah. (4/218/664)

52. Eski Anadolu Kazaskeri Mevlana Ahmed - 1 kiracılık, 1 istibdal –

1. Yoros Kanlıca köyü Yahşi Sinan Efendi mah. (4/77/216) (Anadolu kazaskeri Ahmed'in mülk yalısı bahçesinde)

53. Eski İstanbul kadısı Veliyüddin - 1 kiracılık, 1 istibdal –

1. Arabacı Bayezıd mah. (3/313/1154) (Veliyüddin'in büyük mülk menzili hariciyesi bahçesi dahilinde)

54. Fazli oğlu Hafız Ahmed Efendi ve karısı Abdullah kızı Hadice - 1 kiracılık, 1 istibdal –

1. Hacı Ferhat mah. (3/31/118) (Hatice'nin vakfından menzil ile komşu)

55. Şeyhülislam Mevlana Dürrizade Mustafa (1) –

1. Haraccı Muhyiddin mah. (4/142/442)

56. Eski Şeyhülislam Esad Efendi oğlu Seyyid Mehmed Şerif (1) –

1. Hasanzade mah. (4/39/107)

57. Şeyhülislam Mevlana Mehmed Esad (1) –

1. Hacı Hasanzade mah. (2/325/1093)

58. Müderris Mevlana Mehmed (1) –

1. Küçük Karaman çarşısı (1/157/696)

59. Hasan oğlu Halvetiyye Tarikat Şeyhlerinden Şeyh Feyzullah Efendi (1) –

1. Üsküdar Kefçe mah. (6/112/317)

60. Ömer Efendi oğlu Şeyh Seyyid Mehmed Ataullah Efendi (1) –

1. Yoros Kanlıca köyü (6/156/445)

61. Kızıltaş cami imamı (1) (meşruta)
1. Laleliçeşme yakını (6/150/426)

62. Kadıasker Mehmed oğlu Müderris Şeyhzade Abdürrahim (1) (meşruta)
1. Suhte Sinan mah. (3/3/12)

63. Mehmed oğlu Müezzin Abdurrahman Halife (1) (meşruta)
1. Katip Kasım mah. (4/292/862)

64. Yalıköyü cami imamı Mahmud oğlu Hasan Efendi (1) (meşruta)
1. Yoros Yalı köyü (3/286/1058)

65. Yalıköyü cami müezzini İbrahim oğlu Molla İsmail (1) (meşruta)
1. Yoros Yalı köyü (3/286/1057)

<u>Vakıf Görevlileri</u>: 3 kiracı

66. Hacı Bayram Kaftani Mahalle Vakfı Mütevellisi Mehmed (1) –
1. İskender Paşa mah. (2/213/732)

67. Haremeyn Muhasebecisi Ali (1) –
1. Murad Paşa-yı Atik mah. (1/73/332)

68. Mehmed Ağa vakfı mütevelliyesi Abdullah kızı Rabia Hatun (bu vakfın oturma ve tasarruf hakkı) (1) –
1. Ayasofya cami bitişiğinde (6/92/261)

<u>Grubu belirlenemeyenler (Askeri veya Reaya)</u>: 1 kiracı

69. Hacı Hasan oğlu Ahmed Odabaşı (1) –
1. Haraccı Kara Mehmed Mah. (4/261/791) (Ahmed Odabaşı'nın mülk menzil arsası ile komşu)

70. Mehmed Kethüda'nın oğulları Hasan, Ali ve kızı Ayişe Hatun (1)
Suhte Sinan mah. (3/3/12) - (Kadıasker Mehmed oğlu Müderris Şeyhzade Abdürrahim'in mutasarrıf olduğu)

<u>Mesleği belirtilmeyen, ünvanı belirtilen Müslümanlar</u>: 36 kiracı

71. Abdurrahman oğlu Hacı Ali – 1 kiracılık, 1 istibdal –
1. Eyüp Mehemmed Bey mah. (3/211/802)

72. Abdullah kızı Fatma Hatun – 1 kiracılık, 1 istibdal –
1. Hacı Hasan mah. (3/106/410)

73. (Abdullah oğlu) Hacı Mehmed kızı Şerife Zeynep Hatun – 3 kiracılık, 7 istibdal–
1. Timurkapı yakını Daye Hatun mah. (7/23/70)
2. Çelebioğlu mah. (7/5/13) (Şerife Zeynep Hatun'un menzili dahiliyyesinde)
3. *Çelebioğlu mah. (6/359/1017)*
4. *Çelebioğlu mah. (6/356/1007)*
5. *Çelebioğlu mah. (6/355/1006)*
6. Çelebioğlu mah. (6/349/990) (Şerife Zeynep Hatun'un mülk menzili dahilinde)
7. *Çelebioğlu mah. (6/348/988)*

74. Abdullah oğlu Hacı Hasan -1 kiracılık, 1 istibdal –
1. Emin Sinan Bey mah. (6/169/485) (Hacı Hasan menzili ile komşu)

75. Ahmed Efendi -1 kiracılık, 1 istibdal –
1. Davud Paşa İskelesi yakını Kürkçübaşı mah. (5/340/1008) (Ahmed Efendi tasarrufunda menzil ile komşu)

76. Resul oğlu Ali Efendi -1 kiracılık, 1 istibdal –
1. Molla Gürani mah. (5/115/365) (Ali Efendi'nin ahar mülk menzili ile komşu)

77. Abdurrahman oğlu Mustafa - 1 kiracılık, 1 istibdal –
1. Şehsuvar Bey mah. (3/302/1118) (Mustafa'nın ahar mülkü ile komşu)

78. Osman - 1 kiracılık, 1 istibdal –
1. Yavaşca Şahin mah. (3/248/924)

79. Ali oğlu Ahmed Ağa - 1 kiracılık, 1 istibdal –
1. Öksüzce mah. (3/226/847) (Ahmed Ağa mülkü ile komşu)

80. Hacı Halil - 2 kiracılık, 2 istibdal –
1. Yarhisarı mah. (3/166/619) (Hacı Halil'in mülk menzili dahilinde)
2. Yarhisarı mah. (3/165/618) (Hacı Halil tasarrufunda menzil dahilinde, Halil menzili ile komşu)

81. Hanım Hatun - 2 kiracılık, 2 istibdal –
1. Galata Cami-i Kebir mah. (3/7/29) Hanım Hatun'un mülk arsası altında)
2. Galata Arap Cami mah. (1/276/1232)

82. Abdullah kızı Hanım Hatun - 1 kiracılık, 1 istibdal –
1. Samanviren mah. (1/287/1279)

83. İbrahim oğlu Mehmed - 1 kiracılık, 1 istibdal –
1. Koruk Mahmud mah. (2/156/530) (İbrahim'in ahar mülkü ile komşu)

84. Abdülmennan/Abdullah/Abdurrahman kızı Saliha Hatun (8) –
1. Toptaşı mah. (1/257/1152)
2. Toptaşı mah. (1/257/1150)
3. Toptaşı mah. (1/224/1003)
4. Toptaşı mah. (1/222/995)
5. Toptaşı mah. (1/222/994)
6. Toptaşı mah. (1/221/993)
7. Toptaşı mah. (1/205/923)
8. Toptaşı mah. (1/205/922)

85. Ali (1) –
1. Hoca Paşa mah. (1/190/855) (Ali'nin mülk menzili dahilinde)

86. İvaz oğlu Hacı Mehmed (1) –
1. Sofular mah. (1/103/457) (Hacı Mehmed'in mülk menziline bitişik)

87. Abdülmennan oğlu Hacı Mustafa Ağa (3) –
1. Müteveffa Mahmud Ağa mah. (1/68/310) (Mustafa Ağa'nın mülk arsası ve kiracısı olduğu arsalar ile komşu)
2. Müteveffa Mahmud Ağa mah. (1/67/308) (Hacı Mustafa Ağa arsası ile komşu)
3. Müteveffa Mahmud Ağa mah. (1/67/308) (Hacı Mustafa Ağa arsası ile komşu)

88. Hacı Mehemmed oğlu Hacı Abdurrahman (1) –
1. Galata Tophane Defterdar Ebu'l-Fazl mah. (5/161/500)

89. Hacı İbrahim (1) –
1. Üsküdar Öküz Limanı (4/241/736 veya 4/226/689)

90. Hacı Hasan (1) –
1. Cafer Ağa mah. (2/57/204)

91. Mevlana Seyyid Mehmed Said (0)
Üsküdar Hacce Hatun mah. (1/203/912) (Mehmed Said'in menziline bitişik)

92. Hacı Nasrullah Ağa (1) –
1. Galata Dolmabahçe yakını Çakır Baba mah. (1/57/260)

93. Ahmed (1) –
1. Galata Fındıklı kasabası Karayalı mah. (3/266/988)

94. Hacı Ali (1) –
1. Galata Kurşunlu mahzen dahilinde (3/224/842)

95. Abdülvehhab oğlu Ömer (0)
Katip Kasım mah. (4/292/862) –Oturma hakkı Mehmed oğlu Müezzin Abdurrahman Halife

96. Hacı Mustafa (0)
Seydi Bey mah. (2/81/272)

97. Mahmud oğlu Mustafa ve karısı Seyyid İbrahim kızı Şerife Hadice Hatun (1) –
1. Debbağ Yunus mah. (6/156/443)

98. Yahya oğlu Hacı Mustafa (1) –
1. Çoban Çavuş mah. (5/167/515)

99. Hacı Abdullah oğlu Seyyid Hacı Mehmed Emin Ağa (1) –
1. Galata Tophane Sakabaşı mah. (5/160/497)

100. Şerife Rukiye Hatun (1) –
1. Galata Beşiktaş Sinan Paşa-yı Cedid mah. (5/131/409)

101. Abdülhamid oğlu Hacı Mehemmed (1) –
1. Galata Tophane Hacı Memi mah. (5/54/175)

102. Hacı İbrahim Bey (1) –
1. Hoca Hamza mah. Divoğlı Çeşmesi karşısı (3/317/1167)

103. Hadice Hatun (1) –
1. Galata Tophane kasabası Etmekcibaşı mah. (2/296/993)

104. Mehmed Emin (1) –
1. Galata Tophane İlyas Çelebi mah. (2/49/179)

105. Abdullah oğlu Yusuf (1)
Mimar Kemal/Katib Bali mah. (6/339/962 veya 6/298/859)

106. Hacı Mustafa (1) –
1. Küçük Karaman (2/46/165)

107. Abdullah kızı Ayişe Hatun (2) –
1. Ali Bey mah. (5/48/157)
2. Nahlbend mah. (1/32/149)

108. Hacı Mehmed oğlu Hacı Ahmed (0)
Şeyh Ebu'l-Vefa mah. (6/298/860)

109. Ahmed oğlu Hacı Süleyman (1) –
1. Emin Sinan mah. (6/148/420)

110. Kazabadzade Mehmed Rafi Efendi (1) –
1. Hacı Ahmed mah. (5/71/228)

111. Alime Hatun (0)
Haraccı Kara Mehmed mah. (4/114/350) – Mutasarrıf Hacı Halil

112. Hacı Halil (1) –
1. Haraccı Kara Mehmed mah. (4/114/350)

<u>Gayrimüslim</u>: 12 kiracı

113. Narbil Ermeni oğlu Kabril -1 kiracılık, 1 istibdal –
1. Hacı İsa mah. (6/81/226)

114. Bedros zimmi - 1 kiracılık, 1 istibdal –
1. Hacı Timur mah. (4/285/844) (Bedros zimminin tasarrufunda olan menzil ile komşu)

115. (Mike oğlu) İstamati'nin oğulları Pavli, Mike, Papa Avzel ile kızları Aviro, Maroka, Marino - 1 kiracılık, 1 istibdal –
1. Sakız Adası (4/284/843)

116. Mıgırdic ve Manas zimmiler (1) –
1. Kızıltaş mah. (1/97/434) (Mıgırdic ve Manas menzilleri ile komşu)

117. Konstantin zimmi (1) –
1. Galata Sultan Bayezıd mah. (2/91/308)

118. Sekyas kızı Abram nasraniyye (hristiyan) (1) –
1. Cerrah İshak mah. (5/110/343)

119. Mardıros oğlu Artin zimmi (1) –
1. Galata Beşiktaş kasabası Abbas Ağa mah. (4/137/431)

120. Manas oğlu Agob zimmi (1) –
1. Galata Ortaköy (3/19/74)

121. Artin oğlu Bağdesar zimmi (1) –

1. Dülbendci Hüsam mah. (3/10/40)

122. Deron zimmi (1) –

1. Şeyh Ferhat mah. (2/130/442)

123. David Maçi zimminin oğulları Caniki, Gözerce, Ağtona, Andon ve kızları Musline, Marine, Margarite, Katarina, Anale (1) –

1. Galata Birgilioğlu/Bereketzade mah. (1/85/387)

124. Kornati oğlu Karlo (1) –

1. Galata Tophane Tomtom mah. (3/23/89)

Ek 7 Birden fazla istibdal hükmüne konu olan şahısların ve gayrimenkullerin kent içi dağılımlarını gösteren harita.

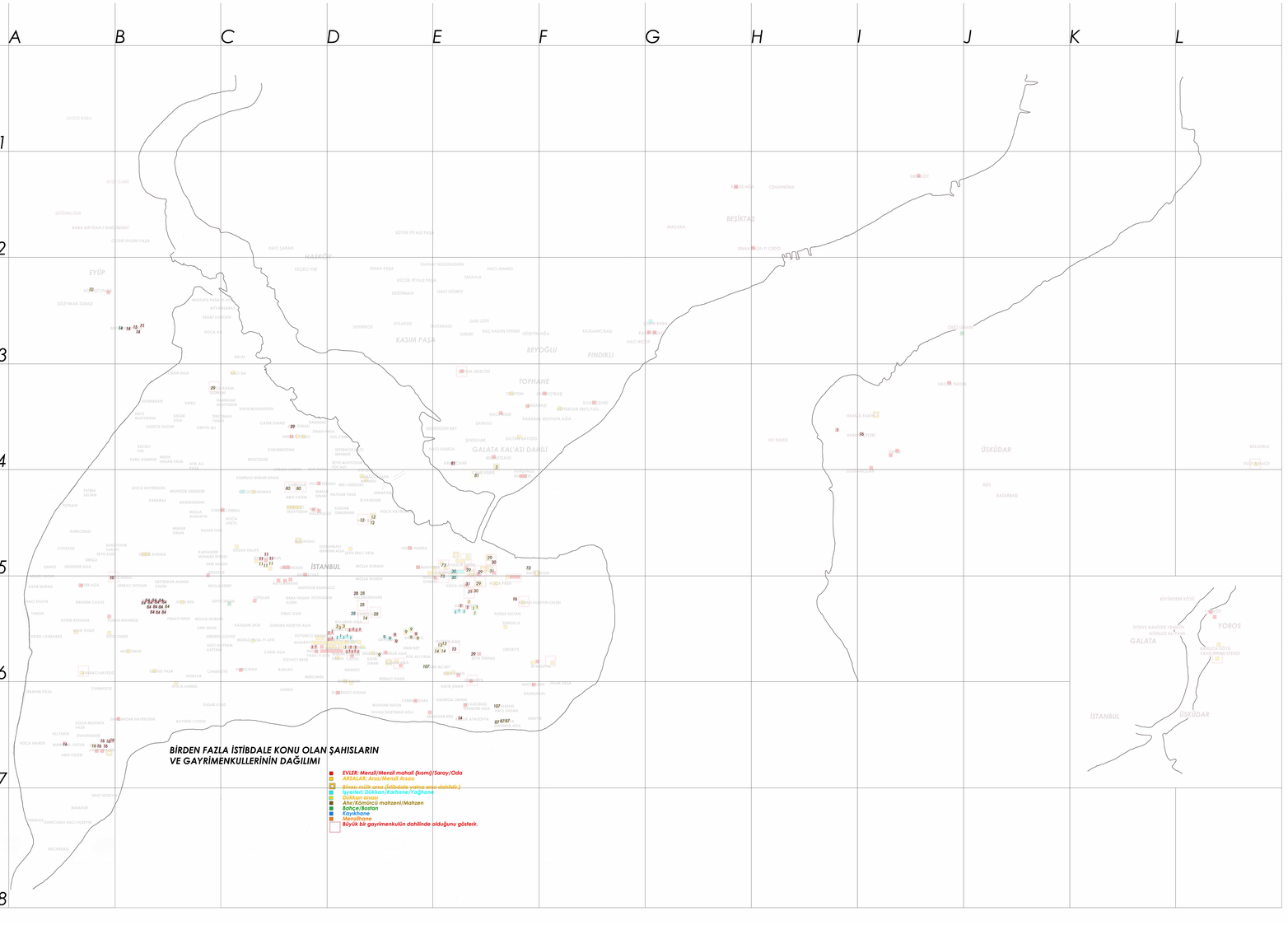

BİRDEN FAZLA İSTİBDALE KONU OLAN ŞAHISLARIN VE GAYRİMENKULLERİNİN DAĞILIMI

- **EVLER: Menzil/Menzil mahalî (kısmî)/Saray/Oda**
- **ARSALAR: Arsa/Menzil Arsası**
- **Binâsı mülk arsa (istibdale yalnız arsa dahildir.)**
- **Hânelerî: Dükkân/Kahâne/Yağhâne**
- **Değirmen**
- **Ahır/Kömürcü mahzenî/Mahzen**
- **Bahçe/Bostan**
- **Kayıkhane**
- **Menzilhane**
- **Büyük bir gayrimenkulün dahilinde olduğunu gösterir.**

MÜLK SAHİPLERİ VE KİRACILAR LİSTESİ

Hanedan halkı:

1. Padişah III. Mustafa –(33 kiracılık; 64 mülk; 21 istibdal)

2. Sultan Ahmed'in kızı Zeynep Sultan – (2 kiracılık; 7 mülk; 1 istibdal)

Saray Görevlileri:

3. Dergah-ı Mualla Kapıcıbaşılarından Seyyid Hacı Mehmed Tahir – (2 kiracılık; 5 mülk; 2 istibdal)

4. *Abdî oğlu Dârüssaadet Ağası Tedekcibaşâğı ve Türkmen Ağalığı hizmetlinde Mehmed – (2 mülk; 1 istibdal)

5. Dârüssaade Ağası Hacı Beşir Ağa – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

6. Kapıağası İbrahim – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

7. Ahmed oğlu Bostanî Mustafa – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

8. Osman oğlu Hassa Bostancıbaşı Hüseyin – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

Merkezî (Mülkî) Yönetim:

9. Vezîr-i azam Seyyid Hasan Paşa – (10 kiracılık; 21 mülk; 7 istibdal)

10. Vezîr-i azam Sâlî Mehmed Paşa – (2 kiracılık; 5 mülk; 3 istibdal)

11. Vezîr-i azam Hacı Mehmed Paşa – (6 kiracılık; 9 mülk; 8 istibdal)

12. Vezîr-i azam Mustafa Paşa'nın kızkardeşi Abdurrahman Paşa kızı Ümmügülsüm Hanım – (3 kiracılık; 3 mülk; 3 istibdal)

13. Vezîr-i azam Mustafa Paşa'nın kızı Abide Hanım – (3 kiracılık; 3 mülk; 1 istibdal)

14. Vezîr-i azam Mustafa Paşa –(7 kiracılık; 12 mülk; 7 istibdal)

15. Vezîr-i azam Mustafa Paşa'nın Selam Ağalığı hizmetlinde Abdullah oğlu Hacı Alî – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

16. Ebubekir Paşa oğlu Sûrurî Mukabelecisi, Tezkire-i evvel, Teşrîfatî Mir Mehmed Akif Bey – (9 kiracılık; 16 mülk; 11 istibdal)

17. Ahmed Ağa oğlu Hassa Silahdarı Mehmed Ağa – (1 kiracılık; 3 mülk; 1 istibdal)

18. *Abdullah oğlu Sadrazam Haznedarı Süleyman – (4 mülk; 3 istibdal)

19. Yusuf oğlu Sadrazam Kethüdası Mehmed Emîn – (1 kiracılık; 2 mülk; 1 istibdal)

20. Divan-ı Hümayun Çavuşları Katîbî Mehmed Hayrî – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

21. Hacı Hüseyin oğlu Tersane-i Âmire Emînî Alî – (2 kiracılık; 6 mülk; 2 istibdal)

22. Donanma-i Hümayun Kalyonlarından Kaptan-ı Hümayun Kalyonu Kaptanı Hacı Abdülkerim – (1 kiracılık; 2 mülk; 1 istibdal)

23. Hüseyin oğlu Başbakî kulu Alî – (1 kiracılık; 2 mülk; 1 istibdal)

24. Abdullah oğlu Sadrazam Kethüdası Yusuf – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

25. (Eski Şâpîller Ağası Mehmed Emîn'in oğlu) Birinci Mîrahur Hacı Mehmed Sadık ve kardeşi Darphane Emînî Hüseyin ve kızkardeşleri Rukiye Hanım – (2 kiracılık; 4 mülk; 1 istibdal)

26. Hüseyin – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

27. Hacı Mehmed Emîn kızı Rukiye hanım (102 no'lu İstîbdâdeki Rukiye hanım) (1 kiracılık; 3 mülk; 1 istibdal)

28. Birinci Mîrahur Hasan Ağa kızı Fatma Hanım – (5 kiracılık; 5 mülk; 5 istibdal)

29. Rıznamçe-i evvel, Reîsülkîttâb Hacı Mustafa – (9 kiracılık; 9 mülk; 7 istibdal)

30. Rıznamçe-i evvel, Reîsülkîttâb Hacı Mustafa'nın kızına Emine Hatun – (4 kiracılık; 19 mülk; 3 istibdal)

31. Rıznamçe-i evvel, Reîsülkîttâb Hacı Mustafa'nın damadı Hacı Ahmed Efendî ve kızı Hafîze Hatun – (3 kiracılık; 12 mülk; 3 istibdal)

32. Başbakî Kulu Hacı Mustafa – (1 kiracılık; 3 mülk; 1 istibdal)

33. Hassa Sekbanbaşı Alî – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

34. Tersane-i Âmire Emînî Hacı Mehmed – (2 kiracılık; 2 mülk; 1 istibdal)

35. Yeniçerî Katîbî Hacı Mehmed – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

36. Dergah-ı Mualla Yeniçerîleri Efendîsi Hacı Mehmed - (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

37. Dergah-ı Mualla Yeniçerîleri Ağası Mehmed Ağa – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

38. Dergah-ı Mualla Yeniçerîleri Ağası Hacı Hasan Ağa – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

39. Sadrazam Kethüdası Halîl – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

40. Divan-ı Hümayun Hacegannadan Remî Paşazade Mustafa ve kızı Ayşe Hanım– (1 kiracılık; 2 mülk; 1 istibdal)

41. Seksencibaşı Alî – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

42. *Silahdar Ağası Abdullah - (1 mülk; 1 istibdal)

43. Divan-ı Hümayun Hacegannadan Osman Şehîdî – (1 kiracılık; 2 mülk; 1 istibdal)

44. *Sadrazam Kethüdası Mehmed Salıd - (1 mülk; 1 istibdal)

45. Şâpîller Ağası Hacı Alî (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

46. Musîl oğlu Sadrazam Veklîharcı Hacı Alî (1 kiracılık; 2 mülk; 1 istibdal)

47. *Sure Emînî Hacı Mehmed - (1 mülk; 1 istibdal)

48. *Seyyid Mehmed oğlu Seyyid İshak - (2 mülk; 2 istibdal)

İlmiye (ulema) sınıfı:

49. Seyyid Abdurrahîm oğlu Müezzin Seyyid Hacı Mehmed – (1 kiracılık; 1mülk; 1 istibdal)

50. *Müderris Mevlana Mehmed Emîn - (2 mülk; 2 istibdal)

51. Müderris Mahmud – (1 kiracılık; 1mülk; 1 istibdal)

52. Eski Anadolu Kazaskeri Mevlana Ahmed – (1 kiracılık; 1mülk; 1 istibdal)

53. Eski İstanbul kadısı Velîyüddîn – (1 kiracılık; 1 istibdal)

54. Fazıl oğlu Hafız Ahmed Efendî ve karısı Abdullah kızı Hadîce – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

55. Şeyhülislam Mevlana Dürrîzade Mustafa – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

56. Eski Şeyhülislam Esad Efendî oğlu Seyyid Mehmed Şerîf – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

57. Şeyhülislam Mevlana Mehmed Esad – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

58. Müderris Mevlana Mehmed – (1 kiracılık; 2 mülk; 1 istibdal)

59. Hasan oğlu Halvetîyye Tarîkat Şeyhlerinden Seyh Feyzullah Efendî – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

60. Ömer Efendî oğlu Şeyh Seyyid Mehmed Atoullah Efendî – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

61. **Kızılkaş camî imamı (1 istibdal) (meşruta)

62. **Kadıasker Mehmed oğlu Müderris Seyfizade Abdürrahîm (1 istibdal) (meşruta)

63. **Mehmed oğlu Müezzin Abdurrahman Hatîfe (1 istibdal) (meşruta)

64. ***Yakîdiyü camî imamı Mahmud oğlu Hasan Efendî (1 istibdal) (meşruta)

65. ***Yakîdiyü camî müezzini İbrahim oğlu Molla İsmaîl (1 istibdal) (meşruta)

Vakıf Görevlileri:

66. Hacı Bayram Kaffanî Mahalle vakıfı mütevellisi Mehmed – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

67. Haremeyn Muhasebecîsi Alî – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

68. **Mehmed Ağa vakıfı mütevelliyesi Abdullah kızı Rabia Hatun (meşruta) (1)

Grubu belirlenemeyenler (Askeri veya Sivil):

69. Hacı Hasan oğlu Ahmed Odabaşı – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

70. *Mehmed Kethüdâ'nın oğulları Hasan, Alî ve kızı Ayşe Hatun (1 mülk; 1 istibdal)

Mesleği belirtilmeyen, ünvanı belirtilen Müslümanlar:

71. Abdurrahman oğlu Hacı Alî – (1 kiracılık; 3 mülk; 1 istibdal)

72. Abdullah kızı Fatma Hatun – (1 kiracılık; 3 mülk; 1 istibdal)

73. (Abdullah oğlu) Hacı Mehmed kızı Şerîfe Zeynep Hatun – (3 kiracılık; 11 mülk; 7 istibdal)

74. Abdullah oğlu Hacı Hasan – (1 kiracılık; 2 mülk; 1 istibdal)

75. Ahmed Efendî – (1 kiracılık; 3 mülk; 1 istibdal)

76. Resul oğlu Alî Efendî – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

77. Abdurrahman oğlu Mustafa – (1 kiracılık; 2 mülk; 1 istibdal)

78. Osman – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

79. Alî oğlu Ahmed Ağa – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

80. Hacı Halîl – (2 kiracılık; 2 mülk; 2 istibdal)

81. Hanım Hatun – (2 kiracılık; 6 mülk; 2 istibdal)

82. Abdullah kızı Hanım Hatun – (1 kiracılık; 2 mülk; 1 istibdal)

83. İbrahîm oğlu Mehmed – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

84. Abdülmennan/Abdullah/Abdurrahman kızı Salîha Hatun – (8 kiracılık; 15 mülk; 8 istibdal)

85. Alî – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

86. İvaz oğlu Hacı Mehmed – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

87. Abdülmennan oğlu Hacı Mustafa Ağa – (3 kiracılık; 4 mülk; 2 istibdal)

88. Hacı Mehemmed oğlu Hacı Abdurrahman – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

89. Hacı İbrahîm – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

90. Hacı Hasan – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

91. *Mevlana Seyyid Mehmed Salıd (1 mülk; 1 istibdal)

92. Hacı Nasrullah Ağa – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

93. Ahmed – (1 kiracılık; 2 mülk; 1 istibdal)

94. Hacı Alî – (1 kiracılık; 2 mülk; 1 istibdal)

95. *Abdülvehhab oğlu Ömer - (1 mülk; 1 istibdal)

96. *Hacı Mustafa - (1 mülk; 1 istibdal)

97. Mahmud oğlu Mustafa ve karısı Seyyid İbrahîm kızı Şerîfe Hadîce Hatun – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

98. Yahya oğlu Hacı Mustafa – (1 kiracılık; 2 mülk; 1 istibdal)

99. Hacı Abdullah oğlu Seyyid Hacı Mehmed Emîn Ağa – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

100. Şerîfe Rukiye Hatun – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

101. Abdülhamîd oğlu Hacı Mehemmed – (1 kiracılık; 3 mülk; 1 istibdal)

102. Hacı İbrahîm Bey – (1 kiracılık; 7 mülk; 1 istibdal)

103. Hadîce Hatun – (1 kiracılık; 2 mülk; 1 istibdal)

104. Mehmed Emîn – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

105. *Abdullah oğlu Yusuf (1 mülk; 1 istibdal)

106. Hacı Mustafa – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

107. Abdullah kızı Ayşe Hatun – (2 kiracılık; 4 mülk; 2 istibdal)

108. *Hacı Mehmed oğlu Hacı Ahmed (3 mülk; 1 istibdal)

109. Ahmed oğlu Hacı Süleyman – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

110. Kazabadzade Mehmed Rafî Efendî – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

111. *Kâime Hatun (1 mülk; 1 istibdal)

112. **Hacı Halîl (1 kiracılık; 1 istibdal))

Gayrimüslim:

113. Narbîl Ermenî oğlu Kabrîl – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

114. Bedros zimmî – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

115. (Mike oğlu) İstanbul'un oğulları Pavli, Mike, Papa Avzel ile kalan Aviko, Maroko, Marino – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

116. Migrdiç ve Manas zimmîler – (1 kiracılık; 2 mülk; 1 istibdal)

117. Konstantin zimmî – (1 kiracılık; 2 mülk; 1 istibdal)

118. Sekyas kızı Abram nasranîyye (hristiyan) – (1 kiracılık; 3 mülk; 1 istibdal)

119. Mardiros oğlu Artin zimmî – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

120. Manas oğlu Agob zimmî – (1 kiracılık; 2 mülk; 1 istibdal)

121. Artin oğlu Bağdasar zimmî- (1 kiracılık; 2 mülk; 1 istibdal)

122. Deron zimmî – (1 kiracılık; 2 mülk; 1 istibdal)

123. David Macî zimminin oğulları Canikî, Güzerce, Ağıtona, Andon ve kalan Musiline, Marine, Margarite, Katarina, Anale – (1 kiracılık; 7 mülk; 1 istibdal)

124. Kornatî oğlu Karlo – (1 kiracılık; 1 mülk; 1 istibdal)

*** ile belirtilmiş olan maddeler, söz konusu şahısların vakıftan almak istedikleri ancak bunaya kiracı olup olmadıkları kesin olarak anlaşılamamış olan gayrimenkullerin bulunduğu mahalleleri göstermektedir. Dolayısıyla bu şahıslar, kiracılar olarak ele alınmamıştır.**

**** ile belirtilmiş olan maddeler ise, vakıfların kiracı olan, ancak istibdale mülk sahibi olmayan şahıslardır. Dolayısıyla bu şahıslar, istibdal muhataplarından değildir ve mülk sahipleri olarak ele alınmıyacaktır.**

Ek 8 Kayıtlarda geçen kent sakinleri listesi: Mesleklerine ve cinsiyetlerine göre gruplandırılan komşular ve kiracılar listesi

Aşağıda isimleri sıralanan şahıslar, kayıtlarda istibdal edilen vakıf gayrimenkullerin kiracılarıyla, vakıf ve mülk gayrimenkullerin komşularının isimlerini içermektedir. Kayıtlarda geçen kent sakinlerini tanımak amacıyla yapılan bu listede, mesleklerine ve cinsiyetlerine göre gruplandırılmış şahısların isimleriyle, sakin oldukları mahalleler gösterilmiştir. Listede mülk gayrimenkullerin sahipleri ve mahalleleri yer almaz. Bunun nedeni, istibdal talep eden şahısların çoğunlukla kiracı oldukları evlerde sakin olduklarının, bu nedenle de buraları mülk edinmek istediklerinin tespit edilmiş olmasıdır. Dolayısıyla kent sakinlerinin bir listesi oluşturulurken, daha sağlıklı bir sonuç elde etmek için kayıtlardaki mülk sahibi olunan yerlerde oturmadıkları düşüncesiyle bu listeye şahısların mülk gayrimenkulleri dahil edilmemiştir. Bu liste, ismi geçen şahısların toplumsal katmanlarda hangi gruba mensup olduklarını, hangi mahallelerde oturduğunu tespit etmek ve buradan elde edilen sonuçları çalışmadaki diğer verilerle de karşılaştırabilmek için tez çalışmasının yazarınca düzenlenmiş olup, gruplandırmada yapılan hatalar, sözkonusu yazara aittir. Öte yandan isimlerin, Ahkâm defterlerinin transkripsiyon metinlerinden alınmış olduğunu, burada da bu metinlerde geçtiği şekilde aktarılmış olduğunu belirtmek gerekir.

Not:

İtalik olarak belirtilen şahıslar, istibdal edilen vakıf gayrimenkullerin kiracılarıdır.

* ile işaretli olan maddelerde, hem komşular arasında, hem de kiracılar arasında bulunan şahıslar bulunmaktadır.

** ile işaretli maddelerde de, komşu ve kiracılar arasında yer almayıp, sadece hükümde bu şahsın sakin olduğu mahalle belirtilmiştir.

Hanedan halkı: 2

- **Erkek- 1**
  1. *Padişah III. Mustafa (Molla Kestel m, Laleliçeşme yakını, Kızıltaş m., Saka Çeşmesi/Mahmud Paşa Cami yakını Daye Hatun m., Üsküdar Kızkulesi karşısı, Üsküdar-Bazarbaşı m.)*
- **Kadın- 1**
  2. *Sultan Ahmed'in kızı Zeyneb Sultan (Ayasofya cami civarı)*

Saray Görevlileri: 16

- **Erkek -15**
  1. *Dergah-ı Mualla Kapıcıbaşısı[1] Seyyid Hacı Mehmed Tahir (Galata-Voyvoda Konağı civarı (mahzen) (hem komşu, hem vakıf kiracısı), Timurkapı Yakını Daye Hatun m.(menzil)(yalnızca komşu), *Molla Kestel m. (arsa)(yalnızca kiracı)*)

[1] Kapıcıbaşı: Saray kapıcılarının amiri ve büyük zabitidir. Saray kapıcıları biri Dergah-ı Ali biri, Bab-ı Hümayun olmak üzere iki kısımdır. "Osmanlı devletinin saray teşkilatı"nda da "Sarayın dış yani Bab-ı Hümayun denilen kapısıyla orta kapısını bekleyen kapıcıların büyük zabiti olarak 18. yüzyılın ilk yarısında 60 kadar kapıcıbaşı bulunduğu belirtilmiştir. Seraser kaplı, samur kürklü, gümüş asalı kapıcıbaşılardır bunlar. 18. yüzyılın sonlarına doğru sayıları 150'yi bulmuştur. Kapıcıbaşılar devşirme teşkilatı kalkıp, Enderundan bu vazifeye yapılan tayinlerden sonra 18. yüzyılda paşaların evlatlarından veya birinci derecedeki ümeranın oğulları arasından tayin edilirlerdi. Daha detaylı bilgi için bknz. Pakalın, (1983) c.II, s. 167-168

2. *Kapıağası*[1] *İbrahim Ağa (Uzun Yusuf m.(arsa))*
3. *Darüssaade Ağası*[2] *Hacı Beşir Ağa (Şengül Hamamı yakını(medrese))*
4. Abdi oğlu Darüssaade Ağası Yedekçibaşılığı ve Türkmen Ağalığı hizmetinde Mehmed (Üsküdar-Doğancılar (menzil)) (aynı zamanda mülk sahibi)
5. Kapıcıbaşı Hasan Ağa (Baba Hasan Alemi m.(menzil))
6. Eski Bostancıbaşı[3] Ali Ağa (Eyüp-Düğmeciler m. (menzil))
7. Bostani veresesi (İst. Hoca Ali m.(menzil))
8. Bostani Mehmed (Muhtesib İskender m.)
9. Eski Bostancıbaşı Hüseyin Ağa (Timurkapı Yakını Daye Hatun m.(menzil))
10. *Ahmed oğlu Bostani Mustafa Bey (Üsküdar-Hamza Fakih m.(menzil)) (aynı zamanda vakıf kiracısı)
11. *Osman oğlu Hassa Bostancıbaşı Hüseyin (Üsküdar-Evliya Hace m.(menzil)) (aynı zamanda vakıf kiracısı)
12. Bostani Kara Mehmed (Yoros- Yalıköyü)
13. Korı Ağası[4] Ahmed Ağa (Kadıasker Mehmed Efendi m.(menzil))
14. Kavak Ustası[5] (İst. Hoca Ali m.(menzil))

Baba Mesleği Saray Görevlisi olan Erkek: 1

15. Bostancıoğlu Mehmed Usta (Yoros- Yalıköyü)

- **Kadın - 1**

16. Kapıcıbaşı Yusuf Ağa zevcesi (Mesih Paşa-yı Atik m.(menzil))

Merkezi (Mülki) Yönetim: 44

- **Erkek - 35**

1. *Vezir-i azam Said Mehmed Paşa (Deniz Abdal m. (saray), Eyüp-Nişancı Paşa m. (arsa))*
2. *Vezir-i azam Mustafa Paşa (Eyüp-Mehemmed Bey m.(bahçe, arsa, arsa, menzil) (aynı zamanda vakıf kiracısı), *Camcı Ali m.(menzil) (yalnızca kiracı)*, Hüseyin Ağa m.(hane) (aynı zamanda vakıf kiracısı), Küçük Ayasofya m. (yalnızca kiracı))
3. *Vezir-i azam Hacı Mehmed Paşa (İskender Paşa m.(menzil)) (aynı zamanda vakıf kiracısı)

---

[1] Kapı ağası: Enderun ricalinin büyüklerinden birinin adıdır. Bab-üs-Saade ağası da denilirdi. Saraydaki hadım ağalarının zabiti, Enderun memuriyetlerinin amiri olduğu gibi daire-i hümayunun zapt u raptına memurdu. Daha detaylı bilgi için bknz. Pakalın, (1983) c.II, s. 166-167

[2] Darüssaade ağası: Saray memurlarının büyüklerinden biri olan kızlar ağasının unvanıdır. Pakalın, bu mevkiinin sadrazam ve şeyhülislamdan sonra gelen mevki olduğunu belirtmiştir. Asıl vazifesi sarayın kadınlara ait olan harem-i hümayun kısmına nezaretti. Kendisi siyah hadım ağalarından olduğu gibi emri altında Harem-i Hümayun hizmetinde kullanılan diğer hadım ağaları da vardı. Daha detaylı bilgi için bknz. Pakalın, (1983) c.I, s.400-404.

[3] Bostancıbaşı: Bostancı ocağının en büyük zabitinin unvanıdır. Saray memuriyetlerinin önemlilerindendir. Saray-ı hümayunlarla, padişah ve saray bahçelerinin korunmasına, Üsküdar, Eyüp, Kağıthane, Boğaziçi'nin iki tarafı, Adalar, Ayastafanos, Kadıköy ve Bostancı Köprüsüne kadar olan Anadolu yakasının zabıta işine memurdur. Daha detaylı bilgi için bknz. Pakalın, (1983) c.I, s. 240.

[4] Saraya ait çayırlarla koruların korunmasında görevli olanların amirlerine koru ağası denir. Bekçi demek olan korucular, yer yer ve ayrı ayrı ocak halinde bulundukları için her koru mıntakasının bir amiri, yani koru ağası vardı. Bknz. Pakalın, (1983) c.II, s. 295.

[5] Pakalın'a göre, Rumeli ve Anadolu Kavağında çalışan bostancıların zabitine Kavak Ustası denmekteydi. Görevi aynı zamanda bulunduğu yerin zabıta işlerini görmekti. Bknz. Pakalın, (1983) c.II, s. 214.

4. *Vezir-i azam Seyyid Hasan Paşa (Sekbanbaşı Yakup Ağa m., Bayezıd hamamı karşısı, Bayezıd cami yakını)
5. *Vezir-i azam Mustafa Paşa'nın Selam Ağalığı hizmetinde Abdullah oğlu Hacı Ali (Eyüp-Mehemmed bey m.)*
6. **Reisülküttab*[1] *Hacı Mustafa (İst. Hoca Kasım Gönani m.(menzil arsası)(yalnızca kiracı), İst. Abdi Subaşı m.(yalnızca kiracı), Çakır Ağa m. (yalnızca kiracı),* Şeyh Ferhad m.(aynı zamanda vakıf kiracısı), Bahçekapı yakını Hobyar m. (aynı zamanda vakıf kiracısı))
7. **Abdullah oğlu Sadrazam Hazinedarı Süleyman (Sekbanbaşı Yakup Ağa mah. sakin)
8. *Ebubekir Paşa oğlu Divan-ı Hümayun Haceganından[2] Süvari Mukabelecisi, Tezkire-i evvel, Teşrifati[3] Mehmed Akif (Karaki Hüseyin Çelebi m.(menzil)(yalnızca kiracı), Mihrişah Hatun m.(menzil) (yalnızca kiracı), Hacı Hatun/Kadın m.(aynı zamanda vakıf kiracısı) (menzil), Üsküdar-Ahmed Çelebi m.(menzil) (yalnızca kiracı), Üsküdar-Kefçe m.(menzil))

---

[1] Reisülküttab: Divan-ı Hümayun katiplerinin ve kalemlerinin şefidir. Devlet ricalindendir. Reisülküttabın görevleri hakkında detaylı bilgi için bknz. Pakalın, (1983) c .III, s. 25-27. Ayrıca, Tanzimattan evvel memurlara şimdiki gibi aylık verilmediğini, bir kısmına zeamet ve has, bir kısmına da yaptıkları işlerden harç almak selahiyeti verildiğini belirten Pakalın'a göre, Reisülküttabların, hem zeametleri, hem de harç almaya selahiyetleri vardı. Bknz. age, s. 27.

[2] Divan-ı Hümayun Haceganı: Devlet dairelerindeki yazı işlerinin başında ve birtakım mühim memuriyetlerde bulunanlara denmektedir. Detaylı bilgi için bknz. Pakalın, (1983) c. I, s. 693-695. Osmanlı Devleti Merkez ve Bahriye Teşkilatı'nda Uzunçarşılı da (1988b, s.68-60) bu konuyla ilgili olarak, "gerek divan-ı hümayun gerek Paşakapısındaki kalemlerin şefleriyle bunlardan başka maliye, kapıkulu ocakları, katipleri, tersane emini, şehremini, arpa, matbah ve darphane eminleri, teşrifatçı, tophane, baruthane vesaire gibi daire ve hizmetlerin müdür, nazır ve eminleri hacegan-ı divan-ı hümayun denilen rütbe sahiplerinden tayin edilirlerdi. …onsekizinci asırdan itibaren devlet merkezi haricindeki bazı hizmet sahiplerine ve vezirlerin maiyyetlerindeki divan efendisi vesaire gibi eşhasa kadar teşmil edilmişti." demiştir. 18. yüzyıl ortalarında hacegan rütbesinde olan memurlar sadrazam kethüdası ve çavuşbaşı'dan sonra başlıca şunlardı: Şıkk-ı evvel, şıkk-ı sani, şıkk-ı salis defterdarları, nişancı, defter emini, reisülküttab, büyük ve küçük tezkireci, ruznamçe-i evvel, beylikçi, başmuhasebeci, mektupçu, şehremini, tersane, darphane, matbah ve arpa eminleri, teşrifatçı, Anadolu muhasebecisi, atlı mukabelecisi, yeniçeri katibi, sipah katibi, silahtar katibi, cizye muhasebecisi, maliye tarihçisi, maliye tezkirecisi, büyük, küçük ruznameciler, piyade mukabelecisi, divan çavuşları katibi, cebeciler katibi, küçük evkaf, kalyonlar katibi, ulufeciler katibi, garihler katibi, Tophane nazırı, İstanbul ve Selanik baruthaneleri nazırı, sergi nazırı, başmuhasebe kesedarı. (Müverrih Vasıf'tan aktaran Pakalın, c. I, s.694)

[3] *Süvari Mukabelecisi:* Kapıkulu süvarilerinin maaş defterleri ile saray ağalarının maaş defterlerinin kontrol edildiği kalemin adı Suvari Mukabele kalemidir. Bu defterler, yeniçeri ve saraydaki teşekküller tarafından tanzim edilir, Maliyeye gönderilen nüshası bu kalemde tutulan kayıtla karşılaştırılırdı. Daha detaylı bilgi için bknz. Pakalın, (1983) c.III, s.286 ve c.II, s.575. *Tezkire-i evvel:* Divan-ı hümayunun yazı işleriyle meşgul olan memurdur. Divan katibi de denir. Bknz. Pakalın, (1983) c.III, s. 491. *Teşrifati:* Merasimde teşrifat işlerini idare eden memura denir. Divan-ı hümayundaki önemli görevlerden biri olan teşrifatçı için Uzunçarşılı (Osmanlı Devleti Merkez ve Bahriye Teşkilatı s.58), "Saray seremonisini ve bütün merasimi bilmesi lazımdı. Gerek saray ve divan-ı hümayunda gerek Paşakapısı'nda yapılan merasimde elindeki defter mucebince gerekli protokolü tatbik ederdi. Divanda mevacib (maaş) verilmesi, ziyafetler, elçilerin vürudu, Mısır hazinesinin gelmesi, Padişahın cülusunda veya bayramlarda sarayda yapılan muayede ve tebrikler, donanmanın denize çıkması ve bir geminin denize inmesi, hükümdara peşkeş çekilmesi, hilat giydirilmesi, senelik tevcihat ve huzurdatayin münasebetiyle giydirilen hilatler ve daha sonra sadrazam dairesindeki merasim dolayısıyla mevcut teşrifat kanununa tatbikan yapılan işler hep teşrifatçıya aitti. Bundan başka vezir, beylerbeyi ve erkan-ı devlete ait olan rüsum ve harçların da defterleri tutardı." demiştir.

9. Hazinedar[1] Süleyman Efendi (Oruç Gazi m.(menzil))
10. Hazinedar Mustafa Ağa (Mesih Paşa-yı Atik m.(menzil bahçesi))
11. *Musli oğlu Sadr-ı Ali Vekilharcı[2] Hacı Ali (Kızıltaş m.(menzil arsası))*
12. Eski Mısır valisi müteveffa Ebubekir Paşa veresesi (Saka Çeşmesi/Mahmud Paşa Cami yakını Daye Hatun m.(menzil))
13. Mektubi[3] Ahmed Efendi veresesi (İst. Hoca Ali m.(menzil))
14. Mühürdar[4] Mustafa Ağa (kuyumcu dükkanı) (Mesih Paşa-yı Atik m.)
15. *Divan-ı Hümayun Haceganından Osman Şehidi (Emin Sinan Bey m.(menzil))*
16. *Hüseyin oğlu Sergülam-ı Baki[5] Ali (Hacı Hatun/Kadın m.(menzil))*
17. *Başbaki Kulu Hacı Mustafa (Soğan Ağa m.(menzil))*
18. *Divan-ı Hümayun Çavuşları Katibi Mehmed Hayri (Karaki Hüseyin Çelebi m.(menzil))*
19. *Ahmed Ağa oğlu Hassa Silahdarı Mehmed Ağa (Dizdariyye m.(menzil))*
20. *Hassa Sekbanbaşı Ali (Havatır Kemal m.(menzil))
21. *Abdullah oğlu Sadrazam Kethüdası[6] Yusuf (Timurkapı Yakını Daye Hatun m.(menzil))*
22. *Yusuf oğlu Sadrazam Kethüdası Mehmed Emin (Hoca Paşa m.(menzil) (aynı zamanda vakıf kiracısı)

---

[1] Hazinedar, Hazinenin idare ve muhafazasına memur edilen kimse anlamına gelmektedir. (Devellioğlu, (2007) s. 351) Pakalın da, "Kıymetli evani, eşya ve emvalin konulduğu yeri idare ve muhafazaya memur olanlar hakkında kullanılır bir tabirdir. Bu gibi şeylerin bulunduğu yere "hazine", "hazine odası" denilirdi."demiştir. (Pakalın, (1983) c.I, s. 785.)

[2] Vekilharç, büyük dairelerde ve konaklarda masrafa bakan kimselere denmiştir. Bunun yanında askeri bir unvan olarak da kullanılmıştır. Yeniçeri orta veya bölüğünde odabaşından küçük, bayraktardan büyük olan zabite verilen unvandır. Görevi, haftada bir defa toplanan kumanya parası ile orta veya bölüğün iaşesini temin etmektir. (Pakalın, (1983) c.III, s. 586) Dolayısıyla her iki anlam da göz önünde tutulduğunda, burada da sadrazamlığa ait masraflara bakan kişi anlamına geldiği düşünülmektedir.

[3] Mektupçu veya Mektubi, Resmi dairelerde yazı işleriyle meşgul olan idare ve kalemin başında bulunan memurun unvanıdır. Pakalın, ilk zamanlarda hacegandan olan mektupçuların sonraları daha da yükseldiğini ifade etmiştir. Daha Detaylı bilgi için bknz. Pakalın, c. II, s.465-466. Bu bilgiler ışığında, mektubi meslekli bu şahsın, merkezi (mülki) yönetim sınıfından olması muhtemeldir.

[4] Mühürdar: özel kalem müdürü (Kanar, 2009a, s.325). Pakalın da, "Sadrazam, nazır ve valilerin maiyyetlerinde resmi kağıtları mühürlemiye memur olanlar" için mühürdar dendiğini, sadrazam, nazır ve valiler değiştikçe, bu kimselerin de değiştiğini belirtmiştir. Bknz. Pakalın, (1983) c.II, s. 609.

[5] Diğer adıyla başbaki kulu olan bu şahıs, şimdiki maliye müfettişlerinin gördükleri işleri yapan, baki kullarının başıdır. Pakalın, baki kulu için "Vergiye müteallik hususat ile sair muhassasatı tetkik ve yoklama ile memur olan hazine memurlarına verilen unvandı. Maliye müfettişi demekti." demiş ve bu kimselerin amirine de Başbaki Kulu dendiğini belirtmiştir. (Pakalın, (1983) c.I, s. 149)

[6] Sadrazam kethüdası, sadrazamın yardımcısı yerinde olan memurdur. Uzunçarşılı'nın "Kethüda-yı Sadr-ı Ali de denilen Sadrazam Kethüdası evvelce sadrazamların doğrudan doğruya maiyyeti memurlarından olup resmi hiçbir sıfatı yoktu. Fakat on sekizinci asırdan itibaren ve bilhassa Damat Nevşehirli İbrahim Paşa'nın sadaretinden başlayarak bunların da hükümet kadrosuna girmek suretiyle resmi memur olmaları kabul edildi ve azil ve tayinleri hususu hükümete verildi. İşte bundan sonra bilhassa on sekizinci asrın ilk yarısından itibaren sadrazam kethüdaları bütün Divan-ı Hümayun şeflerinin ve hatta Reis-ül-küttabın üstüne çıkarılarak birinci derecede mühim bir mevki ve merci sahibi oldular ve bu mevkiden sadrazam olan bir hayli kethüda görüldü. " (Uzunçarşılı'dan aktaran Pakalın, (1983) c.II, s. 253.) şeklindeki ifadesinden de anlaşılacağı üzere bu çalışmanın ele aldığı dönemde Sadrazam Kethüdası, resmi olarak da önemli bir mevki sahibi olmuştur. Konu hakkında daha detalı bilgi için bknz. Pakalın, (1983) c. II, s. 253-254.

23. *Sadrazam Kethüdası Halil (Helvacıbaşı İskender Ağa m.(menzil)) (aynı zamanda vakıf kiracısı)
24. Donanma-i Hümayun Kalyonlarından Kapudan-ı Hümayun Kalyonu Kapudanı Hacı Abdülkerim (Galata-Çatma Mescidi m.(menzil))
25. *Seksoncubaşı[1] Ali (Çıkrıkçı Kemal m.(menzil)) (aynı zamanda vakıf kiracısı)
26. *Dergah-ı Mualla Yeniçerileri Efendisi[2] Hacı Mehmed (Dülgerzade m.(menzil))
27. Sipahiler Ağası[3] Hacı Ali (Seydi Ömer m.) (Silahdar ağa, saray görevlisi sınıfında da olabilir.)
28. *Yeniçeri Katibi Hacı Mehmed (Haydarhane m.(menzil)) (aynı zamanda vakıf kiracısı)
29. *Tersane Emini[4] Hacı Mehmed (Haydarhane m.(menzil)) (aynı zamanda vakıf kiracısı)
30. Hacı Hüseyin oğlu Tersane-i Emire Emini Ali (Hoca Üveys mah.)
31. Dergah-ı Mualla Yeniçerileri Ağası[5] Hacı Hasan Ağa (Sancakdar Hayreddin m.(menzil))
32. *Dergah-ı Mualla Yeniçerileri Ağası Mehmed Ağa (Molla Gürani m.)
33. Turnacıbaşı[6] Mahmud Ağa (Sancakdar Hayreddin m.(menzil))
34. Beytülmalcı[7] kardeşi Seyyid Mehmed Ağa (Sancakdar Hayreddin m.(menzil))
35. Kul Çavuşu[8] Ali Ağa (Baklalı m.(menzil))
36. Çorbacı[9] Mustafa (İst. Şeyh Sadi m.(menzil))

---

[1] Seksoncubaşı: Yeniçeri ocağı ortalarından 71. ortanın kumandanıdır. Seksoncular, padişahın ayı avına mahsus köpekleri besledikleri için bu adı almışlarsa da, sonradan ocağın teşekkülü arasında yer alarak yeniçeri ocağı ile birlikte kaldırılmışlardır. Daha detaylı bilgi için bknz. Pakalın, c.III, s.150-151. Ayrıca bknz. dipnot. 24.

[2] Yeniçerileri efendisi, Yeniçerilerin maaş defterlerini tutan kaleminin şefine verilen isimdir. Yeniçeri katibi de denilmektedir. Fatih kanunnamesinde "Küttap meratibinde Reis-ül-küttap, anın altına yeniçeri Katibi, anın altına Ruznameci, anın altına Mukabeleci, anın altına Mukataacı, anın altına tezkireci, anın altına reis katipleri oturur." denilmiştir. (Fatih Kanunnamesi s. 18'den aktaran Pakalın, (1983) c. III, s. 630) Yeniçeri ocağı teşrifatındaki derecesi de seksoncubaşı'dan sonra idi. Yeniçeri efendisi/katibi hakkında daha detaylı bilgi için bknz. Pakalın, (1983) c.III, s. 629-630.

[3] Silahdar ağası sarayın yüksek memurlarından biridir. Silahdar-ı Şehriyari de denir. Daha detaylı bilgi için bknz. Pakalın, (1983) c.III, s. 221-225.

[4] Tersane-i (amire) emini: Tersanenin mali ve idari işleriyle meşgul olan memurun unvanıdır. Birinci sınıf hacegan rütbesindedir. Daha detaylı bilgi için bknz. Pakalın, c.III, s.465-466.

[5] Yeniçeri Ağası, Yeniçeri ocağının en büyük zabitidir. Bunun yanında Pakalın'dan öğrendildiğine göre, Yeniçeri ocağının büyük zabitleri de şöyle sıralanmıştır: 1. Yeniçeri Ağası, 2. Sekbanbaşı, 3. Kul kethüdası veya Kethüda Bey, 4. Samsuncubaşı, 5. Zağarcıbaşı, 6. Turnacıbaşı, 7. Muhzır Ağa, 8. Büyük ve Küçük Hasekiler, 9. Başçavuş, 10. Kethüda yeri, 11. Yeniçeri efendisi.

[6] Turnacıbaşı: Yeniçeri ocağını teşkil eden 196 ortadan 68. ortanın başına verilen isimdir. Bu ortanın ismi de avcı isimlerinden gelmektedir. Hristiyan çocuklarından Yeniçeri ocağı için alınan devşirmelerin toplanması Turnacıbaşının görevidir. Bknz. Pakalın, (1983) c. III, s. 535. ayrıca bknz. dipnot.24.

[7] Yeniçeri ocağı efradından ölenlerin muhallefatı işleriyle meşgul olanlara "beytülmalcı" denir. Daha detaylı bilgi için bknz. Pakalın, (1983) c.I, s.226.

[8] Kul çavuşu, yeniçerilerin küçük zabitlerine verilen isimdir. Divan-ı Hümayun ve Tersane çavuşlarından ayırmak için kendilerine bu isim verilmiştir. Bknz. Pakalın, (1983) c.II, s. 315.

[9] Çorbacı: Pakalın, "Kapıkulu ocaklarına mahreç olan 31 bölüklü acemi ocağı ile Osmanlı ordusunun piyade (yaya) askerini teşkil eden bölük zabitlerinin ünvanıdır. Daha detaylı bilgi için bknz. Pakalın, (1983) c. I, s.380 ve c.III, s. 621.

37. Çorbacı Hacı Hüseyin Ağa (Hüseyin Ağa m.(menzil))
38. (Gümrük emini) Seyyid Mehmed oğlu Seyyid İshak Ağa[1] (Yoros- Yalıköyü) (aynı zamanda mülk menzil sahibi)
39. *(Darphane Emini) Hüseyin (Yavaşça Şahin m.) (Mehmed Emin'in oğlu ve aynı zamanda vakıf kiracısı olabilir)*

Baba Mesleği Merkezi (Mülki) yönetimde olan erkek: 2

40. Yeniçeri Efendisizade (Sekbanbaşı Yakup Ağa m.)
41. Mizanzade[2] Ahmed Ağa (Katip Kasım m.)

- **Kadın - 5**
  42. *Abdurrahman Paşa kızı Vezir-i azam Mustafa Paşa'nın kızkardeşi Ümmügülsüm Hanım (Hızır Bey m.(menzil)) (aynı zamanda vakıf kiracısı)
  43. *Vezir-i azam Mustafa Paşa'nın kızı Abide Hanım (Hüseyin Ağa m.(saray-bahçe)) (aynı zamanda vakıf kiracısı)
  44. *Reisülküttab Hacı Mustafa'nın karısı Emine Hatun (Çelebioğlu m. (attar dükkanı, doğramacı dükkanı, nalbent, horasancı ve derzi dükkanları), Bahçekapı yakını Hobyar m.(aynı zamanda vakıf kiracısı))*
  45. *Mirahur-ı evvel Hasan Ağa kızı Fatma Hanım (Kalenderhane m./Camcı Ali m.(menzil ve ekmek fırını)) (aynı zamanda vakıf kiracısı)
  46. Telhisi[3] hemşiresi (Muhtesib Karagöz m.(menzil))
  47. *Hacı Mehmed Emin kızı Rukiyye Hanım (Galata Fındıklı kasabası Karabalı m.) (Mirahur-ı evvel Şehriyari Mehmed Sadık Ağa ve Hüseyin Ağa'nın kızkardeşi Rukiye Hanım olmalı)*
- **Kadın-Erkek müşterek - 4**
  48. *Mirahur-ı evvel[4] Şehriyari Mehmed Sadık Ağa ve kardeşi Hüseyin Ağa ve kızkardeşi Rukiye Hanım (Yavaşca Şahin m.(menzil)) (aynı zamanda vakıf kiracısı) (Mirahur-ı evvel, saray görevlisi sınıfında da olabilir.)
  49. *Divan-ı Hümayun Haceganından Rami Paşazade Mustafa[5] ve karısı Ayişe Hanım (Mimar İyas m.(menzil)) (aynı zamanda vakıf kiracısı)
  50. *Reisülküttab Hacı Mustafa'nın kızı Hafize Hatun ve damadı (Bahçekapı yakını Hobyar m.(menzil)(aynı zamanda vakıf kiracısı))*
  51. *Reisülküttab Hacı Mustafa ve karısı Emine Hatun (Bahçekapı yakını Hobyar m.(menzil))(aynı zamanda vakıf kiracısı)

<u>İlmiye (ulema)</u>: 45

- **Erkek - 38**
  1. İmam Mustafa Efendi (İst. Kefeli m.(menzil))

---

[1] Sözkonusu şahıs, İnciciyan'ın (s. 101) sözünü ettiği Gümrük Emini Seyyid İshak Ağa olmalıdır.

[2] Pakalın (1983) (c.II, s.548), "Tanzimattan evvel devletin varidat ve masarifini toplu bir halde gösteren defterleri tutan kalem"e "Mizan kalemi" veya "Ruznamçeci" dendiğini belirtmiştir.

[3] Telhisi: Babıali'den padişaha yazılacak şeylerin özetini çıkaran memurdur. (Devellioğlu, s. 1070.) Pakalın da bu memurun, Sadrazam tarafından padişaha sunulan telhis adı verilen yazılı kağıtları götürüp getirdiğini belirtmiştir. Daha detaylı bilgi için bknz. Pakalın, (1983) c.III, s. 449-450.

[4] Mirahur-ı evvel, Istabl-ı Amire denilen ve saray hayvanlarıyla bunların takımlarının idare ve iaşesine, yetiştirilmelerine ait işlerle meşgul olan teşekkülün başındaki memurun ünvanıdır. Ahır beyi manasına gelen "emir-i ahur"dan bozularak Mirahur denmiştir.

[5] Bu şahıs, Padişah II. Mustafa'nın (1695-1703) sadrazamı Rami Paşa'nın oğlu Mustafa Bey olmalıdır. bknz. SO, c.4, s. 1349.

2. Şeyh Mehmed Efendi (İst. Keçeci Piri m.)
3. *Müderris Mevlana Mehmed Emin (İst. Debbağ Yunus m.(menzil ve mahzen)) (aynı zamanda vakıftan kiracı ve mülk sahibi)
4. Molla Mehmed (İst. Aşık Paşa m.(menzil))
5. Kadı Ahmed Efendi (Muhtesib İskender m.(menzil))
6. İmam Süleyman Efendi (Muhtesib İskender m.(menzil))
7. Müezzin Odabaşı (Öksüzce m.(menzil))
8. Mısır Kadılarından müteveffa Feyzullah Efendi (Deniz Abdal m.(menzil))
9. Müezzin Abdurrahman (Deniz Abdal m.(mülk))
10. Hüsam Şeyhi (Seydi Ömer m.(bostan)) (Hüsam: keskin kılıç)
11. Rumeli Kadıaskeri Mevlana Katipzade Mehemmed Refi (Çerağı Hamza m.(hane))
12. Abdullah oğlu Molla Halil (Yarhisar m.(menzil))
13. *Müderris Mevlana Mehmed (doğramacı dükkanı) (Küçük Karaman)*
14. *Şeyhülislam Mevlana Dürrizade Mustafa (Haraccı Muhyiddin m.(menzil arsası))*
15. *Şeyhülislam Mevlana Mehmed Esad (Hacı Hasanzade m.(menzil))*
16. *Eski Şeyhülislam müteveffa Esad Efendi oğlu Seyyid Mehmed Şerif (Hacı Hasanzade m.(menzil))*
17. *Seyyid Abdurrahim oğlu Müezzin Seyyid Hacı Mehmed (Manisalı m.(menzil))*
18. Molla Hacı İbrahim (Haraccı Kara Mehmed m.(menzil arsası))
19. İmam Abdullah Efendi (Timurkapı Yakını Daye Hatun m.(menzil))
20. Molla Abdullah (Uzun Yusuf m.(menzil))
21. Çolak Molla Feyzullah veresesi (Arabacı Bayezıd m.(menzil))
22. *Eski İstanbul Kadısı Veliyüddin (Arabacı Bayezıd m.(menzil))*
23. İmam Salih Efendi (Oruç Gazi m.(menzil))
24. *Kızıltaş cami imamlarına meşruta (Laleliçeşme yakını (meşruta menzil))*
25. Terecizade Hafız Hacı Ahmed Efendi (Kuyumcu Bahşayiş m.(bahçe))
26. Kassam Katibi[1] Abdi Efendi (Mesih Paşa-yı Atik m.(menzil))
27. Müezzin İbrahim (Divane Ali Bey m.(arsa))
28. *Müderris Mahmud (Soğan Ağa m.(menzil))*
29. *Mehmed oğlu Müezzin Abdurrahman Halife (Katip Kasım m.)*
30. Müezzin Mustafa Çelebi (Serrac İshak m.(menzil))
31. Hafız Ömer Efendi (Üsküdar-Hamza Fakih m.(mülk))
32. *Hasan oğlu Halvetiye Tarikatı Şeyhi Feyzullah Efendi (Üsküdar-Kefçe m.(menzil))*
33. *Mahmud oğlu Yalıköyü cami imamı Hasan Efendi (Yoros- Yalıköy) (meşruta menzil)*
34. Müezzin İsmail (Yoros- Yalıköyü (menzil))
35. *İbrahim oğlu Yalıköyü cami müezzini Molla İsmail (Yoros- Yalıköy) (meşruta menzil)*
36. Molla Ahmed (Yoros- Yalıköy (menzil))
37. *Ömer Efendi oğlu Şeyh Seyyid Mehmed Ataullah Efendi (Yoros-Kanlıca köyü)*
38. *Eski Anadolu Kazaskeri Mevlana Ahmed (Yoros-Kanlıca köyü Yahşi Sinan Efendi m.(yalı))*

---

[1] Kassam, Devellioğlu'na göre, varisler, mirasçılar arasında mirası taksim eden ve küçüklerin hakkını koruyan şeriat memuru anlamına gelir. "Kamus-ı Osmani"de, Kassam ve Kassam Katibi için terekeyi taksim eden şer'i memur denmektedir. (Kamus-ı Osmani'den aktaran Pakalın, (1983) c.II, s. 209) Ancak bu mesleğin hangi sınıfa dahil olduğuna karar verilememiştir. Şeri memur olması dolayısıyla ilmiye sınıfından da olabileceği düşünülmektedir.

39. Kadıasker Mehmed oğlu Müderris Şeyhzade Abdürrahim (Suhte Sinan mah.) (meşruta)

- **Kadın -1**

40. Molla Eyub'un zevcesi (Hasan Halife m.(menzil))

- **Kadın-erkek müşterek -1**

41. *Fazli oğlu Hafız Ahmed Efendi ve karısı Abdullah kızı Hadice (Hoca Ferhad m.) (aynı zamanda vakıf kiracısı)

<u>Vakıf görevlileri</u>: 6

- **Erkek - 5**

42. Hacı Bayram Kaftani mahalle vakfı mütevellisi Mehmed (İskender Paşa m.(menzil))

43. Mütevelli Ahmed (Katib Murad m.(menzil))
44. Kayyım[1] Salih Çelebi (Bayezıd Cami yakını (menzil))
45. Bevvab[2] Mehmed (Camcı Ali m.(menzil))

46. Haremeyn muhasebecisi Ali (kasap dükkanı arsası) (Murad Paşa-yı Atik m.)

- **Kadın -1**

47. Mehmed Ağa vakfı mütevelliyesi Abdullah kızı Rabia Hatun (meşruta menzil) (Ayasofya cami bitişiğinde)

<u>Askeri sınıftan olup alt grupları belirlenemeyen</u>: 14

- **Erkek -13**

1. Odabaşı[3] veresesi (İst. Muhtesib İskender m.(menzil))
2. Süleyman Odabaşı veresesi (Hasan Halife m.(mülk))
3. *Hacı Hasan oğlu Ahmed odabaşı (Haraccı Kara Mehmed m.(menzil arsası)) (aynı zamanda vakıf kiracısı)
4. Odabaşı Mehmed (Muhtesib Karagöz m.(menzil))
5. Çukadar[4] Ali (Kadıasker Mehmed Efendi m.(menzil))
6. Çukadar Ahmed (Kasap İlyas m.(menzil))
7. Çukadar İbrahim (Dülgerzade m.(menzil))
8. Kilerci[5] (Kuyumcu Bahşayiş m.(menzil arsası))

---

[1] Kayyım: cami hademesi, kayyum; mütevelli (Devellioğlu, (2007) s. 498)

[2] Bevvab: Mevlana'nın türbesinin türbedarlarına denir. Pakalın "Türbe kapısını açıp kapamakla mükellef olmaları bu isimle tesmiye olunmalarına sebep olmuştu." demiştir. Bknz. Pakalın, (1983) c.I, s.212. vakıf görevlileri arasında sayılabilr. Öte yandan Bab-ı hümayun denilen saray kapıcılarına da Bevvaban-ı Bab-ı Hümayun ve Bevvaban-ı Dergah-ı Ali denir. Ancak buradaki bevvab'ın vakıf görevlisi arasında sayılabilecek olan kapıcı olması muhtemeldir.

[3] Yeniçeri ocağı zabitlerinden biri olan odabaşının ayrıca, saray görevlileri arasında da Enderun veya iç ağaları adıyla anılan ağaların birincisi için de kullanıldığı bilinmektedir. Bu nedenle mesleği odabaşı olarak tarif edilen şahısların askeri sınıftan olmakla birlikte hangi alt gruba dahil oldukları hakkında kesin bir şey söylenemez. Detaylı bilgi için bknz. Pakalın, (1983) c.II, s. 716.

[4] Çukadar/Çuhadar: Devellioğlu (2007, s.159), çuhadarın, hizmetçi, kapıcı; memur anlamlarına geldiğini belirtmiştir. Pakalın ise, daha detaylı bir şekilde açıkladığı çuhadarın sarayın büyük memurlarından ve padişahların hizmetinde bulunanlardan biri olduğunu, öte yandan resmi dairelerin ayak hizmetlerini yapanlar için de kullanılan bir tabir olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, saray görevlilerinden mi, merkezi yönetim sınıfından mı oldukları anlaşılamamıştır. Daha detaylı bilgi için Pakalın, (1983) c. I, 384, 385-386.

[5] Yiyecek ve içecekleri muhafaza ve lüzumlu yerlere vermek suretiyle sarfeden memura kilerdar/kilerci denir. Bknz. Pakalın, (1983) c.II, s.281. Bu görevli, vakıflarda da olabilir, sarayda da olabilir.

9. Haseki[1] Mustafa Ağa (Timurkapı Yakını Daye Hatun m.(menzil))
10. Kisedar[2] İbrahim Efendi (Hoşkadem m.(menzil))
11. Şemadancı[3] Hasan Beşe (Katib Murad m.(menzil))
12. Kethüda-yı Cameşuy[4] Osman Ağa (Müteveffa Mahmud Ağa m.(menzil))
13. Karakulak[5] Mehmed Ağa (Hüseyin Ağa m.)

- **Kadın-erkek müşterek -1**

14. Fatıma ve Çukadar Hasan (Helvacıbaşı İskender Ağa m.(menzil))

<u>Grubu Belirlenemeyenler</u>: 18

- **Erkek - 17**

1. Vezneci[6] Hacı Hüseyin (Eyüp- Mehemmed Bey m.(menzil))
2. Kayıkcı Ahmed Beşe (İst. Hammami Muhyiddin m.(menzil))
3. Mehter[7] Mehmed Çelebi (Galata-Şehsuvar m.(menzil))
4. Canbaz[8] Halil (İst. Hatice Sultan m.)
5. Canbaz Ali Beşe (İst. Debbağ Yunus m.(menzil))

---

[1] Pakalın, Haseki veya haseki ağasının, sarayın bir kısım mensupları için kullanılır bir tabir olduğunu belirtmiştir. Bunun yanında yeniçeri ocağının zabitleri arasında da haseki olarak adlandırılan bir orta vardı. Bknz. dipnot. 22. Pakalın, ayrıca, Enderun hizmetinde eskiyip kıdem kazanmış olanlardan kendilerine zeamet tevcih olunanlara da Haseki dendiğini ifade etmişti. Detaylı bilgi için bknz. Pakalın, (1983) c.I, s.753-754.

[2] Kisedar: para hesabını tutan, para toplayan kimse, vekilharç (Devellioğlu, 2007, s.522) Pakalın, kisedarın, saraylıların paralarının hesabını tutan ve saklayan kalfalar hakkında kullanılan bir tabir olduğunu belirtmiştir. Bunun yanında resmi dairelerde evrak memuru anlamına da gelmektedir ve genellikle bu kimselere kisedar efendi denilirdi. Dolayısıyla buradaki şahsın, her iki anlamda da kullanılmış olabileceği düşünülerek, şahsın askeri sınıftan olsa da hangi alt gruptan olduğu hakkında kesin birşey söylemek zordur.

[3] Pakalın, yeniçeri ocağında mum dikilmek suretiyle aydınlatma aleti olarak kullanılan şamdan yapanlar olduğu gibi sarayda da aydınlatma işleriyle meşgul olanlardan şamdancı/şamdani adı taşıyanların varolduğunu ve Yeniçeri ocağının Karhane-i Şamdani denilen şamdan imalathanesinde 1761-1762'de 26 işçi çalıştığını belirtmiştir. Saraylarda şamdanlarla kandillerin yakılıp söndürülmesi ve temizlenmesi görevini yapan şamdancı isimli memurların başına da Şamdancıbaşı denmektedir. Bknz. Pakalın, (1983) c.III, s.308.

[4] Cameşuyan: Acemi oğlanlarla yeniçeri ocağını teşkil eden diğer teşekküllerdeki çamaşır yıkayıcıları hakkında kullanılan bir tabirdi. Tekili cameşuy'dur. Devellioğlu da (2007, s. 124) cameşuy için, çamaşır yıkayan, çamaşırcı demiştir. Ancak çamaşır yıkayıcıların yalnız askeri sınıf içerisinde yer alan gruplar için kullanılan bir terim olup olmadığı anlaşılamamıştır. Pakalın, yalnız askeri bir terim olarak açıkladığı için böyle bir ihtimal varsa da, amin olunamamıştır. Buradaki çamaşır yıkayıcı kethüdası'na gelince de, askeri sınıf içinde bir kimse olması yüksek ihtimalledir.

[5] Karakulak, Osmanlı saray teşkilatında "emir çavuşu" ve "haberci" demektir. Eskiden vezirlerin, yeniçeri ağasıyla bostancıbaşının hizmetlerinde bulunan karakulaklar, haberleşme için kullanılırlardı. (Uzunçarşılı, Saray Teşkilatı, s.377.) Pakalın, menzil atları sürücülerine de karakulak dendiğini ve ulakların yani postacıların önlerinde giderek yüksek sesle postanın geldiğini haber verdiklerini belirtmiştir. bknz. Pakalın (1983) c.II, s. 198) Ancak buradaki şahsın, saray teşkilatında çalışan karakulak olduğu düşünülmektedir.

[6] Devlet dairelerinde ve bankalarda ve büyük müesseselerde para alıp veren memura Veznedar denir. Bu kimsenin hangi sınıfa dahil olduğuna karar verilememiştir. Bknz. Pakalın, c.III, s.595.

[7] Pakalın, mehter kelimesinin "Müzikacı, çadırcı, kavas" gibi çeşitli anlamları olduğunu belirtmiştir. Daha detaylı bilgi için bknz. Pakalın, c.II, 444-445. Devellioğlu da (2007, s. 603) kelimenin anlamlarını şöyle sıralamaktadır: 1. yüksek rütbeli hizmetkar; 2. çadırlara bakan uşak; 3. at uşağı; 4. mızıkacı; 5. kavas, Babıali çavuşu; 6. rütbe, nişan müjdecisi, çaylak. Daha detaylı bilgi için bknz. Pakalın, c.II, 444-445. Burada hangi anlamda kullanıldığı konusunda çelebi unvanı bir ipucu olabilirse de, emin olunamamıştır.

[8] Devellioğlu (s. 125) canbazın, canını tehlikeye sokan, canbaz; havyan alışverişiyle meşgul olan kimse; fedai atlı asker olmak üzere üç farklı manada kullanıldığını belirtmiştir. Pakalın da canbaz kelimesinin aynı anlamlara geldiğini detaylı bir şekilde açıklamıştır. Bunun için bknz. Pakalın, c.I, s. 257-258.

6. Vekilharç Yusuf veresesi (2)(Çerağı Hamza m.(menzil ve bahçe))
7. Vekilharc İbrahim (Haraccı Kara Mehmed m.(menzil))
8. Arabacıbaşı[1] Hacı İbrahim (İst. Şeyh Sadi m. (bahçe)) (Arabacıbaşı, reaya da olabilir.)
9. Çardak Katibi[2] (Dülgerzade m.(menzil bahçesi)) (Çardak Katibi, reaya da olabilir.)
10. Abdullah Kethüda[3] (Katib Murad m.(menzil))
11. Süleyman Kethüda (Murad Paşa-yı Atik m.(menzil))
12. Hankapı Kethüdası Müteveffa Selami Efendi (Saka Çeşmesi/Mahmud Paşa Cami yakını Daye Hatun m.(menzil))
13. Hankapı Kethüdasızade Süleyman Efendi (Hüseyin Ağa m.(menzil arsası))
14. Süleymaniye Katibi Müteveffa İbrahim veresesi (Uzun Yusuf m.(bahçe))
15. Katip Mehmed Efendi (Balaban Ağa m. (menzil))
16. Ada Ağası Hüseyin Ağa (Hüseyin Ağa m.(menzil))
17. Tokatçı Süleyman (Yoros- Yalıköy)

- **Kadın-erkek müşterek -1**
  18. *Müteveffa Mehmed Kethüda'nın oğulları Hasan ve Ali ve kızı Ayişe Hatun (Seydi Bey m.(bostan))*

<u>Reaya</u>: 86

- **Erkek - 81**
  1. Çoban Mehemmed (Eyüp- Mehemmed Bey m.(menzil))
  2. Yelkenci[4] Hacı Hasan (Galata-Şehsuvar m.(menzil))
  3. Kasap Mustafa (Eyüp- Mehemmed Bey m.(menzil))
  4. Kassab Hacı Ahmed (Haraccı Kara Mehmed m.(menzil))
  5. Kasapbaşı Halil Ağa (Sancakdar Hayreddin m.(menzil))
  6. Attar[5] Halil (Galata- Değirmen m.(menzil))
  7. Attar Mehmed (Deniz Abdal m.)
  8. Sandıkçı[6] Mehmed (İst. Hoca Ali m.(menzil))

---

[1] "Arabacıbaşı" hakkında herhangi bir bilgi bulunamamıştır. Ancak Demirel'in makalesinde esnaf grupları arasında yer alan araba imalcilerle bir ilişkisi olabileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla esnaf olma ihtimali yüksektir.

[2] Pakalın, çardak için "esnafa ve bunların mercii olan muhtesiplerle naiplere mahsus dairenin adiydi." Demiş ve çardaklarda birer emin, naip ve katip bulunduğunu ifade etmiştir. Detaylı bilgi için bknz. Pakalın, c.I, s.325.

[3] Büyük devlet adamlarıyla zenginlerin işlerini gören kimseler hakkında kullanılan bir tabirdir. Ancak bunun yanı sıra askeri sınıftan yeniçeri ocağı içerisinde de bu şekilde anılan bölüklerin olması dolayısıyla veya sadrazam yardımcısına da kethüda bey denmesinden dolayı buradaki şahsın hangi sınıftan olabileceği konusunda emin olunamamıştır. Kethüda'nın çeşitli anlamları için bknz. Pakalın, c.II, s.251-252.

[4] Gemilerde kullanılan yelkenleri yapan ve tamir eden esnaftır. Bknz. Pakalın, c.III, s. 616.

[5] Güzel kokular, iğne, iplik vs. satan kimse, aktar anlamına gelen attar, esnaf sınıfına girmektedir. (Devellioğlu, s. 52)

[6] Sandık, Tulumbacılar arasında Tulumba anlamında kullanılmıştır. Şekil olarak benzediği için bu isim verilmiştir. Bknz. Pakalın, c.III, s.122. Sandıkçının da Tulumbacı olabileceği düşünülebilirse de emin olunamaz. Çünkü veznedar anlamına gelen sandukdar veya Sandık emini terimleri yerine de kullanılmış olabilir. Bknz. Kanar, (2009a) s.389 ve Pakalın, c.III, s. 122. veya Devellioğlu'nda (s. 919) sandukkar kelimesinin anlamlarından biri "sandıkçı, karagöz ustalarının ikinci yardımcısı olup işleri, resimleri sandıktan çıkarmak ve değneklere geçirip özel bir iple sıralamaktır." şeklinde açıklanmıştır. Dolayısıyla burada sandıkçıdan bu da kastedilmiş olabilir. öte yandan Demirel'in makalesinde Bursa'daki esnaf grupları arasında sandıkçı da yer almaktadır. Dolayısıyla sandıkçının esnaf sınıfı içerisinde yer alması büyük ihtimalledir.

9. Sandıkcı Ahmed Çelebi (İst. Ereğli m.(menzil))
10. Sandıkcı (İst. Muhtesib İskender m.(menzil))
11. Serrac[1] Ali (İst. Hatice Sultan m.)
12. Serrac Mehmed Çelebi (Katip Kasım m.(menzil))
13. Serrac Hüseyin (Hacı Hasan m.(menzil))
14. Kıncı[2] Mehmed (İst. Hatice Sultan m.)
15. Mavnacı[3] Mehmed (İst. Cafer Subaşı m.(menzil))
16. Kalaycı[4] Hacı Mehmed (İst. Şeyh Sadi m.(menzil))
17. Kalaycı Osman (İst. Melek Hatun m.(menzil))
18. Kalaycı Yusuf (Molla Şeref m.)
19. Kalaycı Seyyid Ali (Hacı Hatun/Kadın m.)
20. Berber Mehmed (İst. Muhtesib İskender m.(menzil))
21. Berber Ali (Dülgerzade m.(menzil))
22. Berber Hasan (Çelebioğlu m)
23. Berber Hacı Hasan (Camcı Ali m. (dükkan))
24. Esiri[5] Osman Ağa (Deniz Abdal m.(mülk))
25. Koltukçu[6] Mehmed (Manisalı m.(menzil))
26. Koltukçu Abdullah Beşe (Katib Murad m.(menzil))
27. Hakkak[7] Ahmed (Manisalı m.(menzil))
28. Hakkak Mehmed (Dülgerzade m.(menzil))
29. Oturakcı[8] (Dülgerzade m.(menzil))
30. Kettani[9] Hacı Abdullah (Haraccı Kara Mehmed m.(menzil))
31. Dolmacı[10] Ömer (Haraccı Kara Mehmed m.(menzil))
32. Destereci Hüseyin Beşe (Haraccı Kara Mehmed m.(menzil))

---

[1] Koşum ve eyer takımları yapan ve satan kimse anlamına gelen saraç Osmanlıca'da serrac olarak geçmektedir.

[2] Bıçak, kılıç, balta, kama, yatağan gibi keskin aletlerin mahfazalarına kın denmiştir. Kıncı da kın yapan zanaatkar olmalıdır diye düşünülmektedir. Pakalın, c.II, s. 266-267.

[3] Mavna, buharlı gemilerin icadından önce Osmanlı donanmasında kullanılan harp gemilerinden biridir. daha detaylı bilgi için bknz. Pakalın, c.II, s.423. Mavnacı da bu gemilerde veya gemi imalatında çalışanlardan biri olmalıdır.

[4] Kap kalaylayan kimselere kalaycı denir. TDK, c.2, s.764.

[5] Pakalın, (c.I, s.552) köle ve cariye alıp satanlar için esirci denildiğini belirtir. Buradaki esiri olarak tarif edilmiş olan mesleğin de esircilik olduğu düşünülmektedir.

[6] Pakalın (c.II, s.291), koltuk ve koltukçu'yu şöyle açıklamaktadır: "Esnafın muayyen ve mahdut olan dükkanlarından başka köşede bucakta açılan dükkanlara verilen addır. O yerlerde çalışanlara "koltukçu" denirdi. Gedik usulünün cari olduğu zamanlarda bu, memnuattandı."

[7] Hak, Arapça kazımak oymak demektir. Mühür ve resim hakkeden zanaatkara da hakkak denir. Bknz. Pakalın, c. I, s. 706.

[8] Devellioğlu ve Pakalın'da oturakçı hakkında herhangi bir bilgi bulunamamıştır. Ancak Demirel (2002), makalesinde oturakçı'yı esnaf grupları arasında sıralamaktadır.

[9] Devellioğlu (s. 512) kettan için "keten"; kettani için ise "ketene ait, ketenle ilgili" anlamları verilmiştir. Buradan yola çıkarak burada Kettani Hacı Abdullah isimli kimsenin ketenci olabileceği düşünülmektedir.

[10] Dolmacı hakkında Pakalın ve Devellioğlu'nda herhangi bir bilgi bulunamamıştır. Ancak Redhouse Türkçe İngilizce sözlükte "dolmacı" kelimesinin İngilizce karşılığı "trickster, cheat" olarak verilmiş ve bunlar da "dalavereci, düzenbaz, hilebaz" gibi anlamlara karşılık gelmektedir. Dolayısıyla burada Dolmacı Ömer isimli şahsın, belirtilen anlamlarda bir unvan ile tarif edilmiş olması muhtemel ise de, emin olunamamıştır.

33. Nakkaş[1] Mehmed Çelebi (Tarsus m.(menzil))
34. Nakkaş Ahmed Çelebi (İbrahim Paşa m.(menzil))
35. Hamamcı Yusuf Çelebi (Serrac İshak m.(menzil))
36. Yağlıkçı[2] Mehmed (Aydın Kethüda m.(menzil))
37. Yağlıkçı Hacı Osman (Çoban Çavuş m.(menzil))
38. Yağlıkçı (Nişancı Mehmed Paşa m. (menzil))
39. Yağlıkcı İbrahim (Şeyh Ferhad m.(menzil))
40. Yağlıkcı Halil (Kasap İlyas m.(menzil))
41. Hammal[3] Mehmed (Veled-i Karabaş m.(menzil))
42. Çiftçibaşı Hacı Osman (Arabacı Bayezıd m.(menzil))
43. İplikçi[4] Hacı Mustafa (Toptaşı m.(menzil))
44. Külahi[5] İbrahim Çelebi (Seydi Ömer m.(menzil))
45. Simkeş[6] Mustafa ve Hasan Çelebi (Hacı Bayram Kaftani m.(arsa))
46. Sandalcı[7] (Haydarhane m.(menzil))
47. Kaşıkcı Hacı Ahmed (Balaban Ağa m.(menzil))
48. Kaşıkcı (Haydarhane m.(menzil))
49. Kapamacı[8] Ahmed (Sofular m.(menzil))
50. Terlikci Mustafa (Sofular m.(menzil))
51. Nalbur[9] Süleyman (Guraba Hüseyin Ağa m.(menzil))
52. Nalbur Hacı Abdurrahman (Cerrah İshak m. (bahçe))
53. İksirci[10] İsmail Ağa (Kürkçibaşı m.(menzil))
54. Kalemtraşcı[11] (dükkan) (Camcı Ali m.)

---

[1] Devellioğlu (s.802), nakkaşı, yağlı boya ile duvar nakışları yapan usta, süsleme sanatkarı olarak tanımlamıştır. Daha detaylı bilgi için bknz. Pakalın, c.II, s.649-650.

[2] Yağlıkcı, iç çamaşırı, gelin ve yatak takımı satan esnafa verilen isimdir. Bknz. Pakalın, c.III, s.600.

[3] Para karşılığında arkasıyla, eliyle yük taşıyan kimseye hamal denir. (Devellioğlu, s.322) Demirel de makalesinde hamalları, esnaf gruplarının arasında saymıştır.

[4] Tezhip terimlerinden olan "İplik" için Pakalın "Kitabın satırları arasına yapılan ve beyn-es-sutur denilen tezyinattan iplik suretiyle resmedilen altın çizgiler hakkında kullanılır tabirdir." demiştir. Bknz. Pakalın, c.II, s.74. Dolayısıyla iplikçi de iplik işi ile uğraşan kimse anlamına geliyor olmalıdır.

[5] Demirel (s. 257) külahçıları esnaf grupları arasında saymıştır. Ancak külahçının kelime anlamı konusunda bir bilgiye ulaşılamamıştır.

[6] Simkeş, haddeden gümüş tel veya sırma çeken sanatkar anlamına gelir. Bknz. Pakalın, c.III, s. 227 ve Devellioğlu, s.954.

[7] Pakalın'dan (c.III, s. 122) öğrenildiğine göre sandal kelimesinin farklı anlamları vardır. İpekli ve pamuklu bir nevi kumaş; tesbih, çakmakbaşı vs. yapılan Hindistan'dan gelen kokulu ağaç ve bir nevi çocuk ayakkabısı sandal kelimesinin anlamlarındandır. Dolayısıyla sandalcı ile kastedilenin sözü edilen hangi anlamlarla ilişkili olduğu anlaşılamamaktadır. Öte yandan bir esnaf grubu olduğu söylenmelidir. (Demirel, s.257)

[8] Hazır elbise satan esnafa kapamacı denir. Bknz. Pakalın, c.II, s.164.

[9] Nalbur, nal, çivi gibi şeyler yapan kimseye nalbur denir. (Devellioğlu, s. 803)

[10] Eski zamanlarda bazı madenleri altın veya gümüşe kalbetmek ve birçok hastalıkları iyileştirmek hassasına malik olduğu zannedilen cevhere iksir denir. İksirci de bu işle uğraşan kimse anlamına geliyor olmalıdır. (Pakalın, c.II, s.50)

[11] Pakalın'ın (c.II, s.147) "Osmanlılarda kalemtraşçılık vaktiyle bedii sanatlardan sayılır ve her devirde sanatında mahir birkaç kalemtraşçı sayılırdı." ifadesinden de anlaşıldığı üzere kalemtraşçılar, zanaatkar sınıfına girmektedir.

55. Bazarbaşı[1] Hacı Mehmed (Baba Hasan Alemi m.(arsa))
56. Hattat[2] Süleyman Efendi (Balaban Ağa m.(menzil))
57. Hattat İbrahim Efendi (Nişancı Mehmed Paşa m.(menzil))
58. Muytab[3] Hacı Mehmed (Molla Kestel m.(menzil))
59. Boğasıcı[4] Molla Mustafa (Çoban Çavuş m.(menzil))
60. Haffaf[5] Hacı Halil (Sekbanbaşı Yakup Ağa m.(menzil))
61. Yorgani[6] Mehmed Çelebi (Nişancı Mehmed Paşa m.(menzil))
62. Yorgani Abdullah Çelebi (Bayezıd Hamamı karşısı (menzil))
63. Eski Yorgancıbaşı (Saka Çeşmesi/Mahmud Paşa Cami yakını Daye Hatun m.(menzil))
64. Tacir Hacı Mehmed (Hüseyin Ağa m.(menzil))
65. Abacı[7] Ahmed (Kasap İlyas m.(menzil))
66. Mücessim Ali Efendi (Katip Kasım m.(menzil))
67. Nalbent[8] Ali (Hacı Hasan m.(menzil))
68. Kavukcı[9] Ali (İst. Hammami Muhyiddin m.(menzil))

---

[1] Herhangi bir bilgi bulunamamıştır. Demirel, makalesinde esnaf ileri gelenleri arasında sayılan "bazarbaşı"nın, XIX. Yüzyılın 2. yarısında tüm Osmanlı şehirlerinde bakkal esnafının başında bulunan yöneticiye denildiğini ifade etmiştir. Tüccar tarafından şehre getirilen ve bakkalların sattığı malın uygun fiyatlarla satın alınıp bakkal esnafı arasında taksim edilmesi, bulunmasında güçlük çekilen malların temini ve bakkal esnafına dağıtımının yapılması ve karaborsaya bir malın düşmesini engellemek, bazarbaşının göreviydi. Bknz. Ömer Demirel, "Osmanlı Esnafı (1750-1850)", Türkler, c.14, Ankara 2002, s.253-263, Yeni Türkiye Yayınları.

[2] El yazısı çok güzel olan sanatkar anlamına gelir. (Devellioğlu, s.243)

[3] Muytab: Mutaf, kıl dokuyan, kıldan eşya yapan sanatkar anlamına gelir. Bknz. Devellioğlu, s. 697 ve Pakalın, c.II, s. 588.

[4] Boğası: Amerikan bezine benzeyen, kaput bezini de andıran ve tezgahlarda pamuk ipliğinden dokunan bir nevi bezdir. Daha detaylı bilgi için: Pakalın, c.I, s. 237-238.

[5] Haffaf: Kavaf, Ayakkabı, terlik vs. yapan ve satan anlamına gelir. Bknz. Devellioğlu, s.310 ve Pakalın, c.II, s.214.

[6] Demirel (2002, s. 257), yorgancıları esnaf grupları arasında saymıştır.

[7] Yünden yapılmış kaba kumaş veya bu kumaştan yapılmış bol, geniş giyeceğe aba denir. Abadan eşya satan esnafa abacı denir. Yünden yapılmış kaba kumaş veya bu kumaştan yapılmış bol, geniş giyeceğe aba denir. Detaylı bilgi için bknz. Devellioğlu, s.2, ve Pakalın, c.I, s.1.

[8] Balmumundan ağaç ve meyve şekilleri yapan sanatkara nahlbend denir. (Pakalın, c.II, 644)

[9] Kavukcu hakkında, Pakalın, "mecaz yoluyla müdahin, mütebasbıs, riyakar, yüze gülücü, dalkavuk yerinde kullanılır bir tabirdir." demiştir. Bknz. Pakalın, c. II, s. 218. Dalkavukluk maksadıyla yazılan eserlere ve yazılara da Dalkavukname denildiği de belirtmiştir. Pakalın, c. I, 390. Ekrem Okutan (2005), Dalkavukluk, Mephisto Yayınevi,. Okutan'a göre, Tanzimat'tan önce işleri, zenginleri konaklarında eğlendirmek olan bir 'dalkavuk esnafı' varmış ve dalkavuklar esnaf olarak hizmet vermiş. 'Dalkavuk Kulları' imzasıyla kaleme alınan tarihi vesikada dalkavuklar mesleklerinin kurallara bağlanmasını istiyor ve arzuları yerine getiriliyor. Dalkavukluk kullarına göre, dalkavuklar kibar ve rical huzurlarına girdiklerinde etek öper, hane sahibi zatın mizacına uygun konuşur, iğrenç tabirlerden sakınır, hane sahibi ne söylerse fevkâlade yardakçılıkla tasdik eder ve verilen paranın çokluğuyla meslektaşları arasında övünmez. Dalkavukların resmi ücret tarifelerinden bazılarıysa şöyle belirlenmiş: Dalkavuğun başına kabak vurma, bir seferine 30 para. Yüzüne mürekkep veya kömür sürme 37 para. Merdivenden aşağı yuvarlama 180 para. Kuyruğu dışarıda kalmak kaydıyla bir fındık sıcanının ağzının içine kapatma 400 para. Bostan dolabına bağlanarak su içinde bir müddet durdurulmak şartı ile bostan kuyusu içine bir devrine 600 para. Eğer latife esnasında dalkavuk boğulup ölürse cenazesinin masrafı latifeyi yapana ait olur. (http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=ktp&haberno=4320) Ayrıca Demirel'in makalesinde de kavukçu esnaflar arasında yer almaktadır. Dolayısıyla dalkavuk ile kavukçunun burada da aynı anlamda kullanılmış olduğu ve esnaf sınıfına dahil olduğu düşünülmektedir.

69. Kavukcı Ali (Şeyh Ferhad m.)
70. Kavukcubaşı[1] Ahmed Ağa (Müteveffa Mahmud Ağa m.(menzil))
71. Yardakcıbaşı veresesi (Hacı Hatun/Kadın m.(bahçe))
72. Terzi Ahmed Ağa (Müteveffa Mahmud Ağa m.(menzil))
73. Pekmezci (Mirahur m.(menzil))
74. Çiçekçi Mustafa Ağa (Üsküdar- Evliya Hace m.(menzil))

Babası reaya sınıftan olan erkek: 7

75. Kazganioğlu Mehmed (Eyüp-Eyüp Cami m.)
76. Sandalcızade (İst. Atik Ali Paşa m.)
77. İplikcizade (İst. Debbağ Yunus m.)
78. Çilingirzade (Akşemseddin m)
79. Arabacızade Hacı Ahmed Ağa (Dülgerzade m.)
80. Ekmekcibaşızade Hacı Abdurrahman (Hüseyin Ağa m.)
81. Etmekcizade Mustafa Beşe (Müteveffa Mahmud Ağa m.)

- **Kadın - 5**

82. Suyolcu[2] Halil zevcesi Hatice Hatun (Eyüp-Düğmeciler m.) (menzil)
83. Hammami Hacce Hatun (Aydın Kethüda m.(menzil))
84. Dellal[3] Hadice (Molla Şeref m.)
85. Alacacı[4] Hürmüz (Katip Kasım m.(menzil))
86. İğneci zevcesi (Sofular m. (menzil))

<u>Yalnız Ünvanı belirtilmiş Müslümanlar</u>: 248

- **Erkek - 171**

1. Mehmed Çelebi (Eyüp-Evlice Baba m.)
2. Mustafa Efendi (Eyüp-Eyüp Cami m.)
3. Hüseyin Çelebi (Eyüp-Eyüp Cami m.)
4. Ahmed Ağa (Eyüp-Düğmeciler m.)
5. Mehmed Efendi (Eyüp-Düğmeciler m.)
6. Abdurrahman oğlu Hacı Ali (Eyüp-Mehemmed Bey m.)
7. Ali Bey (Galata-Hacı Şaban m.)
8. Halil Ağa (Galata-Değirmen m.)
9. Hasan Beşe (Galata-Kulaksız m.)
10. Mehmed Çelebi (Galata-Kulaksız m.)
11. Hacı Abdi Usta (Galata-Tatavla)

12. Hacı Nasrullah Ağa (çörekçi fırını)(Galata-Çakır Baba m.)
13. Ahmed (Galata-Karay(b)alı m.)

14. Yusuf Çelebi (Galata-Bedrüddin Bey m.)
15. Abdullah Çelebi (Galata-Bedrüddin Bey m.)
16. Hacı Mustafa Ağa (Galata-Tomtom m.)

---

[1] Kavukçubaşı ve Yardakçıbaşının aynı anlama geliyor olabileceği ve dalkavuk için anlatılan esnaf zümresinin başı olduğu düşünülmektedir

[2] Suyolcu: Su yollarıyla Maslakların tamiri ve suların şehrin muhtelif yerlerinde ve evlerdeki çeşmelerde muntazaman akması işleriyle meşgul olan kimse. Detaylı bilgi için bknz. Pakalın, c.III, 286.

[3] Dellal: tellal, satılacak şeyi satan; alıcı ile satıcı arasında vasıta olan kimse,

Dellale: bir kadınla bir erkek veya bir erkekle bir kadın arasında aracılık eden kadın

[4] Alaca fesrengi ve lacivert zemin üzerine sarı çizgili bir nevi kumaştır. Daha detaylı bilgi için bknz. Pakalın, c.I. 43-44. Alacacı tabiri de bu kumaşı satan veya üreten vs. kimseler için kullanılıyor olmalıdır.

17. Abdülhamid oğlu Hacı Mehemmed (Galata-Hacı Memi m.)
18. Hacı Abdullah oğlu Seyyid Hacı Mehmed Emin Ağa (Galata-Sakabaşı m.)
19. Hacı Ali (Galata-Kurşunlu mahzen dahili)
20. Hacı Mehemmed oğlu Hacı Abdurrahman (Galata-Defterdar Ebu'l Fazl m.)
21. Mehmed Emin (Galata-İlyas Çelebi m.)
22. Haydar Hasan (İst. Mustafa Paşa-yı Atik m.)
23. Tahir Mehmed Efendi (İst. Esnaf Loncası)
24. Mehmed Ağa (İst. Kefeli m.)
25. Kara Ahmed Ağa (İst. Keçeci Piri m.)
26. Yusufzade Yusuf Efendi bezistanı (İst. Atik Ali Paşa m.)
27. Mustafa Çelebi (İst. Atik Ali Paşa m.)
28. Süleyman (İst. Hammami Muhyiddin m.)
29. Ahmed Paşa (İst. Hammami Muhyiddin m.)
30. Üsküdari Mehmed (İst. Terceman Yunus m.)
31. Mehmed (İst. Terceman Yunus m.)
32. Mahir Efendi (İst. Katip Muslihuddin m.)
33. Hacı Abdurrahman (İst. Cafer Subaşı m.)
34. Hacı İbrahim (İst. Debbağ Yunus m.)
35. Seyyid Hasan (İst. Aşık Paşa m.)
36. Ali Çelebi (İst. Aşık Paşa m.)
37. Ali Çelebi (İst. Seferikoz Hacı Mehmed m.)
38. Abbas Ağazade Mehmed Çelebi (İst. Seferikoz Hacı Mehmed m.)
39. Abdülbaki Çelebi (İst. Kürkçübaşı m.)
40. Ömer Efendizade Hacı İbrahim Efendi (bahçe)(İst. Kürkçübaşı m.)
41. Hacı Mehmed (İst. Çivizade m.)
42. Mustafa Ağa (İst. Şeyh Sadi m.)
43. İbrahim Çavuş (İst. Şeyh Sadi m.)
44. Salih Efendi(İst. Ereğli m.)
45. Ömer Efendi (Muhtesib İskender m.)
46. Mustafa Ağa (Akşemseddin m)
47. Mahmud Ağa (Akşemseddin m)
48. Hasan Beşe (Kadıasker Mehmed Efendi m.)
49. Osman Efendi (bostan) (Sarı Nasuh m.)
50. Seyyid Ahmed (Ördek Kassab m)
51. *Ali oğlu Ahmed Ağa (Öksüzce m.) (aynı zamanda vakıf kiracısı)
52. Veli Ağa (Deniz Abdal m.)
53. Ahmed Efendi (Çerağı Hamza m.)
54. İbrahim Efendi (Yarhisar m.)
55. Halil Efendi (Yarhisar m.)
56. *Hacı Halil (Yarhisar m.) (aynı zamanda vakıf menzil kiracısı)
57. Mehmed Çelebi (Hoca Ferhad m.)
58. Ahmed Efendi (Hasan Halife m.)
59. İsmail Efendi (İskender Paşa m.)
60. Hacı Mehmed (Dülgerzade m.)
61. Hüseyin Paşa (odalar) (Mimar İyas m.)
62. Hacı Halil (Haraccı Kara Mehmed m.)
63. Ahmed Çelebi (Haraccı Kara Mehmed m.)
64. Hacı Mehmed (Haraccı Kara Mehmed m.)
65. Hacı Osman (Haraccı Kara Mehmed m.)
66. Ali Beşe (Haraccı Kara Mehmed m.)
67. Hacı İsmail (Haraccı Kara Mehmed m.)

68. Seyyid Mehmed Çelebi (Haraccı Kara Mehmed m.)
69. Ahmed Beşe (Haraccı Kara Mehmed m.)
70. Süleyman (Haraccı Kara Mehmed m.)
71. Hacı İbrahim Bey (Hoca Hamza m.)
72. Osman (Yavaşça Şahin m.)
73. Hoca Dursun (Çelebioğlu m.)
74. Harputi Hacı Mehmed Ağa (Çelebioğlu m.)
75. Hacı Mehmed Çelebi (Çelebioğlu m)
76. Hacı İsmail (Çelebioğlu m)
77. Hacı Hasan (Cafer Ağa m.)
78. Hacı İsmail oğlu Mustafa (Katib Murad m.)
79. Salih Ağa (Aydın Kethüda m.)
80. Hacı Mehmed (Veled-i Karabaş m.)
81. Eyyublu Ali (Veled-i Karabaş m.(menzil))
82. Musa Ağa (Uzun Yusuf m.)
83. Mehmed Ağa (Serrac Doğan m.)
84. Hüseyin Ağa (Koruk Mahmud m.)
85. *İbrahim oğlu Mehmed (Koruk Mahmud m.) (aynı zamanda vakıf kiracısı)
86. Ali Çavuş (Toptaşı m.)
87. Hasan Ağa (Toptaşı m.)
88. Mahmud Efendi (Toptaşı m.)
89. Seyyid Osman Efendi (Hacı Bayram Kaftani m.)
90. Ali Çelebi (Hacı Bayram Kaftani m.)
91. İsmail Efendi (Hacı Timur m.)
92. Mustafa (Haydarhane m.)
93. Hacı Süleyman (Haydarhane m.)
94. Seyyid Abbas (Muhtesib Karagöz m.)
95. *İvaz oğlu Hacı Mehmed (Sofular m.) (aynı zamanda vakıf kiracısı)
96. Hacı Halil (Hoşkadem m.)
97. Fındık Paşa (bostanı) (Oruç Gazi m.)
98. Hacı Mustafa (Guraba Hüseyin Ağa m.)
99. Ömer Ağa (Guraba Hüseyin Ağa m.)
100. İsmail Ağa (Murad Paşa-yı Atik m.)
101. Ebubekir Çavuş (Murad Paşa-yı Atik m.)
102. Hüseyin Çelebi (Murad Paşa-yı Atik m.)
103. Mehmed Efendi (Kuyumcu Bahşayiş m.)
104. Hacı Ali (Kuyumcu Bahşayiş m.)
105. Hoca Emetullah (Kuyumcu Bahşayiş m.)
106. Zaim Mustafa Ağa (Mesih Paşa-yı Atik m.)
107. Hacı Musa Bey (Mesih Paşa-yı Atik m.)
108. Süleyman Efendi (doğramacı dükkanı) (Mesih Paşa-yı Atik m.)
109. *Ahmed Efendi (Kürkçibaşı m.) (aynı zamanda vakıf kiracısı)
110. Zaim Mustafa Ağa (Kürkçibaşı m.)
111. Abdi Çavuş (Kürkçibaşı m.)
112. Numan Ağa (Baklalı m.)
113. Yeğen Mehemmed Paşa (Baklalı m.)
114. Küçük Ali Çavuş (Baklalı m.)
115. Müteveffa Atıf Efendi (Molla Hüsrev m.)
116. Ahmed Bey (Kalenderhane m.)
117. Seyyid Yusuf Usta (Balaban Ağa m.)
118. Hüseyin Ağa (Laleliçeşme yakını)

119. Yahya oğlu Hacı Mustafa (Çoban Çavuş m.)
120. Hacı Mehmed (Çoban Çavuş m.)
121. Ali Efendi (Çoban Çavuş m.)
122. Mehmed Çelebi (Çoban Çavuş m.)
123. Nevi Efendi (Nişancı Mehmed Paşa m.)
124. Mehmed Efendi (Sekbanbaşı Yakup Ağa m.)
125. Baba Ali (Bayezıd Hamamı Karşısı)
126. İbrahim Efendi (Divane Ali Bey m.)
127. Hacı Ahmed (Divane Ali Bey m.)
128. Abdullah Paşa (Serrac İshak m.)
129. Hacı Kasım (Serrac İshak m.)
130. İbrahim Çelebi (Serrac İshak m.)
131. Seyyid Mustafa Çelebi (Saka Çeşmesi/Mahmud Paşa Cami yakını Daye Hatun)
132. *Ali (Hoca Paşa m.) (aynı zamanda vakıf kiracısı)
133. Seyyid Mehmed Efendi (Hoca Paşa m.)
134. Hacı Mustafa (Hüseyin Ağa m.)
135. Halil Ağa (Hüseyin Ağa m.)
136. Halvati Mehmed (Hüseyin Ağa m.(menzil))
137. Mustafa Çelebi (Şeyh Ferhad m.)
138. Osman Ağa (Şeyh Ferhad m.)
139. Hacı Mustafa Efendi (Şeyh Ferhad m.)
140. Ahmed oğlu Hacı Süleyman (Emin Sinan Bey m.)
141. *Abdullah oğlu Hacı Hasan (Emin Sinan Bey m.) (aynı zamanda vakıf kiracısı)
142. Fettah oğlu Mehmed Efendi (İbrahim Paşa m.)
143. Mustafa Beşe (Hacı Hatun/Kadın m.)
144. Hacı Ömeroğlu Mehmed (Sancakdar Hayreddin m.)
145. Kazabadzade Mehmed Rafi Efendi (Hoca Ahmed m.)
146. Ömer Ağa (bostan) (Kasap İlyas m.)
147. Mehmed Ağa (Kasap İlyas m.)
148. Mısr-i Hacı Mustafa (Kasap İlyas m.) (Mısri: mısırlı)
149. Hüseyin Efendi (Katip Kasım m.)
150. Abdullah Çelebi (Katip Kasım m.)
151. *Abdurrahman oğlu Mustafa (Şehsuvar Bey m.) (aynı zamanda vakıf kiracısı)
152. Mehmed (Hacı Hasan m.)
153. *Abdülmennan oğlu Hacı Mustafa Ağa (Müteveffa Mahmud Ağa m.)(aynı zamanda vakıf kiracısı)
154. Tavil[1] Hüseyin Ağa (Müteveffa Mahmud Ağa m.(menzil))
155. Hacı İbrahim (Üsküdar-Öküz Limanı)
156. Ahmed Çelebi (Üsküdar-Hamza Fakih m.)
157. Hacı İsmail Ağa (Üsküdar-Hamza Fakih m.)
158. Mehmed Said Efendi (Üsküdar-Hamza Fakih m.)
159. Hacı Yusuf (Kahveci dükkanı) (Üsküdar-Doğancılar)
160. Recep Usta (Yoros- Yalıköy)
161. Elmas Paşazade (Nişancı Mehmed Paşa m.)
162. Solakzade (bahçe) (Cerrah İshak m.)
163. Mevlevizade (Çıkrıkçı Kemal m.)

[1] Tavil, uzun anlamına gelmektedir.

164. Murtazaoğlu (Yoros- Yalıköy)
165. Kerimzade veresesi (Galata-Tatavla)
166. Müteveffa Ali Ağa veresesi (İst. Çivizade m.)
167. Fehmi Abdurrahman Efendi veresesi (Tarsus m.)
168. Ali Bey veresesi (Toptaşı m.)
169. Şeker Hüseyin veresesi (Sancakdar Hayreddin m.)
170. Hasan Ağa veresesi (İbrahim Paşa m.)

- **Kadın -74**

171. Şerife Fatma (Eyüp-Evlice Baba m.)
172. Şerife Hatice Hatun (Eyüp-Düğmeciler m.)
173. Havva Hatun (Eyüp- Mehemmed Bey m.)
174. Şerife Rukiye Hatun (Galata-Sinan Paşa-yı Cedid m.)
175. Ayişe (Galata-Değirmen m.)
176. Hadice (Galata-Değirmen m.)
177. Emine Hatun (bahçe) (Galata-Değirmen m.)
178. İsmihan Hatun (Galata-Bedrüddin Bey m.)
179. Fatıma Hatun (Galata-Bedrüddin Bey m.)
180. Hanım Hatun (Galata-Arap Cami m., Cami Kebir m.)
181. Hatice Hatun (Galata-Ekmekcibaşı m.)
182. Gülbuy Hatun (İst. Hoca Ali m.)
183. Hacce Hatun (İst. Hatice Sultan m.)
184. Hadice (İst. Hammami Muhyiddin m.)
185. Hacı Osman kızı Ayşe Hatun (İst. Terceman Yunus m.)
186. Hanım (İst. Katip Muslihuddin m.)
187. Saliha Hatun (İst. Cafer Subaşı m.)
188. Ümmügülsüm Hatun (İst. Debbağ Yunus m.)
189. Hacı Ayişe Hatun (İst. Seferikoz Hacı Mehmed m.)
190. Hacı Hacer Hatun (İst. Seferikoz Hacı Mehmed m.)
191. Okumuşzade kızı Fatma Hatun (İst. Kürkçübaşı m.)
192. Zeyneb Hatun (İst. Çivizade m.)
193. Fatıma Hatun (İst. Şeyh Sadi m.)
194. Hatice Hatun (İst. Şeyh Sadi m.)
195. Ümmügülsüm Hatun (İst. Melek Hatun m.)
196. Zeyneb Hatun(İst. Melek Hatun m.)
197. Afife Hatun (Muhtesib İskender m.)
198. Rahime Hatun (Muhtesib İskender m.)
199. Zeyneb Hatun (Akşemseddin m)
200. Ayişe Hatun (Akşemseddin m)
201. Emine Hatun (Kadıasker Mehmed Efendi m.)
202. Zeyneb Hatun (Deniz Abdal m.)
203. Şerife Hanife Hatun (Hoca Ferhad m.)
204. Abdullah kızı Hadice (Hoca Ferhad m.)
205. İsmihan Hatun (İskender Paşa m.)
206. Dürre Hatun (Dülgerzade m.)
207. Ayişe Hatun (Dülgerzade m.)
208. Fatıma Hatun (Haraccı Kara Mehmed m.)
209. Abdullah kızı Hanım Hatun (Samanviren m.)
210. Hadice Hatun (Çelebioğlu m.)
211. Hacı Mehmed kızı Şerife Zeyneb Hatun (Çelebioğlu m., Timurkapı yakını Daye Hatun m.)
212. Ayişe Hatun (Tarsus m.)

213. Hoca Hadice Hatun (Aydın Kethüda m.)
214. Ayişe Hatun (Veled-i Karabaş m.)
215. Hadice Hatun (Veled-i Karabaş m.(menzil))
216. Fatma Hatun (Uzun Yusuf m.)
217. Hafize Hatun (Arabacı Bayezıd m.)
218. Abdullah/Abdülmennan/Abdurrahman kızı Saliha Hatun (Toptaşı m.)
219. Havva Hanım (Toptaşı m.)
220. Rukiye Hatun (Mesih Paşa-yı Atik m.)
221. Abdullah kızı Fatma Hatun (Laleliçeşme yakını)
222. Emine Hatun (Çoban Çavuş m.)
223. Ayişe Hatun (Nişancı Mehmed Paşa m.)
224. Ayişe Hatun (Bayezıd Cami yakını)
225. Abdullah kızı Ayişe Hatun (Divane Ali Bey m.)
226. Rukiye Hatun (Hoca Paşa m.)
227. Hadice Hatun (İshak Paşa m.)
228. Havva Hatun (Sancakdar Hayreddin m.)
229. Emetullah ve Hadice Hatun (Hoca Ahmed m.)
230. Hadice Hatun (Helvacıbaşı İskender Ağa m.)
231. Zeyneb Hatun (Serrac Doğan m.)
232. Saliha Hatun (Molla Şeref m.)
233. Safiye Hatun (Kasap İlyas m.)
234. Zeyneb Hatun (Katip Kasım m.)
235. Abdullah kızı Ayişe Hatun (Nalbant Hacı Hasan m.)
236. Abdullah kızı Fatma hatun (Hacı Hasan m.)
237. Hüsnişah Hatun (Hacı Hasan m.)
238. Ümmügülsüm (Hacı Hasan m.)
239. Rukiye Hatun (dükkanlar) (Mirahur m.)
240. Züleyha Hatun (Üsküdar-Hamza Fakih m.)
241. Hatice Hatun (Üsküdar-Ahmed Çelebi m.)
242. Ayişe Hatun (Üsküdar-Ahmed Çelebi m.)
243. Gülbuy Hatun (Yoros- Yalıköy)

- **Kadın-erkek müşterek - 3**
  244. Ali Çelebi ve zevcesi Rukiye Hatun (İst. Keçeci Piri m.)
  245. Mahmud oğlu Mustafa ve karısı Seyyid İbrahim kızı Şerife Hadice Hatun (İst. Debbağ Yunus m.)
  246. Mustafa ve Ümmügülsüm (Muhtesib İskender m.)

<u>Gayrimüslimler</u>: 85

- **Erkek - 77**
  1. Mardıros oğlu Artin zimmi (Galata-Abbas Ağa m.)
  2. Manas oğlu Agob zimmi (Galata-Ortaköy)
  3. Zanbat (Galata-Tatavla)
  4. Aşkarvan Yorgi (Galata-Tatavla)
  5. Kornati oğlu Karlo (Galata-Tomtom m.)
  6. Fransız elçisi (Galata-Tomtom m.)
  7. Salano zimmi (bahçe) (Galata-Bereketzade m.)
  8. Flemenk Bazerganı Palmi (Galata-Voyvoda Konağı civarı)
  9. Basmacı zimmi (Galata- Sultan Bayezıd m.)
  10. Konstantin zimmi (Galata- Sultan Bayezıd m.) (aynı zamanda vakıf kiracısı)
  11. Yorgi (İst. Mustafa Paşa-yı Atik m.)
  12. Arakil (İst. Esnaf Loncası)
  13. Doris (İst. Esnaf Loncası)

14. Horsi (İst. Esnaf Loncası)
15. Bozmacı Arla (İst. Çakır Ağa m.)
16. Sofcı zimmi (İst. Çakır Ağa m.)
17. Avadik zimmi (İst. Kefeli m.)
18. Kirkor (İst. Kefeli m.)
19. Bagot Nasrani (İst. Kefeli m.)
20. Narbil oğlu Kabril Ermeni (İst. Hacı İsa m.)
21. Asvador zimmi (İst. Cafer Subaşı m.)
22. Kürkci Mihal (İst. Abdi Subaşı m.)
23. Bostancı zimmi (Seydi Ömer m.)
24. Bedros zimmi (Hacı Timur m.)
25. Papasoğlu Yanaki zimmi (Hacı Timur m.)
26. Kassab Mesgo (Hacı Timur m.)
27. Bedros zimmi (Hacı Timur m.)
28. Yani zimmi (Kızıltaş m.)
29. Manol (Kızıltaş m.)
30. *Mıgırdic ve Manas zimmi (Kızıltaş m.) (aynı zamanda vakıf kiracısı)
31. Deron zimmi (Şeyh Ferhad m.)
32. Agob zimmi (Şeyh Ferhad m.)
33. Avanos zimmi (Şeyh Ferhad m.)
34. Kuyumcu Ağyazar (Koca Mustafa Paşa m.)
35. Artin zimmi (Koca Mustafa Paşa m.)
36. Ayvar nasrani (Koca Mustafa Paşa m.)
37. Yani zimmi (Hacı Hatun/Kadın m.)
38. Adad Bey zimmi (Abdi Çelebi m.)
39. Mıgırdic zimmi (Abdi Çelebi m.)
40. Avanis zimmi (Abdi Çelebi m.)
41. Çilingir Arslan zimmi (Abdi Çelebi m.)
42. Manas zimmi (Abdi Çelebi m.)
43. Sudakoğlu Etmekci zimmi (Abdi Çelebi m.)
44. Kuyumcu Matil (Sancakdar Hayreddin m.)
45. Kuyumcu Avanos (Sancakdar Hayreddin m.)
46. Arton (Sancakdar Hayreddin m.)
47. Manuk zimmi (Sancakdar Hayreddin m.)
48. Papas (Sancakdar Hayreddin m.)
49. Sarraf Gazer (Katip Kasım m.)
50. Kuyumcu Delora (Katip Kasım m.)
51. Kuyumcu Manil (Katip Kasım m.)
52. Papa Manil (Katip Kasım m.)
53. Bilazikci Avanos (Katip Kasım m.)
54. Artin oğlu Bağdesar zimmi (Dülbendci Hüsam m.)
55. Bakkal Dimitri (Muhsine Hatun m.)
56. Yasef (Muhsine Hatun m.)
57. Papazoğlu Asali (Muhsine Hatun m.)
58. Baba Karabenet (Cerrah İshak m.)
59. Sarraf Abraham (Cerrah İshak m.)
60. Kuyumcu Bagos (Cerrah İshak m.)
61. Derzi Çirmen oğlu Oseb (Tavaşi Süleyman Ağa m.)
62. Kigork (Tavaşi Süleyman Ağa m.)
63. Kerasteci Evanis (Tavaşi Süleyman Ağa m.)
64. İpekçi Kigork (Tavaşi Süleyman Ağa m.)

65. Bedorus zimmi (Tavaşi Süleyman Ağa m.)
66. Agob zimmi (Tavaşi Süleyman Ağa m.)
67. Anaş zimmi (Tavaşi Süleyman Ağa m.)
68. Korşu zimmi (Üsküdar-Bazarbaşı m.)
69. Habal zimmi (Üsküdar-Bazarbaşı m.)
70. Vartos zimmi(Üsküdar-Bazarbaşı m.)
71. Yorgi (Hacı Hüseyin m.)
72. Kürkçü Hristo (Mirahur m.)
73. Kirkor veresesi (Sancakdar Hayreddin m.)
74. Papa Damyos veresesi (Sancakdar Hayreddin m.)
75. Behruz zimmi veresesi (Sancakdar Hayreddin m.)
76. Karabet veresesi (Sancakdar Hayreddin m.)
77. Bakkal zimmi veresesi (Mirahur m.)

- **Kadın - 7**
  78. Sekyas kızı Abram nasraniyye (Cerrah İshak m.)
  79. Basdırmacı kızları (İst. Esnaf Loncası)
  80. Basaye nasraniyye (İst. Kefeli m.)
  81. Eline (?) nasraniyye (İst. Abdi Subaşı m.)
  82. Döniz zevcesi Maryem (Hacı Timur m.)
  83. Markarit nasraniyye (Cerrah İshak m.)
  84. Zoli zimmiye (Tavaşi Süleyman Ağa m.)
- **Kadın-erkek müşterek - 1**
  85. David maçi zimminin oğulları Caniki, Gözerce, Ağtona, Andon ve kızları Musline, Marine, Margarite, Katarina, Anale (Galata-Bereketzade m.)

Diğer

Kabakulak (Eyüp-Evlice Baba m.)
Türbedar (Eyüp-Evlice Baba m.)
Hammami Nevşir (İst.-Mustafa Paşa-yı Atik m.(menzil))
Konevi Ahmed Efendi (İst. Hatice Sultan m.)
Özbekci Sahak (İst. Kefeli m.)
Sahak (Mimar İyas m.)
Çınaroğulları (Sancakdar Hayreddin m.)
Burnaz Ahmed (Üsküdar-Doğancılar)
Salbaş Halil (Yoros- Yalıköyü)
Bostancıbaşı odaları (İst. Katip Muslihuddin m.)
Mekkeli(?) bint-i Kadın menzili (İst. Cafer Subaşı m.)
Müteehhilin odaları (İst. Ereğli m., Şeyh Ferhad m.)
Müteehhilin menzilleri (Şeyh Sadi m., Serrac İshak m.)
Müteveffa Mehmed Emin Ağa vakfından evladı tasarruflarında büyük menzil (Samanviren m.) (Yavaşca Şahin m.deki Mehmed sadık, Hüseyin ve Rukiye Hanım'ın kiracı oldukları ile ilişkili olabilir.)
Tamga eminlerine mahsus oda (Saka Çeşmesi/Mahmud Paşa Cami yakını Daye Hatun m.)
Handanzade (Akşemseddin m)
Mevlevizade (bostan) (Çıkrıkçı Kemal)

Ek 9 Kayıtlarda geçen kent sakinlerinin kent içi dağılımını gösteren harita

KOMŞULARI, KİRACI VE MÜLK SAHİPLERİYLE BİRLİKTE GAYRİMENKULLERİN KENT İÇİ DAĞILIMI

EYÜP

1A
Evliya Baba mah.
1.Hadi-i asım Mustafa Paşa'nın mülk mesnedi—
Şerife Fatma Hanım
Mehmed Celebi mesnedi
1.Hadi-i asım Mustafa Paşa'nın mülk mesnedi—
Kabakulak
Tekkeler meraklileri

2A
Düğmeciler mah.
1.Hadi-i asım Mustafa Paşa'nın mülk mesnedi—
Ahmed Ağa mesnedi
Terkos
Mehmed Efendi mesnedi

Baba Haydar Nakşibendi mah.
-Dergah-ı Mualla Kapıcılarından Seyyid Hacı Mehmed Tahir'in mülk mesnedi—
Şerife Hatice Hatun mesnedi,
Hacı Ahmed Efendi mesnedi
-Şerife Kubeyse Hatun'un tasarrufunda vakıf mesnedi—
Dik Bostancıbaşı Ali Ağa mesnedi

2B
Cezeri Kasım Paşa mah.
1.Hadi-i Mehmed Efendi mesnedi—

3A
Süleyman Subaşı mah.
-Hadi-i asım Mustafa Paşa'nın mülk mesnedi—

Nişancı Paşa mah.
-Hadi-i asım Sakl Mehmed Paşa tasarrufunda vakıf mesnedi—
-Sadrazam Kethüdası Mehmed Emin bin Yusuf'un tasarrufunda vakıf mesnedi—
-Sadrazam Kethüdası Mehmed Emin bin Yusuf'un mülk mesnedi—

3B
Mehemmed Bey mah.
-Hadi-i asım Mustafa Paşa'nın mülk mesnedi—
-Hadi-i Mehmed Efendi'nin Mehmed Efendi'nin bahçesi—
-Hadi-i asım Mehmed Bey'in Abdülhamid'in bitişik 2 mülk mesnedi—

Değirmen mah.
-Hadi-i asım Mustafa Paşa'nın mülk mesnedi—
Ayşe mesnedi,
Ayşe Hanım
Emine Efendi mesnedi
Saliha Hanım
Emine Hatun mesnedi
Kuloğazı mah.
-Hacı Ibrahim Bey'in mülk mesnedi—
-Hacı Ibrahim Bey'in Hacı Mehmed'in Papaz, Avcel ve Kalan Arsa, Mandıra, Matem'nun mülk mesnedi—
Hasan Bese mesnedi,
Hacı Mehmed mesnedi

Sefercöz mah.
-Hadi-i asım Mustafa Paşa'nın mülk mesnedi—

3E
Sahhaf Muslihuddin mah.
-Postçular mah.
Hacı Hüseyn mah.
-Postçular mah.
-Postkapı mah.
-Postkapı mah.
-Postkapı mah.
Tahtavla
-Hacı Ibrahim Ağa'nın mülk mesnedi—
Zekiye mesnedi,
Ağaoğlan Tarigi mesnedi,
Ayşe Hanım mesnedi,
Kelimeşade mesnedi
Hacı Ahmed mah.
-Postkapı mah.
Tahtakadı mah.
-Postkapı mah.
-Postkapı mah.
San Lütfi
-Ahmed Ağa mah.
Sunuri mah.
-Postkapı mah.
Baş Hasan Efendi mah.
-Hacı Mehmed Emin'in kız Rukiye Hanım'ın mülk mesnedi—
Hüseyin Ağa mah.
-Ağalı vakıf-ı Nebil Emeni hasarında vakıf mesnedi—
-Ağalı vakıf-ı Manso zimmiin mülk mesnedi—

3F
Kazgancıbaşı mah.
-Postkapı mah.
Hacı Receb mah.
-Hanım Hatun'un mülk mesnedi—
-Hanım Hatun'un mülk mesnedi—
Fındıklı
-Şerife Hatun'un 2 mülk ofise dükkanları—

3G
Cakır Baba mah.
-Hacı Mehmed Ağa tasarrufunda vakıf Çivekçi Bina—
Hacı Yûsûh mah.
-Ahmed Hasan'ın vakıf mesnedi—
-Rukiye Hanım binti Hacı Mehmed Emin'in tasarrufunda vakıf mülk vakıf mesnedi—
Mehlî Efendi mülkü,
Bostancıbaşı vakfının,
Hacı Mehmed Ağa'nın mülkü,
Hasan mesnedi

Cafer Subaşı mah.
-Hacı Mehmed Ağa'nın mülk mesnedi—
Müsellim meşrutu evi,
Hacı Abdurahman mesnedi,
Hacı Mehmed Ağa mesnedi
-Kuruluş Kalfası'nın mülk mesnedi—
Ismihan Hatun,
Ayşe mesnedi,
Kalfa mesnedi,
Fatma Hatun mülkleri

Hacı Hamza mah.
-Hatice Hatun'un mülk mesnedi—
Kasım Ağa mah.
-Kalfa Hatice Hatun'un tasarrufunda vakıf mesnedi—
Hacı Mehmed Ağa mesnedi,
Hacı Mehmed Ağa'nın Bostancı Ali Ağa'nın tasarrufunda vakıf mesnedi—
Fatma Hatun

Ek 10 Ev ve arsaların arsa büyüklüklerine göre kent içi dağılımını gösteren harita

A B C D E F G H I J K L

1 2 3 4 5 6 7 8

EVLİCE BABA

EŞREF CAMİ

DÜĞMECİLER

BABA HAYDAR-I NAKŞİBENDİ

CEZERİ KASIM PAŞA

HACI ŞABAN

HASKÖY

EYÜP

NİŞANCI PAŞA

SÜLEYMAN PAŞA

MUSA PAŞA CAMİ

AYVANSARAY

HOCAPAŞA

KEÇECİLER

SİNAN PAŞA

SAHHAF MUSLİHUDDİN

HACI AHMED

KÜÇÜK PİYALE PAŞA

TATAVLA

DEĞİRMAN

HÜSREV

BÜYÜK PİYALE PAŞA

SEMERKOZ

KASIM PAŞA

SAĞRI LÜTFİ

BAHÇIVAN EFENDİ

HACI AĞA

KARANCIBAŞI

ÇAKIR BABA

HACI RECEP

BEYOĞLU

FINDIKLI

ÖKÜZ LİMANI

BALAT

ÇAKIR AGA

ÇAVUŞA MESCİDİ

TOPHANE

HOCA KASIM GÜNANI

EDİRNEKAPI

MEVLEVİ

MİHRİMAH SULTAN

KASIM AĞA

OSMAN YUNUS

DAVUD ALİ

KARABAŞ

ÇAKIR SUBAŞI

ATMACA SUBAŞI

SİNAN PAŞA

DEBBAĞ HANI

GÜL CAMİ

ÇUKURBOSTAN

KARA GUMRUK

MESİH HASAN PAŞA

BEGCEGİZE

CERAĞI HAMZA

ASİTANE

SEYH MUHYİDDİN FOCAVİ

KUMRULU MİMAR SİNAN

KÜÇÜK KARAMAN

YARHİSAR

MİMAR SİNAN

SAN-I MEDDAS

KASSAR TEMURHAN

HOCA HAYREDDİN

İSKENDER

KARABAŞ

CİKRİKCİ KEMAL

HOCA UVEYS

MİMAR SİNAN

KASAB IVAZ

MAGNİSALI

KANBAŞI İBRAHİM AGA

SEYH EBU'L VEFA

HOCA HAMZA

BEDREDDİN BEY

HACI HAMZA

GALATA KAL'ASI DAHİLİ

ŞEHİNŞAH

SULTAN YEZİD

ARAB CAMİ

BEREKETZADE

CAMİ KEBİR

KURŞUNLU MANZEN

HIZIRBEY

İSTANBUL

MOLLA GURANİ

MANYASI

YAVUCA ŞAHİN

MOLLA HUSREV

HOCA ÜVEYS

HOBYAR

KÖSEM SULTAN

HAYDARHANE

MÜHTESİB KARAGÖZ

MİMAR İYAS

KASIM AĞA

SEKBANBAŞI

DARPHANE

CAMCI ALİ

OKUÇ GAZİ

FATMA SULTAN

ŞEHZADE H.

KAZIĞANI SADI

GÜMÜŞHÜSEYİN AĞA

SARI MUSA

SİNAN AĞA

KUYUMCU

AKSARAY

KOSKA

CERCİ KEMAL

BAYEZİD II.

BAYEZİD C.

EMİN BEY

ATIK ALİ PAŞA

SOĞUK AĞA

USKUBİYE

ŞEMSİ PAŞA

DİVANE ALİ BEY

DİDARİYE

KATİB SİNAN

KARABAKAL

KADIRGA LİMANI

MİHRİŞAH HATUN

SEFER BEG

KÜÇÜK AYASOFYA

ATIK

BEŞİKTAŞ

MAÇUKA

AHMED AĞA

MAHMUDİYE

SİNAN PAŞA-YI CEDİD

TAKÖY

ÜSKÜDAR

KIZ KULESİ

HAMİDİYE

AHMED ÇELEBİ

DOĞANCILAR

REİS

BAHÇIBAŞI

BULGURLU

EVLİYA HACE

BÜYÜKDERE KÖYÜ

TARABYA

İSTİNYE NAHİYESİ YENİKÖY GÜZELCE ALİ PAŞA

YOROS

GALATA

KANLI KAVAK KÖYÜ YAHŞİ HÜSEYİN EFENDİ

İSTANBUL

ÜSKÜDAR

ARSA BÜYÜKLÜKLERİNE GÖRE DAĞILIM

- 0-250 zira (0-143 m2)
- 250-500 zira (143-287m2)
- 500-1000 zira (287-574 m2)
- 1000-1500 zira (574-861 m2)
- 1500 zira ve uzeri (861 m2 ve uzeri)

Ek 11 Evlerin bina büyüklüklerine göre kent içi dağılımını gösteren harita

A B C D E F G H I J K L

1 2 3 4 5 6 7 8

EVLİCE BABA

EYÜP CAMİ

DÜĞMECİLER

BABA HAYDAR-İ NAKŞİBENDİ

CEZERİ KASIM PAŞA

EYÜP

NİŞANCI PAŞA

SÜLEYMAN SUBAŞI

MUHAMMED BEĞ

HACI ŞABAN

HASKÖY

KEÇECİ HİRİ

BÜYÜK PİYALE PAŞA

SİNAN PAŞA

SAHHAF MUSLİHUDDİN

HACI AHMED

TATAVLA

KÜÇÜK PİYALE PAŞA

DEĞİRMAN

HACI HÜSREV

MUSTAFA ÇELEBİ

AYVANSARAY

ESNAF LONCASI

HOCA ALİ

SEFERİKOZ

KULAKSIZ

TAHTAKADI

SARI LÜTFİ

SURURİ

HASAN EFENDİ

HÜSEYİN AĞA

KAZGANCIBAŞI

ÇAKIR BABA

KAPAY(B)AŞI

HACI RECEP

KASIM PAŞA

BEYOĞLU

FINDIKLI

ÖKÜZ LİMANI

BALAT

ÇAKIR AĞA

HACI ISA

ÇATMA MESCİDİ

TOPHANE

HOCA KASIM GONAMİ

HAMAMİ

EDİRNEKAPI

ŞEMSİDDİN

KATİB MUSLİHİDDİN

TOMTOM

EKMEKÇİBAŞI

İLYAS ÇELEBİ

DEFTERDAR EBU'L FAZL

HACI MEMİ

KARABAŞ MUSTAFA AĞA

KASIM AĞA

TERCÜMAN YUNUS

KARABAŞ

ATA SUBAŞI

SİNAN PAŞA

BEDREDDİN BEY

ŞEHSUVAR

SULTAN BAYEZID

DEBBAĞ YUNUS

GÜL CAMİ

HACI HAMZA

GALATA KAL'ASI DAHİLİ

BEREKETZADE

ARAB CAMİ

CAMİ KEBİR

KURŞUNLU MANZEN

KIZ KULESİ

ÜSKÜDAR

BULGURLU

EVLİYA HACE

HAMZA HATUN

HAMZA HAKİM

AHMED ÇELEBİ

KAPTAN

DUĞANCILAR

REİS

BAZARBAŞI

CAFER SUBAŞI

ÇUKURBOSTAN

BEGCEGİZE

SEFERİKOZ HACI MEHMED

SEYH MUHYİDDİN FOCAVİ

ÇERAĞI HAMZA

AŞIK PAŞA

KUMRULU MİMAR SİNAN

YARHİSAR

HOCA FERHAD

İBN-İ MEDDAS

MİMAR SİNAN

DAR PAŞA

UNKAPANI

ELVANZADE

HOCA HAYREDDİN

HARACCI MUHYİDDİN

KASSAB TEMURHAN

HIZIR BEY

HOCA UVEYS

MİMAR SİNAN

KASAB IVAZ

MAGNISALU

SİNANBAŞI İBRAHİM AĞA

HOCA HAMZA

SEYH EBU'L VEFA

İSTANBUL

MOLLA GURANİ

YAVASCA SAHİN

SAMANYOLU

CEMİOĞLU

HOBYAR

DAYE HATUN

MOLLA HUSREV

MOLLA GURANİ

HOCA UVEYS

HOCA PAŞA

KARAKOLHÜSEYİN ÇELEBİ

DAYE HATUN

FATMA SULTAN

ŞENGÜL H.

HAYDARHANE

MÜHTEŞİB KARAGÖZ

KALENDERHANE

CAMCI ALİ

BALABAN AĞA

MOLLA KESTEL

KOSKA

BAYEZID H.

BAYEZID C.

EMİN BEY

HÜSEYİN AĞA

ÜSKÜBİYE

SEYİD AHMED

AYASOFYA

SİNANBAŞI YAKUB AĞA

ATIK ALİ PAŞA

KATİB SİNAN

SOĞAN AĞA

DİVANE ALİ BEY

EMİN SİNAN

DİDDARİYE

MAH HASAN

KABASAKAL

İSKELE PAŞA

KATİB SİNAN

KADİRGA LİMANI

HELVACIBAŞI İSKENDER AĞA

NAKİBEND HACI HASAN

AKBIYIK

MUTEVEFFA MAHMUD AĞA

KÜÇÜK AYASOFYA

ŞEHİR BEG

CEMAN ISHAK

MUHSİNE HATUN

TAHİR SÜLEYMAN AĞA

DİDARİYE

KASAP İLYAS

BAŞ DAR AYREDDİN

BAŞ DAR CEDİD

HOCA MUSTAFA

ALİ FAKİH

MANİZADE

HOCA HAMZA

MİHRİMAN HATUN

HACI KADIN HATUN

HACI HÜSEYİN

MEMİŞ

YEDİKULE

KURKCIBASI HACI HÜSEYİN

BUCAKBAŞI

DAVUD PAŞA

HOBYAR

CANBAZIYE

HOCA AHMED

LANGA

MERCİMEK

DÜLBENDCİ HÜSAM

NİŞANCI

SEFER ISHAK

CANBAZIYE

İBRAHİM PAŞA

HOCA MUSTAFA

ALİ FAKİH

MANİZADE

HOCA HAMZA

MİHRİMAN HATUN

HACI KADIN HATUN

HACI HÜSEYİN

MEMİŞ

YEDİKULE

KURKCIBASI HACI HÜSEYİN

BUCAKBAŞI

FATMA SULTAN

HOCA HAYREDDİN

MUHTESİB İSKENDER

KARABAŞ

ŞEMSEDDİN

MOLLA AHAVEYİN

ÇİKİRKÇI KEMAL

HOCA UVEYS

MİMAR SİNAN

KASAB IVAZ

TOPKAPI

MEKKECİBASI

CİVİZADE

BARUTHANE SARAYI

SEYH SADİ

ORDEK KASSAB

EREĞLİ

SİMKES

İSKENDER AĞA

MİLEK HATUN

ABDAL

SERVİÇ DOĞAN

DERVİŞ AHMED

KAPTAN MURAD

İSKELE AĞA

İBRAHİM CAVUS

SEYİD EVLİYA

ALİ

AYDIN KETHUDA

KEMİK MAHMUD

UZUN YUSUF

YENİŞEHİRLİ KARABAŞ

HACI OMER

HACI AMİR

DAVUD PAŞA

HACI BAYEZID

CANBAZIYE

İBRAHİM PAŞA

HOCA AHMED

KASAP İLYAS

BAŞ DAR AYREDDİN

BAŞ DAR CEDİD

HOCA MUSTAFA

ALİ FAKİH

MANİZADE

HOCA HAMZA

MİHRİMAN HATUN

HACI KADIN HATUN

HACI HÜSEYİN

MEMİŞ

YEDİKULE

KURKCIBASI HACI HÜSEYİN

BUCAKBAŞI

FENAYI DEDE

MOLLA GURANİ

SARI MUSA

KAZGANI SADI

GÜRCÜ HÜSEYİN AĞA

SİRMEN ÇAVUS

MURAD PAŞA-YI ATIK

HACI BAYRAM KAFTANİ

KÜYÜMCÜ BAHŞİ

LALELİ C.

KOSKA

AKSARAY

KIZILTAŞ

ÇERCİ KEMAL

MİMAR CÖMERT

MEMİŞ PAŞA-YI ATIK

ÇAKIR AĞA

KOVACI DEDE

SEYİD SİNAN

SEYİD BEG

SİNAN

SOĞANLAR

BAŞMAKÇI MUHAMMED

ALEMŞİ

ORTAKÖY

ABBAS AĞA

HANNÜMA

BEŞİKTAŞ

MAÇUKA

İMAN PAŞA-YI CEDİD

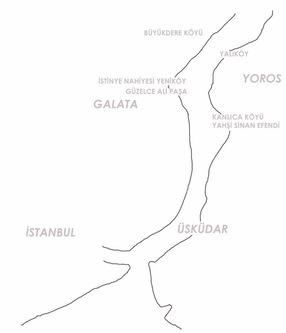

0-150 zira (0-86 m2)

150-300 zira (86-172 m2)

300-450 zira (172-258 m2)

450-600 zira (258-344 m2)

MENZİLLERİN BİNA BÜYÜKLÜKLERİNE (ZEMİN ALANINA) GÖRE DAĞILIMI

Ek 12 Evlerde doluluk ve boşlukların kent içi dağılımını gösteren harita

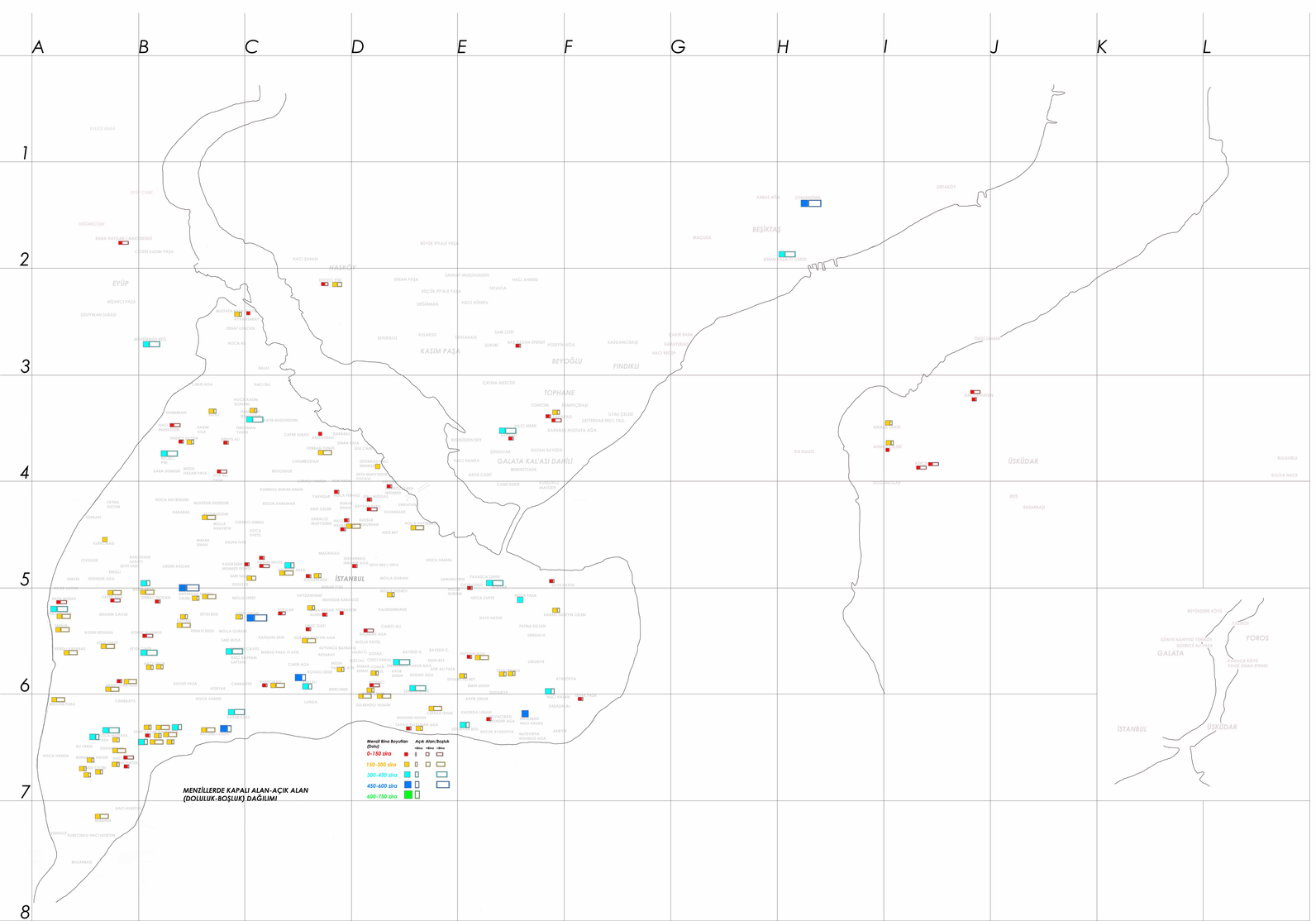
A
B
C
D
E
F
G
H
I
J
K
L
1
2
3
4
5
6
7
8
EYÜP
HASKÖY
KASIM PAŞA
BEYOĞLU
FINDIKLI
TOPHANE
GALATA KAL'ASI DAHİLİ
İSTANBUL
BEŞİKTAŞ
ORTAKÖY
ÜSKÜDAR
GALATA
YOROS
İSTANBUL
ÜSKÜDAR
Menzil Bina Boyutları (Doluluk)
0-150 ziro
150-300 ziro
300-450 ziro
450-600 ziro
600-750 ziro
Açık Alan/Boşluk
MENZİLLERDE KAPALI ALAN-AÇIK ALAN (DOLULUK-BOŞLUK) DAĞILIMI

Ek 13 Evlerin kat sayılarına göre kent içi dağılımını gösteren harita

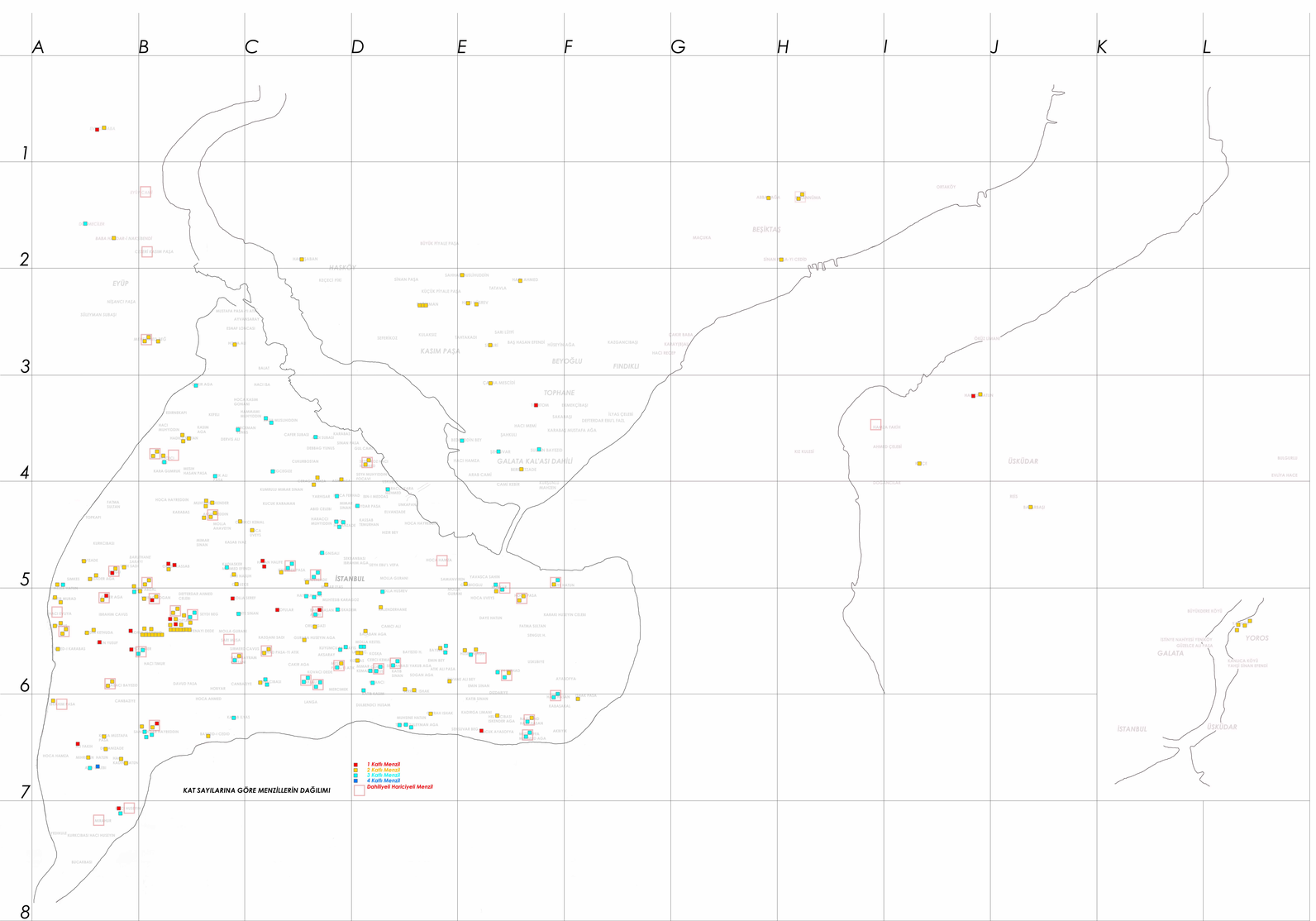
A
B
C
D
E
F
G
H
I
J
K
L
1
2
3
4
5
6
7
8
EYÜP
HASKÖY
KASIM PAŞA
BEYOĞLU
FINDIKLI
TOPHANE
GALATA KAL'ASI DAHİLİ
BEŞİKTAŞ
ÜSKÜDAR
İSTANBUL
1 Katlı Menzil
2 Katlı Menzil
3 Katlı Menzil
4 Katlı Menzil
Dahiliyeli Haricîyeli Menzil
KAT SAYILARINA GÖRE MENZİLLERİN DAĞILIMI

YOROS
GALATA
İSTANBUL
ÜSKÜDAR

Ek 14 Ev ve arsaların arsa birim kıymetlerine göre kent içi dağılımını gösteren harita

A B C D E F G H I J K L

1 2 3 4 5 6 7 8

EVLİCE BABA
EYÜP CAMİ
DÜĞMECİLER
BABA HAYDAR-İ NAKŞBENDİ
CEZERİ KASIM PAŞA
EYÜP
NİŞANCI PAŞA
SÜLEYMAN SUBAŞI
MEHEMMED BEĞ
HACI ŞABAN
HASKÖY
KEÇECİ-ZİRİ
BÜYÜK PİYALE PAŞA
SİNAN PAŞA
SAHHAF MUSLİHUDDİN
HACI AHMED
KÜÇÜK PİYALE PAŞA
TATAVLA
DEĞİRMAN
HACI HÜSREV
MÜSELLİM PAŞA-YI ATIK
AYVANSARAY
ESNAF LONCASI
HOCA ALİ
SEFERİKOZ
KULAKSIZ
TAHTAKADI
SARI LÜTFİ
SURURİ
HACI HASAN EFENDİ
HÜSEYİN AĞA
KAZGANCIBAŞI
KASIM PAŞA
BEYOĞLU
FINDIKLI
ÇAKIR BABA
KARAY(B)AŞI
HACI RECEP
ÖKÜZ LİMANI
BALAT
ÇAKIR AĞA
HACI ISA
ÇATMA MESCİDİ
TOPHANE
HACCE HATUN
HOCA KASIM GONAMİ
HAMMAMİ MUHYİDDİN
EDİRNEKAPI
KELİ
KARİB MUSLİHİDDİN
TOMTOM
EKMEKÇİBAŞI
İLYAS ÇELEBİ
KARABAŞ
DEFTERDAR EBU'L FAZL
HACI MUHYİDDİN
KASIM AĞA
TERCÜMAN YUNUS
HACI MEMİ
KARABAŞ MUSTAFA AĞA
HAMZA FAKİH
HACI SADIK SULTAN
DERVİŞ ALİ
CAFER SUBAŞI
ABDÜRRAHİ
KARABAŞ
SİNAN PAŞA
DEBBAĞ UNUS
GÜL CAMİ
BEDRÜDDİN BEY
ŞEHSUVAR
SULTAN BAYEZİD
KIZ KULESİ
AHMED ÇELEBİ
ÜSKÜDAR
BULGURLU
EVLİYA HACE
KEÇİCİ PİRİ
KARA GUMRUK
MESİH HASAN PAŞA
ÇUKURBOSTAN
EFERİKOZ HACI AHMED
HACI HAMZA
GALATA KAL'ASI DAHİLİ
BEREKETZADE
KEÇECİ
BEGCEGİZE
ŞEYH MUHYİDDİN FOCAVİ
ARAB CAMİ
CAMİ KEBİR
KURŞUNLU MAHZEN
DUĞANCILAR
ORTAKÖY
ABBAS AĞA
CİHANNÜMA
BEŞİKTAŞ
MAÇUKA
SİNAN PAŞA-YI CEDİD
HOCA HAYREDDİN
MÜHTESİB İSKENDER
KUCUK KARAMAN
KARABAS
ASSEMSEDDİN
TOPKAPI
MOLLA ARAVEYN
CİKRİKCİ KEMAL
HOCA UVEYS
KIRKCIBASI
MİMAR SİNAN
KASAB IVAZ
MİMAR SİNAN
ABDÜLKADİR ELEBİ
HACI MUHYİDDİN
HACI MAHMUDZADE
KASSAB TEMURHAN
HİZİR BEY
ELVANZADE
UNKAPANI
HOCA HAYREDDİN
FATMA SULTAN
MAGNİSALI
İSKENDERHANE
HOCA HAMZA
CİVİZADE
BARUTHANE SARAYI
SEYH SADİ
ORDUDE KASSAB
KADIASKER MEHMED EFENDİ
HACEM HALİFE
İSKENDERHANE
İSTANBUL
SEMİZ VEFA
MOLLA GURANİ
SAMANYOLU
YAVUSCA SAHİN
EREGLİ
SİMKES
İSKENDER AGA
SÜKÛTİ NAKŞİ
OKSUZCE
DERVİŞ KADAL
MİLE HATUN
KASIB MURAD
CAFER AGA
SEMİZ DOGAN
DEFTERDAR AHMED CELEBİ
MOLLA SEREF
HAYDARHANE
MÜHTESİB KARAGÖZ
MOLLA HUSREV
HOCA UVEYS
HOCA HAMZA
İBRAHİM CAVUS
HACI ELİYA
TARSUS
SEYDİ BEG
SEMİZ SİNAN
SOFULAR
BAB-I HASAN
HUMAM
HUMADEM
KALE HAMAMI
DAYE HATUN
KARA HÜSEYİN CELEBİ
DEFTER
ORUÇ BEZİ
ÇİNİCİ ALİ
FATMA SULTAN
ADDİN KETHUDA
KÖRÜK MAHMUD
FENAYI DEDE
MOLLA GURANİ
BALABAN AGA
SENGÜL H.
DÜDÜ YUSUF
SARI MUSA
KAZGANI SADI
GÜLBA HÜSEYİN AGA
MOLLA KESTEL
YEŞİLKÖ-İ KARABAS
SİYEH ÖMER
SİRMERD CAVUS
MURAD PAŞA-YI ATIK
KÜYÜMCU BAHÇESİ
AKSARAY
BAYEZİD H.
BAYEZİD C.
HACI BAYRAM KAFTANİ
ÇERÇİ ÖMÜR
CAKIR AGA
MESİH PAŞA-YI ATIK
ÇİLTAS
ÇERÇİ KEMAL
EMİN BEY
USKUBİYE
KOVACI DEDE
MİMAR CORAN
ŞEKERBANBASI YAKUB AGA
KATİB SİNAN
ATIK ALİ PAŞA
SEYİD FERHAD
AYASOFYA
AKKAACI BAYEZİD
DAVUD PAŞA
CANBAZİYE
HOBYAR
MERCİMER
NİŞANCI
DİVANE ALİ BEY
EMİN SİNAN
DİDDARİYE
SİNAN PAŞA
HOCA AHMED
LANGA
DÜLBENDCİ HÜSAM
KATİB SİNAN
HACI HASAN
İSHAK PAŞA
KABASAKAL
İBRAHİM PAŞA
CANBAZİYE
KASAB İLYAS
KADİRGA LİMANI
CERRAH İSHAK
MÜHSİNE HATUN
HELVACIBASI İSKENDER AGA
KARABEND HACI HASAN
TAVAŞ SULEYMAN AGA
SEYYAR BEG
KÜÇÜK AYASOFYA
MÜTEVEFFA MAHMUD AGA
AKBIYIK
KOCA MUSTAFA PAŞA
HACI DERVİŞ AHMED
BAYEZİD-I CEDİD
ALİ FAKİH
HANIZADE
HOCA HAMZA
MİHRİMAH HATUN
HACI KASIM HATUN
HACI HÜSEYİN
KIRAHUR
YEDİKULE
KURKCIBASI HACI HÜSEYİN
BUCAKBASI
REİS
BAZARBAŞI
BÜYÜKDERE KÖYÜ
YAZIKÖY
İSTİNYE NAHİYESİ YENİKÖY
GÜZELCE ALİ PAŞA
YOROS
GALATA
KANUCA KÖYÜ
YAHŞİ BEY EFENDİ
İSTANBUL
ÜSKÜDAR

ARSA BİRİM KIYMETLERİNE GÖRE DAĞILIM

- 0-250 akce
- 250-500 akce
- 500-750 akce
- 750-1000 akce
- 1000-1250 akce
- 1250 ve uzeri

Ek 15 Evlerin bina birim kıymetlerine göre kent içi dağılımını gösteren harita

A B C D E F G H I J K L

1 2 3 4 5 6 7 8

EVLİCE BABA
EYÜP CAMİ
DÜĞMECİLER
BABA HAYDAR-I BAKŞUBENDİ
CEZERİ KASIM PAŞA
HACI ŞABAN
HASKÖY
EYÜP
NİŞANCI PAŞA
SÜLEYMAN SUBAŞI
MUSTAFA PAŞA-YI ATIK
AYVANSARAY
ESNAF LONCASI
MEHMED BEĞ
HOCA ALİ
BALAT
ÇAKIR AGA
HACI ISA
HOCA KASIM GONAMİ
HAMMAM MUHYİDDİN
EDİRNEKAPI
KEPİ
KATİB MUSLİHİDDİN
HACI MUHYİDDİN
KASIM AGA
TERCEMAN YUNUS
HADIK İBRAHİM PAŞA
DERVİŞ ALİ
CAFER SUBAŞI
ALİ SUBAŞI
KARABAŞ
SİNAN PAŞA
DERVİŞ YUNUS
GÜL CAMİ
KİLİSE PİRİ
KARA GUMRUK
MESİH HASAN PAŞA
ALİ ALİ PAŞA
ÇUKURBOSTAN
BEGCEGİZE
SEFERİKOZ HACI MEHMED
SEYH MUHYİDDİN FOCAVİ
ÇERAĞI HAMZA
AŞIK PAŞA
KUMRULU MİMAR SİNAN
HOCA HAYREDDİN
MUHTESİB İSKENDER
KÜÇÜK KARAMAN
KARABAS
AKSEMSEDDİN
FATMA SULTAN
TOPKAPI
KUYUCIBASI
MİMAR SİNAN
KASAB İVAZ
CİVİADE
BARUTHANE SARAYI
SEYH SADİ
ÖMER KASSAB
EREĞLİ
SİMKES
İSKENDER AGA
MELEK HATUN
KATİ MURAD
CAMİ AGA
İBRAHİM CAVUŞ
HACI İLİYA
TAHMİS
AYDIN KETHUDA
KOCA MAHMUD
YEŞİLEDİ-I KARABAS
UZUN YUSUF
SEYDİ OMER
HACI AMUR
ARABACI HACI DAVİD
DAVUD PAŞA
HOBYAR
CANBAZİYE
İBRAHİM PAŞA
KASAB İLYAS
SANCAKTAR HAYREDDİN
BAYEZİD-I CEDİD
KOCA MUSTAFA PAŞA
ALİ FAKİH
DUHANİZADE
HOCA HAMZA
MİHRİBAN HATUN
HACI KADIN HATUN
HACI ÇELEBİ
HACI HÜSEYİN
MİHAPUR
YEDİKULE
KURKCIBASI HACI HÜSEYİN
BUCAKBASI
BÜYÜK PİYALE PAŞA
HACI AHMED
SİNAN PAŞA
SAHHAF MUSLİHUDDİN
KEÇECİLER
KÜÇÜK PİYALE PAŞA
TATAVLA
DEĞİRMAN
HACI HÜSREV
SARI LÜTFİ
SEFERİKOZ
KULAKSIZ
TAHTAKADI
SURURİ
BAŞ HASAN EFENDİ
HÜSEYİN AGA
KASIM PAŞA
KAZGANCIBAŞI
ÇAKIR BABA
KARAY(B)AŞI
HACI RECEP
BEYOĞLU
FINDIKLI
ÇATALCA MESCİDİ
TOPHANE
TOMTOM
EKMEKÇİBAŞI
İLYAS ÇELEBİ
SARAYBAŞI
DEFTERDAR EBU'L FAZL
HACI MEMİ
KARABAŞ MUSTAFA AGA
ŞAHKULU
BEDRÜDDİN BEY
ŞEHSUVAR
SULTAN BAYEZİD
HACI HAMZA
GALATA KAL'ASI DAHİLİ
BEREKETZADE
ARAB CAMİ
CAMİ KEBİR
KURŞUNLU MANZEN
BEŞİKTAŞ
ABBAS AĞA
CİHANNÜMA
MAÇUKA
ORTAKÖY
SİNAN PAŞA-YI CEDİD
ÖKÜZ LİMANI
HACCE HATUN
HAMZA FAKİH
AHMED ÇELEBİ
KIZ KULESİ
KEPEZ
ÜSKÜDAR
BULGURLU
EVLİYA HACE
DUĞANCILAR
REİS
BAZARBAŞI
İSTİNYE NAHİYESİ YENİKÖY
GÜZELCE ALİ PAŞA
GALATA
BÜYÜKDERE KÖYÜ
YAZIKÖY
YOROS
KANUCA KÖYÜ
YAHŞİ SİNAN EFENDİ
İSTANBUL
ÜSKÜDAR
İSTANBUL
MOLLA GURANİ
SAMANYREN
YAVASCA SAHİN
CELEBİOGLU
HOCA UVEYS
HOCA PAŞA
DAYE HATUN
KARA HÜSEYİN ÇELEBİ
FATMA SULTAN
SENGÜL H.
HAYDARHANE
MÜHTESİB KARAGÖZ
KALENDERHANE
SOFULAR
BAŞ HASAN HOSSADEM
SEYDİ BEG
SUHTAN HAN
TOPLAR
ÖRDÜ GAZİ
CAMCI ALİ
FENAYI DEDE
MOLLA GURANİ
SARI MUSA
KAZGANI SADI
GURABA HÜSEYİN AGA
BALABAN AGA
MOLLA KESTEL
SİREMERİ CAVUŞ
MURAD PAŞA-YI ATIK
KUYUMCU BAHŞAYIŞ
AKSARAY
KOSKA
BAYEZİD H.
BAYEZİD C.
HÜSEYİN AGA
KIZILTAŞ
CERCİ KEMAL
EMİN BEY
ÜSKÜBİYE
HACI BAYRAM KAFTANİ
ÇAKIR AGA
MESİH PAŞA-YI ATIK
MİMAR CEMAN KEMAL ÇELEBİ
SEKBANBASI YAKUB AGA
KATİB SİNAN
ATIK ALİ PAŞA
SOKMAN AGA
SEYH FERHAD
KOVACI DEDE
DİVANÎ ALİ BEY
AYASOFYA
EMİN SİNAN
NİŞANCI
SERRAÇ İSHAK
DİVDARİYE
MERCİMEK
KATİB KASIM
DÜLBENDCİ HÜSAM
KATİB SİNAN
HACI HASAN
İSHAK PAŞA
KABASAKAL
KADIRGA LİMANI
CERRAH İSHAK
MİHİNSİNE HATUN
TAVAŞ SÜLEYMAN AGA
HEKİMBAŞI İSKENDER AGA
NAKİBEND HACI HASAN
SERDAR BEG
KÜÇÜK AYASOFYA
MÜTEVEFFA MAHMUD AGA
AKBIYIK
DEFTERDAR AHMED ÇELEBİ
SERRAÇ DOĞAN
MOLLA ŞEREF
HACI MURAD
HACI İLİYA
TAHMİS
HACI MUHYİDDİN
HADIK İBRAHİM PAŞA
HACI HÜSEYİN
HACI KADIN HATUN
MİHRİBAN HATUN
ALİ FAKİH
HOCA HAMZA
KOCA MUSTAFA PAŞA
SANCAKTAR HAYREDDİN
HOCA AHMED
KASAB İLYAS
BAYEZİD-I CEDİD
DUHANİZADE
HACI ÇELEBİ
HACI HÜSEYİN
MİHAPUR
YEDİKULE
KURKCIBASI HACI HÜSEYİN
BUCAKBASI

BİNA BİRİM KIYMETLERİNE GÖRE MENZİLLERİN DAĞILIMI

- 0-500 akce
- 500-1000 akce
- 1000 akce ve uzeri

Ek 16 Ev ve arsaların kira değerlerine göre kent içi dağılımını gösteren harita

A B C D E F G H I J K L

1 2 3 4 5 6 7 8

EVLİCE BABA
EYÜP CAMİ
DÜĞMECİLER
BABA HAYDAR-I AKŞEBENDİ
CEZERİ KASIM PAŞA
HACI ŞABAN
HASKÖY
EYÜP
KÖSEGİ PİRİ
MİŞKİNLER AĞA
SÜLEYMAN SUBAŞI
MUSTAFA PAŞA-YI ATIK
AYVANSARAY
ESNAF LONCASI
MEHMED BEĞ
HOCA ALİ
SİNAN PAŞA
SAHHAF MUSLİHUDDİN
HOCI AHMED
KÜÇÜK PİYALE PAŞA
TATAVLA
DEĞİRMAN
HACI HÜSREV
SEFERİKOZ
KILIÇ AKSIZ
TAHTAKADI
ŞAH LÜTFİ
ŞEKÜRİ
BAĞ HASAN EFENDİ
HÜSEYİN AĞA
KASIM PAŞA
BEYOĞLU
KAZGANCIBAŞI
ÇAKIR BABA
KARAKOJA
HACI RECEP
FINDIKLI
ÖKÜZ LİMANI
BÜYÜK PİYALE PAŞA
ÇAKIR AGA
HACI ISA
BALAT
ÇAVUŞA MESCİDİ
TOPHANE
HACCE HATUN
TOMTOM
EMİR EKÇİBAŞI
İLYAS ÇELEBİ
EDİRNEKAPI
HOCA KASIM GONAMİ
HAMAMI MİHRİŞAH
KAZI MUSLİHUDDİN
DEFTERDAR EBU'L FAZL
HACI MUHYİDDİN
KASIM AĞA
MAHZEMAN YUNUS
HACCE SULTAN
DERVİŞ ALİ
CAFER SUBAŞI
AHİ SUBAŞI
KARABAŞ
SİNAN PAŞA
DEBBAG YUNUS
GÜL CAMİ
HACI MEMİ
KARABAŞ MUSTAFA AĞA
ŞAHKULU
BEDREDDİN BEY
ŞEHSUVAR
SULTAN BAYEZID
HAMZA FAKİH
AHMED ÇELEBİ
KIZ KULESİ
KÖPRÜ
GALATA KAL'ASI DAHİLİ
HACI HAMZA
BEREKETZADE
ÜSKÜDAR
BULGURLU
EVLİYA HACE
KÜÇÜK PİRİ
KARA GUMRUK
HASAN PAŞA
AHİ ALİ AĞA
BEGCEGİZE
ÇUKURBOSTAN
SEYH HIRKOZ HACI MEHMED
ABAS CAMİ
CAMİ KEBİR
KURŞUNLU MANZEN
DUĞANCILAR
ÇERAĞI HAMZA
AŞIK PAŞA
SEYH MUHYİDDİN FOCAVİ
KUMRULU MİMAR SİNAN
YARHİSAR
HOCA FERHAD
İSHAK MEDDAS
HACI MAHMUD KARA MAHMUD
REİS
BAZARBAŞI
FATMA SULTAN
HOCA HAYREDDİN
MÜHTESİB İSKENDER
KUCUK KARAMAN
KARABAS
AHİ MSEDDİN
ABİD ÇELEBİ
HAYDAR PAŞA
ÜNKAPANI
ELVANZADE
TOPKAPI
MOLLA AHAVEYİN
ÇİKRİKÇİ KEMAL
HARACCI MUHYİDDİN HASAN
KASSAB TEMURHAN
HOCA HAYREDDİN
HOCA UVEYS
HIZIR BEY
KÜRKÇİBAŞI
MİMAR SİNAN
KASAB İVAZ
MAGNISALU
SİNANBAŞI İBRAHİM AĞA
HOCA HAMZA
CİVİZADE
BARUTHANE SARAYI
SEYH SADİ
KASSAB
SEYH EBU'L VEFA
KARAASKER MEHMED EFENDİ
HASAN HALİFE
EREĞLİ
İSTANBUL
MOLLA GURANİ
YAHŞİCA ŞAHİN
SİMKES
İSKENDER AĞA
SARI NASUH
OKSUZCE
MİMAR İYAS
ÇOBANYİVREN
ÇOBANOĞLU
HOBYAR
DAVUD HATUN
KATİP MURAD
CAFER AĞA
ŞEMSİ AHMED
ÇELEBİ
MOLLA ŞEREF
MOLLA HUSREV
HOCA UVEYS
HOCA PAŞA
HACI EVLİYA
İBRAHİM CAVUŞ
SEYDİ BEG
SUHTE SİNAN
SOFULAR
MAHZEMHANE
MÜHTESİB KARAGÖZ
HOCA HASAN ALEMİ
HOCA ADEM
KALE DEFTERHANE
KARAKÇI HÜSEYİN ÇELEBİ
HAYE HATUN
FATMA SULTAN
ŞENGÜL H.
KEMİK MAHMUD
FENA HİDEDE
MOLLA GURANİ
ORHAN GAZİ
CAMCI ALİ
SARI MUSA
KAZGANI SADİ
GURABA HÜSEYİN AĞA
BALABAN AĞA
MURAD PAŞA-YI ATIK
AKSARAY
KÜÇÜMEN ANBARYS
HÜSEYİN AĞA
HACI TİMUR
KOVACI DEDE
ÇAKIR AĞA
MİMAR SİNAN
KATİP SİNAN
SOKMEN AĞA
DİVANÎ ALİ BEY
EMİN SİNAN
AYASOFYA
DAVUD PAŞA
HOBYAR
CANBAZİYE
MOLLA KABALU
MİMCİMER
NİŞANCI
SERRAÇ İSHAK
DİDDARİYE
HACI HASAN
İSHAK PAŞA
İBRAHİM PAŞA
HOCA AHMED
LANGA
ÜLEMÂNÎ HÜSAM
KATİB SİNAN
KABASAKAL
KASAB İLYAS
CERRAH İSHAK
KADİRGA LİMANI
HEVACILAR İSKENDER AĞA
NAKİBEND HACI HASAN
SAHKULUDAN BAYREDDİN
HOCA MUSTAFA PAŞA
BAYEZİD CEDİD
MİHRİŞAH HATUN
SEHSUVAR BEG
KÜRK AYASOFYA
MÜTEVEFFA MAHMUD AĞA
AKBIYIK
HOCA HAMZA
FAKİH
DUHANİZADE
MİHRİŞAH HATUN
HACI KADIN HATUN
ABDİ ÇELEBİ
HACI HÜSEYİN
YEDİKULE
KURKCIBASI HACI HÜSEYİN
BUCAKBASI
BÜYÜKDERE KÖYÜ
YAZIKÖY
İSTİNYE NAHİYESİ YENİKÖY GÜZELCE ALİ PAŞA
YOROS
GALATA
KANUCA KÖYÜ YAHŞİ SİNAN EFENDİ
İSTANBUL
ÜSKÜDAR

YILLIK KİRA DEĞERLERİNE GÖRE DAĞILIM

- 0-500 akce
- 500-1000 akce
- 1000-2000 akce
- 2000-3000 akce
- 3000-4000 akce

Ek 17 Evlerin yollar ile komşuluk durumunun kent içi dağılımını gösteren harita

A B C D E F G H I J K L

1 2 3 4 5 6 7 8

MENZİLLERİN YOLLARLA KOMŞULUK DURUMU

● Tarik-i amm ile komsu menziller

● Tarik-i hass ile komsu menziller

İSTANBUL

EYÜP

HASKÖY

BEŞİKTAŞ

ORTAKÖY

BEYOĞLU

FINDIKLI

KASIM PAŞA

TOPHANE

GALATA KAL'ASI DAHİLİ

ÜSKÜDAR

YOROS

GALATA

İSTANBUL

ÜSKÜDAR

ÖZGEÇMİŞ

Doğum tarihi	21.03.1980	
Doğum yeri	Isparta	
Lise	1995–1998	Isparta Gazi Lisesi
Lisans	1998–2003	ODTÜ Mimarlık Fakültesi. Mimarlık Bölümü
Yüksek Lisans	2003–2005	Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı
Doktora	2006–...	Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi ve Kuramı Lisansüstü Programı

Çalıştığı kurumlar

2004–2006	Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Araştırma Görevlisi
2006–Devam ediyor	YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Araştırma Görevlisi